ספר

מצות המלך

הנקרא

סמ"ה

והוא סדר מצות היום

עם

מטעמי המצוות ומשנה הלכות

חלק ראשון

מחובר ומיוסד ללמוד מצוה אחת בכל יום ברבים

ולחדש תקנת חד מקדמאי מבעלי התוספות רבינו יצחק מקורביל בעל הסמ"ק ז"ל

כמבואר בהקדמה

חובר ונברר על ידי אשר חנן ה' את עבדו מקים מעפר דל

מנשה הקטן

אבד"ק אונגוואר וראש ישיבת בית שערים ברוקלין, נוא יארק

בן לאאמו"ר הקדוש חסיד ועניו

מרן רבי **אליעזר זאב** זלה"ה הי"ד

שנהרג ונשרף עקה"ש

הוצאה חדשה עם הגהות והוספות ומראה מקומות

מאת מרן המחבר שליט"א

יוצא לאור ע"י

מכון משנה הלכות גדולות

שנת תשס"ב

Published by

Mishne Halachoth Gedoloth Institute

Under the leadership of
Rabbi Menashe Klein
of Ungvar
Dean of Yeshiva Beth Shearim
1578 53rd Street
Brooklyn, NY 11219

❖

לרכוש ספר זה או תקליטור תורני של כל הספרים
עם תוכנית חיפוש ובתבנית צילום, להתקשר:

To purchase printed copies of this volume or a Compact Disk containing all the volumes in searchable text files & PDF format, contact:

Toll Free (888) 498-8642 **ארה"ב**
New York (718) 851-0806 **ניו יורק**
Israel (02) 587-0613 **ארץ ישראל**
MishnaHalachos@mail.com

❖

תרומתכם תאפשר לנו להמשיך בהפצת תורה בישראל

Your financial contribution is appreciated as it will help us continue to spread torah through publishing seforim and making them available on computer.

נא לשלוח תרומתכם החשובה:

Please send your generous donations to:
Machon Mishne Halachos
3301 W. Strathmore Ave.
Baltimore, MD 21215
USA

❖

כל הזכויות שמורות תשס"ד
Copyright © 2004

דברים אחדים להוצאה החדשה

מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל
נר לרגלי מצותיך שנתת לשמור לעמך ישראל
שלום רב לאוהבי תורתך זרע יעקב וישראל
הוריני ה' דרך מצותיך ללמדם לבני ישראל

אודה ה' בכל לבב שהחיינו וקימנו להוצאה זו חדשה של ספרי הקטן והדל סמ"ה (ספר מצות המלך) על תרי"ג מצוות אשר כ"ה נתקבל בישראל בכלל ואוהבי ולומדי מצוות כפרט, והגם שעשינו כמה תיקונים ושיפורים כתוך הספר מיהו בעצם כמעשהו בראשון כך מעשהו כזה. והיות כי עיקר הספר נעשה לטוכת לומדי מצוה יומית בכל יום ויום מצוה אחת עם הלכותיה כמבואר בהקדמה בסמוך בפתח הספר נא לעיין שם. ולימוד המצות תועלת הוא לכל אדם כקטן כגדול אחת שיש חיוב על כל אדם מישראל לקיים התרי"ג וכתב כהקדמה להחרדים ועוד מחברים דכל שלא קיים אדם כל התרי"ג מצות יתחייב לבוא בגלגול שנית כדי לקיים ונשלמה פרים שפתינו. והשנית, כי גדול הלימוד שמביא לידי מעשה, וכל שילמוד עי"ז יזכיר עצמו ואחרים לידי קיום המצוות שאפשר לקיים בזה"ז וגם ילמוד אופן קיום המצוות שבעזה"י נקבצו כאן כמעט כל ההלכות בקיצור בקיום כל מצוה ומצוה. מלבד התועלת הגדולה שמקיים בזה מצות ת"ת. ולצעירי הצאן למלאות כריסם בתרי"ג מצוות והלכותיהם, וגם הוא תועלת גדול למלמדי תינוקות להסביר כל ההלכות וכפרט כקדשים וטהרות.

ובזה הנני אסקופה הנדרסת בפני לומדי תורה לשמה

מנשה הקטן

תפלה קצרה לפני הלימוד ואחריה

רבון העולמים מלך עליון אדון הכל אב הרחמים והסליחות מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו בקידה והשתחויה על אשר בחרת בנו מכל העמים והבדלתנו מן התועים וקרבתנו לעבודתיך ונתת לנו תורת אמת חוקים ומשפטים ישרים וחיי עולם נטע בתוכינו ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת.

אנא מלך מלכי המלכים פתח לבנו בתורתיך ואחרי מצותיך תרדוף נפשינו ומבינתך תבינו להבין ולהשכיל לשמע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך ומצותיך באהבה לכוון לאמיתה ולהבין עמקי סודותיה, ותצילנו מכל שגיאה וטעות, ותשים כלבנו אהבתך ויראתך כל ימי חיינו וכוף את יצרנו להשתעבד לך ותתנו לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו ושידאו מעלותינו ולא חסרונותינו, וכן אנחנו מהם, ותגביה קרנו למעלה, ותצילנו מכף כל אויב, וכל החושבים עלינו רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם ועשה עמנו לטובה אות.

והריני כולל עצמי בשם כל ישראל בלימוד המצות והלכותיה שאני לומד היום ובכל יום, ולאהוב כל נפש מישראל הקדושים ולהיכלל בהם בכלל ופרט, ותהא לימוד זה עולה לפניך אבינו מלכנו כאלו קיימתי כל מצות המלך חקיו ומשפטיו וגזרותיו ונשלמה פרים שפתינו, חכות משה רבינו ע"ה עבד נאמן אשר על ידו נתת אלה המצות יעמוד לנו ולכל ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה ותמהר ותחיש לגאלינו על ידי משיח צדקנו ותבנה בית מקדשנו ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות.

(אחר הלימוד יאמר גם בריך אלהינו שבראנו לכבודו וכו').

הקדמה

"וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם" (במדבר ט"ו ל"ט)

דרש ר' שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שם"ה מצות לא תעשה כמנין ימות החמה דבכל יום מזהירין עליו שלא לעבור ורמ"ח מצות עשה כנגד איבריו של אדם דכל אבר ואבר אומר לו עשה בי מצוה (מכות דף כ"ג) חייב אדם ללמוד תרי"ג מצות וששה סדרי משנה ובס' פועל צדק להש"ך שאולי ע"ז אמרו (שבת קל"ח) עתידה תורה שתשתכח מישראל וחייב אדם לשננם לבניו שנאמר ושננתם לבניך, ועיין בהקדמה לספר מצות השם ובלימודי השם להגאון החסיד מהרי"ש ז"ל.

ויען כי בעונ"ה התורה משתכחת ורבים שלא יודעים ביאור המצות ומהותן שנצטוונו מאת הבורא ב"ה וב"ש. ואחר שראינו חובת הזמן ומצות עשה שהזמן גרמא, ולאחר התיעצות עם גאונים וצדיקים נושאי דגל התורה ובהסכמתם וחות דעתם הקדושה החלטנו ליסד חברה לומדי מצוה יומית מיוסד לחבר חבורות מאחינו בני ישראל המשתוקקים לדבר ה' ולזרז לחבורות לומדי תורה המיוסדות להנהיג ללמוד בכל יום לכל הפחות מצוה אחת מהתרי"ג מצות ברבים, כדי לפרסם ולהבירם ולידע ולהודיע מצות המלך שנתחייבנו בהם מסיני לעם קדשו, ועל ידי זה יתעוררו לידי מעשה לקיים בפועל כמ"ש רז"ל גדול הלימוד שמביא לידי מעשה. גם כי מדרך הטבע להתעורר יותר לידי מעשה בשעוסק בדבר, ודבר זה הוא ידוע ומפורסם הוא לכל מבין.

וז"ל החינוך מצוה ט"ז ועתה בני בינה ושמעה זאת והטה אזניך ושמע ואלמדך להועיל בתורה ומצות. דע כי האדם נפעל בפי פעולותיו, ולבו ובל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצות אפילו שלא לשם שמים, מיד יטה אל הטוב ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ובבח מעשיו ימית היצה"ר, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות, ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור, ולבבו ישר ותמים חפץ בתורה ובמצות, אם יעסוק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהבריחו המלך ומנוהו באומנות רעה באמת, אם בל עסקו תמיד בל היום באותו אומנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל האדם נפעל כפי פעולותיו כמו שאמרנו. וע"כ אמרו חז"ל רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך

הרבה להם תורה ומצות כדי להתפים בהם כל מחשבותינו ולהיות בזה כל עסקינו להטיב לנו באחריתנו כי מתוך הפעולות הטובות אנחנו נפעלים להיות טובים וזובים לחיי עד ורמזו ז"ל ע"ז באמרם כל מי שיש לו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפילין בראשו מובטח לו שלא יחטא לפי שאילו מצות תמידיות ונפעל בהם תמיד.

לכן אתה ראה גם ראה מה מלאכתך ועסקיך, כי אחריהם תמשוך, ואתה לא תמשכם, ואל יבטיחך יצרך לאמר אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלקים מה הפסד יש אם אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשווקים וברחובות להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות וביוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם חטאות ואשמות הלא גם לי לבב כמוהם וקטני עכה ממתניהם ומדוע ימשכוני הם אחריהם, אל בני השמר מפניהם פן תלכד ברשתם רבים שתו מתוך כך בום תרעלתם ואתה את נפשך תציל וכו' ע"ש דברים בלהבות אש.

ואחרי קרא דברים האמתים דברי הגאון ז"ל ושימת לב עליהם כל הרואה יראה בעצמו ויבין נחיצת הענין, ואם בדורות הראשונים כן אנן מה נענה בתרייהו, ובפרט במדינה זו שבולו הפקר ואין חכם בחכמתו ובפרט העוסקים בכל יום בעסקים שונים בחנויות, ופועלים בבתי חרושת, שעות נוספות, אשר במעט לא נותר זמן לתורה ומצות בעונ"ה, וכ"ש ללימוד התורה בעיון ולברר לעצמו מצות המלך ומעשיהם, ופעמים אפילו יבא לידי מצוה לא ידע שהוא מצוה, ואיך יקיימנה, אבל בשילמוד לבה"פ מצוה אחת בכל יום ויום יתן דעתו וילמוד כל המצות במשך הימים ויהיה לו לתועלת גדול בזה ובבא.

והננו פונים בבקשה ובקריאה של חיבה בשם הגאונים הצדיקים למען תורתינו הקדושה, לראשי ומנהלי ישיבות, לרבנים, ונשיאי בתי כנסיות, גבאים, ובעלי בתים חשובים, ומנהלי תלמודי תורות; להנהיג אצלם לימוד מצוה אחת בכל יום מהתרי"ג מצות. כן בקשתינו שטוחה לאותם בני אדם נוסעים בכל יום לעבודתם לקיים בעצמם ובלכתך בדרך ויקחו להם ספר המצות וילמדו בו כי זה הוא אשר אפשר ללמדו בלי עיון רב, ובפרט לאלו אשר לוקחים על הדרך עתונים, והיה במקום אשר לקרות העתונים הנדפסים ממחללי שבת עם כל מיני דברי מיאוס ומינות יאמר להם בני א־ל חי וקים. וכמה אשר הרעיש הגאון בעל חפץ חיים ושאר צדיקי הדור על ביטול הזמן בקריאת עתונים אפילו שנדפסו ע"י שומרי תורה ובכל עתונים צווח בכרוביא. וזאת התורה לא תהא מוחלפת ויתנו דעתם וילמדו בכל יום ויום לבה"פ מצוה אחת עד שבמשך הימים ילמדו כל התרי"ג מצות ואח"כ פרטיה ודקדוקיה ויהיה להם חלק ונחלה בתורתינו הקדושה.

ומחמת שרוב מסדרי ומוני המצות לרוב ידיעתם בחרו להם בדרך קצרה מאד כרבינו הבה"ג, והרמב"ם ז"ל שסמך על ספרו היד החזקה, וסדר המצות לא היה לו אלא כמפתח על סדר היד כמש"כ בהקדמתו. כי באמת התרי"ג מצות הם המפתח לכל התורה כולה והיסוד לכל המעשים, ואחרים לרוחב בינתם

האריכו ביותר כהסמ"ג, והחינוך, וצריכים בינה יתירה ועיון רב וזמן הרבה להבין דבריהם הקדושים, ולא כדורות הראשונים דורות האחרונים, ורבת העם בעונ"ה טרודים בעול הפרנסה ושאר טרדות לכן בקשוני חברי ומיודעי וגם מרבותי לחבר חיבור בו לסדר סדר המצות שיהא דבר השוה לכל נפש, והקצרן יאמר וכי קיצר יותר ממשה רבינו, והארכן יאמר וכי האריך יותר ממשה רבינו, וכל אחד ימצא מבוקשו, ואף שהוא דבר קשה מאד כמובן, אמנם נענעתי להם ראש כמאמר החכם מעולם לא עברתי על דברי חברי, ומהשם ית"ש אבקש שיהיה בעזרתי, ולקטתי מספרי הראשונים מזה ומזה הם כתובים, וחברתי אחת אל אחת למצוא חשבון וכל אשר לבו יחפוץ אליו יטנו.

וזה מעשהו, א. סדר המצות על סדר חמשה חומשי תורה כפי שסדרם ומנאם החינוך ז"ל, לא נטה ממנו ימין ושמאל אפילו זיז כל שהוא במנין, אף שידוע אשר כמה מאחרונים נאדו מדרכו אילך ואילך במקצת מצות אשר יש בהם מחלוקת הראשונים ז"ל. ולפי רוחב בינתם הכריעו בהם ומן הראוי לילך לפי הכרעת האחרונים, אבל לפי שהצרכנו לחלוט על סדר אחד למען ילמדו בו כל הימים ואת בניהם ילמידו באותה מצוה בכל מקום יחד ברבים, ולפי שהחינוך הוא ספר השוה לכל נפש בטעמיו על המצות ובמוסרו הגדול על רוב המצות והוא מפורסם בין הלומדים וגם הוא מסודר על סדר התורה שהוא סיוע לבני הישיבה, ולכן החלטנו ללמוד בס"ד סדר המצות לפי סדרו של החינוך ז"ל, ומי שידבנו לבו ללמדו מספר החינוך תבא עליו ברכת טוב אבל מי שקשה לו ללמוד מהחינוך או במקום שקיצר באיזה מצוה החינוך ז"ל, או רוצה לראות גם מאחרוני הפוסקים שהיו בתראי יותר מהחינוך ז"ל ילמוד בספר הזה ובס"ד ימצא מה שלבו חפץ.

ב. אחר כל מצוה הבאנו שורש וטעם המצוה כפי אשר הטעימו לנו רבותינו הקודמים לנו, חכמי הש"ס, ראשונים ואחרונים ז"ל, ובפרטן מוני המצות, ולקטתי וברדתי מכמה ספרים, ובעזהי"ת נפיתי אותם בכמה נפות כפי עניות דעתי וגם מפעם לפעם הערות מעצמי שעלו במחשבתי. ובכאן אתנצל על אשר לא ציינתי בכל מקום מראה מקום מקור הטעם. כי יראתי שלא יבלבל את המעיין והלומד בו ובפרט כי כמה פעמים הבאתי מכמה מקורות, וגם הרכבתי טעמים שונים כפי עניות דעתי. ואולי הייתי מציין על כל אות ואות היה הציון מפסיד הכוונה מהמעיין, וגורם לבלבול כמובן, ולכן החלטתי שלא לציין הספרים אשר מהם ליקטתי וכל הרוצה לעיין יעיין במקורו שם.

ואע"פ שאמרו רז"ל אין טעם במצות כי גזירות הם מלפני המקום ב"ה אמנם כבר כתבו ז"ל (ועיין מאה שערים להריקנטי ועוד) דמצד המצוה הוא השי"ת שמו נעלם מעיני כל חי על זה אמרו אין טעם במצות, אמנם מצד כונת המצווה יש לנו לתת טעם כדי לעורר לבו של אדם לעשותן כי כשימצא אדם המצוה מוטעמת

לחכו יחפוץ בלבו לעשותה והוא סבה שישיג השלימות האמתי, ועל דרך שאמרו ז"ל אמינא אנא מילתא בטעמא, וכפרט כזמנינו אלה שהכל רוצים לידע הטעמים, אף שח"ו לחשוב כי זה הוא הטעם היחידי על המצוה, ולכן השתמשתי כלשון החינוך משרשי המצוה, כלומר רזה רק חלק אחד מן השורש שיש במצוה זו אכל ודאי יש בה טעמים אחרים כמוסים שאין אנו משיגים אותם. ואמרו ז"ל שהתרי"ג מצות הם נגד רמ"ח אברים ושס"ה גידין מצוה לכל אבר וגיד, אשר ממנו חכל המושך את חיים חיותו הרוחני כשמקיים המצוה, ואם עבר עבירה ח"ו יסתום הצינור הפרטי המתייחס לאותה עכירה ואם הוא מושרש בחטאו ח"ו מת האבר שלא קבל אור החיים, ועל דרך זה אמרו חז"ל רשעים כחייהם קרוים מתים כלומר שמתו מהחיים רוחנים שמקכלים ע"י התרי"ג מצות, וצדיקים במיתתם קרוים חיים היינו החיים הרוחנים שזכו בו ע"י התרי"ג מצות שאינו פוסק וילכו מחיל אל חיל.

ג. ציינתי אחר כל מצוה מראה מקומות מקצת מוני המצות הראשונים ז"ל למי שרוצה לעיין בהם וכשיטותיהם וגם בטוש"ע למי שרוצה לראות פרטי ההלכה מן המצוה כי רבים הם ומפוזרים בד' חלקי ש"ע וספרי הרמב"ם ז"ל.

ד. אחר כל מצוה סדרתי כמה הלכות בקיום המצוה והנוגעים למצוה זו בקיצור נמרץ למי שרוצה לעיין קצת מעניני הלכות המצוה וקיומה וגם להבינה יותר. וכמוכן שאין לפסוק מזה הלכות כי הם רק קיצורים ולענין הלכה צריך לעיין בש"ס ופוסקים, ואין זה מטרתי כספרי זה. ולא הבאתי רק כדי להבין המצוה ביותר בהרחב הדברים כה וגם שאם רוצה לקיים ללמוד בכל יום תורה גמרא הלכה ואגדה יקיים הכל כאחד כמובן.

ואני מחלה פני הקוראים כספר הזה שאם ימצאו כו איזה טעות נא אל יאשימנו, וידוננו לכף זכות, כי רחמנא ליבא כעי וכונתי רצויה ולא השתדלתי לחבר ספר זה בשביל כבוד, או ממון, כי תרווייהו אין בו, ומעשה הריוט הוא ואנא לא חכימאה אנא, ולא חחאה אנא, ולא יחידאה אנא, אלא גמרנא וסדרנא, וכן מורין בבי מדרשא כוותי וחביבה מצוה בשעתה, ולטובת הענין, זה הביאני לסדר הני שמועות מרבותי, והדן אותי לכף זכות מן השמים ידונוהו לכף זכות.

ומעתה חובה עלי להביע דעתי בדבר חשוב מאד אשר העירני עליו מידידי, כי לכאורה תקון זה נראה כמנגד להדף היומי, ומשנה יומית, והלכה יומית, אשר הרבה מן הלומדים הנהיגו בה, ולזה מחובתי להגיד דלא זה אשר אין זה מנגד להני תקנות דלעיל אלא אדרבה ואדרבה מחזק אותם. ואמינא תרי ותלתא טעמי. חדא שהרי גם על לומדי דף היומי החוב מוטל לידע התרי"ג מצות, וכמה מרבנים אשר לומדים דף היומי הבטיחו לי שבכל יום קודם הלימוד או אחר הלימוד, יוסיפו עוד כמה רגעים בשביל לימוד המצוה, כי לימוד זה יש להרחיב ולקצר כמובן, וא"כ

אדרכה לפענ"ד חוב נוסף הוא להוסיף על הדף היומי ויהיה כעין ולמדתם לעשותם דהמצוה הוא אופן הקיום של הלימוד. שנית אני אומר שלימוד מצוה יועיל הרבה לאנשים שאינם לומדים דף היומי אבל לימוד מצוה שהוא דבר קל להבין לכל אחד כן ילמדו. ועוד שלישית לבני ישיבות ותלמוד תורות אשר לא כאו עוד לסוד הגמרא. ולבעלי בתים כדרך וכנ"ל.

ורביעי בקדש עדיין צריכין אנו למודעי, כי לא באנו לחדש שום דבר בזה אלא לחזק תקנה קדמוניות, ואנן שליחותא דקמאי עבדינן רבינו הר"י מקורביל מבעלי התוס' ז"ל אשר חבר הסמ"ק ותקן שילמדו בכל יום מצות ברבים וקבע ברכה לברך בכל יום לאיש אשר יכנס בברית הזאת כמ"ש בהקדמתו שם, ואני לא להתגדר עשיתי כי אין גידור בזה כי מעשה הדיוט הוא אך כי עת הצורך הוא פן ישתכחו המצות מפי ישראל כי אמרו חכמים לא עם הארץ חסיד (פ"א פ"ב) כי לפעמים אדם סבור לעשות מצוה ועושה עבירה כמעשה דר"ע וצריך כל איש להתחזק בה, ובודאי כל הנכנס בברית הזה יתברך בברכת הר"י מקורביל ז"ל הנ"ל.

ואליכם אישים אקרא למען תורתינו הקדושה בשם הגאונים הצדיקים ותורתינו הקדושה לכל מי שיראת ה' נוגע בלבבו ליכנס בברית הזאת ולהמשיך לב אחרים ולפעול עליהם בלימוד מצוה זאת למען נהיה באגודה אחת בלימוד לבה"פ מצוה אחת בכל יום ובזה יתרצה עבד אל אדוניו וכל המרבה הרי זה משובח, ולהחזיר עטרה ליושנה תקנת הר"י מקורביל ז"ל על דרך שאמרו שכחום וחזרו וימדום ובזכות זה נזכה לשמוע קול שופר ולביאת משיח צדקינו וכנין בית המקדש ולקיים את כל דברי תורתינו בתרי"ג מצות ובכוונותיה התלוים בה אמן סלה.

(ובכדי להקל על המשתתפים וכפרט תלמידי הישיבות בהוצאות נחלט בישיבה עם גדולי רבנים להוציא מדי חדש בחדשו קונטרס של ל' מצות במחיר זול כדי שכל הרוצה להצטרף בברית הלימוד הזאת לא יהא לו שום עיכובים.)

קריאת גאונים וצדיקים

בעד לימוד מצוה יומית

וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם (במדבר פ"ו ל"ט)

דרש ר' שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שם"ה מצות לא תעשה כמנין ימות החמה ובכל יום מזהירין עליו שלא לעבור ורמ"ח מצות עשה כנגד אבריו של אדם ובכל אבד ואבר אומר לו עשה בי מצוה (מכות דף כ"ג). ובמ"ר בראשית חייב אדם ללמוד תרי"ג מצות וששה סדרי משנה, ובס' פועל צדק להש"ך שאולי ע"ז אמרו (שבת קל"ה) עתידה תורה שתשתכח מישראל ולכן חייב אדם לשננם לבניו שנאמר ושננתם לבניך, ועיין בהקדמה לספר מצות השם להגאון החסיד מהרי"ש ז"ל. ובהקדמה למנ"ח כתב ומה אענה ליום פקודה אם ישאלוני משפט צדק על יסוד המצות ומנינם אשר חובה על כל ישראל לידע אותם כי הם יסוד התורה שבכתב ושבע"פ וכו'.

ויען כי בעונ"ה התורה משתכחת ורבים שלא יודעים ביאור המצות ומהותן שנצטוינו מאת הבורא ב"ה וב"ש עד שכמעט לא יודעים איזהו מצות עשה או לא תעשה, שהם יסוד ועיקר אמונתינו. בקשתינו מכל איש ירא ה' לקבל **על עצמו 'לימוד מצוה אחת בכל יום' מהתרי"ג מצות למען ייטב לו.** גם כי יש הרבה מצוות שא"א לקיימם, ושאין אדם חייב לעשותם עד שיבואו לידו וכשקוראים אותם ומעלה בלבו לעשותם מעלה עליו הקב"ה כאלו עשאם.

והננו פונים בבקשה למען תורתינו הקדושה, לראשי ישיבות, רבנים, נשיאי בתי כנסיות, גבאים, בעלי בתים חשובים, ומנהלי תלמודי תורה; **להנהיג אצלם לימוד מצוה אחת בכל יום מהתרי"ג מצות.** כן בקשתינו לאותם הנוסעים בכל יום לעבודתם וכיו"ב לקיים בעצמם 'ובלכתך בדרך' ויקחו להם ספר המצות וילמדו בו כי זה הוא אשר אפשר ללמדו בלי עיון רב, והיה במקום להיות מהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה יפנו לעסוק ב'מצות המלך', וזאת התורה לא תהא מוחלפת, ויתנו דעתם וילמדו בכל יום ויום לכה"פ מצוה אחת עד שבמשך הימים ילמדו כל התרי"ג מצות ואח"כ פרטיה ודקדוקיה ויהיה להם חלק ונחלה בתורתינו הקדושה.

וזאת למודעי כי אנן בזה שליחותא דקמאי עבדינן רבינו הר"י מקורביל ז"ל מבעלי התוס' אשר חבר סמ"ק [ספר מצות קטן] ותקן שילמדו בכל יום מצות ברבים **ואף קבע ברכה לברך בכל יום לאיש אשר יכנס בברית הזאת** כמ"ש בהקדמתו שם. ואני לא להתגדר עשיתי כי אין גידור בזה כי מעשה הדיוט הוא אך כי עת הצורך הוא פן ישתכחו המצות מפי ישראל כאמרם ז"ל לא עם הארץ חסיד (פ"א פ"ב) ולפעמים האדם סבור לעשות מצוה ועושה עבירה כמעשה דר"ע, וצריך כל איש להתחזק בה, **ובודאי כל הנכנס בברית הזה יתברך בברכת הר"י מקורביל ז"ל הנ"ל.**

קריאת גדולי וצדיקי הדור

לקראת הופעת 'מצות המלך' — מהדורת תשכ"ג

רצוי עד כמה שאפשר שכל אחד מישראל ישתתף ללמוד את המצוה בציבור כפי שהודע בלוח "מצוה יומית" וגרולה מצוה דרבים. ובזכות למוד וקיום המצות נזכה לגאולה שלימה במהרה, בברכת כתיבה וחתימה טובה לכל ישראל.

אברהם יפהן
(ר"מ בית יוסף נאוואהרדק שליט"א)

אברהם יהושע העשל
(כ"ק אדמו"ר מקאפישניץ שליט"א)

אברהם קלמנוביץ
(ראש ישיבת מיר שליט"א)

אהרן קאטלר
(ראש ישיבת בי"מ גבוה לעקוואד שליט"א)

אליעזר זוסיא פורטינאל
(כ"ק אדמו"ר מסקולען שליט"א)

גדליה שאר
(ר"מ במתיבתא תורה ודעת שליט"א)

יוסף אליהו בר' אליעזר הענקין
(מנהל עזרת תורה שליט"א)

יוסף ברויער מפפר"מ
(רב ור"מ דקהל עדת ישורון שליט"א)

יוסף גרינוואלד
(גאב"ד פאפא שליט"א)

יעקב יוסף טווערסקי
(כ"ק אדמו"ר מסקווירא שליט"א)

יעקב קמינצקי
(ר"מ מתיבתא תורה ודעת שליט"א)

יצחק הוטנר
(ר"מ מתיבתא חיים בערלין שליט"א)

לוי יצחק גרינוואלד
(גאב"ד צעהלים שליט"א)

משה פיינשטיין
(ראש ישיבת תפארת ירושלים שליט"א)

מרדכי שלמה פריעדמאן
(כ"ק אדמו"ר מבויאן שליט"א)

מרדכי שלום יוסף פריעדמאן
(כ"ק אדמו"ר מסדיגורא שליט"א)

שלמה הלברשטאם
(כ"ק אדמו"ר מבאבוב שליט"א)

שמואל בלאאמוה"ג מוהרש"ב שליט"א
(גאב"ד מאטרסדארף שליט"א)

אודות יומתו לסדר ענין מצוה יומית ז.א. שבכל יום ילמדו מצוה אחת ממצות תורתינו וכו' ויהיה רצון שיצליח המפעל ויתפשט בחוגים הכי רחבים של עמנו בני ישראל גוי קדוש וכו'.., בכבוד ובברכת הצלחה בכל האמור

מנחם מענדל שניאודסאהן
(כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א)

נודע כי כ"ק אדמו"ר מגור הלב שמחה' זצוקל"ה קבע שיעור לימוד יומי בספר 'מצות המלך'.

קריאת קודש

מאגודת הרבנים, איגוד הרבנים, ואגודת האדמו"רים דארה"ב וקנדה

ב"ה י"ג אייר, תשכ"ג

הנה ידוע מה שכתבו כמה ראשונים על דבר גדול לימוד התרי"ג מצוות. בהתאם לזה הציע ידידנו הרב הגאון מורנו הרב רבי מנשה קליין שליט"א להנהיג בכל יום לימוד מצוה. אסיפת אגודת הרבנים החליטה כבר לתמוך בהצעה זו.

לכן אנו פונים לחברינו הרבנים להנהיג בקהלותיהם בכל יום למוד מצוה לפי סדר הלוח של למוד תרי"ג מצוות. מקוים אנו שלמוד זה יתפשט בין אחינו בנ"י, וגדול תלמוד שמביא לידי מעשה.

אגודת הרבנים דארצות הברית וקנדה

* * *

כ"ה סיון התשכ"ג

הנה ידוע לכל יודעי דת גדול החיוב ללמוד ולדעת התרי"ג מצות שנצטוונו בהם מסיני, ומימות הראשונים שקדו להנהיג למוד התרי"ג מצוה לעם ישראל, ולכן שמחים אנו לתמוך בהצעת ידידנו הרב הגאון המובהק מוה"ר רבי מנשה קליין שליט"א, להנהיג לימוד מצוה בכל יום ברבים, ולזכות אחינו בני ישראל בתורה ברבים וזכות הרבים תלוי בו. אסיפת איגוד הרבנים כבר החליטה לתמוך בהצעה זו אשר נתפשטה בחלק ניכר מחבריה.

הננו פונים לחברינו הרבנים, וללומדי תורה ככלל להנהיג בקהלותיהם למוד מצוה בכל יום, ולארגן חבורות בכל מקום אשר דבר ה' מגיע, לפי סדר הלוח של הועד למצוה יומית, ומצפים אנו שלימוד זה יעשה לו כנפים ויתפשט בחוגים הרחבים בין אחינו בני ישראל, ויתרבו הדעה, יגדיל תורה ויאדיר, ובזכות למוד תורה ומצות ברבים נזכה להושע בגאולה שלמה במהרה אמן.

איגוד הרבנים דארה"ב

* * *

ב"ה, יום ג' ז' אלול תשכ"ג

כבר ידוע מה שכתב רבנו הר"י מקורביל בהקדמתו לספרו הסמ"ק גודל הברכה והשכר ללימוד מצוות בכל יום, אשר בעבור זה חיבר את ספרו.

אפריון נמטיה לידידנו הרב הגאון המפורסם רבי מנשה קליין שליט"א יוזם הרעיון להפצת לימוד מצוה יומית ע"פ הלוח שסידר.

אנחנו פונים בזה לשלומי אמוני ישראל וביחוד לבתי כנסיות ובתי מדרשות לארגן ולהנהיג את למוד מצוה היומית ע"פ סדר הלוח שסידר הרב הנ"ל. ויהא רעוא והמפעל הזה יצליח ויתפשט בכל אתר ואתר כי רב ברכה בו.

זכות למוד התורה והמצוה תגן עלינו שנזכה לגאולה שלימה ע"י משיח צדקנו בבי"א.

בברכת כתיבה וחתימה טובה

אגודת האדמורים דארצות הברית וקנדה

יצחק יואל רבינוביץ, ממאנאסטרישט

מזכיר

מפתחות

בראשית

א) מצות פריה ורביה:

לך לך:

ב) מצות מילה:

וישלח

ג) שלא לאכול גיד הנשה:

בא אל פרעה

ד) מצות קדוש החדש:
ה) מצות שחיטת הפסח:
ו) מצות אכילת בשר הפסח:
ז) שלא לאכול הפסח נא ומבושל:
ח) שלא להותיר מבשר הפסח:
ט) מצות השבתת החמץ:
י) מצות אכילת מצה:
יא) שלא ימצא חמץ ברשותינו בפסח:
יב) שלא לאכול מכל דבר שיש בו חמץ:
יג) שלא נאכיל מן הפסח לישראל מומר:
יד) שלא נאכיל מן הפסח לגר ולתושב:
טו) שלא להוציא מבשר הפסח חוצה:
טז) שלא לשבור עצם מן הפסח:
יז) שלא יאכל ערל מן הפסח:
יח) מצות קידוש בכורות בארץ ישראל:
יט) שלא לאכול חמץ בפסח:
כ) שלא יראה לנו חמץ בפסח:
כא) מצות סיפור יציאת מצרים:
כב) מצות פדיון פטר חמור:
כג) מצות עריפת פטר חמור:

ויהי בשלח

כד) שלא נצא בשבת חוץ לתחום:

וישמע יתרו

כה) מצוה האמנה במציאות השם:
כו) שלא נאמין באלוה בלתי השם לבדו:
כז) שלא לעשות פסל:
כח) שלא להשתחות לע"א:
כט) שלא לעבוד ע"א במה שדרכה להעבד:
ל) שלא לישבע לשוא:
לא) מצות קידוש שבת בדברים:
לב) שלא לעשות מלאכה בשבת:
לג) מצות כיבוד אב ואם:
לד) שלא להרוג נקי:
לה) שלא לגלות ערות אשת איש:
לו) שלא לגנוב נפש מישראל:
לז) שלא להעיד בשקר:
לח) שלא לחמוד:
לט) שלא לעשות צורת אדם אפילו לנוי:
מ) שלא לבנות אבני מזבח גזית:
מא) שלא לפסוע על המזבח:

ואלה המשפטים

מב) מצות דין עבד עברי:

מג) מצות יעוד של אמה העבריה:

מד) מצות פדיון אמה העבריה:

מה) שלא ימכור אמה עבריה הקונה אותה מיד האב:

מו) שלא לגרוע שאר כסות ועונה:

מז) מצות ב"ד להרוג בחנק המחויב:

מח) שלא להכות אב ואם:

מט) מצות דיני קנסות:

נ) מצות בית דין להרוג בסייף המחויב:

נא) מצות ב"ד לדון בנזקי בהמה:

נב) שלא לאכול שור הנסקל:

נג) מצות ב"ד לדון בנזקי הבור:

נד) מצות ב"ד לדון גנב בתשלומין או במיתה:

נה) מצות ב"ד לדון בנזקי הבער:

נו) מצות ב"ד לדון בנזקי האש:

נז) מצות ב"ד לדון בדין שומר חנם:

נח) מצות ב"ד לדון בדין טוען ונטען:

נט) מצות ב"ד לדון בדין נושא שכר ושוכר:

ס) מצות ב"ד לדון בדין השואל:

סא) מצות ב"ד לדון בדין מפתה:

סב) שלא להחיות מכשפה:

סג) שלא להונות הגר בדברים:

סד) שלא להונות הגר בממון:

סה) שלא לענות יתום ואלמנה:

סו) מצות הלואה לעני:

סז) שלא נתבע חוב מעני שאין לו מה לפורעו:

סח) שלא נשית יד בין לוה למלוה ברבית:

סט) שלא לקלל הדיין:

ע) לאו דברכת השם:

עא) שלא לקלל הנשיא:

עב) שלא להקדים חקי התבואות:

עג) שלא לאכול טריפה:

עד) שלא לשמוע טענת בעל דין שלא לפני בעל דינו:

עה) שלא יעיד בעל עבירה:

עו) שלא לנטות אחרי רבים בדיני נפשות בשביל אחד:

עז) שלא ילמד חובה מי שלמד זכות תחלה בדיני נפשות:

עח) מצות הטייה אחרי רבים:

עט) שלא לרחם על עני בדין:

פ) מצות פירוק משא:

פא) שלא להטות משפט רשע:

פב) שלא לחתוך הדין באומד הדעת:

פג) שלא ליקח שוחד:

פד) מצות שמטת קרקעות:

פה) מצות שביתה בשבת:

פו) שלא לישבע בע"א:

פז) שלא להדיח בני ישראל אחר הע"א:

פח) מצות חגיגה ברגלים:

פט) שלא נשחט שה הפסח בי"ד בניסן בעוד שהחמץ ברשותינו:

צ) שלא להניח אימודי הפסח לפסול בלינה:

צא) מצות הבאת בכורים:

צב) שלא לבשל בשר בחלב:

צג) שלא לכרות ברית לשבעה עממים וכן לכל עובד ע"א:

צד) שלא לשכון ע"א בארצנו:

ויקחו לי תרומה

צה) מצות בנין בית הבחירה:

צו) שלא להוציא ברי הארון ממנו:

צז) מצות סידור לחם הפנים ולבונה:

ואתה תצוה

צח) מצות עריכת נרות במקדש:

צט) מצות לבישת בגדי כהנים:

ק) שלא יזח החשן מעל האפור:

קא) שלא לקרוע המעיל של כהנים:

קב) מצות אכילת בשר חטאת ואשם:

קג) מצות הקטרת קטרת:

קד) שלא להקטיר ולהקריב על מזבח הזהב:

כי תשא

קה) מצות נתינת מחצית השקל בשנה:

קו) מצות קידוש ידים ורגלים בשעת עבורה:

קז) מצות שמן המשחה:

קח) שלא יסוך זר בשמן המשחה:

קט) שלא לעשות במתכונת שמן המשחה:

קי) שלא לעשות במתכונת הקטרת:

קיא) שלא לאכול ולשתות תקרובת ע"א:

קיב) מצות שביתת הארץ בשנת השמיטה:

קיג) שלא לאכול בשר בחלב:

ויקהל

קיד) שלא יעשו ב"ד משפט מות בשבת:

ויקרא

קטו) מצות מעשה העולה:

קטז) מצות קרבן מנחה:

קיז) שלא להקריב שאור או רבש:

קיח) שלא להקריב קרבן בלא מלח:

קיט) מצות מליחת הקרבן:

קכ) מצות קרבן ב"ד אם טעו בהוראה:

קכא) מצות קרבן חטאת ליחיד ששגג במצות ל"ת שחייבין עליה כרת:

קכב) מצות עדות:

קכג) מצות קרבן עולה ויורד:

קכד) שלא להבדיל בחטאת העוף:

קכה) שלא ליתן שמן זית במנחת חוטא:

קכו) שלא לתת לבונה במנחה זו שאמרנו:

קכז) מצות תוספת חומש לאוכל מן ההקדש או מועל בה:

קכח) מצות קרבן אשם תלוי:

קכט) מצות אשם ודאי:

קל) מצות השבת הגזל:

צו את אהרן

קלא) מצות הרמת הדשן:

קלב) מצות הדלקת אש על המזבח בכל יום:

קלג) שלא לכבות אש מעל המזבח:

קלד) מצות אכילת שירי המנחות:

קלה) שלא לעשות שירי המנחות חמץ:

קלו) מצות קרבן מנחה של כהן בכל יום:

קלז) שלא תאכל מנחת כהן:

קלח) מצות מעשה החטאת:

קלט) שלא לאכול מבשר חטאות הנעשים בפנים:
קמ) מצות מעשה האשם:
קמא) מצות מעשה זבח השלמים:
קמב) שלא להותיר מבשר קרבן התורה:
קמג) מצות שריפת נותר הקרשים:
קמד) שלא לאכול פיגול:
קמה) שלא לאכול בשר קדשים שנטמא:
קמו) מצות שריפת בשר קרש שנטמא:
קמז) שלא נאכל חלב:
קמח) שלא נאכל דם בהמה חיה ועוף:

ויהי ביום השמיני

קמט) שלא יכנסו הכהנים למקדש מגורלי שיער:
קנ) שלא יכנסו הכהנים למקדש קרועי בגדים:
קנא) שלא יצאו הכהנים מן המקדש בשעת עבודה:
קנב) שלא להכנס שתויי יין במקדש וכן שלא יורה שתוי:
קנג) מצות בריקת סימני בהמה וחיה:
קנד) שלא לאכול בהמה וחיה טמאה:
קנה) מצות בריקת סימני רגים:
קנו) שלא לאכול רג טמא:
קנז) שלא לאכול עוף טמא:
קנח) מצות בריקת סימני חגבים:
קנט) מצות טומאת שמנה שרצים:
קס) מצות ענין טומאת אוכלים:
קסא) מצות ענין טומאת נבלה:
קסב) שלא לאכול שרץ הארץ:
קסג) שלא לאכול מיני שרצים דקים הנולדים בזרעים ובפירות:
קסד) שלא לאכול משרץ המים:
קסה) שלא לאכול מן השרצים המתהוים מן העיפוש:

אשה כי תזריע

קסו) מצות ענין טומאת יולדת:
קסז) שלא יאכל טמא מן הקדשים:
קסח) מצות קרבן יולדת:
קסט) מצות ענין טומאת מצורע:
קע) שלא לגלח שיער הנתק:
קעא) הנהגת המצורע וכל מטמאי אדם בקריעה ופרימה:
קעב) מצות ענין נגעי בגדים:

זאת תהיה

קעג) מצות הטהרה מן הצרעת שתהיה במינים ירועים:
קעד) מצות תגלחת מצורע ביום השביעי:
קעה) מצות טבילה לטמאים:
קעו) מצות קרבן מצורע כשיתרפא מצרעתו:
קעז) מצות ענין טומאת בית שיהיה בו נגע:
קעח) מצות ענין טומאת זב להיות טמא ומטמא:
קעט) מצות קרבן זב כשיתרפא מזובו:
קפ) מצות ענין טומאת שכבת זרע שהוא טמא ומטמא:
קפא) מצות ענין טומאת נדה שטמאה ומטמאה:
קפב) מצו׳ טומאת זבה שטמאה ומטמאה:

קפג) מצות קרבן זבה כשתתרפא מזובה:

אחרי מות

קפד) שלא יכנסו הכהנים בכל עת במקדש וכל שכן זרים:

קפה) מצות עבודת יום הכפורים:

קפו) שלא לשחוט קדשים חוץ לעזרה:

קפז) מצות כסוי הדם:

קפח) שלא להתחתן באחת מכל העריות:

קפט) שלא לגלות ערות אב:

קצ) שלא לגלות ערות אם:

קצא) שלא לגלות ערות אשת אב ואע"פ שאינה אמו:

קצב) שלא לגלות ערות אחותו בכל צד שהיא אחותו:

קצג) שלא לגלות ערות בת הבן:

קצד) שלא לגלות ערות בת הבת:

קצה) שלא לגלות ערות הבת:

קצו) שלא לגלות ערות אחותו מן האב והיא בת אשת אביו:

קצז) שלא לגלות ערות אחות אב:

קצח) שלא לגלות ערות אחות האם:

קצט) שלא לבוא על אחי האב:

ר) שלא לבוא על אשת אחי האב:

רא) שלא לבוא על אשת הבן:

רב) שלא לבוא על אשת אח:

רג) שלא לבוא על אשה ובתה:

רד) שלא לגלות ערות אשה ובת בנה:

רה) שלא לגלות ערות אשה ובת בתה:

רו) שלא לבוא על שתי אחיות מחיים:

רז) שלא לבא על אשה נדה:

רח) שלא ליתן מזרעו למולך:

רט) שלא לבוא על הזכרים:

רי) שלא לשכב עם בהמה:

ריא) שלא תשכבנה הנשים עם הבהמות:

קדושים תהיו

ריב) מצות יראת אב ואם:

ריג) שלא לפנות אחר ע"א לא במחשבה ולא בדיבור ולא אפילו בהבטה:

ריד) שלא לעשות ע"א לא לעצמו ולא לזולתו:

רטו) שלא לאכול נותר:

רטז) להניח פאה בשדה:

ריז) שלא לכלות הפאה בשדה:

ריח) לעזוב הלקט בשדה:

ריט) שלא לקחת שבלים הנופלים בשעת הקציר:

רכ) מצות הנחת פאת הכרם:

רכא) שלא לכלות פאת הכרם:

רכב) מצות הנחת פרט הכרם:

רכג) שלא ללקוט פרט הכרם:

רכד) שלא לגנוב שום ממון:

רכה) שלא נכחש על ממון שיש מאחר בידינו:

רכו) שלא לישבע על כפירת ממון:

רכז) שלא לישבע לשקר:

רכח) שלא לעשוק:

רכט) שלא לגזול:

רל) שלא לאחר שכר שכיר:

רלא) שלא לקלל אחד מישראל בין איש בין אשה:
רלב) שלא להכשיל תם בדרך:
רלג) שלא לעוול המשפט:
רלד) שלא לכבד גדול בדין:
רלה) מצוה שישפוט בצדק:
רלו) שלא לרגל:
רלז) שלא לעמוד על דם ריעים:
רלח) שלא לשנא אחים:
רלט) מצות תוכחה לישראל שאינו נוהג כשורה:
רמ) שלא להלבין פני אדם מישראל:
רמא) שלא לנקום:
רמב) שלא לנטור:
רמג) מצות אהבת ישראל:
רמד) שלא להרביע בהמה מין עם שאינו מינו:
רמה) שלא לזרוע כלאי זרעים ולא נרכיב אילן בשום מקום בארץ:
רמו) שלא לאכול ערלה:
רמז) מצות נטע רבעי:
רמח) שלא לאכול ולשתות כדרך זולל וסובא:
רמט) שלא לנחש:
רנ) שלא לעונן:
רנא) שלא להקיף פאת הראש:
רנב) שלא להשחית פאת הזקן:
רנג) שלא לכתוב בבשרינו כתובת קעקע:
רנד) מצות היראה מן המקדש:
רנה) שלא לעשות מעשה אוב:
רנו) שלא לעשות מעשה ידעוני:
רנז) מצות כיבוד חכמים:
רנח) שלא להונות במדות וכל המדות בכלל:
רנט) מצות צידוק המאזנים והמשקלים והמדות:
רס) שלא לקלל אב ואם:
רסא) מצוה שישרפו מי שיתחייב שריפה:
רסב) שלא ללכת בחקות הגוים:

אמור אל הכהנים

רסג) שלא יטמא כהן הדיוט במת זולת בקרובים המבוארים בכתוב:
רסד) מצות עניין טומאת הכהנים לקרוביהם ובכללה שיתאבלו כל אחד מישראל על ששה מקרוביהם הידועים:
רסה) שלא ישמש כהן טבול יום עד שיערב שמשו:
רסו) שלא ישא כהן אשה זונה:
רסז) שלא ישא כהן אשה חללה:
רסח) שלא ישא כהן גרושה:
רסט) מצות קדוש זרע אהרן:
ער) שלא יכנס כ"ג באהל המת:
רעא) שלא יטמא כ"ג בשום טומאה במת:
ערב) מצות כ"ג לישא נערה בתולה:
רעג) שלא ישא כהן גדול אלמנה:
רעד) שלא יבעול כ"ג אלמנה ואפי' בלא קדושין:
ערה) שלא יעבוד כהן בעל מום במקדש:
רעו) שלא יעבוד כהן בעל מום עובר:
רעז) שלא יכנס בעל מום בהיכל כולו:
רעח) שלא יעבוד כהן טמא:
רעט) שלא יאכל כהן טמא תרומה:
רפ) שלא יאכל שום זר תרומה:

רפא) שלא יאכל תושב כהן ושכיר תרומה:

רפב) שלא יאכל ערל תרומה:

רפג) שלא תאכל חללה מן הקודש:

רפד) שלא לאכול טבל:

רפה) שלא נקדיש בעלי מומין למזבח:

רפו) מצות הקרבן להיות תמים:

רפז) שלא נתן מום בקדשים:

רפח) שלא נזרוק דם בע"מ על המזבח:

רפט) שלא נשחט בע"מ לשם קרבן:

רצ) שלא נקטיר מאימורי בעלי מומין:

רצא) שלא לסרס א' מכל המינים:

רצב) שלא להקריב בע"מ מיד הנכרי:

רצג) מצות הקרבן שיהיה מח' ימים ולמעלה:

רצד) שלא לשחוט בהמה ובנה ביום אחד:

רצה) שלא לעשות דבר שיתחלל בו שם שמים בין בני אדם:

רצו) מצות קידוש השם:

רצז) מצות שביתה ביום ראשון של פסח:

רצח) שלא לעשות מלאכה ביום א' של פסח:

רצט) מצות קרבן מוסף כל ז' ימי הפסח:

ש) מצות שביתה בז' של פסח:

שא) שלא לעשות מלאכה ביום ז' של פסח:

שב) מצות קרבן העומר של שעורים:

שג) שלא לאכול מתבואה חדשה קודם כלות ששה עשר בניסן:

דש) שלא לאכול קלי מתבואה חדשה עד היום ההוא:

שה) שלא לאכול כרמל מתבואה חדשה עד היום ההוא:

שו) מצות ספירת העומר:

שז) מצות קרבן מנחה חדשה מן החטים ביום עצרת:

שח) מצות שביתה ממלאכה ביום עצרת:

שט) שלא לעשות מלאכה ביום חג שבועות:

שי) מצות שביתה ביום ר"ה:

שיא) שלא לעשות מלאכה ביום א' בתשרי:

שיב) מצות קרבן מוסף ביום ר"ה:

שיג) מצות תענית ביום עשירי בתשרי:

שיד) מצות קרבן מוסף של יום הכפורים:

שטו) שלא לעשות מלאכה ביו"ד בתשרי:

שטז) שלא לאכול ולשתות ביה"כ:

שיז) מצות שביתה ממלאכה ביוה"כ:

שיח) מצות שביתה ממלאכה ביום ראשון של חג הסוכות:

שיט) שלא לעשות מלאכה ביום ראשון של חג בסוכות:

שכ) מצות קרבן מוסף בכל יום מז' ימי הסוכות:

שכא) מצות שביתה ממלאכה ביום שמיני של סוכות:

שכב) מצות קרבן מוסף ביום ח' של סוכות שהוא נקרא שמיני עצרת:

שכג) שלא לעשות מלאכה ביום שמ"ע:

שכד) מצות נטילת לולב:
שכה) מצות ישיבת סוכה:

בהר סיני

שכו) שלא נעבוד האדמה בשנה השביעית:
שכז) שלא נעשה עבודה גם באילנות:
שכח) שלא נקצור ספיחים בשנה השביעית:

* * * כרך שני * * *

שכט) שלא נאסוף פירות האילן בשביעית כדרך שאוספין אותן בכל שנה:
של) מצות ספירת שבע שבתות שנים:
שלא) מצות תקיעת שופר ביה"כ:
שלב) מצות קידוש שנת היובל:
שלג) שלא נעבוד הארץ בשנת היובל:
שלד) שלא נקצור ספיחי תבואות של שנת היובל:
שלה) שלא לאסוף פירות האילנות בשנת היובל כדרך שאוספים אותן בשאר השנים:
שלו) מצות עשיית דין לוקח ומוכר:
שלז) שלא להונות במקח וממכר:
שלח) שלא להונות אחד מישראל בדברים:
שלט) שלא למכור שדה בא"י לצמיתות:
שמ) מצות השבת קרקע לבעליהן ביובל:
שמא) מצות פדיון בתי ערי תומה עד השלמת שנה:
שמב) שלא לשנות מגרשי ערי הלוים ושדותיהן:
שמג) שלא להלוות ברבית לישראל:
דשמ) שלא נעבוד בע"ע עבודת בזיון כמו עבודת כנעני:
שמה) שלא נמכור ע"ע על אבן המקח:
שמו) שלא לעבוד בע"ע בעבודת פרך:
שמז) מצות עבודה בעבד כנעני לעולם:
שמח) שלא להניח לגוי לעבוד בע"ע הנמכר לו:
שמט) שלא נשתחוה על אבן משכית אפי' לשם:

אם בחקותי

שנ) מצות מעריך אדם שיתן דמים הקצובים בתורה:
שנא) שלא נמיר הקדשים:
שנב) מצות הממיר בהמת קרבן בבהמה אחרת שתהיינה שתיהן קודש:
שנג) מצות מעריך בהמה שיתן כפי שיעריכנה הכהן:
שנד) מצות מעריך בתים שיתן כערך שיעריכנה הכהן ותוס' חומש:
שנה) מצות מעריך שדה שיתן כערך הקצוב בפרשה:
שנו) שלא לשנות הקדשים מקרבן לקרבן:
שנז) מצות דין מחרים מנכסיו שהוא לכהנים:
שנח) שלא ימכור קרקע שהחרימו אותה בעלים אלא תנתן לכהנים:
שנט) שלא יגאל שדה החרם:
שס) מצות מעשר בהמה טהורה בכל שנה:
שסא) שלא למכוך מעשר בהמה אלא יאכל בירושלים:

נשא

שסב) מצות שילוח טמאים חוץ למחנה שכינה:

שסג) שלא יכנס טמא בבהמ"ק:

שסד) מצות וידוי על החטאת:

שסה) מצות סוטה שיביאנה הבעל אל הכהן ויעשה לה כמשפט הכתוב:

שסו) שלא ליתן שמן בקרבן סוטה:

שסז) שלא להשים לבונה בקרבן סוטה:

שסח) שלא ישתה הנזיר יין או כל מיני שכר:

שסט) שלא יאכל הנזיר ענבים לחים:

שע) שלא יאכל הנזיר צמוקים:

שעא) שלא יאכל הנזיר גרעיני הענבים:

שעב) שלא יאכל הנזיר קליפת הענבים:

שעג) שלא יגלח הנזיר שערו:

שעד) מצות גידול שיער נזיר:

שעה) שלא יכנס הנזיר לאהל המת:

שעו) שלא יטמא הנזיר במת ובשאר טומאות:

שעז) מצות גילוח הנזיר והבאת קרבנותיו:

שעח) מצות ברכת כהנים בכל יום:

שעט) מצות משא הארון בכתף:

בהעלותך

שפ) מצות פסח שני בי"ד באייר:

שפא) מצות פסח שני שיאכל על מצות ומרורים:

שפב) שלא להותיר כלום מבשר הפסח שני למחרתו:

שפג) שלא לשבור עצם מעצמות פסח שני:

שפד) מצות תקיעת חצוצרות במקדש ובמלחמות:

שלח לך

שפה) מצות חלה:

שפו) מצות ציצית:

שפז) שלא לתור אחר מחשבת הלב וראיית העינים:

ויקח קרח

שפח) מצות שמירת המקדש:

שפט) שלא יתעסקו הכהנים בעבודת הלוים ולא הלוים בעבודת כהנים:

שצ) שלא יעבוד זר במקדש:

שצא) שלא לבטל שמירת המקדש:

שצב) מצות פדיון בכור אדם:

שצג) שלא לפדות בכור בהמה טהורה:

שצד) מצות עבודת הלוים במקדש:

שצה) מצות מעשר ראשון:

שצו) מצות הלוים לתת מעשר מן המעשר:

זאת חקת

שצז) מצות פרה אדומה:

שצח) מצות טומאה של מת:

שצט) מצות מי נדה שמטמאין אדם טהור ומטהרין טמא מטומאת מת בלבד:

פנחס

ת) מצות דיני נחלות:

תא) מצות תמידין בכל יום:
תב) מצות קרבן מוסף של שבת:
תג) מצות קרבן מוסף בכל חודש וחודש:
תד) מצות קרבן מוסף ביום חג השבועות:
תה) מצות שופר בראש השנה:

ראשי המטות

תו) מצות דין הפרת נדרים:
תז) שלא נחל דברינו בדברים:

אלה מסעי

תח) מצות ישראל לתת ערים ללוים לשבת בהן והן קולטות:
תט) שלא להרוג מחוייב קודם שיעמוד בדין:
תי) מצות ב"ד לשלוח מכה נפש בשגגה מעירו לערי מקלט ועל הרוצח בעצמו ללכת שם:
תיא) שלא יורה העד בדין שהעיד בו בדיני נפשות:
תיב) שלא ליקח כופר להציל ממות הרוצח:
תיג) שלא נקח כופר ממחוייב גלות לפוטרו מן הגלות:

דברים

תיד) שלא למנות דיין שאינו יודע בדיני תורה:
תטו) שלא יירא הדיין בדין:

ואתחנן

תטז) שלא להתאות ממון חבירו:
תיז) מצות אחדות השם:
תיח) מצות אהבת השם:
תיט) ללמוד תורה וללמדה:
תכ) לקרות שמע ב"פ בכל יום:
תכא) להניח תפילין על היד:
תכב) להניח תפילין על הראש:
תכג) לקבוע מזוזה בפתחים:
תכד) שלא לנסות נביא אמת יותר מדאי:
תכה) להחרים שבעה עממין:
תכו) שלא לחון ולרחם על ע"א:
תכז) שלא להתחתן בע"א:

עקב

תכח) שלא ליהנות מעכו"ם ומשמשיה:
תכט) שלא ליהנות מתקרובת עכו"ם:
תל) לברך השם אחר אכילת מזון:
תלא) לאהוב את הגרים:
תלב) לירא מהקב"ה:
תלג) לעבוד הש"י בתפלה בכל יום:
תלד) להדבק ביודעי התורה:
תלה) להשבע בשמו ית' באמת:

ראה

תלו) לאבד ע"ז ומשמשיה:
תלז) שלא לאבד דברים שנקרא שמו ית' עליהם:
תלח) שיביא כל נדריו ברגל ראשון:
תלט) שלא להקריב קרבן חוץ לעזרה:
תמ) להקריב כל הקרבנות בבית הבחירה:
תמא) לפדות קדשים שנפל בהם מום:
תמב) שלא לאכול מעשר שני של דגן חוץ לירושלים:

תמג) שלא לאכול מעשר שני של תירוש חוץ לירושלים:
תמד) שלא לאכול מעשר שני של יצהר חוץ לירושלים:
תמה) שלא לאכול בכור תמים חוץ לירושלים:
תמו) שלא לאכול קדשי קדשים חוץ לעזרה:
תמז) שלא לאכול בשר העולה:
תמח) שלא לאכול קדשים קלים קודם זריקת דמים:
תמט) שלא יאכל כהן ביכורים קודם הנחתם בעזרה:
תנ) שלא לעזוב הלוי מליתן לו מתנותיו:
תנא) לשחוט בהמה חיה ועוף כראוי:
תנב) שלא לאכול אבר מן החי:
תנג) להביא קדשים בבית הבחירה:
תנד) שלא להוסיף על המצות ופירושן:
תנה) שלא לגרוע מכל המצות ופירושן:
תנו) שלא לשמוע למתנבא בשם ע"ז:
תנז) שלא לאהוב המסית:
תנח) שלא לעזוב שנאתו על המסית:
תנט) שלא להציל המסית:
תס) שלא ללמד זכות למסית:
תסא) שלא למנוע מללמד עליו חובה:
תסב) שלא להסית לעבוד ע"ז:
תסג) לדרוש ולחקור העדים:
תסד) לשרוף עיר הנדחת ולהרוג אנשיה:
תסה) שלא לבנות עיר הנדחת:
תסו) שלא ליהנות מכל ממונה:
תסז) שלא להתגודד:
תסח) שלא לקרוח שער ראשו על מת:
תסט) שלא לאכול קדשים שהופסלו:
תע) לבדוק בסימני העוף:
תעא) שלא לאכול שרץ העוף:
תעב) שלא לאכול נבלה:
תעג) להפריש מעשר שני:
תעד) להפריש מעשר עני:
תעה) שישמיט כל הלוואותיו בשביעית:
תעו) לנגוש את הנכרי:
תעז) שלא לתבוע חוב שעברה עליו שביעית:
תעח) שלא יאמץ את לבבו על העני:
תעט) ליתן צדקה כמסת ידו:
תפ) שלא ימנע מלהלוות קודם שמיטה:
תפא) שלא לשלוח עבד עברי ריקם:
תפב) להעניק לו בצאתו לחפשי:
תפג) שלא לעבוד בקדשים:
תפד) שלא לגזוז הצמר בקדשים:
תפה) שלא לאכול חמץ בערב פסח אחר חצות:
תפו) שלא להותיר מקרבן חגיגה עד יום שלישי:
תפז) שלא להקריב קרבן פסח בבמת יחיד:
תפח) לשמוח ברגלים:
תפט) להראות בבית הבחירה ברגלים:
תצ) שלא להראות שם בלא קרבן:

שופטים

תצא) למנות שופטים ושוטרים:
תצב) שלא ליטע אשרה:
תצג) שלא להקים מצבה:
תצד) שלא להקריב בעל מום עובר:

תצה) לשמוע בכל בית דין בכל זמן:
תצו) שלא לסור מדבריהם:
תצז) למנות מלך מישראל:
תצח) שלא להקים עלינו מלך נכרי:
תצט) שלא ירבה המלך סוסים:
תק) שלא לשכון בארץ מצרים:
תקא) שלא ירבה המלך נשים:
תקב) שלא ירבה המלך כסף וזהב:
תקג) שיכתוב המלך ס"ת שני לעצמו:
תקד) שלא ינחל שבט לוי בארץ ישראל:
תקה) שלא יקח שבט לוי חלק בביזה:
תקו) לתת זרוע ולחיים וקיבה לכהן:
תקז) להפריש תרומה גדולה לכהן:
תקח) לתת לכהן ראשית הגז:
תקט) שתהיינה המשמ[illegible] [illegible]ות ברגלים:
תקי) שלא לקסום:
תקיא) שלא לכשף:
תקיב) שלא לחבר חבר:
תקיג) שלא לשאול בבעל אוב:
תקיד) שלא לשאול בידעוני:
תקטו) שלא לדרוש אל המתים:
תקטז) לשמוע אל הנביא אמת:
תקיז) שלא להתנבא בשקר:
תקיח) שלא להתנבא בשם ע"ז:
תקיט) שלא לגור מהריגת נביא השקר:
תקכ) להפריש ערי מקלט:
תקכא) שלא לחוס על הרוצח וחובל:
תקכב) שלא להשיג גבול:
תקכג) שלא יקום דבר העדות בעד אחד:
תקכד) לעשות לעד זומם כאשר זמם:
תקכה) שלא לערוץ ולפחד במלחמה:
תקכו) למשוח כהן למלחמה:
תקכז) לשלוח שלום לערים שצרים עליהן:
תקכח) שלא להחיות נשמה מז' עממין
תקכט) שלא להשחית אילני מאכל:
תקל) לערוף את העגלה בנחל:
תקלא) שלא לעבוד ולזרוע באותו קרקע:

כי תצא

תקלב) לדון יפת תואר ככתוב בתורה:
תקלג) שלא למכור יפת תואר:
תקלד) שלא להעבידה אחר שבעלה:
תקלה) לתלות המחוייב לתלות:
תקלו) שלא להלין התלוי:
תקלז) לקברו בו ביום וכן כל המתים:
תקלח) להשיב אבידה לישראל:
תקלט) שלא להעלים עיניו ממנה:
תקמ) שלא להניח בהמת חבירו נופלת תחת משאה:
תקמא) לטעון המשא שנפל עם חבירו:
תקמב) שלא תלבש אשה עדי איש:
תקמג) שלא ילבש איש מלבושי אשה:
תקמד) שלא ליקח אם על בנים:
תקמה) לשלוח האם אם לקחה על הבנים:
תקמו) לעשות מעקה לגגו:
תקמז) שלא להניח מכשול:
תקמח) שלא לזרוע כלאים בכרם:
תקמט) שלא לאכול כלאי הכרם:
תקנ) שלא לעשות מלאכה בב' מיני בהמות:
תקנא) שלא ללבוש שעטנז:
תקנב) לישא אשה בכתובה וקדושין:
תקנג) שתשב אשת מוציא שם רע תחתיו:

תקנד) שלא יגרשנה כל ימיו:
תקנה) לסקול המחוייב בב"ד:
תקנו) שלא לענוש האנוס בחטא:
תקנז) שישא האונס אנוסתו:
תקנח) שלא יגרשנה כל ימיו:
תקנט) שלא ישא סריס בת ישראל:
תקס) שלא ישא ממזר בת ישראל:
תקסא) שלא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה':
תקסב) שלא לדרוש שלומם במלחמה:
תקסג) שלא להרחיק אדומי דור שלישי מלבא בקהל:
תקסד) שלא להרחיק מצרי דור שלישי:
תקסה) שלא יכנס טמא להר הבית:
תקסו) להתקין מקום להפנות בו:
תקסז) להתקין יתד לחפור בו כנ"ל:
תקסח) שלא להסגיר עבד שברח אל אדוניו:
תקסט) שלא להונות עבד הנצל אלינו:
תקע) שלא לבעול אשה בלא כתובה וקדושין:
תקעא) שלא להקריב אתנן זונה ומחיר כלב:
תקעב) שלא יתן הלוה ריבית לישראל:
תקעג) להלוות לנכרי ברבית:
תקעד) שלא לאחר נדריו יותר משלשה רגלים:
תקעה) לקיים מוצא שפתיו כמו שנדר:
תקעו) להניח השכיר לאכול מהמחובר שעושים בו:
תקעז) שלא ליקח הפועל בידו יותר על אכילתו:
תקעח) שלא יאכל הפועל בשעת מלאכה:
תקעט) לגרש בגט:
תקפ) שלא יחזיר גרושתו משנשאת:
תקפא) שלא יצא החתן מביחו כל השנה אפי' לצרכי צבור:
תקפב) שישמח החתן עם אשתו שנה אחת:
תקפג) שלא ימשכן בחובו כלים שעושים בהם אוכל נפש:
תקפד) שלא לתלוש סימני צרעת:
תקפה) שלא למשכן בעל חוב בזרוע:
תקפו) שלא למנוע המשכון מבעליו העני:
תקפז) להחזיר המשכון לבעלים בעת שצריך לו:
תקפח) לתת שכר שכיר ביומו:
תקפט) שלא יעיד קרוב זה אל זה:
תקצ) שלא להטות משפט גר ויתום:
תקצא) שלא למשכן בגד אלמנה:
תקצב) להניח לעניים השכחה:
תקצג) שלא ישוב לקחת השכחה:
תקצד) להלקות לרשע:
תקצה) שלא להוסיף להכותו:
תקצו) שלא לחסום בהמה בשעת מלאכתה:
תקצז) שלא תינשא היבמה לאחר עד שתחלץ:
תקצח) מצות יבום:
תקצט) מצות חליצה:
תר) להציל הנרדף בנפשו של רודף:
תרא) שלא לחוס על הרודף:
תרב) שלא להשהות משקלות ומדות חסרות:
תרג) לזכור מה שעשה לנו עמלק:
תרד) למחות זרעו מן העולם:
תרה) שלא לשכוח מה שעשה לנו:

כי תבא

תרו) לקרות על הבכורים ככתוב:

תרז) להתודות וידוי מעשר:

תרח) שלא לאכול מעשר שני באנינות:

תרט) שלא לאכלו בטומאה:

תרי) שלא להוציא דמיו אלא באכילה ושתיה:

תריא) ללכת ולהדמות בדרכי השם יתברך:

וילך

תריב) להקהיל כל ישראל בחג הסוכות:

תריג) לכתוב כל אחד ספר תורה לעצמו:

קיצור י"ד שרשים להרמב"ם ז"ל

א) שאין למנות במנין תרי"ג מצות דרבנן.

ב) שאין למנות מה שנלמד באתת ממדות שהתורה נדרשת בהן.

ג) שאין למנות מצוה שנצטוינו רק לפי שעה ולא נהגו לדורות.

ד) שאין למנות מצוה כוללת כל התורה כגון ושמרתם את כל מצות.

ה) שאין למנות טעם המצוה למצוה בפני עצמה.

ו) למנות לשנים המצוה שיש בה עשה ולא תעשה.

ז) שאין למנות דקדוקי מצות כגון ואם לא תשיג ידו וכיוצא בו.

ח) שאין למנות שלילת התיוב ללאו כגון לא תצא כצאת העבדים.

ט) כשבא במצוה אתת הרבה צווים אין למנותן אלא למצוה אתת כגון תפילין שיש שמנה מ"ע אינו נמנה אלא לאתת.

י) שאין למנות הקדמות למצוה כגון ולקתת סולת ואפית.

יא) שאין למנות תלקי המצות כל תלק בפני עצמה.

יב) שאין למנות תלקי מלאכה כל אחד בפני עצמו כגון עשיית הבית והשלחן בביה"מ.

יג) שאין למנות קרבנות המוספין של כל השנה אלא למצוה אתת.

יד) שלא למנות העונשים לפי מנין העוברים ר"ל סקילה למחלל שבת ולבעל אוב לשני מצות.

סדר מצות היום

פרשת בראשית יש בה מצ"ע אחת

מצוה א

מצות פריה ורביה (מ"ע א')

צוה הקב"ה לאדם לפרות ולרבות, שנאמר (בראשית א' כ"ח) ויאמר להם אלקים פרו ורבו, ואיכא דיליף לה מואתם פרו ורבו (פ' נח, בראשית ט' ז'), ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ולא בנקבות.

משרשי המצוה שהשם ב"ה חפץ בישובו של עולם כדכתיב לא תהו בראה לשבת יצרה, ומתוך כך יודע עזו ותכליתו יתברך שמו ואמונתו, כי ברוב עם הדרת מלך, והיא מצוה גדולה

משנה הלכות

א) קיום המצוה. מי שיש לו זכר ונקבה ויש להם בנים, אפילו זכר מן הנקבה ונקבה מן הזכר, קיים המצוה, לא היה להם אלא זכר ונקבה מאחד מהם, ומשני אין לו, וכ"ש שלא היה להם אלא נקבות או זכרים אפילו מהשניים, לא קיים המצוה[א]. ומדרבנן אפילו יש לו כמה בנים צריך לישא אשה בת בנים ולא יבטל מפריה ורביה[ב], אם לא שמכיר בעצמו שאינו ראוי להוליד או שחייש משום קטטה[ג]. ומצוה לפרסם דבר זה כי מלבד המצוה דרבנן שבו יש בו כמה איסורים משום זרע לבטלה ועוד, וכל מי שיראת ה' נוגע בלבו יבין זה. מוכרין ס"ת לישא אשה בת בנים, ואם כבר יש לו בנים מחלוקת הפוסקים[ד].

זמן החיוב. חיוב המצוה מבן י"ח שנה, עד כ' יכול להשהות שימצא הגונה לו, עבר עליו עשרים שנה עובר על מצוה זו בכל יום[ה]. ואם חשקה נפשו בתורה ואין יצרו מתגבר עליו זכור לטוב עד כ"ה שנה[ו], וי"א אפילו כל ימיו כבן עזאי רק שיהא בטוח בעצמו, ואין זה נמצא בזמן הזה[ז].

פרטי דינים. אשה שנתעברה באמבטי או בהזרעה מלאכותית, וכן יש לו זרע פסול, נחלקו הפוסקים אי קיים בהם[ח] (ועיין מש"כ בספרי שו"ת משנה הלכות ח"ב סי' כ')[ט]. אשה פטורה מפ"ו, וי"א דחייבת משום לשבת יצרה (מג"א סי' קנ"ג סק"ט, ועיין עצי ארזים סי' ה' סעיף י"ב ובמ"מ ר"ס א') ומיהו לכולי עלמא יש לה חלק במצות הבעל כיון דא"א לקיים בלעדה, אלא שאינה מצווה[י]. טרפה אי מוליד חייב בפ"ו[יא]. גר שנתגייר ובניו עמו יצא עמהן מצוה זו, עבד שנשתחרר ובניו עמו לא יצא עמהן[יב]. וכלל גדול בכה"ת האומר שיבטל מ"ע כופין אותו ב"ד אם יש כח בידם עד שיקיימנו[יג].

א) ר"מ פט"ו מה' אישות ה"ד וה' אה"ע סי' א' ס"ו. ב) ר"מ שם הט"ז שו"ע שם ס"ח. ג) שו"ע שם בהג"ה. ד) שם. ה) שם ס"ג, וע' ר"מ שם ה"ב. ו) קידושין דף ל' ע"א. ז) ר"מ שם ה"ג אה"ע שם סעי' ד'. ח) חלקת מחוקק שם ס"ק ה' וב"ש סק"י, ועי' במנ"ח ד"ה והנה לענין זרע פסול. ט) ועי' בח"ד סי' ק"ס. י) וע' ב"ש כאן סס"ק ב'. יא) ר"ן קידושין פ"ב דף מ"א (דף ט"ז ע"ב מדפי הרי"ף), ד"ה איכא דאמרי. יב) שעה"מ חל' שחיטה פי"א ה"א מנ"ח. יג) ר"מ שם ה"ו שו"ע שם ס"ז. יד) ר"מ שם ה"ז אה"ע שם ס"ג, הינוך מצוה ו', ועי' מנ"ח שם וכאן, ועי' משנה הלכות ח"ד סי' קנ"ט.

שבה תלוי קיום התורה והמצות כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת, וגורם לשכינה שתשרה בישראל, גם שישאיר אחריו מי שיקיים התורה והמצות במקומו ולא ימחה שמו מישראל, ונעשה שותף ליוצר כל כמו שאמרו ז"ל שלשה שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו, וכל מי שאינו עוסק בפ"ו כאלו שופך דמים וממעט הדמות.

יבמות פ"א, ר"מ פפ"ו מה"א, סה"מ רי"ב, סמ"ג עשין מ"מ, סמ"ק סי' רפ"ד, מוש"ע א"ע סי' א'.

פרשה לך לך יש בה מצוה אחת

מצוה ב

מצות מילה (מ"ע ב')

צוה הקב"ה למול כל זכר בישראל ביום השמיני ללידתו, שנאמר (בראשית י"ז י') **זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר, (ובפ' תזריע) וביום השמיני ימול**

משנה הלכות

ב) המצוה על האב. מ"ע על האב למול את בנו ביום השמיני ואם עבר ולא מל בטל מ"ע[א]. ואם רצה לעשות שליח נחלקו הפוסקים אי מועיל[ב] לא רצה האב או שאין כאן האב למול מצוה על הב"ד ועל כל ישראל[ג]. וכתב בעל הדברות מנהג שאבי התינוק עומד אצל המוהל להודיעו שהוא שלוחו כדאמרינן בתענית אפשר קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו, לפיכך התקינו הנביאים הראשונים שיהא מעמד בירושלים להודיע שהן שלוחם של כל ישראל, והמל מ"ע על האב למול את בנו ביום השמיני ואם עבר ולאאת בנו כאלו הקריב קרבן, לכן צריך לעמוד גביה (שבלי הלקט)[ד].

זמנה. המצוה למול ביום, ומשעלה עמוד השחר יצא[ה], מל בלילה או בתוך שמנה אינו כלום. ועיין באחרונים אי צריך הטפת דם ברית[ו]. בזמנה דוחה שבת[ז], ושלא בזמנה או ספק ונולד בין השמשות ויוצא דופן נמול לשמנה ואינו דוחה שבת[ח]. נולד מהול צריך להטיף דם ברית ואינו דוחה שבת[ט]. ויש להזהיר המון עם ביוצא דופן שהוא שכיח מאד בזמננו.

על מי חל החיוב. לא מלו אותו כשיגדיל חייב למול את עצמו[י], לא מל את עצמו משהגיע לכלל עונשין חייב כרת[יא] (וי"א דוקא כשמת אינו מהול)[יב] אבל אין לאב חיוב כרת במילת בנו אלא שעובר על עשה[יג] ואין בכל

ב. א) ר"מ פ"א מה' מילה ה"א שו"ע יו"ד סי' ר"ס. ב) ש"ך חו"מ סי' שפ"ב ס"ק ד' כו"פ סי' כ"ח תב"ש שם, וע' פתחי תשובה טיו"ד סימן רס"ד ס"ק א'. ג) ר"מ שם ה"ב שו"ע סי' רס"א. ד) הובא בשו"ע יו"ד סי' רס"ה ס"ט וע' ביאה"ג אות מ'. ה) ר"מ שם ה"ח שו"ע ורמ"א סי' רס"ב ס"א. ו) עי' רמ"א שם ומ"ז סק"ב ושו"ך סק"ב. ז) ר"מ שם ה"ט שו"ע סי' רס"ו ס"ב. ח) ר"מ שם. וחל' י"א וי"ב שו"ע שם ס"ח וס"י ואו"ח סי' של"א. ט) ר"מ שם ה"ז וי"א שו"ע סי' רס"ג ס"ד ורס"ו סי' י'. י) ר"מ שם ה"ב שו"ע סי' רס"א. יא) ראב"ד שם ורמ"א שם. יב) ר"מ שם. יג) ר"מ שם ה"א.

בשר ערלתו, וגדולה מצוה זו שנכרתו עליה י"ג בריתות. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ולא בנקבות.

משרשי המצוה שרצה הקב"ה לקבוע בעמו ישראל אשר הבדילם להיותם נקראים על שמו אות קבוע בגופם להבדילם משאר העמים בצורת גופם כמו שהם מובדלים מהם בצורת נפשותם אשר מוצאם ומובאם אינו שוה, ונקבע ההבדל בגולת הזהב לפי שהוא סיבה לקיום המין, מלבד שיש בו תשלום צורת הגוף. והעם הנבחר חפץ השי"ת להשלים תכונתו ורצה להיות ההשלמה ע"י האדם, ולא בראו שלם מבטן, לרמוז עליו כי כאשר תשלום צורת גופו על ידו, כן בידו להשלים צורת נפשו בהכשר פעולותיו ושיפור מעשיו.

שבת פרק י"ט ויבמות פרק ד' ופרק ה' קידושין דף כ"ט, ר"מ ה' מילה, סה"מ מ"ע רמ"ו, סמ"ג עשין כ"ח, סמ"ק סי' קנ"ז-נ"ח-נ"ט, יראים מ"ע י"ט, יו"ד סי' ר"ס.

משנה הלכות

התורה מ"ע שחייבין על בטולה כרת אלא זו ושחיטת פסח[יד]. אשה אינה מצוה למול את בנה[טו]. ועל האדון למול את עבדיו ילידי ביתו ומקנת כספו. יליד ביתו לשמנה וקנין כספו ביום שנלקח[טז]. מלת גרים עיין רמב"ם פי"ג מא"ב ובטוש"ע יו"ד סי' רס"ח.

אופן קיום המצוה. קיום המצוה לחתוך הערלה המכסה ראש הגויה, וכבר נהגו כל ישראל באיזמל, ולפרוע קרום דק שלמטה ממנה כדי שתתגלה ראש העטרה שבאבר. ומן המצוה למצוץ אח"כ את המילה שיצא הדם ממקומות הרחוקים ולא יבא לידי סכנה[יז]. מילה גי' פ"ה לכן מוצצין בפה, ועם הכולל גי' אלקים ומוצצים בפה להחליש כח הדינים הקשים, ובערלה יש ב', ערלה ופריעה, ובברית הלשון ב' חומות, שפתים והשנים (ר"ח וויטאל). זורקין הערלה בעפר[יח], ובבבל זורקין במים[יט]. מזבח נוטריקון מילה זמנה ביום ח', מי יעלה לנו השמימה ר"ת מילה וס"ת הוי"ה, מכאן אמרו רז"ל שמגעת עד כסא הכבוד הנקרא שמים (הבהיר).

עכו"ם או מומר שמל. עכו"ם שמל לדעת השאלתות ועוד גדולי הפוסקים פסול אפי' בדיעבד, ויש לזהר ברופא עכו"ם, ואפילו ישראל מחלל שבת בפרהסיא[כ].

יד) מכות דף י"ד ע"ב. טו) רמ"א שם. טז) ר"מ שם ה"א וג' שו"ע סי' רס"ז ס"א. יז) ר"מ שם פ"ב ה"ב שו"ע סי' רס"ד ס"ב וג'. יח) פרקי דר' אליעזר וש"ע סימן רס"ח ס"י.
יט) טור שם בשם דברים שבין בני מזרח לבני מערב. כ) שו"ע סי' רס"ד ס"א.

פרשת וישלח יש בה מצוה ל"ת אחת

מצוה ג

מצות גיד הנשה (ל"ת א')

הזהיר הקב"ה את בני ישראל שלא לאכול גיד הנשה, שנאמר (בראשית ל"ב ל"ג) על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, ולא נאמר לא יאכלו על דרך סיפור, כלומר מפני שאירע דבר זה באב נמנעים הכנים, אלא הוא אזהרת השי"ת שלא יאכלוהו. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

משרשי מצוה זו כדי שתהא רמז לישראל שאע"פ שיעברו צרות רבות בגלות מיד העמים ומיד בני עשו שיהיו בטוחים שלא יאבדו, אלא לעולם יעמוד זרעם ושמם ויבא להם גואל וינאלם מיד צר, ובזכרם תמיד ענין זה על ידי המצוה שתהא לזכרון יעמדו באמונתם וצדקתם לעולם. ורמז זה הוא לפי שאותו מלאך שנלחם עם יעקב אבינו שבא בקבלה שהיה שרו של עשו רצה לעקרו ליעקב מן העולם ולא יכול לו וזרעו, וצערו בנגיעת הירך. וכן זרע עשו

משנה הלכות

ג) איזה גיד מן התורה. גה"נ הם שני גידים, הפנימי סמוך לעצם שעל הכף אסור מה"ת והחיצון סמוך לבשר אסור ואין חייבין עליו[א] (ועיין מש"כ במשנה הלכות ח"ג סי' ס"ח פי' לרבינו הבה"ג). ונוהג בבהמה וחיה הטהורין ואפילו בנבילות וטרפות שלהן ומוקדשין, בירך ימין ובירך שמאל[ב]. ואם עבר ואכל כזית ממנו או אכלו כולו אפילו אין בו כזית לוקה[ג]. ישראל קדושים ואסרו עליהם שמנו של גיד, ומדרבנן אסורים הקנוקנות פי' הם גידין הדקים המתפשטים בירך[ד].

במינים שונים. בשליל דעת הר"מ והחינוך ותוס' והרשב"א דנוהג, והרמב"ן ס"ל דאינו נוהג, עיין ה"ה פ"ח מהמ"א ובב"י יו"ד סי' ס"ה ובכו"פ ובש"ע ואחרונים שם[ה]. ונוהג בכוי[ו]. ועיין שו"ת הרדב"ז חלק א' סימן ע"א.

ספיקות בדיניו. גה"נ דעת הרמב"ם דמותר בהנאה ותוס' ורבינו יונה ס"ל דאסור, ועיין טוש"ע סי' ס"ה.[ז] עוף שיש לו כף עגול כבהמה גה"נ שלו אסור, ואין צריך לבדוק אחריה[ח], ובהמה שיש לה כף ארוך ג"כ אסור ואין לוקה עליה[ט]. דעת הרשב"א דגם באדם נוהג איסור גה"נ וכ"כ פר"ח סי' ע"ט ס"ה ועיין שעה"מ פ"ח מהמ"א ובמנ"ח מצ' גה"נ.

ג. א) ר"מ פ"ח מה' מאכלות אסורות ח"א וכ' שו"ע יו"ד סי' ס"ה סעי' ח'. ב) ר"מ שם ח"א שו"ע שם סעי' ה'. ג) ר"מ שם ה"ב. ד) ר"מ שם ה"א יו"ד סי' ס"ח ס"ח. ה) יו"ד שם ס"ג, ועיין מנ"ח. ו) יו"ד שם ס"ו. ז) סעי' ו'. ח) ר"מ שם ה"ד, יו"ד שם ס"ה. ט) ר"מ שם ה"ד.

ציער לזרע יעקב ולבסוף תהיה להם תשועה מהם, וכמו שמצינו ביעקב אבינו ע"ה שזרחה לו השמש לרפואתו ונושע מן הצער, כן יזרח לנו השמש של משיח וירפאינו מצערינו בב"א.

גם כי שם"ה גידים באדם כנגד ימות החמה, גיד נגד כל יום, וגיד הנשה יומו תשעה באב, וכל יום יש לו מלאך אחד, וט"ב הוא ס"ם שרו של עשו ולכן נחרבו ב' מקדשות בו ביום. גם רמז בו ד' צומות היינו על כן לא יאכלו בנ"י, כלומר אלא מתענין, א"ת למפרע תשעה אב, גיד ר"ת ג' תשרי יו"ד דטבת גיד בגי' י"ז תמוז, ורמז שאמרו רז"ל כל האוכל בט"ב כאלו אוכל גיד הנשה.

חולין פ"ז, ר"מ פ"ח מהמ"א, מה"מ ל"ת קפ"ג, סמ"ג לאוין קל"מ, סמ"ק סי' ר"ג, יראים קמ"ז, ריקנטי ל"ת א', מ"ש שער ע"ד.

פרשת בא יש בה ט' מ"ע וי"א ל"ת

מצוה ד

מצות קידוש החדש (מ"ע ג')

צוה הקב"ה לב"ד הגדול בארץ ישראל לקדש חדשים ולעבר שנים, שנאמר (שמות י"ב ב') החדש הזה לכם ראש חדשים, כלומר כשתראו חדושה של לבנה ותהיה ראויה לראות עפ"י החשבון המקובל תקבעו לכם ר"ח. ורבינו הבה"ג והרמב"ן חשבו עיבור שנים למצוה בפני עצמה. ומר"ם לקדש הלבנה.

משנה הלכות

ד) קידוש החדש בב"ד. קה"ח הוא ע"פ שני עדים שבאו לפני הב"ד סמוכין בא"י ואמרו שראו הלבנה בחדושה, וחקרו ודרשו בעדותן וחשבו הב"ד וראויה היתה לראות ע"פ החשבון[א], מקבלין אותן ויאמר האב"ד מקודש[ב]. ואין הקידוש אלא למצוה ולא לעכב, דהעיקר העדים והחשבון והסכמת הב"ד[ג].

לא ראו בזמנה. אין מקדשין אלא כשנראה הלבנה בזמנה[ד]. לא קדשו ביום ל' מעובר ממילא[ה]. נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשכה הרי זה מעובר[ו]. ב"ד שראו הלבנה ביום מקדשין ע"פ עצמן, ואם ראו בלילה מרבין על הב"ד ועמדו שנים ומעידין בפניהם ומקדשין[ז]. לא באו עדים ועברו החודש ואחר זמן באו עדים אפילו בסוף חדש שראו הלבנה בזמנה מאימין עליהם ומשתדלין שלא יעידו ואם עמדו בעדותן חוזרים ומונים מיום שלשים, ר"מ סוף פ"ג מהקדה"ח[ח].

ד. א) ר"מ פ"א מהל' קדוש החדש ה"ח וו'. ב) ר"מ שם פ"ב ה"ח. ג) רמב"ן בספר המצות מצוה קי"ג ועיין מנחת חינוך. ד) מנחת חינוך. ה) ר"מ שם פ"ב ה"ח ופ"ג ה"א, ועיין מנחת חינוך. ו) ר"מ פ"ב ה"ח. ז) שם ה"מ. ח) הט"ו וט"ז.

משרשי המצוה כדי שיעשו ישראל מועדי ה' בזמנן שהשי"ת ציוה לעשות פסח בזמן שהתבואה באביב כמ"ש שמור את חדש האביב ועשית פסח לה', וחג הסוכות בזמן האסיף כמ"ש וחג האסיף תקופת השנה, ואלולי עיבור שנים יבואו המועדים שלא בזמנם אלו לפי שישראל מחשבין המועדים וחדשיהם לימות שנות הלבנה שהם שנ"ד יום ה' שעות תתע"ו חלקים, והוא חסרה משנת החמה י' ימים כ"א שעות ר"ד חלקים, ובישול הפירות לבחה של חמה. ונתקן הדבר להעשות בגדולי הדור בסמוכין דוקא. ועכשיו בעונ"ה שאין לנו סמוכין אנו סומכין על ר' הלל הנשיא בן בנו של ר"י הנשיא שתקן לנו חשבון העיבור, והוא קידש חדשים העתידים עד ביאת גואל בב"א. ומה שאנחנו מברכין החדש אין זה קידוש, אבל מצוה זו תקנוה ראשונים להודיע לעולם ר"ח ולהזהר בו. גם כי

משנה הלכות

חילול שבת. על ניסן ועל תשרי מחללין העדים את השבת. וכשהיה המקדש קיים שיבנה במהרה מחללין אף על כולם משום קרבן[ט].

קביעות החדש בחו"ל. גדול הב"ד שנסמך בא"י והלך לחו"ל ולא הניח כמותו בא"י מקדש חדשים בחו"ל, ואם נודע שנעשה בא"י גדול כמותו הרי זה נאסר לקבוע בחו"ל ואם קבע אינו כלום[י].

בטעות. ב"ד שטעו, או הטעו אותן, וקדשו החדש בין בשוגג ובין במזיד מה שעשו עשו דכתיב אתם אפילו שוגגין אפילו מזידין[יא].

דיני העדות. בקה"ח לא בעינן עדות שאתה יכול להזימם[יב] (ועיין מש"כ בשו"ת משנ"ה ח"ג סי' נ"ב ונ"ג). ומיהו בעי עדים כשרים כבכל התורה וקרובים ואפילו פסולי עדות דרבנן פסולין[יג]. וצריכין דרישה וחקירה[יד].

עיבור שנים. לעבר שנים בשעת הגמר צריכים להיות ב"ד של שבעה[טו] וג' ראשונים לד"ה אסורים להיות קרובים זל"ז ואפשר כל הז'[טו]. ואין מעברין אלא אדר[יז], ורק בסמוך לו ובשעת הדחק מותר מר"ה[יח] ואין מעברין יום ל' באדר[יט]. ואין מעברין אלא ביום[כ], ואין מעברין בשנת השמיטה[כא]. ועל אלו דברים מעברין את השנה על התקופה ועל האביב ועל פירות האילן ועוד[כב]. ואין מעברין על סימן אחד מאלו אלא ב' או יותר[כג] וב"ד כותבין אגרות לכל המקומות הרחוקים הוספנו על שנה זו כ"ט יום או ל' יום[כד].

ט) שם פ"ג ה"ב. י) שם פ"א ה"ח. יא) שם פ"ב ה"י. יב) מנ"ח. יג) ר"מ פ"כ ה"א.
יד) ר"מ שם ה"ב. טו) שם פ"ד ה"י. טז) ר"מ הל' עדות פט"ז ה"ה ובב"מ ולח"מ שם. יז) ר"מ הל'
קה"ח פ"ד ה"א. יח) שם הי"ב. יט) שם הי"ד. כ) שם הי"ב. כא) שם המ"ו ועיין גם המ"ז
ובהשגת הרמ"ה שם. כב) שם ה"ב. כג) שם בהשגת הרמ"ה ועיין מנ"ח. כד) שם הי"ז.

חידוש הלבנה רמז לישראל בגלות שעתידים להתחדש כמותה, וזה שאנו אומרים שהם עתידים לחדש כלומר שיתחדשו מגלות לגאולה.

ר"ה י"ח סנהדרין י"א, ר"ם הקה"ח פ"א ופ"ד, סה"מ ס"ע קצ"ג, סמ"ג עשין ס"ו ס"ז, יראים ק"ג, או"ח סי' תכ"ב.

מצוה ה

מצות הקרבת קרבן פסח (מ"ע ר')

צוה הקב"ה את ישראל שיעשו קרבן פסח בי"ד בניסן בין הערבים, שנאמר (שמות י"ב ו') ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים. ולשון בין הערבים כתב הרמב"ן אותן שבין עריבת יום הוא בתחלת שבע, ועריבת לילה בתחילת הלילה.

משנה הלכות

ה) **אופן קיומו.** קיום המצוה, שמתקבצים אנשים מישראל לחבורות, ולוקחין שה או עז תמים זכר בן שנה, ומונין עליו עד כזית לכל אחד, ושוחטין אותו בעזרה, וצולין אותו, ולערב אוכלין אותו בין כולם, אחר מאכלם, שמצותו לאכול על השובע[א]. נשחט אחר תמיד של בין הערבים וקטורת והטבת הנרות[ב], בג' כתות בעזרה ולא יפחות כת מל' בני אדם[ג], ובחמשים בני אדם יכול לשחוט[ד]. שחטו על יחיד כשר[ה], שלא למנויו פסול[ו]. הדם טעון שפיכה אחת במזרק כנגד היסוד[ז], ומקטירין אימוריו[ח], ואם לא הקטיר קיים המצוה[ט]. והלוים אומרים הלל בעת הקרבתו[י], וטעון ביקור ד' ימים קודם שחיטה כתמיד[יא].

שבת, טומאה, ומילה. דוחה את השבת[יב], ואת הטומאה אם היו רוב קהל או הכהנים טמאים[יג]. יחיד טמא נדחה לפסח שני[יד]. היה בדרך רחוקה פטור ממצוה זו[טו]. מילת בניו ועבדיו מעכבתו מלשחוט הפסח[טז].

אישים החייבים. נשים ועבדים בראשון חובה[יז], קטנים אי מחויבים מדאורייתא דכתיב שה לבית אבות מחלוקת הפוסקים[יח]. קטן שאכל בראשון ונתגדל בין ראשון לשני פטור מפ"ש[יט].

חיובו. ונוהג בזמן הבית בארץ ובחו"ל (ובחו"ל יש חולקין)[כ] ועבר ולא עשה פסח בזדון וגם לא עשה השני אפילו בשוגג חייב כרת[כא]. ואין בכל עשה שבתורה חייב כרת אלא זו ומילה. ובשוגג אינו מביא קרבן חטאת והוא מג' חטאות שבזדונן כרת ואין בשגגתן חטאת זו ומגדף ומילה[כב].

ה. א) חינוך. ב) ר"מ פ"א מה' ק"פ ה"ד. ג) שם ה"ט. ד) שם ה"י. ה) שם פ"ב ה"ב. ו) שם ה"ה. ז) שם פ"א ה"ו. ח) שם. ט) שם ה"ז. י) שם הי"א. יא) מנ"ה אות א' ע"פ פסחים צ"ו ע"א. יב) ר"מ שם פ"א הט"ז וי"ח. יג) ר"מ שם פ"ז ה"א. יד) ר"מ שם פ"ה ה"א. טו) ר"מ שם. טז) שם ה"ח. יז) ר"מ שם פ"א ה"א ומנ"ה אות ז'. ח) עי' ר"מ שם פ"ב ה"ד וכ"מ שם ועי' מנ"ח אות ב'. יט) ר"מ שם פ"ה ה"ז. כ) תוס' פסחים דף נ' ע"ב ד"ה מאליה ועי' צל"ח שם ומנ"ה. כא) ר"מ שם פ"ה ה"א וב'. כב) ר"מ שם פ"א ה"ב. חינוך.

משרשי המצוה זו להזכיר נסי ה' ולפרסם לבנינו אשר פסח הקב"ה על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויזכרו לעולם הנסים שעשה לנו השי"ת ביצ"מ. גם כי מזל טלה בחדש ניסן בכחו הגדול (הכבוד) לכן צוה לשחוט טלה ולאכול אותו ולהודיע שלא בכח המזל יצאנו משם אלא בגזירת ה'. גם כי היו המצרים עובדים אותו והודיע לשחוט אלהיהם לעיניהם וחפדו כל הבוטחים בו וככה יהיה אי"ה בגאולה העתידה, וישראל נמשלו לשה ויבא שה ויכפר על שה.

פסחים דף פ"ט, ר"מ הקי"פ פ"א ופ"י, סח"מ מ"ע נ"ח, פס"ג עשין רכ"ג, יראים ת"ה.

מצוה ו

מצות אכילת הפסח (מ"ע ה')

צוה הקב"ה לאכול בשר הפסח בליל ט"ו בניסן, שנאמר (שמות י"ב ח') **ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש. ונוהג בזכרים ונקבות בזמן הבית.**

משנה הלכות

ו) **דרך האכילה.** מצותו לאכול בליל ט"ו[א] ובחבורה[ב] על השובע[ג], ושיהיה צלי אש[ד], ואם רבו האוכלים מביאים קרבן אחר ושוחטין אותו בע"פ והוא נקרא שלמי חגיגה[ה], ואוכל ממנו תחילה[ו]. אכל כזית יצא ידי חובתו[ז]. וטעון הלל באכילתו[ח]. מצותו לאכול על מצות ומרורים[ט], ואם אין לו אינו מעכב[י].

שלא כדרך אכילה. אכל שלא כדרך אכילתן ספק אי יצא (עיין מל"מ פ"ה מיסה"ת)[יא]. אכלו אכילה גסה אם קץ במזונו לא יצא, ואם לאו יצא. עיין בנזיר כ"ג ותוס' יבמות מ' ע"א ובאחרונים[יב]. כרכו בסיב או עירב בו דבר מר לא יצא[יג]. אכלו חי לא יצא ועובר בעשה[יד].

זמנו. זמן אכילתו עד חצות לתוס'[טו] מדאורייתא, ולהרמב"ם[טז] מדרבנן, ומדאורייתא עד עלות השחר להרמב"ם ודעימיה[יז]. נרדמו בשינה כל החבורה אפי' בתחלת הלילה אין חחרין ואוכלין אותו ופטורין מפסח שני[יח]. אין לו אלא חצי שיעור נחלקו האחרונים[יט] אי איכא מצוה לאכלו.

ו. א) ר"מ פ"ה מה' ק"פ ה"א. ב) ר"מ שם פ"ט ה"א. ג) ר"מ שם פ"ח ה"ג. ד) ר"מ שם ה"ד.
ה) ר"מ שם ה"ג ופ"י הי"ב, פסחים ע' ע"א. ו) ר"מ שם פ"ה ה"ג והל' חמץ פ"ח ה"ז. ז) מנ"ח ד"מ פ"ח
מהל' חמץ ה"ט והל' ק"פ פ"ב הי"ד ופ"ח ה"ג. ח) ר"מ הל' ק"פ שם הט"ו ופ"י הט"ו. ט) ר"מ הל' חמץ
פ"ז הי"ב והל' ק"פ פ"ח ה"א. י) ר"מ הל' ק"פ שם ה"ב. יא) מנ"ח. יב) מנ"ח. יג) מנ"ח.
יד) ר"מ שם ה"ו. טו) פסחים דף ק"כ ע"ב ד"ה אמר רבא. טז) שם הט"ו. יז) ר"מ שם. יח) ר"מ
שם הל' חמץ ומצה פ"ח הי"ד והל' ק"פ שם (ומש"כ שפטורים מפ"ש, אף שלא נזכר בשום מקום, לכאורה דבר פשוט הוא
שהרי בזמן שחיטה וזריקה ראוים היו לאכול). יט) מ"ל פ"א מה' חו"מ ה"ז, מהרי"ט אלגאזי דמ"א, מנ"ה אות א'.

משרשי המצוה לאכול את הבשר בלילה הזה צלי אש שריחו נודף לפרסם ביטול תועבת מצרים שנזבח לעיניהם ונאכלים, ופסילי אלהיהן תשרפון באש, ושפלות השר שלהם שהוא הראשון משבעים שרים, ובשחיטת וצלית ואכילת הטלה להכניע מערכת שלהם שהוא טלה, ונעשה משפט באלהיהם, ולהודיע כי ה' הוא אלקים אין עוד מלבדו, ובזה נתבטלו מחשבות זרות (הרמב"ם במורה והרמב"ן ובחיי). ובזוהר ועצם לא תשברו בו אתם לא תשברו בו אבל כלבים ישברו בו שהיו ישראל מניחין העצמות וזורקין אותן בשוקים, והיו באים עכו"ם ולקחו העצמות והטמינום בארץ כ"כ שא"א לכלבים ליטלם משם, וזהו ביטול עכו"ם ממש ע"י עכו"ם, כי אין ישראל מבטל עכו"ם של עכו"ם ואין לך ביטול גדול מזה, ובזה נתעלה האמונה על הכל.

פסחים מ' ע"ו ק"כ מגילה כ"א זבחים נ"ז, ר"מ הק"פ פ"ח, סה"מ מ"ע נ"ו, סס"ג עשין רכ"ה, יראים ת"ח.

מצוה ז

מצות דנא ומבושל (ל"ת ב')

הזהיר הקב"ה שלא לאכול משבר הפסח נא ומבושל כי אם צלי אש, שנאמר (שמות י"ב ט') אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים, ופי' נא שהבשר התחיל בו מעשה האור ונצלה מעט, ולא ראוי עדיין לאכילת אדם, נקרא נא. ונוהג בזמן הבית בזו"נ.

משנה הלכות

שאר פרטי דינים. אכל כזית בשר פסח עם כזית בשר חולין לא יצא, דרשות מבטל מצוה[כ]. נשבע שלא לאכול פסח לוקה ואוכל, ובקונם שלא לאכול חל הנדר[כא]. מרור. ובמצוה זו נכלל גם אכילת מרור לדעת כמה ראשונים ואינה נמנית למצוה בפני עצמה כי הוא חלק מן הפסח[כב], ונאכל כל זמן שהפסח נאכל, ונאכל חי. אכלו כבוש מבושל ושלוק לא יצא[כג]. בלע מרור לא יצא דבעי טעם מרירות בפיו. ושיעור אכילתו בכזית[כד]. בדברי הזוהר. וקצ"ע בזוהר הנ"ל שהיו זורקים העצמות שהרי נותר הם ומחויב שרפה, עיין רמב"ם פ"י מק"פ.

ז) אופן צליית הקרבן. קיום המצוה, צולין אותו מקולס פי' ראשו על כרעיו ועל קרבו,

כ) מג"ח אות א'. כא) שם אות ב' ר"מ הל' שבועות פ"ה הי"ד והל' נדרים פ"ג ה"ו. כב) ר"מ חו"מ פ"ז חי"ב. כג) ר"מ שם הי"ג. כד) שם אות ג'.

משרשי המצוה מה שנזכר בשחיטתו לזכוד נסי יצ"מ. ומה שנצטוינו לאכלו צלי דוקא לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי שהוא מאכל טוב ומוטעם, אבל שאר העם אינם יכולים לאכול מעט בשר שתשיג ידם כי אם מבושל כדי למלא בטנם, ואנו שאוכלין הפסח לזכרון שיצאנו לחירות להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושררות. מלבד שאכילת הצלי יורה על החיפזון שיצאו ממצרים ולא יכלו לשהות כדי לבשלו בקדירה (ועיין מצוה ו').

פסחים מ"א, ר"מ הק"פ פ"ח סנהדרין פי"ח, סה"מ ל"ת קנ"ה שורש פ' השגה להרמב"ן, סמ"ג לאוין שנ"א, ידאים ת"ז.

משנה הלכות

בשפוד של רמון שאינו מוציא מים[א], ואם אינו מקולס לא נפסל[ב]. ומותר למולחו מקודם לדעת תוס'[ג], ועיין בצל"ח ריש כיצד צולין[ד]. מוציאין גיד הנשה לפני צלייתו לדעת הראב"ד[ה] ולהרמב"ם[ו] צולין אותו בו.

בישול הפוסל. צלאו ואח"כ בשלו פסול ועובר עליו, בשלו ואח"כ צלאו פסול ועובר עליו[ז]. בשלו בחמי טבריה אינו חייב משום בישול ועובר על עשה דצלי אש, צלאו אח"כ פסול[ח]. צלאו שלא על האש פסול, ועובר עליו[ט]. צלי קדר הוה כמבושל[י]. בשלו במים או במי פירות או בכל משקה פסול שנאמר ובשל מבושל ריבה הכל[יא]. בשלו כמאכל בן דרוסאי מקרי מבושל כמו לענין בשול שבת, פחות מכאן נקרא חי, ואסור לצלאו עוד אף שלא נתבשל כמאכל בן דרוסאי מפני הלחלוחית שנתבשל בו, עיין כו"פ סי' צ"ב בשם מוהר"י לאנדסופר והרא"ש[יב]. אכלו נא ומבושל מבע"י פטור[יג].

אכלו חי אי עובר. ולעיל כתבתי אכלו חי עובר בעשה, ובאמת לא ברור לי הא מילתא דהרי אמרו דבשר חי הוה שלא כדרך אכילתן, עיין תוס' פסחים כ"ד ובגמ' ביצה כ"ד יכול לאכול כזית חי, ובטש"ע או"ח סי' שי"ח סעיף ל"א וירושלמי עירובין פ"ג ה"א וק"נ פ' מפנין ובשו"ת מוהרי"א סי' קכ"ז וק"כ וישוי"ע או"ח סי' תרי"ב וכ"ס או"ח סי' קי"א ובחידושי[יד] הארכתי, וצ"ע. ועובר ואוכל נא ומבושל אפילו שניהם כאחת אינו לוקה אלא אחת לדעת הרמב"ם[טו]. והרמב"ן[טז] והסמ"ג מנו אותן לשני לאוין נא, ומבושל, ולוקין על כל אחד ואחד, וראייתם כיון דכתיב לא תאכלו כי אם צלי אש נא ומבושל למה לי ש"מ ללקות על כל אחד ואחד מן הפרטים[יז].

ז. א) ר"מ פ"ה מה' קרבן פסח ה"י. ב) תוס' פסחים דף ע"ד ע"א ד"ה נחתך, ועי' מנ"ח. ג) שם ד"ה כבולעו. ד) ברש"י ד"ה שריא, ובע"ב ד"ה האי טולייתא. ה) פ"י מה' ק"פ הי"א. ו) שם. ז) ר"מ שם פ"ח ה"ה. ח) שם ה"י ומנ"ח. ט) מנ"ח. י) ר"מ שם ה"ה. יא) ר"מ שם ה"ז יב) מנ"ח. יג) ר"מ שם ה"ד. יד) פסחים עמ' שנא. טו) סה"מ שורש ט. טז) שם. יז) חינוך.

מצוה ח

שלא להותיר מהפסח (ל"ת ג')

הזהיר הקב"ה שלא להותיר כלום מבשר הפסח למחרתו שהוא יום ט"ו בניסן, שנאמר (שמות י"ב י') לא תותירו ממנו עד בקר. ונוהג בזמן הבית בזו"נ.

משרשי המצוה מ"ש בשחיטתו לזכור ניסי מצרים, ונצטוינו שלא להותיר כדרך המלכים ושרים שאין צורך להותיר מן התבשילין מיום אל יום, ואם יותר ישרף כדרך מלכי אדמה וכ"ז לזכור ולקבוע בלב שבאותו זמן גאלנו השי"ת מעבדות ונעשינו בני חורין וזכינו למלוכה ולגדולה. גם רמז האומר מה נאכל למחר הרי זה מקטני אמנה, כמספק בשם יתעלה אם יתן לו מחר מה לאכול (ת"ה). ורמז שלא להניח המצות לעשותם לעוה"ב, והנותר שלא יקיים המצות באש של גיהנם ישרפו (ש"ב). גם לדעת ולזכרון שלא נותרה שום נשמה לבכורי מצרים עד בקר, וכולם מתו כשהכה בכור העליון בחצי הלילה, לכך לא תותירו מן הבכור (הפסח) הצלי עד הבקר.

מכילתא ב"א, ר"מ הק"פ פ"י, סה"מ ל"ת קי"ז, סמ"ג לאוין שנ"ח, יראים תי"ג.

משנה הלכות

ח) על איזה חלקים מן הקרבן עובר.

העובר והותיר כזית בשר הראוי לאכילה עובר על לאו זה[א] ולדעת קצת פוסקים (עיין יראים מצוה תי"ג) עובר על ב' לאוין[ב]. אבל בעצמות וקרניים וגידין וטלפיים שא"ר לאכילה אינו עובר בלאו זה[ג]. ושמנו של גיד ושאר דברים האסורין דרבנן אינו עובר עליו דאנוס הוא ע"פ גזירת חז"ל[ד]. ודעת הרמב"ם[ה] דפסח נצלה עם גה"נ ואח"כ נוטלו, והראב"ד כתב בחיי ראשי אין איסור גדול מזה, ואם אזכה ואוכל פסח ויביא לפני כזה הייתי חובטו בקרקע לפניו.

ואפשר בהא פליגי, דלהרמב"ם אין לעשות שמנו נותר ולהראב"ד לא חייש, ודו"ק ועיין מנ"ח.

בני חבורה. כל בני החבורה עוברים על לאו זה[ו], יצאו מקצתם והניחו השאר אוכלים, אפשר דלא חל על היוצאים כיון דהניחו אחרים, כ"מ בשם הר"י קורקוס[ז].

אי לוקין. ואין לוקין על לאו זה שאין בו מעשה, ועוד שניתק לעשה, שנאמר והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו[ח].

ח. א) ר"מ פ"י מה' ק"פ הי"א, ועי' מנ"ח. ב) עי' מנ"ח אות ג'. ג) ר"מ שם. ד) מנ"ח שם אות א'. ה) שם. ו) פסחים דף מ"ג. ז) שם פ"מ ה"ו. ח) שם פ"י הי"א ועי' מנ"ח.

מצוה ט

מצות תשביתו (מ"ע ו')

צוה הקב"ה לבנ"י להסיר כל חמץ ממשכנותינו ביום י"ד בניסן, שנאמר (שמות י"ב ט"ו) אך ביום הראשון תשביתו שאור, ופירושו הראשון קודם לפסח שהוא י"ד ניסן. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

משרשי מצוה זו לזכור הנסים כמ"ש ביצ"מ. גם רמזו חכמי המוסר דהחמץ והשאור רמו ליצה"ר, וצוה השם להרחיק מבתינו כל ז' ימי החג, ד"ל ימי שנותינו ע' שנה להזכיר לארם כל ימי חלדו ילך בדרך טובים. גם השאור מגביה את העסה והוא סימן גאוה, צוה להתרחק ממרה המגונה מאד בעיני יתברך, ודור המלך אמר גבה עינים וגו' אותו לא אוכל, ואמר החכם מי יראה השמש קידו ולא ילך מגאותו שחוח, בארזים נפלה שלהבת ויבטח בחוח, כוכבי שמים יגוע ויקוה אל מנוח. (פ"צ) ובזוהר פ' תצוה כי חמץ גי' פגומה, שהוא פוגם הגוף באכילה והנשמה אפילו בהרהור, ולכן הזהיר בל יראה ובל ימצא, כי העין רואה והלב חומד וכלי מעשיו גומרים, והעובר כאלו עובר עכו"ם.

פסחים דף ה', ד"ם החו"ם פ"ב, סה"ם עשין קנ"ו, סמ"ג עשין ל"ט, סמ"ק סי' צ"ה, יראים סי' ק"ה, טוש"ע א"ח סי' תל"א עד תמ"א.

משנה הלכות

ט) זמן קיום המצוה ע"י בדיקה. אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר[א]. ואין קובעין מדרש בסוף יום י"ג, ואפילו חכם לא יתחיל לקרוא שמא ימשיך וימנע מבדיקה[ב]. עניני ביטול. וצריך לבטל בשעת הבדיקה ויחזור ויבטל בשעת הביעור[ג]. ונחלקו הפוסקים[ד] אי מהני ביטול לחמץ ידוע מה"ת. המנהג להניח פתיתים. ונוהגין להשים עשר פרורין של חמץ וקובצין אותן אחר הבדיקה[ה], ויש להזהיר ההמון שסוברים שזה הוא עיקר המצוה וסומכין על זה ואינם בודקים כל הבית ועושין ברכה לבטלה ואינם מקיימין המצוה. גם יש להזהיר להשים הפרורין מכורך בנייר שלא יפרר פרורין על הארץ. ומי שידיו רותתות יותר טוב

ט. א) ר"מ פ"ב מה' חמץ ומצה ה"ג, או"ח סי' תל"א ס"א. ב) ר"מ שם, או"ח שם ס"ב. ג) רא"ש פסחים פ"א סי' ט או"ח סי' תל"ד ס"ב. ד) רמב"ם פ"ב ה"ב (כפי גירסת הדפוסים הישנים) כל בו ועי' חידושי משנה הלכות לפסחים מ"ו ע"א. ה) או"ח סי' תל"ב ס"ב בהגה.

מצוה י

מצות אכילת מצה (מ"ע ז')

צוה הקב"ה לבנ"י לאכול מצה בליל ט"ו בנימן, שנאמר (שמות י"ב י"ח) בערב תאכלו מצות, ופירושו ליל ט"ו בנימן. ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזו"נ.

משרשי מצוה זו כי עבדים היינו לפרעה במצרים, וימאן לשלחנו עד שנגלה ממ"ה הקב"ה ולקה אותם בי' מכות ויהרג כל בכור בארץ מצרים, ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם ולא יכלו התמהמה, וישא העם את בצקו טרם יחמץ, משארותם צרורות

משנה הלכות

שלא להשים פרורין לגמרי (עיין בטו"ז). ומד"ס להוציא מכל גבולו ולבערו בשריפה, או מפרר וזרה לרוח, או מטיל לים[ו].

על איזה חמץ עובר. אין לו חמץ אין חיוב לקנות כדי להשבית[ז]. חמץ של אחרים ושל גבוה אינו עובר עליו[ח]. וכן אפחות מכזית אינו עובר[ט].

כמה פרטי דינים. הביטול צריך להיות בפה ושיבין מה שהוא אומר[י]. המפליג בספינה או למקום אחר קודם שלשים יום, והמוכר או השוכר בית בי"ג על מי לבדוק וכיצד יעשו עיין ש"ע[יא]. ההולכים מביתם בתוך שלשים יום לחג צריכים בדקה[יב], ויש להזהיר על זה העולם שנוסעים למלונים וכיוצא בו ליו"ט. ואין לברך על הבדיקה שלא בזמנה כיון דהוא מחלוקת הפוסקים[יג].

העובר. והעובר ולא השבית בטל עשה זו ואם יש לו חמץ במשכנותו עובר גם על ל"ת דלא ימצא[יד], ואם רואה גם על לא יראה[טו], ואין לוקין על לאו זה שאין בו מעשה[טז].

י) שהיא מצוה בפ"ע. מצות מצה נוהגת בין שיש שם פסח או אין שם פסח[א].

באיזו מצה יוצאין. ובאה מחיטין, שעורין, כוסמין, שבולת שועל, שיפון. ולא ממינים אחרים[ב]. וצריך שמירה לשם מצה דכתיב ושמרתם את המצות[ג], לקצת פוסקים משעת קצירה[ד], ולקצת פוסקים משעת טחינה[ה], ויש להחמיר במצוה דאורייתא.

ו) ר"מ שם פ"ג הי"א או"ח סי' תמ"ה ס"א. ז) מנ"ח. ח) ר"מ שם פ"ד ה"ב [לענין ב"י וב"י, ועי' מנ"ח בשם שאגת אריה סי' ע"ח ופ"ג]. ט) מנ"ח ע"פ שאגת אריה סי' פ"א. י) או"ח סי' תל"ד ס"ב. יא) סי' תל"ו. יב) שם. יג) שם ס"א בהג"ה. יד) חינוך. טו) חינוך מצוה כ. וכ"מ פ"א ה"ג. טז) חינוך כאן.
יי. א) ר"מ פ"ו מה' חמץ ומצה ה"א. ב) שם ה"ד, או"ח סי' תנ"ג ס"א. ג) ר"מ שם פ"ח ה"ח וט' שו"ע או"ח שם ס"ג. ד) רי"ף פסחים דף מ'. ה) רא"ש שם.

בשמלותם וגם צדה לא עשו להם ויאפו את הבצק עגות מצות כי לא חמץ. גם כי מצה הוא היפך מחמץ, שהוא מורה לעניוות (כמ"ש במצוה ט'). ובזוה"ק פ' תצוה משל למלכא דהווה ליה בר יחידאה וחלש, ביקש למיכל אמרו לו יאכל אסוותא דא ועד דמיכל אסוותא דא לא אתחזי להון מיכלא אחרא, כיון דאכיל אמר מכאן ולהלאה יאכל כל מה דאיהו תאב ולא יכול לנזקא ליה. והכ"נ מצה שהוא אסוותא (רפואה) לידע בסוד ה' ולהיות חסיד ועניו, מכאן ואילך מותר בחמץ.

פסחים ק"כ, ר"מ החו"מ פ"ד, סה"מ עשין קנ"ח, סמ"ג עשין מ', סמ"ק רי"פ, יראים ק"ה, או"ח סי' תע"א.

משנה הלכות

ולא תלוש אלא במים שלנו, לשה במים חמים אסור[1] ואפילו כהנים דזרוזי משום לא פלוג ירושלמי[2]. האפיה ג"כ צריכה להיות לשמה, וכן הלישה, העריכה, הטחינה, ואפי' נתינת המים כל הפעולות צריכין להיות לשמה. או"ח סי' ת"ס. קטן פסול לשום מלאכה באפיית מצות ואפילו לנקוב המצות (רעדלין בלע"ז)[3]. מצה של נכרי ממלא כרסו ממנה ואינו יוצא ידי חובתו[4]. וכן מצה שנאפה ממחללי שבת בפרהסיא שדינו כגוי גמור לכל דבריהם אינו יוצא בה ידי חובת מצה. שני חצאי זיתים משני מינין מצטרפין[5]. מצה עשירה שנילושה בביצים או מי פירות אינו יי"ח[6] ולהרמב"ם[7] נילושה במי פירות יצא יי"ח. ויש להרחיק שלא לאכלה כלל[8].

מצה מבושלת אינו יוצא יי"ח דבעינן טעם מצה, שרויה במים יוצא בה[9]. מצה גזולה אינו יי"ח[10]. של איסורי הנאה אינו יי"ח[11]. וצ"ע במי שהיה חולה שיב"ס

שמותר לאכול אי יוצא יי"ח[12].

זמן אפייתה. מצה ישנה אינו יי"ח, ואם

עשאה לשם חג יצא[13].

ולדעת רש"י[14] ועוד צריך לאפותה דוקא ע"פ אחר חצות בזמן שחיטת הפסח ואפילו בדיעבד לא יצא אם אפה קודם[15]

עיין א"ז ה"פ סי' ר"נ.

דיני אכילתה. אין מולחין המצות לפסח[16].

שיעור אכילתה בכזית.

ואוכלין אותה קודם חצות, ויש לאכול האפיקומן קודם חצות, עכ"פ בליל ראשונה[17]. האוכל מצה ערב פסח כאלו בא על ארוסתו בבית חמיו ירושלמי[18].

1) ר"מ שם פ"ה הי"א, או"ח סי' תנ"ה ס"א. 2) פסחים פ"ב ח"ז. 3) עי' מג"א סי' ת"ס בתחלת הסימן וחק יעקב שם סק"ג. 4) עי' או"ח שם. 5) מנחת חינוך ע"פ ר"ן פסחים דף ל"ט ומאירי. 6) או"ח סי' תס"ב ס"א. 7) שם פ"ו ה"ח. 8) רמ"א שם ס"ד. 9) ר"מ שם ה"ו, או"ח סי' תס"א ס"ד. 10) ר"מ שם ח"ז, או"ח סי' תנ"ד ס"ד. 11) ר"מ שם. 12) מנ"ח. 13) מנ"ח. 14) טובא באו"ז. 15) עי' מור או"ח סי' תנ"ח. 16) או"ח סי' תנ"ה ס"ד. 17) או"ח סי' תע"ז ס"א. 18) פסחים פ"י ח"א. הובא במל"מ הל' חו"מ פ"ו הי"ב.

מצוה יא

לא ימצא (ל"ת ד')

הזהיר הקב"ה שלא ימצא חמץ ברשותינו כל ימי הפסח, שנאמר (שמות י"ב י"ט) שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם, וביארו חז"ל לאו דוקא ביתו אלא כל שברשותו, ולאו דוקא שאור שהוא מחמץ דה"ה לחמץ, דשאור וחמץ חדא הוא לענין איסורו, ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזו"נ, והעובר עליה ונמצא חמץ ברשותו במזיד עבר על ב' לאוין, לא יראה ולא ימצא, ולוקה כ"ז שעשה מעשה.

משרשי המצוה לזכור כי גוי מקרב גוי יצאו ממצרים כדי לקבל התורה והמצות, ומי מעכב שאור שבעיסה, וימי שנותינו שבעים שנה (יום לשנה) להכי צריך לבער מן הבית דומיא דהמת בבית, דהיינו הגוף, וכדי שלא יפתה אתכם שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם. כך פי' רבינו האי, כלומר לא תמשילהו עליך כל ימי חייך, ותבערהו מגופך כאלו אינו, אל תתן לו מציאות (רבינו מנחם הבבלי). ועיין לקמן מצוה כ'.

פסחים ה', ר"מ החו"מ פ"א ופ"ד, סה"מ ל"ת ר"א, סמ"ג לאוין ע"ח, סמ"ק סי' ל"ז, יראים סי' ק"ה, או"ח סי' תל"א ות"מ תס"א תמ"ב.

משנה הלכות

יא) זמן האיסור. מי שהיה לו חמץ מחמשת מיני דגן ברשותו בימי הפסח עובר, בכל ימצא[א]. ואי עובר ע"פ משש שעות ולמעלה מחלוקת הראשונים[ב].

שלו. ואינו עובר אלא על שלו, אבל של אחרים ושל גבוה (של הקדש) אינו עובר[ג]. ישראל שקבל פקדון מנכרי וקבל עליו אחריות עובר[ד]. ולקצת שיטות אפילו לא קבל רק אחריות פשיעותא עובר עיין או"ח סי' ת"מ ובשאג"א תמה ע"ז[ה]. דין מלוה על המשכון עיין סי' תמ"ו. ובמוקדשין אפילו קבל עליו אחריות אינו עובר. (עיין מש"כ בספרי שו"ת ח"ב סי' נ"ד) ושיעורו בכזית[ו]. ולבער חייב אפילו פחות מכזית[ז]. גזל חמץ מישראל עובר עליו[ח].

שארי פרטי דינים. חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה מדברי סופרים משום קנסא[ט]. נתערב חמץ במצה מין במינו בענין שמותר לאכול מה"ת ל"ש ב"י, וגם לענין ב"י נתבטל, עיין פמ"ג סי' תמ"ב'. קנה חמץ בפסח עובר[י]. חמץ של איסורי הנאה כגון טבל

יא. א) ר"מ פ"א מה' חמץ ומצה ה"א. ב) עי' מנ"ח. ג) ר"מ שם פ"ד ה"ב. ד) שם ה"ג שו"ע סי' ת"מ ס"א. ה) עי' מנ"ה. ו) ביצה דף ז' ע"ב. ז) מנ"א סי' תמ"ב סק"י. ח) מנ"ח, דוקא שגזל בע"פ, אבל בתוך חפסה אינו עובר. ט) ר"מ פ"א מה' הו"מ ה"ד, או"ה סי' תמ"ח ס"נ. י) במג"א ס"ק א'. יא) ר"מ שם ה"ג ובכה"ג לוקח ג"כ מה"ת.

מצוה יב

תערובות חמץ (ל"ת ה')

הזהיר הקב"ה לבנ"י שלא לאכול מאכלים שנתערב בהן חמץ ואע"פ שאין עיקר המאכל חמץ, שנאמר (שמות י"ב כ') כל מחמצת לא תאכלו, וקבלו רבותינו ז"ל הפי' בו לתערובת חמץ, ונוהגת בכ"מ ובכ"ז בזו"נ.

משרשי מצוה זו מה שכתוב בשאור. גם להודיע כמה צריך להתרחק מהדברים המחמיצים והמחטיאים, שאפי' בתערובות מעט ההיזק מרובה שיש בו כח להטות האדם לאשר יחפוץ, מ"מ לא תאכלהו כלו שבקשו ביצה בת יומא ולא מצאו, אלא שמאל דוחה וימין מקרבת ההכרחי דוקא, לכך כל מחמצת לא תאכלו (רמ"ה). גם לרמז כי אין לפניו ית"ש לקיחת שוחד, והחמץ שהוא היצה"ר ומעשה עבירה במחשבת פסול שנתערב בדברים המותרים מצות ומעשים טובים אפי' באלף לא בטיל, ולא יאמר אעשה עבירה ביד זו ומצוה ביד זו וינקה זו לזו, כי יד ליד לא ינקה רע. גם בשעת עשיית המצוה לא יערב בה מחשבת פסול לשם יוהרא או ממון וכדומה, דהוה ח"ו משתתף שם שמים ודבר אחר, ועובר ע"י שיתוף בלתי לה' לבדו.

פסחים מ"ג מ"ד, ר"מ החו"מ פ"א ד', סה"מ ל"ת קצ"ה (ורמב"ן משיג), סמ"ג לאוין ע"מ, יראים ק"ה, או"ח סי' תמ"ב תמ"ג.

משנה הלכות

או כלאי הכרם וערלה נראה דאינו עובר עליו[יב], ועיין מש"כ בספרי (שו"ת משנה הלכות ח"ב סי' כ"ו). חמץ של שותפים עובר עליו[יג]. והנה לאו זה יש לו תקנה אם ביטל החמץ בזמן ההיתר אינו עובר דהוה הפקר ואינו שלו (ועיין לעיל אי מהני ביטול לחמץ בעין). ובחמץ שקבל עליו אחריות או מחמת טוה"נ דהוה שלו ל"מ ביטול כיון דלא הוה ממונו רק לענין לעבור בב"י אוקמי התורה ברשותו אבל לא לבטל (שאג"א)[יד].

יב) חומר האיסור. חמץ שנתערב במאכל אם היה בה כזית בכדי אכילת פרס להרמב"ם[א] לוקה וליכא כרת. והרמב"ן[ב] חולק אלאו זה בכלל ולא חשיב ליה לאו בפני עצמו, אלא דאם היה כזית בכא"פ הוה בכלל

יב) מנ"ה. יג) עי' מנ"ח. יד) סי' ע"ז.

יב. א) ספר המצות לאוין קצ"ח, וביד פ"א מה' המץ ומצה ה"ו. ב) בספר המצוות שם.

מצוה יג

שלא להאכיל פסח למומר (ל"ת ו')

הזהיר הקב"ה שלא נאכיל מן הפסח לישראל שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, שנאמר (שמות י"ב מ"ג) כל בן נכר לא יאכל בו, ובא הפי' עליו בן ישראל שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ולדעת כמה פוסקים לאו זה כולל גם שלא נאכיל לעכו"ם מק"פ. ונוהגת בזמן הבית בזו"נ.

משרשי המצוה כמ"ש בשחיטת הפסח לזכור יציאת מצרים, ועל כן ראוי שלא יאכל בו משומר מאחר שאנו עושין אותו לאות ולזכרון שבאנו באותו הזמן לחסות תחת כנפי השכינה ונכנסנו בברית והאמונה, אינו ראוי שנאכיל ממנו למי שהוא היפך

משנה הלכות

דכל תמץ ותייב כרת האוכלה, ואם לא היה כזית בכא"פ אסור כתצי שיעור, ולהרמב"ם לוקה מדרבנן. וכן הדין בתמץ נוקשה[ג]. עוד אחרת להרמב"ם אכל מתערובות שאין בו בכדי אכ"פ כזית, ואת"כ השלים תצי זית מתמץ גמור, אפי' בתוך כדי אכילת פרס, אינו מצטרף. דהתערובות שאין כזית בכדי אכילת פרס אינו אלא מדרבנן, דמה"ת נתבטל ואינו מצטרף. ולהרמב"ן מצטרף וחייב כרת, והבן[ד].

תערובות משונות. נתערב תמץ של אחרים בשלו אינו עובר עליו, דלענין זה לא שייך ביטול[ה]. נתערב תחיכת מצה עם תמץ נסתפק הפמ"ג[ו] אי היתר נתהפך להיות איסור. ואתערובות אינו עובר אלא ז' ימים, אבל משש שעות ולמעלה בי"ד אינו חייב דליכא אלא חד קרא וליכא לרבוייה י"ד[ז]. המתה את התמץ וגמעו חייב דנפש כתיב לרבות את השותה, גמ' פ' עור והרוטב[ח]. ועיין או"ח תמ"ב תמ"ג פרטי דינים כי אין זה כוונתי בספר הזה.

יג) גדר בן נכר. לדעת רש"י[א] אפילו מומר לאחד משאר עבירות שבתורה, ולדעת הרמב"ם[ב] והתינוך כתרגום אונקלוס דדוקא מומר לע"ז. ועיין בפוסקים אי האיסור על המאכיל והאוכל תרווייהו או על מי האיסור, (ועיין בסמוך מצוה י"ד)[ג]. חיובו. ושיעור אכילתו בכזית[ד]. וכתב התינוך ואין בו מלקות לפי אין

ג) ט"ז או"ח סימן תמ"ב ס"ק א'. ד) סנ"ח. ה) סנ"ח מצוה י"א אות ב'. ו) יו"ד פתיחה להל' תערובת ה"א פ"א חקירה ב'. ז) עי' סנ"ח. ח) דף ק"כ ע"א.

יג. א) פסחים דף כ"ח ע"ב ד"ה בן נכר. ב) פ"מ מה' ק"פ ה"ז, ועי' מנ"ח. ג) עיין מנ"ח כאן ושם ועיין סה"מ לאוין קכ"ז וקכ"ח ודוק. ד) ר"מ שם.

מזה שיצא מן הכלל וכפר באמונה, ועל כיוצא בזה נאמר בגמ' לפעמים סברא הוא ולמה ראיה אחרת. וגם כי אינו כולל מה שחם יוצר כל ית' על בני ישראל ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם לנגוף ופסח על בתי בני ישראל, אבל בבית הנכרי עבר ה' לנגוף ואלו היה שם לא היה נגאל, דמתו בשלשת ימי אפילה, ולכן ובטן רשעים תחסר וכל בן נכר לא יאכל בו.

פסחים צ"ו יבמות ע' ע"א, ר"מ הק"פ פ"מ, סה"מ לאוין קכ"ז קכ"ח, סמ"ג לאוין שנ"ג שנ"ד, ידאים תי"א.

מצוה יד

שלא להאכיל מפסח לגר תושב (ל"ת ז')

הזהיר הקב"ה שלא להאכיל מבשר הפסח לגר תושב, שנאמר (שמות י"ב מ"ה) תושב ושכיר לא יאכל בו. ונוהג בזמן הבית בזו"נ ואין לוקין עליו.

משרשי המצוה מ"ש באחרות לזכור יצ"מ, ובעבור שקרבן זה לזכר דחרותינו ובואנו לברית נאמנה עם השי"ת דאוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה, והם ישראלים גמורים, ולא אלו שעדיין לא באו בבריתו שלם עמנו. וענין הרחקת ערל ישראל

משנה הלכות

בו מעשה, ובמנ"ח תמה אמאי לא הוה מעשה אם מאכילו בידים. ולפענ"ד נראה פשוט כיון דהאיסור לא נעשה עד שעת האכילה, והאכילה הוא ע"י בן נכר, והוא עושה המעשה האיסור היינו האכילה, ולא המאכיל, וממילא הוה אין בו מעשה, דלא מצינו מלקות על מעשה חבירו, ולדידיה כלומר למאכיל אין בו מעשה, והבן. ולכאורה נראה דוקא אם מאכילו מפסח כשר ובזמן הראוי לאכלו, ובמנ"ח פשיטא ליה להיפך וצ"ע. ואנשי מעשה נהגו שלא להאכיל מצה לנכרי בפסח והיו מפייסים אותם במעות[ה].

יד) גדר תושב ושכיר. תושב הוא אדם מן האומות שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות, ושכיר הוא עכו"ם שמל ולא טבל[א]. מי הוזהר. ודעת הסמ"ג והרמב"ם לפי דעת הצל"ח פסחים ע"ג דהלאו דכל בן נכר לא יאכל בו קאי על העכו"ם, והביא ראיה מגמ' פסחים דף ג' בהיא ארמאה דקטלוהו על שאכל מפסח.

ה) רקאנטי, של"ה, ט"ז א"ה סי' קס"ז סקי"ה.

יד. א) חינוך ע"פ רמב"ן שמות י"ב מ"ה.

ג"כ משורש זה. וכשהוציאנו ממצרים לא שדד יוצר כל יתברך המערכה בעבורם, ובשמחתינו לא יתערב זר. ודם פסח ודם מילה באו כאחד, ושניהם רומזים על הברית אשר כרת הקב"ה עם ישראל, וחייב כרת לשניהם משא"כ בכל שאר מ"ע, ובהם הבדילנו מן העמים בפסח מצרים ומילה עד סוף כל הדורות.

מראה מקומות כבמצוה י"ג.

מצוה טו

שלא להוציא מבשר הפסח חוצה (ל"ת ח')

הזהיר הקב"ה שלא להוציא מבשר הפסח חוץ ממקום החבורה, שנאמר (שמות י"ב מ"ו) לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות.

משרשי המצוה מש"כ לזכור ניסי יציאת מצרים, מפני שנעשינו אדונים באה המצוה אלינו שיהא נאכל במקום החבורה ולא נוציאהו לחוץ כדרך מלכי ארץ, שכל המוכן להם נאכל בהיכלם לרוב עם שלהם. ודלת הארץ בעת יכינו סעודה גדולה ישלחו ממנו לחוץ מנות לרעיהם שהוא חידוש אצלם.

ועד"ה כי כל הכחות החיצוניות תאבים ורעבים להנות מהקרבנות, וכ"ש מקרבן פסח שרומז בסוד חתן וכלה, ורומז ג"כ למפלת שר של מצרים שהוא נכבד בעיניהם, ואין בין

משנה הלכות

ודעת שאר פוסקים דהאיסור על ישראל ולא על העכו"ם, ועיין מכילתא (פ' בא)[ב]. שיעורו. ושיעורו כתב הרמב"ם[ג] דהוה בכזית, והאחרונים רצו להכריח מזה דדעת הרמב"ם דהלאו לישראל נאמרה דשיעורין לית להו לעכו"ם כרמב"ם פ"ט מה' מלכים ה"י, וזה דלא כצל"ח הנ"ל, מהר"ם שיק[ד]. ובחידושי הבאתי בשם כק"ז בשו"ת בית שערים דמה שהוא מצוה לישראל ואסור לבן נח, כיון דלישראל נתנה בכזית גם לעכו"ם לא נאסר אלא בכזית. ודעת המנ"ח דעכו"ם שאכל קדשים חייב משום גזל ממון גבוה, ואפי' שילם עבור חלקו, והצל"ח פשיטא ליה להיפוך. (ועיין מכל זה באריכות בספרי שו"ת ח"ג סי' קצ"ד).

טו) איזו הוצאה אסורה. המוציא כזית בשר מפסח מחבורה לחבורה אפילו באותו בית בליל ט"ו בניסן לוקין

ב) עי' מנ"ח. ג) פ"ט מה' ק"פ ה"ז. ד) ועיין מנ"ח.

השרים החיצונית אהבה ולא קודבה אלא כנגד ישראל. ולכן צוה שלא להוציא הבשר חוצה, כי בשעה שיוצא חוץ ממחיצת הקודש יש להם רשות עליו ולוקחים אותו לחלקם, ורוח הטומאה שורה על כל קודש היוצא חוץ למחיצתו, ונמצא זה שהוציא מן הבשר כאלו זבח לשעירים השוכנים חוץ למחיצת הקודש, ממתינים לגרום טומאה לקדשים כדי שיקחו אותם לעצמם (מצ"ד). גם לרמז להצנע לכת את ה' אלקיך, ומדת הפרישות. וצא ולמד מכה"ג ביום הכיפורים שנכנס לפני ולפנים, כל אדם לא יהיה באהל מועד, אפילו מלאכים, משום צניעות. וארשתיך לי לעולם, קב"ה וישראל ואורייתא, תואר כלה מאד נתעלה וכל כבודה בת מלך פנימה.

פסחים פ"ח, ר"מ הק"פ פ"מ, סה"מ ל"ת קנ"ג, סמ"ג לאוין שנ"ב, יראים תי"ד.

משנה הלכות

עליו[א]. אינו חייב עד שיעקור ויניח, דהוצאה כתיב ביה כשבת, מה שבת בעי עקירה והנחה אף פסח כן, פסחים פ"ה ע"ב[ב]. הוציא עצמות פטור דנתמעט מן הבשר ולא עצמות (מכילתא). ונראה דה"ה בגידין וטלפיים וקרניים ושאר דברים שאינם ראוים לאכילה. ועצמות שיש בהם מח ודאי עוברים אף דאין ראוים לאכילה בלא שבירה, ואסור לשברם[ג]. ולפום ריהטא הוציאו שניים באופן שזה יכול וזה יכול פטורים כהוצאת שבת, אבל עיין במנ"ח דאין לו קרא מיוחד לפטרו, וצ"ע.

חלוקת חבורות. ואין אדם אוכל בשתי חבורות. מותר לחלק הפסח לשתיים והללו עושין חבורה לעצמם והללו לעצמן, ואסור להוציא מזו לזו[ד]. שמש המשמש לב' חבורות אוכל עם אחת ואסור להוציא בפיו לחבורה השני, וקופץ פיו שלא יחשדוהו[ה]. הוציא מבשר לחוץ אפי' בשוגג אסור באכילה[ו]. הוציאו ולא הניחו בחוץ והחזירו, צ"ע אי נפסל באכילה, וקצת ראיה משמש שקופץ את פיו, ולפי' קצת פוסקים עם בשר בפיו, ועיין במנ"ח. וב' חבורות שאוכלין ב' פחים בבית אחד צריכין לעשות היקף מחיצה ביניהם, והופכים פניהם שלא יהיו מעורבים[ז], ועיין פסחים פ"ו היו יושבים ונפרסה מחיצה ביניהם ופרש"י שם. וע"ש גם חילוק בין שתי חבורות לאוכל בשתי מקומות.

טו. א) ור"ם פ"ט מה' ק"פ ה"א, ולענין מחבורה לחבור באותו בית עיי"ש ה"ג וכמנ"ח. ב) ר"מ שם ה"א. ג) מנ"ח. ד) ר"מ וכ"מ שם ה"א, ומנ"ח. ה) שם ה"ד.
ו) שם ה"ב. ז) שם ה"ג.

מצוה טז

שבירת עצם בפסח (ל"ת ט')

הזהיר הקב"ה לבני ישראל שלא לשבור עצם בקרבן פסח, שנאמר (שמות י"ב מ"ו) ועצם לא תשברו בו. ונוהג בזמן הבית בזו"נ תיכף משנשחט הפסח אפילו מבע"י ועובר עליו לוקה.

משרשי המצוה לזכור ניסי מצרים, וגם זה גזע משורש הנזכר שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים, ולא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים, וע"כ בתחלת בואינו להיות סגולה מכל העמים ממלכת כהנים וגוי קדוש, ובכל שנה ושנה באותו זמן, ראוי לנו לעשות המעשים המביאים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותו שעה ובתוך המעשה, והדמיון נקבע בנפשינו הדבר לעולם (ועיין בהקדמה ד"ה וז"ל תשלום דברי החינוך בזה דברים נפלאים למה צוה לנו השי"ת כל אלה לזכרון). גם כי דרך הנחפזים לדרכם אין מדרכם לשבר העצמות כדי למצוץ המוח שבתוכם (ועיין לעיל מצוה ו'). ובזוהר בא ועצם לא תשברו בו אתם, אבל כלבים ישברו בו, שהיו ישראל זורקין העצמות והיו העכו"ם באים ולקחו העצמות והטמינם בארץ, וזה ביטול עכו"ם ע"י עכו"ם, ע"ש.

פסחים פ"ד, ר"מ הק"פ פ"י, סה"מ ל"ת קנ"א, סמ"ג לאוין שנ"א. יראים תס"ו.

משנה הלכות

טז) **חיובו.** השובר עצם מפסח טהור לוקה[א]. ושיעורו כחגירת צפורן וכפגימת מזבח, עיין חולין י"ז ע"ב ג' פגימות הן[ב]. השובר מפסח הבא בטומאה ומפסול אינו לוקה[ג].

על איזו שבירה חייב. השובר אחר השובר לוקה[ד]. אסור להניח עליו גחלת שמא יפקע[ה]. עצם שאין בו מח ואין עליו כזית בשר אין בו משום שבירת עצם[ו]. נפסל לאחר זריקה כל שהיתה לו שעת הכשר יש בה משום ש"ע, ואפילו לאחר כמה ימים[ז]. עצמות הרכין שנאכלים בשור ע"י בישול אין בהם משום ש"ע[ח]. סחוסים וגידין אין בהם משום ש"ע[ט]. שובר אליה אין בה משום ש"ע[י]. וקצת צ"ע בזוהר הנ"ל דעצמות פסח צריכין שרה כמ"ש הרמב"ם שורפין עצמות הפסח, ועיין ר"מ פי"ט מפסה"מ ובכ"מ ומל"מ שם וי"ל. נפסל לאחר זריקה כיון שהיה לו שעת הכושר יש בו משום ש"ע כגון פסח נא ומבושל ונטמא וכיוצא בהן, נפסל קודם זריקה אין בו משום ש"ע[יא]. המפרק עצם מעצם במקום הפרק אין בו משום ש"ע[יב].

טז. א) ר"מ פ"י מה' ק"פ ה"א. ב) מנחת חינוך. ג) ר"מ שם וה"ו. ד) שם ה"ד.
ה) פסחים דף פ"ד ע"ב ומל"מ ה"ב. ו) ר"מ שם ה"ג. ז) שם ה"ו וה"א שם. ח) ר"מ שם
ה"מ, ועיין ראב"ד ומנ"ח. ט) שם ה"ח וי". י) שם ה"ז. יא) שם ה"ו. יב) שם הי"א.

מצוה יז

שלא יאכל ערל פסח (ל"ת י')

הזהיר הקב"ה שלא יאכל הערל מן הפסח, שנאמר (שמות י"ב מ"ח) וכל ערל לא יאכל בו, והוא ערל שמתו אחיו מחמת מילה, ואין צריך לומר עבריין למולות. ונוהגת בזמן הבית ועבר עליה ואכל כזית ממנו לוקה.

משרשי המצוה לפי שבעוד כחות הטומאה והערלה עליו לא ידבק בשכינה, כי רחוק מרשעים ישועה, ובהגלות אות ברית קודש השכינה מתדבקת בישראל. וזה טעם באברהם שנפל על פניו קודם שמל. וכן מצינו להבדיל בבלעם נופל וגלוי עינים, דכל שהערלה עליו אין השכינה מתדבקת בו. גם כי עיקר שיעבוד מצרים היה לטהר ברית קודש, ולכן הים ראה וינס בשביל ארונו של יוסף ששמר עצמו מחטוא עם אשת פוטיפר, דהבועל ארמית נמשכה ערלתו. ובליל פסח שהקב"ה בעצמו הוציאם לכן כל ערל לא יאכל בו לעולם, דליל שימורים הוא לדורות.

פסחים צ"ו יבמות ע"א, ר"מ הק"פ פ"ה ופ"ט, סה"מ ל"ת כ"ז, סמ"ג לאוין שנ"ה, יראים מצות ת"מ.

משנה הלכות

יז) **מתו אחיו מחמת מילה.** דעת רש"י ר"פ הערל ותוספת זבחים ט"ז, וכ"ב, וחגיגה ד' ע"ב, ורשב"א, והחינוך, דערל שמתו אחיו מחמת מילה נמי בכלל. ור"ת בתוס' זבחים וחגיגה הנ"ל דדוקא אם היה מתירא למול או עבריין, אבל מתו אחיו מחמת מילה אנוס הוא ואוכל בפסח. ובירא‍ים מצוה ת"ט הכריח מירושלמי דלא כר"ת[א].

פרטי סוגי ערלים. נולד מהול ונמשכה ערלתו דינו כערל, ועיין יראים הנ"ל וז"ל תולדות הערל לאוסרו בכל דבר שערל גמור אסור בעל בשר שאינו נראה מהול, ובמנ"ח פשיטא ליה דלא העמידו דבריהם במקום כרת וצ"ע. מילת בניו לאחר ח' ימים מעכב את אביו מלעשות הפסח[ב]. בן שמנה אע"פ שחי עכשיו אין ערלתו מעכב לאביו מלאכול בפסח (עיין מש"כ בספרי שו"ת משנ"ה ח"ג סי' ק"ע)[ג].

איזה ערל מעכב הפסח. מילת זכרים ועבדים שאינם ראוין למול אינו מעכב לאביו ואדון[ד]. טבילת אמהותיו מעכב כמילת עבדיו תוספתא, רמב"ם[ה]. אשה, כיון דאינה מצווה למול

יז. א) מנ"ח. ב) ר"מ פ"ט מה' קרבן פסח ה"ט. ג) ועיין ר"ח שבת קל"ו ע"א ד"ה תניא. ד) ר"מ פ"ט ה"ט ועי' מנ"ח. ה) שם פ"ה ה"ח.

מצוה יח

קדש כל בכור (מ"ע ח')

צוה הקב"ה לקדש כל בכור, כלומר שיהיה כל זכר הנולד ראשון מרחם אמו באדם ובבהמה קודש לה', שנאמר (י"ג ב') קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבנ"י באדם ובבהמה לי הוא, (ובפ' ראה, דברים ט"ו י"ט) כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך, (ובפ' קרח, במדבר י"ח ט"ו) כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה' וגו' (ובפ' בחקותי, ויקרא כ"ז כ"ו), אך בכור אשר יבוכר לה' בבהמה וגו'. ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזכרים ובנקבות.

משרשי המצוה כי בעבור שפראם ממות בהכותו כל בכור בארץ מצרים צוה שיהיו קדושים לו לעבוד את עבודת ה' לכל אשר יצוה בם. גם שרצה השי"ת לזכותינו ולעשות מצוה בראשית פריו למען דעת כי הכל שלו, ואין לו דבר בעולם רק מה שיחלק לו

משנה הלכות

בנה אינו מעכבה מלאכול, אבל מילת עבדיה וטבילת שפחותיה כיון דמצווה למולם ולטובלם מעכבין[ו]. קטן אין מילת עבדיו מעכבין מלהימנות ולאכול, מכילתא, ור"מ[ז].

שאר פרטי דינים. ערל מחויב במצה דאורייתא ואוכל במרור[ח]. שחט הפסח קודם שמל אותם פסול[ט].

יח) קיום המצוה. קיום המצוה, בכור שנולד מבהמה טהורה בין בארץ בין בחו"ל מצוה על הבעלים להקדישו ולומר הרי זה הקדש[א]. ואינו נוהג בטמאה אלא בחמור, ואינו נוהג בחיה[ב]. לא הקדישו ממילא קדוש, אלא שמצוה להקדישו[ג], וחייבין ליתנו לכהן[ד]. בזמן הבית נשחט בעזרה כקדשים קלים ודמו טעון שפיכה אחת כנגד היסוד, ומקטיר אמריו והבשר נאכל

ו) מנ"ח וע"י כ"מ ומ"ל שם ה"ו. ז) שם. ח) שם פ"מ ה"ח. ט) שם פ"ה ה"ח.
יח. א) ר"מ פ"א מה' בכורות ה"ד וה', יו"ד סי' ש"ו ס"א. ב) ר"מ שם ה"א ובה' מעשה הקרבנות פ"א ה"א.
יו"ד סי' שכ"א ס"א ושט"ו ס"ו. ג) ר"מ ה' בכורות פ"א ה"ד יו"ד סי' ש"ו ס"א. ד) ר"מ שם ה"א.

השי"ת בחסדיו. ויבין זה בראותו כי אשר שיגע האדם כמה יגיעות וטרח כמה טרחות בעולמו, והגיע זמן שעשה פרי וחביב עליו ראשית פריו כבבת עינו, מיד נותנו להקב"ה ומתרוקן רשותו ממנו ומכניסו לרשות בוראו.

תמורה כ"א חלה פ"ד ערכין כ"ט זבחים צ"ו חולין ס"ט קל"ב בכורות נ"ג, ר"מ ה' מיכורים פ"א, סה"מ מ"ע ע"מ, סמ"ג עשין רי"א, סמ"ק סי' ק"ב, יראים סי' שנ"ב שנ"ג, יו"ד סי' ש"ו עד ש"ך.

משנה הלכות

לכהנים כשלמים[ה]. ובזמן הזה שאין לנו בהמ"ק בעונ"ה יתננו לכהן וירעה עד שיסתאב ויפול בו מום[ו], וישחטנו ונאכל לכל אדם אפילו לעכו"ם כחולין[ז], ואין להאכילו לכלבים[ח]. ואסור בגיזה ועבודה[ט].

דיני כהן בבכור. כהן מקריב בכור שלו[י]. זמן נתינה לכהן בבהמה דקה לאחר ל' יום ובגסה לאחר נ' יום[יא]. מצוה לאכלו בתוך שנתו בין תם ובין בע"מ, ושנה זו הוא משעה לשעה ולא מיום ליום (ט"א[יב]), ומונים שנה מיום שמיני ללידתו לתם ומשעת לידה לבע"מ[יג]. עבר עליו שנתו לא נפסל[יד]. כהנים חשודים אבכורות עצמם ואינן נאמנים שנפלו בו מום מאליו[טו].

פטורים. בכור שנולד בחו"ל אינו קרב אפילו בזמן הבית[טז]. ושותפין ישראלים חייבים בבכורה[יז], שותף עכו"ם אפילו אין לו חלק אלא באזנו פטור[יח]. עושה לו מום במעי אמו לכתחלה בזמה"ז קודם שיצא לאויר העולם[יט]. יוצא דופן אינו בכור[כ]. טומטום ואנדרוגינוס ספק בכור[כא]. וכל ספק בכור נאכל במומם לבעלים דהמוציא מחבירו (שהוא הכהן) עליו הראיה דבכור ודאי הוא[כב]. כרך הרחם בסיב או בכל דבר ונולד אינו בכור[כג]. בהמת הפקר, וגר שמת ואין לו יורשים, מבואר בתוספתא[כד] דפטורה מבכורה, ועיין ריט"א[כה] וט"א[כו] ואחרונים[כז] שחולקים. הלוקח בהמה מפירות שביעית פטורה מבכורה ר"מ[כח]. להרמב"ם[כט] ועוד[ל] אינו נוהג בחו"ל אלא מדרבנן ואינו הלכה[לא].

ה) ר"מ שם ה"ב. ו) ר"מ שם ח"י יו"ד שם ס"ה. ז) ר"מ שם ח"ג יו"ד שם. ח) ש"ך שם סק"ה ועי' מנ"ח. ט) ר"מ הל' מעילה פ"א ה"ז וט' יו"ד סי' ש"ח ס"א. י) ר"מ הל' בכורות פ"א ה"ז. יא) ר"מ שם הי"ד, יו"ד סי' ש"ו ס"ב. יב) ר"ה ו' ע"ב. יג) ר"מ שם ה"ח, יו"ד שם ס"ז. יד) ר"מ שם הי"ג. טו) שם פ"ב הי"ז יו"ד סי' שי"ד ס"א. טז) ר"מ שם פ"א ה"ה. יז) שם פ"ד ה"א יו"ד סי' ש"כ ס"ב. יח) ר"מ שם, יו"ד שם ס"ג. יט) ר"מ שם פ"ב הי"ד יו"ד סי' שי"ג ס"ז. כ) ר"מ שם ה"ד ה' יו"ד סי' שט"ו ס"ב. כא) יו"ד שם ס"ב וג' ועי' ר"מ שם ה"ח. כב) ר"מ שם פ"ה ה"ג יו"ד שם ס"א. כג) ר"מ שם פ"ד הי"ז. כד) בכורות פ"ב ה"ב. כה) פ"א ד"ה והנה ראיתי. כו) ר"ה י"ג ע"א. כז) מנ"ח. כח) שם פ"ה ה"ט. כט) שם פ"א ה"ה לפי גירסא הראשונה ועי' בכ"מ. ל) חינוך. לא) כדברי שאר ראשונים שהובאו בכ"מ שם ובמנ"ח, וכגירסת הרמב"ם שלפנינו.

מצוה יט

שלא לאכול חמץ בפסח (ל"ת י"א)

הזהיר הקב"ה את בני ישראל שלא לאכול חמץ בפסח, שנאמר (שמות י"ג ג') ולא יאכל חמץ, ובכלל הלאו הזה שאור. ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזו"נ והאוכל כזית במזיד חייב כרת.

משרשי המצוה לפי מה שהסכימו חכמי המחקר דהלחם האמתי הוא המצה שלא התחיל להיות נפסל, ר"ל דחמץ הוא עיסה שנפסלה שהרי התחילה להחמיץ, ואם היה אפשר לאדם לאכול מצה כל ימיו היה טוב לו, אלא שאם יאכלנה הרבה בא לידי חולי, לפיכך מחמיצין העיסה עד שתהיה קרוב להפסד וישאר הלחם בין בין מצה לשאור, א"כ איסור החמץ בעיסה הוא שכבר קבל צורת שאור במקצת. והשאור הוא היצה"ר שכן אמרו ז"ל שאור שבעיסה מעכב, ונאסר לגבוה כמ"ש כל שאור וגו' לא תקטירו ממנו אשה לה'. ומלת חמץ מלשון חומץ לשנים, ואמרו פרי שאכל אדם הראשון חטה היתה ולא נגמר בישולה והיתה חמץ, ולכן בצאת ישראל ממצרים נצטוו לתקן זה, כי נעשו בני חורין ממלאך המות. ולפיכך נצטוונו להרחיק מכל גבולינו, רמז שלא ישאר לו ממשלה כלל.

גם כי החי ישוב אל לבו כשם שהוא פורש מן החמץ הרגיל בו ואינו מזיק לו, כך אם יפרוש עצמו מהתאוות הבהמיות שהיצה"ר מפתה אותו יוכל לפרוש ולא תעונה לו כל רעה, וכך יתמיד להרחיק התאוות יום יום, עד כי כלה גרש יגרשנו וה' לא יעזבנו בידו.

פסחים כ"ח ל"ח ריש כריתות, ר"מ החו"מ פ"א, סה"מ ל"ת קצ"ז, סמ"ג לאוין ע"ז, יראים מצוה ק"ז, סמ"ק סי' רכ"ב. או"ח סי' תמ"ג, מאה שערים ע"ד.

משנה הלכות

יט) **גדר חמץ.** חמץ לא הוה אלא מחמשת מיני דגן שנילושה במים[א]. שיעור לחייב משנבקע העיסה ונתערבו סדקי העיסה זה בזה[ב] ובגמ'[ג] מחלוקת התנאים, ולדידן דאין בקיאין בשיעורים הללו, משהניח עיסה מלעסוק בו כדי שיהלך ממגדל נוניא לטבריא מיל[ד]. נילושה במי פירות מחלוקת אי מחמיצים[ה], ולדעת הרמב"ם[ו] יוצא בה ידי מצה.

חומר האיסור וזמנו. ומחצי היום של י"ד אסור ולוקה[ז], אבל כרת אינו חייב אלא אשבעה ימים בלבד[ח]. ומדרבנן אסור מסוף ד' שעות

יט. א) ר"מ פ"ח מה' חמץ ומצה ה"א ב' או"ח סי' תנ"ג ס"א תס"ב ס"א. ב) או"ח סי' תנ"ט ס"ב.
ג) דף מ"ח ע"ב. ד) או"ה שם. ה) עי' תוס' פסחים דף ל"ח ע"ב ד"ה ומי. ו) שם פ"ו ה"ה [חוץ מחנילוש ביין, שמן, דבש, וחלב, דלא הוי לחם עוני]. ז) ר"מ שם פ"א ה"ח. ח) שם ה"ז.

מצוה כ

לא יראה לך חמץ (ל״ת י״ב)

הזהיר הקב״ה לעם קדשו שלא יראה חמץ בכל מושבותינו כל ז׳ ימי הפסח, שנאמר (שמות י״ג ז׳) ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך. ואין אלה שני לאוין, ר״ל חמץ ושאור, אלא פתח הכתוב בחמץ וסיים בשאור לומר הוא חמץ הוא שאור, כלומר אין הפרש בין החמץ עצמו לדבר המחמץ. ונוהג בכל מקום ובכ״ז בזכרים ובנקבות.

משרשי מצוה זו שמא ימצא גלוסקא יפה, פי׳ עוגה, ויאכלנו. גם כי ראות העין עושה רושם ופגם גדול בנפש וכמ״ש טוב ראות עינים מהלך נפש, ותבין זה מענין עין הרע העושה רושם בגופו

משנה הלכות

ולמעלה[ט]. מתחלת שש ולמעלה אסור בהנאה[׳]. (ועיין בספרי שו״ת ח״ג סי׳ קי״ז אי לוקין אהנאה). תערובות חמץ שאוסר במשהו י״א משש שעות[א] וי״א רק מבערב[ב].

חצי שיעור. ח״ש אסור מה״ת[ג] והאוכל ח״ש ברגע אחרונה של יו״ט שא״א עוד להצטרף לשיעור שלם באיסור כתבו האחרונים[ד] דכה״ג חצי שיעור מותר מה״ת, ותלוי בטעם דח״ש אסור אי משום דחזי לאצטרופי או גזה״כ. (עיין מש״כ בספרי שו״ת משנה ח״ג סי׳ קנ״ט בירור גדול בס״ד). האוכל שלא כדרך אכילתן עיין מקו״ח סי׳ תמ״ב[ט] אי חייב.

קצת פרטי דינים. חמץ שנפסל מאכילת אדם מחלוקת הפוסקים אי חייב עליו כרת, פמ״ג פתיחה כוללת ח״ב פ״ג[ט]. געזאלין מותר להשתמש בו במכונה (אויטא) בפסח[י]. אין שורין מורסין ומניחין לפני התרנגולין מפני שמחמיצין, וכן לפני הצפורים למי שיש לו, וצריך להזהיר על זה[יא]. מי שיש לו בהמות או כלב אסור ליתן לו דברים המחמיצים אם לא שיראה שיאכלנו מיד[יב]. (ועיין לעיל מצוה ט׳).

כ) גדר ראיה. נחלקו הפוסקים[א] אי בעי ראיה ממש או מקום הראוי לראות. סומא, המנ״ח מסתפק אי עובר בלאו זה, ועיין פמ״ג[ב] ונוב״י[ג] דסומא חייב בכל לא תעשה שבתורה, וכבר הבאתי בס״ד

ט) ר״מ שם ה״ט או״ח סי׳ תמ״ג ס״א. י) שם ושם. יא) ר״ן פ׳ כל שעה ד״ח אמר רבא הלכתא, וע׳ במגיד משנה פ״א ה״ח. יב) או״ח סי׳ תמ״ז ס״ב (וב״י שם בשם הרבה ראשונים). יג) ר״מ שם פ״א ה״ז. יד) עי׳ צל״ח פסחים מ״ד ע״א, ושאג״א סי׳ פ״א ועוד. טו) ביאורים ס״ק ב׳ הובא במנ״ח. טז) ועי׳ מש״כ מנ״ח מצוה ט׳ בענין אכל שלא כדרך אכילה. יז) שו״ת מנחת אלעזר. יח) או״ח סי׳ תס״ח ס״א. יט) כלומר דברים שעלולים להתחמץ, אך עדיין לא נתחמצו, עי׳ או״ח סי׳ תמ״ח ס״ז.

כ. א) עי׳ כ״מ פ״ד מה׳ חמץ ומצה ה״א, ורא״ש פ״ק דפסחים. ב) בפתיחה כוללת. ג) מה״ת או״ח סי׳ קי״ב.

של אדם כששולט בו. והראה תוכיח אשר בראית עיניה על ביציה תוציא הולדות. ובהיות השאור עיסת המסית ומריח הזהיר שבכל גבולינו לא יראה כלום מדברי היצה"ר, לא במושבות ולא בגבולין, אלא יגרור עצמו במותר לו וישמור מפתיה, שמן המותר יסיתהו אל האיסור (ראב"ד בבעה"נ) הקל, ומהאיסור הקל אל החמור, לא ינוח ולא ישקוט עד שיוליכנו לשאול תחתיה, ואמרו ז"ל עין רואה לב חומר וכלי מעשים גומרים, ולכן הזהיר לנו ולא יראה לך.

פסחים דף ח', ר"פ ה"ח ס"פ א, סה"מ ל"ת ו', סמ"ג לאוין ע"ז, סמ"ק מצוה ל"ד ל"ה, יראים ק"ה, או"ח סי' תל"את"פ תמ"ז.

מצוה כא

לספר ביציאת מצרים (מ"ע ט')

צוה הקב"ה לעם קדשו לספר בענין יציאת מצרים ליל ט"ו בניסן, כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח להשי"ת על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר (שמות י"ג ג') זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, וכתיב (שם י"ג ח') והגדת לבנך ביום ההוא לאמר. ופי' חז"ל דהאי מצות הגדה הוא בליל ט"ו בניסן בשעת אכילת מצה ומרור. ונוהגת מ"ע זו בכ"מ ובכ"ז בזו"נ.

מצוה זו היא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו, וחמשים פעמים הוזכר בתורה ענין יציאת מצרים, ע"כ אנו אומרים בברכותינו ותפלותינו זכר ליציאת מצרים, לפי שהנס הזה הוא לנו אות ומופת גמור בחדוש העולם, וכי יש אלו"ה קדמון חפץ ויכול

משנה הלכות

ראיה לדבריהם מדברי תוס', ועיין שו"ת רעק"א ח"ב סי' קנ"ג[ד]. ובשאר דיניהם שוה ללאו דלא ימצא (ועיין לעיל מצוה י"א).

כא) קיום המצוה. קיום המצוה בלילה בשעה שיש מצה ומרור מונחין לפניו[א]. וכבר הנהיגו בנ"י לקרוא ההגדה על הסדר בליל פסח. הבן שואל, אין לו בן אשתו או אחר שואלים, ואפי' בינו לבין עצמו שואל לעצמו ומשיב[ב]. והגדת לבנך לאו דוקא אלא ה"ה לכל אדם[ג]. מתחיל בגנות וסיים בשבח[ד]. וכל המרבה לספר הרי זה משובח[ה]. ואין מברכין על מצוה זו, עיין במפרשים הטעם.

ד) ועי' שו"ת בית שערים או"ח סי' צ"ט קע"ג, ר"י, ושל"ד.

כא. א) ר"מ פ"ז מה' חמץ ומצה ה"א. ב) ר"מ שם ה"ב או"ח סי' תע"ג ס"ז. ג) הינוך. ד) ר"מ שם ה"ד.

ה) ר"מ שם או"ח סי' תפ"א ס"ב.

פועל כל הנמצאות, הוא בידו לשנות כפי שיחפוץ בכל זמן מהזמנים כמו שעשה במצרים ששינה טבעי עולם בשבילנו ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל כופר בחדוש העולם, מקיים אמונה בידיעת השי"ת ב"ה וב"ש, וכי יכלתו והשגחתו בכללים ופרטים כולם, ועשה ועושה ויעשה לכל המעשים.

וקדוש ה' הרדב"ז בספרו מצודת דוד כתב במצוה זו שהיא משרשי אמונה, ורמז לדבר במקרא בא דבר אל פרעה וגו' למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ, והוא מחדש נסים ונפלאות בשינוי הטבעים בכל עת שירצה, וזו הוראה גמורה על חידוש העולם שהוא חדשו והמציאו מאפס המוחלט בחפצו הפשוט כאשר עלה ברצונו, וכיון שהוא המחדש הוא הקדמון והוא יודע העתידות שבלבות בני אדם ובכל העולם כחומר ביד היוצר.

פסחים קט"ז, ר"מ פ"ז מהחו"מ, סה"מ עשין קי"ז, סמ"ג עשין מ"א, סמ"ק סי' קס"ד, או"ח תע"ב.

משנה הלכות

זמנה. זמנה כזמן אכילת פסח ומצה, שהרי אמרו בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך[1]. וממעשה דר"א ור"י ור"ט ור"ע וכו' שהיו מסובין בבני ברק כל אותו הלילה משמע דכל הלילה מצותה וי"ל. הזכיר יצ"מ בין השמשות לא יצא. והאי סיפור חוב אחר הוא ממה שזוכרין יצ"מ בכל יום ערב ובוקר בק"ש[2].

ד' כוסות. שותים ד' כוסות ומברכין לפניהם ולא לאחריהם עד כוס רביעי[3]. צריך להזהר שהכוסות יחזיקו רביעיצת וישתה לכה"פ רובו של כוס, ואם לאו לא יצא[4]. וגם הנשים מחויבים בזה[5]. מותר לסחוט ענבים, או ליקח מיץ ענבים שאינו משכר לד' כוסות, ונכון הוא למי שאינו יכול לשתות יין ישן. יין שנתאדם מצוה מן המובחר, ואין מדקדקין אחריו[6].

מרור וכורך. אוכלין כזית מצה ומרור וכורך שניהם יחד זכר למקדש כהלל[7]. טוב ליקח חסא למרור ולאכול כזית ממנו[8]. וצריך לבדוק היטב החסא מתולעים[9]. טובלים במי מלח וחרוסת. ויש לעשות המי מלח וחרוסת מבעוד יום וביחוד כשחל יום ראשון בשבת[10].

ו) עי' מנ"ח. ז) שם. ח) או"ח סי' תע"ד ברמ"א. ט) ר"מ שם ה"ט או"ח סי' תע"ב ס"ט. י) ר"מ שם ה"ז או"ח שם סי"ד. יא) שם סי"א. יב) ר"מ שם ה"ח או"ח סי' תע"ה ס"א. יג) שם סי' תע"ג ס"ח בבה"ט ס"ק י"א בשם חכם צבי, ועי' שם בהגהות חת"ס. יד) חת"ס הנ"ל. טו) עי' מנ"א שם ס"ק ט"ז.

מצוה כב

פדיית פטר חמור (מ"ע י')

צוה הקב"ה לעם קדשו לפדות ולד פטר חמור זכר, פי' שנולד ראשון, שנאמר (שמות י"ג י"ג) וכל פטר חמור תפדה בשה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזו"נ בישראלים ולא בלוים וכהנים. **משרשי** מצוה זו כדי שיזכרו היהודים לעולם הנס שעשה להם הא-ל ב"ה ביציאת מצרים שהרג בכוריהם שנמשלו לחמורים. גם כשחזקו מצרים לשלחנו ולא יכלנו לשאת נכסינו בעגלות והצרכנו לשאת בחמורים, ונעשה בהם נס שהספיק לזה בכמו רגע וסייעו את ישראל ויצאו טעונים בכספם וזהבם של מצרים, וחלה עליהם איזה קדושה ראויה לפדיון. ועיקר פדיונו בשה, שפדה הקב"ה שה פזורה ישראל ממצרים ולקחם תחת המצרים הדומה לחמור. ולפי שעיקר הנס בזה נעשה לישראל, דשבט לוי לא נשתעבדו במצרים כמאמר חז"ל, וגם איתא במדרש שלא לקחו מביזת מצרים כיון שלא נשתעבדו, ולכן ופטר חמור תפדה בשה.

בכורות דף ט', ר"מ הל' ביכורים פי"ב, סה"מ פ"א, סמ"ג עשין קמ"ה, סמ"ק רמ"ב, יראים שנ"ד, יו"ד שכ"א.

משנה הלכות

כב) מצות פדיה. קיום המצוה שלוקח הישראל שה א', אפי' בת דנקא, ומתקנת חז"ל דעין יפה לא יפחות מסלע ועין רעה בחצי סלע ובינונית ג' זוזים, ונותנו לכהן בפדיון בכור החמור, ומברך אשר קדשנו ב"ו על פדיון חמור[א]. ולא יברך שהחיינו, טויו"ד סי' שכ"א.

במה פודין. אין פודין לא בעגל ולא בחיה ולא בשחוטה ולא בטריפה ולא בכלאים ולא בכוי שנאמר שה[ב]. והני מילי שלא בשויו של פט"ח, אבל בשויו פודים בכל דבר[ג].

מי פודה. הפודה פטר חמור של חבירו פדוי[ד]. עכו"ם שפדה לישראל אינו פדוי[ה]. יד גוי באמצע פטור מן הבכורה[ו]. זמן הפדייה משעה שנולד עד ל' יום, עברו ל' יום ולא פדה אינו עובר בעשה[ז]. **דיני החמור.** אסור בהנאה עד שיפדנו, ואם מת קודם שפדאו אסבה"נ ונקבר[ח]. מת אינו יכול לפדותו[ט]. הפילה נפל יקבר[י]. לאחר שנפדה יצא לחולין[יא]. **דיני השה.** וגם השה חולין ביד כהן, ויאכלנו בדרך גדולה דלמשחה כתיב, והוה בכלל מתנות כהונה[יב]. ספק פט"ח פודה והשה לעצמו, וכלל גדול הוא בממון המוציא מחבירו עליו הראיה[יג].

פרטי דינים. פט"ח טריפה נמי קדוש[יד]. לענין יוצא דופן ושאר דינים שוה לבכור בהמה טהורה[טו]. שה

כב. א) ר"מ הל' בכורים פי"ב הי"א וי"ב וראב"ד שם, רי"מ אלגזי פ"א אות ו, יו"ד סי' שכ"א ס"ח. ב) ר"מ שם ה"ח יו"ד שם ס"ב. ג) ר"מ שם הי"א יו"ד שם ס"ח. ד) ד"מ שם הי"ג יו"ד שם ס"ז. ה) מהרי"א שם סוף אות ז' דף ו' ע"א. ו) ר"מ שם הט"ו יו"ד שם ס"כ. ז) ר"מ שם ה"ו ועי' יו"ד שם ס"א. ח) ר"מ שם ה"ד יו"ד שם ס"ח. ט) שם ושם דלא כראב"ד. י) מנ"ח. יא) יו"ד שם ס"ו. יב) ר"מ שם פ"א ה"ז מנ"ח. יג) ר"מ הט"ז וכ"ב יו"ד שם ס"י וש"ך סק"ז. יד) ר"מ הל' בכורות פ"א ה"א מנ"ח. טו) מנ"ח.

מצוה כג

לערוף פטר חמור (מ"ע י"א)

צוה הקב"ה לערוף פטר חמור אם לא רצה לפרותו, שנאמר (שמות י"ג י"ג) אם לא תפרה וערפתו. ולהראב"ד אין זו מצוה כלל, ארדבה עבירה הוא שמזיק ממון כהן. נוהג בכ"מ ובכ"ז כשלא פרה, בזו"נ.

משרשי המצוה שלא יהנה בו מכיון שלא פרהו, הוא הזיק ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו. גם רמז שהחמורים (המצרים) לא רצו לפדות השה והקשו ערפם, לכך נערפו ונהרסו. וזה שלא זכר יציאת מצרים ערפו קשה וצריך ללקות חמורו מעין חטא (רבינו מנחם הבבלי). גם לפמ"ש ר"ע (פסחים מ"ט ע"ב) כשהייתי ע"ה אמר מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור שמשבר העצם, ולכן להחליש כח שנאת ע"ה בת"ח קרבהו אל הקדש שפטר חמור תפרה בשה ואם לא תפרה, לך אל קצה האחרון וערפתו, מיתה משונה, להחליש כחו בזה (קרבן אליהו).

בכורות י"ג, ד"מ ה' ביכורים פי"ב, סה"מ מ"ע פ"ב, סמ"ג עשין י"ד, סמ"ק סי' דמ"ד, יראים שנ"ד.

משנה הלכות

שפדה בו ונותנו לכהן וחזר ולקחה הימנו או נתנו לו במתנה חוזר ופודה בו פט"ח אחר[ט]. נתן החמור עצמו לכהן אינו רשאי לקיימו אא"כ מפריש עליו שה[י].

כג) קיום המצוה. קיום המצוה עברו שלשים יום ולא פדהו בשה וגם אינו רוצה לפדותו עורפו בקופיץ מאחוריו, קוברו[א].

איסור הנאה. ואסור בהנאה לאחר מיתה לדברי הכל[ב]. שרפו אפרו אסור[ג].

פרטי דינים. מצות פדייה קודם למצות עריפה[ד]. אין מברכין על עריפתו[ה]. ספק פט"ח, אפילו כשפודהו השה לעצמו[ו].

בלא ערפו. אם לא רצה לפדאו חייב לערפו ואסור בהנאה, וצריך לקברו לדעת הר"מ[ז], והתוס'[ח] חולקין. המיתהו במיתה אחרת לא קיים המצוה[ט] ואסור בהנאה[י].

שאר פרטי דינים. אסור לערוף שלא מדעת בעלים[יא]. הנשבע שלא יפדה חלה השבועה דבידו לערפה וכן הנשבע שלא לערוף, אך אם נשבע לשניהם אינו חל, עיין אה"ע סי' קס"א ברמ"א לענין יבום וחליצה[יב].

ט) יו"ד שם ה"ה ברמ"א. י) ר"מ הל' בכורים שם ה"ד יו"ד שם ס"ח.

כג. א) ר"מ פי"ב מה' בכורים ה"ז יו"ד סי' שכ"א ס"י בהגה. ב) ר"מ שם ה"ד יו"ד שם ס"ח. ג) ר"מ פי"ט מה' פסהמ"ק הי"ג. ד) ר"מ ה' בכורים שם ה"א יו"ד שם סי"ב. ה) מנ"ח. ו) ר"מ שם הט"ז וכ"ב יו"ד שם ס"י. ז) שם הט"ז, ועי' מנ"ח. ח) בכורות דף מ' ע"ב ד"ה לאפקועי, ועי' מנ"ח. ט) ר"מ שם ה"ז יו"ד שם סי"א חינוך.. י) ר"מ שם ה"ד יו"ד שם ס"ח. יא) מנ"ח. יב) מנ"ח.

פרשת בשלח יש בה מ"ע אחת

מצוה כד

שלא לילך חוץ לתחום בשבת (ל"ת י"ג)

הזהיר הקב"ה לבני ישראל שלא ללכת בשבת חוץ לגבולים ידועים, שנאמר (שמות ט"ז כ"ט) אל יצא איש ממקומו ביום השביעי. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזו"נ.

משרשי המצוה שנזכור ונדע שהעולם מחודש ולא קדמון, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וינח ביום השביעי, ע"כ לזכור זה הדבר צריך שינוח במקום ולא נילך בדרך אנה ואנה ונמצא יגע כל היום ואין כאן מנוחה, וכ"ש בהליכת י"ב מיל (שהוא לדעת כמה פוסקים איסור מה"ת) שיש בו טורח רב. גם שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול, אבל יהא הלוכך בתורה ורמז ממקומו כמ"ש ברוך כבוד ה' ממקומו, שלא יפרד מלהתעסק בתורה, שהכל מודים שבשבת נתנה תורה, לפיכך נתוסף לארם, שהתורה והנשמה והשבת קרובים כולם ממקום אחר כסא הכבוד, גם המן לא ירד בשבת, וגיהנם שוכת בשבת ונהר סמבטיון.

וטעם אלפים אמה מרדבנן, דמעין עוה"ב יום שבת מנוחה וכל אדם יש לו ד' אמות שיעור קומתו ג' ופישוט ידיו אמה שהוא ד' פסיעות, וזה מקומו אפילו בשבת, דלא יזהיר את האדם לבל יזיז ממקומו. ואמה הוא שליש של אדם בינוני, ולעתיד יחזיר האדם לקומתו כמו שהיה אדם הראשון קודם החטא. ומדת פרעניות הוא דגרמה לו להתמעט לג' אמות, ומדה טובה מרובה ממדת פרעניות ת"ק, א"כ לעתיד שיחזור האדם לקומתו יהיה ת"ק פעמים ג' אמות, ויעל אלף ת"ק אמה. והכי מוכח בפייטן דסוכות דדוד ינטה קו וכו' ויהיה לעתיד גבהו

משנה הלכות

כד) דינו דאורייתא. דעת הרמב"ם וכמה גאונים דתחום של י"ב מיל דאורייתא וחז"ל גזרו על אלפיים אמה, ועיין רמב"ם סה"מ ל"ת שכ"א[א], ובספר היד הל' שבת פכ"ז[ב] חזר בו, ע"ש. ועיין השגות הרמב"ן ז"ל, ודעתו ודעת כמה גאונים דכל תחומין דרבנן. ואפילו להסוברים דתחומין דאורייתא אינו חייב כרת אלאו שלו[ג].

עירוב תחומין. הרוצה לילך יותר מאלפיים אמה בשבת

כד. א) שם כתב שאלפיים אמה הוא מן התורה. ב) ה"א. ג) ר"מ הל' שבת פכ"ז ה"א, ספר המצות לאוין שכ"א, חינוך.

של היכל אלף ת"ק אמה, ואדם יהיה כגבהו של היכל, נמצא גבהו של אדם לעתיד אלף ת"ק אמה, ופישוט ידיו פסיעה שהיא ת"ק אמה, ס"ה אלפים אמה, וזה תחום שבת שהוא מעין עוה"ב והוא פלא (נ"ב).

עירובין י"ז צ"א פנהדרין פ"ז, ר"מ הל' שבת פכ"ז, סה"מ ל"ת שכ"א, סמ"ג לאוין פ"ז, או"ח סי' שצ"ד.

משנה הלכות

תקנו חכמים להניח בסוף אלפיים אמה מאכל כשיעור המבואר בש"ס וש"ע, ונמצא שביתתו במקום העירוב ויכול לילך ממקום העירוב עוד אלפיים אמה ומפסיד לצדדים שכנגדו[ד]. והעירוב צריך שיהא במקום שיהא קיים בין השמשות[ה]. יכול לערב ברגליו, כלומר שילך לסוף התחום בע"ש ויעמוד שם בין השמשות[ו]. הניח עירוב לסוף אלף, יש לו אלפיים משם ולא הפסיד אלא אלף כנגדן מצד השני[ז], והכל לפי המדה הנ"ל.

מדידת התחום. אלפיים אמה מודדין מעיבורה של עיר, פי' שבעים אמה מן הבית האחרון שבעיר[ח]. יושבי צריפין מודדין להם מפתח בתיהן[ט].

היוצא מתחומו. היוצא חוץ לתחום ברשות יש לו אלפיים אמה במקום שהוא כדי שלא להכשילו לעתיד לבא[י], ושלא ברשות אסור לחזור עד הערב[יא]. ואם הוא במקום סכנה חוזר עד שיעבור הסכנה, ואם מתוך כך נכנס בתוך תחומו חזר להיתרו הראשון, ואם לאו ממתין עד הערב ויש לו ד' אמות[יב].

בהמה וכלים. בהמה וכלים הם כרגלי הבעלים[יג]. כלי הפקר כרגלי מי שזוכה בהם[יד]. בהמה של שני שותפין, וכן כלי של שותפים, כרגלי שניהם[טו]. עבד כנעני אינו כרגלי הבעלים[טז].

קטן שצריך לאמו יצא בעירוב אמו[יז].

יו"ט. ביו"ט דינו כמו בשבת הכי קיי"ל[יח].

חצי שיעור. וראיתי באחרונים[יט] מקשין למ"ד תחומין מה"ת אמאי בהולך אלפים אמה לא מקרי כחצי שיעור ולאסור מה"ת ככל חצי שיעור ולאסור. ולפענ"ד אין כאן קושיא דכבר פירשתי בס"ד[כ] דלא אמרו ח"ש אסור מה"ת אלא היכא דהח"ש הוא חלק מן האיסור אם אכלו או עושהו, ואין בידו לחזור, עובר, וכגון האוכל חצי שיעור איסור אם אוכל עוד חצי שיעור מצטרף ואין בידו לחזור האי חצי קודם שאוכל החצי שיעור השני, וכן האופה בשבת לדעת רש"י בפ' כלל גדול[כא] ועיין במג"א סי' ש"מ[כב] לענין גוזז, ובכולהו לא אפשר לחזור אמעשה האיסור קודם שיצטרף להשיעור השני, או שיאכל שיעור אחר, אבל באלפיים אמה או בד' אמות הרי בידו להחזיר כל המעשה ויכול לחזור למקומו ולא יצטרף כלום עם המעשה איסור שיעשה אח"כ אלא יהיה מעשה חדשה לגמרי, כה"ג לא מקרי ח"ש דבאמת אין זה צירוף כלל, והבן.

ד) ר"מ הל' עירובין פ"ו הל' א'-ד' או"ח סי' ת"ח ס"א. ה) ר"מ שם הי"ב או"ח סי' ת"ט ס"ו. ו) ר"מ שם פ"ז ה"א או"ח סי' ת"י ס"ב. ז) ר"מ שם פ"ו ה"ג או"ח סי' ת"ח ס"א. ח) ר"מ הל' שבת פכ"ח ה"א וב' או"ח סי' שצ"ח ס"ה וו'. ט) ר"מ שם ה"י או"ח שם ס"י. י) ר"מ שם פכ"ז הט"ז או"ח סי' ת"ז ס"א. יא) ר"מ שם הי"א או"ח סי' ת"ח ס"א. יב) עי' או"ח שם סי' ת"ו ות"ז. יג) ר"מ הל' יו"ט פ"ה ה"ט שם סי' שצ"ז ס"ג. יד) או"ח שם סי' ת"א. טו) ר"מ שם הי"ח וכ' או"ח שם סי' שצ"ז ס"ט וי'. טז) ר"מ הל' עירובין פ"ו הכ"א או"ח סי' תי"ד ס"א. יז) ר"מ שם או"ח סי' תי"ד ס"ב. יח) ר"מ שם פ"ח ה"ד או"ח סי' שצ"ז ס"ג וע' סימן תפ"ז. יט) עי' פמ"ג בפתיחה להל' שבת, שו"ת בית שערים א"ח קל"ט. כ) עי' שו"ת משנה הלכות, ח"ח סי' רל"ח. כא) ע"ד ע"א ד"ה וכי מותר לאפות פחות מכשיעור. כב) ס"ק ב'.

פרשת יתרו יש בה ג׳ מ״ע, י״ד ל״ת.

מצוה כה

להאמין שיש לעולם ה׳ אחד (מ״ע י״ב)

צוה ית״ש לידע ולהאמין שיש לעולם אלו־ה אחד שהמציא כל הנמצאים ומכחו וחפצו נתהווה כל מה שהיה הוה ויהיה לעדי עד, וכי הוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו את התורה, שנאמר (כ׳ ב׳) אנכי ה׳ אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ונאמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, אפילו באויר (פסיקתא ואתחנן), ושנו בנביאים כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי, ומשולש בכתובים ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו.

שורש מצוה זו אין צריך ביאור, כי ידוע הדבר ונגלה לכל כי האמונה הזאת יסוד הדת, ואשר לא יאמין בזה כופר בעיקר ואין לו חלק וזכות עם ישראל. ולא כפילוסופים שאמרו שהעולם נוהג מאליו במזלות ואין לו מנהיג ולא דבר, ואפילו קדיעת ים סוף ויציאת מצרים וכל הנפלאות שנעשו במזל היו, ויש לנו להאמין כי שקר הם דוברים, ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא״כ מכריזין עליו מלמעלה, שנאמר מה׳ מצעדי גבר כוננו (תהלים ל״ז), ובזה תלוי מה שאמרו ז״ל (שבת ל״א) ששואלין לאדם לאחר מיתה צפית לישועה, והכי קאמר כשם שאני דוצה שתאמינו כי אשר הוצאתי אתכם כך אני רוצה שתאמינו כי שאני ה׳ אלקיכם ואני עתיד לקבץ אתכם כרכתיב ושב וקבצך מכל העמים (סמ״ק).

ואמונה הוא שיאמין ויקבע בנפשו שהאמת כן ושאי אפשר בחילוף זה בשום פנים, ואם ישאל אדם עליו ישוב לכל שואל שזה יאמין לבו ולא ידע בחילוף זה, ואפילו יאמרו להרגו, שכ״ז מחזיק וקובע האמנת הלב כשמוציא הדבור מן הכח אל הפועל, ר״ל כשמקיים כדכדו כפיו מה שלבו גומר, ואם יזכה לעלות במעלות החכמה ולבבו יבין ועיניו יראו במופת חותך שהאמונה

משנה הלכות

כה) שויתי ה׳ לנגדי תמיד זו היא קיום המצוה, כלומר מצוה זו אין לה זמן, וזמנה בכל עת ובכל שעה ורגע כל ימי חיי האדם חייב להיות ולחשוב במחשבה

הזאת שיאמין אמת וברור, א"א להיות דבר בלתי זאת, אז מקיים מ"ע זו מצוה מן המובחר.

והרמב"ם בהיסה"ת כתב יסוד היסודות ועיקר החכמה לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו, (ב) ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות, (ג) ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי, ולא יבטל הוא לביטולם. שכל הנמצאים צריכין לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא לאחד מהם. (ו) וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר אנכי ה' אלקיך. וכן צריך לידע ולהאמין שהתורה מן השמים, ואפילו יקיים כל המצות אלא שלא יאמין באמונה שלמה שכך כתוב בתורה ושנתנה לנו מהקב"ה הרי זה כופר, דמה לי ולאמנותו ומנא ליה הא. ואמרו חז"ל משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עלינו גזירות, אמר להם כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזירות, שאם מלכותי אינכם מקבלין גזירותי האיך אתם מקיימין. ואמרו רז"ל בפ' חלק כי דבר ה' בזה האומר אין תורה מן השמים וכו', האומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא נאמר מפי הגבורה אלא שמשה עצמו אמרה זה הוא דבר ה' בזה, לפי שהמצות הם טהרה וקדושה והעוסק בהם מתטהר ומתקדש.

מנין אותיות של עשרת הדברות הם שש מאות ושלש עשרה כנגד תרי"ג מצות (מדרש לקח טוב), ועיין רמב"ן בפי' לשה"ש, ותרי"ג מצות הנרמזים בעשרת הדברות. ועיין ספר הקנה דף ע"ד ע"ב עד ע"ז.

מכות כ"ד, ר"מ פ"א מיסה"ת, סה"מ מ"ע א', סמ"ג עשין א', סמ"ק סי' א', או"ח סי' פ"א.

משנה הלכות

זו[א]. ומן הידוע לידע שאין בנו כח לידעו ושכל להשיג גדלו וטובו, שהוא אינו גוף ולא ישיגיהו משיגי הגוף ואין לו שום דמיון כלל, והוא שלם בתכלית השלימות ואין לו שום חסרון ממיני החסרונות, ושהוא הבורא ואינו נברא וחי וקיים לעולם ולא נפסד ככל הנבראים, ומחוייבים למסור נפשינו גופינו ומאדינו על קדושת שמו הגדול[ב]. והוא אחד מששת מצות עשה שכתב החינוך שלא יפסקו מעל האדם אפילו רגע אחד בכל ימיו ועיין חרדים מצות התלויות בלב מ"א.

כה. א) חינוך בהקדמתו. ב) ר"מ פ"א מה' יסה"ת ה"ז.

מצוה כו

לא יהיה לך אלהים אחרים (ל"ת י"ד)

הזהיר הקב"ה שלא להעלות על המחשבה וכ"ש שלא נאמין שיש שום אלוה וזולת השי"ת לבדו, שנאמר (שמות כ' ג') לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. פי' אל המקום שאני פונה, וזהו אזהרה על כל מקום בעולם, לפי שהוא ית"ש בכל מקום, דלית אתר דפני מיניה.

משרשי מצוה זו שלא יאמר האדם הואיל והשי"ת עושה פעולותיו ע"י שלוחיו המלאכים הנקראים אלהים כמ"ש ראיתי אלהים פנים אל פנים, וגם שאר כוכבים ומזלות, ויחשוב כי ראוי לכבדם כי עבד מלך מלך, ע"כ הזהיר עליהם הקב"ה שעל אפו וחמתו הוא. וה"ה כל הנבראים או גלגלין או מה שהוא מד' יסודות שאין לעבדם, ואפילו העובדו והמקבלו יודע ומאמין שה' הוא אלקים ולו היכולת הגמורה והאמתי, ואין דעתו להוציא עצמו מרשותו ועבודתו, אלא שאומר שגם לזאת הע"ג יש לו קצת יכולת האלהות אשר הבורא חלק לו ובעבודתם תיטיב לו הצלחה, על אלו וכיוצא בזה אם עבדם על זאת הכוונה הרי הוא ע"ג ממש. וענין זה הזהירה התורה בפירוש באמרו יתברך ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו' ונדחת והשתחוית להן ועבדתם אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים, כלומר מאחר שתראה שאלו חלק אותם ה' להיות מנהיגים לכל האומות ולהיות חיים ואינם נפסדים, ותאמר אשר הבורא חלק להם קצת יכולת האלקות, או שרצון הבורא לכבדם, לכן הזהיר הכתוב. ונקראים אחרים ע"ש שמקבלים כח מאחר, ואין להם כח עצמי, אלא הקב"ה שהוא כל יכול. וזאת המצוה הוא עיקר גדול שבתורה שהכל תלוי עליו כמו שאמרו ז"ל כל המודה בע"א כאלו כופר בכה"ת, וכל הכופר בע"ז וכו'.

מכות כ"ד, ר"מ פ"א מהיסה"ת, סה"מ ל"ת א', סס"ג לאוין א' ועשין פי' מ', יראים מצוה ס"ג, סס"ק פי' מ"א, יז"ד פי' קס"ו.

משנה הלכות

כו) **עיקר האיסור.** העובר במעשה שעובד ע"ז כדרך עבודתו, כלומר כדרך שעובדין אותה הטועים אחריה ומאמינים בה, או אפילו שלא כדרך עבודתו אם יעבדנו בד' עבודות שהם זיבוח קיטור וניסוך

מצוה כז

שלא לעשות צלמים (ל"ת ט"ו)

הזהיר הקב"ה שלא נעשה ולא נצוה לאחרים לעשות שום צורה שתעבר לע"ז, שנאמר (שמות כ' ד') לא תעשה לך פסל וכל תמונה, ואיבא דיליף לה מקרא דאל תפנו את האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם (רמב"ן). והמצוה לעשותה הוא הוא הגורם העשייה, ובספרי לא תעשה אפילו לאחרים. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזו"נ והעובר עליה חייב מלקות. וב"נ ג"כ מוזהר עליה.

משנה הלכות

והשתחויה עבר על לאו דלא יהיה לך וחייב סקילה במזיד והתראה, ובשוגג חטאת קבוע[א].

שאר פרטי איסורים. והעובר במחשבה חייב עונש בידי שמים[ב]. ולא יקיים העשוי דכתיב לא יהיה לך, הזהיר על קיום אליל (מכילתא). ואסור לקרות בספרי עובדי ע"ז המחוברים בענין עבודתה או בענינים אחרים שלה, כל שגורמין להאמין בה בשום צד ולהרהר בה[ג]. ובכלל זה שלא לקרות ספרי מינות של המיסיונערים שלהם, וכן הטעסטעמענט החדש שלהם, וכיוצא בהן. וחייבים למסור את ממונינו ונפשינו על לאו זה[ד]. ואסור לעשות נוי עבודת כוכבים[ה], וחלונות להחדר שע"ז בתוכה, עיין טו"ז סי' קמ"ג סק"ב[ו], ואסור לצבוע בית עבודת כוכבים[ז]. לא יאמר שום דבר בדרך הלצה שנראה ככפירה ח"ו, אף שלא בכוונה, חוצפא כלפי שמיא מי איכא[ח]. קבלו לאלוה וחזר תוך כדי דבור חייב[ט]. והעובדה מאהבה, ד"ל שחבב הצורה לרוב יפיה, או מיראה שלא תרע לו עובר', ורע המעשה אשר בעונ"ה בכמה בתי בני ישראל מכניסים ביום אד שלהם האילנות הידועים ליום הולדת אותו האיש, וכן על המסתכלים (בטעלעוויזיא בלע"ז) על ע"ז ובית תפלות שלהם ועבודתם הנראים על הטעלעוויזיא, ונהנים מע"ז ויפיה, וכדומה, שהוא מלבד הנזק הגדול של הטעלעוויזיא שגורם בכלל, יש בו בזה משום אבזרייהו דע"ז בכגון זה, ומי שיש בידו למחות ימחה ותבא עליו ברכת טוב. עכ"פ יסבירו לעם קודש גודל האיסור לראות ולשמוע הניגונים והסערימאניעס שלהם. וישראל המאמינים ישמעו להם. נוהג בכ"מ ובכ"ז בזו"נ. ובני נח ג"כ מצווים על לאו זה.

כז) גדרי האיסור. דעת הרמב"ן[א] שאין האזהרה אלא שלא יעשה צלמים ע"ד לעבדם[ב]. ובכל התורה קיי"ל אין שליח לדבר עבירה והכא חייב, דגם הציווי בכלל עבירה והעושה

כו. א) ר"מ פ"ג מה' ע"ז ה"א ב' ג'. ב) שם פ"א מה' יסודי התורה ה"ו הל' ע"ז פ"א ה"ו פ"ב ה"ב ג'; ועי' מנ"ח.
ג) שם פ"ב מה' ע"ז ה"ב. ד) ר"מ הל' יסה"ת פ"ה ה"ז יו"ד סי' קנ"ז ס"א. ה) תוס' ע"ז י"ט ע"ב
ד"ה הגיע לכיפה. ו) ר"מ הל' ע"ז פ"ט הי"א יו"ד סי' קמ"ג ס"ב. ז) עי' ע"ז מ"ז ע"ב במתני'
מיידו וכיידו וכו'. ח) עי' סוטה ד' ע"ב חצוף עלי מאן דמפריט רמאיה, עי"ש, ועי' מנחדרין נ"ו ע"א והשני
אומר אף אני כמותו. ט) ר"מ שם פ"ב ה"ט. י) שם פ"ג ה"ו.

כז. א) ספר המצות לאו ה'. ב) כלומר קבלתם לאלהות.

שורש מצוה זו ידוע שהוא להרחיק האלילים ושלא יאמר דוקא העובד ע"ז חייב שמכעיס את יוצרו, אלא גם העושה לאחרים חייב שנאמר לא תעשה לך פסל לא תהיה פוסל המטבע בצד הטומאה, כי האדם נברא בצלם קונו ואל תעשה לך כפסולי המוקדשים שהמחשבה פוסלת בהם, כלומר לא תפסול את עצמך. ובזוהר כל מי שאינו מלמד בנו תורה עובר על לא תעשה לך פסל, ולבסוף נעשה בן סורר ומורה.

סנהדרין נ"ח, ר"מ ה' ע"ז פ"ג, סה"מ ל"ת ב', סמ"ג לאוין ב', יראים ס"ד, סמ"ק קס"א, יו"ד סי' קמ"א.

משנה הלכות

צורה שאינה בולטת. וחילוק בין צורה שוקעת לצורה בולטת, וטבעת שיש עליה חותם ואין עליה חותם, ובין שעשה הצורה בכל איבריה או רק הפנים[ח], והסמ"ג נוטה לאיסור בכל אופנים. ולצור בצבעונים לא שוקע ולא בולט מותר אפי' לישראל עצמו, כ"כ המרדכי בשם מהר"ם, ולכן המציירים במחזורים ליכא למיחש משום איסור, אבל אסור לעשות כן משום שמסתכלין בה בשעת התפלה ואין מכוונין לבם לשמים, מרדכי פ' כל הצלמים[ט]. ופשוט דאם עשאו לשם ע"ז אפי' בצבעונים חייב.

מסחר בצורות אסורות. ויש ליזהר לצורפי זהב וכסף ישראלים שלא לעשות צלמים לע"ז, ולבעלי חנויות שלא למכרם, וכל דבר שצריך לה ולמשמשיה כגון גביעין ששותין בהן יין נסך לקלון ע"ז, ומחתות או מעילים לקטר או לעטר בהן ע"ז, יכרת לאיש אשר יעשנה[ג], ותנן[א] אלו דברים אסורים למכור לכותים אצטרובלין ובנות שוח וכו'. ואין עושין תכשיטין ולולאות ונזמים וטבעות לאליל[כ], ואין לך עושה גדול ממכרן לאליל, ותנן[ג] אין בונין עמהם בסולקי, וגרדום, איצטדיא, ובימה, מאחר שמסייע נראה כעובד (עכ"ל יראים מצ' ע"ח).

שאר צורות אסורות. ועיין טו"ז יו"ד[ד] מה שנהגו לעשות דמות ארי' על ארון קודש בביהכ"נ. אסור לעשות משמשין שבמקדש דוגמתן ממש כגון מנורה וכלים אם לא ישנה בה קצת בגובה או באורך[ט].

ג) ר"מ בס"ה לאו ב' וג', כמבואר במנ"ח. ד) ר"מ פ"ג מה' עכו"ם ה"ט. ה) שם וסה"מ לאו ג'.
ו) ע"ז מ"ג ע"ב ר"מ שם פ"ב ה"א. ז) ר"מ שם פ"ג ה"י י"א יו"ד סי' קמ"א ס"ד. ח) ר"מ שם הי"א.
יו"ד סי' קמ"א ס"ד ה'. ט) רמז תת"מ. עי' מו"ז סי' קמ"א ס"ק י"ג י"ד ובנקה"כ שם וש"ך ס"ק ל' ובפ"ת
ס"ק ו'. י) עי' יו"ד סי' קנ"א ס"א. יא) ע"ז י"ג ע"ב. יב) עי' משנה ע"ז דף י"ט ע"ב ותוס' שם
ד"ה הניע לכיפה. יג) ע"ז מ"ז ע"א. יד) סי' קמ"א ס"ק י"ג. טו) יו"ד שם ס"ח.

מצוה כח

שלא להשתחוות לע"ז (ל"ת ט"ז)

הזהיר הקב"ה שלא להשתחוות לעבודת אלילים, שנאמר (שמות כ' ה') לא תשתחוה להם ולא תעבדם. וע"ז הוא כל שיעבוד זולת הא־ל ב"ה, והמשתחוה לה אפילו אין עבודתה בכך, וגם אינו משתחוה לעבדה אלא דרך שחוק או בזיון, גזה"כ הוא דחייב, וכן בכל ד' עבודות שבקרבן. ונוהג בב"מ ובכ"ז בזכרים ובנקבות.

משרשי המצוה לפי שהמשתחווה לע"ז מכניע קומתו לפניה ומחשיב אותה, ואע"פ שאין עבודתה בכך מ"מ האדם נפעל לפי פעולותיו ולבו, וכל מחשבתו תמיד לאחר מעשיו שהוא עוסק בהם, אם טוב ואם רע, ועבידה גורדת עבירה. גם כי יש לכל איש ישראל נפש אלקי ממעל, דשלשה שותפים באדם. והקב"ה נפח באפו נשמת רוח חיים, וע"י שהוא משתחווה לאחד מן השדים, אפילו המלאכים, הרי הוא משפיל ח"ו את חלק ה' שבו שמשתחווה בע"כ לעבדו, ודומה למי שעושה המלך משתחווה לעבדו. ולכן הקפיד הקב"ה שלא להשתחוות אפילו לאחד מן השדים. (אלשיך). ואומר אל שלשים ואל רבעים ברשעים, כי אותן הדורות יכול לראות במו חייו, ועושה חסד לאלפים לצדיקים כי הם קרויים חיים גם במיתתם, וא"כ גם במותו יראה שכרו זרע ברך דור ישרים יבורך.

סנהדרין פ"ב ע"ז י"ג מ"ג, ר"מ הל' ע"ז פ"ג, סה"מ ל"ת ה', סמ"ג לאוין י"ט, סמ"ק סי' ס"ד, יו"ד ק"נ.

משנה הלכות

כח) איזו עבודה אסורה. המשתחוה לעבודה זרה או שעובד באחד מד' עבודות שבקרבן בין העושה לעבדה או לבזותה חייב אפילו אין דרך עבודתה בכך[א], ובשאר עבודות אם דרך עבודתה בכך חייב, אין דרך עבודתה בכך מותר לבזותה[ב], ומצוה איכא[ג], וכל ליצנותא אסורא לבר מליצנותא דע"ז[ד].

מראית עין. נתפזרו לו מעות לפני עכו"ם לא ישחה ויטלם, ישב לו קרן ברגלו לפני עכו"ם לא ישחה ויטלנה אלא ילך עד לאחר ע"ז[ה]. התיר לו שרוך נעלו לא ישחה לפני ע"ז לנועלו, לא ירכין ראשו לשאילת שלום לפני עכו"ם דנראה כמודה לע"ז[ו]. פרצופין המקלחין מים, אף על פי שאינם נעבדים, לא יניח פיו על פיהם וישחה לשתות שנראה כמנשק

כח. א) ר"מ פ"ג מה' עכו"ם ה"ג. ב) ר"מ שם ה"ה ועי' מנ"ח מ' כ"ו אות א'. ג) עי' יו"ד סי' קמ"ו סט"ו.
ד) סס' מגלה כ"ה ע"ב יו"ד סי' קמ"ז ס"ח. ה) ר"מ שם ה"ז יו"ד סי' ק"נ ס"ב. ו) עי' יו"ד שם ס"ג בהגה.

סדר מצות היום

מצוה כט

שלא לעבוד ע"ז (ל"ת י"ז)

הזהיר הקב"ה שלא נעבוד שום ע"ז בעולם בדברים שדרך המאמינים בה לעבדה, ואע"פ שעבודתה דרך בזיון ואינה מד' עבודות הנאמרים למעלה (מצוה כ"ח), שנאמר (שמות כ' ה') לא תעבדם, כלומר במה שדרכן לעבוד איזה עבודה שתהיה, וכתיב (דברים י"ב) איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם וגו', וכתיב לעיל מניה פן תדרוש, ופן זהו לא תעשה. ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזו"נ, והעובר על לאו זה חייב סקילה, ונוהג בב"נ.

משרשי המצוה כיון שעבר אותה כדרכה, אפילו שעבודתה דרך בזיון, גילה דעתו שרוצה לעשות לה נחת רוח, כיון שלא שינה ממצותה חייב ואע"פ שבזה אותה כגון עבודת פעור. ואל יחשוב שלא יהיו חייבים דרך בזיון גם אם תהיה עבודתה בכך. ומ"מ לא היו ישראל נכשלים בע"ז אלא על ידי כשוף שם של טומאה (כך פי' בם"ה) שלמדם בלעם הרשע שנאמר ברבר בלעם בן בעור (רמ"ה), ורצה הקב"ה לעקרה ולשרש אחריה בכל אופן שהוא, כיסוד הגדול אתנו שמהפעולה יתפעל הפועל.

סנהדרין פ"ג ע"ז ב', ר"מ פ"ו מהע"ז, סה"מ ל"ת ו', סמ"ג לאוין י"ז, סמ"ק פ"ג, יראים ע"ח, יו"ד קל"ט.

משנה הלכות

לעכו"ם[ז]. וכן מעיין מושך מים לפני ע"ז לא ישתה וישתה שנראה כמשתחוה[ח].

פרטי האיסור. המשתחוה משעה שיכבוש פניו בקרקע חייב סקילה, ולא בעי פישוט ידים ורגלים[ט]. והעובר במזיד ובהתראה חייב סקילה, במזיד ובלא התראה כרת, ובשוגג חייב חטאת[י]. וד' עבודות שאמרנו ר"ל זובח, זורק, מקטר, או מנסך[יא].

כט) עבודה דרך בזיון. העובד ע"ז אפילו דרך בזיון פוער לפעור וזורק אבן למרקוליס ומעביר שערו לכמוש ה"ז בסקילה. ואפילו מכוון לבזותה ולא לעבדה חייב כיון שעבודתה בכך[א].

שאר סוגי עבודה. עכו"ם שנושאים אליל על כתפיהן ומקלסין אחריהם כותים לקלון אליל בהליכתן זו היא עבודתה, הלכך צריך אדם ליזהר שלא ילך עמהן, אפילו צריך לילך עמהם במקום אחר, שהרי מ"מ הולך הוא והליכה זו עבודה (יראים). המגפף, המנשק, המכבד,

ז) ר"מ שם ה"ח יו"ד שם ס"ג. ח) מס' ע"ז דף י"ב ע"א. ט) ר"מ שם פ"ו ה"ח. י) שם פ"ג ה"א. יא) שם ה"ג.

כט. א) ר"מ פ"ג מה' עכו"ם ה"ג ד' ה'.

מצוה ל

שלא לישבע לשוא (ל"ת י"ח)

הזהיר הקב"ה את עם קדשו שלא לישבע בשמו לשוא, שנאמר (שמות כ' ז') לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא.

משרשי המצוה כי כוונת השבועה לומר כאשר השם אמת כן יהיו דבריו אמת, ואם לא יקיים דבריו הרי זה כמכחיש את השם ח"ו, ומחלל מקדושתו, ואפילו רק הזכיר השם לבטלה צריך לנדותו. ואמר ר' אברהם בן עזרא ז"ל העובר על השבועה כאלו מכחיש וכופר בשם. וראוי ומחויב עלינו בזכרונו שמו הגדול על מעשינו, ודבורנו, לזכרו באימה, וביראה, ברתת, ובזיע, ולא כמהתלים ומדברים בדבר קל. ובמדרש יש אבן על התהום וחקוק בו השם, והנשבע לשקר גורם שירים אותו האבן מעל פי התהום ויעלה וישטוף העולם, עד שרומז הקב"ה לממונה הממונה על שבעים מפתחות בסוד שם המפורש הקדוש, וחוזר הולך אצל הצרור וחוקק בו השם כבראשונה. וזה לא תשא, לשון הרמה, לא תהיה גורם להרים אותו אבן ויעלה התהום וישטוף העולם.

משנה הלכות

המרבץ, והמרחיץ, והסך, המלביש, והמנעיל, הרי אלו בל"ת[ב].

הזכרת שם ע"ז. ואין להזכיר שמה[ג]. אין לעשותה סימן לומר המתן לי אצל ע"ז פלונית[ד], או דבר זה הוא אצל ע"ז פלונית, וכיוצא בה ויש להזהיר המון עם ע"ז, גם על בתי תפלות שלהם. גם יש להזהיר בעת הבחירות אשר מצביעים בבתי תפלות שלהם בכמה מקומות שישראל אסור להכנס לשם ואם ירצו בבחירות לקולותינו ישנו מקום ההצבעה. שיתוף. והעובד ע"י שיתוף היינו שמשתף ע"ז ואומר שיש בו ג"כ ח"ו אלהות, אף שמאמין בה' ג"כ, חייב. ובבני נח נחלקו הראשונים אי עובר ע"י שותף[ה].

ל) ענין לשוא. ופירוש לשוא בד' אופנים. א) נשבע על דבר ידוע, כגון עמוד של שיש שהוא של זהב וכיוצא בזה[א], ב) הנשבע על דבר ידוע שהוא כן כגון על האבן שהוא אבן[ב], ג) הנשבע לבטל את המצוה, כגון שלא יניח תפילין ולא יתעטף בציצית[ג], ד) הנשבע לעשות דבר שאין בידו כח לעשותו, כגון שלא יישן ג' ימים רצופים

ב) שם ה"ו. ג) ר"מ שם פ"ה ה"י יו"ד סי' קמ"ז ס"א. ד) ר"מ שם פ"ה הי"א. ה) עי' בפתחי תשובה סי' קמ"ז ס"ק ב'.

ל. א) ר"מ פ"א מה' שבועות ה"ד יו"ד סי' רל"ו ס"ד. ב) ר"מ שם ה"ה יו"ד שם. ג) ר"מ שם ה"ו יו"ד שם.

וגדול עונש השבועה אפילו באמת כמ"ש במס' גיטין, אמר רב כהנא מעשה באדם אחד שהפקיד דינר זהב אחד אצל אלמנה אחת והניחתו בכד הקמח ואפאתו בפת ונתנו לעני, לימים בא בעל הדינר ואמר לה תן לי דינרי, אמרה לו יהנה סם המות אחד מבניה של אשה אם נהניתי מדינרך כלום, לא היו ימים מועטים עד שמת אחד מבניה, וכששמעו חכמים בדבר אמרו מה נשבע באמת כך נשבע בשקר על אחת כמה וכמה. ומזה השורש גם שבועת שקר.

שבועות כ"ה ברכות ל"ג, ר"מ ה"ש פ"א, סה"מ ל"ת פ"ב, סמ"ג לאוין רל"ח, סמ"ק סי' קכ"ט, יראים שי"ד, יו"ד סי' רל"ו או"ח סי' רט"ו.

משנה הלכות

או לא יאכל ז' ימים רצופים וכיוצא בזה[ד]. הנשבע על דבר שאינו ידוע לשלשה בני אדם, ונשבע לשנות אינו חייב משום שוא, וחייב משום שקר[ה]. נשבע מעצמו או מפי אחרים, אפי' השביעו עכו"ם וענה אמן או הן חייב[ו]. אינו חייב אלא הנשבע בשם, נשבע בכינוי כגון רחום, וחנון, אינו חייב, ואיסורא עובר אפילו בלי הזכרת השם[ז].

חזר בו תוך כדי דיבור אינו לוקה[ח].

שאר עניני לא תשא. בכלל זה המברך ברכה שאינה צריכה להרמב"ם[ט], ולשאר פוסקים מדרבנן[י]. המוציא שם שמים לבטלה עובר על זה[יא]. ולפיכך טעה והוציא ש"ש ימהר מיד וישבח, כיצד, אמר ה' יסיים ימלוך לעולם ועד, או עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום[יב].

פרטי דיני שבועות. נשבע ע"ד רבים אין לו התרה, ולדבר מצוה מתיר[יג]. נשבעים לאנסים[יד], ונשבע בפה ומבטל בלב[טו]. נשבע לבטל מצוה דרבנן חל השבועה[טז]. ובכלל לא תשא שאם יודע שישבע חבירו שקר שלא ישביענו, ואם קבל עליו להשבע אעפ"י שלא נשבע עובר (מהרי"ט). ומהר"ח כתב לא תשא את לרבות אפילו בכינוי, ובמה שכתב שנית את לרבות שנפרעין. שבועה חלה על דבר שיש בו ממש ועל שאין בו ממש[יז], כי על גוף האדם תחול השבועה, כלומר שגופו נתחייב לעשות אותו דבר והגוף יש לו ממש, וזהו נקרא איסור גברא[יח]. אבל הנדר אינו חל אלא על דבר שיש בו ממש, שהוא רק אוסר דבר שנדר בו עליו[יט]. לפיכך הנשבע שלא יישן ג' ימים לוקה מיד משום שבועת שוא ויישן או יאכל לאלתר[כ], ויש חולקין שיעמוד בשבועתו ואוכל כשיסתכן[כא]. ואע"פ שלקו אותו אין מתכפר לו, כי הוא בכלל חילול השם ורק המות ממרקת, ער"מ

ד) ר"מ שם ה"ז יו"ד שם. ה) ר"מ שם פ"ה הכ"ב ועי"ש בדב"ז, כ"מ ולח"מ. ו) ר"מ שם פ"ב ה"א יו"ד סי' רל"ז ס"ב. ז) ר"מ שם ה"ג ועי' בלח"מ שם ה"ב ובכ"מ ה"ג. ח) ר"מ שם הי"ז. ט) ר"מ הל' ברכות פ"א הט"ו הל' שבועות פי"ב ה"ט. י) עי' מנ"ח. יא) ר"מ הל' ברכות שם הל' שבועות פי"ב ה"י וי"א או"ה סי' רט"ו ס"ד ועי' מנ"א שם ואשל אברהם. יב) עי' ר"מ הל' שבועות פי"ב ה"יא או"ח שם וה"א כלל ה' ס"א. יג) ר"מ שם פ"ו ה"ה יו"ד סי' רכ"ח סעי' כ"א. יד) ר"מ שם פ"ג ה"א וב' יו"ד סי' רל"ב סי"ד. טו) ר"מ שם ה"ג וד' יו"ד שם. טז) יו"ד סי' רל"ט ס"ו. יז) ר"מ הל' נדרים פ"ג ה"א יו"ד סי' רל"ט ס"ג. יח) ר"מ שם ה"ז יו"ד סי' רל"ט ס"ז ס"ק ג' ש"ך ס"ק ט"ו. יט) ר"מ שם ה"א יו"ד סי' רי"ג ס"א. כ) ר"מ הל' שבועות פ"ה ה"כ יו"ד סי' רל"ו ס"ד. כא) ירושלמי חובא בכ"מ שם.

מצוה לא

לקדש את יום השבת (מ"ע י"ג)

צוה הקב"ה לעם קדשו לקדש את יום השבת בכניסתו, שנאמר (שמות כ' ח') זכור את יום השבת לקדשו. ונכלל בזה קידוש יו"ט, והבדלה ביציאתו, ומדרבנן לקדש על היין. ומנביאים נצטווינו לענגו ולכבדו שנאמר וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד. ובכלל המצוה לדעת הרמב"ן לזכור שבת בכל יום, ולכן כשיזכור ימות השבוע יאמר א' בשבת שני בשבת וכו'.

משרשי המצוה לפי שהשבת עדות לחדוש העולם ולעולם הבא, ושקול כנגד כל התורה כולה, והמחללה כאלו חילל כל התורה כולה. וכשנזכור אותו תמיד נזכור מעשה בראשית בכל עת. ואמר לקדשו שנפנה מעסקי גוף וחול ונעסוק בדרכי השי"ת בתורה ותפלה, קדושת הנפש, ולהתענג בו בסעודת מצוה. ומצוה לקדש על היין לפי שטבע האדם להתעורר בו הרבה ויזכור גדולת היום

משנה הלכות

לא) מקור קידוש על היין. מצוה לקדש על היין[א] ורמזו ז"ל[ב] זכרו כיין לבנון, נזכירה דודיך מיין (ר"פ). מקדשין בלילה, ומקדשין ביום מדרבנן[ג]. אופן קיומו. נוטל כוס שלם מחזיק רביעית, שוטפו ומקדש כפי נוסח המקובל ושותה כמלא לוגמיו[ד]. וצריך לקדש דוקא במקום סעודה[ה]. אסור לטעום כלום קודם קדוש והבדלה[ו]. המהרהר בקדוש לא יצא[ז]. לא קידש בלילה מקדש והולך כל היום[ח].

שאר משקין. אין לו יין מקדש על משקה מעד או על הפת[ט]. ואין

פי"א משבועות ופ"א מתשובה ה"ב. ועיין לקמן מצוה רכ"ו. ובמל"מ[כא] נסתפק אי ב"נ מחהר על שבועת שוא. ופרטי דינים עיין יו"ד סי' רל"ט, ובספרי משנה הלכות על מס' נדרים ונזיר הארכתי ג"כ בדינים אלו, ואין זה מטרתי בספרי זה.

פרטי החיוב. נוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

ועובר עליה חייב מלקות, אע"פ שאין שם מעשה לחומר האיסור חייבתו התורה מלקות[כב]. ובשוגג פטור מקרבן[כג], ובשבועת ביטוי חייב קרבן על השוגג[כד].

כב) הל' מלכים פ"י ה"ז. כג) חינוך. כד) ר"מ הל' שבועות פ"א ה"ז. כה) ר"מ שם ה"ג.

לא. א) ר"מ פכ"ט מה' שבת ה"ו. ב) תוס' פסחים דף ק"ו ע"א ד"ה זוכרתו. ג) ר"מ שם ה"י או"ח סי' רפ"ט ס"א. ד) ר"מ שם ה"ז או"ח סי' רע"א ס"י וי"ב. ה) שם ה"ח או"ח סי' רע"ג. ו) ר"מ שם ה"ה או"ח סי' רע"א ס"ד סי' רפ"ט ס"א סי' רצ"ט ס"א. ז) ספרא הובא ברמב"ן עה"ת דברים כ"ד ח' והובא בשו"ת שאג"א סי' י"ג ובמג"ח. ח) ר"מ שם ה"ד או"ח סי' רע"א ס"ח. ט) ר"מ שם הל' ט' ועי' הגהות מיימוניות שם הי"ז אות ג' או"ח סי' רע"ב ס"ט סי' רע"א ס"ד.

ואמונת חדוש העולם, וביציאתו שהמלך הלך לו ובא זה ללוותו, והוא עצב וקשה עליו פרידתו, וגם דאזלא לה נפש יתירה צריך לשמח את נפשו כמ"ש תנו יין למרי נפש. והכל לפי הכלל דלפי התעוררות האדם ומעשהו יתפעל אל הדברים לעולם.

שבת קי"ח קי"ט ברכות נ"ב פסחים ק"ז, ר"מ פכ"ט מה' שבת וס"ל מה"ש. סה"מ מ"ע קנ"ה, סמ"ג עשין כ"ט. סמ"ק סי' רפ"א, יראים סי' צ"ט, או"ח סי' רמ"ב רע"א ר"פ רפ"ט עד סי' ש"א.

מצוה לב

לא תעשה מלאכה ביום השבת (ל"ת י"ט)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא לעשות מלאכה ביום השבת, ולא נניח לעשות מלאכה לבנינו ולבנותינו ועבדינו ואמהותינו

משנה הלכות

מבדילין על פת, ומבדילין על שאר משקין שהם חמר מדינה, כגון שכר, מעד, יי"ש, וכיוצא בהן[ז]. קידוש היום בעי ג"כ דוקא משקה, ומקדשין על יי"ש ביום אם אין לו יין, או שאר משקין[ח]. **ערב שבת.** מותר לקדש ערב שבת מפלג המנחה ולמעלה כיון דחייב מדרבנן יצא דאורייתא ר' טוביה מווינא, ועיין ש"ע סי' רס"ז[ט] ובחידושי הארכתי. **פרטי דיני הבדלה.** לא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך עד יום רביעי[י]. ואדם מוציא חבירו. קטן אינו מוציא את הגדול[יא]. המודר הנאה מחבירו מותר לקדש לו דמללה"נ[יב]. נשים חייבות במצוה זו אף דהוה מ"ע שהזמן גרמא[יג]. ובהבדלה מחלוקת הפוסקים[יד] אי חייבות ע"כ יזהרו לשמוע מאיש המבדיל[טו]. חולה שיב"ס שמותר לאכול ביו"כ, עיין בש"ע[טז] אי צריך לקדש, ובחידושי הארכתי בס"ד.

עונג שבת. עונג שבת שיתענג במאכל ובמשתה לכבוד שבת וחייב בג' סעודות ולר' חדקא ד' ויראה כאלו כל מלאכתו עשויה. והמענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים ומשאלות לבו וניצול משעבוד מלכיות[יז], ועיין יראים מצוה צ"ט ובספרי (שו"ת ח"ג סי' ל"א) אריכות בזה.

לב) אבות ותולדות. אבות מלאכות מ' חסר אחת (שבת דף ע"ג) ואלו הן החורש, והזורע, והקוצר, והמעמר, והדש, והזורה, הבורר, והטוחן, והמרקד, הלש, האופה, הגוזז את הצמר, המלבנו, המנפצו, הצובעו, והטווהו, והמיסך, העושה שני בתי נירין, האורג שני חוטין, הפוצע שני חוטין, הקושר והמתיר, התופר שתי תפירות, הקורע ע"מ לתפור ב' תפירות, הצד צבי, השוחטו, המפשיט עורו, המולחו, המעבדו, המחקו, המחתכו, הכותב שתי

ז) ר"מ שם הי"ז או"ח שם סי' רצ"ו ס"ב. יא) מאו"ח סי' רפ"ט ס"ב ועי' מג"א סי' רע"ב סוף סק"ט.
יב) במג"א סק"א, וע' במנ"ח. יג) או"ח סי' רצ"ט ס"ו. יד) עי"ש במג"א סי' רס"ז סוף ס"ק א', וע' מנ"ח. טו) מנ"ח. טז) מ"מ שם ה"א או"ח סי' רע"א ס"ב. יז) שם סי' רצ"ו ס"ח.
יח) שם בהג"ה. יט) או"ח סי' תרי"ח מג"א סק"י. כ) טור או"ח סי' רמ"ב.

ובהמתנו לדצונינו, שנאמר (שמות כ׳ י׳) לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ובהמתך.

משרשי המצוה, שנהיה פנוים מעסקינו לכבוד היום, ולקבוע בנפשותינו אמונת חידוש העולם שהוא חבל המושכת כל יסודי הדת. וצוה להזכיר ביום אחד בכל שבוע ושבוע שהעולם נברא בששת ימים חלוקים ובשביעי לא נברא דבר, לא כדעת המתפלספים הנמאסים לנו בדעתם. ובישיבתנו כולם ביום אחד בשבוע, וישאל כל שואל מה תועיל זאת המנוחה, והיה המענה כי ששת ימים עשה ה׳ וגו׳, ומתוך כך יחזיק כל אחד באמונה האמתית. גם כי נתחייבנו בו ללכת אל הנביאים ואל החכמים שבכל דור ודור לבקש תורה מפיהם לשמוע דבר ה׳ וכמ״ש (מ״ב כ״ב) מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת, ודרשו חז״ל מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל. וכן אמר דוד כל היום היא שיחתי, והיה לו לומר בכל יום, אלא רומז ליום השבת המיוחד שהיה מתענג בו בעסק התורה כל היום כמ״ש בפ׳ במה מדליקין. לבד שיש בו זכירת מצרים שהיו משעבדים אותנו בל״ט מלאכות והשי״ת הצילנו מידם.

שבת פ׳ כלל גדול סנהדרין פ״ז כריתות ב׳, ר״מ פ״א ופ״ז מהל׳ שבת ופ״ז מהל׳ שגגות, סה״מ ל״ת ש״כ, סמ״ג לאוין פ״ה, סמ״ק רפ״ב, יראים ק״א ק״ב, או״ח סי׳ ש״א.

משנה הלכות

אותיות, המוחק ע״מ לכתוב ב׳ אותיות, הבונה, הסותר, המכבה, המבעיר, המכה בפטיש, המוציא מרשות לרשות, הרי אלו ל״ט אבות מלאכות. העובר עליהם במזיד ובהתראה חייב סקילה, ובלא התראה כרת, ובשוגג חטאת[א]. וכל אב יש לו כמה תולדות, ואין הפרש בין אב לתולדה לענין עונשין אלא לענין קרבן, שאם עשה אב ותולדה בהעלם אחת אינו חייב אלא אחת, ואם עשה אבות הרבה חייב על כל אב ואב[ב].

שגגת שבת. לא ידע שהיום שבת ועשה מלאכות הרבה אינו חייב אלא קרבן אחת על כל היום, לא ידע עיקר שבת כגון תינוק שנשבה בין העכו״ם אינו חייב אלא חטאת אחת על כל שבתות עד שנתוודע[ג].

כמה פרטי דינים. קיי״ל שבת נדחה ולא הותרה אצל פקו״נ[ד]. מותר להשתין מים בעשב בשבת, ולא ירחוץ ידיו בקיץ על עשבין וזרעים[ה]. המחלל שבת הרי זה כעכו״ם לכל דבריהם[ו]. גוי ששבת חייב מיתה, אפילו לשם מצוה אסור, וכן אסור לו לשבות ביו״ט או שאר יום לשם שבת ויו״ט[ז]. חמש תיבות בפסוק זכור את יום השבת

לב. א) ר״מ פ״ז מה׳ שבת ה״א. ב) שם ה״ז. ג) שם פ״ז מה׳ שגגות ה״ב. ד) ר״מ שם פ״ב ה״א.
ה) או״ח סי׳ של״ו ס״ג. ו) חולין דף ה׳ ע״א יו״ד סי׳ ב׳ ס״ה ועי׳ שו״ת משנה הלכות ח״ו סי׳ צ׳.
ז) ר״מ פ״ו מה׳ מלכים ה״ט.

מצוה לג

כיבוד אב ואם (מ"ע י"ד)

צוה הקב"ה לכבד אב ואם ולירא‌ם, שנאמר (שמות כ' י"ב) כבד את אביך ואת אמך. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים, ובנקבות כל זמן שלא ימנעו אותן בעליהן. ובכלל המצוה לכבד חכמים, כי הם אבות לתלמידים.

משרשי המצוה שראוי לו לאדם שיכיר טובה למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה כי זה מדה רעה גרועה ומאוסה לפני אלקים ואנשים, וכ"ש אביו ואמו שהם סיבת היותו בעולם הזה, וגדלוהו והרעיבו עצמם והאכילוהו, וילכו עדומים ויכסוהו, ויגיעו בו כמה יגיעות עד אשר גדל. וכשיקבל מדה זאת בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת הא-ל ב"ה שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, וברא כל העולם, וסיפק לו צרכיו כל ימיו, ונתן בו נפש דעת ומושכלת. כי שלשה שותפין באדם, והקב"ה נותן בו הנפש, ולולי הנפש היה כסום כפרד אין הבין, וכן השוה כבוד אב ואם לכבוד המקום ב"ה, אבל הקדים כבוד המקום לכבוד אב ואם. וכשיכיר זה יעריך במחשבתו כמה ראוי להזהר בעבודת השי"ת.

קדושין ל"א, ר"מ פ"ו מה' ממרים, מה"מ מ"ע ר"י, סמ"ג עשין קי"ב, סמ"ק סי' נ', מ"ש שער ל"ו, יראים נ"ו, יו"ד סי' ר"מ וסי' רל"ח.

משנה הלכות

לקדשו, שכל המקיים שבת כאלו קיים חמשה חומשי תורה (בעה"ט). מלאכות שבת רבים הם וא"א לפורטם, אשרי מי שיודען על בורין ומקיימן.

לג) מהות המצוה. קיום המצוה, מאכילו ומשקהו, מנעילו

סכו מכניסו ומוציאו[א], ואם יש ממון לאביו אינו חייב להוציא כל זה משלו, רק להבטל ממלאכתו משום כבודו, אין לו לאביו חייב לזונו[ב], ואם אין לבן חייב לשכור את עצמו בשבילו ומפרנסו אפי' שעי"ז יצטרך אח"כ לחזור על הפתחים[ג]. איזהו מורא, לא יעמוד במקומו ולא ישב במקומו, לא יסתור דבריו, ולא יכריע דבריו[ד].

פרטי דינים. מכבדו בחייו ולאחר מותו[ה].

אביו רוצה לעבור על דברי תורה אומר לו אבא כך כתוב בתורה[ו]. כבוד אב ומצוה לפניו לקיים, אם אפשר

לג. א. ר"מ פ"ו מה' ממרים ה"ג יו"ד סי' ר"מ ס"ד. ב) ר"מ שם יו"ד שם ס"ת. ג) חינוך ע"פ ירושלמי, ועיין רמב"ם ויו"ד הנ"ל. ד) ר"מ שם יו"ד שם ס"ב. ה) ר"מ שם ה"ח יו"ד שם ס"ט. ו) ר"מ שם הי"א יו"ד שם סע' י"א.

מצוה לד

שלא להרוג נפש (ל"ת כ')

הזהיר הקב"ה לבני אדם שלא להרוג נפש, שנאמר (שמות כ' י"ג) לא תרצח. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות ובבן נח. ובכלל רציחה המלבין פני חבירו ברבים (ב"מ צ"ח).

משרשי המצוה כי השי"ת ברא העולם לפרות ולרבות כדי ליישבו לפניו, וכ"ש שלא נחריבהו בידינו להרוג ולאבד הבריות המיישבין העולם. גם כי מי שהוא שופך דמים כאלו ממעט הדמות,

משנה הלכות

למצוה לעשות על ידי אחרים יעסוק בכבוד אב, ואם לאו יעסוק במצוה[ז]. אמר לו לעבור על דברי תורה אסור לשמוע לו[ח]. אביו רשע פטור מלכבדו. טור[ט] ויראים ועוד, וי"ח. רמב"ם[י]. אביו קודם לאמו, ואם נתגרשו שניהם שוין[יא].

מי שנתנרכה לכבדם ומר"ם. בכלל המצוה אשת אביו ובעל אמו מחיים[יב], ולאחר מיתה מד"ס[יג]. ודרשו[יד] את לרבות אחיו הגדול, ונחלקו[טו] אי מה"ת או דרבנן, ולרמב"ן[טז] דווקא בחיי אבות. אשה חייבת בכבוד אב ואם כל זמן שאין הבעל מונע אותה[יז], וחייב אדם בכבוד חמיו[יח]. בן משפחה או מנכרית אינו בנו[יט].

חומר המצות. וגדולה מצוה זו שהמקיימה נאמר בה אריכות ימים, ואין כופין עליה מפני מתן שכרה בצדה[כ], והחינוך כתב דכופין עליה, ועיין בהגהות מל"מ[כא] שתמה עליו.

שאר פרטי דינים. מחל לו אביו אין כאן מצות כבוד[כב]. אביו שוטה או חרש מצוה לכבדם כפי דעתם[כג], עיין יו"ד.

לד) על איזה נפש חייב. ההורג נפש בין בריא או חולי אפי' גוסס בידי שמים (אבל גוסס בידי אדם לא) ואפי' קטן שכלו לו חדשיו או ששהה ל' יום הרי זה נהרג עליהם[א]. המעמץ עיניו של גוסס כאלו שופך דמים[ב]. ההורג בן ח' או ספק בן ח' ספק בן ט' פטור[ג]. ההורג עובר במעי אמו פטור, ואסור לעשות כן[ד]. הורג חרש

ז) ר"מ שם הי"ג יו"ד שם סי"ב. ח) ר"מ שם הי"ב יו"ד שם סט"ו. ט) סי' ר"מ והובא ביו"ד שם סי"ח בהגה בשם י"א. י) ר"מ שם הי"א והובא ביו"ד שם במחבר. יא) ר"מ שם הי"ד יו"ד שם סי"ד, ועי' פ"ת שם ס"ק י"ב. יב) ר"מ שם הט"ו יו"ד שם סכ"א. יג) סמ"ק מצוה נ', ועי' ביו"ד שם שלא כתב כן. יד) כתובות דף ק"ג. טו) עי' בס' המצות שורש ב' ועי' מנ"ח. טז) שם. יז) ר"מ שם ה"ו יו"ד שם סי"ז. יח) יו"ד שם סכ"ד. יט) יבמות דף כ"ב ע"א, ועי' מנ"ח. כ) יו"ד שם ס"א בהגה. כא) דרך מצותיך כאן. כב) ר"מ שם ה"ח יו"ד שם סי"ט. כג) עי' ר"מ שם ה"י יו"ד שם ס"י.

לד. א) ר"מ פ"ב מה' רוצח ה"ו ז'. ב) יו"ד סי' של"ט ס"א. ג) עי' מ"מ פ"א מה' יבום ה"ח מנ"ח. ד) ר"מ פ"ט מה' מלכים ה"ד.

דבצלם אלקים עשה את האדם, משל למלך שנכנס למדינה והעמיד לו איקונין ועשו לו צלמים וטבעו לו מטבעות, לאחר זמן כיסו איקונותיו ושברו את צלמותיו ופסלו את מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך, כך מי שהוא שופך דמים מעלין עליו כאלו ממעט הדמות. ולפיכך רוצה דמים לשון רבים, דמים שנים, למעלה ולמטה. דשלשה שותפין באדם, וע"י פעולתו מכרית דמות של מעלה ומפריד נשמה מן הגוף. ובזוהר, מאן דפסיק האי מעלמא כמאן דפסק האי נשמתא.

סנהדרין ע"ו, ר"מ פ"א מה' רוצח, סה"מ ל"ת רפ"ט, סמ"ג לאוין ק"פ, סמ"ק סי' פ"ב, יראים רמ"ח, יו"ד סי' של"ט, חו"מ סי' תכ"ה.

משנה הלכות

שוטה וקטן חייב כעל כל אדם[ה], ודלא כמהר"י חגיז בהל' קטנות סי' ל"ו. ההורג את הטרפה פטור. וכל אדם בחזקת שלם עד שלא יאמרו הרופאים שמכה זו אין לה תעלה בידי אדם[ו]. יתר אבר במקום שעושה טרפה אם ניטל, אי אמרינן כניטול דמי ופטור עליו ההורגו תלוי בשיטות הפוסקים, עיין ש"ך יו"ד סי' נ"ז[ז].

על איזה מעשה חייב. ההורג ע"י גרמא פטור בדיני אדם[ח]. נתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור[ט]. עשרה שהרגו אחד כולן פטורין[י], ואם האחרון הכהו מכה בכדי להמית האחרון חייב[יא].

רודף. הרודף אחר חבירו להרגו[יב], או אחר נערה המאורסה ואחר הזכר[יג], והבא במחתרת[יד], והרודף למסור ממון חבירו בידי גויים מותר להרגו[טו], ואם כבר עבר אין הורגין אותו אלא בב"ד[טז].

בן נח. בן נח נהרג על עוברין, ונהרג על הטריפה[יז]. ואסור להרוג עכו"ם שאינו חייב מיתה[יח], ושום בעל חי[יט]. אבל המינין והאפיקורסין מורידין ולא מעלין[כ].

שאר דינים. ובכלל הלאו דלא יהרוג הדיין נקי[כא]. והעובר ורצח במזיד והתראה הורגין אותו בסייף בב"ד סמוכין של כ"ג[כב] ובב"נ על פי עד אחד ובדיין אחד[כג] ולדעת קצת פוסקים[כד] אפילו ע"פ עצמו.

ה) מנ"ח. ו) ר"מ פ"ב מה' רוצח ה"ח. ז) ס"ק מ"ח, מנ"ח. ח) ר"מ שם פ"ב ה"ב ג' ד' ופ"ג ה"י. ט) שם פ"ד ה"א. י) שם ה"ו. יא) שם ה"ז. יב) ר"מ שם פ"א ה"ו. יג) שם ה"י י"א. יד) ר"מ הל' גניבה פ"ט ה"ז. טו) הו"מ סי' שפ"ח. טז) הל' רוצח שם הי"ב. יז) שם פ"ט מה' מלכים ה"ד. יח) שם. יט) האר"י. כ) שם פ"ד מה' רוצח ה"י י"א יו"ד קנ"ה חו"מ תכ"ה. כא) עי' רמב"ן בספר תה"א. כב) ר"מ שם פ"א ה"א ופ"ה מה' סנהדרין ה"ב. כג) שם פ"ט מה' מלכים הי"ד. כד) עי' מנ"ח מ' כ"ו אות ה'.

מצוה לה

שלא לבא על אשת איש (ל"ת כ"א)

הזהיר הקב"ה שלא לבא על אשת איש, שנאמר (שמות כ' י"ג) לא תנאף, ובא הפירוש מקובל לרז"ל דסתם לשון ניאוף משמע באשת איש, ואיכא דיליף לה מקרא דואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לטמאה בה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן. ונכלל בזה שלא ירד בתוך אומנות חבירו כמ"ש ואת אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנות חבירו.

משרשי המצוה כאשר רצה הקב"ה בבריאת העולם שיבראו כל אחד למינהו ולא יתערבו מין במין, ואפילו בעשבים, כ"ש שיהיה זרע אנשים ידוע של מי הוא ולא יתערבו זה עם זה. גם כי ע"י ניאוף אדם לא יכיר את קרוביו האסורות עליו, ולא יכבד האבות, והאב נושא את בתו ואח את אחותו, והממזר יכה את אביו בחשבו שאינו אביו. והב"ד שחושבין שהוא אביו ימיתוהו שלא כדין. גם יש בזה גזל וחמס, מלבד שגוזל את אשתו תחתיו יש גם גזל ממון, שמעביר לבן שאינו שלו. וכראיתא במדרש ומעלה בו מעל, מעילה כפולה שמעלה בו בנפשות וממון, שהביאה נפשות אחרות לקחת ממונו. גם כי גורם לאיבוד נפשות, כי טבע הרבה בני אדם שמקנאין על הנואף בת זוגם ויורדים לחיים עם הנואף, וגורם הרבה תקלות לבד מאלה.

מנהדרין פ"ד כתובות מ"ד, ר"מ פ"א ופ"ג מהא"ב, סה"מ ל"ת שפ"ז, סמ"ג לאוין צ"ו, סמ"ק סי' ד"ש, יראים רי"ד, אה"ע סי' י"ז כ' כ"א.

משנה הלכות

לה) **החיוב.** הבא על אשת איש, הן ארוסה הן נשואה הן בת כהן, חייב מיתה. ומחולקין בדינין, אשת איש גמורה הוא והיא בחנק, נערה המאורסה שניהם בסקילה, נערה המאורסה והיא בת כהן, היא בשריפה והבועל בחנק[א]. היתה קטנה שקדשה אביה והיא יתרה מבת ג' שנים הבועל במיתה והיא בלא כלום, היא גדולה והבועל קטן בן ט' שנים ויום אחד היא במיתה והבועל בלא כלום דקטנים לאו בני עונשין הן[ב], ומכין אותו מדרבנן[ג]. גיורת ומשוחררת הבא עליה בחנק אפילו ארוסה, ודוקא נערה דקטנה אין קידושיה קידושין[ד]. היתה הורתה ולידתה בקדושה והיא נערה המאורסה בסקילה[ה].

לה. א) ר"מ פ"א מה' איס"ב ה"ה. ב) שם הי"ג. ג) עי' ר"מ הל' גניבה פ"א ה"י ומ"מ שם.
ד) מנ"ח ע"פ כתובות מ"ד ע"א. ה) שם ע"פ כתובות שם ע"ב.

מצוה לו

שלא לגנוב נפש מישראל (ל"ת ב"ב)

הזהיר הקב"ה שלא לגנוב נפש מישראל, שנאמר (שמות כ' י"ג) לא תגנוב, ובא הפירוש בקבלה ממשה רבינו ע"ה שבגונב נפשות הכתוב מדבר.

משרשי המצוה כי הגונב נפש מרבה פשע וחטא, מרחיק הנגנב משאריו ומיודעיו ויתגלגלו לזה רעות רבות וצרות, ואף אולי יהרגוהו קונו כעוברי רצונו. גם כי אם מכרו לגוי הרי מפקיעו מכל המצות ועובר על כמה מיתות ב"ד. ואפילו אם מכרו לישראל בתורת עבד כנעני מוכרו, שאם היה יודע שהוא ישראל לא היה קונהו, ונמצא מפקיעו מכל מ"ע שהזמן גרמא, ומתידו בשפחה כנענית, ומוליד עבדים ושוב אין להם תקנה. ועוד כי הוא מכחיש יציאת מצרים ומעשה בראשית, כי הוא יתברך הוציאנו ממצרים

משנה הלכות

פרטי דינים. ובכל העריות המערה (כלומר שהכניס רוב העטרה) כגומר חוץ משפחה חרופה[ו]. והעדים אין צריכין לראות כמכחול בשפופרת לרוב פוסקים[ז] ודעת רבינו בה"ג דצריכים. בעל באבר מת פטור[ח]. הבא על המתה פטור, בעל את הטריפה חייב[ט]. וא"א נקראת כל שמקודשת למי שתופסין בה קדושין ואפילו באיסור עשה או לאו[י].

באישים שונים. חרש שוטה וקטן אין להם קדושין מדאורייתא[יא]. קטנה אפילו שוטית שקבל בה אביה קדושין מקודשת דאורייתא[יב]. קטן אם קידש לו אביו אשה דעת ר"י בר ברזילי דמקודשת מטעם זכי' ונחלקו עליו הפוסקים[יג]. (ועיין מש"כ בספרי שו"ת ח"ג סי' קפ"ג—ד). ב"נ הבא על אשת איש נהרג עליה וכן הבא על אשת חבירו, אבל ישראל הבא על אשת בן נח אע"ג דעבר על איסור דאורייתא אינו נהרג והיא נהרגת[יד]. ובישראל חייב בין כדרכה בין שלא כדרכה[טו], ובב"נ אינו חייב אלא כדרכה[טו]. ב"נ שיחד שפחה לעבדו ובא עליה חייב מיתה[יו]. ונוהג בכל באי עולם. ובישראל העובר במזיד ובהתראה חייב מיתה במזיד ובלא התראה כרת, ושוגג חייב חטאת.

לו) אופן החיוב. הגונב נפש מישראל בין גדול בין קטן, אפילו תינוק בן יומו שכלו לו חדשיו,

ו) ר"מ שם פ"א ה"י ופ"ג ה"ד והל' שגגות פ"ט ה"ד אה"ע סי' כ' ס"א בהג"ה. ז) ר"מ הל' איס"ב פ"א ה"ט אה"ע סי' כ' ס"א. ח) ר"מ שם הי"א טור אה"ע שם. ט) ר"מ שם הי"ב טור שם. י) ר"מ הל' אישות פ"ד הט"ו אה"ע שסי' י"ח ס"א. יא) ר"מ הל' אישות פ"ד הי"א אה"ע סי' ל"ז ס"א וסי' מ"ד ס"א וב'. יב) ר"מ הל' אישות פ"נ הי"ב אה"ע סי' ל"ז ס"א. יג) מהרי"ק שורש ל' והובא במל"מ הל' גירושין פ"ו ה"נ ובמנ"ח. יד) מנ"ח. טו) ר"מ הל' איס"ב פ"א ה"י אה"ע סי' כ' ס"א בהג"ה. טו) ר"מ פ"ט מה' מלכים ה"ז. יז) שם ה"ח.

מבית עבדים וזה מכנים בן חורין לעבד, ואוזן ששמעה בסיני כי לי בני ישראל עבדים, והוא מעביד אותם לאחרים, ראוי לעונש גדול.

סנהדרין פ"ה, ר"מ פ"ט מה' גניבה, סה"מ ל"ת רמ"ג, סמ"ג לאוין קנ"ד, סמ"ק סי' רפ"ג, יראים רנ"ג, מ"ש פ"ז.

מצוה לז

שלא להעיד שקר (ל"ת כ"ג)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא להעיד עדות שקר, שנאמר (שמות כ' י"ג) לא תענה ברעך עד שקר. ונכפלה במקום אחר (דברים ה' י"ז) עד שוא.

משרשי המצוה כי בעדות האמת העולם עומד, שכל דברי לבות בני אדם מתאמתין ומתבטלין על ידי עדות אנשים, ואם כן עדות שקר סיבה לחורבן הישוב, כי יהיה אפשר לגזול ולשפוך דם נקי ע"י עדות שקר, והמעיד עדות שקר כופר בקונו. העומד בדעת הדיינין, והוא מעיד לפני קונו בשקר, נמצא אומר ח"ו איכה ידע וגו', ויש דעה והרי הוא כופר בעיקר, ולכן גזרה חכמתו לעשות לו כאשר זמם לעשות לאחיו.

סנהדרין כ"ט ל"ז, ר"מ פי"ז מהל' עדות, סה"מ ל"ת רפ"ה, סמ"ג לאוין רפ"ז, סמ"ק רל"ז, יראים רס"ג, חו"מ סי' כ"ח.

משנה הלכות

ואפילו עבד משוחרר, והכניסו ברשותו והשתמש בו אפילו אין בשימוש שוה פרוטה, ומכרו לאחרים חייב מיתה, ומיתתו בחנק[א].

פטורים שונים. גנבו כשהוא ישן ומכרו כשהוא ישן פטור[ב]. נתנו במתנה פטור[ג]. הגונב אחד מבני ביתו הסמוכין על שלחנו, ומלמד תנוקת שגנב אחד מן התלמידים אינו חייב עד שיוציאנו מרשותו וישתמש בו וימכרנו לאחרים[ד]. מכר אשה לעוברה איבעיא דלא איפשטא[ה] אי חייב ולקולא[ו]. מכר האם ושייר העיבור ג"כ פטור[ז]. גונב אחיו קטן, והאפטרופסים שגנבו את היתומים פטורים[ח]. גונב חצי עבד וחב"ח פטור[ט].

הלאוין. ואחד הגונב ואחד המוכר שניהם עוברין בלאו, הגונב על לא תגנוב והמוכר על לא ימכרו, ואין לוקין על לאוין אלו שניתנו לאזהרת מיתת ב"ד'. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות ואין עונשין אלא בב"ד סמוכין.

לז) עדות המועיל. המעיד עדות שקר דוקא בב"ד, ושלא בב"ד אינו אלא כמוציא שם רע. ובדיני

לז. א) ר"מ פ"ט מה' גניבה ה"א ב' ו'. ב) שם ה"ג. ג) מנ"ח. ד) שם ה"ח. ה) סנהדרין דף פ"ה ע"ב. ו) ר"מ שם ה"ד. ז) מנ"ח. ח) ר"מ שם ה"ח. ט) שם ה"ו. י) שם ה"א.

מצוה לח

לא תחמוד (ל"ת כ"ד)

הזהיר הקב"ה שלא לחמוד דבר של חבירו, והיינו שלא לעשות תחבולה לקחת לנו מה שהוא לזולתינו, שנאמר (שמות כ' י"ד) לא תחמוד, ובדברות אחרונות כתיב (דברים ז' כ"ה) לא תתאוה, לחייבו בב' לאוין.

משרשי המצוה שמחשבה רעה זו גורמת תקלות הרבה, וכרם נבות יוכיח, וכתיב וחמדו שדו וגזלו, ונחתמו עשרת

משנה הלכות

איסור והיתר להתיר או לאיסור אין צריך ב"ד ומועיל אפילו שלא בב"ד[א].

פסולי עדות. ועשרה הן פסולין להעיד, נשים, ועבדים, קטנים, חרשים, שוטים, סומין, רשעים, אנשים בזוים, קרובים, נגעי בעדות[ב]. מצוה על הב"ד לחקור ולדרוש העדים[ג].

עדות בשטר. עדות בכתב לדעת ר"ת[ד] מהני כשראוי להעיד על פה. ועובר על לאו זה כשיבא הכתב לב"ד, עדות בשטר עובר מיד כשחתם[ה].

שאר סוגי עדות שעוברים בה. עד אחד במקום שמועיל עדותו והעיד שקר עובר על לאו זה[ו]. העיד עדות שוא, שאינו מחייבו כלום, עובר (רמב"ן ואתחנן). עד כשר לא יצטרף עם עד פסול להעיד אפילו אמת[ז]. המעיד מפי אחרים אפילו אמת עובר[ח]. לא יעמוד עם עד אחד אפילו לא להעיד כדי שכנגדו יפחד ויודה, ומדבר שקר תרחק[ט].

החיובים. ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזכרים, ועובר עליו, ואם העידו שקר והוזמו בממון חייבים לשלם כאשר רצה לעשות לאחיו, ובמיתה כן יעשה לו[י], ודוקא שלא הרגו עוד למי שרצו להרגו, דגזרת הכתוב הוא שאם כבר הרגו אין הורגין אותן[יא], והרמב"ן[יב] כתב אם נהרג נחשוב שהי' אמת, שלא יתן ה' השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי כי המשפט לאלקים הוא ובקרב אלקים ישפוט. והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל וההבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ומהם בדבר המשפט והוא ינחם בדרך אמת, עיין פר' משפטים ושופטים. ובמקום שאי אפשר לקיים דין הזמה, כעדות בן גרושה ובן חלוצה חייב מלקות אף שאין בו מעשה[יג].

לח) מהות האיסור. חמדה הוא שמשתדל להוציא מחשבתו לפועל[א], ותאוה הוא בלב[ב], ואינו נגמר הלאו ללקות עליו עד שיעשה מעשה[ג]. נתן דמים חייב אחת לא נתן עובר בשתים[ד], ויש חולקין דאינו חייב

לז. א) מנ"ת, ועי' רמ"א חו"מ סי' כ"ח ס"א. ב) ר"מ פ"ט מה' עדות ה"א חו"מ סי' ל"ג ס"א, סי' ל"ד ס"א סי"ח, סי"ט, סי' ל"ה ס"א ס"ח, סי"א סי"ד, סי' ל"ז ס"א. ג) שם פ"א ה"ד. ד) ב"ב מ' ע"א ד"ה מהאת, טור הו"מ סי' כ"ח. ה) עי' נתיבות סי' כ"ח ביאורים סק"ז. ו) עי' מנ"ח אות ב'. ז) ר"מ שם פ"י ה"א. ח) ר"מ שם פי"ז ה"א. ט) שם ה"ו. י) שם פי"ה ה"א. יא) שם פ"כ ה"ב. יב) עה"ת דברים י"ט י"מ. יג) שם ה"ח.

לח. א) ר"מ פ"א מה' גזילה ה"מ. ב) שם ה"י. ג) ר"מ שם ה"מ. ד) ר"מ שם ה"ט י"ב.

הדברות בלאו זה, שהחומד עובר בכולן. ואמר התנא הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין מן העולם. ואוי לו לחומד שכל ימיו מכאובים, ואשרי השמח בחלקו. ואמרו חז"ל כל הנותן עיניו באינו שלו גם את שלו מוציאין מידו (סוטה ט' ב"ד פר"ב). ומשל חכמים אגנוב מכל עוף נוצה אחת ואתנאה, לסוף הכידו העופות נטלו כל אחד נוצה שלו ונשאר מכועד ביותר גם משלו.

ב"מ ה', ר"מ פ"א מהל' גזילה, סה"מ ל"ת רס"ה, סמ"ג לאוין קנ"ח, סמ"ק י"מ, יראים רנ"ד, חו"מ סי' שנ"ט ובסי' ל"ד, א"ע סי' כ"ח.

מצוה לט

שלא לעשות צורת אדם (ל"ת כ"ה)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות צורת אדם משום דבר, הן מתכת או ע"ץ או אבן, אפילו לנוי, שנאמר (שמות כ' כ') לא תעשון אתי אלהי כסף. ובסנהדרין דדשו מזה שלא להעמיד דיין בשביל כספו וזהבו.

משנה הלכות

אלא אחת[ה], ויש סוברין[ו] דהטעם דאין לוקין על לאו זה כיון דאין בו מעשה וי"א[ז] משום שחייב בתשלומין. וי"א[ח] דביהיב דמי לא מקרי חמסן כלל. ויש מחלקין[ט] בין נתרצה המוכר ואמר רוצה אני או לא אמר רוצה אני.

מלקות. והנה הראב"ד הקשה להרמב"ם דאין לוקין על לאו זה משום דאין בו מעשה, וז"ל לא ראיתי תימה גדולה מזה, והיכן מעשה גדול מנטילת החפץ, אבל הל"ל משום דחייב בתשלומין, ע"ש ועיין באחרונים. ולפענ"ד י"ל שיטת הרמב"ם דס"ל דכיון דאי נותן ממון עבור החפץ הרי קנה החפץ בעד הממון וא"כ היכא דלא נתן ממון נמי האיסור הוא החמדה ולא הנקיטת חפץ, דהחפץ נתן לו השני ובחמדה ליכא מעשה, ואף שנעשה מעשה אבל האיסור הוא החמדה, והבן וצ"ע.

בחפצים שונים. ואינו עובר בחומד פחות משו"פ'. ושייך לאו זה גם בחומד אשת חבירו[י], ואם גרשה חבירו מחמת שהפציר בו זה ונשאה עובר על לאו זה[יב], ואפשר שחייב על כל ביאה וביאה[יג]. החומד חפץ של עכו"ם אינו עובר בלאו זה דרעך כתיב[יד]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

לט) על איזו צורה עוברים. אינו אסור רק צורת אדם ושתהא בולטת[א]. טבעת שיש עליה חותם בולטת מותר לחתום בה ואסור להניחה, שוקעת מותר להניחה ואסור לחתום בה[ב]. ובכלל האיסור לעשות צורת חמה ולבנה כוכבים

ה) שם בהגהות מימוניות אות ג, סמ"ג. ו) ר"מ שם ה"מ. ז) הראב"ד שם. ח) עיין תוס' סנהדרין דכ"ה ע"ב ד"ה מעיקרא, ועי' מנ"ח. ט) ראב"ד שם. י) מג"ח ד"ח לכאורה. יא) ר"מ שם ה"י. יב) מנ"ח. יג) ע' מנ"ח. יד) מנ"ח.

לט. א) ר"מ פ"ג מה' עכו"ם ה"י יו"ד סי' קמ"א ס"ד. ב) ר"מ שם הי"א יו"ד שם ס"ח.

משרשי המצוה לפי שמי שיצייד בלבו יופי צורתו מיד נתפס והוי ע"ג של ישראל, והשי"ת רצה להרחיק את ישראל מכל שמץ ע"ז, לכך נאסר להם לעשות אפילו לנוי. ובאה האזהרה בלשון אתי, כי בצלם אלקים עשה את האדם ולכן לא תעשון אתי, אף כי הכוונה בפסוק מצד השכל שנתן בו השי"ת, אבל אין דמיון שום צלם אחד כלל להשי"ת כביכול בינו ובין שום ברי' ח"ו.

ר"ה כ"ד ע"ז מ"ג, ר"מ פ"ג מה' ע"ז ופ"ז מה' בית הבחירה, סה"מ ל"ת ד', סמ"ג לאוין כ"ב, סמ"ק קס"ב, יראים מצ' ס"ד, יו"ד סי' קמ"א

מצוה מ

שלא לבנות מזבח גזית (ל"ת כ"ו)

הזהיר הקב"ה שלא לבנות מזבח מאבנים שנגע בהם ברזל, שנאמר (שמות כ' כ"ב) ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית.

משנה הלכות

ומזלות[ג]. וכן אסור לעשות לאחרים[ד]. תבנית אולם מנורה של שבעה קנים של מתכות אסור, ושאינה של מתכות מותר לעשות אפילו של ז' קנים[ה].

צורת מזל אחד. והב"ח[ו] כתב דאפילו מזל אחד לחוד אסור לעשות. ובמנ"ח הקשה לדעת הב"ח יהא אסור לעשות מאזנים לשקול, דמזל מאזנים משמש בתשרי, ובשו"ת בית שערים[ז] לכק"ז כתב בפשיטות כיון דאינו מתכון מותר, ועוד דאינו עושה ממש כדמות מאזנים שבמזלות, רק משנה ומותר. ולפי"ז א"כ לכאורה נפל פיתא בבירא, דלעולם א"א לעשות ממש כדמות מזלות, רק קטן ממנו ומשנה הוא וי"ל. מותר לעשות צורת ארי' לרפואה כי אין בשמים דמות אריה לבדו, הרשב"א בתשו' סי' קס"ז.

חומר האיסור. עבר ועשה צורה בולטת דעת הרמב"ם[ח] דלוקה, וי"ח[ט]. ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזכרים ונקבות.

מ) מקום המזבח. המזבח מקומו מכוון, הוא המקום שהקריב עליו אדם הראשון קרבן כשנברא, ומשם נברא, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה, והוא המקום אשר נעקד עליו יצחק אבינו ע"ה[א], ואין משנין אותו ממקומו לעולם[ב]. אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא[ג].

ג. ר"מ שם הי"א יו"ד שם ס"ד. ד) ר"מ שם ה"ט יו"ד שם ש"ך ס"ק כ"ב וט"ז ס"ק ח'. ה) יו"ד שם ס"ח וש"ך ס"ק ל"ה. ו) יו"ר שם בקונטרס אחרון, חובא בש"ך ס"ק ל'. ז) או"ח סי' רל"ז. ח) שם הי'.
ט) חינוך. מ. א) ר"מ פ"ב מה' בית הבחירה ה"ב. ב) שם ח"א. ג) כ"ר י"ד.

משרשי המצוה משז"ל המזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל לקצר ימיו של אדם, ואינו בדין שיונף המקצר על המאריך. גם שלא יהא כבוד המזבח שתהיה מקצת האבן בנוי במזבח ה' ומקצתה מושלחת באשפתות. ובמדרש ר"י ב"ז אומר הוי אומר אבנים שלימות שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות אמר הכתוב לא תניף עליהם ברזל, המטיל שלום בין איש לאשתו בין אדם לחבירו בין עיר לעיר בין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תביאהו פורעניות, לכך נאמר בקש שלום ורדפהו.

מדות פ"ג, ר"מ פ"א מה' ביהב"ח, סה"מ ל"ת ע"ט, סמ"ג לאוין ר"צ, יראים שכ"ו.

מצוה מא

לא תעלה במעלות על מזבחי (ל"ת כ"ז)

הזהיר הקב"ה שלא לעלות על המזבח במדרגות, שנאמר (שמות כ' כ"ג) לא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו.

משנה הלכות

מדותיו. מדת ארכו ורחבו ל"ב אמות על ל"ב אמות ועשר אמות קומתו, שלש אמות מקום המערכה. ונמדד באמות בת ששה טפחים, והיסוד וקרנות באמה בת חמשה טפחים[ד]. וכבש היה בנוי לדרומו ארכו ל"ב על רוחב ט"ז, אויר מעט היה מפסיק בין הכבש למזבח[ה].

בנינו. כיצד בונין אותו מביאין אבנים שלמות גדולות וקטנות מן הים[ו], ומביא סיד וזפת וקונייא וממחה ושופך לתוך מלבן גדול כמדתו, ובונה ועולה[ז]. **אם הונף עליהם ברזל.** הניף עליהם ברזל פסלם[ח], ולדעת התוס' סוכה מ"ט[ט] קודם שהוקדשו האבנים אין בהם משום לא תניף עליהם ברזל. בנה אבן או ב' גזוז הן פסולות וכל המזבח כשר, וכן אם נגע ברזל במזבח בנוי מקום שנגע נפסל ויטול האבן ויניח אחר במקומו וכשר[י].

שיעור פגם ושאר פרטים. אבנים שלמות ולא פגומות. שיעור הפגם באבנים בכ"ש[יא], ובסיד הפגם טפח[יב] לדעת הרמב"ם, ורש"י[יג], והיראים כתב להיפך בסיד כדי שתחגור בצפורן כ"ש, ובאבנים טפח. ותלוי בפי' הגמ' (חולין י"ח) ג' פגימות ל"ק הא בסידא הא באבנים. כשמלבנין המזבח פעמיים בשנה לא ילבינוהו בברזל[יד]. מפי השמועה למדו דמזבח אבנים חובה, ואין עושין אותו מאדמה[טו].

מא) החיוב. העולה או יורד ממזבח או מן הכבש בפסיעה גסה חייב מלקות[א].

ד) ר"מ שם ה"ה ו' וכ"מ שם. ה) שם הי"ג. ו) תוס' סוכה מ"ט ע"א ד"ה שכל מזבח, ור"מ שם פ"א הי"ד.
ז) שם הט"ז. ח) שם פ"א הט"ו. ט) שם. י) ר"מ שם פ"א הט"ז. יא) שם פ"א הי"ד וט"ו.
יב) שם פ"ב הי"ת. יג) חולין דף י"ח ע"א ד"ה באבנא. יד) ר"מ שם פ"א הט"ז. טו) שם הי"ג.
מא. א) חינוך ומל"מ ה' בית הבחירה פ"א הי"ז.

משרשי המצוה שצותה התורה שלא יעשה מדרגות ולא יפסיע פסיעה גסה במקום כפרה כדי לקבוע בנפשו קדושת וחשיבות המקום. ומכאן אמרו חכמים ומה אם אבנים של מזבח שאין בהם חיות אמר הכתוב לא תנהג בהן מנהג בזיון, חבירך שהוא נברא בצלם אלקים ובדמותו על אחת כמה וכמה שלא תנהג בו מנהג בזיון. ועל דרך רמז אמרו לא ירבה בשבח חבירו לפני שונאו שמתוך כך תגלה ערותו וחרפתו. גם סמכו דאין בודקין מן המזבח ולמעלה.

ר"מ פ"א מהל' ביהב"ח, סה"מ ל"ת פ', סמ"ג לאוין רצ"א, יראים שכ"ז.

משפטים יש בה כ"ג מ"ע ול' מל"ת

מצוה מב

לדון דין עבד עברי (מ"ע ט"ו)

צוה הקב"ה לישראל לדון דין עבד עברי, שנאמר (שמות כ"א ב') כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעית יצא.

משרשי המצוה לזכור מעשי בראשית, שא־ל אחד בראנו, שהם ששת ימי המעשה, ולכן שש שנים יעבוד, וינח ביום השביעי, ע"כ ובשנה השביעית יצא לחפשי חנם. ולזכור יציאת

משנה הלכות

צורת הכבש. והכבש שעשו למזבח היה משופע למעלה ולא מדרגות[ב]. ארכו ל"ב אמה ורחבו ט"ז וגבהו תשע אמות פחות שתות[ג].

הלוך המותר. מהלך בה עקב בצד גודל וגודל בצד עקב[ד], ויש פוסקים[ה] דגודל בצד עקב לאו דוקא, אלא פסיעה גסה הוא דאסור. ודעת הרמב"ם[ו] וסמ"ג והחינוך והיראים דבין בשעת עבודה ובין שלא בשעת עבודה עובר על זה, אבל התוס' ישנים[ז] ס"ל דוקא בשעת עבודה אסור ולכהנים דוקא. נטמא הכהן על המזבח אל יפסיע פסיעה גסה אלא ירוץ לחוץ בפסיעות קטנות[ח].

נוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות.

מב) מוכר עצמו ומכרוהו ב"ד. ב' מיני עבדי עברי הם, מכרוהו ב"ד בגניבתו שאין לו לשלם הקרן, ומוכר עצמו מפני דחקו שאין לו כלום להתפרנס. שניהן

ב) ר"מ פ"א מה' בית הבחירה הי"ז. ג) שם פ"ב הי"ג. ד) מכילתא. ה) החינוך ור"מ בסה"מ לאוין פ'.
ו) נראה שכן הבין המנ"ה מדברי הר"מ הל' ביאת המקדש פ"ג הכ"ד. ז. יומא כ"ב ע"א ד"ה בזמן שהן מרובין.
ח) מנ"ח.

מצרים כי עבדים היינו ויוציאנו ה' משם בחסדו הגדול, ולכן צוה לעם קדשו לקבוע בנפשותינו מדת הרחמנות והחסד ולרחם לכל מי שהוא תחת ידינו. ולפי שהוציאנו ברכוש גדול צוה להעניק לע"ע כשהוא יוצא לחרות, וזכר למעמד הר סיני שנעשינו בני חורין, ולכן יצא לחפשי בן חורין. גם רמז לימי שנותינו בהם שבעים שנה, עבדים ליוצר כל, ושש שנים יעבוד (וקטן אינו מצוה) ובשביעית יצא חפשי, דכיון שמת נעשה חפשי מן המצות.

קדושין י"ד, ר"מ מפ"א עד פ"ד מה' עבדים, סה"מ מ"ע רל"ב, סמ"ג עשין פ"ג.

משנה הלכות

נקנין בכסף ובשטר[א] וקונין עצמן בשנים, וביובל[ב], בגרעון כסף[ג], בשטר שחרור[ד], ובמיתת האדון בלא בן[ה]. ואינו עובד בת או יורשין, אם האדון עכו"ם או גר ומת אפילו הניח בן אינו עובדו[ו]. אלו דברים בין מכרוהו ב"ד למוכר עצמו, מכרוהו ב"ד נרצע, ורבו מוסר לו שפחה כנענית אם היה כבר נשוי ואפילו כהן, ואינו נמכר אלא לישראל, ואינו נמכר אלא לשש, ומעניקין לו כשיוצא. מוכר עצמו אינו נרצע, ואין רבו מוסר לו שפחה כנענית, ונמכר לעכו"ם אף שאסור לעשות כן, ונמכר יותר משש, ואין מעניקין לו[ז]. מכרוהו ב"ד שיוצא בשש, היינו שלו, ואם פגע בו שמיטה עובד בה עד השנה השביעית שנמכר בו, ואם פגע בו היובל אפילו שנה אחת לאחר מכירתו יוצא[ח]. מוכר עצמו עובד כל זמן מכירתו ויוצא ביובל[ט]. הרב שמחל לעבד על הכסף אינו מחול עד שיכתוב שטר שחרור[י].

נרצע. הנרצע אינו יוצא בגרעון כסף[יא]. ואינו עובד את הבן[יב]. ואינו נרצע אלא א"כ היה לו שפחה ובנים, וגם האדון יש לו אשה ובנים, ואוהבים זה לזה, גם העבד והאדון ואינם חולים[יג]. ויאמר ב' פעמים לא אצא[יד]. עבד שהוא כהן אינו נרצע[טו].

גאולת קרובים. מוכר עצמו לעכו"ם נגאל בקרובים, ונגאל לחצאין, ובישראל אינו נגאל בקרובים ואינו נגאל לחצאין[טז] וכן מכרוהו ב"ד[יז].

מי לא נמכר. אשה אינה נמכרת בב"ד, וע"י עצמה נחלקו הפוסקים[יח], ואינה קונה עבד מפני החשד. גר אינו נקנה בעבד עברי[יט], טומטום ואנדרוגינוס אינם נמכרים בע"ע[כ]. ונוהג בזמן שהיובל נוהג בזכרים אבל לא בנקיבות.

מב. א) ר"מ פ"ב מה' עבדים ה"א. ב) שם ה"ב ג'. ג) שם ה"ה. ד) שם הי"א. ה) שם הי"ב.
ו) שם הי"ב. ז) שם פ"ג הי"ב. ח) שם פ"ב ה"ב. ט) שם ה"ג. י) שם הי"א.
יא) מל"מ שם פ"ג ה"ז, ומנ"ח בשם ראשונים. יב) ר"מ שם פ"ג ה"ז, ועיין כ"מ שם ומה שהביא בשם
סמ"ג לענין גואל לחצאין. יג) שם הי"א. יד) שם ה"י. טו) שם ה"ח. טז) שם פ"ב ה"ז.
יז) עי' מנ"ה. יח) שם פ"א ה"ב, ועי' במל"מ ומנ"ח בשם רמב"ן עה"ת. יט) ר"מ שם.
כ) ר"מ שם פ"ד ה"א, ולדעת הרמב"ן הנ"ל, עי' מנ"ח ומל"מ.

מצוה מג

לייעד אמה העבריה (מ"ע ט"ז)

צוה הקב"ה לאיש ישראל הקונה אמה העבריה לייעדה, פי' שישאנה לו או לבנו לאשה, שנאמר (שמות כ"א ח') ואם רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה והפדה ואם לבנו יעדנה, וארז"ל מצות יעוד קדמה למצות פדיה.

משרשי המצוה שריחם הא־ל על העוניה הנמכרת ועל אביה שנצטרך למכרה, וציוה להקונה אותה לישא אותה לאשה ולעשותה גברת, כי א־ל חנון ורחום הוא ותחת היותה שפחה נמכרת תעשה גברת ותתפרנס בכבוד, וגם לאביה יהיה לנחת. ואם אין הקונה חפץ בה לעצמו ישאנה לבנו, כי גם בו תשמח ותגל. ובזוה"ק כתיב כי תמכור איש את בתו דא הקב"ה, לאמה דא נשמתא קדישא, להוי אמה משתעבדא בינייכו בהאי עלמא, לא תצא כצאת העבדים, לא תיפוק מתטנפא, תיפוק בת חורין ברורה נקיה, ועיין מצ"ד להרדב"ז.

קדושין י"ח, ד"מ פ"ד מה' עבדים, סה"מ מ"ע רל"ג, סס"ג עשין פ"ו, יראים רפ"ח.

משנה הלכות

מג) מהות המצוה. מצות יעוד אומר לה בפני שני עדים הרי את מקודשת לי, הרי את מאורסת לי, הרי את מיועדת לי, הרי את לי לאינתו, בכסף מקנתך, בכל אלו הלשונות הרי זו מקודשת, ואינו צריך ליתן לה כלום[א], והקידושין חלין למפרע משעת מכירה[ב]. מקדש אפילו בסוף שש, וכן לבנו הגדול אם נתן לו רשות לייעדה ואומר בלשונות הנ"ל בפני עדים[ג]. בן קטן אינו מייעד. וצריך שיהיה גדול בשעת מכירה וצ"ע[ד], ומכניסה לחופה והרי היא אשתו לכל דבר[ה]. אינו מייעד אלא לרצונה[ו]. מכירתה. אמה עבריה נמכרת משעה שנולדה עד שתביא ב' שערות, מכרה אחר י"ב שנה והביאה סימנים אינה מכירה[ז]. אינה נמכרת אלא למי שיש לו או לבנו קדושין בה[ח], נמכרת לחייבי עשין ולאוין דקדושין תופסין בהן[ט]. נקנית בכסף, ובשטר, וקונה את עצמה בששה דרכים, כל הדרכים כעבד (עיין מצוה מ"ב) ובמיתת האדון, אפילו הניח בן[י], ויוצאת גם בסימני נערות[יא]. נמכרת וחוזרת ונמכרת אפילו כמה פעמים עד שתביא ב' שערות או תתייעד[יב]. כופין האב לפדותה אם יש לו[יג].

מג. א) ד"מ פ"ד מה' עבדים ה"ז (ולשון מיועדת הוא ע"פ גירסת הב"ח בברייתא קידושין י"ט ע"ב). ב) שם המ"ו. ג) שם ה"ז. ד) ד"מ שם, ועי' מנ"ה ד"ה ואם. ה) ד"מ שם ה"ט. ו) שם ה"ח. ז) שם ה"א. ח) שם הי"א. ט) שם הי"ב. י) שם ה"נ. יא) שם ה"ד. יב) שם ה"ת. יג) שם הי"ד, ועי' גם הי"ג ובכ"מ ובלה"מ שם. יד) שם ה"ב.

מצוה מד

פדיית אמה העבריה (מ"ע י"ז)

צוה הקב"ה לפדות אמה העבריה אם לא רצה האדון לייעדה לעצמו או לבנו, שנאמר (שמות כ"א ח') אם לא יעדה והפדה.

משרשי המצוה לפי שהאב המוכר בתו דעתו שישאנה האדון, והקונה בת ישראל על הסתם דעתו שישאנה כצווי התורה, ואם אחר כך לא יחפוץ והפדה האב שאין ראוי להניחה עוד ביד האדון מעת שאמר לא חפצתי לקחתה משום דהוה זלזול בנות ישראל. ורמז רבינו מנחם הבבלי מכאן שבן דוד בא אפילו בדור שכלו חייב ח"ו, ז"ש אם רעה בעיני אדוניה והפדה וש"י.

קדושין י"ט, ר"מ פ"ב מה"ע, סה"מ מ"ע קל"ד, סמ"ג עשין פ"ת.

משנה הלכות

פרטי דינים. המוכר בתו ע"מ שלא לייעד מייעדה אם רוצה, דהוה מתנה על מה שכתוב בתורה[טו]. קדשה וגירשה בלא חופה לא קיים המצוה[טז]. אמה העבריה אינה נרצעת[יז]. ונוהג בזמן שהיובל נוהג, ואין כופין על מצוה זו[יח].

מד) מצות פדייתה. מצות יעוד קודם למצות פדיה[א]. כיצד מצות פדיה, שיסייע האדון בפדיונה שמגרע פדיונה לפי השנים, ולא יאמר עכשיו נתגדלה ושוה יותר[ב]. ואין כופין לרבו על מצוה זו[ג].

יציאתה. קונה את עצמה בששה דרכים[ד] (עיין מצוה מ"ב ומ"ג). היוצא בגרעון אין מעניקין להם[ה]. כופין האב לפדותה אם יש לו[ו]. ברח האב או מת עובדת[ז] שש שנים כעבד שמכרוהו ב"ד, ואינה עובדת לבן[ח]. ויוצאה בסימנים, היתה איילונית כיון שבגרה תצא לחירות[ט]. אין אמה העבריה וכן ע"ע יוצאים בראשי אברים כעבד כנעני, אלא משלם לו כדין החובל בחבירו[י]. נמכרת יותר מפרוטה כדי שיהיה לגרעון כסף[יא]. כתב לה שטר שחרור ומחל לה על השאר יוצאה בחנם[יב].

אין שפחות אחר אישות. קטנה שנתקדשה ונתגרשה אין אביה יכול למוכרה, ייעד האדון ומת או גרש קודם שנכנסה לחופה חוזרת ונמכרת ע"י אביה[יג]. המוכר בתו והלך וקדשה לאחר, אם האדון רוצה לייעדה מייעד ואין בקדושי שני כלום, ואם לא רצה לייעדה כשתצא מרשות האדון יגמרו קדושי שני[יד].

טו) שם הט"ז. טז) מנ"ה. יז) ר"מ שם פ"ג הי"ג. יח) הינוך.

מד. א) ר"מ פ"ד מה' עבדים ה"ז. ב) הינוך. ג) הינוך מצוה מ"ג, ועי' מנ"ה שם וכאן. ד) ר"מ שם ה"ו. ה) שם פ"ג הי"ד, פ"ד ה"ד. ו) שם פ"ד ה"ב. ז) שם. ח) שם ה"ד. ט) שם ה"ה. י) שם ה"ו. יא) שם ה"ג. יב) שם ה"ד. יג) שם הי"ג. יד) שם הט"ו.

מצוה מה

שלא למכור אמה העבריה (ל"ת כ"ח)

הזהיר הקב"ה שכל הקונה אמה העבריה לא ימכרנה לאדם אחר לעולם, שנאמר (שמות כ"א ח') לעם נכרי לא ימשול למכרה וגו', ופירושו לאיש אחר כתרגומו.

משרשי המצוה דאין לזלזל בבנות ישראל העניות, וכ"ש בבגדו בה שהיא סמכה עליו שיעשה כתורה לייעדה, וכיון שפירש טליתו עליה (דבבגדו מלשון בגד דומיא דופרשת כנפיך על אמתיך) אין ראוי שתתבזה. וקראו עם נכרי, שדומה לפני הקטנה אם מוכרה לאדם אחר שנית כאלו ימכרנה לעם נכרי, ורצה הקב"ה לזכותינו וצונו להתנהג במדת החמלה האהובה לפניו.

ובזוהר משפטים (צ"ז א') לעם נכרי לא ימשול למכרה, מאן עם נכרי עלובתא איהי נשמתא כד נפקת מעלמא וברנש אסטי ארחיה בהדה, בעאת לסלקא לעילא גו משריין קדישין בג"ע ומשריין אחרנין נוכראין קיימא בהאי אורחא דגיהנם, אי זכת נשמתא כמה משריין קדישיין דקא מתעתדין לה לאתחברא בהדה ולמיעאל לה לגינתא דעדן, ואי לא זכת כמה משריין נוכראין מתעתדין לה למיעל לה באורחא דגיהנם ואינון משריין מלאכי חבלה וכו' אתא קרא דאורייתא קדישא ואוכח לעם נכרי לא ימשול למכרה לאלין מלאכי חבלה.

קדושין י"ח, ר"מ פ"ד מה"ע, סה"מ ל"ת רס"א, סמ"ג לאוין קע"מ, יראים רפ"ה.

משנה הלכות

שאר פרטי דינים. טומטום ואנדרוגינוס אינן נמכרים[טו]. חייב האדון לאמה העבריה ולע"ע כל זמן שהם תחתיו להשוותן לו במאכל ובמשקה בכסות ובמדור, וחייב לנהוג בהם מנהג אחוה, שנאמר ובאחיכם בני ישראל, מכאן אמרו כל הקונה ע"ע כקונה אדון לעצמו, ואעפ"כ צריך העבד לנהוג בעצמו מנהג עבדות[יז]. ונוהג בזמן שהיובל נוהג[יח].

מה) דעות הראשונים. לדעת הרמב"ם[א] האזהרה על האדון שלא יוכל למכרה לאחר, ולדעת הסמ"ג[ב] והיראים נראה דקאי אאב דאין מוכרה לשפחות אחר אישות.

טו) שם ח"א. טז) שם פ"א ה"מ. יז) חינוך מצוה מ"ב, סה"מ עשה רל"ב.
מה. א) פ"ד מה' עבדים ה"י, סה"מ לאוין רס"א. ב) לאוין קע"מ.

מצוה מו

שארה כסותה ועונתה לא יגרע (ל"ת כ"ט)

הזהיר הקב"ה שכל קונה אמה העבריה ויעדה שלא יגרע לה שארה כסותה ועונתה, שנאמר (שמות כ"א י') אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע, פי' שאר מזון, כסות כמשמעו, ועונה דרך ארץ, ובכלל לאו זה כל בנות ישראל דק"ו מאמה לבנות חורין.

משרשי מצוה זו שאם היה שולט הבעל במניעת עונתה יהיה זה מביא אותה לזנות כאשר ידבה בה מותרות הזרע, וכן אם לא היה מלבישה וזן אותה היתה האשה טרודה מאד באסיפת המלאכות לקנינה להכין לה לחם לאכול ובגד ללבוש, ולא היה מגיע לבעלה שום שירות ממנה אשר יצטרך, ותפסד הכוונה אשר בעבור זה היתה בריאת האשה (דלב"ג).

ועד"ה שארה זו תורה, כסותא דא צצית ותפילין, ועונתה זו ק"ש, ואם שלש אלה לא יעשה לה לשכינתא ויצאה חנם אין כסף, ל"ל כיסופא מן שכינתא חציף איהו. ועוד אין כסף, לא יהיה לו כסופא לעלמא דאתי וכו' (תקונים). גם שייך בתורה שארה אלו דדיה ידוך בכל עת שיהיה בעל תורה, כסותה שיעלם סודותיה

משנה הלכות

פרטי שיטת הרמב"ם. ואין האדון יכול ליתנה במתנה לאיש אחר בין רחוק בין קרוב, ואם מכר או נתן לא עשא כלום, וכן אין יכול למכור או ליתן עבד עברי לאחר, ולא הוצרך הכתוב לאסור דבר זה באמה אלא מפני שיש לו לייעד לבנו, לכך נאמר לעם נכרי לא ימשול למכרה[ג]. ונוהג בזמן שדין אמה העבריה נוהג.

מו) איזה חיובים דאורייתא. ובגמרא[א] נחלקו באשה איזה מהם דאורייתא. דעת הר"מ[ב] דכולהו דאורייתא ודעת רבינו בה"ג ורמב"ן[ג] ור"ן[ד] דמזונות וכסות דרבנן, ועונה דאורייתא, ודעת קצת פוסקים[ה] דעונה דרבנן (ובספרי משנה הלכות כתובות סי' י"ג ובשו"ת משנ"ה ח"א מסי' י"ג עד גמירא הארכתי בזה ע"ש).

ג) ר"מ שם.

מו. א) כתובות דף מ"ז ע"ב. ב) פי"ב מה' אישות ה"א. ג) עה"ת כאן. ד) כתובות שם דף י"ז ע"א מדפי הרי"ף. ה) סמ"ג לאוין סי' פ"א ורא"ם עה"ת, ועי' בספר דרך מצותיך ח"ב ד"ה עוד אני תמיה.

ויכסם, ועונתה לקבוע עתים לתורה, וכל אלה לא יגרע כי התורה מקודשת לישראל.

כתובות ס״ז, ר״מ פי״ב י״ג י״ד מה״א, סה״מ ל״ת רס״ב, סמ״ג לאוין פ״א, סמ״ק רע״ז רע״ח רפ״ה, יראים קצ״א, אה״ע סי׳ ע׳ ע״ג ע״ז, או״ח ר״מ.

משנה הלכות

המתנה להפטר. התנה עמה על מנת שאין לה מזונות וכסות ועונה בדבר שבממון תנאו קיים, ועונה מחוייב לקיים דהוה מתנה על מה שכתוב בתורה[ו], ודעת ר״ת[ז] וריטב״א[ח] דגם בעונה תנאו קים, ועיין במל״מ פ״ו מה״א[ט]. והמתנה לקטנה אפי׳ בעונה דברי הכל תנאו קיים[י].

מחילת עונה. התלמידים יוצאים ללמוד ברשות לד״ה, והוא שכבר קיים המצוה[יא]. ויכולה לחזור ממחילת עונה תוס׳ רי״ד[יב], וי״א[יג] דאינה יכולה לחזור (עיין מש״כ בספרי הנ״ל בחי׳ כתובות סי׳ קע״ה).

חיוב מזונות וכסות. שיעור מזונות וכסות בעני מפורש בש״ע[יד], ובעשיר הכל לפי כבודו וכבודה[טו].

שאר חיובי כתובה. מתקנת חכמים עוד לכתוב לאשה כתובה, לרפאותה, לפדותה ולקברה, מת תישב בביתו משך אלמנותה, ונזונת מנכסיו, ובנותיה נזונות מנכסיו אחר מותה עד שיתארסו או יבגרו, וחייב בכתובת בנן דכרין ובמזונות בניו ובנותיו הקטנים, הוא זוכה במעשה ידיה תחת מזונותיה, ופירות נכסיה תחת פרקונה, ובמציאתה משום איבה, ויורשה תחת קבורתה[טז]. כתב הרמב״ם[יז] אם היה עני ביותר ואינו יכול לספק לה אפילו לחם כופין אותו להוציא, וי״ח[יח]. אמרה איני נזונית ואיני עושה שומעין לה, ואינה יכולה לחזור ש״ע א״ע סי׳ ס״ט[יט]. נדרה שלא להניק כופין אותה להניק[כ], גירשה אין כופין להניק, ואם היה הבן מכירה נותן לה שכר ומניקתו בע״כ מפני הסכנה[כא].

פרטי דינים. מתקנת הגאונים לגבות כתובה ממטלטלין[כב]. זמן העונה לפי האומנות ות״ח משבת לשבת[כג].

כללי המצוה. והסמ״ק מונה כסות ועונה לאו בפני עצמו, מצוה רע״ח, ומצות עונה, מ״ע רפ״ה, ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים, ועובר עליה וגרע אחת משלש אלה מרצונו להכאיבה ולצערה עובר על לאו זה והוא כעובר על מצות המלך ואין לוקין עליו.

ו) ר״מ שם פי״ב ח״ד ה׳ ו׳. ז) מובא במהרי״ק שורש י״. ח) בחידושיו קדושין י״ט ע״ב. ט) ה״י.
י) מנ״ח אות ב׳ ע״פ מל״מ הנ״ל. יא) ר״מ שם פי״ד ה״ח, אה״ע סי׳ ע״ו ס״ת, ועי׳ ח״מ סי׳ א׳ סק״א.
יב) כתובות דף ס״ב. יג) עי׳ בכנסת הגדולה אבה״ע שם סק״ז. יד) סי׳ ע׳ ס״ג וסי׳ ע״ג. טו) אה״ע סי׳
ע׳ שם ור״מ שם פי״ב ח״ח. טז) ר״מ שם פי״ב ח״ב אה״ע סי׳ ס״ט ס״ב. יז) שם ח״ח. יח) אה״ע סי׳
ע׳ ס״ג בהג״ה. יט) ס״ד. כ) שם סי׳ פ״ב ס״א. כא) שם ס״ח. כב) ר״מ שם פט״ז ח״ח אה״ע
סי׳ ק׳ ס״א. כג) ר״מ שם פי״ד ה״א ב׳ ג׳ ד׳ או״ה סי׳ ר״מ ס״א אה״ע שם סי׳ ע״ו ס״א ב׳.

מצוה מז

לדון בחנק (מ"ע י"ח)

צוה הקב"ה להמית העוברים על קצת מצות שבתורה בחנק, שנאמר (שמות כ"א י"ב) מות יומת. והרמב"ן לא מנה הד' מיתות בית דן בין המצות, ואמר כי בפסוק ובעדת הרע נכללו כל הדינים האלו.

משרשי המצוה כי מלך במשפט יעמיד ארץ, שאלולי יראת המשפט יהרגו בני אדם זה את זה, ע"כ צונו הא־ל יתברך להמית הרוצח, וכאשר עשה כן יעשה לו, גם כי זה החובל שלח ידו בצלם קונו ונחסרה מיתתו ביד המלאך המות המקבל רוחו ממדת הדין המשתנית לכמה דינין חלוקים, ולפי גודל חטאו גודל עונשו, יש מהם בסייף ויש מהם בחנק ובסקילה ובשריפה.

סנהדרין נ"ב, ר"מ פי"ד מה' סנהדרין, סה"מ מ"ע רכ"ו, סמ"ג עשין ק'.

משנה הלכות

מז) **חייבי ארבע מיתות.** ארבע מיתות ב"ד הן סקילה, שריפה, הרג, וחנק[א]. הנחנקים הם ששה, הבא על אשת איש, החובל באביו או אמו, הגונב נפש מישראל, זקן ממרא, החולק על סנהדרי גדולה, נביא שקר, המתנבא בשם ע"ז[ב]. הנדונים בסייף הם ב', אנשי עיר הנדחת ורוצח[ג]. הנדונים בשריפה עשרה הם, בת כהן שזינתה, הבא על בתו, על בת בנו, על בת בתו, על בת אשתו, על בת בנה, על בת בתה, חמותו, אם חמותו, אם חמיו[ד]. ואלו הן הנסקלין (שמנה עשרה) המגדף, עובד ע"ז, הנותן מזרעו למולך, בעל אוב, ידעוני, המסית, המדיח, המכשף, המקלל אביו ואמו, הבא על אמו, בן סורר ומורה, הבא על אשת אביו, הבא על הבהמה, הבא על הזכר, אשה המביאה בהמה עליה, הבא על כלתו, הבא על נערה המאורסה, המחלל את השבת, הרי אלו י"ח נסקלים[ה]. ובכללם אתה מוצא ל"ו מיתות כנגד ל"ו כריתות שבתורה.

איזו חמורה. סקילה חמורה משריפה, ושריפה חמורה מסייף, וסייף חמורה מחנק, הנתחייב בשתי מיתות נדון בחמורה[ו]. וסתם מיתה הוא בחנק[ז]. ונוהג בזמן שדנין דיני נפשות בב"ד סמוכין של כ"ג.

מז. א) ר"מ פי"ד מה' סנהדרין ה"א. ב) שם פט"ו הי"ג. ג) שם הי"ב. ד) שם הי"א. ה) שם הי"י. ו) שם פי"ד ה"ד. ז) סנהדרים נ"ב ע"ב.

מצוה מח

מכה אביו ואמו (ל"ת ל')

הזהיר הקב"ה שלא להכות אב או אם, אפילו הם יכו אותו הכאה רבה כל זמן שלא ישאו נפשם להמיתו, שנאמר (שמות כ"א ט"ו) מכה אביו ואמו מות יומת. ואזהרתו מלא יוסיף להכותו, וכן באזהרה שלא לקלל אביו ואמו שנאמר ומקלל אביו ואמו מות יומת.

משרשי המצוה שהמזלזל בכבוד הוריו מזלזל בכבוד קונו ח"ו, דשלשה שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו, ולהכי מיתת שניהם בסקילה דהשוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום. וסמיך ליה וגונב איש ומכרו, שעי"ז יתמכר מאביו ואמו ולא ידעם ויבא להכותם. והחמיר במיתת המקלל בסקילה יותר ממיתת המכה שהוא בחנק, מפני שחטא הקללה מצוי יותר, שהכסיל כאש יבעום ויקצוף ויקלל במלכו ובאביו ואמו תמיד כל היום, ולכן צריכה ייסור גדול, או מפני שיש בקללה חטא גדול שהוא בהזכרת השם.

סנהדרין פ"ד, ר"מ פ"ה מה' ממרים, סה"מ ל"ת שי"ם, סמ"ג לאוין קי"ט, יראים נ"ח נ"ם, יו"ד סי' רמ"א.

משנה הלכות

מח) **פרטי דיני מכה.** המכה את אביו או אמו ועשה בהם חבורה והוציא דם בעדים ובהתראה מיתתו בחנק, ובלא חבורה חייב כעל שאר אדם מישראל, מכה לאחר מיתה פטור[א]. הכהו על אזנו וחרשו חייב, דא"א שלא יצא טיפת דם בפנים[ב]. אביו ואמו אומרים לו שיכם פטור[ג]. ואין להקיז דם לאביו או לעשות שאר רפואה שמוציא דם[ד], ואם אביו צוהו מחלוקת הפוסקים אי מותר[ה], ויש למנוע אם לא שאין שם רופא אחר[ו]. ויש להזהר שלא ליתן זריקה (אינדזעקשאן בלע"ז) לאביו או לאמו לכתחילה[ז]. אביו רשע מחלוקת הפוסקים אי מותר להכותו[ח], חוץ ממסית ומדיח דמותר ומצוה[ט]. אין הבן נעשה שליח ב"ד להכות אביו[י].

מי אינו מתייחס אחר אביו. שתוקי אינו חייב על אביו וחייב על אמו[יא]. ואם גלתה לו אמו בן מי הוא ושניהם מודים אסור להכותו, ונראה דאינו חייב עליו מיתה, נ"ל. גר אסור להכות אביו מדרבנן[יב]. אביו טרפה חייב על חבלתו[יג]. וכל אלו שאין מתייחסין על אביהם אין חייבים על מכתם כבן ארמית, עבד ושפחה[יד]. כל שהוחזק בו

מח. א) ר"מ פ"ה מה' ממרים ה"ה יו"ד סי' רמ"א ס"א בהג"ה. ב) ר"מ שם ה"ו יו"ד שם ס"ב. ג) מנ"ח. ד) ר"מ שם ה"ז יו"ד שם ס"ג. ה) ר"מ שם יו"ד שם בהגה. ו) שם ועי' בשו"ת משנה הלכות ח"ט סי' ת"ד. ז) עי' בשו"ת משנה הלכות ח"ט סי' ת"ד וח"י סי' ש"ח. ח) עי' ר"מ שם הי"ב יו"ד שם ס"ד ותוס' יבמות כ"ב ע"ב ד"ה כשעשת תשובה. ט) ר"מ שם הי"ד. י) ר"מ שם. יא) ר"מ שם ה"ט יו"ד שם ס"ז. יב) ר"מ שם הי"א יו"ד שם ס"ט. יג) מנ"ה אות ג'. יד) ר"מ שם ה"ט יו"ד שם ס"ח.

מצוה מט

לדון בדיני קנסות (מ"ע י"ט)

צוה הקב"ה שעל הבית דין לדון בדין חובל ומזיק בחבירו ולענשו, שנאמר (שמות כ"א י"ח) וכי ידיבון אנשים וגו' כאשר עשה כן יעשה לו.

שורש מצוה זו מבוארת מן השכל, ובכלל כל מה שבא בתורה בענין הדין לא צריך לייגע אחר טעמו כי דבר מושכל הוא לתיקון הישוב, שאם אין משפט לא יתיישבו בנ"א ולא יעמדו יחדיו לעולם, וא"א לארץ בלתי המשפט, ואמרו ז"ל אלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. ומפי השמועה למדו דמאי דכתיב עין תחת עין וגו' אינו אלא ממון. ואמרו בעלי הסוד כי החוטא ביד או בעין פוגם למעלה דוגמתו, כמ"ש כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו, מה עושה הקב"ה מביא רשע אחר ומסמא עינו למטה מדה כנגד מדה. וזהו טעם שנותן דמים ולא עין ממש, כי שליח לדבר עבירה הוא והקב"ה אח"כ מזמנם לפונדק אחד, ומי שהוכה יוכה לקיים מ"ש עין תחת עין, ונותן לו דמים שחייב לו מבראשונה, נמצאו משפטי ה' צדקו, רזה הוכה ונטל דמים וזה הוכה ונטל דמים, ויד ה' לא תקצר ורב להושיע לתת לאיש כדבריו.

ב"ק פ"ג, ר"מ פ"א מחובל, סה"מ מ"ע רל"ו, סמ"ג עשין ע', חו"מ סי' א' ות"כ.

משנה הלכות

שהוא אביו בין השכנים ובכולי עלמא, אפילו הוא והיא מודים דלאו אביו הוא, חייב על מכתו וקללתו עד שיביאו עדים דלאו אביו הוא[טו].

דיני מקלל. המקלל אינו חייב עד שיקוב השם[טז]. המקלל לאחר מיתה חייב[יז]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקיבות.

מט) דיני חובל בחבירו. המזיק את חבירו במזיד חייב בחמשה דברים, נזק, צער, ריפוי, שבת, בשת[א]. וצריך שיהיה בהכאה שוה פרוטה[ב]. חבל בחבירו ביום כיפורים אע"פ שחייב מלקות, משלם ואינו לוקה, דריבתה התורה החובל ממונא משלם מלקי לא לקי[ג]. ומשלם מן העידית[ד]. אין בהכאה שו"פ לוקה[ה]. בושת אינו משלם

טו) הל' אים"ב פ"א הכ"א. טז) ר"מ שם ה"ב יו"ד שם ס"א. יז) ר"מ שם ה"א יו"ד שם.

מט. א) ר"מ פ"א מח' חובל ה"א חו"מ סי' ת"כ ס"ג. ב) חו"מ שם ס"כ ועי' שם בבאר חגולה. ג) ר"מ שם פ"ד ה"מ. ד) ר"מ שם פ"א הי"א חו"מ סי' תי"ט ס"א. ה) ר"מ שם פ"ה ה"ג ח"מ סי' ת"כ ס"א.

מצוה נ

להרוג מחויב בסייף (מ"ע כ')

צוה הקב"ה שעל הב"ד להרוג העוברים על קצת מצות בסייף, והוא הנקרא הרג, שנאמר (שמות כ"א כ') נקם ינקם.

משרשי המצוה מה שאמרה התורה ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו. כי הקב"ה צוה אל האדמה לשוב לקחת את האדם לאחר מיתתו טבעית, כדכתיב (בראשית) עפר אתה ואל עפר תשוב, ונתקללה כשקבלה דמי ההרוג שנאמר (בראשית) ואתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך, ולכן לא יכופר כי אם בדם שופכו. גם כי רצה הא-ל לעקור מתוך אומתו הקדושה רוע הלב ואכזריות, וע"כ צותה התורה כל מי שיגבר עליו כעס גדול עד שיכה הכאת מות, אפילו לעברו שהוא בביתו ואין

משנה הלכות

אלא א"כ עשה מעשה, המבייש בדברים פטור[ו]. נתן לו רשות לחבול בו נחלקו הפוסקים אי חייב לשלם, עיין בחו"מ סי' תכ"א[ז] ולכ"ע אין לוקין עליו[ח].

באישים שונים. חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה, אחרים שחבלו בהן חייבים והם שחבלו באחרים פטורים[ט]. אשה חייבת לשלם כשתתגרש או תתאלמן[י]. סומא שחבל חייב[יא]. החובל ברשע פטור[יב]. היוצא ליהרג וחבלו בו פטור, וכן טריפה[יג]. החובל בבנו בין קטן בין גדול חייב, והוא שאין סמוכין על שלחנו[יד].

דמי וולדות ונכלל במצוה זו דין דמי הוולדות, כגון נגף אשה והפילה משלם דמי וולדות לאבי הילד[טו] אפילו הוא גרושה או נתעברה בזנות והאב ידוע[טז]. נגף בה לאחר מיתת הבעל לדעת הרמב"ם שייך לאשה[יז] והראב"ד השיג עליו, דשייך ליורשי הבעל. אשת גר ומת הגר הרי הוא שלה וי"א שפטור בכה"ג[יח]. נשאה תוך ג' חדשים, והולד ספק משל ראשון או של שני, אינו יכול להוציא אלא בהרשאה זה לזה[יט]. נתגיירה כשהיא מעוברת זכתה בדמי הוולדות[כ].

ונוהג בכ"מ ובכל זמן ובב"ד סמוכין.

נ) החייבים סייף. ב' הם הנדונים בסייף, רוצח, ואנשי עיר הנדחת[א].

דיני יום או ימיים. ההורג עבד או שפחה שמל וטבלו, ומת בתוך מעת לעת, חייב עליו במזיד ובהתראה, ואם חי מעל"ע פטור[ב]. עבדי צאן ברזל

ו) ר"מ שם פ"ג ח"ה הו"מ שם סעי' ל"ח. ז) סעי' י"ב. ח) מנ"ח. ט) ר"מ שם פ"ד ה"כ חו"מ סי' תכ"ד ס"ת. י) ר"מ שם הכ"א חו"מ שם ס"ט. יא) מנ"ח סוף ד"ה הנה החובל. יב) מנ"ח ע"פ ר"מ פ"ה מח' ממרים הי"ב. יג) מנ"ח. יד) ר"מ פ"ד מה' חובל הי"ט חו"מ סי' תכ"ד ס"ז. טו) ר"מ שם פ"ד ה"א הו"מ סי' תכ"ג ס"א. טז) מס' ב"ק דף מ"ג ע"א ועי' ש"ך סי' תכ"ג ס"ק י'. יז) ר"מ שם ה"ב. יח) שם ה"ג חו"מ שם ס"ב ובהגה. יט) מנ"ח ד"ח תע. כ) ר"מ שם ה"ד חו"מ שם ס"ג.

נ. א) ר"מ פט"ו מה' סנהדרין הי"ב. ב) שם פ"ב מה' רוצח הי"א י"ב.

לו מושיע, שיומת העושה זה אחר שהגביר כעס כ"כ, אף שהעבד קנין כספו הוא, ודין ראוי וכשר הוא ומשפטי ה' צדקו יחדיו.

סנהדרין ס"מ, ר"מ פי"ד מה' סנהדרין, סה"מ מ"ע רכ"ו, סמ"ג עשין צ"מ.

מצוה נא

נזקי שור (מ"ע כ"א)

צוה הקב"ה על הב"ד סמוכין לדון בדיני שור המזיק שהזיק אדם או ממון בכל אופן שהוא, שנאמר (שמות כ"א כ"ח) וכי יגח שור או כי יגוף.

משרשי המצוה שלא יאמר האדם הבהמה אין לה דעת ופטור אני מהיזקה, אלא שומר הבהמה שיש לו דעת חייב לשמור אותה כראוי שלא תזיק לחבירו או ממונו, ולפיכך אם תפס הניזק אפילו עתה שאין דנין דיני קנסות אין מוציאין מידו. גם רמז על הגוף ונפש הבהמיות שלא יזיק לנשמה ויאמר פטור אני מהיזקה, כי לפני ב"ד של מעלה עתיד ליתן את הדין על כל מעשיו.

ב"ק ו' פרקים ראשונים, ר"מ פ"א מנזקי ממון, סה"מ מ"ע רל"ז, סמ"ג עשין פ"ז, חו"מ סי' שפ"ט עד סי' ת'.

משנה הלכות

דיוצאין לאיש ולא לאשה הכי נמי דין יום או יומים באיש[ג]. מעוכב גט שחרור איתא בדין יום או יומים[ד]. עבד של שני שותפין שניהם יש להם דין יום או יומים עי' לח"מ פ"ה מה"ע ותוס' ב"ב נ' ע"ב בד"ה ר"א. עשה שליח להרוג השליח חייב דאין שליח לדב"ע[ה]. הרג שפחתו מעוברת וחיתה מעת לעת דאינו חייב עליה וילדה בתוך מעל"ע הילד עבד, ואפילו מתה תחת ידו וחתכו הוולד ממנה הוולד עבד[ו]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בב"ד של סמוכין. והרמב"ן לא חשב גם מ"ע זו למצוה בפ"ע לפי כללו שהבאתי

במצוה מ"ז.

נא) דיני נזקי קרן. שור שהזיק בין בנגיחה פי' בקרן, בין בנגיפה פי' בכל הגוף, ולאו דוקא שור אלא הוא הדין שאר בהמה ועוף שהן ביתיות והזיקו חייב[א]. והשור הוא מד' אבות נזיקין ריש בב"ק, ובקרן ותולדותיו יש תם ומועד, תם היינו שלא הורגל בזה אלא פעם אחת או ב' משלם חצי נזק מגופו של שור המזיק, ואם אינו שוה חצי הנזק הפסיד הניזק. מועד שרגיל בכך ג' פעמים והועד בבעליו משלם נזק שלם ומן העליה ממיטב

ג) מנ"ח. ד) שם. ה) שם ע"פ תוס' חנ"ל, ועי' מנ"ח. ו) שם ד"ה ואם הרג, ועי' מנ"ח.

נא. א) ר"מ פ"א מה' נזקי ממון ה"א חו"מ סי' שפ"ט ס"א.

מצוה נב

שור הנסקל (ל"ת ל"א)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול ולא להנות מבשר שור הנסקל, אפילו נשחט, שנאמר (שמות כ"א כ"ח) סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו.

משרשי המצוה כדי להסכים בדעתנו שכל מי שבאה תקלה לאחרים על ידו מרוחק הוא עם אלקים ועם אנשים,

משנה הלכות

נכסיו[ב]. מכרו המזיק או שחטו או הקדישו או הפקירו לאחר שהזיק, עיין בפוסקים פרטי הדינים[ג], ולאחר העמדה בדין אינו מועיל כלום[ד].

שור של הקדש. שור של הקדש שהזיק או ניזק פטור דרעך כתיב[ה]. של קדשים קלים תלוי במחלוקת אי קק"ל ממון הדיוט או ממון גבוה[ו]. פסולי מוקדשין שנפדו יש להם דין נזקין[ז]. תודה ושלמים שהזיקו גובין מבשרם ואוכל הניזק הבשר בקדושה[ח]. שני שוורים שנגחו משלשלין ביניהם, כל אחד משלם חלקו[ט].

של עכו"ם. שור של עכו"ם או גר תושב שנגח שור ישראל משלם נזק שלם בין תם בין מועד, ושל ישראל שנגח לשל עכו"ם בין תם בין מועד פטור מכלום דרעהו כתיב.

שאר פרטים. אין משלמין אלא בעדים כשרים[יא]. עבדים חייבים בנזקי שור[יב].

שור שהמית אדם. שור שהמית אדם נסקל[יג], והבעלים משלמין כופר ליורשי המת[יד]. המית עבד משלם שלשים שקלים[טו]. היה השור טרפה או בעל השור טרפה פטור השור ממיתה[טז], ואם הרג בפני ב"ד אע"פ שהוא טרפה נהרג[יז]. נתכון להרוג בהמה והרג אדם אינו נסקל[יח]. הרג את הטרפה אינו נסקל, ובעליו פטורין מכופר[יט]. וצריך ב"ד של כ"ג וסמוכין לדון בדין שור שהמית אדם[כ]. ונוהג בזמן שיש ב"ד סמוכין בכ"מ ובכל זמן.

נב) העמדתו לדין. נידון בב"ד של כ"ג בסמוכין דוקא[א]. ונאסר באכילה ובהנאה לאחר גמר דין מיד חוץ מהפרש[ב], ולקצת פוסקים אינו נאסר אלא לאחר מיתה, עיין בתוס' סנהדרין ע"ט[ג] וברמב"ם[ד]. אין חילוק בין נסקל מחמת שהמית אדם או משום רובע ונרבע[ה].

ב) ר"מ שם ה"ב–ד' חו"מ ס"ב–ה'. ג) עי' הו"מ סי' ת"ו ס"ב וג' וסי' ת"ז ס"א וב'. ד) חו"מ סי' ת"ז ס"ג. ה) ר"מ שם פ"ח ה"א. ו) ר"מ שם ה"ב ובלח"מ. ז) ר"מ שם ה"א. ח) ר"מ שם פ"ח ה"ג. ט) מנ"ח. י) ר"מ שם פ"ח ה"ה חו"מ סי' ת"ו ס"א. יא) ר"מ שם הי"ג חו"מ סי' ת"ח ס"א. יב) מנ"ח. יג) ר"מ שם פ"י ה"א. יד) ר"מ שם ה"ד, ובפי"א ה"ב. טו) ר"מ שם פי"א ה"א. טז) שם פ"י ה"ז. יז) שם בראב"ד. יח) שם ה"מ. יט) שם ה"ג ומנ"ת. כ) שם פי"א מהל' סנהדרין ה"ד.

נב. א) ר"מ פי"א מה' סנהדרין ה"ד ושם פ"ה ה"ב, ועי' ט"ז יו"ד סי' קנ"ג סק"א. ב) שם פ"ד מה' מאכלות אסורות הכ"ב. ג) ע"ב ד"ה בשור שלא נגמר דינו כו', ועי' גם תוס' ב"ק מ"ה ע"א ד"ה דאם כן ליפלוג בחמץ בפסח, וחבחים ע' ע"ב ד"ה אפילו אתת בריבוא יומתו כולן. ד) פי"א מה' נזקי ממון ה"ט וי'. ה) מנ"ת, עי' תוס' כריתות דף כ"ד ע"א ד"ה אמרו לו נרבע שורו.

ואפילו בשוגג כמו בהמה שאין לה דעת, וכ"ש מזיד. ובתתנו דעתנו על דבר זה יביאנו להזהר הרבה בכל מעשינו עד שלא תצא תקלה מתחת ידינו לעולם. ועד"ה למה שארז"ל שור זה השטן מרקד בין קרניו, כי לא הגיע למדה זו אא"כ נכנס בתוכו והוא הממית, ולכן ראוי להרחיקו הרחקה יתירה ולאסרו בהנאה. וכיון שנגמר דינו הסכימו עליו מלמעלה שהוא בא מכח המזיק הקדמון, וקרוב הדבר לומר כי זה רוצח היה גם בתחלה, ולכן אסור בהנאה כי בשר מת אסור בהנאה. ולזה רמז סקל יסקל, כפל הלשון רומז לשור ולמה שבתוכו, והבן.

כ"ק מ"א קדושין ג"ו, ר"מ פ"ד מהמ"א, סה"מ ל"ת קפ"ח, סמ"ג לאוין קל"ח, יראים קמ"ב.

משנה הלכות

איסורו. והאוכל כזית מבשרו לוקה משום נבלה ומשום לאו זה[ו]. פרה מעוברת שנגחה הוולד נידון כאמו[ז]. נתעברה לאחר שנגחה, אם ילדה קודם גמר דין הולד מותר, לאחר גמר דין אסור, נתעברה לאחר גמר דין תלוי במחלוקת זה וזה גורם[ח]. שור הנסקל שנתערב באחרים כולן נסקלין שכולם נאסרו בהנאה[ט].

נפסלו עדיו. נגמר דינו ואחר כך הוזמו העדים, בין קודם שנסקל בין לאחר שנסקל, מותר בהנאה[י] וכל הקודם בו זכה[יא]. הכחישו העדים אסור בהנאה ואין סוקלין אותו[יב].

שאר עיונים. ונחלקו הפוסקים אי איסורי הנאה אית להו בעלים, עיין מש"כ בספרי (שו"ת ח"ג סי' קל"ח). וראיתי במנ"ח שתמה אמה שאמרו בגמ' ב"ק מ"א ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע שהוא נבלה וכו', ולא יאכל את בשרו למה לי וכו'. והקשה דאמרינן ביומא ס"ד בשעיר המשתלח דחייתו לצוק זהו שחיטתו, א"כ בשור הנסקל נמי דילמא סקילתו זו היא שחיטתו ומאי פריך בפשיטות ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע שהוא נבלה, ע"ש. ואין כאן קושיא, דשעיר המשתלח קרבן הוא וזהו סדר הקרבתו והוי כמליקה בעוף, ושפיר אמרינן דילמא דחייתו לצוק זהו שחיטתו. אבל הכא הסקילה הוא לבער הרע והוי כהורג כל בהמה, ומאי שייך בזה דילמא הוא שחיטתו, וזה פשוט. ועיין רמב"ן עה"ת אחרי עה"פ [ויקרא טז ח] וגורל אחד לעזאזל בא"ד ואין הכונה שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה, אבל תהיה כוונתנו לעשות רצון בוראנו שציונו בכך וכו', וזה טעם הגורלות וכו', אבל היה מעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד כי שניהם מתנה לה' והוא נתן מהם לעבדו וכו'. נוהג בזכרים ונקבות בזמן שיש ב"ד סמוכין.

ו) ב"ק מ"א ע"א ור"מ הל' מאכ"א פכ"ד ה"ח, ועי' להלן מש"כ בתמיהת המנ"ח. ז) ר"מ הל' נזקי ממון פי"א הי"א. ח) שם הי"ב ועי' מנ"ח. ט) ר"מ שם ה"י. י) מנ"ח ע"פ ר"מ פ"ד מה' מאכלות אסורות הכ"ח. יא) ר"מ הל' נזקי ממון שם הי"ג. יב) מנ"ח ע"פ סמ' כריתות דף כ"ד.

מצוה נג

חופר בור ברשות הרבים (מ"ע כ"כ)

צוה הקב"ה שעל הב"ד לדון בדין נזקי הבור, שנאמר (שמות כ"א ל"ג) כי יפתח איש בור וגו' ונפל שמה שור או חמור בעל הבור ישלם.

משרשי המצוה להרים מכשול ונזק, ויועיל לתקון הישוב להעמיד המשפט שלא יזיק איש את חבירו, לא בגופו ולא בממונו. גם ישא ק"ו בעצמו, אם להיזק מועט חייבתו תורה הגורם היזק לכל העולם בתאות חטאו על אחת כמה וכמה שחייב לשלם עד שלא יתקן אשר עוות בתשובה. ועד"ה בור אע"פ שאין בו רוח חיים יש דוגמתו, בור ריק אין בו מים אבל נחשים ועקרבים יש בו, וזעם ה' יפול בו כי הוא מוכן להנקם מאויבי ה', ולכן צוה הכתוב שלא יעשה אדם שום תקלה ברה"ר שיפול שם שור או חמור, ושמא עדיין לא קבלו עונשם וידחו אל באר עמוקה, והוא באר שחת. וכל החופר בור ואינו מכסהו גורם לבאר שחת שמתרחבת כד"א פערה פיה לבלי חוק (מצ"ד).

ב"ק פ"ם עד דף נ"ב, ר"מ פ' י"ב י"ג מנזקי ממון, סה"מ מ"ע רל"ח, סמ"ג עשין פ"ח, חו"מ סי' ת"י.

משנה הלכות

נג) החיוב. החופר או פותח בור או שיח או מערה ברה"ר ופתחו לרה"ר או לרשות חבירו, או חפר ברשותו והפקיר רשותו ולא הפקיר בורו, והבור עמוק י' טפחים ונפלה לתוכו בהמה ומתה, בעל הבור משלם נזק שלם[א].

אחרים שחפרו. חפר שורו בור ברשות הרבים פטור[ב]. עשה שליח לחפור השליח חייב דאין שליח לדבר עבירה[ג].

בורות שפטורים. העושה בור בחצירו פטור דאין לאחר רשות ליכנס. הפקיר רשותו והפקיר בורו פטור, לא הפקיר בורו חייב[ד]. הקדיש בורו פטור דאין לו בעלים[ה]. אין הבור עמוק י' ונפל לתוכו ומת חייב בעל הבור לשלם מה שפיחתו, והנבלה לניזק[ו]. וכל אלו נאמרו שנפלו בלילה או שהיה שור שוטה או קטן או סומא, אבל בהמה פיקחת ונפלה ביום פטור מכלום[ז]. נפלו כלים ושאר מטלטלים פטור[ח]. נפל אדם והזיק חייב בנזקיו, מת פטור מכלום[ט]. שור של הקדש שנפל פטור, ואפילו פסולי המוקדשין שנפדו ונפלו פטור מגזה"כ[י]. חפר בור של ט' טפחים והשני השלימו לי' האחרון חייב בכל[יא].

נג. א) ר"מ פי"ב מה' נזקי ממון ה"א ב' ד' חו"מ סי' ת"י ס"ב וו'. ב) חו"מ שם ס"ה. ג) מס' ב"ק דף נ"א ע"א. ד) ר"מ שם ה"ב חו"מ שם ס"ו. ה) ר"מ שם ה"ב חו"מ שם ס"ו ועי' סמ"ע סק"ה. ו) עי' מג"ח בשם שי"מ. ז) ר"מ שם הט"ז חו"מ שם סי"ט. ח) ר"מ שם פי"ג ה"א חו"מ שם סכ"א. ט) ר"מ שם פי"ב הט"ז חו"מ שם ס"כ וכ"א. י) ר"מ שם הי"ז, ועי' במנ"ח. יא) שם הי"ב חו"מ שם סט"ו.

מצוה נד

לדון דיני הגנב (מ"ע כ"ג)

צוה הקב"ה על הב"ד לדון דיני גנב, שנאמר (שמות כ"א ל"ז) כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה.

משרשי המצוה שנצטווה לשלם כפל על הגנבה, דהגונב מן האדם גונב מהמקום ג"כ שיצטרך למלא חסרונו להגנגב מה שחסר ממונו על ידי הגניבה, נמצא דגנב משנים ולכן ישלם שנים, והקב"ה מוחל לו להגנגב שלו. גם דמי שיש לו מנה רוצה מאתים ואין אדם מת וחצי תאותו בידו, ולכן כפי מה שמתאווה לכפול ילקה בחסר כפל, גם כפי שרצה לחסור חברו יחסר ממונו. גם כי הגונב מכחיש בהשגחתו ית"ש בפרטי בני אדם שהוא הזן ומפרנס לכל תמיד בכל יום ובכל עת ובכל שעה. ואם טבח ומכר שהגיע רשעתו עד מדה זו קנסו אותו ד' וה'. וטעם רו"ה י"א שור שבטלו ממלאכה משלם ה' וי"א התורה חסה על הגנב שטרח להוליך השה על כתיפו אינו משלם אלא ד', גמ'.

ב"ק פרק ז' סנהדרין ע"ב, ר"מ פ"ג ופ"ט מהל' גניבה, סה"מ מ"ע רל"ט, סמ"ג עשין ע"ח, יראים רנ"ה, חו"מ סי' שמ"ח.

משנה הלכות

שנים שחפרו. חפר י' ובא אחר והוסיף י' וכן שלישי ואפילו מאה כולם חייבים[יב]. ונוהג בכ"מ ובכל זמן בזכרים שעליהם לעשות דין ולא בנקיבות, מ"מ הנקבות בכלל תשלומין הן[יג].

נד) שיעור החיוב. הגונב משו"פ ולמעלה מישראל עובר בלאו ואינו לוקה דניתן להשבון[א]. פחות משו"פ אסור לגנוב מד"ת ככל חצי שיעור[ב] (ה"ה וסמ"ע).

דיני כפל. וצריך לשלם כפל אם היו עדים[ג]. הודה מעצמו פטור מן הכפל[ד]. אין הגנבה בעין משלם מן היפה שבנכסים[ה]. גנב בהמה שוה ד' זוז ובשעת העמדה בדין שוה זוז, אם הוא בעין חוזר לבעלים ואם אינה בעין משלם הקרן כשעת הגניבה והכפל כשעת העמדה בדין, שוה בשעת הגניבה זוז ובשעת העמדה בדין ד' משלם קרן וכפל כשעת הגניבה, ואם איבדה בידים משלם קרן וכפל כמו שהוא עכשיו[ו]. נאנסה מיד הגנב חייב לשלם[ז]. נכנסה לחצר ונעל בפניה נעשה גנב[ח]. גונב

יב) ר"מ שם חו"מ שם סי"ד. יג) חינוך.

גד. א) ר"מ פ"א מה' גניבה ה"א חו"מ סי' שמ"ח ס"ב. ב) שם ה"ב חו"מ שם ס"א, ועי' מנ"ח.

ג) ר"מ שם ה"ד סמ"ע שם ס"ק י'. ד) שם ה"ה סמ"ע שם. ה) ר"מ שם פ"ג הי"א חו"מ שם ס"ה.

ו) ר"מ שם פ"א הי"ד חו"מ סי' שנ"ד ס"ג. ז) מנ"ח, עי' סנהדרין ע"ב ע"א ומ"מ פ"ט מהל' גניבה הי"ב.

ח) רש"י ב"מ דף י' ע"ב ד"ה גנו חצרו וקרפיפו מנין, ועי' קצה"ח סי' שמ"ח ס"ק ב'.

מצוה נה

לדון דין שן ורגל (מ"ע כ"ד)

צוה הקב"ה שעל הב"ד לדון דין בהמה שהזיקה לחבירו בשן או ברגל, שנאמר (שמות כ"ב ד') כי יבער איש, והיינו שן, ונאמר ושילח את בעירו וביער בשדה אחר, שהוא רגל. על שניהם מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם.

משנה הלכות

מבית הגנב פטור מכפל[ט]. הגונב את ההקדש פטור מכפל, וכן הגונב מעכו"ם אפילו למ"ד גזל עכו"ם דאורייתא[י]. והגונב עבדים וקרקעות פטור מכפל[יא].

דיני ד' וה'. דו"ה אינו חייב לשלם אלא בשוחט שחיטה כשירה ולא בנתנבלה, אבל שחט ונמצאת טרפה, השוחט לרפואה, ולכלבים חייב בדו"ה[יב]. השוחט עז חייב בדו"ה, עיין מש"כ בספרי שו"ת ח"ג סימן קע"ב.

שאר דיני גניבה. אין לו לשלם את הקרן ב"ד מוכרין אותו בגנבתו, ודוקא לאיש ולא לאשה[יג]. ובכלל המצוה לדון גונב נפש במיתה, וגנב שנמצא במחתרת מותר להרגו במחתרתו[יד], ואם בטוח לו שלא יהרגנו אסור להרגו[טו]. ואסור לגנוב דעת הבריות[טז]. תשלומי קרן נוהג בכל מקום ובכל זמן ע"פ ב"ד כל שהוא, ותשלומי כפל נוהג במקום שיש ב"ד סמוכין. יש מקשים לפ"מ דקיי"ל אין הולכין בממון אחר הרוב איך משכחת לה חיוב תשלומי דו"ה בטביחה, דילמא במקום נקב שחט ונקיבת הושט נבילה, ושוחט ונתנבלה בידו אפילו לרבנן פטור מדו"ה, ואין לומר דהולכין בתר רובא דהא בממון אין הולכין אחר הרוב. ולפענ"ד קושיא זו טעות הוא, דתשלומין דו"ה חייבה התורה לשלם בשעת שחיטה הראויה לאכילה, וכיון דשחיטה ראויה לאכילה הוא חייב בתשלומין אף דיש לחוש דילמא במקום נקב שחט, אבל כיון דכשרה הוא ראויה הוא. אלא דלר"מ דחייש למיעוטא היה מקום לקושיתם ז"ל, האיך חייבה התורה בדו"ה ליחוש דילמא במקום נקב שחט, עיין חולין ר"מ היכא אכל בישרא, וי"ל כגון שבדק הושט קודם שחיטה, והבן. ועיין שו"ת בית שערים חיו"ד סי' ל'.

נה) גדד שן והרגל. בהמה שנכנסה לרשות חבירו ואכלה מה שדרכה לאכול או שהזיקה ברגלה דרך הליכתה, הבעלים משלמין נזק שלם, דמועדים הם מתחלה אשן ורגל[א].

ט) ר"מ שם פ"א הי"ז. י) ר"מ שם פ"ב ה"א. יא) ר"מ שם ה"ב. יב) שם ה"ח. יג) ר"מ שם פ"ג הי"א וי"ב. יד) ר"מ שם פ"ט ה"ו. טו) שם ה"י. טז) ר"מ הל' מכירה פי"ח ה"א הו"מ סי' רכ"ח ס"ו.

נה. א) ר"מ פ"א מה' נזקי ממון ה"ב הו"מ סי' שפ"ט ס"ב.

משרשי המצוה כיון שבהמתו מזונותיה עליו אם הכניסה בשדה חבירו ואכלה שם או הפסידה יונקותיו ברגליה, משלם מיטב שדהו ומיטב כרמו כדי שיהא נזהר מלהזיק ולהתחייב במיטב שדהו. ולשון המשנה ארבעה אבות נזיקין השור והבור, והמבעה וההבער, הם השן והאש כי אלו הם אבות המזיקין, ומהם נמשכין התולדות. ועד"ה השן והרגל רומזים בדברים הקשים והמזיקים כענין רגל השור ושן בהמות אשלח בם. וכאשר גרמו עונות ישראל והזיקו בשדה, הוא המלא כל טוב, וכל טוב אדוניו בידו, הקב"ה מחזיר השפע והטוב הראוי לצאת לחוץ ואינו יוצא רק נשאר בשדה אשר ניזק, וזה מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם להשלים החסרון (ספר המקנה).

ב"ק פרק א' ב' ג' גיטין פ"ה, ר"מ פ"א מנזקי ממון, סה"מ מ"ע ר"מ, סמ"ג עשין פ"ז, חו"מ סי' ש"צ.

משנה הלכות

חיובם. יש לו למזיק מעות וקרקעות לדעת הסמ"ע[ב] הברירה ביד המזיק ולדעת הש"ך[ג] ביד הניזק הברירה. שן ורגל אינו חייב אלא ברשות הניזק[ד]. אכלה אוכלים הרעים שאינה נהנית מהם פטור[ה].

הקדש והפקר. הזיקו הקדש פטור. שור הפקר שהזיק פטור[ו], הזיק ואחר כך הפקירו פטור[ז]. זכה בו אחר אינו חייב לשלם כלל אפילו מה שנהנית[ח]. נתן הבהמה לשומר נכנס השומר תחת הבעלים לכל דבר[ט].

תולדות. תולדות הרגל, הזיקה ברגלה או בגופה או בשערה דרך הליכה[י], נתזו צרורות מתחת רגלה על כלים ונשברו אלו הם תולדות הרגל ומשלמין חצי נזק הלכה למשה מסיני[יא]. אכלה כסות וכלים או שאר דברים שאין דרכה לאכלם משלם חצי נזק שזה שינוי הוא והוי תולדה דקרן[יב]. ונוהג בכל מקום ובכ"ז בזכרים והנקבות בכלל תשלומין.

ב) סי' תי"ט סק"א. ג) שם סק"ב. ד) ר"מ שם פ"א ה"ז פ"ג ה"א חו"מ סי' שפ"ט סי"א וסי' שצ"א ס"ז. ה) ר"מ שם פ"ג ה"ג ועי' חו"מ סי' שצ"א ס"א וג'. ו) ממנ"ח ע"פ תוס' ב"ק ו' ע"ב ד"ה שור רעהו. ז) ר"מ שם פ"ח ה"ד חו"מ סי' ת"ו ס"ב וג'. ח) חו"מ שם ועי' מנ"ח. ט) ר"מ שם פ"ד ה"ד חו"מ סי' שצ"ו ס"ח. י) ר"מ שם פ"א ה"י חו"מ סי' ש"צ ס"א. יא) ר"מ שם פ"ב ה"ב חו"מ שם ס"ג. יב) ר"מ שם פ"ג ה"ג חו"מ סי' שצ"א ס"ב.

מצוה נו

לדון בנזקי אש (מ"ע כ"ה)

צוה הקב"ה שעל הב"ד לדון ולחייב לשלם למי שהזיק לחבירו באש, שנאמר (שמות כ"ב ה') כי תצא אש וגו' שלם ישלם המבעיר.

משרשי המצוה שלא יאמר כיון שהאש יצא מעצמו, ולא הזיקו בידים וגם לא בממונו, אינו חייב לשלם קמ"ל כיון שדרך האש לצאת מעצמו צריך לשמרו ולכן שלם ישלם המבעיר. ובגמ' אמרו בא לעשות אונם כרצון ושאינו מתכון כמתכון. עוד בגמ' אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה, אני הצתי אש בציון שנאמר (איכה ב') ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה, ואני עתיד לבנותה באש שנאמר (זכריה ב') ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה (ב"ק דף ס'). ועד"ה רומז לאש המחלוקת וכעם שצריך לשמור שמירה יתירה שלא תצא אפילו באונם, והאש נמשך מן האש הגדולה על ראש רשעים תחול, וכל שלוחיו אש אוכלה אש, וגופם אש, וסוסי אש רוכבים, וכלי מלחמתם אש, המדליק נעשה כאחד מהם ואוי לו למי שפגע בהם.

ב"ק כ"ב ס', ר"מ פי"ד מנזקי ממון, סה"מ מ"ע רמ"א, סמ"ג עשין פ"מ, חו"מ סי' תי"ת.

משנה הלכות

נו) גדר אש. המדליק אש בתוך שלו ויצא מעצמה והזיקה בתוך של חבירו חייב נזק שלם[א]. **הרחקה ותולדות.** הרחיק כשיעור הרחקה ועברה, או שעברה שלולית או נהר של ח' אמות פטור[ב]. ליחכה אבניו ונירו של חבירו חייב[ג]. אבניו וסכיניו ומשאו שהניחן בראש הגג ונפלו ברוח מצויה חייב משום תולדות אש[ד]. חיציו או ממונו. ובגמרא[ה] פליגי אשו משום ממונו או משום חציו, וקיי"ל אשו משום חציו[ו]. **טמון.** מבעיר בתוך שלו והלכה בגדיש של חבירו וכלים טמונים בגדישו ואכלם האש פטור[ז]. מבעיר בשל חבירו חייב הטמון[ח]. היה עבד כפות לגדיש וגדי כפות ונשרפו פטור על הגדי דקם ליה בדרבה מיניה, לא היה כפות חייב לשלם דהיה ליה לעבד לברוח ופטור על העבד[ט].

נו. א) ר"מ פי"ד מה' נזקי ממון ה"א חו"מ סי' תי"ח ס"ב. ב) ר"מ שם ה"ב חו"מ שם ס"ב ה'. ג) ר"מ שם ה"ח חו"מ שם ס"ב. ד) ר"מ שם המ"ז חו"מ סי' תי"א ס"א. ה) מס' ב"ק דף כ"ב ע"א. ו) ר"מ שם פי"ד המ"ו חו"מ סי' תי"ח ס"ז. ז) ר"מ שם ה"ט חו"מ שם סעי' י"ג. ח) ר"מ שם ה"ח חו"מ שם. ט) ר"מ שם ה"י.

מצוה נז

דיני שומר חנם (מ"ע כ"ו)

צוה הקב"ה לדון בדין שומר חנם, שנאמר (שמות כ"ב ו') כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור וגנב מבית האיש וגו'.

משרשי המצוה לפי שהשומר חנם אין לו תועלת כלל מזה, שלא קבל שכר על שמירת הפקדון אלא גומל חסד הוא, ולכן פטור מן הכל חוץ מן הפשיעה דדמי למזיק בידים. ועד"ה לפמ"ש במדרש הנעלם על פסוק חדשים לבקרים רבה אמונתיך, שהאדם מפקיד הנשמה בכל לילה והקב"ה נאמן בפקדונו אשר הפקד אתו ומחזיר נשמתו בכל יום חדשה, ולפעמים הוא שומר חנם שאין לו זכותים, והוא מושך מצד החן וחסד ונותן לו מתנת חנם כי חנון ורחום הוא. והנשמה הוא פקדון באדם וצריך להחזירה לבעליה (הקב"ה), לכן צריך לחזהר שלא להשתמש בה שלא לצורכה כמו בפקדון ולא למעול בה.

ב"ק פרק מ' וב"מ פרק ג', ר"מ פ"ד מפקדון, סה"מ מ"ע רמ"ב, סמ"ג עשין פ"ח, חו"מ סי' רצ"א.

משנה הלכות

שנים שעשו. א' הביא אש והאחרון עצים או להיפך האחרון חייב, בא אחד וליבה המלבה חייב, ליבה וליבתה הרוח חייב'. ליבו שנים כאחד פטורין, והוא דאין בכל אחד ללבות[א]. שלחה ביד חרש שו"ק המשלח חייב[ב], ביד פקח השליח חייב דאין שליח לדבר עבירה[ג]. הזיקה אדם המבעיר חייב בה' דברים, נזק צער וכו'[ד]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן ובכל ב"ד בזכרים, והנקבות בתשלומין אם הזיקו[ט].

נז) חיובי שומר חנם. שומר חנם (במטלטלין) פטור בכל חוץ מן הפשיעה, וחייב לישבע שאינו ברשותו שבועה דאורייתא, ומגלגלין עליו שלא פשע ושלא שלח בה יד[א]. הביא עדים שאינו ברשותו פטור משבועה[ב]. שמירה בבעלים פטור אף מפשיעה[ג]. פשע לענין אש, ולא נשרף אלא נגנב, חייב דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב[ד], אבל מתה פטור[ה].

דיני שמירה. השולח יד בפקדון אפילו על ידי שליח חייב בכל האונסין[ו]. אינו חייב בשמירה עד שמשך הפקדון[ז]. קבל עליו לשמור כסף ונמצא של זהב אינו חייב אלא כסף[ח]. כלה הזמן

י) ר"מ שם ה"ז חו"מ שם ס"ט. יא) שם ברמ"א. יב) ר"מ שם ה"ה חו"מ שם ס"ז.
יג) ר"מ שם ה"ו חו"מ שם ס"ח. יד) ר"מ שם הט"ו חו"מ סעי' י"ז. טו) חינוך לעיל מצוה נ"ה.
נז. א) ר"מ פ"ד מה' פקדון ה"א חו"מ סי' רצ"א ס"א וסי' רצ"ד ס"ב. ב) ר"מ הל' שכירות פ"ג ה"א חו"מ סי' רצ"ד ס"ב ועי"ש בנתיבות סק"ב. ג) ר"מ פ"א מה' שכירות ה"ג חו"מ סי' רצ"א סכ"ח.
ד) ר"מ פ"ד מה' פקדון ה"ו חו"מ סי' רצ"א ס"ו. ה) ר"מ שם פ"ג ה"י חו"מ שם ס"ט.
ו) ר"מ הל' גזילה פ"ג הי"א חו"מ סי' רצ"ב ס"ה. ז) ר"מ פ"ב מה' שכירות ה"ח חו"מ סי' רצ"א ס"ה
בשם יש מי שאומר, והש"ך שם ס"ק י"ג כתב שכן עיקר. ח) חו"מ סי' רצ"א ס"ד.

מצוה נח

דיני טוען ונטען (מ"ע כ"ז)

צוה הקב"ה לדון בדין טוען ונטען, כלומר כל מי שתובע את חבירו בשום דבר בשוה פרוטה ולמעלה, שנאמר (שמות כ"ב ח') על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבידה אשר יאמר כי הוא זה.

משרשי המצוה להנהיג העולם בצדק ומשפט ולעשות שלום בין המריבים. ואם טען על חבירו טענת ממון והודה במקצת הטילה עליו התורה שבועה דחזקה אין אדם מעיז פנים בפני בעל חובו, והאי בכולי בעי דלודי, והאי דכפר ליה בפלגא אשתמוטי הוא דקא משתמיט ליה, סבר עד דהוי לי זוזי ופרענא ליה, הלכך רמי רחמנא שבועה עליה כי היכא דלודי ליה בכוליה. גם רמז לפרט החטאים כשמתודה, ועל כל דבר פשע יאמר כי הוא זה, ומכסה פשעיו לא יצלח, ויבקש רחמים מהשי"ת.

ב"ק פרק ג' ב"מ פרק ג' וח' שבועות פרק ה', ר"מ הלכות טוען ונטען, סה"מ מ"ע רמ"ו, סמ"ג עשין צ"ה, חו"מ סי' פ"ז.

משנה הלכות

שקבל עליו, כל זמן שלא החזיר לבעלים הוה שומר חנם[ט]. שומר שמסר פקדון לאשתו ובני ביתו ולא שמרו כראוי חייבין לשלם, ואם אין להם בעל הבית משלם, שאל"כ כל אדם שיפקידו אצלו פקדון יאכלוהו בני ביתו ויפטר[י]. דיני השמירה הכל לפי המקום והזמן ששומרין שם אותן הדברים[יא]. הפקיד ערב שבת עם חשיכה כסף אין צריך לקברו ולהטמין בקרקע עד מוצש"ק[יב].

יוצאים מן הכלל. קרקעות ועבדים ושטרות אין בהם דין שומרים, וכן הקדש ומטלטלין של עכו"ם אין להם דין שומרין[יג]. שומר חנם שהתנה להתחייב בכל האונסין חייב אפילו בלא קנין[יד]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן ובכל ב"ד.

נח) דיני מודה במקצת. הטוען על חבירו טענת ממון, פקדון, או הלואה, וכיוצא בהן בשוה פרוטה ולמעלה, אם הודה חייב לשלם, כפר בכל פטור אפילו משבועה, הודה במקצת או שיש לו לתובע עד אחד חייב שבועה מדאורייתא ונפטר[א]. והמחייב שבועה יש בו ז' תנאין א) שיהיה הטענה שתי מעה כסף או יותר וההודאה לכה"פ בפרוטה[ב]. ב) שיהיה הטענה בדבר שבמשקל שבמדה ושבמנין, טען כיס

ט) מנ"ת. י) רמב"ם הל' פקדון פ"ד ה"ט הו"מ שם סכ"ד. יא) חו"מ שם סי"א ברמ"א.
יב) ר"מ פ"ד מה' פקדון ה"ה חו"מ שם סט"ז. יג) ר"מ פ"כ מה' שכירות ה"א חו"מ סי' ש"א.
יד) ר"מ שם ה"ט חו"מ סי' רצ"א סכ"ז.
נח. א) ר"מ פ"א מה' טוען ונטען ה"א ג' חו"מ סי' פ"ז ס"א וסי' פ"ח ס"ה. ב) ר"מ שם פ"ג ה"א חו"מ סי' פ"ח ס"א.

מצוה נט

דיני שומר שכר והשוכר (מ"ע כ"ח)

צוה הקב"ה שעל הב"ד לדון בדין נושא שכר והשוכר, פי' שומר פקדון חבירו בשכר או שוכר בהמה או מטלטלין מחבירו

משנה הלכות

מלא מעות מסרתי לך והנתבע אומר איני יודע אינו מחייב שבועה מה"ת[ג]. ג) שיהא ההודאה ממין הטענה, טענו שוורים והודה לו בצאן פטור, טענו בהמות והודה בשה וכפר בשאר חייב, וכיוצא בזה[ד]. ד) שיהיה הטענה בדבר שמסר לו, אבל המוצא מציאה והחזירה וטענו הבעלים יותר היה אינו נשבע[ה]. ה) שיהיה הטענה בין התובע והנתבע, טענו ליורשים כך וכך והיורשים שהם הנתבעים אומרים אינו אלא כך פטורים משבועה[ו]. ו) החזיר הנתבע לידו המקצת מיד, ואמר לו הילך, פטור משבועה דמודה במקצת[ז]. ז) הודה במקצת בדבר שיש עליו שטר או עדים, כגון התובע מאה זוז ויש שטר או עדים אחמשים והודה בחמישים וכפר בשאר, פטור משבועה[ח].

שבועת היסת. ומפני תיקון העולם תקנו שבועת היסת היכא דליכא להני תנאי[ט]. טען שני כלים אפילו שוין כ"ש והודה באחד חייב שבועה מה"ת[י]. המחויב שבועה היסת יכול להפכה אשכנגדו וישבע ויטול[יא]. שבועה של תורה בנקיטת חפץ, ושבועת היסת בלא נקיטת חפץ[יב]. וכתב הרי"ו נתיב י"ד ח"ג בשם רה"ג שמי שנטל תחנונים או סדור תפלות וסליחות ושאר כתבי קודש ונשבע שבועה באותו ספר אותה שבועה כשבועת ס"ת כי יש בהם כמה שמות של הקב"ה, ולא עוד אלא כיון שכתוב בהם כל אותיות שבאלף בית הרי מצטרפין אותיות שלהן לכמה שמות ולכמה גופי תורה.

שאר פרטי דינים. השותפין והאריסין נשבעין בנקיטת חפץ אף על הספק[יג]. שבועה דאורייתא אין מהפכין ועל נתבע לישבע וליפטר או לשלם לתובע, ובשבועת היסת דרבנן מהפכינן[יד], נשבע מדאורייתא משמתין אותו אם לא יעמוד ויורדין לנכסיו[טו] ולא מדרבנן. היה חשוד על השבועה מדאורייתא, כנגדו נשבע ונוטל ומדרבנן אין כנגדו נשבע ונוטל[טז]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים אבל לא בנקבות.

נט) דיני שומר שכר ושוכר. השומר פקדון חבירו בשכר, או שכר בהמה או מטלטלין מחבירו ונגנב או נאבד חייב בתשלומין[א], ואפילו לא שילם לו עדיין השכר[ב]. נאנסו כגון נשברו או נשבו או מתה הבהמה פטור מתשלומין

ג) ר"מ שם פ"ד ה"א חו"מ שם סכ"ג. ד) ר"מ שם פ"ד ה"ב חו"מ סי' רס"ז סכ"ז. ה) ר"מ פי"ג מה' גזילה ה"כ חו"מ סי' רס"ז סכ"ז. ונטע"ן פ"א ה"ג חו"מ סי' פ"ז ס"א. ו) ר"מ שם פ"ד ה"ד חו"מ סי' פ"ח סכ"ח ול'. ז) ר"מ שם פ"א ה"ג חו"מ סי' פ"ז ס"ד וס"ח. ח) ר"מ שם פ"ד ה"ה חו"מ סי' פ"ח ס"ג. ט) ר"מ שם פ"א ה"ד שם סי' פ"ז סי"א. י) ר"מ הל' שבועות פי"א הט"ו הל' טוען ונטען פ"א ה"ג חו"מ סי' פ"ז סי"ב. יא) ר"מ שם פ"א ה"ד שם יב) ר"מ הל' טוען ונטען פ"א ה"ב חו"מ סי' צ"ג ס"א. יג) ר"מ הל' טוען ונטען פ"א ה"ב חו"מ סי' צ"ג ס"א. יד) ר"מ שם ה"ד ח' חו"מ סי' פ"ז סי"א. טו) ר"מ הל' טוען ונטען פ"א ה"ד חו"מ סי' פ"ז ס"ט. טז) ר"מ שם פ"ב ה"א ד' ז' חו"מ שם סי"ג. נט. א) ר"מ פ"א מה' שכירות ה"ב חו"מ סי' ש"ג ס"א ב'. ב) מנ"ח. ג) ר"מ שם פ"ג ה"ח חו"מ שם ס"ז. ד) ר"מ שם פ"ג ה"ח חו"מ שם ס"ז. ה) חו"מ סי' ק"ח ס"א. ו) ר"מ הל' טוען ונטען פ"א ה"ג חו"מ סי' פ"ז ס"ד. ז) ר"מ הל' טוען ונטען פ"א ה"ג חו"מ סי' פ"ז סי"ג. ח) ר"מ שם פ"ד ה"ד חו"מ סי' פ"ח סכ"ח ול'. ט) ר"מ שם פ"א ה"ג חו"מ סי' פ"ז ס"ד וס"ח. י) ר"מ שם פ"ג ה"ה חו"מ סי' פ"ח ס"ג. יא) ר"מ שם פ"א ה"ד שם סי' פ"ז סי"א. יב) ר"מ הל' שבועות פי"א הט"ו הל' טוען ונטען פ"א ה"ג חו"מ סי' פ"ז סי"ב. יג) ר"מ הל' טוען ונטען פ"א ה"ב חו"מ סי' צ"ג ס"א. יד) ר"מ שם ה"ד ח' חו"מ סי' פ"ז סי"א. טו) ר"מ הל' טוען ונטען פ"א ה"ד חו"מ סי' פ"ז ס"ט. טז) ר"מ שם פ"ב ה"א ד' ז' חו"מ שם סי"ג. נט. א) ר"מ פ"א מה' שכירות ה"ב חו"מ סי' ש"ג ס"א ב'. ב) מנ"ח.

ונפלה מחלוקת ביניהם, שנאמר (שמות כ"ב ט') כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור.

משרשי המצוה מה שמחויב בגניבה ואבידה לפי שקבלו אחריות עליהם, ופטור מאונסים דכיון דשניהם, השומר ובעל הממון, משתתפין בתועלת, שהשומר מקבל ממון שמירתו והשוכר מקבל שכירות עבור חפצו מהשוכר, ולזה נחלקו הנזקים בין שניהם. מה שיבא מנזק מפני מיעוט השמירה הוא מכים השומר, והיינו גניבה ואבידה, והנזקים שאין תחבולה למונעם, והם שבורה ושבויה ומתה, הם מכים בעל הממון. ורמז יש שאנחנו שומרי שכר על התורה ומצות, שהתורה יעדה לנו שכר פירותיהם בעולם הזה והקרן לעוה"ב, ועלינו לשמרם, ואם נתעצל בקיומם ובשמירתו אנו חייבים בתשלומין, ואונס רחמנא פטריה.

ב"ק פרק ו' ופרק ח' שבועות פרק ה', ר"מ פ"א משכירות, פה"מ ס"ע רמ"ג, סמ"ג עשין פ"ט, חו"מ סי' ש"ג עד ש"ו.

משנה הלכות

וחייב שבועה לאמת דבריו[ג]. נתן לו פחות משוה פרוטה לא הוה שומר שכר[ד]. נדרי שכר. הנהנה בשוה פרוטה, אפילו לא נתן, נעשה הנפקד על ידי זה ש"ש[ה]. המפקיד אצל חנוני מעות מותרים ה"ל ש"ש כיון דיש לו רשות להשתמש בהם, קשורים לא הוי ש"ש[ו]. שומר אבידה או מלוה על המשכון דעת הר"מ[ז] דהוי ש"ש משום פרוטה דר' יוסף והרבה חולקין[ח]. ועיין חו"מ סי' ע"ב ורס"ז, ובנתיבות סי' ע"ב סקי"ט כתב דגבאי צדקה לא הוי ש"ש משום פרוטה דר"י דלא הוה בכלל עוסק במצוה פטור מן המצוה כיון שאין עליו חיוב להיות גבאי צדקה, ודבריו תמוהין מתש' מהרי"ק שורש ו', ועיין ש"ע או"ח סי' ל"ח ס"ח, ומג"א סק"ח שם, ונדרים ל"ג ע"ב, ובערוך השלחן סקי"א שם, ובשו"ת יד אליהו סי' נ"ד ובתשובה[ט] הארכתי בזה. ובגבאי צדקה מיהו פטור משום דמעות עניים והקדש פטור[י]. שאר פרטי דינים. שומר שכר אינו יכול לחזור תוך הזמן[יא]. נאנס צריך המפקיד לשלם לו שכרו משלם[יב]. ונראה דאם נאנס בתוך הזמן יכול המפקיד ליתן לו פקדון אחר כעין זה שישמור לו משך הזמן שנשאר ואם לא רצה אינו חייב לשלם לו[יג]. שוכר שכלה הזמן הרי הוא כשומר חנם מכאן ולהבא עד שיחזיר[יד]. שוכר (וכן שומר שכר ושאר שומרים) בבעלים פטור[טו]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים, והתשלומין נוהגין בכל איש ישראל.

ג) ר"מ שם חו"מ שם ס"ג. ד) ש"ך שם סק"א. ה) מג"ח ע"פ דין חנוני שבחו"מ סי' רצ"ב ס"ז ודין אומן שבסי' ש"ו ס"א. ו) ר"מ פ"ז מה' שאלה ח"ו ז' חו"מ סי' רצ"ב ס"ז. ז) פי"ג מה' גזילה ח"י. ח) רס"א חו"מ סי' רס"ז סעי' מ"ז. ט) משנה תלכות ח"ד סי' רכ"ד. י) ר"מ הל' שאלה ופקדון פ"ה ח"א חו"מ סי' ש"א ס"ו. יא) הרב במגיד שם פ"ז הי"א חו"מ סי' רצ"ג ס"א. יב) תרב המגיד הל' שכירות פ"ב ח"ב ש"ך חו"מ סי' ש"ג ס"ק ח'. יג) עי' נתח"מ סי' ש"ג ס"ק ב'. יד) חו"מ סי' ד"ש ס"ו וסי' שמ"ג ס"ב. טו) ר"מ הל' שאלה ופקדון פ"ב ח"א וב' חו"מ סי' רצ"א סעי' כ"ח.

מצוה ס

דיני שואל (מ"ע כ"ט)

צוה הקב"ה שעל הב"ד לדון דין שואל מחבירו חפץ בלא שכר, שנאמר (שמות כ"ב י"ג) כי ישאל איש מעם רעהו כסף או כלים ונשבר או מת בעליו אין עמו שלם ישלם.

משרשי המצוה שהשואל חייב אפילו באונסין חוץ ממתה מחמת מלאכה הראויה לה, לפי שזה המשאיל מדת חסידות עשה לעשות טובה בלי תשלומין כלל וכל הנאה שלו הוא ובאחריותו הוא, והרי זה כענין לוה מעות שאם נאנסו ממנו לא יפטר מן המלוה בטענת אונס, ופטור במתה מחמת מלאכה דלאו לאוקמי בכולתא שאלה. ומעם דאם בעליו עמו פטור אף על השאלה, דכיון שהוא שם ישמור את שלו, ואף אחר שהלכו הבעלים נמי פטור כשהיו בשעת שאלה י"ל משום דלא פלוג הוא. ובדרך דמז כי ישאל איש מעם רעהו, זה הקב"ה שנקרא רעך, וישאל ממנו כסף או כלים ונשבר או מת השואל, ובעליו אין עמו שח"ו בעט בטובת ה', לא השתמש בכסף או כלים לקיים מצות אלא לצרכי עצמו, שלם ישלם דמצות לאו לה"נ ואפילו באונסין ישלם בגיהנם, ואם בעליו שהשתמש בכסף או כלים לבעליו עמו, לה', לקיים מצות ה' לא ישלם.

ב"מ פ"ח שבועות פ"ח, ר"מ פ"א ופ"ו משאלה ופ"א משכירות, סה"מ מ"ע רמ"ד, סמ"ג עשין צ"ב, חו"מ רצ"ג ש"ג ש"ו ש"מ-שמ"ז.

משנה הלכות

ס) חיובי שואל. שואל מחבירו כל דבר שהוא משוה פרוטה ומעלה להשתמש בו, לעולם חייב לשלם אם לא היה בידו להחזירו לו חוץ ממתה מחמת מלאכה הראויה לה, שינה ממלאכה ששאל בשבילה, אפילו מתה מחמת מלאכה הראויה ה חייב[א]. שאל כלי כסף ונמצאת של זהב, עד שלא נודע לו שהוא של זהב אינו חייב אלא על של כסף, ומשנודע לו חייב אשל זהב[ב]. שואל אי יכול לחייב עצמו גם במתה מחמת מלאכה תלוי בב' תירוצי התוס'[ג] עיין קצה"ח סי' ש"מ ס"ק א' ונתה"מ סי' ש"מ ס"ק ב'.

הפסקת השאלה. שואל יכול לחזור תוך הזמן ואינו דמי לשאר שומרין[ד]. מת השואל תוך הזמן יורשים משתמשין בחפץ עד סוף הזמן, ופטורים מאונסים דשואל ודינם כשומר שכר, עש"ך[ה]. כלה זמן השאלה אסור להשתמש בה דהוה גזלן[ו].

שאר פרטי דינים. שואל טוען מתה מחמת מלאכה, במקום רואין אינו נאמן ובמקום שאין

ס. א) ר"מ פ"א מה' שאלה ה"א חו"מ סי' ש"מ ס"א. ב) קצה"ח סי' רצ"א סק"ד ומנ"ת. ג) ב"מ נ"ח ע"א ד"ה אמר ר' יוחנן. ד) מנ"ת, עיי"ש. ה) סי' שמ"א ס"ג. ו) מנ"ת.

מצוה סא

דיני מפתה (מ"ע ל')

צוה הקב"ה שעל הב"ד לדון בדין המפתה בתולה כמשפטו הכתוב עליו, שנאמר (שמות כ"ב ט"ו) כי יפתה איש בתולה וגו'.

משרשי המצוה מה שחלקה התורה בין אנוסה למפותה, כי דרך העולם להיות בחורי חמד מפתים בתולות בנות גדולים היפות, ואיננו הגון שיהא החוטא נשכר, ולכן לא חייבו התורה לישאנה בעל כרחה, ובעבור שגם היא חטאה לא נתן עונש שישאנה בעל כרחו ודי שישלם קנס. ודרך בני הגדולים לאנום בנות הפחותים במעלה, אשר אין כח לעמוד נגדם, ולכן אמר באונס ולו תהיה לאישה. ועל דרך הרמז וכי יפתה, זה היצה"ר, בתולה, זה כנ"י כדכתיב קום בתולת ישראל (עמוס ה'), אשר לא אורשה, שלא נתקדשה ואין בו קדושה, מהר ימהרנה לו, שע"י עבירה זו תשמע לו כאשה, ואם מאן, ויעשה תשובה, ימאן, השי"ת

משנה הלכות

סא) חיובי ודיני מפותה. המפתח בתולה מבת ג' שנים ויום אחד עד שתבגר, משהערה בה חייב קנס חמישים שקל כסף לאביה[א]. בא עליה שלא כדרכה נחלקו הפוסקים[ב] אי חייב קנס. אין לה אב פטור דמחלה ליה[ג]. ומצוה לישאנה[ד]. הסכים אביה לכנסה פטור מקנס[ה], ואין הקנס של חמשים, רק דמי הנאת שכיבה בלבד, וחייב עוד לתת בושת ופגם לאביה אפילו כנסה מדעתו, לפי יחוסה וחשיבותה[ו]. וכותב לה כתובה כשאר הבתולות[ז].

שם רואין חייב שבועת התורה לאמת דבריו, וכולל שלא פשע ושלא שלח יד[ח]. השואל והשוכר אסור להם להשאיל ולהשכיר לאחרים ואם עברו ומתה כדרכה ישלם השואל לבעלים ראשונים[ט]. כל השומרין שנשבעין נשבעין שבועת השומרין שאירע כך וכך ושאינו ברשותו ושלא שלח בה יד, ואם רצה לשלם נשבע ג"כ שאינו ברשותו ושכך היה שוה[י]. בהקדש ובעכו"ם אינו נוהג דין שואל[יא]. ונוהג בכ"מ ובכ"ז. בזכרים ונקבות.

ז) שם. וכדין פקדון בר"מ הל' שכירות פ"ג ה"א והו"מ סי' רצ"ד ס"ב. ח) ר"מ הל' שכירות פ"א ה"ד הו"מ סי' שמ"ב וסי' ש"ז ס"ד. ט) ר"מ הל' שאלה ופקדון פ"ד ה"א ופ"ו ה"א הו"מ סי' רצ"ד ס"ב סי' רצ"ח ס"ב.
י) ר"מ הל' שכירות פ"ב ה"א.
סא. א. ר"מ פ"א מה' נערה בתולה ה"א אבה"ע סי' קע"ז ס"א, מנ"ח ע"פ תוס' סנהדרין ע"ג ע"ב ד"ה משעת.
ב) עי' ר"מ שם ה"ה ורש"י ותוס' סנהדרין דף ע"ג ע"ב ור"ן כתובות דף י"ד ע"ב מדפי הרי"ף. ג) חינוך, ועי' מנ"ח בשם ר"מ שם פ"ב חי"ב ותוס' סנהדרין ע"ג ע"ב. ד) אה"ע שם ס"ח. ה) ר"מ שם פ"א ה"ג ובטור אבה"ע שם. ו) ר"מ שם פ"ב ה"א ג' אה"ע שם וברמ"א. ז) שם פ"א ה"ג.

שהוא אביה, לתתה לו, ויפרוק חטאו בצדקה ויעשה תשובה ויבזה עצמו בבשת ופגם ויסלח לו.

כתובות פרק ג׳, ר״מ פ״א מנערה בתולה, סה״מ מ״ע ר״כ, סמ״ג עשין נ״ב, אה״ע סי׳ קע״ז.

מצוה סב

מכשפה לא תחיה (ל״ת ל״ב)

הזהיר הקב״ה שלא להחיות כל מי שיעשה כישוף, שנאמר (שמות כ״ב י״ז) מכשפה לא תחיה, ואנשים ונשים בכלל אלא שדבר הכתוב ברגיל שנשים כשפניות יותר.

משרשי המצוה כי העבירה הזאת היא אבי אבות הטומאה וגורם לכמה תקלות, כמ״ש רז״ל למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה. שהקב״ה חפץ בישובו של עולם

משנה הלכות

דיני אנוסה. כל שבעל בעיר בחזקת מפותה ובשדה בחזקת אונס עד שיביאו עדים להיפך[ח]. המאנס חייב לישאנה בעל כרחו ולו תהיה לאשה כל ימיו[ט]. לא רצה האב או מיאנה להיות לו אשה משלם קנס לאב[י], אין לה אב קנסה לעצמה[יא], ויש לה דמי צער[יב].

נשים שאין להן קנס. ואלו שאין להם קנס, הבוגרת, והממאנת, והאילונית השוטה, והחרשת, ושיצא עליה שם רע בילדותה בעדים שתבעה אותם לזנות עמהם, המגורשת מן הנשואין[יג], המאנס חייבי כרת, או מלקות[יד], חייבי מיתה[טו], מתה קודם שעמדה בדין[טז], גיורת ושבויה, ומשוחררת שנתגיירו ושנשתחררו ושנפדו יותר מבת ג׳ שנים[יז] כל אלו אין להם קנס. חייבי עשה יש להם קנס[יח]. חציה שפחה וחציה ב״ח ספק אי אית לה קנס[יט]. ודעת הר״מ[כ] דכל שיש לה קנס יש לה בשת ופגם, אין לה קנס אין לה בשת ופגם אם נתפתה חוץ מבוגרת, והטור והאחרונים תפסו עליו, וצ״ע אבעל מצות השם שסתם כדברי הרמב״ם בזה. ונוהג בב״ד סמוכין בזמן שדנין דיני קנס, אבל שישאנה מצוה גם בזמן הזה ודנין בכ״מ ובכ״ז.

סב) עונשו של מכשף. כל מי שעשה כישוף באיזה אופן שהוא בעדים במזיד ובהתראה, חייב סקילה[א]. ושאלת אוב וידעוני בכלל מכשף הוא, עיין טו״ד סי׳ קע״ט, ועיקר הלאו יתבאר במקומו[ב].

החיוב על ב״ד. מצוה להמיתו בסקילה, אם אי אפשר להמיתו במיתה הראוי לו מצוה להמיתו בכל אופן שאפשר, רק שיהיה ע״י ב״ד

ח) שם ח״ב. ט) ר״מ שם ה״ד אה״ע שם ס״נ. י) ר״מ שם. יא) חינוך כאן ובמצות תקנ״ז, ר״מ שם פ״ב הי״ב. יב) ר״מ שם ה״א אה״ע שם ס״א. יג) שם פ״א ה״ט אה״ע שם ס״ד בתג״ה. יד) שם הי״א. טו) שם הי״ב. טז) שם הי״ד. יז) שם ה״י. יח) שם הי״ב. יט) מנ״ח ועי׳ פמ״ג פתיחה כוללת או״ח. כ) ר״מ שם פ״ב ה״ט.

סב. א) ר״מ הל׳ ע״ז פי״א הי״ט הל׳ סנהדרין פט״ו ה״י. ב) מצוות רנ״ה ורנ״ו.

ושיתנהג הכל כדרך הטבע שהוטבע בו בתחילת הבריאה לטובת בנ"א, וצוה לכל אחד לפעול פעלו למינהו, ועל כל עשב מלמטה יש לו מזל ממונה מלמעלה ואומר לו גדל. והמכשף בתחבולותיו מערב הגבולים והמינין האסורין להתעדב מצד היזק שבהן, ואותו התעדובת עולה כ"כ שמבטל מפעולתו לפי שעה כח המזל הממונה על שני מינים. והמשל לזה המרכיב שני מינים יחדשו לברוא מין שלישי, נמצא שבטלה הרכבת כח שניהם, וכמה חללים הפילה, ולכן חייבה התורה מיתה עליה. ורמז מזה לכלאי זרעים, בהמה, ושעטנז. ורבינו מנחם הבבלי פי' מכחישים מלשון כחושי ודלות, כמו כחש מעשה זית, אחר שמנע פעולתו הטבעי ממנו נשאר כחש ודל בלא חיות.

סנהדרין פ"ז, ר"מ פי"ד מסנהדרין, סה"מ ל"ת ש"י, סמ"ג לאוין קצ"ח, יראים פ"ב, מויז"ד פי' קע"מ.

מצוה סג

אונאת גר (ל"ת ל"ג)

הזהיר הקב"ה לבני ישראל שלא להונות את הגר אפילו בדברים, שנאמר (שמות כ"ב כ') וגר לא תונה.

משנה הלכות

סמוכין[ג]. וכל מחויבי מיתת ב"ד, העובר עליה ולא המיתיהו עובר בעשה, חוץ ממכשף שאם עבר ולא המיתיהו עוברים ג"כ על לאו זה דלא תחיה[ד]. ואין לוקין על לאו זה דאין בו מעשה[ה].

שאר פרטים. מעשה כישוף ומעשה שדים שני דברים הם כמ"ש רז"ל[ו] בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם זו מעשה כישוף. ונוהג בזמן שדנין דיני נפשות.

סג) גדר גר. סתם גר האמור בתורה הוא אחד מן האומות שנתגייר ונכנס בדתינו וקבל עליו כל התורה עם דקדוקי סופרים. קבל עליו כל התורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו, רבי יוסי בר' יהודה אומר אפילו דקדוק אחד מדברי סופרים[א]. ומשקבל עליו ונעשה ישראל מיד הוא בלאו זה. ובספרא[ב] אמרו שלא תאמר אמש היה עובד ע"ז ועכשיו נכנס תחת כנפי השכינה.

כפילות הלאוין. והוכפל לאו זה לקמן[ג]. והעובר והונה את הגר עובר בב' לאוין והלוחצו עובר בג' לאוין, משום לא תונה ולא תלחצנו

ג) ר"מ חל' סנהדרין פי"ד ה"ח. ד) ר"מ שם ה"ב. ה) חינוך. ו) סנהדרין דף ס"ז ע"ב.

סג. א) בכורות ל' ע"ב. ב) קדושים פרק ח. ג) ויקרא י"ט ל"ג לא תונו אותו.

משרשי המצות לפי שענין האונאה קרובה אצלו מבישראל, כי ישראל יש לו גואלים שתובעים עלבונו וזה אין לו, לכן הזהרנו הבורא בלאוין נוספות אף שאנו מוזהרים בזה בישראל, וזה כיון שנכנס בדת ישראל הרי הוא כישראל, נוסף בו לאו. ועוד אמרו בו טעם אחר, שיש חשש שלא יחזור לסורו מחמת עלבונו, ואנחנו עונותיהם סבלנו שגרמנו לו לחזור לסורו. גר נקרא גר צדק לפי שנכנס תחת כנפי השכינה הנקראת צדק, וכל הלוחץ אותו ומקניטו אפילו בדברים כאלו .נוגע בבבת עינו, שהמדה הזאת נקראת בת עין (מצ"ד).

ב"מ ע"א ע"ב, ר"מ הל' מלוה פ"ד, סה"מ ל"ת רל"ז, סמ"ג לאוין קצ"ג, סמ"ק סי' פ"ח ר"ס, חו"מ סי' רכ"ח.

מצוה סד

שלא להונות הגר בממון (ל"ת ל"ד)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא להונות הגר בממון כלומר אם יהיה לנו משא ומתן עמו, שנאמר (שמות כ"ב כ') ולא תלחצנו ודרשו במכילתא תלחצנו בממון.

משנה הלכות

ומשום לאו הנכלל עם כל ישראל[ד]. ואין לוקין על לאוין אלו משום דאונאה אין בו מעשה, ואונאת ממון ניתן לתשלומין[ה].

גניבת דעת. ואסור לגנוב דעת, ואפילו דעתו של גוי[ו]. וגניבת דעת הבריות חמור מאד, ולכן החמירו בו ז"ל[ז] יותר מגניבת ממון שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון[ח]. וזה גונב דעת עליון, כי שם תלוי עונשו, וזה גונב ממון שענשו למטה מהדעת. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

סד) האיסורים. אסור להונות או ללחוץ הגר[א], ואמ' בגמ'[ב] הלוחצו עובר בג' לאוין, משום לא תלחצנו, וגר לא תלחץ, ולא תהיה לו כנשה, וצריך שילך עמו לפנים משורת הדין, כדרב דימי שאמר[ג] מנין לנושה בחבירו שאסור לעבור לפניו ת"ל לא תהיה לו כנשה (יראים). ובגמ' ב"מ[ד] מבואר דבל"ו מקומות ואמרי לה במ"ו מקומות הזהירה התורה על הגר. ובס' החינוך[ה] ט"ס מה שכתב כ"ד מקומות[ו]. אם הגר התחיל להתקוטט עם ישראל וישראל השיב לו נראה דאינו עובר[ז], ועיין חינוך מצוה של"ח. ובחו"מ סי' רכ"ח ס"א ברמ"א אינו מצווה באונאת דברים אלא ליראי השם.

ד) ר"מ הל' מכירה פי"ד הט"ו-ו"ז ועי' חו"מ סי' רכ"ח ס"ב. ה) חינוך ר"מ שם פי"ב ה"א.
ו) ר"מ הל' דעות פ"ב הי"ב הל' מכירה פי"ח ה"א. ז) תוספתא ב"ק פ"ז ה"ג מסכת כלה פ"י.
ח) ע"פ ר"מ הל' מכירה פי"ד הי"ה לענין אונאת דברים.
סד. א) ר"מ פי"ד מה' מכירה הט"ו. ב) ב"מ דף נ"ט ע"ב. ג) ב"מ ע"ה ע"ב. ד) נ"ט ע"ב.
ה) מצוה ס"ג. ו) מנ"ח. ז) מנ"ח מצוה ס"ג.

משרשי המצוה מה שכתבתי במצוה ס"ג. גם כדי לכוף את יצרנו לבל נעשה לכל אשר נמצא כח בידינו לעשות לו רעה, וכיון שזה האיש בינינו בלי עוזר וסומך, ויש כח ביד כל אחד ואחד ממנו לעשות לו רעה, הזהירתנו התורה לבל נעבור עליו את הדרך כלל אפילו בדברים, וכ"ש במעשה. ומתוך גדרים אלו נקנה נפש יקרה ומסולתת מעוטרת המדות הראויות לקבלת הטוב, ויושלם בנו חפץ השי"ת שחפץ להטיב לנו. עוד טעם יש שלא יאמרו שמצאו אונאה בחלוף הדת. ומחמת שאמרו קשים גרים לישראל, ואין השכינה שורה אלא משפחות מיוחסות שבישראל, ועל ידי זה ידחקום, אמרה התורה חביבין גרים לפני יוצר כל, ולכן לא תאנה ולא תלחצנו.

הציונים כבמצוה ס"ג.

מצוה סה

אלמנה ויתום לא תענון (ל"ת ל"ה)

הזהיר הקב"ה שלא לענות אלמנה ויתום, שנאמר (שמות כ"ב כ"א) כל אלמנה ויתום לא תענון, ואחר המענה ברבור או במעשה בכלל האזהרה, והרמב"ן ז"ל מנה אלמנה ויתום לשני לאוין.

משנה הלכות

דיני אונאה ולמקח טעות. קנה באחד מדרכי הקנין, כל דבר לפי קנינו, אין אחד מהם יכול לחזור בו, ואם לקח ממנו יותר משויו פחות משתות הוי מחילה. יותר משתות בטל מקח, שתות מכוון קנה ומחזיר אונאה[ח]. נמצא בו מום מבטל המקח וכל אחד יכול לחזור בו[ט].

שאר פרטים. והוא ענף מלא תגנוב, ולא תגזול, ומצות מאזני צדק, דמה שיקח ממונו בגנבה, או דרך מקח וממכר באונאה'. וכתב הרדב"ז במצ"ד מצוה תק"מ שלא להטות משפט גר יתום שאם היה גר והוא יתום עובר בג' לאוין, ובמנחת חינוך[יא] מסתפק בזה אי עובר בגר יתום לאו בפני עצמו, ולא ראה דברי הרדב"ז ז"ל. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

סה) גדרי יתום ואלמנה. בכלל המצוה, שהוא יתום בין מן האב בין מן האם, ואצ"ל מתרוייהו, ויתום ואלמנה בין עניים בין עשירים בכלל, ואפילו אלמנה ויתומים של מלך, ואינו

ח) ר"מ שם פי"ב ה"א-ד חו"מ סי' רכ"ז ס"ב-ד.
ט) ר"מ שם לפט"ו ה"ג.
י) ב"מ ס"א ע"א.
יא) מצוה ס"ח.

משרשי המצוה מ"ש בסמוך בענין הגר, לפי שהם תשי כח, והבריות מקילין בהם להרע ולהצר אותם, שאין להם מי שיטעון טענתם כמו שהיה עושה איש האלמנה ואביהם של יתומים, אבל הקב"ה שהוא שותף השלישי באדם, והוא אביהם של יתומים ואלמנות, ואביהם זה קיים, ולפי שהוא לקח אביהם הבשר מהם אף כי בחטאו, לכן ברית כרותה להם שהם צועקים על מעניהם ונענין. גם דמעותיהם מצויה ושערי דמעות לא ננעלו. גם כי הזהירה התורה לקנות בנפשינו מדת החסד ורחמים, ונהיה ישרים בכל מעשינו ונחום ונחמול עליהם, ונראה זכותם בכל דבר יותר משהיינו עושים אם היה האב קיים.

מכילתא משפטים, ר"מ פ"ו מה' דעות, סה"מ ל"ת רנ"ז, סמ"ג לאוין ח', סמ"ק סי' פ"ו פ"ז, יראים מצ' נ"ד, חו"מ סי' צ"ז, טוי"ד סי' ק"פ.

משנה הלכות

נענש עליהם יותר מבשאר אדם אלא אם כן צעקו לה' שנאמר צעוק יצעק שמוע אשמע. ומותר לענות אותם לטובתם ליישרם בדרך טובה ואעפ"כ ינהגם ברחמים יותר משאר כל אדם[א]. ויש לו דין יתום עד שיהא גדול כל כך שיודע לעשות עסקיו לעצמו כשאר הגדולים[ב]. ואלמנה לעולם או עד שתנשא לאחר[ג].

תקנות דרבנן לטובתם של יתומים.

ותקנו ז"ל[ד] במשא ומתן עם בני אדם יהא ידם על העליונה כמו בהקדש ועוד יותר, והכל לתקנתם. הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה[ה]. לא גזרו בהם רבית דרבנן, ועיין יו"ד סי' ק"ס באיזה רבית דרבנן[ו]. ולווין מיתומים אחרים ברבית דרבנן[ו]. גר שנתגייר ובניו קטנים עמו נסתפק במנ"ח אי שייך בהו דין יתום כיון שסוף סוף יש להם אב ואינם תשושי כח. וגר יתום בכלל לאו זה, עיין מצוה ס"ד בשם רדב"ז. דעת רש"י עה"ת [שמות כ"ב כ"א] דלאו זה קאי אכל ישראל, ולא הזכיר אלמנה ויתום אלא שהם תשושי כח. ועיין יראים דלאו זה איכא נמי בישראל, אלא שהכתוב הוצרך להזהיר עליהם בשני לאוין, והאחרונים פלפלו בזה, עיין סמ"ג וברית משה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ואין לוקין על לאו זה.

סה. א) ר"מ פ"ו מה' דעות ה"י. ב) חינוך ור"מ שם. ג) כן משמע מהדרשה שהביא החינוך ושאר ראשונים (ושנמצא במכילתא דרשב"י) "אשה קובלת לבעלה". ד) גיטין נ"ב ע"א ר"מ חל' מכירה פ"ט ה"ג חו"מ סי' קצ"ט ס"ד. ה) ר"מ חל' מלוה פי"ז ה"א וב' חו"מ סי' ק"ח ס"ח. ו) סי"ח. ז) פ"ת שם ס"ק י"ח.

מצוה סו

להלוות לעני בשעת דחקו (מ"ע ל"א)

צוה הקב"ה להלוות לעני ישראל כפי מה שצריך לו אם תשיג ידו, שנאמר (שמות כ"ב כ"ד) אם כסף תלוה את עמי, ובא הקבלה לחז"ל במכילתא דהאי אם חובה הוא.

משרשי המצוה שנצטוונו להלוות לעני בשעת דחקו ואפלתו עד שלא בא לאותה בושה לחזור ולשאל על הפתחים. ואם יהיה לו מעט סעד של הלואה במה להרויח אולי לא יצטרך לשאלה לעולם. וכשירחמנו הא־ל בריוח ישלם לנושיו ויחיה בנותר. ועד"ה אם כסף תלוה וגו' את העני עמך, כלומר שאם יש לך כסף להלוות תדע שמותר הכסף הוא של העני עמך, ורצה הקב"ה לזכותינו בנתינת צדקה. ועוד אמרו אם כסף תלוה את עמי, כלומר שאתה עמי בפתח, ואם לאו אז העני עמך, העניות יבא עליך דגלגל החוזר הוא.

כתובות פ"ז ב"מ ע"א, ר"מ הל' מלוה פ"א, סה"מ מ"ע קצ"ז, סמ"ג עשין צ"ג, סמ"ק רמ"ט, יראים מ"ז, חו"מ סי' צ"ז, יו"ד סי' רמ"ח.

משנה הלכות

סו) גדולת המצוה. מצות עשה להלוות לעני,
וגדולה מצוה זו מן הצדקה אל העני השואל, שזה כבר נצרך לשאול, וזה עדיין לא הגיע למדה זו[א].

קדימה. ומצוה זו שייכה גם בעשיר, והוא בכלל גמילות חסדים,
וזה סדר דין קדימה, קרוב קודם לכל אדם, ישראל קודם לנכרי, עני קודם לעשיר, עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת[ב]. ובמנ"ח כאן תמה למה השמיט הרמב"ם דין קדימה בהלואה, ואינה קושיא, דהר"מ בפ"י מהלכות מתנות עניים כלל מצוה זו דהלואה לעני ודגמ"ח בכלל צדקה. וז"ל ה' מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו, מעלה הגדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל המך ונותן לו המתנה או הלואה, או עושה עמו שותפות וכו' הביאו הטור יו"ד סי' רמ"ט, ועיין מש"כ בספרי (שו"ת ח"ג סי' קנ"ד) מזה. עבריין באחת מכל מצות התורה במזיד ולא עשה תשובה אינו חייב להלותו[ג].

פרטי דיני הלואה. לוה שהיה לו לפרוע ולא פרע, ואפילו
בדעתו לפרוע רק מדחיקו מיום ליום, נקרא רשע שנאמר לוה רשע ולא ישלם צדיק חונן ונותן[ד]. המלוה בסתם אין רשאי לתובעו פחות משלשים יום[ה]. המלוה מעותיו שלא בעדים עובר על

סו. א) ר"מ פ"א מה' מלוה ה"א חו"מ סי' צ"ז ס"א. ב) חו"מ שם. ג) יו"ד סי' רנ"א ס"א. ד) ר"מ שם ה"נ. ה) חו"מ סי' ע"ג ס"א סמ"ג עשין צ"ג.

מצוה סז

לא תהיה לו כנושה (ל"ת ל"ו)

הזהיר הקב"ה שלא לתבוע מן הלוה חובו כשיודע שאין לו לשלם, שנאמר (שמות כ"ב כ"ד) לא תהיה לו כנושה, ונכלל באזהרה זו שלא להלוות בריבית לישראל.

משרשי המצוה שלא יצטער הלוה ויצטרך לפיים המלוה בדברים, והוי ריבית, שהרי אפילו המקדים שלום ואינו רגיל לתת לו שלום הוי בכלל רבית. ואמר כנושה, דומיא דאיליו הוא נושא את נפשו, שכיון שיודע שאין לו ממון, ודחקו, אתה מוצא את נשמתו ונוטל את נפשו (דמ"ה), ורצה הקב"ה שנקנה לנו מדת החסד וחנינה וחמלה, וכשיהיו המדות האלו קבועות לנו אז נהיה ראויים לקבלת הטובה, ויושלם חפץ השם להיטיב לנו בעוה"ז ובעוה"ב.

ב"מ ע"ח, ר"מ פי"א מהל' מלוה, סה"מ ל"ת רל"ד, סמ"ג לאוין קפ"ה, חו"מ סי' צ"ז.

משנה הלכות

לאו דלפני עור לא תתן מכשול, וגורם קללה לעצמו (ב"מ דף ע"ה),[1] וצ"ע שלא נזהרין בזה. כתב בספר חסידים[2] יותר טוב להתחבר עם ע"ה שהוא וחרן בממונו מלהתחבר עם ת"ח שעצרן וקפדן. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

סז) פרטי איסור זה. התובע מן הלוה חובו ויודע שאין לו עובר בלאו[א]. ואין לוקין עליו משום דאין בו מעשה. ואסור לעבור לפניו שיראהו כדי שלא יכלימנו אף שאינו מבקשהו ואם עבר לפניו אינו עובר בלאו[ב]. אם אינו יודע אם יש לו או אין לו נראה דאינו עובר אם תבעו, דאין אדם יודע מטמונות בני אדם ואולי כבר יש לו[ג]. טען הלוה מטלטלין אלו אינו שלו, יביא ראיה לדבריו, או יגבה מהם חובו בעל כרחו[ד].

חובת הלוה לפרוע. ומצוה על הלוה לפרוע חובו. האומר שאינו רוצה לקיים מצוה ולשלם מכין אותו עד שתצא נפשו, אם יש לו מעות[ה]. ואסור לו לכבוש ממון חבירו ולומר לו לך ושוב ומחר אתן לך, ויש אתו[ו]. ואסור ללוה לקחת הלואה ולהוציאה שלא לצורך עד שלא יהיה לו לשלם, ואם עשה כן נקרא רשע[ז].

1) ר"מ שם פ"ב ה"ז חו"מ סי' ע' ס"א. 2) סימן שכב.

סז. א) ר"מ פ"א מה' מלוה ה"ב חו"מ סי' צ"ז ס"ב. ב) ר"מ שם ה"ג ועי' בלח"מ חו"מ שם. ג) מנ"ח. ד) ר"מ שם ה"ד. ה) חנ"ה מיימוני שם אות א' מהסמ"ג עשין צ"ג. ו) ר"מ שם ה"ג חו"מ שם ס"ב. ז) ר"מ שם חו"מ שם ס"ד.

מצוה סח

לא תשימון עליו נשך (ל"ת ל"ז)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא להתעסק למלוה ברבית, בין הלוה והמלוה, כלומר שלא נעשה להם ערב או עד ולא נכתוב ביניהם שטר שהוזכר בו ברבית, שנאמר (שמות כ"ב כ"ד) לא תשימון עליו נשך.

משרשי המצוה כי הא־ל ב"ה חפץ בישוב עמו אשר בחר לבל יבלעו איש את רעהו מבלי שירגיש, ולאחר זמן ימצא את ביתו ריקם מכל. כי כן דרכו של הרבית, והוא לא ידע, ומפני כן נקרא נשך. וכל הנזקקים ברין עסק ביש כולם נתפשין בלא תשימון עליו נשך, ובהמנע מן המעשה הזה ערב וסופר ועדים, ימנעו בני אדם ממנה, והעוברים כולם כופרים בתחיית המתים וביציאת מצרים ובא־ל ישראל כמאמר ר' יוסי (ב"מ ע"א), והם מביאים עדים ולבלר וקולמוס ודיין וכותבין וחותמין פלוני זה כפר באלקי ישראל.

ב"מ ע"א ע"ב, ר"מ הל' מלוה פ"ד, סה"מ ל"ת רל"ז, סמ"ג לאוין קצ"ג, סמ"ק סי' ר"פ, יראים רע"ב, יו"ד סי' ק"פ.

משנה הלכות

פרטים בגביית חוב. אין בע"ח גובה מכסות אשתו ובניו של חול, ולא מבגדים שצבען לשמן, אף על פי שלא לבשו עדיין, ומכלי שבת גובה[ח], ואין צריך לומר תכשיטי כסף וזהב, סמ"ג. ועיין שו"ע חו"מ מדינים אלו[ט]. יתומים חייבים לשלם חוב אביהם מדרבנן[י]. ועיין מש"כ במשנה הלכות כתובות (סי' רכ"ב). ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

סח) החיובים הקשורים ברבית. המלוה לישראל מעות ברבית עובר בששה לאוין, ואלו הן משום לא תהיה לו כנושה, את כספך לא תתן לו בנשך, ובמרבית לא תתן אכלך, אל תקח מאתו נשך ותרבית, לא תשימון עליו נשך, לפני עור לא תתן מכשול[א]. ולדעת קצת מרבותינו[ב] עובר נמי אלאו הבא מכלל עשה, לנכרי תשיך, מכלל דלאחיך לא תשיך. ואם היה גר עובר גם משום לא תלחצנו[ג], ואם היו אלמנה ויתום עובר נמי משום לא תענון, דאין לך עינוי גדול מזה[ד]. הלוה עובר בשתים משום לא תשיך לאחיך ומשום לפני עור[ה]. והסמ"ק כתב דהלוה עובר בג' לאוין ועשה לא תשיך לאחיך, ולאחיך לא תשיך, ולפ"ע, ועשה דלנכרי תשיך, ע"ש. ערב ועדים עוברים משום לא תשימון, וכן הסופר, ואם לא היה

ח) ר"מ שם ה"ה חו"מ שם סכ"ה כ"ו. ט) סי' צ"ז. י) ר"מ שם פי"א ה"ה חו"מ סי' ק"ז ס"א.
סח. א) ר"מ פ"ד מה' מלוה ה"ב. ב) מגיד משנה שם. ג) מנ"ח מצוה ס"ד. ד) עי' ר"מ שם ה"א.
ה) ר"מ שם ה"ב.

מצוה סט

שלא לקלל הדיינים (ל"ת ל"ח)

הזהיר הקב"ה שלא לקלל הדיינים, שנאמר (שמות כ"ב כ"ז) אלהים לא תקלל, ובא הקבלה לדיינים, כמו אשר ירשיעון אלהים. ובכלל הלאו אזהרה למברך השם.

משרשי המצוה כי הדיינים מעמידין העולם והישוב כדכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ, ואם נתן רשות לכל אחד לבזות ולקלל השופטים יהרס הדת ומשפט לארץ יפול, כי יהיו דבריו נבזים ואיש את רעהו חיים בלעו. ולפי שעל הרוב הדיין שנאוי על העם, דמוכיח להו במילי דשמיא, לכן הזהיר על קללתו נוסף על הלאו

משנה הלכות

רוצה להלוות בלי עדים עברו נמי על לפ"ע[ו]. וכל מיני סרסור או מסייע או שהורהו עובר משום לפ"ע, ומיירי שבלי הסרסור לא היו מתפשרים[ז].

שטר שכתוב בו רבית. ועוברים משעת כתיבה[ח]. מלוה על פה נחלקו הפוסקים אי עוברים הערב והעדים[ט], עיין כנה"ג חו"מ סי' ע"ב. אם נכתבו הרבית מפורש בשטר דעת המרדכי כיון דלא יבא לידי גוביינא (דב"ד לא יגבו שטר זה) אינו עובר, ודעת פוסקים[י] דעובר משעת כתיבה.

שאר פרטי דינים. היתה רבית קצוצה מוציאין אותו מן המלוה ומחזירין ללוה[יא]. מת המלוה אין מוצאין מיד הבנים[יב]. רבית דרבנן דעת הרא"ש ב"מ ס"ח דאין הלוה עובר, ועיין חוו"ד יו"ד סי' ק"ס [ס"ק א'], ולדעת הרא"ש ה"ה דעדים אינן עוברים ברבית דרבנן אלא שחולק על דברי הרא"ש. גר תושב מותר ליקח ממנו רבית[יג]. ואין לוקין על לאו זה כיון שניתן להשבון[יד] והסמ"ג ועוד פוסקים ס"ל דלוקין, עיין במל"מ[טו]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

סט) הגדרת הקללה והחיובים. המקלל דיין בכל לשון, בעדים והתראה באחד משמות השי"ת כגון י"ה, או שדי, אלקים, א' ד', או בכינוי כגון רחום, חנון, או קנא, או בלשון הנקרא בלשונות עמים, לוקה משום ב' לאוין, משום מקלל ישראל, ודיין[א]. ואם הוא נשיא לוקה ג', ואם היה אביו לוקה ד', ועשה דאת ה' אלקיך תירא שהרי הוציא שם שמים לבטלה ח"ו[ב]. ולהראב"ד[ג] אינו לוקה רק בקלל בשם המיוחד. ובחידושי הארכתי.

ו) ר"מ שם ש"ך חו"מ סי' ק"ס ס"ק א'. ז) מנ"ח. ח) עי' מנ"ח. ט) פתחי תשובה סי' ק"ס ס"ק ב'. י) מנ"ח ועי' חו"מ סי' ל"ד ס"י וסי' נ"ב ס"א ובנו"כ שם. יא) ר"מ הל' מלוה פ"ד ה"ג יו"ד סי' קס"א ס"ח. יב) ר"מ שם ח"ד יו"ד שם ס"ו. יג) ר"מ שם פ"ה ה"א, עי' ט"ז סי' קנ"ט סק"א. יד) חינוך, וכ"כ ר"מ שם פ"ד ה"ג לענין מלוה ולוה. טו) שם פ"ד ה"ו.

סט. א) ר"מ פכ"ו מה' סנהדרין ה"א ב' ד' חו"מ סי' כ"ז ס"א. ב) ר"מ שם. ג) שם ה"ב.

דמקלל כל ישראל. גם להסיר מעל הדיינים יראת הנדון וקללתו, כדי שיוציאו הדין לאמתו, והוציאו בלשון אלקים, כי כל הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה, ואלקים נצב בעדת א־ל, ואין כבודו של מלך לקלל שותפו.

שבועות ל"ה ל"ו סנהדרין נ"ו, ר"מ פ"ב מע"ז ופכ"ו מסנהדרין, סה"מ ל"ת שמ"ו, סמ"ג לאוין מ"ז ר"מ, חו"מ סי' כ"ז תכ"ה, יראים פ"א, סמ"ק סי' קכ"ה.

מצוה ע

ברכת השם (ל"ת ל"ט)

הזהיר הקב"ה שלא להוציא שם שמים המיוחד כגון יכה יוסי את יוסי, או בכינוי, שנאמר (שמות כ"ב ח') אלקים לא תקלל, וכתיב (ויקרא כ"ד ט"ז) ונוקב שם ה' מות יומת.

משרשי המצוה לפי שההוגה שם שמים בנקבו בזדון לבו הוציא את עצמו מכל הנבראים שכולם מהללים ומשבחים ומפארים את שם קדשו, ואפילו הצומח דכתיב אז ירננו כל עצי היער (תהלים צ"ה), ואפילו הדומם כמ"ש מכנף הארץ זמירות

משנה הלכות

הפטורים. קלל בלא שם אינו לוקה, אבל אסור הוא[ד]. אמר אל יהי ברוך, אפילו אמר לד', פטור דלא אמרינן מכלל לאו אתה שומע הן[ה]. ולאו זה אינו אלא בדיינים סמוכין[ו]. המקלל מת פטור. וה"ה היוצא ליהרג[ז]. דיין שהוא מקבל שוחד מצוה לקללו[ח]. המקלל רשע פטור[ט]. דיין סמוך ונפסל, כגון שנסמא עינו או שכח תלמודו, אינו בכלל לא תקלל[י]. חזר בו תוך כדי דבור אינו לוקה, דתוך כדי דבור כדבור דמי חוץ ממגדף[יא]. ובאסיפת חכמים הקשה דהאיך לוקין עליו, דהא הוי התראת ספק דלמא יחזור תוך כדי דבור, ולפענ"ד קושיא לא קחזינא דהחזר תוך כדי דבור הוי כאלו לא קלל כלל, אבל לא חזר בו כיון שקבל ההתראה ואמר אעפ"כ הוה כמו שלוקין אנדרים ושבועות ונזירות אע"ג דאיתנייהו בשאלה, ובחידושי הארכתי בס"ד. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות ובדיינין סמוכין.

ע) חיובו. המברך השם בשם המיוחד בעדים ובהתראה מיתתו בסקילה[א], במזיד ובלא התראה חייב כרת[ב], וי"א[ג] דלוקה, והדיינים סומכין עליו אחד אחד ידיהם על ראשו ואומרים לו אתה גרמת לעצמך ולא אחר. ואין בכל

ד) חינוך [ועי' מנ"ח] חו"מ שם ס"ב. ה) ר"מ שם ח"ד חו"מ שם. ו) מנ"ח וא"ת ס"ק ב'.
ז) ר"מ שם ח"ב ובחל' ממרים פ"ח הי"ב (לענין חדיוט) ועי' מנ"ח. ח) עי' שאילתות פ' בלק סי' קל"ד. ט) מנ"ח. י) שם. יא) שם.
ע. א) ר"מ פ"ב מה' עכו"ם ה"ו. ב) עי' ר"מ פ"א מה' שגגות ה"ב. ג) מנ"ח.

שמענו, והוא עשה ההפוך זה. ובדבור הרע הזה מתרוקן מכל טובה, וכל הוד נפשו נהפך למשחית והוא נחשב כבהמות, כי באותו דבר שהבדילו השם לטובה ובו נעשה אדם, הוא הדבור שנבדל בו ממין הבהמות, מבדיל הוא את עצמו לדעת ומוציא עצמו לגמרי מכל גדר הדעת, ונעשה כשרץ נמאס ונאלח ועוד למטה ממנו, וגורם למניעת הטובה לנו ממנו ית"ש, שהוא כנגד חפצו ב"ה. גם כי בכל העבירות עכ"פ יש לו יצה"ר מסטינו ומטהו לרעה בהראות לו איזה הנאה גופנית, אבל בעבירה זו אין בה לא הנאה ולא תועלת ולא שום תכלית גופני או רוחני, רק כמ"ש והנפש אשר תעשה ביד רמה את ה' הוא מגדף.

מראה המקומות כבמצוה פ"ט.

משנה הלכות

הרוגי ב"ד מי שסומכין עליו אלא מגדף בלבד[ד]. לאחר שנסקל תולין אותו על עץ[ה]. **על איזה שמות חייב.** וד' שמות הקדושים הם, שם הוי' ב"ה וב"ש ככתיבתו, והוא נקרא שם המיוחד. שם א' ד' כקריאתו, י"א דגם זה שם המיוחד, וי"א דהוא בכלל כינוי. שם אלקים נקרא לפעמים שם המיוחד ולפעמים כינוי. רחום וחנון, קנא, וכיוצא בהם, והם נקראים תמיד כינויים[ו]. בירך בכינויין הרי הוא בלא תעשה וי"א[ז] בכרת, ונחלקו הפוסקים אי לוקין עליו[ח].

פרטי דיני הברכה. בירך וחזר בו תוך כדי דבור נסקל[ט]. בשוגג אינו חייב חטאת[י]. מגדף השם בשם ע"ז קנאין פוגעין בו, ואם הביאוהו לב"ד אינו נסקל[יא]. השומע ברכת השם מישראל חייב לקרוע, מן עכו"ם פטור[יב].

דיני העדות. עדים שבאו לב"ד להעיד מעידין בכינוי, כלומר יכה יוסי את יוסי, נגמר הדין מוציאין כל אדם לחוץ ולא נשארו רק הב"ד והעדים, וגדול שבעדים אומר מה ששמע בפירוש השם המיוחד, והדיינים עומדים על רגליהם וקורעין ולא מאחין, ושאר העדים אומרים אף אנו כמוהו שמענו[יג]. שוים העדים בדינם אף אלו שלא העידו בפירוש, וכל מה שחייב בדין חייב גם כאן, אלא שהוסיף העד שהעיד בפירוש שאין יכול לחזור בו תוך כדי דבור[יד].

שאר פרטים. מגדף בכתב דינו כשבועה בכתב[טו]. נוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ונוהג בבן נח. ונהרג אפילו על הכינויים. ובזמן הזה מרחיקין ממנו ומחרימין אותו כמבואר בחו"מ סי' תכ"ה[טז] ארור בו קללה בו.

ד) ר"מ פ"ב מה' עכו"ם ה"י. ה) שם פט"ו מה' סנהדרין ה"ו, הל' עכו"ם פ"ב ה"ו. ו) ר"מ הל' יסוה"ת פ"ו הל' ה'. ז) תוס' סנהדרין דף נ"ו ע"א ד"ה ועל. ח) עי' מנ"ח. ט) ר"מ הל' עכו"ם שם ח"מ. י) שם פ"א מה' שגגות ה"ב. יא) ר"מ ה' עכו"ם שם הי"ב. יב) שם הי"ד. יג) שם הי"ב. יד) מנ"ח. טו) פירוש — שאינו חייב, מנ"ח. טז) ס"א, ועי' ב"י שם בשם שו"ת הרא"ש.

מצוה עא

שלא לקלל נשיא (ל"ת מ')

הזהיר הקב"ה שלא לקלל נשיא, שנאמר (שמות כ"ב כ"ז) ונשיא בעמך לא תאור, וכא הפי' הנשיא זה המלך. ובכלל לאו זה נשיא בישראל, ודאש סנהדרין גדולה, דהזהרת הכתוב על כל שהוא ראש ושררה על ישראל, בין ממשלת התורה בין ממשלת מלכות.

משרשי המצוה לפי שא"א לישוב בני אדם מבלי שיעשו אחד מביניהם ראש על האחרים, לעשות מצותו ולקיים גזירותיו, מפני שרעות בנ"א חלוקין זו מזו ולא יסכימו כולם לדעת אחת לעולם לעשות שום דבר, ומתוך כך יצא מביניהם להתבטל המועילות להם. ועל כן צריכין לקבל דעת א' מהם אם טוב אם רע למען יצליחו בעסקי של עולם, פעם ימצא בעצתו וחפצו תועלת רב, ופעם ההיפך, וכל זה טוב מן המחלוקת שגורם ביטול גמור. וצריך שתהא אימתו עליך ולא להקל בכבודו, ולכן מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ואפקי' התורה בלשון לא תאור, דאפילו ארורה קלה אסור, לפי שהדרגל רע שאדם מרגיל עצמו בינו לבין עצמו הוא סוף מעשהו.

מכילתא, סנהדרין ס"ו, ר"מ פכ"ו מסנהדרין, סה"מ ל"ת שמ"ז, סמ"ג לאוין ר"י, חו"מ סי' כ"ז.

משנה הלכות

עא) החיובים. המקלל מלך, או נשיא או ראש מסנהדרין, בשם או בכינוי לוקה ג' מלקיות, משום אלהים לא תקלל, ונשיא בעמך לא תאור, ולא תקלל חרש, ואם היה אביו לוקה ד'[א]. לא הי' מלך סמוך בסמיכת חכמים אינו עובר אלא בב' לאוין[ב], ועשה דאת ה' אלוקיך תירא[ג]. היה נשיא רשע, או שנתמנה שלא על פי התורה, או ממשפחת גרים אינו עובר על לאו זה[ד].

המקלל עצמו. ובמנ"ח כאן פשיטא ליה דמקלל עצמו אם היה דיין או נשיא אינו עובר רק על לאו דשמור נפשך, דלא שייך במקלל עצמו הלאו דאלהים ונשיא, דזה רק על אחר נאמרה ולא על עצמו. ונעלם מיני' דברי הרדב"ז במצ"ד מצוה תקנ"ו שכתב להדיא דהמקלל עצמו והוא דיין ונשיא חייב ג', וכן כתב באלה המצות למהרמ"ח. ועיין לעיל מצוה ס"ט, עוד שאר דינין שכתבתי שם בדיינין השייכים לכאן.

חומר האיסור. וכבר ידעת בסוד ברכות והתפלות כמה גדול כח הדבור לפעול, הן לטוב והן להיפך, כי האותיות היוצאים מן הפה עושים רושם

עא. א) ר"מ פכ"ו מה' סנהדרין ה"ב. ב) מנ"ח. ג) מנ"ח מצוה ס"ט, ומיירי היכא שקלל בשם המיוחד. ד) מנ"ח.

מצוה עב

מלאתך ודמעך לא תאחר (ל"ת ט"א)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא להקדים חוקי הפרשות התבואה, כגון תרומה לבכורים ומעשרות לתרומה, אלא יפרישו הכל על הסדר, שנאמר (שמות כ"ב כ"ח) מלאתך ודמעך לא תאחר.

משרשי המצוה כי בהעשות הדברים על סדרן לא יבא בהן הערבוב והטעות, וכשאינו נעשה על הסדר יהיה הטעות נמצא בהן תמיד. ובהיות התרומה והמעשרות דבר גדול בקיום הדת ציונו להזהר בהן. גם כי יבא לאכילת טבל שהוא במיתה. ועוד שלא יראה זלזול לכהן שיוציא של לוי קודם לכהן, וכתיב וכבדתו כל אחד גדולתו קודמת לחברו, ועד"ה שהבקשה והתפלה והוידוי שהאדם מתפלל בדמע לא תאחר לקבל ולהפק רצון, שברית כרותה היא ששערי דמעות לא ננעלו, וזה מלאתך ודמעך, מלשון דמעה, לא תאחר (רבינו מנחם הבבלי).

תמורה דף ד' תרומות פ"ג, ר"מ פ"ג מתרומות, סה"מ ל"ת קנ"ד, סמ"ג לאוין רנ"ג, יו"ד סי' של"א.

משנה הלכות

עב) סדר הפרשה. סדר הפרשתן, ביכורים, תרומה, מעשר ראשון, מעשר שני, ובשנה השלישית והשביעית מעשר עני במקום מעשר שני. עבר והקדים אחד לשני עובר בלאו, ועשה, ומה שעשה עשה[א]. והעשה דצריך להיות כסדרן[ב]. ומצוה לשאול על הפרשתו והדרא לטבלא ולא עבר אלמפרע[ג]. אפה עיסה של טבל, מפריש תרומה, מעשר באויר, ופעולות למטה ולמעלה, על כן יהיו דבריך מעטים כי אם בדברי תורה שנקראת טוב ותפעול ותשפיע טובה לעולם. נוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות בזמן שנהיה עם מלכנו או נשיא או ראשי סנהדרי גדולה.

ראשון, חלה, ואחר כך מעשר שני, חלה קודמת דנקראת ראשית ואין מע"ש נקרא ראשית[ד]. אינו עובר אלא אתבואה שכבר חלה עליה שם טבל, שנגמרה מלאכתה ונתחייבה בתרומה ומעשרות[ה].

הקדים בשבלים. הקדים בשבלים אינו לוקה, עיין רש"י שבת קכ"ז ע"ב ד"ה שהקדימו[ו]. הקדים מע"ר בשבלים ונתנו ללוי, אין הלוי מחויב להפריש תרומה גדולה ממעשר זה, ואם הקדים בכרי חייב הלוי להפריש ת"ג ג"כ[ז]. וי"א[ח] דוקא שכבר ראה פני בית ונתחייב מה"ת בידי ישראל וי"א[ט] דאף מיד לאחר שנתמרח. הקדים מעשר שני למע"ר ולתרומה חייב להפריש ממנו תרומה ומע"ר[י].

עב. א) ר"מ פ"ג מה' תרומות הכ"ב כ"ג. ב) מנ"ח ע"פ תוס' תמורה ד' ע"ב ד"ה איתמר עלה. ג) מנ"ח.
ד) מנ"ח ע"פ ר"ש ור"מ דמאי פ"ה מ"א. ה) מנ"ח. ו) וד"ה וחני מילי. ז) ר"מ שם הי"א.
ח) תוס' שבת דף קכ"ז ד"ה האי איידגן, בתי' שני. ט) שם בתי' ראשון. י) תוס' יו"ט פ"ג דתרומות מ"ו.

מצוה עג

טרפה לא תאכלו (ל"ת מ"ב)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול טרפה, שנאמר (שמות כ"ב ל') ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו. ובכלל האזהרה שלא נאכל מבהמה שטרפה אחת מהחיות הטורפים, או שנולד בה חולי שממיתה בתוך שנתה, ושלא נאכל בשר מן החי, ובשר שיצא חוץ ממחיצתו כגון בשר קדשים, ועובר שיצא חוץ למעי אמו.

משרשי המצוה לפי שהטרפות מורה חולי בבהמה כמ"ש טרפה אינה חיה י"ב חדש, וכיון שהוא נוטה למות יגרום הפסד לגוף האדם האוכלו, ואם נטרפה מחיה זרקה בו הארום שיזיק לגוף, ולפי שהגוף כלי לנפש, וזולתה לא תושלם מלאכתה לעולם, על כן באה בצלו. והגוף בידיה כמו הצבת ביד הנפח אשר עמו מוציא כלי למעשהו, ובהיות הצבת חזק ומכוון יעשה מאומן דברים טובים, ואם יהיה צבת רעוע לא יבואו לעולם הכלים מכוונים ונאים כ"כ. ע"כ הרחיקה התורה דבר הגורם נזק והפסד לגוף. ולא נתגלה טעם כל טרפה והזיקן, שלא יתחכמו בעלי

משנה הלכות

החייבים מדאורייתא ומדרבנן. מדאורייתא אין מצוה זו אלא בדגן תירוש ויצהר[א]. ומדרבנן הגדל בעציץ שאינו נקוב דגן תירוש ויצהר והגדל בחו"ל, וכן פירות שאינן דגן ותירוש ויצהר בארץ, ופירות עם הארצים, וכל שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ חייב מדרבנן[ב]. מדאורייתא חטה אחת פוטרת כל הכרי מתרומה גדולה, ומד"ס לתת אחד מחמישים[ג]. תרומה נותנים לכהנים, מע"ר, ללוי מע"ש יאכלוהו הבעלים בירושלים. ונוהג בזכרים ונקבות בזמן שא"י בישובה. ובזמן הזה מדרבנן.

עג) מיני טריפות. שמונה מיני טרפות נאמרו למשה מסיני, ואלו הן, דרוסה, נקובה, חסרה, נטולה, פסוקה, קרועה, נפולה, שבורה[א].

ע' טריפות שמנאם הרמב"ם. והם מתחלקים לע' ענפים, ומנאם הרמב"ם[ב] ואלו הם. נקב המח, נתמסמס המוח, ניקב התורבץ, נהפך הושט במראה — פנימי אדום וחיצון לבן, ניקב הלב, ניקב קנה הלב, ניקב המרה, ניקב הכבד, ניקבה הקיבה, ניקב הכרס הפנימי, ניקב ההמסס, ניקב בית הכוסות, ניקבו הדקין, יצאו ונהפכו בני מעיה,

יא) ראב"ד שם חט"ז ועי' ט"ז יו"ד סי' של"א סק"ה.
ע. א) ר"מ פ"ח מה' שחיטה ה"א יו"ד סי' כ"ט.
יב) יו"ד שם לפי הט"ז הנ"ל.
ב) שם פ"י ה"ט.
יג) ר"מ שם ה"א.

החכמות לומר אני אכלתי דבר פלוני ולא הזיק לי, או יאמרו שתלוי בזמן ובמקום, ולכן סתם הדבר, והוא ית"ש יודע ועד שודאי מזיק וסופו להזיק. וכתב הרדב"ז ועינינו המה הרואות באומות העולם שנמצאים בהם בעלי תחלואים שונים ומשונים גרועים ביותר, משא"כ שומרי התורה על הרוב אם לא על הכל.

חולין פ"ח מכות י"ח ובתוספתא שם, ר"מ פ"ד–ה' ממ"א ופ"ה מהל' שחיטה פי"א ממעשה"ק פ"ט מחק"פ, סה"מ ל"ת קפ"א, סמ"ג לאוין קל"ד עשין פ"ג, סמ"ק סי' ר"א, יראים קמ"ג, יו"ד סי' כ"ט.

מצוה עד

לא תשא שמע שוא (ל"ת מ"ג)

הזהיר הקב"ה שלא ישמע הדיין טענת האחר שלא בפני בעל דין חבירו, שנאמר (שמות כ"ג א') לא תשא שמע שוא, וכתיב שמוע בין אחיכם, וכתיב מדבר שקר תרחק. ובכלל הלאו גם לבעל דין שלא ישמיע לדיין טענותיו, אפילו ידצה הדיין לשמוע ביחיד. וגם נכלל המספר לשון הרע ומקבלו ומעיד עדות שקר.

משנה הלכות

ניקב הטחול בסומכו, ניקב קנה הריאה, ניקבה הריאה, ניקב סמפון הריאה, נאטם מקום הריאה, נקבו סמפונות הריאה, נמצאת ליחה סרוחה בריאה, מים סרוחים בריאה, מים עכורים בריאה, נתמסמסה הריאה, נשתנית מראיתה, נסרכה אונה לאונה, חסרה המרה, חסרה הקיבה, חסר הכרס, חסר ההמסס, חסר בית הכוסות, חסר אחת מהמעיים, חסר מנין האונות, נתחלפו האונות, נמצא בלא חיתוך האונות, חסר מקצת הריאה, יבשה מקצת הריאה, צמקה הריאה מפחד אדם, ניטל הרגל, חסר הגלגולת כסלע, ב' מרות, ב' קיבות, ב' כרסים, ב' המססים, ב' בה"כ, ב' בני מעיים, הותירו האונות, ריאה נפוחה כחריות של דקל, יתרת רגל, נפסק חוט השדרה, נתמסמס החוט, ניטלה צומת הגידין, ניטל הכבד, ניטל לחי העליון, הקטינה הכוליא, לקתה הכוליא, נמצאת בה ליחה, מים עכורים בכוליא, מים סרוחים בכוליא, נשתברו רוב צלעותיה, נעקרו רוב צלעותיה מהחוליות, נעקרה צלע וחוליה עמה, נקרע רוב הכרס החיצונה, הגלידה המכה, נתרסקו האברים, נדלדלו הסימנים, דרוסה.

שאר פרטים. אין בודקין אחר הטרפות זולת בטרפות הריאה לפי שהוא מיעוט המצוי[ג]. פרטי הדינים עיין יו"ד, ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזו"נ והאוכל כזית מבשר טריפה לוקה.

עד) האיסור על הדיין ועל בעלי הדין. אסור לדיין לשמוע מבעל דין אחד, אפילו דבור אחד, כשאין בעל דין השני עמו, וכן אסור לבעל דין

ג) יו"ד סי' ל"ט ס"א.

משרשי המצוה כי כשיבא לפני הדיין להטעים דבריו שלא כפני בע"ד חבירו, ואולי שקר יגיד, ואפילו יבא אח"כ חבירו ויכחישנו, שמא תקבל נפש הדיין צורת הדברים הראשונים ותמשך אחריהם, ועי"ז יבא להטות הדין לפי הצורה שקבל בתחילה. וקורא אותו שמע שוא, אע"פ שאין אנו יודעין בבירור דשקר מדבר, כי אלולי היה בדבריו שוא לא היה מקדים דבריו לדיין קודם בא רעהו. גם כי אין אדם רואה חובה לעצמו ויחתור אחר דברי שקר להצדיק עצמו. והשקר הוא נתעב והקללה בבית מאהביו, וקב"ה אמת וכל אשר אתו אמת, והברכה במתרמים במעשיהם לו ית"ש באמת ובתמים בחסד ורחמים וכל מדותיו הטובות והנעלות.

מכות כ"ג, שבועות ל"א, ר"ה פכ"ח מסנהדרין, פה"מ ל"ת ר"פ, סמ"ג לאוין רי"ד, סמ"ק סי' רל"ד, חו"מ סי' י"ז.

משנה הלכות

להגיד שנאמר שמוע בין אחיכם[א]. תלמיד שיש לו דין לפני רבו לא יקדים לבא קודם בעל דינו, שלא יהא נראה כמקדים כדי לסדר טענותיו[ב]. יש לו עת קבוע ללמוד לפניו ובא בעת ההוא מותר[ג].

כשנשאל מקודם. שמע טענות האחד ואח"כ נתרצה השני לדון לפניו מותר להיות דיין[ד]. ואם נשאל עליו וכתב פסק דעתו, אינו רשאי עוד להיות דיין דחשיב נוגע בדבר[ה]. חכם לא יכתוב לאחד מבעלי דינים פסק או שיכתוב לו דעתו בלא פסק כל זמן שלא שמע דברי שניהם[ו]. ובדבר שאינו תלוי בטענות רק בדין מותר[ז]. ויש חולקין[ח] ומתירין בכל ענין להשיב לשואל על שאלתו לבדו, והכל לפי הענין והאדם.

שאר פרטיים. דיין שיודע בדין שהוא מרומה, חייב להסתלק ממנו, ולא יאמר אחתכנו ויהיה הקולר תלוי בצואר העדים[ט]. ומצוה זו מפתח גדול לכל הדינים. ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזכרים ונקבות ואין לוקין עליו[י].

דיני לשון הרע. ואסור לספר לשון הרע על כל איש מזרע ישראל[יא], והרי הוא כאלו שופך דמים,[יב] כמ"ש ז"ל[יג] לה"ר הורגת שלשה. והמקבל לה"ר והמספרו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לא תשא שמע שוא, וסמוך לי' לכלב תשליכון אותו[יד]. ואמר רבה למיחש מיהא בעי[טו]. ואם ראה בחבירו מענינים שנראה הדבר אמת ראוי לקבל כדאמרו[טז] שקבל דוד לה"ר משום דדברים ניכרים חזא ביה במפיבושת. ומותר לספר לה"ר על בעלי המחלוקת

עד. א) ר"מ פכ"א מה' סנהדרין ה"ז חו"מ סי' י"ז ס"ח. ב) חו"מ שם. ג) טור שם. ד) חו"מ שם בחגה. ה) ש"ך שם סק"מ. ו) רמ"א שם. ז) תשו' רמ"א סי' קי"ב, הובא בפ"ת ס"ק י"א. ח) כנה"ג חו"מ שם סעי' י"ט ועי' תשו' שבו"י ח"א סי' ס"ד. ט) חו"מ סי' ט"ו ס"ג. י) חינוך (ונקיבות היינו שלא להטעים טענותיהן לפני הדיינים, או לפי מנ"ח כשקבלו עליהם הבע"ד). יא) ר"מ הל' דעות פ"ז ה"ג. יב) ר"מ שם ה"ח. יג) ערכין דף ט"ו ע"ב. יד) פסחים קי"ח ע"א. טו) נדה ס"א ע"א. טז) שבת נ"ו ע"א.

מצוה עה

פסולי עדות (ל"ת מ"ד)

הזהיר הקב"ה שלא נקבל עדות בעל חוטא, שנאמר (כ"ג א') אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס, ובא הפירוש מקובל לרז"ל להוציא החמסנין וגזלנין שהם פסולים לעדות.

משרשי המצוה שמי שעל עצמו לא חס ולא יחוש על מעשיו הרעים, והוא חמסן או גזלן או בעל עבירה אחרת, ודאי שלא יחוש על אחרים ואין ראוי להאמינו, ומכ"ש אם יגיע לו הנאת ממון וכיוצא בזה שלא יחוש מלהעיד שקר לטובתו, ואם קבלת עדותו נעשית כמותו, וידך כידו וסופך להעיד עליו בשבועה שהוא ירא אלקים (ועיין מש"כ מצ' ל"ז).

ב"ק ע"ב סנהדרין כ"ה, ר"מ פ"י מה"ע, סה"מ ל"ת רפ"ז, סמ"ג לאוין רי"ד, סמ"ק סי' רל"ז, חו"מ סי' ל"ד.

משנה הלכות

(ירושלמי[ז] סמ"ק) ופרטי דינים עיין מש"כ הגה"ק בעל חפץ חיים ז"ל.

עה) מי הם פסולים לעדות. עשרה פסולי עדות מדאורייתא

הן (עיין לעיל מצוה ל"ז)[א], ובזויים שחשב שם ג"כ הם מדרבנן[ב]. עבר עבירה דאורייתא פסול דאורייתא, ודרבנן פסול דרבנן[ג]. הפסול מדרבנן עדותו עדות עד שיכריזו עליו[ד]. עד זומם למפרע הוא נפסל, וכל מה שהעיד בנתיים נפסל עדותו[ה]. מלוה ברבית הלוה והמלוה פסולים[ו], והעדים שמא כשרים (סמ"ק). כל מי שאינו סבור לעשות עבירה כשר לעדות[ז]. אוכלי צדקה של עכו"ם אם אפשר להיות נזונים בצנעה ומבזה עצמו בפרהסיא פסולים, האוכל בשוק פסול[ח]. סומא בשתי עיניו פסול[ט], ואפילו להעיד מה שראה קודם שנסתמא[י]. מפריחי יונים, ומשחקי בקוביא, וסוחרי שביעית פסולין להעיד, ואם יש להם אומנות אחרת כשרים[יא].

הרועים[יב] והמוכסין[יג] פסולין. חזרה בתשובה. וכולן שחזרו בתשובה כשרים[יד]. וחזרתן בתשובה משחק בקוביא משישברו פספסיהן מעצמם[טו]. מפריחי יונים משישברו הכלים שצדים בהם, ואפילו במדבר לא יעבדו כן[טז]. מלוי ברבית שיקרעו את שטרותיהם מעצמם ויחזרו בהם חזרה גמורה שלא ילוו ברבית אפילו לעכו"ם ואפילו בכדי חייו[יז].

יז) פאה פ"א ה"א.

עה. א) ר"מ הל' עדות פ"ט ה"א. ב) ר"מ שם פי"א ה"ה חו"מ סי' ל"ד סי"ח. ג) ר"מ שם פ"י ה"ג חו"מ שם ס"ג. ד) ר"מ שם פי"א ה"ו חו"מ שם סכ"ג. ה) ר"מ שם פ"י ה"ד חו"מ שם ס"ח. ו) ר"מ שם פ"י ה"ד חו"מ שם ס"י. ז) חו"מ שם ס"ד. ח) ר"מ שם פי"א ה"ה חו"מ שם סי"ח. ט) ר"מ שם פ"ט הי"ב חו"מ שם סי' ל"ה סי"ב. י) חו"מ שם סי"ג. יא) ר"מ שם פ"י ה"ד חו"מ סי' ל"ד סט"ז. יב) ר"מ שם חו"מ שם סי"ג. יג) ר"מ שם חו"מ שם סי"ד. יד) ר"מ שם פי"ב ה"ד חו"מ שם סכ"מ. טו) ר"מ שם ה"ו חו"מ שם ס"ל. טז) ר"מ שם ה"ז חו"מ שם סל"א. יז) ר"מ שם ה"ה חו"מ שם סכ"מ.

מצוה עו

שלא לנטות אחר רוב בדיני נפשות (ל"ת מ"ה)

הזהיר הקב"ה שלא ינטו הב"ד אחר רוב מחייבים להרוג נפש בשביל אחד, שנאמר (שמות כ"ג ב') לא תהיה אחרי רבים לרעות.

משרשי המצוה כי מחמלת השי"ת על האדם שנברא בצלמו ראוי שלא יהרג כי אם אחר הבירור גמור, ותורה ירדה אל סוף האמת, כי בדבר שהוא ספק וצריך בירור, הרבים יסכימו יותר אל האמת מהמיעוט. והוא כלל גדול בכל הדברים שאם יש חולקין בספרי התורה נלך בתר הרוב. ולפי שנצטווינו לחדמות במעשינו למצות השי"ת ומדותיו שהוא רב חסד מטה כלפי חסד, עשה עם בנ"א לפנים משורת הדין, גם אנחנו נצטווינו שיהיה הזכות בד"נ יותר על החיוב לבד, שהוא דבר שאין לו תשלומין, וגם כי מרובה מדת טובה ממדת פורעניות, ולכן לזכות בכ"ש, ולחייב אחרי רבים הניכרים.

סנהדרין דף ב' ל"ג, ר"מ פ"ח מה' סנהדרין, סה"מ ל"ת רפ"ב, סס"ג לאוין קצ"ח, סצ"ד תקל"ד.

משנה הלכות

שאר פרטים. עד כשר היודע בחבירו שהוא רשע אסור לו להעיד עמו אפילו העיד אמת[ח]. ונוהג בכ"מ ובכ"ז כשהעיד בב"ד ובכשרים להעיד. עבר והעיד עבר על לאו ואינו לוקה[ט].

עו) כיצד דנין דיני נפשות. אין דנין דיני נפשות אלא בסנהדרין של כ"ג ולא פחות[א], אבל ביתר עד ע"א[ב]. ובעי רוב מחייבין, ר"ל עכ"פ שניים יותר, היו י"ב מחייבין וי"א מזכין אינו נהרג[ג], ואפילו אותו האחד הוא המופלא שבסנהדרין. ופותחין לזכות תחלה[ד]. פתחו כולם לחובה אינו נהרג, דבעינן והצילו העדה וליכא[ה]. המלמד זכות לא ילמד חובה במשך זמן משא ומתן, והמלמד חובה חוזר ומלמד זכות, ובגמר דין גם המלמד זכות יכול לחזור וללמד חובה[ו].

רוב בדיני ממונות. דיני ממונות בשלשה דיינין ודנין ע"פ רוב, פותחין בין לזכות ובין לחובה, כלומר לזכות הנתבע או לחובתו[ז]. היו ב"ד של ג' אחד מהם בקי בתורה ובי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, והשניים אינן בקיאין כלל ואמרו חייב, והבקי אומר פטור אין זו תורה תמימה, ואין הולכין בזה אחר הרוב שאין הכרעת הבורים מכרעת כנגד היודעים, אלא לעולם צריך שיהיו יודעים בתורה ובדיניה, ואע"פ שאינם שוים בחכמה נלך אחר הרוב[ח]. ומכל מקום אם קבלום עליהם הבעלי דינין בדיני ממונות נלך אחר הרוב[ט]. נוהג בזמן שיש סנהדרין סמוכין. ודיני ממונות נוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים הראוים לדון ולא בנקבות.

ח) ר"מ שם פ"י ה"א חו"מ שם ס"א. ט) חינוך.

ע. א) ר"מ הל' סנהדרין פ"ה ה"ב ופי"א סנהדרין ה"א. ב) שם פ"ט ה"ב. ג) שם פ"ח ה"א.

ד) שם פ"י ה"ז. ה) שם פ"ט ה"א. ו) שם פ"י ה"ב פי"א ה"א. ז) שם פ"ח ה"א פי"א ה"א.

ח) חינוך מצוה ע"ח. ט) חו"מ סי' ח' ס"א בהגה.

מצוה עז

לא תענה על ריב לנטות (ל"ת מ"ו)

הזהיר הקב"ה שעל הדיין שלמד זכות לא יחזור בו וילמד חובה בדיני נפשות, שנאמר (שמות כ"ג ב') לא תענה על ריב לנטות. ובכלל המצוה שלא יטה הדיין בתר גדול או ראש ב"ד ויקבל דבריו מבלי שיהיה הדבר מובן אצלו בשכלו.

משרשי המצוה כי לפי רוב הדעות ומשא ומתן יצא הדין לאמתו, ואם ילכו בתר דעת הרב נמצא נפסק דין מיתה על ידי אחד, ולא רצה הקב"ה למסור דין נפש ישראל לדעת אחד, אפילו גדול בדורו. ולפיכך צריך שיהיו הסנהדרין יודעים ברוב לשונות כדי שלא יהיו שומעין מפי המתורגמן, כי הדבר ברור כי בחילוף הלשונות והעתק הדברים ישתנו הכוונות, ושיהיו כולם חכמים גדולים שהגיעו להוראה, וכל פרטי המצוה מורים על ב' כללים, להוציא הדין לאמתו, ולחום על הבא ליהרג שלא יהרג אלא אחרי הבירור גמור. ומטעם זה המלמד זכות לא יחזור, כי אולי לאחר ששמע גדולים הימנו מחייבים חוזר בו, אבל לזכות חוזר לעולם.

סנהדרין ל"ו, ר"מ פ"י מסנהדרין, סה"מ ל"ת רפ"ג, יראים רמ"ח.

משנה הלכות

עז) פרטי קיום המצוה. קיום המצוה, בדיני נפשות

פותחין מן הצד, כלומר מקטן שבסנהדרין, ולא מן הגדול[א]. ולדעת הרמב"ם[ב] הוא מפי השמועה. אמרו כולם לחובה פטור ממיתה עד שיהא מיעוט מזכים[ג]. המלמד זכות אינו חוזר ומלמד חובה[ד]. טעה בדבר שהצדוקין מודין בו חוזר אפילו לחובה[ה]. המלמד חובה חוזר ומלמד זכות[ו]. ובגמר הדין אפילו המלמד זכות אם רוצה חוזר ונמנה עם המחייבין, דדוקא בשעת משא ומתן אינו חוזר[ז]. ודין זה נוהג גם במי שמחייב גלות או מלקות חוץ מדיני ממונות[ח]. ואסור לדיין שיודע לו זכות ואחרים כולם מחייבים שיעמוד עם המחייבין כדי שיפטור כדין כולם מחייבין, אלא יגיד הזכות אף שנמצא ע"י זה נהרג ולא שזיכהו. פתחו מקצתם לזכות ונתהפכו כולם לחובה בגמר דין צ"ע אי נהרג, ולהמנ"ח[ט] פשיטא ליה דנהרג.

כיצד דנין דיני נפשות. חותכין הדין לזכות בו

ביום, ולחובה הסנהדרין מזדווגין זוגות זוגות ומעיינין בדין כל היום וכל

עז. א) ר"מ פ"י מה' סנהדרין ה"ו. ב) שם. ג) שם פ"ט ה"א. ד) ר"מ שם פ"י ה"ב. ה) ר"מ שם פ"י ה"ט. ו) ר"מ שם פ"י ה"א. ז) ר"מ שם פ"י ה"ב ופ"י ה"א. ח) ר"מ שם פ"י ה"ד. ט) סוף אות ט'.

מצוה עח

אחרי רבים להטות (מ"ע ל"ב)

צוה הקב"ה לנטות אחרי רבים כשיפול מחלוקת בין החכמים בדין מדיני התורה כולה או פרטי דינים, שנאמר (שמות כ"ג ב') אחרי רבים להטות.

משרשי המצוה שנצטוינו להטות אחרי רוב דעות, כששני כתות חכמים ידאי אלקים השוים בחכמה, או בקרוב, חולקים בדין, הודיענו התורה שרובי הדעות יסכימו לעולם על האמת יותר

משנה הלכות

הלילה[ו]. הב"ד ממעטין במאכל ואין שותין יין כל אותו היום, למחרת משכימין לב"ד וכל אחד אומר דעתו, טעה הדיין מה שאמר אתמול סופרי הדיינים מזכירין אותו[יא]. פתח ואמר יש לי ללמד עליו זכות, ונשתתק או מת הדיין איבעיא דלא איפשיטא בגמרא סנהדרין מ"ג, ועיין חינוך כאן ובמנ"ח. תלמיד שאמר יש לי ללמד עליו זכות מעלין אותו עם הסנהדרין, ואם יש ממש בדבריו אינו יורד משם לעולם, ואם אין ממש בדבריו אין מורידין אותו באותו היום, נידן בעצמו שאמר יש לי ללמד עלי זכות שומעין לו אם יש ממש בדבריו[יב]. העדים שאמרו יש לי ללמד זכות אין שומעין להם[יג].

שאר פרטי המצוה. בכלל המצוה שאין פותחין בדיני נפשות לחובה[יד]. ונוהגת בזמן שדנין דיני נפשות בב"ד סמוכין בזכרים ראויים לדון, והעובר עליו אינו לוקה דאין בו מעשה[טו]. **דיני ממונות.** בדיני ממונות המלמד זכות חוזר ומלמד חובה ופותחין בגדול, ופותחין בחובה אם ירצו, ועיין רמב"ם פי"א מהל' סנהדרין כמה חילוקים.

עח) גדרי המצוה. קיום המצוה, חכמים שנחלקו בדין והכריעו כרוב, המיעוטין אף שדעתן להיפוך צריכים לבטל דעתם ולעשות כהרוב (ש"ס יבמות ופוסקים)[א]. ונכלל בזה כל מיני רוב, רובו ככולו, ורוב המברר ספק, וביטול ברוב, ורובא דאיתא ודליתא קמן, היו ב' כתות חכמים שוים בחכמה זה לעומת זה, מחצה על מחצה, בשל תורה הלך אחר המחמיר, ובד"ס אחר המיקל[ב].

דיני ממונות ושאר דינים. וכבר מבואר לעיל (מצוה ע"ז) דבדיני נפשות בעי רוב לכה"פ משנים, ובד"מ ודיני התורה לענין איסור והיתר סגי באחד. אמר אחד אינו יודע יוסיפו שני דיינים אחרים, והאי כמאן דליתא דמי[ג]. ד"מ דנין ביום וגומרים ביום או בלילה[ד]. פחות מבן עשרים דן ד"מ ולא ד"נ, והוא הדין גר וממזר[ה]. אב

ו) ר"מ שם פי"א ה"א, פי"ב ה"ג. יא) ר"מ שם פי"ב ה"ג. יב) שם פי"י ה"ח. יג) ר"מ הל' עדות פ"ה ה"ח. יד) ר"מ הל' סנהדרין פי"י ה"ז. טו) חינוך.

עח. א יבמות י"ד ע"א ר"מ הל' סנהדרין פ"ח ה"א. ב) מנ"ח, ועי' רש"י חולין י"ב ע"א ד"ה פסת, רמב"ן חולין צ"ח ע"ב ד"ה ולינמר מיניה. ג) ר"מ פ"ח מה' סנהדרין ה"ב חו"מ סי' י"ח ס"א. ד) ר"מ שם פי"א ה"א חו"מ סי' ה' ס"ב. ה) ר"מ שם הי"א חו"מ סי' ז' ס"א ב' נ'.

מן המיעוט, ועלינו להטות אחריהם. גם כי לא יתן ה' רובי החכמים לטעות כמ"ש הרמב"ן בפ' שופטים על הפסוק כאשר זמם, וזה מעלה גדולה בשופטי ישראל, והבטחה שהקב"ה מסכים על ידם וינחם בדרך אמת. ויש בזה קיום דתינו, שאם נאמר שכל אחד לא יבטל דעתו שנראה לו אמתי, אפילו כל העולם בהפכו, יצא מזה חורבן שתעשה התורה ככמה תורות, כי כ"א ידין כפענ"ד. לכן בפירוש נצטוינו לקבל בה דעת רוב החכמים, ויש תורה אחת לכולנו והוא קיומנו גדול בה, ואין לנו לזוז מדעתם, וכן בעשותינו מצותם אנו מקיימים מצות הא־ל ב"ה.

סנהדרין ב' ב"מ נ"מ חולין י"ד, ר"מ פ"ח מסנהדרין, סה"מ מ"ע קע"ה, סמ"ג עשין צ"ח, סמ"ק רכ"ז, חו"מ סי' י"ח.

מצוה עט

ודל לא תהדר בריבו (ל"ת מ"ז)

הזהיר הקב"ה שלא יחמול הדיין על העני בדין, שנאמר (שמות כ"ג ג') ודל לא תהדר בריבו, ונאמר לא תשא פני דל.

משרשי המצוה גלוי כי השכל מעיד שהשוויית הדין בין עני ובין עשיר מוכרח, שאם ידע הדל שהדיין יהדרנו בדין מאיזה טעם שהוא, ילכו כל אחד לגזול ולחמס, בפרט בעלי זרוע עניים, כי ידעו שיזכו בדין ונמצא מלא הארץ חמס. ולכן מפני ישובו של עולם

משנה הלכות

ובנו ורב ותלמידו, מונין להן לשניים לענין טומאות וטהרות[1]. אין עושין ב"ד שקול, וכשמוסיפין עושין ב"ד שקול אפילו לכתחילה[2]. ועיין סמ"ג עשין [צ"ז] עוד חילוקים.

רוב בעכו"ם ושאר פרטי דינים. ובעכו"ם מתי אזלינן בתר רובא, ואי אזלינן בתר רובא בכלל, פלפלו בזה אחרונים[3], ועיין בספרי שו"ת משגה הלכות (ח"ב סי' ל"ט). ונוהג בכ"מ ובכ"ז והעובר ועושה נגד הרוב עובר בעשה זו אפילו להחמיר אם עושה כן מפני שסובר שהלכה כהמיעוט, כי צריך לבטל דעתו, ואם עושה להקל נגד הרוב עובר ג"כ על האיסור שיש בדין זה לפי דעת הרוב ולוקין עליו.

עט) גדרי המצוה. קיום המצוה, עשיר ועני שבאו לפני ב"ד לדון בד"מ אסור להדר אחד מפני חבירו, ואסור לדיין להקדימו בשלום ולא לשני, אלא שניהם שווים[4].

1) ר"מ שם פי"א ה"ז חו"מ סי' י"ח ס"ה בהג"ה. 2) ר"מ שם פ"ט ה"ב חו"מ סי' י"ח ס"ב, ועי' מנ"ח מ' ע"ז אות מ'. 3) עי' מנ"ח.

4) ר"מ שם פ"ט ה"ד חו"מ סי' י"ז ס"י.

עט. א) ר"מ פ"כ מה' סנהדרין ה"ד חו"מ סי' י"ז ס"י.

נצטוינו שלא לישא פני דל ולא להדר פני גדול. ולשון ספרא שלא תאמר עני הוא זה, ואני והעשיר חייבים לפרנסו, אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות, ת"ל לא תשא פני דל.

חולין קל"ד סנהדרין פ"ק, ר"מ פ"כ מסנהדרין, סה"מ ל"ת רע"ז, סמ"ג לאוין ר"ג, סמ"ק סי' ר"ל, יראים מצוה רל"ט.

מצוה פ

מצות פריקה (מ"ע ל"ג)

צוה הקב"ה לעזוב בפריקת המשא מבהמת חבירו הרובצת תחת משאה, שנאמר (כ"ג ה') כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו וגו' עזוב תעזוב עמו. וכל בהמה וחיה ועוף בכלל.

משנה הלכות

דין ת"ח. תלמיד חכם וע"ה שבאו לדין מושיבים את החכם ואומרים לע"ה שב, ואם לא ישב אין מקפידין בכך[ב], ואם ישב ובא שליח ב"ד והעמידו אין על הדיין לחזור ולומר לו שב[ג]. חכם שבא לד"ת חייב הדיין להקדים דינו, ואפילו שבא בסוף מותר לומר שרי לי תיגרא ברישא, וחייב להפך בזכותו כל כמה דאפשר, במקום שאין חילול השם[ד], ודוקא כשהוא דל בתורה ובמצות אל תהדריהו (רבינו מנחם הבבלי), ועיין חו"מ סי' ט"ו סעי' א'. ואפילו בזמן הזה כל תלמיד חכם ששוקד על תלמודו דין הוא להקדימו ולהפך בזכותו וכן לצורבא מדרבנן[ה]. וכתבו האחרונים דכ"ש בדורות אלו חובה עלינו ביותר לסלסל ולרומם הוגי ולומדי התורה עיין שבו"י ח"א סי' קמ"ד, ובנתה"מ כתב שכן עיקר.

כללי המצוה. ויש בזה חד עשה וב' לאוין, ודל לא תהדר בריבו, לא תשא פני דל, ועשה כקטון כגדול תשמעון (סמ"ק). ונוהג בכל מקום ובכל זמן בראוי לדון והעובר עליה אין בו מלקות.

פ) גדרי המצוה. קיום המצוה, הרואה מרחוק שיעור רס"ו אמה וב' שלישי אמה בהמת חבירו, אפילו הוא שונא לו, כלומר שראה אותו עובר עבירה, רובצת תחת משאו, ואפילו היה עליה משא יותר מהראוי לה, מ"ע לעזור לחבירו ולפרוק המשא בחנם, ולטעון עמו בשכר[א].

החייבים ופטורים. ואם אין הבעלים שם פורקו מעצמו[ב]. עבר ולא פרק עובר בעשה ולאו[ג]. היה רחוק יותר משיעור זה פטור[ד]. וחייב לפרוק

ב) ר"מ שם פכ"א ה"ד חו"מ שם ס"ב. ג) סמ"ע שם ס"ק ז'. ד) חו"מ סי' ט"ו ס"א. ה) ע"ש בש"ך ס"ק א' ופתחי תשובה ס"ק א' ותשו' כנסת יחזקאל סי' צ"ד.

פ. א) ר"מ פי"ג מה' רוצח ה"א ו' ז' חו"מ סי' ער"ב ס"א ח' ו'. ב) ר"מ שם ה"ח חו"מ שם ס"ז.

ג) ר"מ שם ה"ב חו"מ שם ס"א. ד) ר"מ שם ה"ו חו"מ שם ס"ח.

משרש המצוה ללמד נפשינו במדת החמלה לחמול על האיש המצטער באבידת ממון, וכ"ש המצטער בגופו, ואפילו על בהמה המצטערת, ולהצילם. גם להכניע את יצרו ולרבות שלום בין אדם לחבירו, שאע"פ שהוא שונאו חומל עליו ומצטער על אבדתו, כמ"ש אוהב לפרוק ושונא לטעון טוען לשונא. אמרו הקם תקים עמו, ר"ל אם בשעת פריקה היו שונאים כשיבואו לטעון כבר ישלימו זה לזה ויהיו אחים ורעים. ועד"ה להתעורר האדם כשיראה חמורו תועה, כלומר שיראה החומר שלו תועה ח"ו, שישיבנו לה'. ויקח ק"ו על שורו וחמורו של אויב צוה הקב"ה לרחם עליהם ולהשיבם על חייו, האיך לא יהמו רחמיו בראותו רובץ תחת משאו, ולא תניח תחת השונא, היצה"ר.

ב"מ ל"ב, ר"מ הל' רוצח פי"ג, סה"מ מ"ע ר"ב, סמ"ג עשין פ', סמ"ק סי' נ"ד, יראים רס"ז, חו"מ סי' רע"ב.

משנה הלכות

ולטעון אפילו מאה פעמים[ה]. הלך בעל הבהמה וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה פרוק פטור[ו]. ומ"מ בשכר חייב משום צעב"ח[ז], ואם היה בעל הבהמה זקן או חולה חייב לפרוק ולטעון לבדו[ח]. היתה הבהמה רבצנית פטור[ט], רובץ ולא עומד, רובץ ולא מפורק, ובשכר בכל ענין חייב[י]. היה כהן והוא בביה"ק, או זקן ואינו לפי כבודו[יא], או שהיה פסידת ביטול מלאכתו שהוא עסוק בה מרובה משל חבירו פטור, הא כשל חבירו חייב[יב], (סמ"ק). והעושה לפנים משורת הדין תבא עליו ברכה[יג].

שאר פרטי דינים (וצער בעלי חיים). ומדדה עמו עד פרסה, ובשכר[יד]. מצות פריקה קודמת לטעינה, היה אוהב לפרוק ושונא לטעון השונא קודם כדי לכוף את יצרו[טו]. ובאדם הרובץ תחת משאו אי שייך מצוה זו נחלקו הפוסקים כיון שיש לו דעת[טז]. בהמת עכו"ם במשא של ישראל אם העכו"ם מחמר פטור, ואם לאו חייב משום צער ישראל[יז]. ונחלקו הפוסקים[יח] אי צער בעלי חיים דאורייתא או דרבנן, ולמ"ד דאורייתא ה"ה בשאר צער מחויב לעזור. הנשבע שלא לפרוק לא חל השבועה כנשבע לבטל המצוה[יט]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בכל אישי ישראל בזכרים ונקבות.

ה) ר"מ שם ה"ה חו"מ שם ס"ד. ו) ר"מ שם ה"ח חו"מ שם ס"ז. ז) רמ"א חו"מ שם ס"ט.
ח) ר"מ שם חו"מ שם ס"ז. ט) חו"מ שם ס"א בהג"ה. י) מנ"ח. יא) ר"מ שם ה"ג.
חו"מ שם ס"ב ג'. יב) עי' חו"מ סי' רס"ה ועי' מנ"ח כאן. יג) ר"מ שם ה"ד חו"מ שם ס"ג.
יד) ר"מ שם ה"ז חו"מ שם ס"ד ו'. טו) ר"מ שם הי"ג חו"מ שם ס"י. טז) עי' מנ"ח.
יז) ר"מ שם ה"ט חו"מ שם ס"ח. יח) עי' כ"מ שם ה"ט ועי' מנ"ח, חו"מ שם ס"ט בהגה.
יט) מנ"ח.

מצוה פא

שלא להטות דין (ל"ת מ"ח)

הזהיר הקב"ה שלא להטות משפט חוטא מפני רשעו, שנאמר (שמות כ"ג ו') לא תטה משפט אביונך בריבו, פ' אביון במצות.

משרשי המצוה כי המשפט לאלקים, וצוה להשוות הדין בכל אישי ישראל, ולא יאמר הדיין הואיל ורשע הוא אטה עליו את הדין, כי המשפט ברשעים על רשעתם מסוד ביד יוצר כל להענישו, עכשיו הוא צדיק בדינו יקוב הדין את ההר. ולכן אסור לעוות עליו הדין וליקח ממונו ממנו, גם כי דלמא נפיק מיניה זרעא מעליא. גם דילמא אתי לאפקורי טפי אחד שרשע גמור הוא, אל תשפטהו כרשעתו כדי שלא יוסיף על חטאתו פשע (רמ"ה).

מכילתא, ר"מ פ"ב מסנהדרין, סה"מ ל"ת רע"ח, חו"מ סי' י"ז.

משנה הלכות

פא) גדר המצוה לדעת הרמב"ם ושו"ע. קיום המצוה, צדיק ורשע שבאו לדין, והדין נוטה כרשע הרי הוא אסור לב"ד להטות דינו ולומר רשע הוא ומצוה לחסרו[א]. וכתב הרמב"ם[ב] אל תאמר רשע הוא וחזקתו משקר וחזקת זה (הצדיק) שאינו משנה בדיבורו, אטה הדין על הרשע, ע"ז נאמר לא תטה.

דעת הסמ"ג. ודעת הסמ"ג לאוין (ר"ג ר"ד) דאביונך כמשמעו, אביון ממש. והמטה משפט אביון מישראל עובר בג' לאוין, על לא תעשו עול במשפט, ולא תטה משפט, ולא תטה משפט אביונך בריבו, ע"ש. וכן דעת היראים, ומהר"ם שי"ק הביא ראיה לשיטת הסמ"ג מגמ' גיטין ט"ו ע"א בני רוכל תקברם אמו, פרש"י מתוך שרשעים היו לא דקדקו בדינם.

באיזה אישים נוהג. ונוהג לאו זה בכל מקום ובכל זמן, בזכרים שהם ראוים לדון, ובנשים אם קבלו עליהם בעלי דינין להיותה דנה בדיני ממונות עוברת ג"כ בלאו זה[ג], ואין לוקין עליו. ב"נ שהטה דין דעת הרמב"ן פ' וישלח (ל"ד י"ג) מביא ירושלמי דב"נ שהטה דין נהרג, כדין ב"נ במצוה שלו[ד], אמנם רש"י דברים על הפסוק (א' ט') לא אוכל לבדי שאת אתכם, כתב אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות עו"כ שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו, וגוזל אין בכך כלום, אם אני חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נקבע, שנאמר (משלי כ"ב) וקבע את קובעיהם נפש, והמנ"ח והברית משה לא הרגישו בזה.

פא. א) מכילתא, הובא בספר המצות לאוין רע"ח, חו"מ סי' י"ז ס"י. ב) פ"כ מה' סנהדרין ה"ה.
ג) מנ"ח. ד) הובא במנ"ח.

מצוה פב

שלא להרוג באומד הדעת (ל"ת מ"ט)

הזהיר הקב"ה על הב"ד שלא להרוג נקי, כלומר לחתוך הדין באומד הדעת, אפילו ראוהו רודף. כי אם בעדי ראיה ברורה, שנאמר (שמות כ"ג ז') ונקי וצדיק אל תהרוג.

משרשי המצוה מה שאמרו במכילתא ראוהו רודף אחד חבידו להרגו והתרו בו 'ישראל הוא, אם הרגת תיהרג', והעלימו עיניהם ומצאוהו הרוג והסייף מנטף דם מיד ההורג שומע אני יהא חייב, ת"ל ונקי וצדיק אל תהרוג. וצותה התורה כן, דאם היה הדבר מסור לשכל ואומד דעת כל דיין לפי שכלו, יבא לפעמים להרוג נקי וצדיק, ולכן העמידה התורה גבולים עד שבשום אופן בעולם לא ישפך דם נקי, ואמרה התורה כי לא אצדיק רשע, כלומר אע"פ שיצא צדיק מבית דינך לא אצדיקהו אני בבית דיני אם הוא חייב, ולכן ונקי וצדיק אל תהרוג.

סנהדרין ל"ז, ר"מ פ"כ מסנהדרין, סה"מ ל"ת ר"צ, סמ"ג לאוין ר', ידאים רמ"ו, חו"מ סי' מ"ו.

משנה הלכות

פב) גדר ידיעה גמורה בדיני נפשות ושאר דינים. עדים שבאו להעיד על הרוצח צריכין להעיד שראו בעיניהם ממש עצם ההריגה, העיד בידיעה גמורה שלא בראיה, כגון שנכנסו שניהם לבית ויצא אחד וסייף בידו ונכנסו ומצאו השני חתוך הראש ומפרפר אינו כלום[א]. ובדיני ממונות נחלקו הפוסקים אי מהני ידיעה ברורה בלי ראיה, עיין חו"מ סס"י ל' וסי' צ', וב"ש אה"ע סי' מ"ב ובאו"ת סס' צ'. עדי עריות דעת רבינו בה"ג[ב] שצריכים להעיד שראו כמחול בשפופרת, ולדעת רוב הפוסקים[ג] סגי אם העידו שראו שוכבים זה על זה כדרך המנאפים, ואף דהוי ידיעה לחוד ולא ראיה מ"מ אומדנא כזו מהני משום דאש בנעורת אפילו בד"נ כמ"ש תוס' ורשב"א.

עדות מיוחדת. העדים צריכים שיהיו רואים זה את זה בשעת המעשה, ראוהו אחד מחלון זה ואחד מחלון זה ואינם יכולים לראות זה את זה פטור[ד]. אם מי שהתרה בו ראה את שני העדים הרי זה עדות אף שהם לא ראו זה את זה[ה].

שאר פרטי דינים. העידו עליו ב' עדים מב' עבירות, כגון אחד מעיד שעבד לחמה, ואחד מעיד שעבד ללבנה, אינו נהרג דבעינן באותה מעשה ב' עדים[ו]. יצא מב"ד חייב ואמר

פב. א) ר"מ פ"כ מה' סנהדרין ה"א. ב) הל' מיאון. ג) שם פ"א מה' איסורי ביאה אה"ע סי' כ' ס"א וסי' קע"ה סט"ז, ועי' משנה הלכות על הבה"ג שם אות נ' שגם או"ז ור"ח ור"ת חולקים על בה"ג. ד) ר"מ הל' עדות פ"ד ה"א. ה) ר"מ שם. ו) שם פ"כ מה' סנהדרין ה"א.

מצוה פג

לא תקח שוחד (ל"ת נ')

הזהיר הקב"ה שלא ליקח שוחד אפילו לדון דין אמת לזכות הזכאי ולחוב החייב, שנאמר (שמות כ"ג ח') ושוחד לא תקח.

משרשי המצוה מאחר שלקח השוחד ממנו א"א שלא יטה בזכותו, שמעור עיני שכלו מהבן, שהוא כמו שאמרו אין אדם רואה חובה לעצמו. ואסרו אפילו שוחד דברים, כי התורה ירדה לסוף השוחד שיעור פקחים, והיום יקח שוחד דברים, למחר יקח שוחד ממון לדון דין אמת, ולמחרתו יקח שוחד לעוות הדין. ודבר ברור הוא אין צריך מופת. גם כי הדיין צריך להיות דומיא דשופט כל הארץ שאינו מקבל שוחד דברים, כגון וידוי בלי תשובה, ושוחד ממון, כגון מצות בשביל עבירות. ולכן לא תקח שוחד.

כתובות ק"ה, ר"מ פכ"ג מסנהדרין, סה"מ ל"ת רע"ד, סס"ג לאוין ר"ה, סס"ק רל"א, ירואים רס"ב, חו"מ סי' פ'.

משנה הלכות

אחד יש לי ללמד עליו זכות, מחזירין אותו שנאמר ונקי אל תהרוג, וזה אע"פ שאינו צדיק, שלא נצטדק בב"ד נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לו לזכותו. יצא מב"ד זכאי, ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה, אין מחזירין אותו, דכתיב וצדיק אל תהרוג, זה שנצטדק בדין אע"פ שיכול להיות שאינו נקי אל תהרוג אותו, כי לא אצדיק רשע, אם מידך יצא זכאי מידי לא יצא זכאי, יש לי הרבה שלוחים ליפרע ממנו[1]. והרמב"ן ז"ל חשב מקרא זה לשני לאוין נקי, וצדיק. ונוהג בזמן שדנין דיני נפשות בראויים לדון.

פג) גדר האיסור וחיוב השבה. דיין שקבל שוחד אפילו לזכות, וכ"ש לחובה עובר בלאו זה, וחייב להחזיר השוחד כשתבעו[2]. מת הדיין, על היורשים להחזיר דהוה גזל גמור[3]. שוחד דברים בכלל הלאו[4]. והנותן עובר משום לפני עור לא תתן מכשול[5]. **אוהב, שונא, ושוחד דברים.** לא לידון אינש לא למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה, למאן דרחים דלא חזי ליה חובה למאן דסני ליה לא חזי ליה זכותא[6]. נתן לו פחות משו"פ אסור[7]. ובגמ'[8] מביא מעשה בשמואל שהיה עובר בספינה ופשט אחד ידו וסייעו בעלייתו והיה לו דין א"ל פסילנא לך לדון. וכן באחד שהעביר נוצה של עוף מהדיין, ואחד שכסה הרוק לפני הדיין, ואחד שהביא מתנה אחת ממתנות כהונה לדיין, בכולן מחשיבו שוחד דברים. מכוער הדיין שנוטל שכר בטלה שלא מוכח ודן, אבל שכר בטילה דמוכח מותר ליטול

ז) שם פ"י ה"ט פי"א ה"א.

פג. א) ר"מ פכ"ג מה' סנהדרין ה"א חו"מ סי' ט' ס"א. ב) מנ"ת. ג) ר"מ שם ה"ג חו"מ שם (ועי' סמ"ע ס"ק ד'). ד) שם ה"ב חו"מ שם. ה) כתובות ק"ה ע"ב. ו) מנ"ת. ז) כתובות שם.

מצוה פד

והשביעית תשמטנה (מ"ע ל"ד)

צוה הקב"ה לעם קדשו להפקיר כל דבר מאכל שתוציא הארץ בארץ ישראל בשנת השמיטה, שנאמר (שמות כ"ג י"א) והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך.

משרשי המצוה לקבוע בלבנו ענין חדוש העולם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת, שלא ברא דבר, ובא המצוה להוציא כל ימי חיינו יום ויום שנה ושנה על דרך זה למנות שש ולשבות בשביעית, ולהרם דעת הכופרים שמאמינים בקדמותו. גם שיזכור האדם כי הארץ יש לה ארון על ארוניה, וכשהוא חפץ מצוה להפקירה. ועוד יש תועלת בדבר לקנות מדת הבטחון והותרנות, שיפקיר בכל שנת השביעית כל גידולי קרקעותיו ונחלת אבותיו, עי"ז ירבה בטחונו בה' ית"ש. ועד"ה לימי שנותינו בהם שבעים שנה, והשביעית תשמטנה, והבן.

מס' שביעית, ר"מ פ"ד משמיטה, סה"מ מ"ע קל"ד, סמ"ג עשין קפ"ח, יראים קפ"ז.

משנה הלכות

משניהם, ובלבד שלא יתן אחד יותר מחבירו[ח].

שאר פרטים. ב"נ שלקח שוחד נהרג עליו רמב"ן עה"ת פ' וישלח פ' ויענו (ל"ד י"ג) (ירושלמי)[ט]. ובישראל הנוטל שכר דיניו בטלין וחייב להחזיר השכר'. ונוהג בכ"מ ובכ"ז בראוי לדון, ואין לוקין על לאו זה שניתן להשבון[י].

פד) הפקר פירות שביעית. קיום המצוה, מצות עשה להפקיר כל פירות שתוציא הארץ בשנת השמיטה הפקר גמור בין לעניים בין לעשירים, נעל שדהו או כרמו או תלש הפירות והחזיקם, בטל עשה זו, ומותר להביא מעט לתוך ביתו כדרך שמביאין מן ההפקר[א]. ונחלקו המהרי"ט[ב] וב"י[ג] ואחרונים היכא דלא הפקיר אי הוה אפקעתא דמלכא וממילא הוה הפקר, או בעי דוקא הפקר בעלים וכל כמה דלא הפקירו הוה גזל. ובירושלמי[ד] הנוטע כרם להקדש חייב בשביעית, והרמב"ם השמיט הלכה זו, ובחידושי להגאון מוהרי"ז מינצבערג זצ"ל[ה] הארכתי בזה דס"ל להתוס' והרמב"ם דלא קיי"ל כהירושלמי בזה וזה תלוי במחלוקת אי שביעית אפקעתא דמלכא או לא.

דיני פירות שביעית. פירות שביעית פטורין מן המעשר[ו]. ואין עושין בהן סחורה[ז], או

ח) ר"מ שם ה"ה חו"מ שם ס"ה. ט) הובא במנ"ה. י) ר"מ שם פכ"ג ה"ה חו"מ שם ס"ח. יא) הינוך.
פד. א) ר"מ פ"ד מה' שמיטה הכ"ב. ב) ח"א סי' מ"ג. ג) שו"ת מהרי"ט שם סי' מ"ב.
ד) פאה פ"ז ה"ז פסחים פ"ד ה"ט. ה) משנה הלכות ח"ד סי' רמ"ז רי"ז. ו) ר"מ הל' מתנות עניים פ"ו ה"ה. ז) ר"מ הל' שמיטה פ"ו ה"א.

מצוה פה

לשבות ממלאכה ביום השבת (מ"ע ל"ה)

צוה הקב"ה לעם קדשו לשבות ממלאכה ביום השבת, שנאמר (שמות כ"ג י"ב) וביום השביעי תשבות.

משרשי המצוה מה שכבר נתבאר כי שביתת השבת מורה על חידוש העולם, ורומז לעולם הבא שהוא יום שכולו שבת, ושקולה שבת כנגד כל התורה כולה, והוכפלה בתורה י"ב פעמים כנגד י"ב שבטי י־ה. ואמרו ז"ל אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין. והואיל ושנת השמיטה קרויה שבת וכולן בטלין, יכול לא תנהוג בה שבת בראשית, ת"ל וביום השביעי תשבות. ונברא

משנה הלכות

מלוגמא, או רטייה לרפואה[ח]. ואם אינו מיוחד למאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם, אינו מיוחד לא למאכל אדם ולא לבהמה כגון פואה ואיזוב וקורנית תלוי במחשבת אדם, חשבן לאכילה דינן כמאכל חשבן לעצים דינן כעצים[ט]. לא יאכיל פירות אדם לבהמה ופירות בהמה לאדם[י]. ביעור. כלה לחיה מן השדה חייב לבער מן הבית פירות שביעית שנלקטו מן ההפקר[יא]. ומוציא הפירות לתוך השוק ומפקירן בפני שלשה ואפילו אוהבים, ויאמר כל מי שרוצה ליטול יבא ויטול, ויכול לחזור ולזכות בהם לעצמו[יב]. (ועיין שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' קל"ז). ופירות שביעית תופסין דמיו[יג], לקח בשר בפירות שביעית אלו ואלו מתבערין בשביעית, לקח בבשר דגים, יצא בשר ונכנסו דגים, וכן לעולם[יד].

ספיחים. וספיחי תבואה בשביעית אסרו חכמים מפני הרמאים שלא יזרעו שדותיהם ויאמרו ספיחים הם[טו], ובשדה ניר וכיוצא בזה לא גזרו[טז]. כללי המצוה. ונוהג מצוה זו בזכרים ונקבות בארץ ישראל בלבד, בזמן שישראל שם. ובזמן הזה מחלוקת הפוסקים גדולה אי שמיטה דאורייתא או דרבנן[יז]. ומהרה יבא תשבי ויברר לנו האמת.

פה) גדר שבות. דעת הרמב"ן[א] דעשה דתשבות איתא אפילו אינו ממלאכות המנויות באיסור שבת. כגון הנושא משא כבד כל היום ברשות היחיד וכדומה, אף שאינו מלאכה ממלאכות האסורות, מ"מ לא שבת, ועיין ר"מ פכ"א מה"ש[ב] ומ"מ שם. **על מי מצווין.** ומ"ע זו אנו מצווין גם על בנינו הקטנים, ובהמתינו, ועבדינו הכנענים שמלו וטבלו, ואמהותינו[ג]. איסור שביתת כלים

ח) ר"מ שם פ"ה ה"ת, ט'. ט) ר"מ שם פ"ה ה"י. י) ר"מ שם ה"ד י"א. יא) ר"מ שם פ"ז ה"א.
יב) כ"מ שם ה"ג. יג) ר"מ שם פ"ו ה"ו יד) ר"מ שם ה"ז. טו) ר"מ שם פ"ד ה"ב.
טז) שם ה"ד. יז) עי' כ"מ ומל"מ שם פ"ד הכ"ה ומנ"ח כאן.
פה. א) פרשת אמור ויקרא כ"ג כ"ד. ב) ה"א. ג) ר"מ הל' שבת פ"ו הט"ו פ"כ ה"א ב' ג' י"ד ט"ו
הל' מאכלות אסורות פי"ז הכ"ד או"ח סי' רמ"ו ס"ג שמ"ג ס"א.

העולם יום ולילה שלא להטריח את הבריות בעמל תמיד, והיה היום למלאכה והלילה לשינה, שאין לך כל חי' שיוכל להתקיים בלי שינה. כן יום השביעי נתן למנוחה מן הימים ומטורח הגופים. ובחר ביום השביעי כי הוא הקף האמצעי מן ההקפים, ומצות רבות בתורה סובבות על מספר זה, בחר ברקיע השביעי והוא ערבות, ובא"י שהוא שביעי, ומדבר סיני שהוא שביעי, בים כנרת שהוא שביעי, ונחלו לנפתלי, ובאלף השביעי, וביום השביעי, שנאמר ויברך אלקים את יום השביעי (מדרש) ועוד יש שבעה קני המנורה, שבעה שבועות לספור שבע שמיטות ואח"כ יובל, ושבע כבשות צאן באברהם, ושבועה מלשון שבע, והבן.

שבת נ"א קנ"ד ב"ק י"ד ע"ז י"ד יבמות פ"ח כריתות פ"א, ר"מ פ"א ופ"ב מה"ש, סה"מ מ"ע קנ"ד, סמ"ג עשין ל', או"ח סי' רמ"ו וש"ת.

משנה הלכות

דאורייתא או דרבנן עיין בש"ע[ד], ובספרי שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' ל"ב). אמירה לעכו"ם לעשות מלאכה בשבת אסור משום שבות[ה].

מלאכת מחשבת. ובשבת מלאכת מחשבת הוא דאסרה תורה[ו]. ומצוה להוסיף מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו[ז]. דבר שאין מתכוין פטור[ח], ומלאכה שאצל"ג פטור עליה אבל אסור מדרבנן[ט].

פקוח נפש בשבת. פקוח נפש דוחה שבת, ואפילו ספק פ"נ דספק נפשות להקל[י]. ואין עושין דברים אלו בקטנים, ולא ע"י נשים, כדי שלא תהא מצות שבת קלה בעיניהם (ש"ע) רק ע"י גדולים ונבונים, גם שלא יבואו לידי דיחוי[יא]. השואל כה"ג אם מותר לחלל שבת הרי זה שופך דמים והנשאל הרי זה מגונה[יב].

דיני עירובין. אסור להוציא מן הבית לחצר הבית כשיש שם שני בעלי בתים או יותר בלי עירוב, וכן למבוי בלי שתוף[יג]. מערבין ערובי תחומין ושיתופי מבואות בכל דבר חוץ ממים ומלח[יד]. ועירובי חצירות אין מערבין אלא בפת[טו], ועיין ש"ע סי' שפ"ו[טז]. שנים הדרים עם הנכרי בחצר או עם מי שאינו מודה בעירוב צריכים לשכור רשות מהם ואפילו בפחות משוה פרוטה ואז מותר לטלטל[יז]. ושוכר אפילו מאשתו ושכירו ולקיטו של נכרי[יח].

כללי המצוה. נוהג מצוה זו בכל אישי ישראל בכל מקום ובכל זמן והעובר עליה ביטל עשה זו לבד שחייב סקילה על הלאו.

ד) או"ח סי' רמ"ו ס"א סי' רנ"ב ס"ה. ה) ר"מ הל' שבת פ"ו ה"א או"ח סי' ש"ז ס"כ סי' של"א ס"ו סי' תקפ"ו סכ"א. ו) ר"מ שם פ"א ה"מ פ"ב ה"ז הל' שגגות פ"ז הי"ד. ז) או"ח סי' רס"א ס"ב סי' רצ"ג ס"א. ח) ר"מ הל' שבת פ"א ה"ה או"ח סי' ש"ז ס"א. ט) או"ח סי' רע"ח ובב"י שם. י) ר"מ שם פ"ב המ"ז י"ז או"ח סי' רמ"ח ס"ד שכ"ט ס"א. יא) ר"מ שם פ"ב ה"ג או"ח סי' שכ"ח סי"ב. יב) שם ס"ב ומג"א סק"א. יג) ר"מ הל' עירובין פ"א ה"ב או"ח סי' שס"ו ס"א שפ"ו ס"א. יד) עי' ר"מ שם פ"א הי"ז, פ"ו ה"ז או"ח סי' שפ"ו ס"ד ה' ת"ט ס"ז. טו) ר"מ שם פ"א ה"ח או"ח סי' שס"ו ס"ו. טז) ס"ח. יז) ר"מ שם פ"ב ה"ט י' פ"ז או"ח סי' שפ"ב ס"א ה' שפ"ח ס"ג. יח) ר"מ שם הי"ב או"ח סי' שפ"ב סי"א.

מצוה פו

ושם אלהים אחרים לא תזכירו (ל"ת נ"א)

הזהיר הקב"ה שלא לישבע בשם עבודה זרה ועובריה ולא נשביע לעכו"ם בה, שנאמר (שמות כ"ג י"ג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו. ובכלל זה שאסור להזכיר בפה או בכתב החגאות שלהם.

משרשי המצוה שלא ליתן חשיבות לעבודה זרה ולעובריה אלא להרחיקה ולהמאיסה ולשקצה בכל אופן שאפשר, והנשבע או המשביע אחרים בעבודה זרה מראה בה חשיבות ונראה כמורה שיש בה ממשות. ובאה האזהרה בלשון הזכרה לאשמעינן שאפילו להזכיר לו השבועה חייב, וכל שכן אם השביעו. ואמרו רז"ל שבמ"ד מקומות הזהירתנו התורה עליה לרוב מיאוסה.

סנהדרין פ"ג, ר"מ פ"ה מה' ע"ז, סה"מ ל"ת י"ד, יו"ד סי' קמ"ז, יראים ע"ז.

משנה הלכות

פו) שיטות הראשונים בגדר איסור זה. הנשבע בשם ע"ז ולעובדיה[א], או משביע לעכו"ם בה, עובר בלאו זה[ב] וי"מ[ג] שעיקר הלאו הזה בא לעוסק עם עכו"ם ביום אידו (חגו) ומרויח, דאזיל ומודה לע"ז, וקעבר אל לא תזכירו, כלומר שלא יזכירו אחרים על דרך האסורה להם, שבן נח מוזהר על ע"ז[ד].

שם ע"ז שלא בדרך שבועה. ואסור להזכיר שם ע"ז אפילו שלא בדרך שבועה, והם בכלל הלאו, חוץ מע"ז הכתובה בתורה כגון פעור ובעל נבוא[ה]. ומזה יש ללמוד גודל האיסור למזכירים שם החגאות שלהם וכותבין אותו לפעמים בשטרות וכדומה והוא איסור גמור וחיובא מלקות (עיר מקלט) ומצוה לפרסם זה ולהזהיר בנ"י עליה. אסור לומר שמור לי או אשמור לך אצל ע"ז פלונית, ולא ידור בשמן, ולא יקיים בשמן, ולא יגרום לאחרים שירירו ויקיימו בשמן[ו] (ועיין מצוה כ"ט אי ב"נ מצווה על ידי שיתוף).

יוצאים מן הכלל. נשבע על העבר בשקר או שוא בשם ע"ז ליכא איסורא דהוי ליה ליצנותא[ז]. ובמנ"ח נסתפק אי עובר בנדר או נשבע בע"ז בכתב, ופשוט דהדבר זה תלוי אי נדר או שבועה בכתב הוי נדר או שבועה. ומה שעתה נוהגין להשתתף עם העכו"ם, שאסרו חכמים בה שמא יתחייב לו שבועה וישבע בעכו"ם שלו, לפי שהגויים בזמן הזה נשבעין בשם, אבל אותן שנשבעין במלאכים כגון מיכאל או שמש וירח וכוכבים וחברין עוברים בלאו זה (סמ"ק). ונוהג לאו זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ואינו לוקה אלא הנודר והנשבע בשמה (ולעיר מקלט אפילו המזכיר החגאות שלהם).

פו. א) חינוך. ב) ר"מ פ"ה מה' עכו"ם ה"ט ט"ו יו"ד סי' קמ"ז ס"א ג'. ג) רא"ה ור"ן ריש ע"ז בשם רמב"ן והינוך בשם יש מפרשים. ד) ע' הינוך. ה) ר"מ שם והמ"ז יו"ד שם ס"א. ו) ר"מ שם יו"ד שם ס"ג. ז) מנ"ח.

מצוה פז

לא ישמע על פיך (ל"ת נ"ב)

הזהיר הקב"ה שלא להדיח רבים אחר ע"ז, שנאמר (שמות כ"ג י"ג) לא ישמע על פיך, וארז"ל זו אזהרה למדיח את אחרים לעבוד אותה.

משרשי המצוה מה שנתבאר במצוה הקודמת, ועוד לפי שהמחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו והם נדחים מעולם הבא, שכן שנינו אנשי עיר הנדחת אין להם חלק לעוה"ב, וחייב מיתה, משא"כ המדיח בשאר עבירות, אפילו בגילוי עריות ושפיכת דמים, אינו חייב מיתה במדיח. ואין בכל חייבי מיתות שמבמנים (פי מזמינים בלתי ידיעתו) לו עדים חוץ מזה. וכל זה משום חומרת ע"ז, שכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה. ואפילו המסית והמוסת לא עבדו ע"ז, על ההסתה לבד חייב. הוא תפש אומנתו של נחש הקדמוני שהסית את חוה וגרם מיתה לעולם ולעצמו, כך מסית זה, ולכן ימות הוא, הי"ת יצילנו.

סנהדרין ג' ס"ג, ר"מ פ"ד מה' ע"ז, סה"מ ל"ת ט', סמ"ג לאוין כ"ג, סמ"ק קי"ט.

משנה הלכות

פז) דיני מדיח. כתב החינוך דהחילוק בין מסית ומדיח, המדיח נקרא מי שמסית לשנים או יותר, ומסית נקרא מי שמסית ליחיד. ובמנ"ח ומהר"ם שי"ק הקשו עליו ממשנה המפורשת[א] הסית לשנים הן הן עדיו, הרי דקרי מסית אפילו לשנים, ובמנ"ח תי' ב דמיירי שהסית כל אחד בפני עצמו. ודין אחד להם אלא שהמדיחים צריכים להיות שנים או יותר ושידיחו לרבים, המודחים צריך שיהיו מאה או יותר עד רובו של שבט, ויהיו מדיחיה מאותו שבט ומאותה עיר[ג]. ונהרגין בסייף[ד], וממונם נשרף עם העיר[ה] עפ"י סנהדרין[ו]. ישובי ספר אינם נעשים עיר הנדחת[ז], ולא יושבי כפר קטן ולא יושבי כרך גדול[ח].

דיני מסית. המסית אפילו אחד ומסית לאחד[ט]. המסית לעבוד את עצמו, ועבדוהו חייב מיתה, ואם לא עבדוהו אע"פ שקבלו ממנו פטור, והוא דין מחודש, המסית לעבוד את אחרים כיון שקבלו ממנו אע"פ שלא עבדוהו חייב מיתה[י].

שאר פרטים וכללים. אם המדיחים נשים אינם נדונים בעיר הנדחת[יא]. ונוהג דין זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ובזמן שהסנהדרין דנין נידון בסקילה. וכל ההרחקות האלו בע"ז וגודל עונשה הוא

פז. א) סנהדרין ס"ז ע"א, כן הביא מנ"ח. ב) בשם משנת חכמים. ג) ר"מ פ"ד מה' עכו"ם ה"ב.
ד) שם ה"א. ה) שם הי"א. ו) שם ה"ד. ז) שם ה"ה. ח) שם ה"ב. ט) שם פ"ה ה"א.
י) שם ה"ח. יא) שם פ"ד ה"ג.

מצוה פח

חגיגת הרגל (מ"ע ל"ו)

צוה הקב"ה לעם קדשו לחוג ולעלות למקדש לרגל בשלש רגלים, שנאמר (שמות כ"ג י"ד) שלש רגלים תחוג לי בשנה.

משרשי המצוה שנצטוינו לעלות לבהמ"ק בקרבן, ולא יראו פניו ריקם, שאע"פ שהגוף הוא הנהנה מאותה האכילה, מכל מקום עיקר ההנאה לנשמה שתתחזק להראות פעולותיה בגוף על ידי שתתעדן ותתענג הנפש בשבתות ויו"ט באכילה ושמחה של מצוה, משלמים וקרבן חגיגה. והאמת שהשי"ת שמו אין צריך דבר מידינו כמ"ש אם ארעב לא אומר לך, מ"מ ברמיון נפשינו אנחנו רואים כאלו נעמוד לפניו, והאמת שהנפשות קרובות אל הטוב במקום ההוא יותר משאר מקומות.

חגיגה י', ר"מ פ"א מחגיגה, פח"מ מ"ע נ"ב, סמ"ג עשין רכ"ז, ירואים קכ"ו.

משנה הלכות

לטובתינו לבלתי ידח ממנו נדח, כי השי"ת ב"ה אין בו לא קנאה ולא תחרות, אבל רוצה הוא להטיב לבריותיו. והמתפשט מאמונת ה' אינו ראוי לברכה אלא לקללה, ולכן הזהירנו מכל זה. ונאמין בו ית"ש ונהיה ראוים לקבל כל הטוב מאתו ית"ש.

ועיין לקמן מצוה תס"ד.

פח) אופן קיום המצוה. קיום המצוה, שלש מצות נוהגות ברגל, חגיגה, ראיה, ושמחה[א], וטעון לינה בירושלים אף אם לא הביא קרבן[ב]. קרבן חגיגה מביא ביו"ט ראשון לשלמים, בת שתי כסף או יותר[ג].

פרטי דינים. השותפין מביאין קרבן א', ובלבד שיגיע לכ"א שתי כסף[ד]. לא הקריב בראשון מקריב כל החג, אפילו ביו"ט אחרון, שמ"ע, ושבועות יש לו תשלומין כל שבעה כחג המצות[ה]. עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו, והוי מעוות שלא יוכל לתקן[ו]. הקריב קרבן חגיגה עיו"ט ואכלה ביו"ט, נחלקו הראשונים אי יוצא בה (עיין בספרי שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' ר"ח מירושלמי). באה מן החולין או ממעות המעורב מעשר שני עם חולין[ז]. יש לו אוכלים הרבה מצוה להקריב הרבה קרבנות[ח].

הנדחין והפטורים. חל יו"ט ראשון בשבת אין חגיגה דוחה שבת, ויש לו תשלומין. אינו דוחה את הטומאה[ט]. ואלו פטורים, נשים ועבדים טומטום ואנדרוגינוס חרש ואלם שוטה וקטן סומא, אפילו בעין אחת, חיגר אפילו ברגל אחת, זקן וחולה, וענוג שאינו יכול להלוך יחף בלי מנעלים ובלי משענת וטמא וערל[י].

פח. א) ר"מ פ"א מה' חגיגה ה"א. ב) תוס' ר"ה ה' ע"א ד"ה מה חג המצות טעון לינה, בשם ירושלמי. ג) שם ה"ג ה'. ד) טורי אבן חגיגה דף ו', חובא במנ"ח. ה) ר"מ שם ח"ז ח'. ו) ר"מ שם ה"ז. ז) ר"מ שם פ"ב הי"ב. ח) ר"מ שם פ"א הי"ב. ט) ר"מ שם ח"ח וה"ד. י) ר"מ שם ה"ז. יא) ר"מ שם פ"ב ה"א.

מצוה פט

לא תזבח על חמץ דם זבחי (ל"ת נ"ג)

הזהיר הקב"ה שלא לשחוט הפסח ועדיין חמץ ברשותינו, שנאמר (שמות כ"ג י"ח) לא תזבח על חמץ דם זבחי, ואיכא דיליף לה מקרא דלא תשחט על חמץ (פ' תשא, שמות ל"ד כ"ה).

משרשי המצוה לפי ששחיטת הפסח זמנו קצר, ויהיו כל ישראל טרודים בשחיטת הפסח, ושמא יתרשלו לבער החמץ שזמן איסורן מחצות ואילך, ולפיכך צוה הכתוב שלא ישחטו את הפסח עד שיתבער החמץ. גם כי קביעת זמן בכל ענינים הוא קיום עשייתן, ידוע הדבר אצל כל אדם, צוה הקב"ה שנעשה ענינינו בסדר ובקביעות זמן לכל דבר, ולא תבא עירוב זמן מצוה זו בגבול חברתה. ועד"ה החמץ הוא רמז ליצה"ר, מלשון מעול וחומץ, והוא יורד ומסטין ועולה ומקטרג. והפסח שהוא שלמים בא להשלים, וזה בא להפריד, איך יחוברו יחד בזמן אחד. ולכן צוה לבער החמץ, ואח"כ יבא עושה השלום שהוא הפסח וכל עניניו. וכזה תבין למה אמר דם זבחי ולא אמר לא תשחט הפסח, כי הדם הוא הזבח, והקרבת האימורים הוא עושה שלום.

פסחים פ"ג, ר"מ פ"א מה' ק"פ, סה"מ ל"ת קט"ז, סס"ג לאוין שפ"ז, יראים ת"ז.

משנה הלכות

חציו עבד וחציו בן חורין מחלוקת הפוסקים[יב]. לא היה ראוי בראשון פטור מן התשלומין[יג]. קטן שהגדיל בתוך הרגל נראה דפטור מן הקרבן דלא היה ראוי ביום ראשון. ודעת הריטב"א סוכה מ"ז [ע"ב ד"ה רגל] דקטן שהגדיל תוך הרגל של סוכות חייב לחוג בשמ"ע. הדר בחו"ל פטור מן הראיה, תוס' פסחים דף ג' [ע"ב ד"ה מאליה], והר"מ לא הביא דין זה, ועמל"מ פ"א מק"פ [ה"א].

כללים. ונוהג בזמן הבית ועובר עליה ונראה בעזרה ביום ראשון של חג ולא הביא קרבן ביטל עשה זו ואקרבן ראיה עובר גם בלאו. ואינו לוקה עליו שהרי לא עשה מעשה.

פט) גדרי הלאו. השוחט את הפסח קודם חצות פסול אפילו אין לו חמץ[א]. השוחט את הפסח והיה לשוחט או לזורק דמו, או למקטיר חלבו, או לאחד מבני חבורה, כזית חמץ ברשותו חייב השוחט מלקות, וכן הזורק, וכן המקטיר[ב]. **הפטורים.** היה חמץ לאחד מבני חבורה עובר, ואינו לוקה מפני שאין בו מעשה[ג]. היה לו חמץ פחות מכזית

יב) ר"מ וראב"ד שם. יג) ר"מ שם ה"ה.

פט. א) ר"מ פ"א מה' קרבן פסח ה"ד. ב) שם ה"ה. ג) מג"ח ע"פ תוס' פסחים ס"ג ע"ב ד"ה או לאחד, דלא כחינוך ושאר ראשונים.

מצוה צ

לא ילין חלב חגי עד בקר (ל"ת נ"ד)

הזהיר הקב"ה שלא להניח ללון אימורי פסח עד בקר, שנאמר (שמות כ"ג י"ח) ולא ילין חלב חגי עד בקר, ונאמר (שמות ל"ד כ"ה) לא ילין לבקר זבח חג הפסח. ובכלל הפסח גם שאר אימורי קדשים.

משרשי המצוה שלא ילין האימורים עד בקר שמא ימריחו ואיכא בזיון קדשים, ומטעם זה צוה הקב"ה לשרוף הנותר, שלא לבא לידי בזיון. גם כי בשר הקרבן ראוי להקריבו סמוך לשחיטה בזמנו הקבוע אליו, והמעכיד המועד נראה כמתייאש ומשליך את הדבר אחר גוו, ואיננו מתעורר ומתפיס כוונותיו אל העבודה יפה, ונראה כמסיח דעתו מן הקדש, ומפני כך נפסלין. גם לזרז המזורזים

משנה הלכות

אינו לוקה, ביטל חמצו קודם זמן איסורו אינו עובר[ד]. והשאג"א הקשה בסי' ע"ז דהיכי לוקין על לאו זה, הא מצי למימר דכבר ביטל החמץ והוי התראת ספק, ועיין פנ"י גיטין י"ז בסוגיא שמה יחפה, ובשו"ת בית שערים לכק"ז מרן זצ"ל יו"ד ק"ח, ובספרי שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' קפ"ה יישבתי בעזהי"ת דלא הוה התראת ספק.

כשרות הקרבן. עבר ושחט הפסח על החמץ הפסח כשר[ה].

נתנבלה בשחיטה והיה לו חמץ עובר משום שחוטי חוץ וגם משום חמץ (שעה"מ ומנ"ח), וצ"ע. וכתבו קצת האחרונים ז"ל דהחמץ צריך להיות דוקא בירושלים ולא חוצה[ו] וכבר הארכתי בספרי שו"ת משנה הלכות (ח"ב סימן כ"ו וכ"ז) דאפילו בסוף העולם[ז]. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות דאשה כשרה לשחיטת קדשים אבל אשה שזרקה או הקטירה פטורה מלאו זה, דלאו בת הקרבה היא.

צ) הגדרת האיסור. המניח אימורי פסח בעזרה, והוא הדין אימורי שאר קדשים, ולא הקטירם קודם שיעלה עמוד השחר עובר בלאו[א]. אם לנו בראשו של מזבח לא נפסלו בלינה ואינו עובר עליהם אפילו ימים רבים, דאין לינה מועלת בראשו של מזבח (עיין בספרי שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' ר"ב ר"ג)[ב], גם במשלה בהן אור ברובן או מקצתן, ועיין רמב"ם פ"ג מהל' פסה"מ[ג] שפסק כרבא דלינה מועלת בראשו של מזבח, עכ"פ הוא מחלוקת אי קיי"ל מועיל או לאו. עבר והלין עובר גם בעשה דכל הלילה עד הבקר, לבד הלאו, עיין חגיגה דף י' ע"ב[ד].

ד) מנ"ח. ה) ר"מ שם. ו) עי' ירושלמי פסחים פ"ה. ז) ועיין גם משנה הלכות למס' פסחים דף ס"ג ע"א.

צ. א) ר"מ פ"א מה' קרבן פסח ה"ז והינוך. ב) ועי' גם במשנה הלכות לפסחים דף נ"מ ע"א. ג) הי"א.

ד) עי' מנ"ח.

שלא להותיר. ולפי שכל יום יש לו מלאך מיוחד הפועל בו, ולפיכך אין להותיר מזה על זה שנראה כמזמנו על השיריים, ועל הנותר, דומיא דאין יו"ט מכין לחבירו.

פסחים כ"מ, ר"מ פ"א מק"פ, סה"מ ל"ת קפ"ז, סמ"ג לאוין שמ"ח.

מצוה צא

מצות ביכורים (מ"ע ל"ז)

צוה הקב"ה לעם קדשו להביא ביכורים למקדש, שנאמר (שמות כ"ג י"ט) ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך.

משרשי המצוה כדי לקבוע בנפשינו שהכל מאתו ית"ש, ואין התבואות והפירות בכח שור, ולא ברוב השתדלות ויגיעה, אלא הכל מאתו ית"ש אשר ישלח ברכה במעשה ידינו כשנשמע למצותיו. ולכן צוה להביא ראשית הפרי למקדש ולהניחו לפני ה' להורות כי הפירות ויתר כל הטובה מאתו יבואו, ועל ידי זה נהיה ראוים לברכה ויתברכו הפירות ותתחזק האמונה.

תרומות פי"א ב"כ דף כ"ו סמ' בכורים, ר"מ מס"ב עד פ"ה מבכורים, סה"מ מ"ע קכ"ה, סמ"ג עשין קל"מ.

משנה הלכות

שבת ויו"ט. ומצוה להקריבם ביום אפילו בשבת[ה], כגון אימורי התמיד או ערב פסח שחל בשבת, אף שיכול להקריבן כל הלילה דחלבי שבת קרבין ביו"ט, מכל מקום גדולה מצוה בשעתה, חל ערב פסח בחול אין קרבין בלילה דחלבי חול אין קרבין ביו"ט וכ"ש בשבת[ו]. ואם משלה בהן האור מע"ש יקריבו אפילו בשבת ויום טוב[ז]. ונחלקו האחרונים באברים שעלו בשבת אם ירדו, עיין מל"מ פ"א מתמידין ומוספין ה"ז ובמשנה הלכות הנ"ל (סי' ר"ד).

שאר פרטים. ונוהג לאו זה בזמן הבית, והעובר עליו אינו לוקה משום דאין בו מעשה. קומץ שנתפגל מקצתו בארץ ומקצתו משלה בו האור יעלה כולו[ח].

צא) הפרשת בכורים. קיום המצוה. אדם נכנס בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה, אשכול ענבים שבכרו, קושרן בגמי ואומר הרי אלו בכורים, והם נעשים בכורים במחובר משקרא להם שם[א]. לא הפרישם במחובר מפרישם אחר שנתלשו[ב].

העלאתם. ולא יעלהו יחיד, אלא כל העיירות שבמעמד מתכנסין לעירו של מעמד שנאמר ברוב עם הדרת מלך, ולנים ברחובה של עיר מפני הטומאה שבבתים. בשחר הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל ה' אלקינו[ג]. שור הולך לפניהם וקרניו מצופין זהב ועטרה

ה) ר"מ הל' מעשה הקרבנות פ"ד ה"נ. ו) ר"מ הל' קרבן פסח שם ה"ח. ז) עי' תוס' יומא דף מ"ו ע"א ד"ה אבל, מל"מ הל' מעשה"ק שם. ח) ר"מ פ"ג מה' פסולי המוקדשין ה"ז.

צא. א) ר"מ פ"ב מה' בכורים הי"ז. ב) ר"מ שם הי"ח. ג) ר"מ שם פ"ד הי"נ.

מצוה צב

דיני בשר בחלב (ל"ת נ"ה)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא לבשל בשר בחלב, שנאמר (שמות כ"ג י"ט) לא תבשל גדי בחלב אמו. ובא הפי' דלאו דוקא גדי אלא כל בשר במשמע.

משרשי המצוה כתב האבן עזרא ראין לנו לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבונים, ואולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך ושור או שה אותו ואת בנו לא

משנה הלכות

של זית בראשו, והחליל מכה לפניהם וקורין בדרך שמחתי באומרים לי בית ה' נלך[ד]. הגיעו קרוב לירושלים עטרו בכוריהן, והפחות והסגנין והגזברים יוצאין לקראתם מירושלים, נכנסו לירושלים קוראין עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים[ה]. בעלי אומנות שבירושלים עומדים מפניהם ושואלין בשלומם[ו]. הגיעו להר הבית, כל אחד נוטל סלו על כתפו ואומרים הללויה הללו א-ל בקדשו וגו' עד כל הנשמה, הגיעו לעזרה דברו הלוים שיר ארוממך ה' כי דליתני[ז].

חיובי המביאים. והמביא בכורים טעון לינה בירושלים, שנאמר ופנית בבקר והלכת לאהלך[ח]. נמצאת הבכורים טעון שבעה דברים: הבאת מקום, וכלי, קריאה, וקרבן, ושיר, ותנופה, ולינה[ט].

אישים ופירות הפטורים. האפטרופסין והעבד והשליח, האשה והטומטום והאנדרוגינוס מביאין ואינם קורין[י]. בכורים אינו נוהג אלא בשבעה מינים — חטים, ושעורים, ענבים, תאנים, רמונים, זיתים, ותמרים[יא]. אין מביאין משקין חוץ מזיתים וענבים בלבד, שנאמר פרי האדמה[יב]. ואינו נוהג אלא בארץ ישראל, ומדרבנן בערי סיחון ועוג[יג].

שאר פרטים. ומה"ת אין להם שיעור, ומדרבנן צריך להפריש אחד משששים, הרוצה לעשות כל שדהו בכורים עושה[יד]. הקרובין לירושלים מביאין פירותיהן לחין, והרחוקין יבשין[טו]. ואין מביאין מחדש על ישן, ומישן על חדש[טז]. ואינו מביא אלא מקרקע שלו[יז]. קונה אילן אינו מביא, קונה קרקעו עמו מביא[יח]. זמנם מעצרת עד חנוכה[יט]. והעובר ולא הביא ביטל עשה זו.

צב) האיסור מדאורייתא ומדרבנן. המבשל בשר בהמה טהורה עם חלב, משניהם כזית, לוקה והמאכל אסור בהנאה, ואפרו אסור בהנאה, וטעון קבורה[א]. בשר חיה ועוף בחלב אסור מדרבנן ומותרין בבשול ובהנאה[ב]. שליל שבשלו בחלב חייב[ג].

ד) ר"מ שם הי"ד. ה) ר"מ שם הט"ו. ו) ר"מ שם הט"ז. ז) ר"מ שם הי"ז. ח) ר"מ שם פ"ג הי"ד. ט) ר"מ שם הט"ו. י) ר"מ שם פ"ד ה"א וב'. יא) ר"מ שם פ"ב ה"ג. יב) ר"מ שם ה"ה. יג) ר"מ שם ה"א. יד) ר"מ שם הט"ו. טו) ר"מ שם ה"ה. טז) ר"מ שם ה"ז. יז) ר"מ שם ה"ט. יח) ר"מ שם הי"ב. יט) ר"מ שם ה"ו.

צב. א) ר"מ פ"ט מה' מאכלות אסורות ה"א. ב) שם ה"ב ג' ד' יו"ד סי' פ"ז ס"ב. ג) ר"מ שם ה"ז יו"ד שם ס"ז.

תשחטו, גם לא תקח אם על הבנים. ואולי כי הולד במעי אמו ניזון מדם האם, וכשנולד דם נעכר ונתהפך ונעשה חלב, והחלב הוא המזון שהחיה את הולד, לכן לא ראוי שיתבשל בחלב. והרמב"ם כתב כי היו עובדי ע"ז יעבדוה כמעשה תעדובות. עוד אמרו כי מזיק לגוף ומוליד שחין רע. עוד אמרו שע"י תעדובות נעשה הכישוף, והוי כעין כלאים ושעטנז. ועדיין צריכים אנו למודעי כי נעלם הוא, לבד מדברי הקבלה.

פסחים כ"ד חולין פ"ח, ר"מ פ"ט מה' מ"א, מה"מ מל"ת קפ"ו, סמ"ג לאוין ק"ם קס"א, יראים קס"ח, סמ"ק קע"ו. יו"ד סי' פ"ז.

מצוה צג

לא תכרות להם ברית (ל"ת נ"ו)

הזהיר הקב"ה לבני ישראל שלא נכרות ברית עם אחד משבעה עממים, שנאמר (שמות כ"ג ל"ב) לא תכרות להם

משנה הלכות

המבשל בחלב שחוטה בחלב זכר בחלב בהמה טמאה פטור, המבשל במי חלב פטור (סמ"ק), בשר נבלה שבשלן בחלב חייב על בישולו, ואינו לוקה על אכילתו שאין איסור בב"ח חל על איסור נבלה (ר"פ)[ד]. המבשל שליא ועצמות גידין עיקרי קרניים וטלפיים הרכים פטור[ה]. המבשל חצי שיעור אסור מה"ת[ו]. דם שבשלו בחלב פטור[ז]. גדר בישול. שיעור הבישול כל שנפל לכלי ראשון אסור בהנאה מה"ת, ולהפר"ח צריך להתבשל כמאכל בן דרוסאי, והפרמ"ג[ח] הסכים לו לענין מלקות, ולאכילה כדעת שאר פוסקים. בישל חלב עם בשר ואין בו בנותן טעם בטל האיסור, מ"מ הבשר שנפל אם מכירו אסור, ועבר אבישול, עיין כו"פ ומנ"ח. המבשל בחמי טבריה והמעשן בב"ח אסור ואין לוקין עליו[ט]. מלוח וכבוש דכמבושל דמי מ"מ אין בו איסור בישול[י]. **שאר פרטים.** חלב בת פקועה אסור מה"ת אף דכשחוטה הוא (נוב"י תנינא יו"ד סימן ל"ו)[יא]. ואף דבתורה כתיב גדי זה כולל כל מיני בהמה[יב]. (עיין שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' קע"ב). ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועבר ובשל ואכל, לוקה שתיים, ואינו לוקה אהנאה אף שהוא בלאו[יג].

צג) באיזה אומות נוהג. דעת הרמב"ם[א] שזו אזהרה בכל האומות שלא לכרות להם ברית, כלומר לעשות עמהם שלום ולהניח אותם

ד) ר"מ שם ה"ו יו"ד שם ס"ו. ה) שם ה"ז יו"ד שם ס"ז. ו) מנ"ח. ז) ר"מ שם ה"ו יו"ד שם ס"ו.
ח) פתיחה לה' בשר בחלב. ט) ר"מ שם ה"י יו"ד שם ס"ו, ועי' פרי חדש ומנ"ח. י) יו"ד שם ט"ז
סק"א. יא) חובא במנ"ח ובפ"ת ס"ק י"ד, ועיי"ש דעת שאר אחרונים. יב) ר"מ שם ה"ב יו"ד שם ס"ב.
יג) ר"מ שם ה"א ועי' פ"ת ס"ק ב'.
צג. א) פ"י מה' עכו"ם ה"א הל' מלכים פ"ו ה"א פ"ח ה"ט עי' מנ"ח.

ולאלהיהם ברית. ואיכא דיליף לה מקרא דלא תכרות להם ברית (בפ' ואתחנן).

משרשי המצוה שלא לאהוב ולא להתחבר באיזה אופן שהוא אלא להתרחק מהכופרים שהיו מחזיקין בארצינו טרם בואינו שמה, ולהיותינו מתרחקים מהע"ז כדי שלא נלמד ממעשיהם הרעים. ואלו הז' עממין היו עיקר ע"ז ויסודה הראשון, ולכן נעקרו מארצינו. ואנחנו נצטוינו לשרש אחריהם ולאבד זכרם לעולם, וכמ"ש בתורה החרם תחרים אותם. וכ"ש שלא נכרות להם ברית כי הוא רומז למעלה בברית שלום, והכורת ברית לעע"ז כאלו מחבר אל אחר לברית הנזכר, ומעשיו גורמין שישפיע באל אחר.

ר"מ פ"י מהל' עכו"ם ופ"ו ממלכים, סה"מ ל"ת מ"ח, סמ"ג לאוין מ"ז, ירואים פ"ז.

משנה הלכות

לעבוד ע"ז, אלא יחזרו מעבודתם או ילכו מארצינו, ובשעת מלחמה מצוה להורגם, ושלא בשעת מלחמה אסור להרוג אף מז' עממין. אמנם דעת שאר פוסקים[ב] לחלק בין ז' עממין לשאר עע"ז אם אינם עע"א אינו נוהג לאו זה. ודעת הרמב"ם[ג] שצריך לקבל עליהם ז' מצות בני נח שנתחייבו בהם.

דעת הרמב"ם בחזרו מעבודתם. ודע דהרמב"ם בפ"י מה' ע"ז כתב אין כורתין ברית לז' עממין כדי שנעשה עמהן שלום ונניח אותם לעבוד עכו"ם שנאמר לא תכרות להם ברית אלא יחזרו מעבודתם או יהרגו, משמע חזרו מעבודתם אסור להרגם. אבל בפ"ח מהל' מלכים ה"ד כתב מצות עשה להחרים שבעה עממין שנאמר החרם תחרימם, וכל שבא לידו אחד מהם ולא הרגו עובר בלא תעשה, משמע דבז' עממין מצוה להורגן לעולם, אפילו חזרו מעבודתם, דלא חילק בין חזרו או לא. ומה שנראה בזה בס"ד דמה שכתב הרמב"ם בפ"י מע"ז שאם חזרו מעבודתם מקבלים אותם אפילו בז' עממין, כוונתו רק שאם היו חוזרין אז בזמן יהושע והשלימו אז היו מקבלין אותם, אבל אחר שלא השלימו אז שוב אין מקבלין אותן לעולם ומצוה להורגם בכל עת. ובזה מדויק לשון הרמב"ם ז"ל בפ"ו הנ"ל אבל שבעה עמים ועמלק שלא השלימו, אין מניחים מהם נשמה, ועיין בהשגות שם. ונראה דבכיון דייק הרמב"ם ז"ל שלא השלימו, כלומר שלא השלימו כבר, מעתה אין מניחין מהם נשמה ומצוה לחרימם, ודו"ק כי קצרתי[ד].

כללי המצוה. נוהג דין זה כשידינו תקיפה על העכו"ם מצוה להורגם, ולענין שלא תכרות להם ברית נוהג לעולם.

ב) סמ"ג ראב"ד. ג) ה' מלכים פ"ט. ד) ועי' במנ"ח שנתקשה בזה.

מצוה צד

שלא לשכון עובדי ע"ז בארצינו (ל"ת נ"ז)

הזהיר הקב"ה שלא להושיב עובדי ע"ז בארץ ישראל, שנאמר (שמות כ"ג ל"ג) לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי.

שורש המצוה והטעם מבואר בתורה שלא נלמוד ממעשיהם ח"ו כמ"ש פן יחטיאו אותך לי, כי הם אשר הרבו אשמה ומשוקעים בע"ז וכל מיני תועבות משנים קרמניות, להכעיס ליוצר כל ברוך הוא וברוך שמו בכל תועבותם אשר שנא. שאם ישבו בארצך יעשו אתכם חטאים כמותם. ומאמר המלך ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם. וימנעו מכם השפע הטוב, ותקיא אתכם הארץ כאשר עשתה להם. ונכפלה האזהרה להיות הענין ע"ז חמור מאד.

ע"ז כ' ע"א, ר"מ פ"י מע"ז, סה"מ ל"ת נ"א, סמ"ג לאוין מ"ט, יו"ד סי' קנ"א.

משנה הלכות

צד) באיזה אומות נוהג. בקיום המצוה כבר הבאתי לעיל (מצוה צ"ג) מחלוקת הפוסקים, דעת הרמב"ם ז"ל דנוהג בכל עע"ז, והסמ"ג והראב"ד ועוד פוסקים פוסקים דרק בז' עממין הכתוב מדבר. הניחו מלעבוד ע"ז מותרין לשכון בארצינו, וזה נקרא גר תושב[א].

בתים ושדות. לא רצו להניח הע"ז אין שוכרין לו דירה וכ"ש שאין מוכרין לו, לפי שמכניס שם ע"ז, ולסחורתו מותר להשכיר, ובלבד שלא ישכיר לשלשה עכו"ם יחדיו, דג' הוי דבר קבוע ואין ראוי לקובעם בארץ, ואין מוכרין להם פירות במחובר על מנת לקוץ[ב]. ואינו אסור אלא בא"י המקודשת או בכיבוש שני ע"י עזרא, ובסוריא מוכרין להם בתים אבל לא שדות, והחמירו בשדות מפני שיש בה הפקעת מעשרות, ונותן להם חניה בקרקע[ג], ועיין מש"כ מרן כק"ז בבית שערים (יו"ד סי' ת"ה).

שאר פרטים. ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג להרמב"ם[ד], והראב"ד חולק. ואין לוקין על לאו זה.

צד. א) ר"מ הל' עכו"ם פ"י ה"ח. ב) ר"ם שם ה"ד ה'. ג) שם ה"ד. ד) שם ה"ח.

פרשת תרומה יש בה ב׳ עשין ולאו אחד

מצוה צה

לבנות בית הבחירה (מ״ע ל״ח)

צוה הקב״ה לבנות בית הבחירה בכניסתם לארץ, שנאמר (שמות כ״ה ח׳) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.

משרשי המצוה שרצה הקב״ה שיהיה לנו בית מיוחד בקדושה ובטהרה, מזומן ומיוחד לעבודתו ית״ש, ושם יתקבצו כל העם לתפלה. וראוי לכבד הבית הזה ולהדרו בתכלית מה שאפשר, וכל זה גדולה למי ששוכן בתוכה כדכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ולא יעלה על הדעת שהוא צריך לבית או להיכל, והלא שמים וארץ הוא מלא, ולית אתר פנוי מיניה, ואמר שלמה (מ׳ א׳ ז׳) הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואף כי הבית הזה אשר בניתי, וכתיב (ישעי׳ ס״ו) השמים כסאי והארץ הדום רגלי, איזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי, וכ״ש בית קצר זה. אלא ודאי

משנה הלכות

צה) פרטי בנין בית המקדש. כשרוב ישראל על אדמתן מצוה על הצבור[א] לבנות בית הבחירה על הר המוריה בירושלים[ב], והמקדש כולל קדשי קדשים וקדש ואולם (ושלשתן נקראין היכל) ועזרה (ונקראת עזרת ישראל) והכל נקרא מקדש[ג]. אין בונין בית המקדש בלילה[ד]. ואין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנותו, ואינו דוחה שבת ויו״ט[ה]. וכל ברזל לא ישמע בהבנותו, בונים אותו מאבנים גדולות או מלבנים[ו]. אין בו עץ משער נקנור ולפנים[ז], ועיין במל״מ. ומרצפין כל העזרה באבנים יקרות[ח]. ומצוה להטיח אותו בזהב[ט]. קדשי קדשים, וקודש, ואולם, ועזרת ישראל, הוא נקרא מחנה שכינה, והעזרה הקודמת היינו עזרת נשים עד פתח הר הבית נקרא מחנה לויה[י].

עשיית כלי המקדש ומקומם. עשיית כלי המקדש ג״כ מעין מצוה זו[יא]. הארון והלוחות מונחים בקדשי קדשים, ובאמצעו היה עומד[יב], ודעת הר״מ[יג] ורשב״ם[יד] דבצד מערבי היה עומד. המזבח והכבש שעולים בו למזבח להקריב, מקומו לפני האולם לדרום[טו]. כיור וכנו לקדוש ידים ורגלים

צה. א) חינוך, ועי׳ שו״ת משנה הלכות ח״ה סי׳ ש״י. ב) סמ״ג. ג) ר״מ פ״א מה׳ בית הבחירה ח״ח. ד) ר״מ שם הי״ב, ועי׳ בשו״ת משנה הלכות ח״ו סי׳ שכ״ו. ה) ר״מ שם. ו) שם ה״ט י׳. ז) ר״מ וראב״ד שם ה״ט ועי׳ ככ״מ. ח) ר״מ שם ה״י. ט) ר״מ שם הי״א. י) ר״מ שם פ״ז הי״א. יא) עי׳ חינוך ומנ״ח, ועי׳ שו״ת משנה הלכות ח״ו סי׳ שכ״ו. יב) רש״י מגילה י׳ ע״ב ד״ה אינו מן המדה, תוי״ט יומא פ״ח מ״ב מנ״ח. יג) ר״מ שם פ״ד ה״א. יד) ב״ב כ״ח ע״א ד״ה ארון שעשה משה, ועי׳ מנ״ח. טו) ר״מ שם פ״א ה״ו.

הכונה ליחד מקום לעבודתו, ושם תשרה שכינתו והשגחתו, כדכתיב (מ"א ט') והיה עיני ולבי שם כל הימים, וכן ארז"ל מעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי, ולא ימולק עד שיבנה בהמ"ק בב"א. והכי איתא במדרש שיר השירים על פסוק הנה זה עומד אחר כתלינו. וכל כונתו יתברך לזכותינו ולישרנו לעבודתו כדי שנזכה ותתקיים בנו תכלית יצירת האדם (מצ"ד וד"ע).

סנהדרין פ' מס' מדות, ר"מ פ"א מבית הבחירה, סה"מ מ"ע כ', סמ"ג עשין קס"ג.

מצוה צו

שלא להוציא בדי הארון מהטבעות (ל"ת נ"ח)

הזהיר הקב"ה שלא להוציא בדי הארון מן הארון, שנאמר (שמות כ"ה ט"ו) בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו.

משרשי המצוה כי מרוב קדושת הארון אחר שזכו לינתן בו פעם אחת לא ירדו מקדושתן, וכלי שנשתמש בו קדש לא ישתמשו בו חול, ואם ימירו הבדים אפשר שישתמשו בהם דברים אחרים או שיאבדו ברוב הזמן. עוד כי גלוי וידוע לפניו שעתיד הארון ליגנז, לכן צוה שלא ימיר הבדים ממנו אלא יהיו עמו

משנה הלכות

מקומו בין האולם למזבח[טז]. מנורה בדרום משמאל הנכנס ושלחן שעליו לחם הפנים מימין[יז]. מזבח הקטורת משוך מבין שניהם לחוץ ושלשתן בתוך הקדש לפני ק"ק[יח]. המנורה והשלחן ומזבח הקטורת אין באין אלא מן המתכת, ואם עשאום משל עץ או אבן או זכוכית פסול[יט]. ושאר הכלים ופרטם עיין ר"מ הל' בית הבחירה.

שאר פרטי בנין העזרה. ועושין בתוך העזרה גבולים עד כאן לישראל עד כאן לכהנים[כ]. ומצוה מן המובחר לחזק את הבנין ולהגביהו כפי כח הציבור, שנאמר ולרומם בית אלקינו, ומפארין אותו ומייפין כפי כחן, אם יכולין לטוח אותו בזהב ולהגדיל במעשיו הרי זה מצוה[כא].

צו) גדרי האיסור ושאר עניני נשיאת הארון. אסור להסיר אפילו אחד מטבעות הארון[א]. וכשמוליכין הארון ממקום למקום אין מוליכין אותו לא על הבהמה ולא על העגלות אלא מצוה לנטלו על הכתף, שנאמר כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו, ולפי ששכח דוד ונשאו על העגלה נפרץ פרץ בעוזא[ב]. וכשנושאים אותו על

טז) ר"מ שם. יז) ר"מ שם ה"ז. יח) ר"מ שם. יט) ר"מ שם הי"ח. כ) ר"מ שם ה"ז.

כא) ר"מ שם הי"א.

צו. א) ר"מ פ"ב מה' כלי המקדש הי"ג. ב) ר"מ שם הי"ב.

בקדושתו בכל מקום. ועד"ה כי הבדים מורים על מחזיקי התורה כמו שכתוב עץ חיים היא למחזיקים בה, ואמר שלא ימירו ממנו לעולם רמז למחזיקי תורה שלא יאמרו אתן לו פעם או פעמיים אלא לא ימירו ממנו עד עולם, כי באמת הארון נושא את נושאיו והם המקבלים ולא הנותנים. גם שכל כלי המקדש צורתן מחויבת לרמז עניינים עליונים כדי שיהיה האדם נפעל לטובה מתוך מחשבתו בה, ורצה הא־ל ב"ה לטובתינו שלא תפסיד אותה צורה אפילו לפי שעה.

יומא ע"ב, ר"מ פ"ב מכלי המקדש, סה"מ ל"ת פ"ו, סמ"ג לאוין רצ"ו, יראים סי' שכ"ח.

מצוה צז

דין לחם הפנים (מ"ע ל"ט)

צוה הקב"ה שיסדרו הכהנים לחם הפנים ולבונה זכה בבהמ"ק על השלחן לפני ה' בכל שבת, שנאמר (שמות כ"ה ל') ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד, (ובפ' אמור, ויקרא כ"ד ח') ביום השבת יערכנו. ונוהגת בזמן הבית בכהנים זכרים.

משנה הלכות

הכתף נושאין פנים כנגד פנים, ואחוריהם לחוץ, ופניהם לפנים, ונזהרים שלא ישמטו הבדים מן הטבעות[ג]. הסיר בד אחד וחזר והסיר בד השני אם התרו בו על השני, ולא על האחד אינו לוקה, דעיקר האיסור להסיר הבדים שצריכים לישא בהם הארון, ולאחר שכבר הסיר בד אחד א"א לשאת אותו (יריעות שלמה), אבל אם התרו בו על הראשון בשעה שהסיר לוקה. ומותר להזיזן בתוך טבעות הארון הנה והנה, ואין איסור כל זמן שלא השמיטן לגמרי לחוץ (תוס' הרא"ש יומא ע"ב) ועיין מוצל מאש אלפנדרי סי' נ"א.

מצות נשיאת הארון לדורות. ודעת הרמב"ם[ד] דלדורות אסור ללוים לשאת הארון רק לכהנים בלבד, והרמב"ן[ה] חולק וכתב דח"ו שהמצוה תשתנה, ובמדבר הלוים היו נושאים את הארון. ואני מסתפק שאם הוציאו הלוחות מהארון לאיזה דבר שהוא הן בשוגג הן במזיד אי מותר אז להוציא הבדים מהארון. גם אם לאיזה סיבה יעשו ארון אחר ויניחו בו הלוחות מה יהיה דין הראשון, ויש פנים לכאן ולכאן, ואין כאן מקום להאריך. ונוהג לאו זה בזכרים ונקבות בכל מקום שהארון והלוחות שם.

צז) השלחן. קיום המצוה, השלחן ארכו י"ב טפחים, ורחבו ששה טפחים[א], ואמה וחצי קומתו[ב]. עומד בהיכל בצפון[ג], וד' סניפין של זהב קשות

ג) שם חי"ב. ד) סה"מ עשין ל"ד. ה) סה"מ שרש שלישי אות ג'.

צז. א) ר"מ פ"ג מה' בית הבחירה חי"ג תמידין ומוספין פ"ה ה"ט. ב) שמות כ"ה כ"ג, ועי' תוס' פסחים ק"ט ע"ב ד"ה אמתא באמתא. ג) שמות כ"ו ל"ה ורש"י שם, יומא כ"א ע"ב ל"ג ע"ב וש"ד.

משרשי המצוה לפי שהלחם הוא עיקר מזון כל בני העולם, צוה הקב"ה להיות הלחם מסודר תמיד על השלחן הטהור לפני ה' כדי שתהא השגחתו עליו תמיד בלי הפסק, ועי"כ תחול הברכה על כל פרנסת העולם. ולכן תדע שכל כהן המגיע לו כפול היה אוכל ושבע, לפי שהברכה חלה עליו, ומשם לכל העולם. ולכן היו שם בזיכי לבונה להקטיר על המזבח, והלחם מתחלק לכל בני המשמורות, ודומה להקרבנות שהיו מקטירים האימורים ע"ג המזבח, והבשר נאכל לכהנים, ובעלים מתכפרים. וכיוצא בזה אמרו רז"ל הקריבו לפני עומר כדי שיתברכו לכם תבואות שבשדות, נסכו לפני מים שבחג וכו'. ולכן היו י"ב חלות כדי שיתברכו י"ב שבטי י"ה. והיה ביום השבת דוקא לפמ"ש בזוהר דכל ברכאן דלעילא ולתתא ביומא דשביעי תליין, ויתברכו בזה כל השבוע. ולהורות כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם אלא ברכת ה' הוא המשביע.

מנחות צ"ז, ר"מ פ"ד ופ"ה מתמידין, סה"מ מ"ד כ"ז, פמ"ג קצ"ו.

משנה הלכות

היו לשלחן, מפוצלין בראשיהן שהיו סומכין המערכות של לחם הפנים שנים לכל צד[ד]. וי"ד קנים של זהב כל אחד כחצי קנה חלול היו לו לכל סדר (והם מנקיותיו), ושני הבזיכין שמניחין בהן הלבונה[ה].

סדור י"ב חלות. מביאין י"ב חלות, כל חלה שני עשרונים[ו], ארכה י' טפחים, ורחבה חמשה, ועביה טפח[ז] (עיין פסחים ל"ז ע"א וירושלמי פרק כל שעה, ותימה על הרמב"ם ז"ל פ"ה מתו"מ[ח]). מניח אורך החלה על רוחב השלחן[ט], ונותן בין כל חלה וחלה ג' קנים, ובין חמישית ושישית שני קנים בלבד[י]. ב' שלחנות היו באולם מבפנים על פתח הבית, אחד של שיש נותנין עליו לחם בכניסתו, ואחד של זהב נותנין עליו לחם ביציאתו[יא]. סדור קנים אינו דוחה שבת, אלא בע"ש שומטן וביום א' מכניסם בחדש[יב]. נעשית בח' כהנים, שנים כל אחד מהם מערכה של שש חלות בידם, ושנים בידם שני בזיכי לבונה, ושנים ליטול הלחם, ושנים ליטול הלבונה משבת העברה[יג]. שני בזיכין מעכבין זה את זה, ושני הסדרים מעכבין זא"ז, החלות מחלקן לכהנים[יד], חל יוה"כ בשבת מחלקין לערב[טו].

נפרס הלחם. נפרס הלחם קודם שהסיר מהשלחן פסול ואינו מקטיר הבזיכין. נפרס לאחר שהוסר מקטיר הבזיכין והלחם פסול[טז]. נפרס לאחר הקטרה כשר דכבר נעשה מצותו[יז].

ד) ר"מ הל' בית הבחירה שם הי"ג. ה) שם הי"ד. ו) ר"מ הל' תמידין ומוספין פ"ה ה"ב. ז) שם ה"ט. ח) שם שכתב שרומה שבע אצבעות. ט) ר"מ שם ה"ט. י) שם פ"ג מה' בית הבחירה הט"ו. יא) שם הט"ז. יב) שם פ"ה מה' תמידין הי"א. יג) שם ה"ד. יד) שם ה"ג. טו) ר"מ שם ה"ה. טז) שם הט"ו. יז) שם הט"ז.

תצוה יש בה ד' מ"ע, וג' מל"ת.

מצוה צח

לערוך נרות במקדש (מ"ע מ')

צוה הקב"ה שיערכו הכהנים נרות המנורה במקדש לפני ה' תמיד, שנאמר (שמות כ"ז כ"א) להעלות נר תמיד וגו' יערוך אותו אהרן ובניו, ונאמר (שמות ל' ז') בהיטיבו את הנרות וגו', (שם ח') ובהעלות אהרן את הנרות. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה.

משרשי המצוה שציונו השי"ת להיות נר דלוק בבהמ"ק להגדלת הבית לכבוד ולתפארת בעיני הרואים כדרך השרים המתכבדים בבתיהם בנרות דולקות, וכל ענין ההגדלה בו כדי שיכנס האדם בלבו כשיראהו מורא וענוה, כי במעשה הטוב הכשר הנפש. ועד"ה שבעה קני מנורה לכבוד שבת, והכל לש"ש. וגם רמז לשבעים שנה להדליק נר תורה, שתאיר פניו שבעים שנה בחכמת

משנה הלכות

עשיית הלחם. הלחם הפנים נעשה מכ"ד סאה חטים ראוים למנחות, שפין אותם ובועטין בהן כחטי מנחות, וטוחנין ומנפין אותן באחת עשרה נפה, ולוקח כ"ד עשרון סולת, ועושין מהם י"ב חלות מצות[יח]. לישתן ועריכתן, ואפייתן, בפנים העזרה[יט], ואין דוחה שבת ויו"ט ואופין קודם שבת ויו"ט[כ].

צח) עשייתה ומקומה. קיום המצוה, עושין מנורה של זהב, ששה קנים יוצאים מצדיה ואחד בגוף המנורה[א], משקלה מבואר בקרא[ב], גביעיה כפתוריה ופרחיה הכל מקשה זהב מעשה אחד, אין להם זהב עושין משאר מיני מתכות, מנורה של מתכת אין עושין לה גביעים וכפתורין ופרחים, ואין מקפידין על משקלה[ג]. ז' קנים מעכבין זה את זה[ד]. ואין עושין מנורה של עץ ואבן וחרס[ה]. היתה מונחת בכותל דרום תוך כ' אמה מקודש קדשים[ו]. י"א צפון ודרום[ז], וי"א מזרח ומערב היתה מונחת[ח].

הדלקתה, דישונה, והטבתה. נותן חצי לוג שמן לכל נר ונר, נותן פתילה שתהא דולקת מערב עד בקר ומדליקן[ט]. (ועיין במזרחי ריש בהעלותך שהיה מקום מסוים להפתילות ולא היו עושים אותם רק כפי המקום מסוים להם, אבל מפורש בירושלמי דשמעון הפקולי היה ממונה על הפתילות שהיה משנה בכל לילה לעשותן עבים וקטנים לפי

יח) שם ה"ו. יט) עי' מנ"ח. כ) שם ח"י.

צח. א) ר"מ פ"ג מהל' בית הבחירה ה"ז ח'. ב) שמות כ"ח ל"ט, ועיי"ש ברש"י ולרמב"ן. ג) ר"מ שם ח"ד. ד) שם ה"ז. ה) מנחות כ"ח ע"ב. ו) מנ"ח. ז) ר"מ שם חי"ב. ח) ראב"ד שם.

ט) שם פ"ג מה' תמידין חי"א.

אלקים, דמנורה דומז לחכמה וסימנך מנורה בדדום, ויש למקובלים בענינים אלו חכמות נכבדות וסודות נפלאים. (ובכוונת האר"י) המנורה מכוונת נגד התורה, ז' קנים נגד ז' תיבות בפ' בראשית, י"א נגד י"א תיבות בפ' שמות, ט' פרחים נגד ט' תיבות בפ' כפתורים ויקרא, גובה המנורה י"ח טפחים. וטפח י"ח לא היה שלם, דק י"ז שלמים נגד י"ז תיבות בפ' במדבר, כ"כ גביעים נגד כ"כ תיבות בפ' דברים, וכולם (חוץ מן הטפחים) דמז שביום החמישים לאחד מ"ט קבלו התורה.

יומא י"ד ל"ג מנחות פ"ח פ"ט תמיד פ"ו, ד"מ פ"ג מתמידין, סה"מ עשין כ"ה.

מצוה צט

בגדי כהונה (מ"ע מ"א)

צוה הקב"ה שילבשו הכהנים בגדי קודש בשעת עבודתם, שנאמר (שמות כ"ח ד') ועשו בגדי קודש לאהרן אחיך ולבניו.

משנה הלכות

אורך הלילה, וכבר הארכתי בזה במקום אחר' בס"ד). דעת הרמב"ם דהדלקה כשרה בזר[א]. בכלל המצוה לדשן המנורה בבוקר ובין הערבים, שכל נר שכבה מסיר הפתילה והשמן שבנר ומקנחו ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר ומדליקו[ב]. נר שכבה מדליקו מחברו, כלומר שמושך הפתילה עד לחברו ומדליקו, חוץ מנר מערבי שכבה שאין מדליקו אלא ממזבח החיצון[ג] (והראב"ד ז"ל חולק בזה). הדלקת הנרות דוחה שבת וטומאה, שקבוע להם זמן[ד]. כבה בלילה אי צריך לחזור ולהדליקו במחלוקת שנויה[טו]. פתילות שאסור להדליק בהן בשבת אסור להדליק בהן במקדש במנורה[טו] ע"כ.

צט) מעשה הבגדים. ג' מיני בגדים הם, בגדי כהן הדיוט, ובגדי זהב, ובגדי לבן, בגדי כהן הדיוט כתונת מכנסים מצנפת ואבנט, ארבעתן של פשתן לבנים וחוטן כפול[א]. נארג למדת הכתונת, והבית יד נארג בפני עצמו, ונחבר אל הכתונת[ב]. והאבנט להרמב"ם[ג] היה של כלאים ויש חולקין[ד]. אורך האבנט ל"ב אמות, ורחבו ג' אצבעות[ה]. מוסיף כהן גדול על בגדים אלו עוד ד' והם מעיל, ואפוד, וחושן, וציץ, והוא הנקרא בגדי זהב[ו]. בגדי לבן הם ד' בגדים ששמש בהם כהן הגדול ביום הכפורים, כתונת, ומכנסים, ואבנט ומצנפת, ארבעתם לבנים, וחוטן כפול ו' ומן הפשתן לבדו הם, ושני כתונות אחרות היו לו לכה"ג אחת

ו) עי' ס' ימי שמנה סי' נ"ז. יא) ר"מ הל' ביאת מקדש פ"ט ה"ז. יב) ר"מ פ"ג מה' תמידין הי"ב. יג) שם הי"ג י"ד י"ז. יד) שם ה"י. טו) עי' רש"י מנחות פ"ח ותשובות הרשב"א סי' ע"ט וסי' ש"ט ושאר ראשונים שהובאו במנ"ח. טז) ר"מ שם הט"ו.

צט. א) ר"מ פ"ח מה' כלי המקדש ה"א. ב) שם הט"ז. ג) שם ה"א י"א. ד) במוגיא דיומא ס"ח ס"ט, ועי' בכ"מ הי"א. ה) ר"מ שם הי"ט. ו) שם ה"ב.

משרשי המצוה מפורש בקרא לכבוד ולתפארת, שהכהן יתכבד ויתפאר בהם. לפי שהכהן הגדול היה מלאך ה' צבאות אצל היחידים בענין העבודה, צוה אותו להלבישו בגדי מלכות להיותו נכבד ומפואר אצל ההמון, כי הבגדים אלה בגדי מלכות. וכן בגדי כהן הדיוט להיותם נבדלים ומופרשים להיות כהני ה', ויהיו ג"כ מובדלים במלבושיהם וניכרים ומכובדים בעיניהם. ומנה לרמז לרבנן ותלמידיהון ת"ח לומדי תורה להיותם מופרשים ומובדלים במלבושיהם מע"ה כמבואר בש"ע. גם כי העבודה צריכה כוונה, והלבוש המיוחד לאותה עבודה יעוררהו לחשוב בלבו ולכוון לפני מי עומד, כי האדם נפעל לפי פעולותיו. וכעין תפילין שנצטוו הכל להניח בקצת הגוף לזכרון, והוסיפו לכהן גם זה לגודל ענינו.

יומא כ"ה זבחים ט"ו י"ט, ר"מ פ"י מכלי המקדש, סה"מ מ"ע ל"ג, סמ"ג עשין קע"ג.

מצוה ק

שלא יסור החשן מעל האפוד (ל"ת נ"ט)

הזהיר הקב"ה שלא להסיר החושן מעל האפוד, שנאמר (שמות כ"ח כ"ח) ולא יזח החשן מעל האפוד.

משנה הלכות

לובשה יום הכפורים שחרית ואחת בין הערביים, שוין של שתיהם שלשים מנה של הקדש, ואם רצה מוסיף משלו[ז]. **לבישתם.** בגדי כהונה לובשן ביום אף שלא בשעת עבודה, לבד מן האבנט למ"ד של שעטנז[ח]. בגדי יו"כ אינו חוזר ועובד בהם לעולם שנאמר והניחם שם[ט]. חסר אחד מן הבגדים דינו כזר[י]. ואסור להיות דבר חוצץ בין בשרו לבגדים[יא]. היו בגדיו מלוכלכים בטיט, או מקורעין, או ארוכין, או קצרים ממדתו, או שסילקן באבנטו, ועל ידי זה נעשו פחות ממדתו ועבד עבודתו פסולה[יב], וחייב מיתה בידי שמים כמחוסר בגדים[יג]. לבש בגדים יתרים הרי הוא כמחוסר בגדים, דכל יתר כנטול דמי[יד]. תפילין של יד לא היה מניח משום דחוצצין בין הבגדים, ותפילין של ראש אם היה רוצה מניח בין ציץ למצנפת לכה"ג ששם היה נראה שערו, ולכהן הדיוט מניח למטה מהמצנפת, ולא הוה יתר בגדים ואינו מחויב בדבר בשעת עבודה[טו].

ק) מעשה חושן ואפוד. החושן והאיפוד שמנה בגדים של כהן גדול[א]. החושן ניתן כנגד לבו לפניו, והאפוד מאחריו, מכוון כנגד

ז) שם ה"ג. ח) שם חי"א. ט) שם ה"ה. י) ר"מ שם פ"י ה"ד. יא) ר"מ שם ח"ו.
יב) ר"מ שם פ"ח ה"ד. יג) מנ"ח. יד) ר"מ פ"י ה"ה. טו) שם ח"ו.
ק. א) ר"מ פ"ח מהל' כלי המקדש ה"ב.

משרשי המצוה שרצה השי"ת לטובתינו לזכותינו בהגדלת אות הבית הקדוש, ולהיות כל אשר בו מכוון וקבוע על מכונו, בין ענין כליו ובין כלי המשרתים כגון מלבושיהם, הכל יהיה בתכלית השלימות שלא יחסר שום נוי, ומזה שלא יזח החושן נע ונד על לוח לבו. ועד"ה כי המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נטע אשירה, שהחושן מכפר על משפט העקול ואפוד מכפר על ע"ז, שנאמר ואין איפוד ותרפים. ובא לרמז שיהא החושן תמיד קבוע על האפוד לייסר העוברים. ולעולם גבי ע"ז כתיב ישמעו ויראו, ולכן לא יזח החושן מעל האפוד.

מצוה קא

שלא לקרוע פי המעיל (ל"ת ס')

הזהיר הקב"ה שלא לקרוע מעיל של כהן גדול, שנאמר (שמות כ"ח ל"ב) שפה יהיה לפיו סביב מעשה אורג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע. ובכלל הלאו גם הקורע בגדי כהן הדיוט.

משנה הלכות

החושן שלפניו[ב]. ובאפוד כמין ב' ידות יוצאות ממעשה אפוד בעצמו שחוגר עצמו בו[ג]. קושר הטבעות שהיו באפוד בפתיל תכלת[ד].

מהות הלאו וזמנו. המפסיק חיבורן דרך קלקול לוקה[ה]. ודעת החינוך דדוקא כשפורקן בשעת עבודה חייב. והיראים מצוה ש"ל כתב כשהכ"ג לבוש אסור להזיח חשן מעל האפוד, אבל כשאינו לבוש בהן אינו מדבר שהרי בטבעת התחתונה של החושן המרוכסות בפתיל תכלת אל טבעת הכתפות אשר ממעל לחשב האפוד הכתוב מדבר בהן, ובשעה שאינו לבוש בהן היה עושה אותן טבעות מאחות ועומדות, שא"א לו ללובשן בעודן מחוברות. והרמב"ם לא ביאר דעתו בזה, ובמנ"ח הקשה להחינוך מש"ס, ע"ש, ולא הרגיש בדברי היראים ג"כ וצ"ע. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות.

קא) גדרי האיסור. הקורע כל בגדי כהונה דרך השחתה לוקה, מוסיף עליו מעיל כהן גדול שהקורעו אפילו שלא בדרך השחתה[א]. הקורע על מנת לתקן בבגדי כהן הדיוט ודאי דאינו עובר, ובמעיל אפשר דעובר[ב]. בגדים שבלו ונפסלו לעבודה נראה דאינו עובר על לאו זה[ג]. ומבלאי מכנסי כהנים היו מפקיעין פתילות למנורה[ד]. הקורע אחר קורע צ"ע אי עובר כיון דכבר נפסלו, או דלמא השחתה איכא.

ב) ר"מ שם פ"ט הי"א. ג) שם ה"ט. ד) שם ה"י. ה) שם.

קא. א) ר"מ פ"ט מה' כלי המקדש ה"ג ועי' במל"מ שם בשם קרבן חגיגה ועי' מנ"ח. ב) עי' מנ"ח.

ג) מנ"ח. ד) שם פ"ח ה"ו, ועי' מל"מ שם ה"ה.

משרשי המצוה לפי שהקריעה דבר של גנאי אצלינו וענין השחתה, ואף כי כפי הבגד, נתרחקנו מהדבר והזהרנו עליו בלאו כדי שילבשהו חלובשו באימה וביראה ובנחת בדרך כבוד. ועד"ה שישים הכהן עוד חומה חזקה לפיו סביב שלא יקרע, אחר שהוא המעתיר ומתפלל על עם קדשו לא יצא מפיו דבר מגונה, והקושר והתופר לא יעשה פירוד וקריעה, וקרעים תלביש נומת השכל. ואחר שהגוף לבוש הנפש והמעיל לבוש הגוף וקשורים זה בזה, ראוי שלבוש הנפש הנקרא חלוקא דרבנן לא יקרע.

מראה מקומות עיין מצוה ק׳.

מצוה קב

שיאכלו הכהנים קרבנות (מ"ע מ"ב)

צוה הקב"ה לכהנים לאכול בשר מן קצת קרבנות, שנאמר (שמות כ"ט ל"ג) ואכלו אותם אשר כופר בהם, וארז"ל כהנים אוכלים ובעלים מתכפרין.

משנה הלכות

בניתז עליו דם חטאת. בגד שניתז עליו דם חטאת צריך כיבוס בעזרה[ח]. יצא לחוץ ונטמאה קורעין הבגד ומשיירן בו כדי מעופרת שיקרא בגד וטהור מן התורה, ומכניסו בעזרה ומכבסו[ו]. מעיל שניתז עליו ויצא לחוץ ונטמאה, מכניסו פחות פחות מג׳ על ג׳ ומכבסו[ז]. ובחידושי הקשתי מכאן אחידושי ר"ח הלוי[ח] דס"ל הנכנס לבית המקדש מאחוריו חוץ מחוטמו מלובש בכלים טמאים אפילו כולם בפנים אינו חייב דנגררים בתר גופו, ולגבי האדם לא נקרא ביאה כל זמן שחוטמו בחוץ, א"כ במעיל שנטמא ויצא מבחוץ ילבישנו כהן ויכנס דרך אחוריו ויכבסו המעיל, גם בגדי כהן הדיוט למה קורעין אותו, וצ"ע. ונוהג בזמן הבית.

קב) מצות אכילת קדשים. אכילת החטאת והאשם והשלמי ציבור מצות עשה[א]. אכילת קדשים קלים אי הוי בכלל המצוה, הארכתי בס"ד בספרי (שו"ת ח"ג סי׳ רי"ז), ופלא על הצל"ח ביצה י"ט שנסתפק אי יש מ"ע באכילת קדשים קלים, ולעת עיונו נעלמו מיניה דברי הרמב"ם בסה"מ מצ׳ פ"ט שכתב דנגרר בתר המצוה, ע"ש. גם הצל"ח ברכות דף ב׳ פשיטא ליה דאכילת תרומה הוה מ"ע, ועיין יראים מצוה שצ"ה, ותוס׳ ורא"ש נדרים דף ד׳ דגם קק"ל הוה מ"ע,

ח) ר"מ חל׳ מעשה הקרבנות פ"ח ה"א. ו) שם הי"ט. ז) שם ה"כ ח) חל׳ טומאת צרעת פט"ז ה"ח.

קב. א) ר"מ פ"י מה׳ מעשה הקרבנות ה"א.

משרשי המצוה כי רצה השי"ת שיהנו משרתיו מפת בגו, ויהיה כפרת הבעלים תלוי באכילתם, ומפני זה יכבדו משרתי ה' ויתנו להם המתנות והמעשרות, כמו שגם נתחי הקרבן היו מתחלקים לכל אחד ואחד מנתו. ומהנהגת הכבוד אל הקרבן שהכפרה תלויה בו להיותו נאכל להמשרתים בעצמם, ולא שיתנוהו לעבדיהם או ימכרוהו לכל קונה, או שיתנוהו לכלב. וכן מן הכבוד הוא שיאכל במקום קדוש, ושלא יהיה זמן אכילתו הרבה כדי שלא יסריח ויהא הנפש קצה בקדשי ה'. וכל זה מראה ענין גדולה וחשיבות, והכל על היסוד הקבוע כי בהנהגת הכבוד והגדולה לקדושת ה' יניח בלבינו יראתו, ותגביר כח השכל עד שנזדכך עצמינו לעבודת ה'. ויש מכאן רמז למעודת ברית מילה שהאב מתכפר ע"י האוכלים ממנה.

פסחים נ"ט זבחים נ"ה, ר"מ פ"י ממעה"ק, סה"מ מ"ע פ"ט, סמ"ג עשין קפ"ד, רמב"ן שורש י"ב, יראים שצ"ה.

מצוה קג

דין הקטורת (מ"ע מ"ג)

צוה הקב"ה לכהנים להקטיר קטורת סמים פעמים בכל יום על המזבח, שנאמר (שמות ל' ז') והקטיר עליו אהרן קטורת סמים בבוקר בבוקר בהטיבו וגו'.

משנה הלכות

וגם רש"י פסחים נ"ט, ורמב"ם בפיה"מ פי"ח מאהלות כתבו מפורש דאכילת קק"ל הוה מ"ע, וצע"ג. נשים שאכלו קק"ל נכללים במצ' זו, עי' סה"מ להרמב"ם מצ' הנ"ל, והמנ"ח מסתפק בזה ואישתמיטתיה דברי הסה"מ הנ"ל. ומצוה זו כוללת כהנים ועבדים וישראלים, כל אחד אם אוכל חלקו מקיים המצוה[ב].

חלוקת קדשים. כהן הראוי לעבודה חולק ואוכל, הי' טמא בשעת הקרבה אפילו טיהר עצמו לערב אינו חולק[ג]. אין חולקין מנחה כנגד מנחה, מנחת מאפה כנגד מנחת סלת, ואפילו מחבת כנגד מחבת, או סלת כנגד סלת, או עוף כנגד עוף, ולא חטאת כנגד חטאת, אלא חולקין כל חלק וחלק בשוה[ד]. קטן אינו חולק אע"פ שמותר להאכילו, וכן אשה ואנדרוגינוס, שנאמר איש, אבל בעל מום חולק[ה].

מקום אכילתן. קדשי קדשים נאכלין בעזרה[ו], קדשים קלים בכל העיר (ירושלים)[ז], ותרומה בכל ארץ ישראל[ח], ונוהג בזמן הבית.

קג) עשיית הקטרת. אחד עשר סמני הקטורת הן, ד' מפורשים בתורה, ז' מדברי קבלה[א]. וזה מעשהו, לוקחין צרי וצפורן חלבנה

ב) עי' מנ"ח. ג) ר"מ שם הי"ט. ד) שם הט"ו ט"ז. ה) שם הי"ז. ו) שם ח"ג. ז) שם הל' בית הבחירה פ"ז הי"ד. ח) שם הל' תרומות פ"ב הי"ז.

קג. א) ר"מ פ"ב מה' כלי המקדש ה"א.

משרשי המצוה ידוע כי ענין הריח הטוב הוא דבר שנפש אדם נהנית בו ומתאוה אליו, ומושך הלב הרבה. וריח הקטורת היה הריח הטוב מה שאפשר לעשות ע"י אדם עד שארז"ל שהיו מריחים בו מיריחו עד ירושלים. והריח הטוב הדוחני הזה משבר התאות הגשמיות באדם. (ובזוהר) כתיב קטורת כל מאן דארח ביה בהאי עשין דקטורת איעבר מיניה זוהמא וטינופא דיצר הרע, ולא הוי ליה אלא לב אחד לאביו שבשמים, וכמו דציץ היה קאים על ניסא כן הקטורת, דלית לך דאתבר סטרא אחרא כמו הקטורת. ועי"ה כי הקטורת הוא לשון התקשרות (מלשון קטרא בלשון תרגום קשר), ומתוך הקטורת בא השפע מלמעלה למדת מלכות, ומשם על המקטיר, ולכן מתעשרת ואין לך קרבן חביב להקב"ה כקטורת.

כריתות דף ו' מנחות מ"מ, ר"מ פ"ג מתמידין ופ"ב מכלי המקדש, פה"מ מ"ע כ"ח, סמ"ג עשין קפ"ז.

משנה הלכות

ולבונה, משקל שבעים מנה מכל אחד ואחד, מור וקציעה שבלת נרד וכרכום משקל ששה עשר מנה מכל אחד, קושט משקל י"ב מנה, קנמון משקל ט' מנה, קילופה משקל שלשה מנה, סך הכל שלש מאות וששים ושמנה מנה, שוחקן הדק היטב, ומוסיפין רובע הקב מלח סדומית, וכפת הירדן ומעלה עשן כל שהוא, ומקטיר מנה אחת בכל יום, מחציתה בבקר ומחציתה בין הערבים, והם שס"ה מנה כנגד ימות החמה, ושלשה מנין יתרין שבהן היה כהן גדול מכניס מלא חפניו ביום הכפורים[ב]. מנין משקלן של סמנים לא מצינו בקרא, וכתב היראים דהם הלל"מ ואסמכוה אקרא, שלחיך בפרדס רמונים שלחיך בגימ' הכי הוה. ודעת רש"י[ג] והרמב"ן[ד] דלא קפיד קרא רק אד' סממנים, ויקחו עמהם עוד סמים טובים כמעשה הרוקחים ואין קפידא בדבר, ושאר ראשונים חולקים. מצותה לפטם לכל השנה, פטמה במתכנתה אפילו פרס בשחרית ופרס בין הערבים כשיעור הקטורת פעם אחת כשרה להר"מ[ה], ולרש"י[ו] אינו כשר עד שיעור שני הקטרות[ז].

הקטרתו. הקטרתו מצוה בכל כהן, אלא שלא הניחו כהן מעולם להקטיר פעמים מפני שמעשרת[ח]. עברו ולא הקטירו בשחרית יקטירו בין הערבים, להרמב"ם[ט] רק פרס, ולהחינוך כל המנה. קיום המצוה הוא כך, כהן נוטל כלי מלא קטורת גדוש, ובזך שמו[י], אחר תמיד של בין הערביים קודם הטבת נרות כלן, ואחר הטבת ה' פתילות[יא], ופורשין כל העם מן ההיכל ומבין האולם למזבח[יב], ומשליך הקטורת על הגחלים אשר על המזבח ומשתחוה ויוצא[יג]. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה.

ב) שם ה"ג. ג) כריתות דף ו' ב' ד"ה י"א סמנים. ד) עה"ת עה"פ [שמות ל, לא] קח לך סמים.
ה) ר"מ שם ה"ח. ו) כריתות דף ו' ע"ב ד"ה במתכונתה. ז) טל"מ שם ומנ"ח. ח) יומא כ"ו ע"ב ועי' ר"מ הל' תמידין ומוספין פ"ד ה"ז. ט) ר"מ שם פ"ג ה"א עי' לח"מ. י) ר"מ שם ה"ד.
יא. חינוך, ועי' ר"מ שם פ"ו ה"ד וכ"מ ולח"מ. יב) ר"מ שם פ"ג ה"ג. יג) שם ה"ז.

מצוה קד

שלא להקטיר במזבח הזהב חוץ מקטורת (ל"ת ס"א)

הזהיר הקב"ה שלא להקריב על המזבח כי אם קטורת שבכל יום, שנאמר (שמות ל' ט') לא תעלו קטורת זרה ועולה ומנחה ונסך לא תסכו עליו.

משרשי המצוה כמו שהמנות מחולקים כך המזבחות, כי באה הצוואה לעשות בדרך קבע לעולם ולא נוסף ולא נגרע, כי התוספת והגרעון במכוון בשלמות קלקול הוא, וכל מצות ה' שלימות ותמימות, ולכן אין לשנות. ויש למקובלים בכל אחת טעמים נפלאים וסודות עמוקים. וע"ד הפשט הוא ע"ד שכתבנו להגדיל הבית ולכבדו ולרוממו בעיני הרואים, כי כן דרך בני איש העשירים המכובדים שיש להם שלחנות אחד לארוחת ערב ובקר, ואחד לסעודת היום עם מרעים, ואין מן הראוי לשנות מזה לזה, סעודת היום לערב ובקר. ואמרו רז"ל בזמן המקדש אדם מביא קרבן ומזבח מכפר, ועכשיו שלחנו של אדם מכפר. וכל ענין הגדלה במקדש כדי שיכנס האדם בלבו כשיראהו מורה וענוה.

בגמ' כריתות, ר"מ פ"ב מכלי המקדש, סה"מ ל"ת פ"ב, סמ"ג לאוין רצ"ט.

משנה הלכות

קד) **במה שימש מזבח הזהב.** מזבח הזהב משמש להקטיר קטורת עליו בכל יום ערב ובוקר[א], ולמתן דמים עליו ביום הכפורים מפר ושעיר שנכנס דמו לפני ולפנים[ב], ומתן דמים של פר כהן משיח, ופר העלם דבר של צבור, ושעירי ע"ז[ג].

סדר קטרת ביוה"כ. ולפנים מן הפרוכת לא היו מעלים הקטורת רק פעם אחת בשנה הכהן גדול ביום הכפורים, שנכנס בקטורת ששחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה, ולקח ממנו מלא חפניו ונתנו בכף, וכל כהן גדול מלא חפניו שלו היה נוטל, ונכנס בין שני בדי הארון, ובבית שני על אבן שתיה, נותן כף הגחלים ועליה הקטורת עד שנתמלא הבית כולה עשן, ומתפלל תפלה קצרה ויוצא[ד].

האיסור. ואם עבר והעלה שם קטורת נדבה עבר על לאו זה[ה]. ונוהג בבית המקדש בזכרי כהונה.

קד. א) ר"מ פ"ב מה' כלי המקדש הי"א. ב) שם הל' מעשה הקרבנות פ"ת הי"ב. ג) שם הי"ב.
ד) שם פ"ד מה' עבודת יהכ"פ ה"א. ה) שם פ"ב מה' כלי המקדש הי"א.

פרשת כי תשא יש בה ד׳ מ״ע, ה׳ ל״ת

מצוה קה

דין מחצית השקל (מ״ע מ״ד)

צוה הקב״ה לישראל שיתנו מחצית השקל לצורך קרבנות הצבור מבן עשרים שנה ומעלה, בין עשיר בין עני, שנאמר (שמות ל׳ י״ג) זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל, ולדעת קצת פוסקים מבן י״ג שנה.

משרשי המצוה שרצה הקב״ה לטובת ישראל ולזכותם שיהיה יד כולם שוה ברבר הקרבנות הקרבים לפניו ית״ש בכל השנה. ויהיה הכל, אחד עני ואחד עשיר, שוים במצוה א׳ לפניו להעלות זכרון כולם על ידי המצות שהם כלולים בה יחד לטובה. ובירושלמי כתוב צפה הקב״ה שהמן הרשע עתיד לשקול כספו על ישראל, אמר מוטב שיקרים כספו של בניו לכספו של אותו רשע. ובשם רבינו חננאל מצאתי כתוב שקלתי במופת רביעית הדם של אדם ששיעדו חז״ל שהנשמה תלויה בו, והוא משקל כ״ה סלעים, ומשקל השקל שבתורה הוא סלע, נמצא מחצית השקל הוא חצי סלע, וכשתחלק רביעית דם על חצי סלעים והיה חמשים סלעים,

משנה הלכות

קה) **נתינת השקלים.** באחד באדר משמיעין על השקלים, כדי שיכין כל אחד ואחד מחצית השקל שלו, בט״ו בו ישבו השולחנים בכל מדינה ומדינה ותובעים בנחת וכל אחד נותן חצי שקל, מעשרים וחמשה בו ישבו במקדש לגבות וכופין וממשכנין אותם ואפילו כסותם[א]. ולא יתן פרוטה פעמים רבות אלא כולו בפעם אחת[ב], בין עני בין עשיר. היה מטבע גדול משל הקדש נותן מטבע של אותו זמן, ואם היה המטבע באותו זמן פחותה ממחצית השקל בימי משה צריך להוסיף[ג].

החייבים והפטורים. הכל חייבים במחצית השקל כהנים לוים וישראלים גרים ועבדים משוחררים, נשים ועבדים וקטנים פטורים, ואם נתנו מקבלין מהם, קטן שהתחיל אביו ליתן עליו שוב אינו פוסק עד שיגדיל ויתן לעצמו[ד].

שאר פרטי דינים. ממשכנין על השקלים, ואין ממשכנין את הכהנים לעולם מפני דרכי שלום, אבל תובעין אותן עד שיתנו[ה]. שנים שהביאו שקל שלם בין שניהם חייבים בקלבון, פי׳ פרוטה מה שצריכין

קה. א) ר״מ פ״א מה׳ שקלים ה״ט. ב) שם ה״א. ג) שם ה״ה ו׳. ד) ר״מ שם ה״ז. ה) שם ה״י.

והלכה כב"ה שתרומה בינונית הוא אחד מחמישים, נמצא חצי סלע הוא התרומה מרביעית דם, שהוא חיותו של אדם. וזהו התרומה שנזכר לכפר על נפשותיכם, ע"כ והוא פלא. ובתנחומא לפי שחטאו בחצי היום יתנו מחצית השקל, ר' יוחנן אמר על שעברו על עשרת הדברות יתן כל אחד עשרים גרה שהוא מחצית השקל, רשב"ל אמר לפי שמכרו בכורה של רחל בעשרים כסף ונטל כל אחד מטבע, יתן כל אחד מטבע. ועד"ה שיחשוב אדם בעצמו שהוא אינו אלא חצי, ואינו שלם כל זמן שהוא נפרד מחבירו, ובהתחבר עם ישראל חבירו נעשה שלם.

שקלים פ"א, ד"מ פ"ה משקלים, סה"מ מ"ע קע"א, סמ"ג עשין מ"ד.

מצוה קו

מצות קידוש ידים ורגלים (מ"ע מ"ה)

צוה הקב"ה לכהנים לקדש ידיהם ורגליהם לעבודה, שנאמר (שמות ל' י"ט) ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם.

משרשי המצוה כי ראוי לנקות הידים שהם העושות במלאכה בכל עת, ויגעו הכהנים בעניני הבית, וכן הרגלים להיותם הכהנים יחפי רגל בבית המקדש, ויגעו ברגליהם בקדש, ואין ראוי

משנה הלכות

ליתן לשולחני[1]. והכהנים פטורין מן הקלבון[2]. זמן הנתינה מאחד באדר עד כ"ה באדר, מכאן ואילך ממשכנין[3]. המפריש שקלו ונאבד חייב באחריותו כל זמן שלא הגיע ליד גזבר, נאבד מיד גזבר אינו חייב באחריותו[4]. עיר ששלחו שקלם ונאבדו מהשליח על מי לשלם האבדה וכן האחים והשותפין, והשוקל שקלו לאחרים, ומעות שנמצא בין תיבה של שקלים לתיבה של נדבה ועוד פרטי דינים, עיין רמב"ם הל' שקלים. ונוהג מצוה זו בכל מקום בזמן הבית.

קו) חיוב קידוש. הבא אל המקדש מקדש ידיו ורגליו, לבד מה שטבל בבוקר במ' סאה, שאסור ליכנס למקדש בלי טבילה[5]. ולדעת הרמב"ם[6] ורש"י[7] ויראים, דהנכנס ביאה ריקנית אינו חייב בקידוש מן התורה, אלא מדרבנן, והחינוך ותוס' יומא[8] בשם הריצב"א דאפילו אביאה ריקנית חייב בקידוש מה"ת.

1) שם פ"ג ה"א. 2) שם ה"ב. 3) שם פ"א ה"ט. 4) שם פ"ג ה"ת.

קו. א) פ"ה מה' ביאת המקדש ה"ד ה'. ב) שם ה"א והל' בית הבחירה פ"ז הכ"א, ועי' מנ"ח. ג) עה"ת שמות ל' כ'. ד) דף ה' ע"ב ד"ה להביא את המכנסים.

להם לנגוע בקדש כמו שנגעו בחול. וכל שכן שלפעמים גם ידיהם מלוכלכים. ומזה השורש אמרו ז"ל שאין הכהן צריך לקדש ידיו ורגליו בין עבודה לעבודה, זולת כהן גדול ביום כפורים לרוב חומרו של יום. מלבד שבא להורות שהקרב לעבודת היוצר כל, בתחלה צריך לרחוץ כל אבריו ולטהרם מעבירה, כעין שרמזו מיכאל מקריב נשמות צדיקים לדבקם ביוצרם (עיין תוס' מנחות ק"י וטו"ז או"ח סי' ק"כ). ובתחלה רוחץ פניו ידיו ורגליו כנהר דינור אם עבר בהם עבירה.

יומא כ"ח זבחים פ"ו י"פ, ר"מ פ"ה מביאת המקדש, סה"מ מ"ע כ"ד, סמ"ג עשין קע"ח.

מצוה קז

דין שמן המשחה (מ"ע מ"ו)

צוה הקב"ה לעשות שמן המשחה שיהיה מוכן למשוח בו כהן גדול שיתמנה, שנאמר (שמות ל' כ"ה) ועשית אותו שמן משחת קודש, ונאמר והכהן הגדול אשר יוצק על ראשו שמן המשחה.

משנה הלכות

סדר קידוש. סדר קידוש ידים ורגלים, כהן עומד ומניח ידו הימנית על רגלו הימנית וידו השמאלית על רגלו השמאלית, ורוחץ מעומד[ה] (סמוך על כהן חבירו, דבאופן אחר אי אפשר)[ו]. ושופכין המים על ידיו ורגליו, ולא מכניסים הידים ורגלים בכלי[ז].

מתי צריך לקדש שנית. קידש בבוקר סגי לכל היום, והוא שלא יסיח דעתו, ולא ישן, ולא יטיל מים בנתים[ח]. כהן שלא ישן כל הלילה למחרתו בעי קידוש מחדש, שהידים נפסלות בלינה[ט].

מים הכשרים לקדש. מצוה לקדש מהכיור, קידש משאר כלי שרת כשר, אבל לא מכלי חול[י]. שיעור המים בכיור צריך להיות כדי נטילת ד' אנשים[יא]. מי מקוה כשרים לקידוש ונטילה[יב]. מי הכיור נפסלין בלינה[יג], יצא חוץ לחומת העזרה צריך קידוש, יצאו ידיו חוץ לחומה אינו צריך קידוש[יד]. טבל ידיו במקום קידוש לא עלתה לו[טו]. כל החוצץ בטבילה חוצץ בקידוש[טז]. קדש ידיו ורגליו ונטמאו מטבילן, ואין צריך לחזור ולקדש[יז]. כ"ג שלא טבל בין בגד לבגד ובין עבודה לעבודה ביום הכפורים ועבד עבודתו כשרה בדיעבד, זבחים י"ט ופסקים[יח].

ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה.

קז) סדר עשייתו. מעשה השמן לוקח מור דרור, וקנמון בשם, וקדה, מכל אחד ואחד משקל חמש מאות שקל, אלא שגזרת הכתוב לשקול הקנמון בשם לשתי פעמים,

ה) ר"מ הל' ביאת מקדש שם הט"ז. ו) זבחים י"ט ע"ב. ז) ר"מ שם ח"י. ח) שם ח"ג.
ט) שם ח"ח. י) שם ה"י. יא) שם הי"ב. יב) שם הי"ב. יג) שם הי"ד. יד) שם ה"ח.
טו) שם הי"א. טז) שם הט"ז. יז) שם ה"ו. יח) שם ה"ז.

משרשי המצוה שרצה השי"ת שנעשה פעולה בנפשותינו, ביום שנעלה להתחנך בכבוד עבודתו הקדושה, תורה בנו גדולה ושבח. וזה משיחת השמן, לפי שענין המשחה בשמן הטוב לא יעשו רק למלכים והשרים הגדולים. ומיסוד המצוה שצריך להיות מוכן לעת הצורך למעלת המקום, ולא יתעכב שם מלאכה עדי שיכין הצריך לה, מכ"ש של בעל הבית נכבד שמוכן לו בבית כל הצורך. ועד"ה בא להורות שהמלך והכהן גדול שעלו למעלה אל יתגאו וריחם יהיה נודף, ויהיו להאיר בשמן לעם ה', להיות להם למחסה ולמסתור (ושמצער בצערם) עצמם על קדושת הש"י, ולעשות צדקה ומשפט, ועליהם מוטל צרכי צבור. ופי' יוצק מלשון צוקה וצרה, כי על ראשו של כהן גדול נוצק צערן של ישראל להתפלל עליהם בכל עת ערן.

כריתות ה' הוריות י"א, ר"ם פ"א מכהם"ק, סם"ג עשין קס"ו, סה"מ מ"ע ל"ת.

משנה הלכות

מחציתו חמשים ומאתים שיהיו בו ב' הכרעות, סך הכל חמש מאות. וקנה בשם משקלו ר"נ שקלים[א]. וכולם נמצאים באיי הודו[ב]. ושמן זית הין שהוא י"ב לוג[ג]. וצריך להיות בשמים ראש כלומר חשובים[ד]. שוחק כל אחד לבדו ומערבן, שורן במים זכים עד שיצא כל כחן במים, ונותן על המים השמן זית ומבשל את הכל על האש עד יבושת המים ונשאר השמן[ה]. לא ישקול זה כנגד זה[ו]. **דיני משיחה.** ומושחין בו כהן גדול ומלכי בית דוד, וכהן משוח מלחמה[ז], וממנו נמשכו המשכן וכליו על ידי משה רבינו ע"ה, ולדורות אין מושחין שום כלי ועבודתן מקדשן[ח]. כהן גדול בן כהן גדול צריך משיחה[ט], ומצוה למשוח ז' ימים יום אחר יום[י], ועיין בהשגת הראב"ד. מלך בן מלך אין צריך משיחה, אך אם יהיה מחלוקת כשלמה ואדוניה מושכין אותו לחזק המלוכה[יא]. סדר המשיכה יוצק תחלה על ראשו, ואח"כ על גבי עיניו כמין כי, ולמלך מושחין אותו כמין נזר[יב]. בבית שני לא היו מושחין, והכהן גדול נתחנך במרובה בגדים[יג]. מלך המשיח שיתגלה לנו במהרה אין צריך משיחה לפי שהמלוכה לו ירושה, אף על פי שפסקה המלכות בעונ"ה כמה דורות אין זה מפסקת הירושה[יד]. ואולי משום דבבית שני מלכו כהנים גדולים יצטרך משיחה, וקצת ראיה מנשיאי ישראל שקראו עליהם לא יסור שבט מיהודה, וצ"ע. ונוהגת בזמן הבית והוא מצוה המוטלת על הצבור.

קז. א) ר"ם פ"א מכלי המקדש ה"ב. ב) שם ה"ג. ג) שם ה"ב. ד) רש"י עה"ת שמות ל' כ"ג. ה) שם ה"ב ו) מס' כריתות ה' ע"א ורש"י שם ד"ה שלא יניח במשקל, והובא במנ"ח. ז) שם ה"ז. ח) שם הי"ב. ט) שם ה"ז. י) שם פ"ד הי"ג. יא) שם פ"א הי"א. יב) שם ה"ט. יג) שם ה"ח. יד) מנ"ח.

מצוה קח

שלא למשוח בשמן המשחה (ל"ת ס"ב)

הזהיר הקב"ה שלא לסוך זר בשמן המשחה שעשה משה, שנאמר (שמות ל' ל"ב) על בשר אדם לא ייסך. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

משרשי המצוה להבדיל הבית וכל אשר בו וצרכו, ולכן אין ראוי להדיוטות להשתמש באותו שמן הנכבד שבבית, רק הנבחרים בעם לבד שהם כהנים ומלכים. ובהמנע העם ממנו, ייקר בעיניהם עד מאד ויתאוו לו, כי גודל עריבות הדברים בלב רוב בני אדם הוא לפי מיעוט המצאם אצלם. גם להיותם מתברכים הנמשחין על ידי אותו השמן הנעשה בבשמים על ידי מצות השם, וראייה שכשנגנז השמן ההוא נפסק השלטנות ולא נמשכה מלכותם עוד. וסגולתם מפאת הנצוצות הנמשכים ממזלם למעלה, ראין עשב למטה שאין לו מזל מלמעלה, מלבד כי ברכת הקדושה על אדם חשוב כגון מלך וכהן גדול יועילו, ולא על בשר אדם כל דהו. דומיא דמאכלים יועילו למקצת ויזיקו למקצת לפי תוכן גופם, וכל שכן בנפש.

כריתות ה', ר"מ פ"א מהכהמ"ק, סה"מ ל"ת פ"ג פ"ד, סמ"ג לאוין רצ"ב רצ"ג, יראים של"ב.

משנה הלכות

קח) **חיובה.** הסך משמן המשחה כשיעור כזית בשוגג חייב חטאת קבועה, ובמזיד כרת[א]. הסך לבהמה וכלים לגויים ולמתים פטור[ב]. וביראים כתב כאן חייב, וט"ס הוא וצ"ל פטור. ומכאן נראה ראיה דבעכו"ם לא שייך גזל גבוה בהקדש, דאם לא כן הסך עכו"ם ליהוי חייב, והאחרונים נחלקו בזה, עיין צל"ח פסחים ע"ג ע"א ומנ"ח[ג], ובספרי שו"ת (ח"ג סי' קצ"ד) הארכתי בזה. אחד הסך ואחד הניסך חייב[ד].

סך אחר הסך. הסך אחר הסך, כלומר שנטל משמן מעל שני חייב, דמבואר בש"ס[ה] נטל שמן שבראשו שנמשח למצוה וסך בבני מיעיו חייב. שוב ראיתי דהוא מלוקת רש"י ותוס', עיין מנ"ח, ועיין ס' מים חיים על מס' נדה דף ל' מדפי הספר שנעלמה מיניה דמנ"ח תוס' ישנים. ויש להסתפק בכהן גדול שמשחו אותו ונטלו שמן המשחה מעל ראשו ומשחו בו מלך או כהן משוח מלחמה אי יצא במשיחה זו, או דלמא אמרינן דכבר נעשה בו מצותו, וקצת י"ל דכיון דלענין חיוב אמרינן דלא נתחלל השמן והסך ממנו חייב אפילו לאחר המשכה הכ"נ דכשר למשיכה, וצ"ע.

קח. א) ר"מ פ"א מה' כלי המקדש ה"ח. ב) שם ה"ו. ג) מצוה יד. ד) אם עושה מעשה, עי' מנ"ח.
ה) כריתות ז' ע"א.

מצוה קט

שלא לעשות שמן המשחה (ל"ת ס"ג)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות שמן המשחה כמו שעשה משה, שנאמר (שמות ל' ל"ב) וכמתכנתו לא תעשו.

משרשי המצוה כיון שמשתמש בו קודש אל ישתמש בו חול, כגון אותם שאינם ראוים למלכות ולא לכהונה. אם עשהו אף על פי שלא סך חייב, שישאר תקלה ויכשלו בו רבים. לכך אמר הכתוב וכמתכנתו לא תעשו כמוהו (רבינו מנחם הבבלי). גם כי העושה שמן המשחה חלה עליו הקדושה שראוי לחול על שמן המשחה, והוי כמקדיש קדשים וישתמשו בו חול. ועוד דהוה כאלו פוחת בכבוד המלך וכהן גדול ומשתמש בשרביטם, ואל ישתמש הדיוט בכתר המלך וכהן גדול וקדושתם.

כריתות ה', ר"מ פ"א מכלי המקדש, סה"מ ל"ת פ"ג פ"ד, סמ"ג לאוין רצ"ב, יראים של"ב.

מצוה קי

שלא לעשות כדמות קטורת (ל"ת ס"ד)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות במתכונת הקטורת וכמשקלה להקטיר לעצמו ולהריח בה, שנאמר (שמות ל' ל"ז) והקטורת וגו' וכמתכנתה לא תעשו לכם, וכתיב איש אשר יעשה כמוהו להריח בה.

משנה הלכות

קט) החיוב. העושה שמן המשחה לעצמו בסכום סמנין שלו לפי חשבון ומדת השמן כפי שעשה משה רבינו ע"ה כדי לסוך בו, במזיד ענוש כרת ולוקה, ובשוגג חייב חטאת קבועה[א].

הפטורים. העושה להתלמד, או על מנת למוסרו לצבור לאחר פיטומה פטור. ודעת הרמב"ם[ב] דאפילו עשאו למוסרו לאחרים פטור, ועיין ברית משה ומנ"ח מה שכתבו בזה. לא נתן בו כל הסמנים או הוסיף או גרע על המשקל או פיחת משמן זית או הותיר פטור, דאמר רבא[ג] שמן שפטמה לחצאין פטור, דהתורה לא קפדה אלא שלא לעשות כמוהו (ועיין מצוה ק"ז שיעור לכולן)[ד].

שמן שעשה משה. ולא מצינו שמעולם נעשה שמן המשחה אחר חוץ מאותו שעשה משה[ה], ונגנז בימי יאשיהו כמו שאומר שם[ו], ותניא בכריתות דף ה' אין חייבין כרת אלא על סיכת שמן המשחה שעשה משה בלבד שנאמר ממנו, ועיין סמ"ג לאוין רצ"ב. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות.

קי) גדרי האיסור. העושה קטורת מאחד עשר סמנים שלה, להקטיר לעצמו ולהריח בה, בשוגג חייב

קט. א) ר"מ פ"א מה' כלי המקדש ה"ד. ב) שם. ג) כריתות ו' ע"ב. ד) ירושלמי חוריות פ"ב ה"ב והובא בסמ"ג. ה) ר"מ שם ומנ"ח. ו) שם ה"ה מנחות פ"ח ע"א.

משרשי המצוה מה שמבואר במשיחת השמן. ועוד כי הקטורת חשובה היא מכל העבודות, שנאמר ישימו קטורה באפיך, והוא שלמדו מלאכי השרת למשה רבינו ע"ה. וכל הרוחות שבעולם אין מזיזין ומריחין את עשן תמרתו, וזה לראיה שצורך הגבוה לגבוה. ועושה במתכנתה ובמשקלה המכוון להקטיר לעצמו הוה כמשתמש בשרביטו של מלך. וקרח ועדתו יוכיחו שהשתמשו בקטורת ונעקרו מן העולם. ואהרן שהשתמש בו כהלכתו זכה בו לכפר על כל ישראל כשעמד בין החיים ובין המתים ותעצר המגפה על ידי הקטורת, ולכן ובמתכנתה לא עשו כמהו לעצמו.

כריתות ה', ר"מ פ"ב מכלי המקדש, סה"מ ל"ת פ"ה, סס"ג לאוין רצ"ד.

מצוה קיא

תקרובת עכו"ם (ל"ת ס"ה)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול ולשתות תקרובת עכו"ם, שנאמר (שמות ל"ד י"ב ט"ו) פן תכרות ברית ליושב הארץ וגו' וקרא לך ואכלת מזבחו, ובכלל הלאו הזה יין נסך, ולהרמב"ם יין נסך אתא מקרא דישתו יין נסיכם (בפ' האזינו).

משנה הלכות

חטאת ובמזיד כרת, ואע"פ שלא הריח בה חייב כרת על עשייתה, ואע"פ שלא עשה המשקל כלו המבואר בסמנים אלא חציו או שלישו או פחות מזה לפי ערך משקולות אלו חייב[א]. ולדעת רש"י[ב] דוקא שפיטם על כל פנים מנה, כשיעור שני קטורת, והמל"מ[ג] הקשה עליו ולדעת המל"מ חייב שעשה כשיעור כזית. עשאה להתלמד או למוסרה לצבור פטור[ד]. ואם עשאה למוסרה לאחר הבאתי לעיל[ה] מחלוקת הפוסקים אי צבור דוקא או גם לאחר פטור. **המריח בקטורת.** המריח בקטורת שלא עשה הוא אינו חייב כרת, אלא דינו כדין כל הנהנה מן ההקדש שמעל[ו] עיין סמ"ג מצ' רצ"ד. והא דאמרו קול ומראה וריח אין בו משום מעילה עיין במפרשים.

סמנים שלא נתפרשו בתורה. ונחלקו הפוסקים בסמנים שלא נתפרשו בתורה אם הם הלכה למשה מסיני, או מדרבנן שבררו סימנים אלו, ומן התורה כל הסמנים כשרים, עיין לעיל מצוה ק"ג. ולהסוברים דמה"ת כל הסמנים כשרים י"ל דחייב בכל הסמנים כיון שכשרים מדאורייתא, וי"ל כיון דעכ"פ חכז"ל בררו אלו לא קרינן במתכנתה כל זמן שעשה מסמנים אחרים, עיין מל"מ פ"ג מה' תמידין ומוספין[ז] ובמנ"ח כאן. ונוהג לאו זה שלא לעשות קטורת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קיא) גדר האיסור. כל תקרובת ע"ז וכן יין נסך שנתנסך

קי. א) ר"מ פ"ב מה' כלי המקדש ה"מ. ב) כריתות דף ו' ע"ב ד"ה ובמתכונתה. ג) שם ה"ח.
ד) ר"מ שם ה"י. ה) מצוה קט. ו) ר"מ שם. ז) ה"ב לענין שיעור דרבנן.

משרשי המצוה להרחיק ולסלק מעם קדוש כל ענין עכו"ם וכל דבר המיוחס אליה מבין עינינו ומחשבתינו, ובפרט בין נסך שנאמר אשר חלב זבחמו יאכלו ישתו יין נסיכם, ומה זבח אסור אף יין אסור, ולכן איסורו בכל שהוא. ואנשי מעשה היו מחמירין על עצמם אפילו בראיית עכו"ם היין בלא נגיעה, לא היו רוצים לשתותו, כיון שנתן עיניו בו אין בו סימן ברכה, ומנהג ותיקין הוא כיון שהערל רואה גוון היין או ריחו נתאווה לו במחשבתו וסתם מחשבת נכרי לע"ז, אע"פ שהוא ביד ישראל כבר ציירו בשכלו. ואל תתמה על דקדוק החומרא בכל שהוא, שהנשמר ממנו זוכה ליין המשומר, ותמה על המקילין בטענות כל דהו שהם בארצות עכו"ם כיון דאקשיה קרא לע"ז. ומדרבנן שגזרו על סתם יינם משום חתון, וכן על פת בגם ובישולם.

ע"ז כ"מ, ר"מ פי"א מהמ"א ופ"ט מע"ז, סה"מ ל"ת קצ"ד, סמ"ג לאוין קמ"ח, סמ"ק רכ"ג רכ"ד, מוש"ע יו"ד קל"ג קנ"ב.

משנה הלכות

לע"ז אסור בהנאה. האוכל ושותה כל שהוא לוקה עליהם ולא צריך כזית, דכתיב ולא ידבק בידך מאומה מן החרם[א].

בישול עכו"ם. וחז"ל[ב] אסרו כל תבשיל שעולה על שלחן מלכים ואינו נאכל כמו שהוא חי, שנתבשל על ידי עכו"ם[ג]. פת גוי במקום שאין מצוי פת ישראל התירוהו, ויר"ש יחמיר בדבר[ד]. ביצה שצלאה עכו"ם אסורה (סמ"ק)[ה]. בישלו ישראל בתחלה או בסוף אפילו מעשה כל שהוא שסייע ישראל בבישול אין בו משום בישול עכו"ם[ו]. שכר אין בו משום בישול עכו"ם[ז]. ואמרו שלא לאכול בסעודת עכו"ם שעשה לחופת בנו או בתו ואפילו ישראל אוכל משלו[ח].

שאר הרחקות ואיסורים. ועוד עשו הרחקות רבות שלא להתערב עם הגוים כלל כמו שאמר ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם[ט], ויש להזהיר הרבה בזה בפרט במדינה זו שלא יסעדו יחד עם עכו"ם לאכול ולשתות עמהם, וכמו שעושים פה בעונ"ה בבתי חרושת וכדומה כי זה מביא לידי התבוללות, כי אוכלים ושותים יחד ויקומו לצחק. ויוסף מיום שעזב את אביו עד שבאו אחיו לא אכל ושתה עם המצרים כמ"ש ז"ל[י]. ואסרו ז"ל חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו[יא], וגבינות של עכו"ם[יב].

קיא. א) ר"מ פי"א מה' מאכלות אסורות ה"א ב'. ב) ע"ז דף ל"ח ע"א. ג) ר"מ הל' מאכלות אסורות פי"ז הי"ד ט"ו יו"ד סי' קי"ג ס"א. ד) ר"מ שם הי"ב יו"ד סי' קי"ב ס"א ב'. ה) ר"מ שם הט"ו יו"ד סי' קי"ד. ו) ר"מ שם הט"ז יו"ד סי' קי"ג ס"ו. ז) יו"ד סי' קי"ד ס"א בש"ך סק"א וט"ז סק"א. ח) ר"מ הל' ע"ז פ"ט הט"ו יו"ד סי' קנ"ב ס"א. ט) ר"מ הל' מאכ"א פי"ז ח"ט. י) תרגום יונתן בראשית מ"ג ל"ד. יא) ר"מ שם פ"ג הי"ג יו"ד סי' קט"ו ס"א. יב) ר"מ שם יו"ד שם ס"ב.

מצוה קיב

מצות שמיטת הארץ (מ"ע מ"ז)

צוה הקב"ה לבני ישראל לשבות מעבודת הארץ בשנה השביעית, שנאמר (שמות ל"ד כ"א) ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות בחריש ובקציר תשבות, וכתיב שבת שבתון יהיה לארץ, וכתיב ושבתה הארץ שבת לה'. ובא הפי' שעל השנה השביעית נאמרה, שנצטוינו שלא לעסוק בה כלל בעבודת הארץ.

משרשי המצוה לקבוע בלבנו ובמחשבותינו ענין חידוש העולם, ולידע כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת בו ולא ברא שום דבר. והכתיב הקב"ה מנוחה

משנה הלכות

סתם יינם. וסתם יינם אסור מדבריהם והשותה ממנו רביעית מכין אותו מכת מרדות[יג]. חומץ יין של עכו"ם אסור[יד]. מגע עכו"ם שלא בכוונה או שהיה סבור שהוא משקה אחר, מותר בהנאה ואסור בשתיה[טו]. יין מבושל שנגע בו עכו"ם מותר[טז].

שלא כדרך הנאה. תקרובת עכו"ם שאכלו שלא כדרך אכילתן אינו חייב עליו, עיין רמב"ם פי"ד מהמ"א[יז]. ולהתוספות אפשר דחייב עיין מל"מ פ"ה מיסוה"ת[יח], ומנ"ח כאן.

שאר פרטים. ויש להזהר למי שיש לו משרתת עכו"ם או עוזרת שנכנסת לבית ומניחים אותה שם יחידי וישנם שם יינות, וגם מבשלות לבני הבית, ואוסרת היין והוה בישול עכו"ם. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קיב) תוספת שביעית. הלכה למשה מסיני ל' יום קודם שביעית אסור בעבודת קרקע עד מוצאי שנת השביעית, והוא בזמן שהמקדש קיים, ובזמן הזה אינו אסור אלא מר"ה[א].

מלאכות האסורות. ואלו מלאכות אסורים מן התורה, זריעה, זמירה, קצירה, בצירה[ב]. החופר, החורש, המזבל, המסקל אבנים משדהו, המבריך, המרכיב, הנוטע, וכיוצא בהן מעבודת שבאילן מדבריהם, וכן לא יחתוך היבולת מן האילנות, ולא יפרק העלין והבדים היבשים, ולא יאבק צמרתו, ולא יעשן תחתיו שימותו התולעת, ולא יסוך הנטיעות שלא יאכל אותו העוף, וכיוצא בהן[ג]. אין נוטעין אילנות מ"ד יום קודם ר"ה לעולם, והנוטע בין בשוגג בין במזיד יעקר[ד]. החורש את שדהו או נרה

יג) ר"מ שם פי"א ה"ג יו"ד סי' קכ"ג ס"א. יד) שם הי"ג עי' יו"ד שם ס"ז ועי' יו"ד סי' קל"ד ס"ו ז'.
טו) ר"מ שם ה"ה יו"ד סי' קכ"ד ס"י. טז) שם ח"ט יו"ד סי' קכ"ג ס"ב. יז) ח"י. יח) ח"ת.
קיב. א) ר"מ פ"ג מה' שמיטה ה"א. ב) שם פ"א ה"ב. ג) שם ה"ג ד' ה'. ד) שם פ"ג הי"א.

על עצמו (אף שאין שייך בו עייפות ח"ו) למען הסיר ולעקור ולרחק מרעיונינו דבר הקדמות אשר האמינו בו הכופרים. ובא חובה עלינו להוציא כל ימי חיינו על דרך זה, למנות ששת ימים ולשבות בשביעית, וכן שש שנים תעבוד ובשנה השביעית שבתון לה'. גם רצה בזה להודיע ששלטנות ואדנות התחתונים בטלה הוא, והממשלה לאדון הכל יוצר כל, ולהכי מפקיע זכותו ממנו והיא קודש. ולא גלו ישראל בין האומות עד שעברו על מצוה זו ובטלוה, ונענשו מדה כנגד מדה, הם טלטלוה לפיכך נטלטלו. מאז נתקיים בחריש ובקציר תשבות עד שיגאלנו ה' במהרה במשיח צדקנו אמן.

שביעית פ"ג, ד"מ פ"א משמיטה, סה"מ מ"ע קל"ה, סמ"ג עשין קמ"ז, יראים קפ"ז.

משנה הלכות

ספיחין. ספיחי שביעית מותרין מן התורה[ו], ורבנן גזרו עליהן משום עוברי עבירה[ז]. ספיחים העולים בשדות שאין דרך לזרוע בה מותרין אף מדרבנן[ח]. תבן של שביעית מותר[ט]. פירות שביעית ניתנו ליהנות בהן כדרך הנאתן כגון לאכול כדרך אכילתן ולא ישנה כל מדרכו, כגון מחי למבושל או להיפוך[י], ואסור להפסידן[יא], ואסורין בסחורה[יב]. אין עושין מהם מלוגמא או רטיה[יג]. כלל גדול הכל מה שמיוחד לו, פרי שאינו מיוחד למאכל תלוי במחשבה[יד]. אין מוציאין פירות הארץ לחו"ל ואפילו לסוריא[טו]. שביעית תופס דמיו להיות כמוהו, והפירות עצמן לא נתחללו, וזהו חומר שביעית מבהקדש[טז]. וחייבין בביעור בזמן שכלה לחיה מן השדה מאותו המין[יז], ויכול להפקירם בפני שלשה ברחוב, ויחזור ויכניסם לביתו ויאכלם[יח]. (עיין משנה הלכות ח"ג סי' קל"ז).

בזמן הזה. ונוהג מן התורה בזמן שהיובל נוהג, ובבית שני ובזמן הזה מדרבנן[יט]. ויש בזה מחלוקת גדולה בין הראשונים והאחרונים ז"ל[כא] עד שיבא גואל צדק ויברר הדין. ונוהג בכל אישי ישראל.

ה) שם פ"א הי"ג. ו) מנ"ח. ז) ד"מ שם פ"ד ה"א. ח) שם ה"ב. ט) שם ה"ד. י) שם ה"ד ועי" פ"ח הי"ט. יא) שם פ"ה ה"ג. יב) שם הי"ז. יג) שם פ"ו ה"א. יד) שם פ"ח הי"א. טו) שם. טז) שם הי"ב. יז) שם פ"ו ה"ו. יח) שם פ"ז ה"א. יט) עי' כ"מ שם ה"ב. כ) הינוך מצוה פ"ד. כא) הובאו במנ"ח מצוה שכ"ט.

מצוה קיג

שלא לאכול בשר בחלב (ל"ת ס"ו)

הזהיר הקב"ה לבני ישראל שלא יאכלו ולא יהנו מבשר וחלב שנתבשלו ביחד, שנאמר (שמות ל"ד כ"ו) לא תבשל גדי בחלב אמו, ובא הפי' בגמ' חולין קי"ג ע"א דגדי אפילו פרה ורחל במשמע (ועיין בשו"ת משנה הלכות ח"ג סי' קע"ב).

משרשי המצוה כי הוא אכזריות גדולה שיחלב אדם הבהמה ויבשל בו היוצא ממנה (ועיין רמב"ן עה"ת עה"פ כי יקרא קן צפור, דברים כ"כ ו'). והרמב"ם ז"ל כתב שיש עע"ז יעבדוהו במעשה תערובות בשר וחלב ולכן הרחיקו התורה בתכלית הריחוק. ויש שכתבו מפני שהחלב נעשה מן הדם, והדם מזגו רע שאינו מקבל שינוי והתפעלות בגוף כשאר הדברים הנאכלים, ולכן כשחוזר ומערב החלב עם הבשר חוזר וניעור לכח הדם וטבעו הראשון כבתחלה, והמערבם ביחד מטמטם הלב. והקשו על טעם זה דאם כן

משנה הלכות

קיג) האיסורים מה"ת ומדרבנן. בשר בחלב אסור מן התורה בבישול, ובאכילה, ובהנאה[א]. אכל כזית שלא כדרך הנאתן לוקה[ב]. ואין לוקין על הנאה בפני עצמה[ג]. מה"ת אינו נוהג אלא בבהמה טהורה עם חלב בהמה טהורה, בשר בהמה טהורה עם חלב טמאה, או להיפוך אסור, ואין חייבין עליהם משום בב"ח[ד]. בשר נבילה או חלב נבילה מבהמה טהורה אין לוקין עליו שאין איסור בב"ח חל אאיסור נבלה[ה]. מדברי סופרים בשר חיה ועוף בחלב[ו], וכן הכובש בשר בחלב מעת לעת, או מולחן יחד כולהו אסורין[ז]. חלב זכר כגון שנשתנה והיה לו דדים[ח], וכן חלב שחוטה אינו אסור מה"ת אלא מדרבנן[ט] (ר"פ). בשר דגים וחגבים מותר לבשלו בחלב ולאכול[י].

לאכלם זה אחר זה. בשר שבין השינים נידון כבשר, והמנהג להמתין ו' שעות בין בשר לחלב, וכן פסקו האחרונים ז"ל ואין לשנות[יא]. אכל גבינה נוטל ידיו ומדיח הפה ומקנחו ואוכל בשר אחריו, גבינה קשה אין אוכלין אחריה .אפילו בשר עוף, כמו בגבינה אחר בשר[יב].

קיג. א) ר"מ פ"ט מה' מאכלות אסורות ה"א יו"ד סי' פ"ז ס"א. ב) שם ופ"ה מה' יסודי התורה ה"ח.
ג) שם במל"מ, עי' ובמנ"ח ומש"כ בשם פרי תואר. ד) ר"מ פ"ט מה' מאכלות אסורות ה"ג יו"ד סי' פ"ז ס"ב.
ה) ר"מ שם ה"ו. ו) ר"מ חל' מאכלות אסורות פ"ט ה"ד יו"ד סי' פ"ז ס"ב. ז) יו"ד סי' צ"א ס"ח ועי' ש"ך סי' פ"ז סק"ב. ח) ר"מ שם ה"ו יו"ד סי' פ"ז ס"ו. ט) ר"מ שם והי"ב יו"ד שם ובש"ך ס"ק י"ד וסי' צ' ס"א.
י) ר"מ שם ה"ח יו"ד סי' פ"ז ס"ב. יא) ר"מ שם הכ"ח יו"ד סי' פ"ט ס"א. יב) יו"ד סי' פ"ט ס"ב בהגה.

הכישול אמאי נאסר. עוד אמרו שעל ידי התערובת נעשה הכשוף, כגון כלאים ושעטנז. וגם לבעלי קבלה בזה דברים רבים, וכולם נלאו למצוא טעם למצוה זו וכמו שאמר החכם שכולם בזה באספקלריא שאינה מאירה. וטוב לנו דברי חז"ל חידוש הוא התורה אסרתו ואין טעם לדבר.

פסחים כ"ד נזיר ל"ו חולין קט"ז, ר"מ פ"ט ופי"ד מהמ"א, מה"מ ל"ת קפ"ז, סמ"ג לאוין קס"א, סמ"ק סי' רי"ג, יו"ד סי' פ"ז, יראים קמ"ח.

פרשת ויקהל יש בה מצות ל"ת א'

מצוה קיד

לא תבערו אש ביום השבת (ל"ת ס"ז)

הזהיר הקב"ה שלא ידונו הבית דין דין משפט מות או מלקות בשבת, שנאמר (שמות ל"ה ג') לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. ובא הפירוש המקובל בזה ממשה רבינו ע"ה שלא ישרפו ב"ד בשבת מי שנתחייב שרפה, והוא הדין לשאר עונשים.

משנה הלכות

פת שנלושה בחלב. אין לשין עיסה בחלב באופן שאינו ניכר ויבא לטעות ולאכלו עם בשר, ואם לש כל הפת אסורה מפני הרגל עבירה, אם שינה צורת הפת שתהא ניכרה ולא יבא לטעות מותר[ג]. ויש להזהיר על זה שלוקחין פת מנחתום שמעורב בו חלב או שמנונית וכיוצא בזה ואוכלין עמו בשר.

שאר פרטי דינים. ביצים שנמצאו בתרנגולת שחוטה אין לאכלם בחלב, ועיין ש"ע פרטי הדינים[ד]. חלב הנמצא בקבה אינו אלא פרש בעלמא ואינו אוסר כלל[טו]. המבשל עור וגידים ועצמות וטלפים בחלב פטור[טו]. טיפת חלב שנפלה בקדרה של בשר משערים בששים, ואם אין בו ששים חתיכה נעשה נבילה[ז]. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות והעובר עליה במזיד חייב מלקות.

קיד) מיתה ושאר עונשין בשבת ויו"ט. מי שנתחייב מיתה או מלקות בב"ד אין מלקין או ממיתין אותו בשבת[א]. וכן אין רציחה דוחה יום טוב[ב], ובחול המועד ממיתין[ג]. ובמג"א או"ח סי' של"ט[ד] כתב דדוקא מיתה שיש בה

ג) ר"מ שם הכ"ב יו"ד סי' צ"ז ס"א. יד) יו"ד סי' פ"ז ס"ח. טו) ר"מ שם המ"ו יו"ד סי' פ"ז ס"ו.
טז) ר"מ שם ה"ז יו"ד שם ס"ז. יז) ר"מ שם ה"ט יו"ד סי' צ"ב ס"ב.
קיד. א) ר"מ פכ"ד מה' שבת ה"ו. ב) סנהדרין ל"ו ע"א ועי' ר"מ הל' סנהדרין פי"א ה"ב. ג) עי' סנהדרין פ"ט ע"א. ד) ס"ק ג'.

משרשי המצוה שרצה השי"ת לכבד היום הזה שימצאו בו מנוחה הכל, גם החוטאים והחייבים. משל למלך שקרא בני המדינה יום א' לסעודה שאינו מונע הפתח לכל אדם, ואחר הסעודה יעשה משפט להראוי לו. ולכן גם הרשעים אינם נדונים בגיהנם בשבת, ולא שלט בעלמא, ולא ממנין דיליה, ובגין דא מנו לישראל לא תבערו אש וגו' ואי בר נש לא אוקיד שבת אמר הקב"ה אנא הויתי מכבה נורא דלא אוקיד ואתון מוקדין ליה בגין דא לא תבערו אש וגו'. (י"ר תקון כ"ד). גם כי שבת נקרא עונג אין ראוי לדון המחויב בו, שאם השבת מחלל עָל ספק חי ספק מת, אינו דין שיתחלל על ודאי מת.

מגהדרין ל"ה יבמות ו', ר"מ פכ"ד משבת, מה"מ ל"ת שכ"ב, סמ"ג לאוין ס"ז.

פרשת ויקרא יש בה י"א מ"ע וה' מל"ת

מצוה קטו

דין קרבן עולה (מ"ע מ"ח)

צוה הקב"ה לעשות מעשה קרבן העולה כמשפטה, שנאמר (ויקרא א' ג') אם עולה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו.

משנה הלכות

חילול שבת אין ממיתין. ומדברי סופרים שאין דנין ופוסקים שום דין בשבת[ה]. רודף. ונסתפק המשנה למלך[ו] ברודף אחר נערה המאורסה דניתן להצילו בנפשו אי הוה בכלל אין דנין בשבת, והניח בצ"ע. והרודף אחר חברו להרגו פשיטא דמותר להצילו בנפשו, עיין בסנהדרין ע"ב, נשתנה הריגת בית דין מדין רודף, דבית דין לא קטלינן בשבת, והבא במחתרת מותר להרגו בשבת[ז]. הבועל ארמית דקנאין פוגעין בו אסור להרגו בשבת (פרי מגדים)[ח]. כללים. ונוהג לאו זה בזמן הבית בזכרים שהם בעלי משפט וחייבין להזהר שלא לעשות דין בשבת, ואם עברו וציוו לשרוף בשבת עברו על לאו זה, ואין לוקין עליו שאין בו מעשה אא"כ שרפוהו בידיהם[ט]. ודורשי רמזים אמרו לא תבערו אש של מחלוקת ביום השבת, שאז כולם יושבים בבתיהם ויכולים ח"ו לדבר לשון הרע ולהרבות במחלוקת. ובסמ"ג מסיים אמרינן במדרש ויברך אלקים את יום השביעי, ברכו בטעם תבשילין, ברכו באור פניו שמאירים פני שומרי שבת ביום השבת, ברכו שאין לו זוג, שאין עושין ב' ימים שבת, ברכו שאינו נדחה, אבל י"ט נדחים ע"י עיבור, וסי' טאז"ן, ע"כ.

קטו) מעשה העולה. ג' מיני עולות הן. יש באים בנדרים, ונדבות, ועולות חובות. עולה באה מכל מיני בהמה בקר וצאן, מן הזכרים ולא

ה) ר"מ הל' שבת פכ"ג הי"ד או"ח סי' של"ט ס"ד חו"מ סי' ה' ס"א. ו) הל' שבת פכ"ד ה"ז. ז) מנ"ת.
ח) א"א סי' של"ט ס"ק ג'. ט) חינוך.

משרשי המצוה שאל יעלה על דעת בני אדם שכל שלא יעשה רע בפועל אין בו עול על מחשבות ותועבות בלבו, כי השי"ת יודע מחשבות לבו ומכיר רוע מחשבתו, וסוף מעשה במחשבה תחלה, ולכן צוה להביא קרבן עולה עליו. וכתב האבן עזרא דלכן נקראת עולה שבאה על העולה על הלב. והעולה באה כולה כליל. ובגמ' משל לשני בני אדם שהביאו דורון למלך אחד אוהבו ואחד אויבו, הדורן של אוהבו אוכל אותו המלך כולו להראות שקבלו בסבר פנים יפות, ודורון אויבו אוכל מעט ממנו להראות שמחל מעט על עונו, ואינו אויב לו כמקדם, והשאר נותן לעבדיו לאכול. וכן זה שהרהר בעבירה, ולא בפועל וחזר מיד, בין אוהבי השי"ת יחשב, אבל חטאת שבא על חטא שחטא בפועל נאכל קצת והשאר נאכל לכהנים שהם עבדיו. והשלמים שהם להטיל שלום לפיכך כאוהבים שאוכלים כולם הסעודה בחבורה על שלחן אחד, השי"ת והכהנים והבעלים, להורות שהוא אהוב לכולם.

זבחים נ"ג יומא כ"ה, ר"מ פ"ז ממעשה"ק, סה"מ מ"ע פ"ג, סמ"ג עשין קפ"ו.

משנה הלכות

נקבות[א], תמימין[ב]. מיום השמיני והלאה ירצה לקרבן, ומצוה מן המובחר מיום ל'[ג]. שחיטתה בצפון בעזרה[ד] כשדלתות ההיכל פתוחין, שחטה ודלתות נעולים פסול[ה], וכשרה בזר[ו]. כהן מקבל דמה בכלי שרת[ז] בצפון[ח], וזורק שתי מתנות שהן ארבע (כמין גאם) על המזבח החצון, למטה מחוט הסקרא, בקרן מזרחית צפונית, ומערבית דרומית[ט] מפשיטה ומנתחה אברים שלמים[י], מעלה הנתחים לכבש, ומולחן שם, מסיר גיד הנשה מן הירך וזרקו על שפך הדשן[יא], ומקטיר הנתחים כולה כליל[יב]. העור מתחלק לכהנים[יג]. דיני הבעלים. כל ישראל יכולים להביא עולות חוץ מן הרשע, או מחלל שבת בפרהסיא, שאין מקבלין מהם, עי' ש"ס (חולין דף ה') ור"מ פ"ג ממעשה"ק[יד]. הבעלים סומכין על ראשו בכל כחם ואומרים וידוי, ומתודה על עשה ולא תעשה שניתק לעשה, אין בידו עון אומר עליו דברי שיר, אלא שאין אדם בישראל שאינו מחויב עשה[טו] (זבחים דף ז' ע"ש).

שאר דיני הקרבתה. ולשם ששה דברים הזבח נזבח, לשם זבח (היינו עולה) ולשם זובח (היינו

קטו. א) ר"מ פ"א מה' מעשה הקרבנות ה"ח. ב) ר"מ הל' איסורי מזבח פ"א ה"א. ג) הל' מעשה"ק שם הי"ב. ד) ר"מ שם פ"ה ה"ב ג'. ה) מל"מ שם פ"ה ה"ה ותוי"ט תמיד פ"ג מ"ז ומנ"ח. ו) ר"מ הל' פסולי המוקדשין פ"א ה"א הל' מעה"ק פ"ה ה"א. ז) ר"מ הל' כלי מקדש פ"א הי"ג הל' מעה"ק שם. ח) ר"מ הל' מעה"ק שם ה"ב. ט) ר"מ הל' שם ה"ו. י) ר"מ שם פ"ו ה"א ה' י"ט. יא) ר"מ שם ה"ד. יב) שם פ"ה ה"ו פ"ו ה"א. יג) ר"מ שם פ"ה הי"ט. יד) ה"ר וה"ד. טו) ע' ר"מ שם פ"ג הי"ג י"ד ט"ו.

מצוה קטז

דין קרבן מנחה (מ"ע מ"ט)

צוה הקב"ה לעשות המנחה כמשפטה האמור בתורה, שנאמר (ויקרא ב' א') ונפש כי תקריב מנחה, וכתיב (שם ה') ואם מנחה על המחבת, וכתיב (שם ז') ואם מנחת מרחשת. וענין המנחות הוא קרבן הבא ממיני קמחים.

משרשי המצוה בא להורות לנו שבטוהר המחשבה אפילו דבר מועט עושה בו נחת רוח ליוצרו. על זה אמרו רז"ל אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ואמרו ז"ל אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו. וכמו הנר שהכל נהנים ממנה, להכי מנחה בצהרים בשעה שיצחק יצא לשיח אז תקריב

משנה הלכות

הבעלים) ולשם השם ולשם אישים, ולשם ריח, ולשם ניחוח, וסתמן לשמן[טז]. וצריכין להביא נסכין מנחה ויין מן החולין[יז], וקרבים ביום ולא בלילה[יח]. עולת העוף. יש עוד עולת העוף והוא תור או בני יונה. זה מעשהו, כהן עולה על הכבש ופנה לסובב, בא לו לקרן דרומית מזרחית, ומולק בצפרנו ממול ערפו[יט], וחותך המפרקת וחוט השדרה בלא רוב בשר, שאם חתך רוב בשר הרי הוא כמתה קודם שהגיע לסמנים, מולק שני סמנים לגמרי[כ]. ומבדיל הראש מן הגוף, לא הבדיל פסולה, וממצה דם הראש על קיר המזבח למעלה מחוט הסקרא[כא]. סופגו במלח וזורקו, בא לו לגוף ומסיר הזפק, והעור שלו עם הנוצה ובני מעיים היוצאים עמה, ומשליכן לבית הדשן[כב]. ומשסע אותו בכנפיו בידו ואינו מבדיל, נותן עליו מלח וזרקו על גבי האשים, אם הבדיל כשר[כג]. ונוהג בזמן המקדש שיבנה במהרה בימינו ובזכרי כהונה.

קטז) י"ב מיני מנחות. י"ב מיני מנחות הן, ג' באות בשביל צבור, ואלו הן עומר בפסח, שתי הלחם בעצרת, לחם הפנים בכל שבת[א]. וט' של יחיד א) מנחת חוטא שמביא העני להקריב כשחייב חטאת ולא תגיע ידו. ב) מנחת סוטה, והיא מנחת קנאות. ג) מנחה שמקריב כל כהן כשנתחנך לעבודה, ונקראת מנחת חינוך. ד) מנחה שמקריב כהן גדול בכל יום, והיא הנקראת חביתין. ה) מנחת סולת הבאה בנדר ונדבה. ו) מנחת מחבת הבאה בנדר ונדבה. ז) מנחת מרחשת הבאה בנדרים ונדבות. ח) מנחת מאפה תנור והיא חלות הבאות בנדרים ונדבות. ט) מנחת מאפה תנור רקיקין ובאה בנדרים ונדבות[ב]. מנחות אלו מהן סולת חטין, ומהן שעורים, ומהן נאכלים לכהנים חוץ מן

טז) שם פ"ד הי"א. יז) שם פ"ב ה"א ב' י"ג. יח) שם פ"ד ה"א. יט) שם פ"ו ה"כ. כ) שם הכ"ג. כא) שם ה"כ. כב) שם הכ"א. כג) שם הכ"ב.

קטז. א) ר"מ פי"ב ממעשה"ק ה"ג. ב) שם ה"ד.

מנחה. וטעם לחמשה מיני טיגון במנחה, אמר רבי יצחק מה נשתנה מנחות שנאמרו בהן חמשה מיני טיגון, משל למלך בשר ודם שעשה לו אוהבו סעודה, אמר לו עשה לי חמשה מיני טיגון. והם נגד האבות לזכור זכותן, סלת נגד אברהם שנאמר מהרי שלש סאים סלת, מרחשת נגד יצחק, שנאמר עשה לי מטעמים, והעיקר הוא חלחם כי מיני טיגון הנעשים למטעמים נעשים במרחשת, מחבת נגד יעקב שנאמר ונתן לו לחם לאכול. ב' מיני מאפה תנור חלות ורקיקין, נגד יוסף ואחיו שנאמר בהם וישבו לאכול לחם (שה"ש) (ת"ה).

מנחות פרק ה' ו' מ', ר"מ פי"ג ממעה"ק, סה"מ מ"ע פ"ז, סמ"ג עשין קפ"ז.

מצוה קיז

שלא להקטיר שאור ודבש (ל"ת ס"ח)

הזהיר הקב"ה שלא להקטיר שאור ודבש לגבי מזבח, שנאמר (ויקרא ב' י"א) כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה'. והרמב"ן ורש"י וסמ"ג ורבינו יצחק מנו להו לשני לאוין, שאור ודבש.

משנה הלכות

הקומץ ומהן שנשרפין כולן, וכולן באות מצה, לבד משתי הלחם שבאות חמץ[ג]. הבאתן. סדר הבאתן, אדם מביא סולת מביתו בכלי כסף או זהב או של מתכות ומוליכה לכהן, הכהן קומץ בראשי אצבעותיו על המזבח ונותן עליו לבונה ומלחו, ומקטיר הקומץ במזבח, והשאר נאכל לכהנים[ד]. מנחת סולת נותן שמן בכלי, ואחר כך סולת, ואח"כ עוד פעם שמן על הסולת ובולל, סך הכל לוג שמן לעשרון, ונותן לבונה[ה]. הבלילה ויציקה כשרים בזר[ו]. אינו קומץ פחות משני זתים[ז], ואם אין ידו מחזקת שני זתים אינו קומץ כלל[ח]. פרטי דינים. ריבה שמנה או לבנותה עד שני לוגין ושני קומצין פסול, פחות מכן לרמב"ם[ט] כשר ולרש"י[י] פסול ועיין תוי"ט[יא]. אין בין מחבת למרחשת אלא שמרחשת יש לה שפה, והבצק רך, ומחבת אין לה שפה, והבצק שאופין בה קשה[יב]. לשין הסולת בפושרין וכהנים זריזים הן ומשמרין שלא יחמצו[יג]. אופין כל עשרון י' חלות[יד]. מנחת כהן אינה נקמצת דכולה כליל, מנחת ישראל שיריים נאכלים בעזרה לזכרי כהונה[טו]. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה הראוים להקריב.

קיז) מה הן דבש ושאור. דבש הוא שם כולל לדבש דבורים, ודבש תמרים, וכן מוהל היוצא מן פירות

ג) שם ח"ב ג' ט' י"ד. ד) שם פי"ג הי"ב. ה) שם ה"ה. ו) שם פי"א מפסח"מ ה"ז. ז) שם פי"ג ממעשה"ק הי"ד. ח) עי' ירושלמי רפ"ב דיומא, הובא במל"מ שם ובמנ"ח. ט) פי"א מפסח"מ ה"ט. י) מנחות דף י"א ע"א. יא) מנחות פ"א מ"ג, פ"ג מ"ב. יב) ר"מ פי"ג מח' מעשה"ק ה"ז. יג) שם פי"ב הכ"א. יד) שם פי"ג ה"י. טו) שם פי"כ ה"ט.

משרשי המצוה דשאור ודבש הם שני הפכים, שאור הוא חמץ יותר מראי, ודבש מתוק ביותר. ושניהם קיצונים, ולא בהם בחר ה', כי איזה הוא דרך ישר שיבור לו האדם כל שהוא תפארת לו מן האדם ותפארת לו מעושיה, ושביל הזהב הוא דרך הממוצע. ועל דרך זה אמרו גם כן לא תוסיפו ולא תגרעו, ודרשו ז"ל לא תוסיפו בשביל שלא תגרעו. דמן הטבע הנוטה לצד אחד מגרע מצד השני, ולכן צותה התורה כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה'. ובזה מובן פי' הרמב"ן ז"ל, וז"ל ובעבור שהקרבנות לרצון להשי"ת הנכבד, לא יובא מן הדברים המתוקים לגמרי כמו הדבש, רק מן המזונים, כמשאז"ל בבריאת העולם שתף מדת הרחמים במדת הדין ובראו, ע"כ. והוא על דרך הנ"ל. גם כי שאור ודבש מגביהים עצמם בטבעם, וקרבן צריך הכנעה כדי שיהא לרצון, ואין קטיגור נעשה סניגור.

מנחות נ"ח, ר"מ פ"ה מאיסורי מזבח, סה"מ ל"ת צ"ח, סס"ג ל"ת צ"ח, סס"ג לאוין שי"ח שי"ט, יראים שס"ז.

משנה הלכות

המתוקים[א]. ומכלל המצוה שלא לתת ממנו בפטום הקטורת[ב]. ושאור כולל חמץ בהדיא[ג].

יוצאים מן הכלל. ולא היה שום קרבן בבית המקדש משאור ודבש חוץ משתי הלחם בשבועות שבאו שאור שנאמר חמץ תאפנה, ובקרא קרבן ראשית תקריבו אותם לה', וקרבן ראשית היינו שתי הלחם, והבכורים מן הדבש כגון בכורי תאנים ותמרים.

שיעור האסור. שיעור הקטרה בכזית[ד] והרמב"ם בפ"ה מאיסורי המזבח[ה] כתב שאיסורן בכל שהוא שנאמר כי כל, והסמ"ג לאוין מצ' שי"ח כתב, ותניא במנחות שאור ודבש לא תקטירו אין לי אלא כולו מקצתו מנין ת"ל כל, עירובו מניין ת"ל כי כל, מקצתו פי' אביי חצי זית, ורבא פי' חצי קומץ. ועיין כ"מ ולח"מ ושעה"מ החו"מ פ"א ה"ה ולח"מ פי"ג ממעה"ק[ו].

על איזו הקטרה חייב. ואינו חייב אלא המקטיר לשם קרבן[ז], הקטירן לשם עצים פטור[ח]. המקטיר על כבש חייב דאתרבי כבש כמזבח[ט], ולרמב"ם' אם הקטיר שאור ודבש כאחד אינו לוקה אלא אחת, ולהרמב"ן[י] ודעימיה לוקה שתים. והמעלה משאור ודבש על גבי המזבח יש בו משום שאור, ומשום דבש, ומשום עירוב שאור, ומשום ערוב דבש, ומשום כל שממנו לאשים, ומשום ואל המזבח לא יעלו, ואינו לוקה אלא אחת[יב]. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה הראוים לעבודה.

קיז. א) חינוך, מל"מ הל' איסורי מזבח פ"ה ה"א. ב) ר"מ שם ה"ב וכ"מ שם והל' כלי מקדש פ"ב ה"ח, ועי' מנ"ח. ג) מנ"ח ע"פ רישא דקרא "כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ כי כל שאר וכל דבר לא תקטירו וגו'". ד) מנ"ח ע"פ סוגית ש"ס מנחות נ"ח ע"א. ה) ה"א. ו) הי"ד. ז) ר"מ פ"ה מה' איסורי מזבח ה"א. ח) שם ה"ג. ט) שם ה"ד. י) שם ה"א. יא) סה"מ שורש ט'. יב) עי' שם ה"א, עי' כ"מ ממנחות נ"ח ע"ב.

מצוה קיח

שלא להשבית מלח מעל הקרבן (ל"ת ס"ט)

הזהיר הקב"ה לבני אהרן שלא להשבית מלח מהקרבנות, כלומר שלא יקריבו שום קרבן או מנחה בלי מלח, שנאמר (ויקרא ב' י"ג) ולא תשבית מלח ברית אלקיך מעל מנחתך, וכתיב (שם) על כל קרבנך תקריב מלח.

משרשי המצוה שאינו מדרך כבוד בקרבן השם, דהקריבהו נא לפחתך, שיהיה תפל בלי מלח, הלא איננו מאכיל כל דבר אדם שיאכל בלי מלח, ולמדה תורה דרך ארץ, ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. גם כי המלח ממתק ומטעים הבשר, כן החומא יהיו מעשיו מתוקים לפני יוצר כל כשעשה תשובה. וכמו שהמלח לא נפסד וברית כרותה לו מששת ימי בראשית, כן השב בכל נפשו לא יפסיד ולא יאבד לא בזה ולא בבא, ויהא נפשו קיימת לעד. ונאמר ברית במלח, ונאמר ברית ביסורין, כשם שהמלח ממתק כך היסורין ממרקין עונותיהם של ישראל ומוחלין לו.

מנחות י"מ, ר"מ פ"ה מאיסורי מזבח, סה"מ ל"ת צ"ט מ"ע ס"ב, סמ"ג לאוין ש"כ עשין קע"ט.

משנה הלכות

קיח) **העשה והלאו.** מצות עשה למלוח כל קרבן שיקריב לה', והעובר ולא מלח עובר בעשה ולא תעשה[א]. ומצוה למולחה כדרך שמולחין לצלי, ובדיעבד בכ"ש כשר[ב]. ומצוה להביא מלח סדומית, או מלח אסתרוקנית, שחופרין מן הקרקע[ג]. ודוחה את השבת[ד].

איזה קרבנות מולחים. וכל הקרב למזבח צריך מלח חוץ מיין הנסכים, והדם, והעצים, וקרבן עצים[ה]. קטורת נחלקו הפוסקים[ו] אי בעי מלח. ניסוך המים בחג לא בעי מלח[ז]. יין נדבה בעי מלח[ח].

שאר פרטים. מליחה כשרה בזר, רמב"ן עה"ת ויקרא[ט], ודברי הרמב"ם סותרים מפ"ט מהמ"א ה"ה לפי"א מפסה"מ', ועיין שעה"מ[י]. המלח שמלחו בו הקרבנות, בא משל צבור[יא]. עבר ולא מלח, אף על פי שלוקה, הקרבן כשר חוץ מן המנחה[יב]. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה הראוים להקריב, ועבר ולא מלח לוקה.

קיח. א) ר"מ פ"ח מה' איסורי מזבח הי"א י"ב. ב) שם הי"א. ג) מנחות ב"א ע"א וחובא במל"מ שם ובמנ"ח. ד) שם. ה) ר"מ שם הי"א. ו) כ"מ ולח"מ שם ועי' מנ"ח. ז) מנ"ח. ח) ר"מ הל' מעשה הקרבנות פט"ז הי"ד וכ"מ שם. ט) ב' י"א. י) ח"ז. יא) הל' יו"ט פ"ג ה"ד, כמצויין במנ"ח. יב) ר"מ הל' איסורי מזבח שם הי"ב. יג) שם הי"ב.

מצוה קיט

להקריב מלח על כל הקרבנות (מ"ע נ')

צוה הקב"ה למלוח כל קרבן וכל הנקרב למזבח, שנאמר (ויקרא ב' י"ג) ועל כל קרבנך תקריב מלח.

משרשי המצוה כבר כתבתי (במצוה קי"ח) ומשם תקחנו. והרמב"ם כתב בטעם המלח כי מנהג ע"ג היה להרחיק המלח מן הקרבנות, ומאסו ולא הקריבו כלל מפני שהמלח בולע הדם, וכדי להרוס כוונה זו צותה התורה למלוח כל קרבן. גם כי המלח תחילתו מים, ותולדתו לרוות הארץ על ידי המטר ולחולידה ולהצמיחה, ובכח השמש המכה בהם יעשה מלח ונהפך טבעם להכרית הזרעים, שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה, אבל בכל זאת יש בו כח שהנמלח בו לא יפסד לעולם ומעמידם וממתיקם. ורמז שבמקום שבעל תשובה עומד אין צדיק גמור יכול לעמוד, והבן.

מראה המקומות עיין מצוה קי"ח.

מצוה קכ

דין פר העלם דבר של ציבור (מ"ע נ"א)

צוה הקב"ה שיקריבו סנהדרי גדולה קרבן אם טעו והורו שלא כהלכה ועשו הקהל או רובם על פיהם, שנאמר (ויקרא ד' י"ג) ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם מעיני העדה וגו' והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת.

משנה הלכות

קיט) מצות עשה למלוח כל קרבן. ועיין מצוה קי"ח וכל זה שייך גם לכאן.

סוכר למליחה. ודע דבהלכות קטנות למהר"ם חאגיז סי' רי"ח כתב דמותר למלוח הקרבן עם צוקער דהוא מין מלח, ועיין יו"ד לענין המולח בשר בצוקער[א]. ולפי הטעמים שכתבו הפוסקים במלח להקריב נראה דאין צוקער בכלל. גם כי חולקים עליו הפוסקים בעיקר חידושו.

שאר פרטים. המלח היה נתון בג' מקומות, בלשכת המלח, ועל גבי הכבש, ובראשו של מזבח, בלשכת המלח מולחין עורות קדשים, ועל גבי הכבש היו מולחין האברים, ובראשו של מזבח הקומץ, והלבונה, והמנחות הנשרפות, ועולת העוף[ב]. הקריב בלא מלח הקרבן כשר, חוץ מן המנחה שהמלח מעכב בה[ג]. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה הראוים לעבוד עבודה. והעובר והקריב בלא מלח לוקה.

קכ) **הוראת** ב"ד ומעשה קהל. אין הב"ד מביא קרבן עד שיהיו סנהדרי גדולה של שבעים ואחד

קיט. א) עי' שו"ת הלכות קטנות ושו"ת דברי חיים.

ב) ר"מ פ"ה מה' איסורי מזבח הי"ג.

ג) שם הי"ב.

משרשי המצוה לפי שהמחטיא את הרבים צריך כפרה גדולה, ואפילו בשוגג, כי שגגת תלמיד עולה זדון. ועל כן בהגיע אל הגדולים טעות בדבר ידוע, כי בחולשת השכל אירע להם שנתעורו עיניהם ולא ראו כדכתיב ונעלם דבר מעיני העדה, והחטיאו את הרבים, על כן יבואו אל הבית אשר שפע השכל עליו, ויעשו מעשה הקרבן ויפתחו עיניהם וישיבו אל לבם ויבקשו כפרה, ומתוך מחשבת טהרה זו ישגיחו וישכילו בכל הוראתם לעולם. הקרבן בא משל ציבור שהם עשו מעשה החטא, וגם בלי דעת נפש לא טוב. והכתוב הקיל על היחידים שלא יצטרך כל יחיד ויחיד להביא קרבן על שגגתו, אלא כל שבט ושבט יביא קרבן אחד על כל השבט, שהדבר קרוב לאונס ולא אונס גמור. ועד"ה כי יש למעלה ע' סנהדרין ועליה ראש אחד, והמשכיל יבין. (מצ"ד מצוה תכ"ה).

הוריות פרק א' ב', ר"מ פי"ב משגגות, סה"מ מ"ע רי"ח, סמ"ג עשין רי"ז.

משנה הלכות

וראש ב"ד עמהם בשעה שהורו, ויהיו כולם ראוים להוראה, ויטעו רובם בדבר שהורו בו, ואינם חייבים עד שיורו בפירוש לעם מותרים אתם לעשות[א]. ואינו חייב עד שיעשו הקהל או רובם על פיהם[ב], כלומר שסוברים שבדין הורו, ולא ידעו שטעו[ג]. ואינם חייבים עד שיורו בעבירה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת קבועה[ד], ושיורו לבטל מקצת ולקיים מקצת המצוה[ה]. הורו לעקור כל המצוה אינם חייבים בקרבן, דאין זה הוראה אלא שכחה וכן לא בדבר שהצדוקים מודים בו[ו].

מעשה הקרבן. והפר שהביאו נשרף. הורו בע"ז מחוייבים להקריב פר לעולה ושעיר לחטאת[ז]. שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון[ח]. ודמן טעון הזיה על הפרוכת, ועל מזבח הזהב שבהיכל, ד' מתנות על ד' קרנות[ט]. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון[י], ומקטיר האימורין ע"ג מזבח החיצון[יא]. חסר אחד מכל התנאים, הבית דין פטורין מקרבן וכל מי ששגג מביא חטאת קבוע כיחיד ששגג[יב].

מהו קהל. ויושבי ארץ ישראל קרוין קהל לענין היכי דבעי רוב קהל, וז' שבטים הוו רוב, היו רק ז' שבטים בארץ ישראל וחטאו ד' שבטים, והם רוב שבטי ארץ ישראל, ומיעוט הקהל כגון שהשלשה שבטים מרובים באוכלוסין, לא מקרי רוב קהל דבעינן דוקא רוב של כל שבטי ישראל. ושבט אחד אקרי קהל, ומנשה ואפרים נחשבו לשבט אחד לענין זה[יג]. ונוהג בזמן הבית בסנהדרי גדולה.

קכ. א) ר"מ הל' שגגות פי"ב ה"ב. ב) שם ה"א ב'. ג) שם ה"ב. ד) שם ה"א. ה) ר"מ שם פי"ד ה"ב. ו) שם ה"א ב'. ז) שם פי"ב ה"א. ח) שם פ"ה ממעשה"ק ה"ב ג'. ט) שם הי"ג. י) שם הי"א. יא) שם הי"ח. יב) שם פי"ג מה' שגגות ה"א. יג) שם פי"ב ה"א פי"ג ה"ב.

מצוה קכא

דין חטאת קבוע (מ"ע נ"ב)

צוה הקב"ה שיביא היחיד קרבן חטאת קבוע אם שגג באחת מעברות שזרונן בכרת, שנאמר (ויקרא ד' כ"ז) ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ וגו' והביא קרבנו שעיר עזים.

משרשי המצוה כי בעבור שמעשה בני אדם נגמרים במחשבה ובמעשה, צוה ה' כאשר יחטא יביא קרבן ויסמוך ידיו עליו כנגד המעשה, ויתודה בפיו כנגד הדיבור, וישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה, וכרעיים כנגד ידיו ורגליו של אדם שעושים כל מלאכתו, ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו ונפשו, כדי שיחשוב אדם בעשותה כל אלה כי חטא לאלקים בגופו ונפשו. וראוי לו שישפוך דמו וישרוף גופו, לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכופר הקרבן, שיהיה דמו תחת דמו, נפש תחת נפש. וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו. והמנות צוה להחיות בהם מורי

משנה הלכות

קכא) חטאות היחיד. על שגגת מ"ג עברות, מביא אדם חטאת קבועה, אלא שיש חלוקים בקרבנות, שגג בע"ז מביא עז בת שנתה בין שהוא הדיוט או כהן גדול או מלך הכל שוין בו, שגג באחד משאר עבירות שיש בהם כרת ודוקא לא תעשה הדיוט מביא שעיר עזים או נקבה מן הכשבים, מלך מביא שעיר עזים לחטאת, כהן גדול מביא פר בן בקר לחטאת והוא נשרף[א]. והחילוק בין הקרבנות יורה לכל בר דעת שיש טעם כמוס לכל פרט ופרט וסוד ה' ליראיו.

שגג בחלק מהעבירה. אינו חייב עד שיהא שוגג מתחילה עד סוף, שגג מתחלה וידע וחזר ושכח ושגג בסוף אינו חייב דהיתה ידיעה בינתיים[ב], וידיעות מחלקות. שגג בכרת והזיד בלאו הוה שוגג, כרבי יוחנן[ג], הזיד בכרת ושגג בקרבן לא הוי שוגג[ד]. שגג בכרת והזיד במיתת ב"ד חייב קרבן, ועי' במנ"ח.

עשה כמה עבירות. עשה עבירה כמה פעמים בהעלם אחד ואחר כך נודע לו, אינו חייב אלא חטאת אחת[ה]. עשה עבירות הרבה כמה פעמים בהעלם אחד כגון חילל שבת כמה פעמים, ובא על הנדה כמה ביאות, ואכל דם כמה פעמים, ואח"כ נודע לו, חייב על כל שם עבירה קרבן אחד[ו]. וצריך שיודע לו באיזה חטא חטא, כגון שאכל חלב ודם או שגג באחותו או נדה, ואינו יודע איזה מהם פטור, דעל חטאתו אשר

קכא. א) ר"מ פ"א מה' שגגות ה"ד. ב) שם פ"ב ה"א. ג) שבת ס"ט ע"א. ד) ר"מ שם ה"ב.
ה) ר"מ שם פ"ה ה"א פ"ו ה"א פ"ו ה"ט. ו) שם פ"ו ה"ד פ"ז ה"ב.

התורה שיתפללו עליו. ובקרבן התמיד בא בעבור שלא ינצלו הרבים מחטא תמיד, וגם הכהן המכפר צריך לראות את המתכפר ולבוין לכפרתו. ולכן עשו הכיור במראות הצובאות, כי כשכהן מקריב קרבן נשים, מסתכל בכיור ורואה בו פרצוף האשה המביאה הקרבן (רמב"ן וד"ע).

כריתות ב' ופרק ג' שם שבת ס"ח ע"ג, ר"מ פ"א ו' ז' פ"ו משגגות, סה"מ מ"ע ס"ט, סמ"ג עשין רנ"ג, יראים שס"ב.

מצוה קכב

להעיד בבית דין (מ"ע נ"ג)

צוה הקב"ה להעיד בפני בית דין כל מי שיודע עדות לחבירו ובקש ממנו להעיד, שנאמר (ויקרא ה' א') והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו.

משרשי המצוה כי על פי שנים עדים יקום דבר, ומלך במשפט יעמיד ארץ. ואם אין אדם מעיד לחבירו וכובש עדותו, הרי הוא נטפל לעושי עבירה ונעשה חבר לאיש משחית, ויפסיד

משנה הלכות

חטא המבורר[ז]. בעל ב' נשים נדות ואינו יודע איזה מהן חייב קרבן[ח]. טעה בדבר מצוה כגון הוציא לולב ביו"ט שחל בשבת פטור מקרבן[ט].

שינוי במעמד החוטא. חטא כשהיה נשיא, ואחר כך עבר מנשיאותו, מביא כשעת החטא[י]. חטא כשהיה הדיוט ונתמנה להיות נשיא מביא כשעת החטא, אכל חצי זית חלב כשהוא הדיוט, ונתמנה להיות נשיא או להיפוך פטור מקרבן, דיש חלוק בקרבן ואין מצטרף[יא].

פרטי הקרבן. וחטאת קבועה פירושו שמביא קרבן קבוע בין לעני ובין לעשיר[יב], והוא קדשי קדשים[יג], וטעון סמיכה[יד], ואינו טעון נסכים[טו]. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות.

קכב) דיני עדות. איש כשר להעיד ולא האשה[א], כי אם במקומות ידועים מקבלין עדות אשה במקום שאין אנשים מצוין, כגון בעזרת נשים וכיוצא בזה[ב]. אינו חייב להעיד אלא בפני ב"ד, ושיתבענו הבעל דין, או הבית דין[ג]. עד אחד מצוה להעיד בדיני ממונות וכיוצא בהן, שמביאו לידי שבועה, או פוטרו משבועה, ובמקום שאינו מועיל עדותו עבירה הוא לעד אחד להעיד, כהאי דטוביה חטא וחיגוד מינגד[ד].

ז) שם פ"ב ה"ג פ"ח ה"ח. ח) שם פ"ב ה"ה. ט) שם ה"י. י) שם פט"ו ה"ט. יא) שם ח"י.
יב) עי' ר"מ שם פ"א ה"ג. יג) ר"מ הל' מעשה הקרבנות פ"א הי"ז. יד) שם פ"ג ה"ו. טו) שם פ"ב ה"כ.
קכב. א) ר"מ פ"ט מה' עדות ה"ב חו"מ סי' ל"ה סי"ד. ב) רמ"א חו"מ שם. ג) ר"מ שם פ"א ה"א חו"מ סי' כ"ח פ"א ורמ"א שם. ד) הגהות מיימוניות שם פ"ה ה"א אות א' חו"מ סי' כ"ח ס"א.

המלוה מעותיו על ידו או שאר דבר, הכל לפי ענין העדות. גם שהוא מורה בזה שכפר בהשגחתו יתברך שמו, כי הוא יתברך עין רואה ואוזן שומעת ויודע הכל, וזה שכבש עדותו אינו מאמין בהשגחתו. והוא עד, שמו של הקב"ה דכתיב אני ה' הוא שמי (ישעי' מ"ב), והוא עשני (תהלים ק'), והוא בוחן לבות וכליות יענשנו על זאת, ויהיה הקולר תלוי בו.

בב"ק נ"ה שבועות פ"ב סנהדרין ל"ז, ר"מ פ"א מעדות ופ"מ משבועות ופ"י משגגות, סה"מ מ"ע קע"ח, סמ"ג עשין ק"ח, סמ"ק סי' רל"ח, חו"מ סי' כ"ח.

מצוה קכג

דין קרבן עולה ויורד (מ"ע נ"ד)

צוה הקב"ה להקריב קרבן עולה ויורד על חטאים מיוחדים, שנאמר (ויקרא ה' ז', י"א) ואם לא תגיע ידו די שה והביא וגו' שתי תורים וגו', ואם לא תשיג ידו לשתי תורים וגו' והביא את קרבנו עשירית האיפה. ופירוש עולה ויורד, קרבן מיוחד לעשיר שהוא עולה

משנה הלכות

אישים הפטורים מלהעיד. חכם גדול והבית דין פחות ממנו, בדיני ממונות אינו מחוייב לילך לפניהם, דעשה דכבוד התורה דוחה עשה דעדות, ובדיני נפשות ולאפרושי מאיסורא חייב, דאין חכמה נגד ה'[ה]. כהן גדול אינו חייב להעיד אלא למלך[ו]. מלכי ישראל לא מעידין על אחרים ולא אחרים מעידים עליהם, מלכי בית דוד מעידין עליהם[ז].

עדות פסולה. הכותב עדותו פסול, דמפיהם ולא מפי כתבם[ח], ולדעת ר"ת אם הוא יכול לדבר כשר, דראוי לבילה הוא, ואילם הכותב עדותו לד"ה פסול[ט]. רשע פסול להעיד[י]. וכן אנשים בזוים פסולים מדבריהם, האוכל בשוק לפני הכל, וההולכים ערומים בשוק, והאוכלים מצדקה של עכו"ם בפרהסיא[יא]. וכל העובר על איסור לאו שיש בו מלקות פסול[יב].

בלא העיד מי שחייב להעיד. עבר ולא העיד כשתבעוהו בעל דין או בית דין בטל עשה, ואם כחש ונשבע שאינו יודע לו עדות, ואפילו אמר התובע הריני משביע לכל מי שיודע לי עדות וכבשו ואמר אמן, חייב להביא קרבן עולה ויורד[יג]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים הראוים להעיד ולא בנקבות.

קכג) החייבים בעולה ויורד. על שש עבירות מביאין קרבן עולה ויורד, ואלו הן, הנשבע שבועת העדות בין במזיד ובין בשוגג

ה) ר"מ פ"א מה' עדות ה"ב חו"מ שם ס"ה. ו) ר"מ שם ה"ב. ז) שם פי"א ה"ט הל' מלכים פ"ג ה"ב.
ח) ר"מ הל' עדות פ"ג ה"ד חו"מ שם סי"א. ט) תוס' יבמות ל"א ע"ב ד"ה דהזו כתבא.
י) ר"מ שם פ"י ה"א חו"מ סי' ל"ד ס"א. יא) ר"מ שם פי"ב ה"ה חו"מ שם סי"ח. יב) ר"מ שם פ"י ה"ב חו"מ שם ס"ב. יג) ר"מ הל' שבועות פ"ט ה"א הל' שגגות פ"י ה"א ד'.

בנכסיו ויש לו ממון הרבה, ומיוחד לעני שהוא יורד מנכסיו כפי השג ידו.

משרשי המצוה כי ענין הקרבן הוא להזכיר החוטא ולהשיב אל לבו כי הרע מעשיו ושיבקש מחילה לא־ל על העשוי, ויזהר על העתיד. ומחכמתו ב"ה ומחמלתו ומידיעתו קלות של בני אדם ומיעוט הבנתם ודלות כחם, הקל עליהם הכפרה בחטאים האלה להיות כפי עושר בני אדם ועניים, לפי שכשלונם קרוב אצל בני אדם. שאין ספק אשר חטא הלשון והדבור קרוב ותמידי יותר מחטא המעשה, וגם ענין טומאה וטהרה קשה על בני אדם להזהר בהם. ומהתמדת הענין וקלותו בעיני המון העם היה מחסדיו ב"ה להיותם מביאים כפרה בין בשוגג בין במזיד ואונס, ואולם הנכשל בהם יעשה תשובה בכל כחו. ועד"ה עולה היינו החטא שעולה לקטרג על מי שחטא, יורד על ידי הקרבן שהביא ונמחק עונו. ומזה ילמוד גם כשאין בהמ"ק קיים להתוודות ובבכי ולמחוק עונותיו. ולא הכשירה התורה התרנגולים למזבח מפני שהם בעלי זימה. (רבינו בחיי).

שבועות פרק ב׳ כריתות דף כ״ו, ר״מ פ״י משגגות, סה״מ מ״ע ע״ב, סמ״ג עשין רפ״ו.

משנה הלכות

וחוזר בתשובה, הנשבע שבועת ביטוי בשוגג, המצורע שנטהר, והיולדת, והטמא שאכל קודש בשגגה, ונכנס למקדש בשגגה[א]. על ד׳ מהם מביא בדלי דלות, כלומר עשירית האיפה[ב]. מצורע ויולדת אין מביאין עשירית האיפה[ג].

ידיעת החטא. חייבי חטאות בטומאת מקדש וקדשיו, גזירת הכתוב שצריך ידיעה בתחלה ובסוף, כלומר שידע שנטמא ויודע שזה קודש או מקדש, ואחר כך שכח שנטמא, או ידע שנטמא ונעלם ממנו שזה קודש ושוב נודע לו[ד].

דיני עני שהעשיר. עני שהביא קרבן עשיר יצא, עשיר שהביא קרבן עני א יצא[ה]. הפריש מעות לקרבן עשיר והעני יקח שתי תורים או שני בני יונה, ויחלל עליהם המעות ויהנה מהן, עני שהפריש שתי תורים והעשיר יוסיף עליהם ויביא בהמה[ו]. והחנוך כאן כתב עני והביא כשבה או שעירה לא יצא ידי חובתו, והטעם לפי שאחר שהא־ל ב"ה ריחם עליו ופטרו בכך אינו בדין שידחוק עצמו להביא ביותר ממה שתשיג ידו, ובזה יקנה כל מבין עצה לבלתי עשות הוצאות ביותר מן הראוי לו לפי ממונו, למען כי בו סבה לגזול את הבריות כשמבקש לימודו ואינו מוציא, ע"כ. ובמל"מ[ז] ומנ"ח תמהו עליו, ע"ש. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות חוץ מקרבן שבועות שאין נוהג בנקבות, שאינן בת עדות. והעובר ולא הקריב קרבנו ביטל עשה זו.

קכב. א) ר"מ פ"י מה׳ שגגות ה"א. ב) שם ח"ד. ג) שם ח"ב ג׳. ד) שם פי"א ח"א.
ה) שם פ"י הי"ב. ו) שם ה"י. ז) בדרך מצותיך.

מצוה קכד

דיני מליקה (ל"ת ע')

הזהיר הקב"ה לכהן המולק חטאת העוף שלא יבדיל ראשו מהגוף, שנאמר (ויקרא ה' ח') ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל. וכל אדם מישראל שהבדיל נמי עובר בלאו זה.

משרשי המצוה כיון שעל ידי החטא נבדל ח"ו מאלקי ישראל, ועל ידי הקרבן חוזר ונתקשר בו, ולכן לא יבדיל עוד. ולפי שהחוטא הקשה ערפו ליוצר כל ית"ש לפיכך קרבנו נעשה ממול ערפו להכניעו שלא יקשה עוד. ומאחר שנכנע ראוי הוא להידור קרבן, ולכן לא יבדיל, כי כשראש העוף דבוק עמו הוא יותר מהודר, וראוי לנו להדר קרבנו של עני בכל כחנו, די לו בעניותו, אין לנו להוסיף בדלותו לפחות תואר קרבנו. עוד טעם למליקה בגופו של כהן מפני שהוא חשוב כמת, לפי שמבשתו והכנעתו פניו למטה וראשו כפוף, והכל דורסים על מול ערפו. על כן יחשב כנמלק ממול ערפו וכהרוג יחשב. ורמז לו באמרו ומלק את ראשו וגו'. ולא עוד

משנה הלכות

קכד) **מעשה המליקה.** מצות מליקה כהן עולה על הכבש, ופונה לקרן דרומית מזרחית, ובחטאת העוף בקרן דרומית מערבית[א]. וכל מקום במזבח כשר[ב]. אוחז בשתי רגלי העוף בין ב' אצבעותיו ושתי אגפיה בין שתי אצבעותיו, ומוחת צוארה אל רוחב שתי אצבעותיו[ג], וחותך בצפרנו ממול ערפו המפרקת וחוט השדרה בלא רוב בשר[ד].

דיני לא יבדיל. וחותך השני סמנים ולא יבדיל הראש מן הגוף, ואם הבדיל פסול ולוקין עליו[ה]. ודעת רש"י[ו] דלא יחתוך רק סימן אחד, ואם חתך טפי הוה הבדלה, והרמב"ם[ז] והסמ"ג והחנוך ס"ל דמותר לחתוך כל השני סימנים, כיון שעל כל פנים נשאר מחובר בבשר. לא הבדיל בשעת מליקה והבדיל אחר כך, קודם הזאה, ואפילו לאחר הזאה קודם מיצוי הדם, עובר בלאו והקרבן פסול[ח].

שאר מעשי ודיני חטאת העוף. אחר מליקה אוחז בעוף ומזה דמה למטה מחוט הסקרא נגד חוט המזבח במערבית דרומית, וממצה שאר הדם בקיר התחתון ויורד ליסוד[ט]. ומיצוי הדם מעכב, והעוף נאכל לכהנים[י]. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה, וכ"א מישראל שהבדיל חטאת העוף לוקה (ועי"ל מצוה קט"ו בעולת העוף).

קכד. א) ר"מ פ"ו מה' מעה"ק ה"כ ופ"ז ה"ו. ב) שם פ"ז ה"ט. ג) שם ה"ח. ד) שם פ"ו הכ"ג.
ה) שם פ"ז ה"ו. ו) חולין דף כ"א ע"ב ד"ה ואינו מבדיל בסימן אחד. ז) שם ועי' כ"מ.
ח) מנ"ח. ט) ר"מ שם. י) שם ה"ז.

אלא שמחסרון מזונו נתמעט דמו ולחותו עד שכמעט אין לו דמים, כי צפד עורו על עצמו, וזה הורה השי"ת שלא יתקבל דמו בכלי, כי אם ונמצה דמו על קיר המזבח. גם רמז כי דם העני מתמצה מדאגתו בקירות לבו בהרהור דלותו (אלשיך).

זבחים פ"ד פ"ה חולין כ"א, ר"מ פ"ז מהמעה"ק, פה"מ ל"ת קי"ב, סמ"ג לאוין.

מצוה קכה

לא ישים עליה שמן (ל"ת ע"א)

הזהיר הקב"ה שלא ישים הכהן שמן במנחת חוטא עני, שנאמר (ויקרא ה' י"א) לא ישים עליה שמן.

משרשי המצוה מה שאמרו רבותינו ז"ל מנחות כ"ו, תניא ר' שמעון אומר בדין הוא שתהיה מנחת חוטא עני טעונה שמן ולבונה ונסכים כדי שלא יהא חוטא נשכר, ומפני מה אינה טעונה שלא יהא קרבנו מהודר. ואמר הגאון חוסר הנוי והריח מן החוטא כאלו יעורדהו לתשובה. גם שיאמר לו לגנות מעשיך היה קרבנך חסר כולם, עכ"ל. ותמהו המפרשים דבדיני מליקה כתיב ולא יבדיל, ופי' ז"ל כדי שיהא קרבן העני מהודר, אל תבהל להשיב, דתרי מיני עניות יש ושתי סיבות יש לו. יש עני כר' חנינה בן דוסא שדי לו בקב חרובין

משנה הלכות

קכה) מעשי מנחת חוטא. מנחת חוטא מביא עשרון סולת חטים, לא פחות ולא יותר, ומיעוטו מעכב את כולו[א]. ולא יתן עליה שמן ולבונה[ב]. ואם גבלה במים כשרה, דחרבה לא נאמר אלא משמן[ג]. טעונה הגשה במערב כנגד חודה של קרן דרומית מערבית ואינה טעונה תנופה[ד]. ולדעת הרמב"ם[ה] ורש"י[ו] הקמיצה אינה טעונה צפון, והתו' זבחים[ז] מספקא להו. איסור נתינת שמן. נתן עליה שמן בין קודם קמיצה ובין על הקומץ פסלה, ואינו עובר אלא לאחר שקדשה בכלי[ח]. ושיעורו בכזית[ט]. נפסלה המנחה ואח"כ נתן עליה שמן לדעת הרמב"ם[י] עובר, ור"ת חולק[יא]. נתן שמן על שיריה אינו עובר[יב]. נתן עליה שמן מצד אחד, אם יכול לסלק הקמח עם השמן מוסיף קמח אחר להשלים השיעור וכשר, כן פשיטא ליה למנ"ח. ולדידי

קכה. א) ר"מ פי"ב מה' מעשה"ק ה"ח. ב) שם ח"ז. ג) שם פי"א מה' פסוה"מ"ק ה"ד. ד) שם פי"ב ממעשה"ק ה"ו. ה) שם הי"ב. ו) זבחים דף ס"ג ע"ב ד"ה מה המאת מעונה צפון. ז) שם ד"ה מה המאת מעונה צפון. ח) מנ"ח. ט) עי' מנ"ח ר"מ הל' פסוה"מ"ק פי"א הי"ב. י) הל' מעשה"ק פי"ב ה"ח ועי' מל"מ ומנ"ח. יא) מנחות דף ס' ע"א ד"ה יכול בשני כתנים. יב) ר"מ הל' פסוה"מ"ק פי"א הי"א.

מערב שבת לערב שבת, והוא נולד במזלו העני והקב"ה רוצה להנחילו מרב טוב הצפון לצדיקים, ועני כזה אינו דלי דלות דעניות מעבירו על דעת קונו, אלא הוה בקרבן עוף. אבל עני מסיבה שניה הוא בדלי דלות דסלף בוגדים ישדם, ומחמת שרוב דרכיו מקולקלים ודרכו מסולף הקב"ה מיסרו בדלי דלות, וכולי האי ואולי. ולכן בדלות אדרבה צותה התורה שיהא קרבנו מהודר, אבל בדלי דלות דודאי הוא בסיבת חטא לא יהא קרבנו מהודר, ע"כ (נח"ב).

מנחות נ"מ, ר"מ פי"ב ממעשה"ק, סה"מ ל"ת ק"ב ק"ג, סמ"ג לאוין שכ"ח שכ"ט.

מצוה קכו

לא יתן עליה לבונה (ל"ת ע"ב)

הזהיר הקב"ה שלא לתת לבונה במנחת חוטא עני, שנאמר (ויקרא ה' י"א) לא יתן עליה לבונה.

משרשי המצוה, מה שכתבתי במצוה (קכ"ה). גם כי לבונה פירושו מלשון לבן, ואמרו בכל עת יהיו בגדך לבנים, והחטא הוא היפך זה, אדום הוא, כמו שאמרו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ובבית המקדש לשון של זהורית היו תולין

משנה הלכות

קצת צ"ע דילמא כיון שנפסל כבר נפסל כולו, וקצת ראיה יש מדברי התוס' שכתבו נתן מצד אחד שמן ומצד אחד לבונה פטור על הלבונה, כיון דמנחה פסולה. ועיין מנ"ח מה שהקשה בזה, וי"ל דס"ל כיון דנפסל נפסלה כל המנחה, וצ"ע. נתן כלי שיש בו שמן או לבונה על גביה אינו עובר ולא פסול[יג]. ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהונה, ולדעת המנ"ח בכל אישי ישראל.

קכו) איסור נתינת לבונה. דיני המצוה, החוטא שמביא מנחה לא יתן עליה לבונה, בין קודם קמיצה ובין על הקומץ, ואם נתן עליה לבונה לוקה[א], ולוקט הלבונה אם יכול והמנחה כשרה להקריב[ב]. נתן עליה שמן ולבונה כאחת לוקה שתיים[ג], וכן אם הקדים ונתן הלבונה, ואח"כ השמן[ד]. אבל נתן עליה שמן ואח"כ לבונה פטור על הלבונה, דכבר נפסלה המנחה לדעת ר"ת, אבל לדעת הרמב"ם חייב, עיין מצוה (קכ"ה) המחלוקת. ואינו עובר אלא משעה שנתקדשה בכלי[ה]. נתן על השיריים לאחר שנקמץ אינו עובר[ו].

יג) שם הל' מעשה"ק פי"ב ה"ח.

קכו. א) ר"מ פי"ב מה' מעשה"ק ה"ז ח'. ב) שם פי"א מה' פסהמ"ק ה"י. ג) שם פי"ב ממעשה"ק ח"ח. ד) אם ליקט הלבונה לפני נתינת השמן, עי' מנ"ח. ה) מנ"ח. ו) ר"מ פי"א מפסהמ"ק הי"א.

וכשכפר להם נתלבן. והאי שהביא בדלי דלות לרוב סלפו וחטאו עדיין לא נתכפר לו בכל עד שיהיה לבן. ועל זה רמזה התורה ששינה הכתוב, דבעשירות ודלות כתיב מחטאתו אשר חטא, ובדלי דלות נאמר על חטאתו (ועיין כריתות כ"ז, ורש"י ויקרא ה' י"ג), ורמזה התורה דעל חטאתו הוא דהוה, ולא מחטאתו דכבר, לכן לא ישים עליה לבונה.

מראה מקומות כמצוה הנ"ל.

מצוה קכז

חומש למועל בקדשים (מ"ע נ"ה)

צוה הקב"ה שכל הנהנה מן ההקדש או אכל תרומה בשוגג ישלם קרן וחומש ואשם, שנאמר (ויקרא ה' ט"ו) נפש כי תמעול מעל וגו' והביא את אשמו וגו' ואת אשר חטא מן הקדש ישלם וחמישיתו יוסיף עליו.

משנה הלכות

הנותן פחות מכזית לבונה אינו עובר ואין המנחה פסולה[ז], אפילו אינו יכול לחזור וללקט[ח]. ובשאר דינים השמן והלבונה אחד הוא.

הנכנס בין אצבעותיו בשעת קמיצה. ודע דבש"ס יומא מ"ז ע"ב בעי הא דביני בינים מה הוא, פי' כשקומץ המנחה ונכנס מסולת בין האצבעות אי הוא בכלל קומץ או שיריים, ולא איפשטא הבעיא שם, והרמב"ם לא פסק כברייתא זו, והאריכו האחרונים בזה וגם אני בעניותי בס"ד. אבל לכ"ע כהן הקומץ מחויב להדביק אצבעותיו זו לזו כל מה שאפשר שלא יכנס בינהם מקמח הקומץ, ולדעת קצת פוסקים כהן כחוש פסול לקמוץ, כיון שנכנס מקומץ בין האצבעות, והרמב"ם ועוד מתירין בזה. ולכולי עלמא אם לא הדביק והרחיק אצבעותיו זה מזה וקמץ פסל. והמרומי שדה יומא הנ"ל נעלמו מיני' בשעת כתבו דברי הרמב"ם (פי"ג ממעשה"ק הי"ג) ובפיה"מ מנחות י"א ודברי המאירי גמר' הנ"ל, וצע"ג. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה.

קכז) דין מעילה. הנהנה מן ההקדש בשוגג בין קדשי מזבח ובין קדשי בדק הבית בשוה פרוטה מעל[א]. ובכלל קדשי בדק הבית חרמי כהנים וחרמי שמים[ב].

כפרתה. סדר כפרתו, משלם קרן וחומש ומביא קרבן איל זכר בן שנה בשני סלעים או יותר (ולא פחות), ומקריבו אשם ומתכפר לו, והוא הנקרא אשם מעילות[ג]. ואין ממשכנין לחייבי אשמות[ד].

באיזה קדשים שייכת מעילה. קדשי קדשים מועלין בהם

ז) שם הי"ב. ח) מנ"ח.

קכז. א) ר"מ פ"א מה' מעילה ה"א. ב) מל"מ שם פ"ה ה"א מנ"ח. ג) ר"מ שם פ"א ה"נ. ד) שם הל' מעשה הקרבנות פי"ד הי"ז.

משרשי המצוה כדי להרחיק את האדם מקדשי השם ויהיו נוהגים בהם קדושה רבה ומעלה, ויתרחקו מן הקדשים כדי שלא יטמאו אותם. והיות כי טבע האדם קרוב אצל עצמו ולמוד לנטות אחר האכילה ולחום על ממונו, ולא יהיה מרקדק בדמי הקדש לעמוד על אמיתת דמיו, כל שכן שאין לו תובעין, וירצה ללמד לעצמו היתר, על כן חייבו התורה בחומש לתוספת אזהרה.

בב"ק קי"א מעילה י"ח תרומות פ"ו, ר"מ פ"א ממעילה ופ"ו מתרומה, סה"מ מ"ע קי"ח, סמ"ג עשין ר"י, יראים שפ"ו.

מצוה קכח

קרבן אשם תלוי (מ"ע נ"ו)

צוה הקב"ה להקריב קרבן למי שנסתפק לו אם חטא בחטא שחייבים על זדונם כרת ושגגתם חטאת, שנאמר (ויקרא ה' י"ז, י"ח) ונפש כי תחטא בשגגה ועשה מכל מצות ה' אשר לא

משנה הלכות

בחייהם ועד שנזרק דמן[ה], וקדשים קלים לאחר זריקת הדם באימורין[ו]. כל שיש בו היתר לכהנים אין מועלין בו[ז]. דם שחיטה אין בו מעילה, דאכתי לא נעשית מצותה[ח], ודוקא מעילה אין בו, אבל אסור מדאורייתא ליהנות בו קודם זריקה[ט]. לאחר שיצא לנחל קדרון נחלקו הפוסקים[י] אי מועלין בו דאורייתא או דרבנן. המועל אחר המועל בשוגג פטור שכבר נתחלל ההקדש בראשון, ואם הראשון היה במזיד האחרון בתורת מעילה[יא].

קרן וחומש. הקרן והאשם מעכבין הכפרה, ואין החומש מעכב הכפרה[יב]. והחומש אחד מד' בקרן, שיהא הוא וחומשו חמשה[יג].

שאר פרטי דינים. ספק מעל ספק לא מעל פטור מכל[יד]. כל הקדשים מצטרפין לשוה פרוטה למעול[טו]. המעילה מצטרפת לשוה פרוטה אפילו לאחר כמה שנים[טז], ואין יום הכפורים מכפר אחצי שיעור (גמ' כריתות דף י"ח). אין מעילה בקרקעות או במחובר לקרקע[יז] ובעבדים שהוקשו לקרקעות[יח]. מועלין בגידולי הקדש[יט]. דברים שאין בהם מעילה אלא מדברי סופרים משלם קרן ואינו מוסיף חומש ואשם[כ]. נהנה מהחומש לאחר ששילם חוזר ומוסיף חומש על חומשו, וכן לעולם עד שיפחות משו"פ[כא]. וקיי"ל במעילה בשוגג יש שליח לדבר עבירה, ובמזיד לענין מלקות הוה ליה ככל התורה דאין שליח לדבר עבירה[כב]. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות ועובר עליה במזיד לוקה, ומשלם קרן לבד. ואינו נוהג בקדשי עכו"ם.

קכח) גדר המצוה. אדם המסתפק אם שגג בדבר שחייבין על שגגתו חטאת קבועה או לא שגג,

ה) שם הל' מעילה פ"ב ה"ב. ו) שם ה"א. ז) שם פ"ג ה"א. ח) שם פ"ב ה"א. ט) צל"ח ברכות דף ל"א ע"א מנ"ה. י) ר"מ וראב"ד שם. יא) שם פ"ו ה"ג. יב) שם פ"א ה"ד. יג) שם ה"ח הל' תרומה פ"י הכ"ו. יד) ר"מ הל' מעילה שם. טו) שם פ"ח ה"ב. טו) שם ה"ד. יז) שם ה"ה. יח) שם ה"י. יט) שם ה"ו. כ) שם פ"א ה"ו. כא) שם ה"ה. כב) תוס' קדושין מ"ב ע"ב ד"ה אמאי מעל, מנ"ה.

תעשנה ולא ידע ואשם והביא את קרבנו איל תמים מן הצאן בערכך לאשם אל הכהן על שגגתו אשר שגג והוא לא ידע, (וזה הנקרא אשם תלוי).

משרשי המצוה, מה שאמרו ז"ל (כריתות כ"ב ע"ב) שהספק חמור מן הודאי, תרע שעל הודאי מביא חטאת בת דנקא שהיא מעה כסף, ואשם תלוי על הספק מביא חטאת בשתי סלעים שהם מ"ח מעין כסף. והטעם לפי שעל הודאי אדם מתחרט על חטאו, ולב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה, ולא כן על הספק, ונמצא אשם ונשא את עונו. גם שיהא זהיר וירא חטא ויעיין בכל מעשיו עיון טוב לבל יכשל בדבר עבירה, ולא יקל בעיניו, לא כן אחר החטא שכיון שעבר עבר. ובא הקדבן איל לדמוז לאילו של אברהם אבינו ע"ה איש החסד, שמדת החסד הוא שמגין על החוטא עד שיודע לו.

כריתות פ"ד, ד"מ פ"ג ופ"ה משגגות, סה"מ מ"ע ע', סמ"ג עשין רי"ד.

משנה הלכות

מצוה להביא קרבן אשם תלוי[א]. והוא איל בן שתי שנים, ועיין מצוה קודמת[ב]. על איזה ספק חייב. ואינו חייב עד שיהא שם איסור קבוע, כגון אכל חלב ונסתפק אי היה בו כזית או שהיו לפניו ב' חתיכות אחד של חלב ואחד של שומן ואינו יודע איזה מהם אכל, היתה לפניו חתיכה אחת ספק חלב וספק שומן ואכלה פטור, שאין האיסור קבוע[ג]. אמר לו עד א' זה שאכלת חלב היה, וע"א אומר לא אכלת חלב, והוא אומר איני יודע, מביא אשם תלוי, בא על ספק מקודשת פטור, ספק מגורשת חייב, דאיקבע איסורא, ומ"מ ליכא א"א ודאי, דאל"כ בחטאת קאי[ד]. שאר פרטי דינים. נסתפק בהרבה איסורים מביא אשם תלוי אכל ספק, ובכל הדינים שוה לחטאת בענין זה[ה]. חייב אשם תלוי שעבר עליו יו"כ פטור, ואפילו בא לו הספק ביו"כ בין השמשות ואינו מביא אחר יום כפורים כלום[ו]. היה מבעט ביו"כ ואמר שאינו מכפר חייב להביא אחר יו"כ אשם תלוי אם שב, דיו"כ אינו מכפר אלא למאמין בו ובכפורו[ז]. אכל חצי שיעור קודם יו"כ, וחצי שיעור לאחר יו"כ מצטרפין וחייב באשם תלוי, דאין יו"כ מכפר אחצי שיעור (כריתות י"ח מל"מ פ"ג משגגות[ח]). נודע לו החטא אחר שהביא אשם תלוי מביא קרבן שלם השייך לאותו חטא[ט]. ספק אכל כשיעור, וספק עבר עליו יו"כ, אף דהוי ס"ס חייב בקרבן (מג"ח). ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות.

קכח. א) ר"מ פ"ח מה' שגגות ה"א. ב) שם הל' מעשה"ק פ"א ה"י. ג) שם הל' שגגות ה"ב.
ד) שם ה"ב. ה) שם ה"ו. ו) שם פ"ג ה"ט. ז) שם ה"י. ח) ה"ט. ט) שם פ"ח ה"א.

מצוה קכט

מצות אשם ודאי (דין שבועת הפקדון) (מ"ע נ"ז)

צוה הקב"ה להקריב קרבן על ה' חטאים ידועים, וזה הקרבן נקרא אשם ודאי, שנאמר (ויקרא ה' כ"ה) ואת אשמו יביא לה' איל תמים מן הצאן.

משרשי המצוה כיון שיודע חטאו ואשמו יביא כפרתו, שהרי לא יוכל להשמט ולומר לא הייתי יודע, אלא יתבונן וישיב אל לבו איכה מלאו לבו לעבור את פי ה' ויצטער וישתדל לתקן את אשר עוות. ובמשיב את הגזילה שלא יאמר הרי השבתי את הגזילה ותקנתי חטאתי ומה לי עוד לעשות, הרי מעל. והמשל למי שהכה את חבירו ונתחייב קנס למלך, ונתפיים עם המוכה, ולא נשאר עליו רק תביעת המלך.

הוריות פ' כריתות מ' זבחים נ"ד, ר"מ פ"ט משגגות ופ"א ממעילה ופ"ו מגזלה, פה"מ מ"ע ע"א, סמ"ג עשין רט"ו.

משנה הלכות

קכט) על מה בא אשם ודאי. על חמש עבירות אשם ודאי בא[א].

א) ישראל התובע מחבירו ממון יותר משוה פרוטה המגיע לו, הן שגנב או גזל מאתו או הלווה או הפקד אתו או שתבעו שכר שכיר או שום ממון בעולם (חוץ מקרקעות ועבדים ושטרות או קנס) וכפר הנתבע ונשבע לו על זה על שקר, ואחר כך הודה במעות, חייב להחזיר לו הקרן וחומש, ולהביא איל בן שתי שנים לאשם, והוא אשם גזלות[ב]. ב) אשם מעילות המבואר לעיל (מצוה קכ"ז). ג) אשם שפחה חרופה, פירוש חציה שפחה וחציה בת חורין מקודשת לאיש, הבא עליה מביא איל בן שתי שנים[ג]. ד) על טומאת הנזיר מביא כבש בן שנתו[ד]. ה) מצורע כשנטהר מצרעתו כבש בן שנה[ה]. אשבועת הגזלה ואשפחה חרופה מביא בין בשוגג בין במזיד[ו], ועל המעילה אינו חייב אלא בשוגג[ז].

שבועת הפקדון. ודעת הרמב"ם וראב"ד דדוקא הנשבע בשם[ח], אבל הרמב"ן והרשב"א כתבו דבפקדון חייב אפילו נשבע בלא שם[ט]. ואין חלוק בין נשבע בפני ב"ד או שלא בפני בית דין[י], אלא שיהא בפני בעל דין או שלוחו[יא]. אם מחלו הבעלים הקרן והחומש מביא אשם לבד[יב]. מת, היורשין משלמין קרן וחומש מנכסיו, ומדרבנן מצוה לשלם משלהם, ואין מביאין אשם[יג]. תבעו חמץ שעבר עליו הפסח שאסור בהנאה ונשבע והודה, אף דתבעו דבר שאינו ממון בשעת כפירה, כיון דאלו מגנב בעי שלומי ובאותו הכפירה פוטר עצמו הוה ליה כפירת ממון וחייב לשלם קרן וחומש ואשם[יד]. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות, וגם דין להוסיף חומש אינו נוהג בזמן הזה.

קכט. א) ר"מ פ"ט מה' שגגות ה"א. ב) שם ה"ז. ג) שם ה"א הל' איסורי ביאה פ"ג הי"ג י"ד. ד) שם הל' נזירות פ"ו הי"א. ה) שם הל' שגגות פ"י ה"ג הל' מחוסרי כפרה פ"א ה"ג. ו) שם הל' שגגות פ"ט ה"א ז. ז) שם ה"ח. ח) פ"ב מה' שבועות ה"ב ג'. ט) לה"מ שם. י) ר"מ שם פ"ז ה"ט. יא) שם ה"ו. יב) מנ"ח. יג) שם פ"ז מה' גזילה ה"ד ה' חו"מ סי' שס"א ס"ז. יד) שם פ"ג ה"ד ה'.

מצוה קל

והשיב את הגזלה (מ"ע נ"ח)

צוה הקב"ה להשיב את הגזלה אשר גזל, שנאמר (ויקרא ה' כ"ג) והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל.

שורש מצוה זו ידוע, כי איך יחזיק איש מה שאינו שלו, גם כי ידוע שיש עברות בין אדם למקום ויש בין אדם לחבירו, וכאשר יחטא האדם וישוב לא די לו במה שישוב בתשובה וירצה את קונו, אלא צריך גם כן לרצות את חבירו, והקב"ה חס על כבוד הבריות. ולפי שהגוזל את חבירו מעל בה' וכחש בו ח"ו, שאמר לית דין ולית דיין, ומעל בחבירו שנטל את ממונו, לכן המצוה להשיב את הגזילה ולרצותו, ולהביא אשם על חטאו לה'.

ב"ק צ"ד ק"ג ק"ם, ר"מ פ"א מגזלה, סה"מ מ"ע קצ"ד, סמ"ג עשין ע"ג, יראים סי' רנ"ז, חו"מ סי' ש"ם שס"ו שס"ז, סמ"ק רמ"ז.

משנה הלכות

קל) השבה בעין או דמים. הגוזל מחבירו משוה פרוטה ולמעלה והגזלה הוא בעין חייב להחזירה, ואם נשרפה או אכלה או נשתנה ברשותו של גוזל, חייב להשיב דמיה ופטור אף על פי שלא נתיאשו הבעלים[א]. ולא מקרי נשתנה אלא שלא יכול לחזור בו לברייתו, כגון הגוזל עצים וקצצן או צמר וצבעו[ב]. גזל מריש ובנאו משלם דמי מריש מפני תקנת השבים[ג]. דיני השבה. גזל מחברו ביישוב ורוצה להחזיר לו במדבר, אם ירצה חברו שלא לקבל הרשות בידו[ד]. גזל והבליע לו בחשבון יצא, וכן אם החזיר לו בכיסו שיש לו מעות, אין בכיס מעות לא יצא עד שיודיעהו[ה]. מת הנגזל יחזיר הגזלה ליורשים[ו].

גזל הפטור מהשבה. גזל פחות משו"פ אינו חייב להחזיר[ז], ואסור לגזול[ח] מטעם חצי שיעור (ה"ה פ"א מהל' גניבה)[ט]. עבדים קרקעות ושטרות אינם בכלל מצוה זו, עיין בב"ק (קי"ז)[י]. גזל פחות משו"פ היום וחזר וגזל ממנו פחות משו"פ למחר אי מצטרף, נראה דתלוי אי נודע לבעלים בינתיים[יא], ועיין מנ"ח וצ"ע. השביח ביד הגזלן אחר יאוש הבעלים הרי השבח הוא שלו מפני תקנת השבים[יב].

גזל אביו וגו'. הגוזל את אביו ונשבע לו ומת האב, עושה חשבון עם אחיו על הקרן וחומש, ואם הגזלה בעין מחזיר את הגזלה, ואם הוא לבדו היורש ואין לו אחין מוציא הגזלה מתחת ידו לבניו[יג]. אין לו בנים נותנה לבעל

קל. א) ר"מ פ"א מה' גזילה ה"ה פ"ב ח"א ב' חו"מ סי' ש"ם ס"א ה'. ב) ר"מ שם פ"ב ח"י חו"מ שם ס"ח.
ג) ר"מ שם פ"א ח"ה חו"מ שם ס"א. ד) ר"מ שם ח"ז חו"מ סי' שס"ו ס"ד. ה) ר"מ שם ח"ה חו"מ
סי' שנ"ח ס"א סי' שס"ו ס"ב בהגה. ו) ר"מ שם פ"ה ח"א חו"מ סי' שס"ז ס"ד. ז) ר"מ שם פ" ח"ו
חו"מ שסי' ש"ם ס"ב. ח) שם ח"ב חו"מ סי' שנ"מ ח"א. ט) ה"ב כ"כ סמ"ע סי' שנ"ט ס"ק א'.
י) ע"ב. יא) עי' מנ"ח כאן ולהלן מצוה רנ"ח. יב) ר"מ הל' גזילה פ"ב ח"ב חו"מ סי' שס"ב ס"ב.
יג) ר"מ שם פ"ה ח"ב חו"מ סי' שס"ז ס"ד.

פרשת צו יש בה ט׳ מ״ע, ט׳ מל״ת

מצוה קלא

הרמת הדשן (מ״ע נ״ט)

צוה הקב״ה שירים הכהן את הדשן בכל יום מעל המזבח, שנאמר (ויקרא ו׳ ג׳) והרים את הדשן אשר תאכל האש.

משרשי המצוה כי נוי הוא למזבח לפנות הדשן ממקום שראוי להדליק בו האש, וגם שהאש דולק יפה כשאין תחתיו הדשן. ועד״ה להודיעך שאחרי שקבל החוטא ענשו, ובשר האדם כלה ונעשה דשן, צריך להסיר ולהשכיח, שלא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. ורמז שהנשמה אחרי שקבלה ענשה בגיהנם וטבלה בנהר דינור ראוי לכבדה כי בת מלך היא. ומזה הטעם כל הנשרפים אפרן מותר, וקדשים הנשרפין אפרן אסור לרמז דהמקדש גופו אפילו לאחר שנעשה דשן ואפר אסור בהנאה.

פסחים כ״ו זמא ב׳ כ״ב תמיד פ״א, ר״מ פ״ב מתמידין, סה״מ מ״ע ל׳, סמ״ג עשין קצ״ב.

משנה הלכות

חובו או בהלואתו או לצדקה ויודיע ויאמר זה גזל אבא[יד]. הגחל את הגר ונשבע לו ומת הגר, משלם קרן וחומש לכהנים של אותו משמר[טו].

שאר פרטי דינים. גזל מטבע ונפסל אומר לו הרי שלך לפניך, וכן בהמה שהזקינה, נסדקה המטבע וכחשה הבהמה חייב לשלם[טז]. עשה בה מלאכה אינו חייב לשלם שכר הבהמה, ואם הוא רגיל בזה קונסין אותו אפילו בחוץ לארץ[יז]. ונוהג דין זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. גזל עכו״ם מחלוקת הפוסקים אי הוה דאורייתא או דרבנן[יח], ולכולי עלמא אסור לגזול מהם[יט].

קלא) מצות תרומת הדשן ובגדיה.

מצות עשה להרים הדשן מעל המזבח בכל יום[א], שנעשה מהאימורין או אברי עולה שנתעכלו על המזבח החיצון, ולא מדשן של עצי המערכה, דכתיב והרים את הדשן אשר תאכל העולה[ב]. מצותה בכהן שהיא מקרי עבודה, זר שהרים אינו חייב מיתה אלא מלקות (רמב״ם פ״ט מהב״מ)[ג]. וזה מעשהו כהן טובל ולובש בגדי כהונה פחותים מאלו שמשמש בשאר עבודות[ד], ולדעת רש״י[ה] אין זה חיוב, ואם רוצה מוציא בבגדים שמשמש בהם. והרמב״ן[ו] חולק דאסור להרים בבגדי כהן שמשמש כהן בעבודה. מקדש ידיו ורגליו, ולוקח

יד) ר״מ שם ה״ג חו״מ שם. טו) ר״מ שם ה״ה חו״מ שם ס״ו ולסמ״ע ס״ק י״ח. טז) ר״מ שם פ״ג ה״ד חו״מ סי׳ שס״ג ס״א. יז) ר״מ שם ה״ו חו״מ שם ס״ג. יח) הובאו במנ״ח כאן ועי׳ גם מש״כ במצוה רכ״ט. יט) ד״מ שם פ״א ח״ב חו״מ סי׳ שנ״ט ס״א.

קלא. א) ר״מ פ״ב מה׳ תמידין ה״י. ב) ריטב״א מובא בכ״מ שם הי״ב. ג) ח״ת. ד) ר״מ הל׳ תמידין שם ה״ו ועי׳ מנ״ת. ה) יומא דף כ״ג ע״ב ד״ה הכי גרסינן. ו) עה״ת ויקרא ו׳ ד.

מצוה קלב

אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה (מ"ע ס')

צוה הקב"ה להבעיר אש על המזבח בכל יום נוסף על האש היורד מן השמים, שנאמר (ויקרא ו' ו') אש תמיד תוקד על המזבח. ובא הפי' של תמיד להשים בו עצים בבוקר ובין הערביים.

משרשי המצוה כי ידוע הדבר כי נסים גדולים אשר יעשה אלקים בטובו הגדול לעולם יעשה דרך סתר, ומלבשם קצת בדרך הטבע. עד שאפילו בקריעת ים סוף כתיב ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה, ונאמר וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נוזלים קפאו תהומות בלב ים. אף שודאי לא מהרוח יבשו המים,

משנה הלכות

מחתה של כסף, עולה לראש המזבח חותה מגחלים הפנימים שנתאכלו באמצע האש[ז], ולא יפחות ממלא קמצו, ומוסיף כרצונו[ח], הולך למזרח הכבש כעשר אמות ופניו לצפון, ושם צובר הגחלים שחתה על גבי הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים[ט].

זמנה והערמת התפוח. בכל יום היה מרים מעמוד השחר, ביום כפורים מקדים מחצות הלילה, וברגלים מתחילת שליש אמצעי של לילה, ב' שעות קודם לחצות[י]. אחר שירד הכהן שתרם רצים אחיו הכהנים מקדשין ידים ורגלים במהרה, ונוטלין את המגריפות והצנורות ועולין לראש המזבח, וגורפין את הדשן מעל צדי המזבח, ועושין ממנו ערימה על גבי תפוח[יא].

חוצאת הדשן. נתרבה האפר על התפוח, היו מורידין ממנו ומוציאין אותו חוץ לחומה, ואסור בהנאה[יב]. ולדעת רש"י פסחים כ"ו[יג] במקומו היה נבלע בדרך נס, ועיין תוס' יומא כ"א[יד]. ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהונה.

קלב) ג' המערכות. ג' מערכות של אש היו מסדרין במזבח בכל יום. אחת גדולה שעליה מקריבין התמיד, שניה לה בצדה קטנה הימנה שממנה לוקחין אש במחתה להקטיר קטורת בהיכל, שלישית אין עליה כלום אלא לקיים מצות אש[א]. ומצותה שיהיה דולק תמיד בלי הפסק, ואף על פי שהאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט[ב].

ב' גזרי עצים. ומצוה על כהן אחד להעלות שני גזרי עצים (מוכנים לכך) בתמיד של שחר, ושני כהנים ב' גזרי עצים בתמיד של בין הערבים על המערכה גדולה, חוץ מעצי המערכה[ג].

ז) ר"מ שם הי"ב. ח) יומא דף ב"ד ורש"י שם ועי' מל"מ שם. ט) ר"מ שם. י) שם הי"א.
יא) שם הי"ג. יב) עי' ר"מ שם הט"ו. יג) ע"א ד"ה תרומת הדשן (וכ"כ גם בזבחים כ' ע"א ובמעילה
י"א ע"ב). יד) ע"א ד"ה נבלעין במקומן.
קלב. א) ר"מ פ"ב מה' תמידין ה"ד. ב) שם ה"א. ג) שם ה"ב.

דאין זה טבע, אבל מלובש בדרך הטבע. וזה הכל למעלת האדון ושפלות המקבל, שאינו ראוי לנסים גלוים. ומזה הענין צונו להבעיר אש על המזבח להסתיד הנס של האש מן השמים. והטעם לאש מן השמים לחזק האמונה בראותם אש יורד מן השמים לעכל הקרבנות. ועל דרך שהיה באליהו בהר הכרמל, שהיו העם פוסעים על שני הסעיפים, וירדה האש מן השמים וחזקה אמונת כולם, וראו והאמינו שה' הוא אלקים. כן בכל חוטא שחטא מחמת חסרון האמונה שבו, כשמביא קרבנו רואה האש מן השמים ותתחזק אמונתו.

יומא כ"א כ"ו תמיד פ"ב, ר"מ פ"ב מה' תמידין, סה"מ מ"ע ר"מ, סמ"ג עשין קצ"א.

מצוה קלג

שלא לכבות אש מעל גבי המזבח (ל"ת ע"ג)

הזהיר הקב"ה שלא לכבות אש המזבח, שנאמר (ויקרא ו' ו') אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה.

משרשי המצוה מה שנתבאר במצוה (קל"ב), ושום כיבוי גם כן מטעם זה. ועד"ה נראה למה שאמר שלמה (שה"ש) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו', ורומז בו לתשוקת הכבוד

משנה הלכות

כבה מי עובר. כבה האש באמצע היום ולא חזרו והדליקו עוברים בעשה, וכנראה דהעוברים הם הכהנים של אותה המשמורה[ד].

זר. סידור המערכה צריך כהן, ואם סדרן זר פסולה, ואינו חייב מיתה דאינו עבודה תמה[ה]. זר שסידר שני גזרי עצים חייב מיתה[ו].

שאר פרטי דינים. לא יצית האש למטה ויעלה למזבח[ז].

ובסדר המערכה שאביי היה מסדר מבואר דמערכה גדולה קודמת למערכה ב' של קטורת, ומערכה ב' של קטורת קודמת לסידור ב' גזרי עצים, ויליף לה מקראי[ח], ומערכה שלישית לא מפורשת שם. סידור המערכות היתה בלילה והיא עבודת לילה, וכשרה גם ביום[ט]. ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהונה ואם לא העריכו הכהנים מערכה ג' במזבח בטלו עשה, ועיין במנ"ח.

קלג) מהות האיסור. המכבה גחלת אחת או אפילו מקצת גחלת, בין שהוא על המזבח בין שהורידה מעל המזבח לוקה[א]. הוריד גחלת אחת ולא כיבה אף שההורדה ממהרת הכיבוי פטור[ב]. אש מחתה,

ד) עי' מנ"ח והינוך. ה) ר"מ פ"מ מה' ביאת מקדש ה"ת. ו) שם ה"ת. ז) ר"מ פ"ב מה' תמידין ה"ט. ח) יומא ל"ג ע"א. ט) מנ"ח ע"פ גמ' יומא הנ"ל.

קלג. א) ר"מ פ"ב מה' תמידין ה"ו. ב) מנ"ח לדעת הרמב"ם.

למלך עליון, כי רשפי אהבתו הם רשפי אש שלהבת י־ה, וכל שיוסיף בהשגה יוסיף באהבה. וזה אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה. עוד רמז דבזמן הבית אדם מביא קרבן ומתכפר, עכשיו שלחנו של אדם מכפר במקום מזבח, ואכילה תמורת הקרבן, וצריך לשרפו באש של תורה. וזה שכתב אש, של תורה, תמיד תוקד, על השלחן. ואם לאו לא תכבה אש של גיהנם, זעם ה' יפול שם. ובהיות שהתורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולאשם, כל מים לא יוכלו לכבות את אש האהבה.

זבחים צ"ד יומא מ"ו, ר"מ פ"א מה"ת, סה"מ ל"ת פ"א, סמ"ג לאוין של"ד.

מצוה קלד

לאכול שירי המנחות (מ"ע ס"א)

צוה הקב"ה שיאכלו הכהנים זכרים שיודי מנחות, כלומר מה שנשאר לאחר שהפרישו ממנה להקטרה, שנאמר (ויקרא ו' ט') והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו מצות תאכל.

משנה הלכות

ומנורה שהכינה במזבח להדליק ממנה, אע"פ שכבה אותה בראש המזבח פטור, שהרי אין זה אש המזבח מאחר שנתקו למצוה אחרת[ג]. פקעה גחלת מעצמה מעל המזבח אינו חייב על הכבוי[ד].

מספר חלאוין. וכתב הסמ"ג לאוין של"ד, ח"ל ויש כאן שני לאוין, שהרי שני פעמים כתיב בפרשה לא תכבה, ועניין לאו אחד הוא. וכן דעת רש"י דהוה ב' לאוין, עיין פ' צו על פסוק לא תכבה, ע"ש[ה], ואין כן דעת הרמב"ן[ו]. ועיין מזרחי וגור אריה מה שהאריכו בזה.

כיבוי מערכה פסולה. המערכות שהדליקו זר או שאר פסולים לעבודה, או שנתנו אש על המזבח, כיון דעבדי איסורא והעבודה פסולה אין איסור לכבות האש, ומצוה לכבותם ולהדליק אש כשר[ז]. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות ואפילו ישראל שעבר וכיבה חייב. (ועיין מהר"ם שי"ק ומ"ש שם).

קלד) חלוקתה. הנשאר מן המנחה לאחר שקמץ הכהן נקרא שירי מנחה[א]. הכהנים חולקין ביניהם בשוה[ב].

אכילתה. ונאכל ליום ולילה עד חצות לזכרי כהונה[ג]. אנדרוגינוס אינו אוכל, קטן אוכל בקדשי קדשים אבל אינו חולק[ד]. ונסתפקו בקטן שאכל

ג) ר"מ שם. ד) תוס' זבחים דף צ"א ע"ב ד"ה המוריד, חובא במנ"ח. ה) ויקרא ו' ו'. ו) לעיל שם פסוק ב. ז) מנ"ח.

קלד. א) רש"י סוטה י"ט ע"א ד"ה והשאר נאכל ר"מ פ"י מה' מעשה"ק ה"ב. ב) ר"מ שם הט"ו ועיי"ש הט"ז. ג) שם ה"ג ז' ח'. ד) שם הי"ז.

משרשי המצוה להודיע שאף על פי שמנחת עני עשרון, וקמ"ץ הכהן ממנה מלא קמצו, צוה שיהנו הכהנים מהנותר ויברכהו, שהכהנים אוכלים והבעלים מתכפרים, ותתקרר דעתו שנהנו מקרבנו משרתי ה', ולא יפסיד הנשאר וילך לאיבוד. אבל לא יאכלנו בעצמו, לקנום החוטא שלא יאכל קרבנו המביא על חטאו, כי היה כבלב שב אל קיאו חוזר ואוכל ממה שמביא על חטאו. וכתב בתורת האשם שקדשי קדשים נאכלים רק ליום אחד כגון החטאות ואשמות וכו', מהטעם שאמרו כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, והוא מטעם קבלת בשתו שקרבנו נאכל בין הבריות, שעל ידו מתבזה המקריב, ובאה המצוה ליום אחד להמעיט בושת מקריב הקרבן. מאחר ששב ראוי לרחם עליו שלא לנעול דלת בפני בעל תשובה, ולא נאכלין רק בעזרה לכסות עליו ולא לצאת לחוץ.

זבחים נ"ג ע"ב, ר"מ פ"י ממעשה"ק, סה"מ מ"ע פ"ח, סס"ג עשין קפ"ה, יראים שס"ז.

משנה הלכות

כזית מקרבן אי נתקיים בו מצות אכילה[ה]. ונאכלין בעזרה, אכלו בהיכל יצא[ו]. ונאכלים מעומד, דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד[ז].

מנחת כהן. כשהיה כהן המביא המנחה כולה נשרפת, שנאמר כליל תהיה לא תאכל[ח]. כהנת שהביאה מנחתה נקמצת[ט]. ספק כהן, כגון בן שבעה לאחרון או בן תשעה לראשון וכיוצא בזה, מנחתו נקמצת והשיריים מתפזרים על בית הדשן[י]. וכן בטומטום ואנדרוגינוס כהן[יא]. אשת כהן מנחתה נקמצת ומקריבין ע"ג המזבח, והשיריים מתפזרים על בית הדשן ואינן נאכלין מפני החלק שיש לבעלה כהן בה[יב]. כהן חלל דינו כזר ומנחתו נאכלת[יג]. כהן ממזר, נחלקו הפוסקים אי דין כהן לו[יד]. שיעור אכילתו בכזית, אבל פחות מכזית לא קיים המצוה[טו].

שאר פרטי דינים. כהן שאין מגיע לו כזית מן החלוקה מותר לו למשוך ידיו ולא לחלוק, כבגמ' יומא[טז]. דהצנועין מושכין את ידיהם, ובת"י שם כתבו דמגיעו כפול, אבל אם היה מגיעו כזית לא היו מושכין ידיהם מלקיים מצות אכילה. והצל"ח חידש בדורש לציון סוף דרוש א' דאכילת קדשים אפילו פחות מכזית הוה מצוה, ודבריו תמוהים ועיין שו"ת בית שערים לכק"ז מרן ז"ל יו"ד סי' ל"ג. כהן שהפריש מנחה בשביל ישראל שיריה נאכלין, וישראל שהפריש מנחה בשביל כהן אינה נאכלת, דאזלינן בתר המתכפר (תוס' סוטה)[יז]. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה הראוים לאכול קדשים.

ה) עי' מנ"ח. ו) ר"מ שם ה"ג. ז) עי' מל"מ שם. ח) ר"מ שם פי"ב ה"ט. ט) שם ה"י.
י) שם הי"א. יא) מנ"ח. יב) שם הי"ב. יג) מנ"ח. יד) עי' ב"ש וח"מ אבה"ע סי' ז' ומנ"ח מ' רס"ד ומ' רס"ו אות ח'. טו) מנ"ח. טז) ל"ט ע"א יז) כ"כ מנ"ח בשם תוס' כ"ג ע"א ד"ה כל הנשואות לכהנים, אך יותר משמע כן שם בד"ה הקומץ קרב לעצמו, אך בשני הדבורים אינו מפורש כן.

מצוה קלה

שלא לעשות שירי המנחה חמץ (ל"ת ע"ד)

הזהיר הקב"ה שלא לחמץ ולאפות שירי המנחה חמץ, שנאמר (ויקרא ו' י') לא תאפה חמץ חלקם.

משרשי המצוה דאין קטינור נעשה סניגור. אחר שהחטא נגמר על ידו (ר"ל היצר הרע, שהוא החמץ האמתי), והוא המערער, צריך לבערו מראשיתו עד כלה, ולא לאפותו, כדי שלא יתעפש ויעמוד ימים רבים לפוקה ולאכן נגף. ובגמ' אמרינן לחייב על האפייה לברה, לא תאפה חמץ ולא תהיה גרמא דנזיקין. שהחמץ, שהוא המקטרג, יתחזק ויתמלא אף וחימה. ועד"ה ונפש כי תקריב מנחה, בהקרבת נפשו מתקשר בצינורות עליונות, כרכתיב ונפשו קשורה בנפשו, וכל העולמות בהשקט ומנוחה, ולכן נקרא קרבן מנחה מלשון הנחה, כד"א והנחה למרינות, והניחו את רוחי. ולכן צוה לא תאפה חמץ, כי חמץ מלשון מעול וחומץ, וע"ד וכל שאור וכל דבש לא תקטירו וגו'.

זבחים ל"ו מנחות נ"ה נ"ו, ר"מ פי"ב ממעשה"ק, סה"מ ל"ת קפ"ד, סמ"ג לאוין ש"ל.

משנה הלכות

קלה) כל המנחות שנתקדשו בכלי שרת, בין קודם שנקמצו או לאחר שנקמצו, ובין הקומץ לעצמו, ובין השיריים, הכל אסור להחמיץ, ואם עבר וחימץ לוקה, והמחמץ אחר מחמץ חייב[א]. והמחמץ מנחה פסולה פטור, חמצה בראשו של מזבח אינו לוקה שנאמר אשר תקריבו לה' וזו כבר קרבה[ב]. הלש והמקטף והעורך והאופה לוקה על כל מלאכה ומלאכה אם התרו עליה[ג], עשו בני אדם הרבה כל אחד מלאכה אחת, כולן חייבים[ד]. הניח שאור ע"ג עיסה והלך וישב לו ונתחמצה מאליו לוקה, דהנחת שאור הוה מעשה[ה]. עשאו חמץ נוקשה, תלוי בשיטת הפוסקים באו"ח סי' תמ"ב אי הוה חמץ לחיובי[ו]. חימצה ואח"כ יצאה חוץ ונפסלה סליק בתיקו[ז], ואסור ואין לוקין עליו[ח]. והנה בירושלמי יומא פ"ב הלכה א', קומץ שנתנו ע"ג האישים והפריחו הרוח, בפריחה האחרונה נתכפרו הבעלים ויצאו השיריים ידי מעילה, ופי' כשפרח כל הקומץ מעל גבי המזבח נתכפרו הבעלים והשיריים מותרים. וצ"ע אם חזר וקבץ הקומץ אי מותר להחמיצו. אבל בש"ס דילן[ט] פליג וס"ל דוקא כשמשלה בו האור נתכפרו הבעלים. ועיין שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' ר"ד). ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות.

קלה. א) ר"מ פי"ב מה' מעשה"ק הי"ד. ב) שם הי"ח. ג) שם הט"ו. ד) שם הי"ד ועי' כס"מ.
ה) שם הט"ז. ו) מנ"ח. ז) מנחות דף נ"ז ע"א. ח) ר"מ שם הי"ח. ט) מנחות כ"ו ע"ב.

מצוה קלו

חביתי כהן גדול (מ"ע ס"ב)

צוה הקב"ה שיקריב הכהן הגדול מנחה פעמיים בכל יום מחציתה בבוקר ומחציתה בין הערבים, שנאמר (ויקרא ו' י"ג) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה'.

משרשי המצוה לפי שהכהן הגדול הוא השליח בין ישראל לאביהם שבשמים, והוא נושא תפלה אליו בעצם, לכן ראוי איש זה להיות לו קרבן מיוחד תמיד, וכאמרם ז"ל קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים. ויען אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, יבא קרבן בכל עת ויהיה נקי תמיד מכל חטא, וכמ"ש והזה הטהור על הטמא, וכדכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו ואח"כ בעד כל קהל ישראל. גם ליישר החוטאים ולפשפש במעשיהם ולשוב אל השם, כי יאמרו אם הכהן הגדול מכפר בעד נפשו בכל יום פעמיים מה נעשה אנחנו. ובא קרבנו עשירית האיפה סולת כדי שלא יתביישו העניים בהביאם עשירית האיפה סולת, בראותם שהכהן גדול גם כן מקריב מנחה סולת בכל יום.

מנחות דף נ', ר"מ פ"ג מתמידין ופי"ג ממעשה"ק, סה"מ מ"ע מ', סמ"ג עשין קצ"ת.

משנה הלכות

קלו) **מעשה החביתין.** כהן הגדול המשוח בשמן המשחה, או מרובה בגדים בבית שני, מביא בכל יום בבוקר עשרון סולת, ומקדשו בעשרון שבמקדש, ואחר כך חוצהו בחצי עשרון שהיה במקדש, ומביא מחציתו בבוקר ומחציתו בין הערבים, ואינו מתקדש לחצאין, ומביא עמה ג' לוגין שמן, ובולל הסולת בשמן וחולטה ברותחין, ולש מכל חצי עשרון שש חלות, סך הכל י"ב חלות דומיא דלחם הפנים[א]. ואחת אחת היו נעשות, נותן לכל חלה רביעית שמן, ואופה החלה מעט ואח"כ קולה אותה על המחבת בשאר רביעית שמן, ואינו מבשלה הרבה[ב]. נאפו החלות חולק כל חלה לשתים באומד הדעת כדי שיקריב החצי בבוקר והחצי בערב, לוקח חצי האחד וכופל כל אחד לשנים, ופותה עד שתמצא כל פתיתה כפולה לשנים, ומקריב חציין עם חצי קומץ לבונה בבוקר וחציין בערב, והיא נקראת חביתי כהן גדול, או מנחת כהן משיח, ונעשית כליל לאשים[ג]. כל המלאכות שלה נעשים בפנים ודוחה שבת[ד], חרץ מטחינה והרקדה[ה].

לא הקריב או מת כה"נ. עבר ולא הקריב שחרית או שנאבד או נטמא החצי השני מביא

א) ר"מ פי"ג מה' מעשה"ק ה"ב. ב) שם ה"ג. ג) שם ה"ד. ד) משנה מנחות צ"ו ע"א.
ה) שם פ"ג מה' תו"מ הי"ט.

מצוה קלז

שלא לאכול מנחת כהן (ל"ת ע"ה)

הזהיר הקב"ה שלא תאכל מנחת כהן, שנאמר (ויקרא ו' ט"ז) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל.

משרשי המצוה כיון דהמנחה הוא דבר מועט, ואם הוא עצמו היה אוכל אותה הוי כאלו אפה פת לעצמו ולא הקריב קרבן מנחה כלל, ובשאר המנחות כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, ובמנחת כהנים מי אוכל הנותר (הרמב"ם במורה והרמב"ן). ואין לומר שיאכלו כהנים אחרים, דלא מצינו חילוק באכילת קדשים בין כהן לכהן. ועד"ה שהכהן הוא איש חסד, ומנחתו למעלה למדתו, ולכן לא תאכל כי כלה לאש, כדי להרצות מדת האש, ולבנות אותו במי החסד ובחסד יכופר עון.

סופה נ"ג מנחות ע"ב מכות י"ח, ר"מ פי"ב ממעה"ק, מה"מ ל"ת קל"ה, סמ"ג לאוין שכ"ב.

משנה הלכות

עשרון שלם בין הערבים וחוצהו ומקריב את של בין הערבים, והחצי השני נשרף[ו], הקריב בשחרית ומת הכהן גדול יורשים מביאין בערב, אין לו יורשים בא משל צבור[ז]. ומשונה חביתי יורשין ושל צבור מכה"ג עצמו שהיו מקריבין עשרון שלם בבוקר ועשרון שלם בין הערבים והוא גזרת הכתוב, ומיהו השמן והלבונה ולשאר דברים אין חילוק[ח]. וכל כהן כשר לעבודתה[ט]. ונוהגת בזמן הבית בכהן גדול.

קלז) מנחות של כהנים. כל המנחות קריבות לגבי המזבח נקמצות, ומקטירין הקומץ כולו לגבי המזבח, והשאר נאכל לכהנים, מנחת זכרי כהונה אינה נקמצת, אלא נותן על כולה מלח ומשליך אותה כולה על האש, וכל מנחת כהן בין מנחת חינוך שנתחנך לעבודה או מנחת חוטא או נדבה או חביתין כולן נשרפות על גבי המזבח ואינן נקמצות[א]. אינה באה חמץ[ב]. האוכל ממנה כזית לוקה, ופחות מכזית אסור ככל חצי שיעור[ג]. בת כהן הנשואה לישראל או פנויה, מנחתה נקמצת ושיריה נאכלין[ד]. אשת כהן, בין בת כהן בין בת ישראל, נקמצת מנחתה ואין שיריה נאכלין מפני חלק הבעל, ואין כולה לאשים מפני חלקה, אלא הקומץ קרב לעצמו והשיריים מפזרין על בית הדשן[ה].

שאר קרבן כליל. ובכלל הלאו האוכל כזית מן האימורין בין קודם זריקה ובין לאחר זריקה, וגם האוכל מבשר עולה שכולה כליל לוקה

ו) שם ח"כ. ז) שם הכ"ב ועיי"ש בלח"מ והלי' שקלים פ"ד ה"ד. ח) ר"מ הל' תו"מ שם. ט) מנ"ח ע"פ ר"מ שם פ"ד ה"ו.

קלז. א) ר"מ פי"ב מה' מעה"ק ה"ט. ב) שם הי"ד. ג) שם פי"א ה"ג. ד) שם פי"ב ה"י, ועי' ראב"ד וכ"מ. ה) שם הי"ב.

מצוה קלח

דיני קרבן חטאת (מ"ע ס"ג)

צוה הקב"ה שיעשו הכהנים מעשה הקרבן חטאת, שנאמר (ו' י"ח) זאת תורת החטאת.

משרשי המצוה שמעשי בני אדם נגמרים במחשבה בדיבור ובמעשה, לזה צריך כפרה כנגדן. וכנגד המעשה יסמוך ידיו עליו, וכנגד הדבור יתודה בפיו, וכנגד המחשבה ישרף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה, והכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושה. ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו, כדי שיחשוב אדם בעשותו את כל אלה כי חטא לאלקיו בגופו ובנפשו, וראוי לשפוך דמו ולשרוף גופו, אלא חסדי הבורא שלקח תמורה וכופר הקרבן הזה שיהיה דמו תחת דמו נפש תחת נפש

משנה הלכות

מלאו זה, ער"מ פי"א ממעה"ק. כהן המתנדב שמן כולו לאשים, ובישראל קומץ ונקרב על המזבח והשיריים נאכלין לכהנים[1].

המוזהרים. ונוהג איסור זה בזמן הבית בזכרים ונקבות. והמנ"ח ס"ל דגם ב"נ מוזהר על אכילת קדשים[2], והצל"ח בפסחים ע"ג ע"א לא ס"ל כן, וז"ל הצל"ח שאף שבלי ספק שהישראל אסור הי' ליתן קדשים לב"נ, היינו שהישראל אסור על הבן נח שלא יאכל קדשים ע"כ, ועיין שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' קצ"ד) מה שהארכתי בס"ד.

קלח) חטאות באין מה' מינין, כבשים עזים בקר תורים ובני יונה[3]. ובאין לציבור ויחיד. אלו הן חטאות הצבור, של ר"ח ושל מועדות שעירי ע"ז ופר העלם דבר של צבור[4]. כל חטאות הצבור באין מן העז ומן הבקר זכרים[5], ואין בהן סמיכה, חוץ משעיר המשתלח, ופר העלם דבר של צבור[6]. כל חטאות הצבור נאכלין חוץ משעיר של יום הכפורים ושעירי ע"ז ופר העלם[7]. חטאות של יחיד כולם נקבות, ואינן באים מן הבקר ונאכלות, חוץ משעיר נשיא שהוא עז ונאכל, וחטאת כהן משיח שהוא פר ונשרף, והוא פר הבא על כל המצות, ופר שמביא כהן גדול ביום הכפורים ונשרף[8]. ה' חטאות נשרפות, שתים ליחיד ושלש לצבור[9].

סדר הקרבתו. סדר עבודתו, מכניסו לצפון העזרה ופניו למערב, והסומך עומד במזרח ופניו למערב[10], וסומך בשתי ידיו על ראש הקרבן בכל כחו, ולא יהיה דבר חוצץ בין ידיו לראש הקרבן[11], ומתודה אנא השם חטאתי עויתי פשעתי ועבירה פלוני

1) מנ"ח ח"מ שם פט"ז הי"ד. 2) משום גזל, עי' מנ"ח מצוה י"ד.
קלח. א) ר"מ פ"א מח' מעשה"ק ה"ח מ'. ב) שם ה"ח. ג) שם הט"ו. ד) שם פ"ג ה"י.
ה) שם פ"א הט"ז. ו) שם הט"ו. ז) שם הט"ז. ח) שם פ"ג הי"ד. ט) שם הי"ג.

וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו, והמנות לחלקו למורי התורה להחיותם ושיתפללו עליו (הרמב"ן). ובא הציווי לשחטה בצפון ולקבל דמה בכלי שרת בצפון. כי מצפון תפתח הרעה, והרוצה להעשיר יצפין, וישמן ישורון ויבעט. וא"כ צד הצפון גרמה לו חטאו, ולכן שחיטתו בצפון, ולשחוט אותה מדה הרעה ולתקנה. ועד"ה העולה קדש קדשים, מי שרוצה לעלות בקדושה שחיטתן בצפון, צריך לשחוט ולמאס בזהב ובכסף שהוא מצפון זהב יאתה.

זבחים נ"ג, ר"מ פ"א ה' ז' ח' ממעה"ק, סה"מ מ"ע ע"מ, סמ"ג עשין קפ"א.

מצוה קלט

דין חטאת הנעשה בפנים (ל"ת ע"ו)

הזהיר הקב"ה שלא יאכלו הכהנים מחטאת הנעשית בפנים, שנאמר (ויקרא ו' כ"ג) וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לא תאכל באש תשרף.

משנה הלכות

עשיתי וחזרתי בתשובה לפניך וזו כפרתי'. ותיכף נשחט הקרבן בצפון[יא]. זר כשר לשחיטה[יב], אלא שהכהנים עשו מעלה ביניהם שלא ישחוט זר. כהן מקבל דמו בכלי שרת בצפון, עולה בכבש, טובל אצבעו הימין בדם בכל הזיה והזיה וסומכו באגודל מכאן ובאמה מכאן ונותן ד' מתנות על ד' קרנות המזבח למעלה מחוט הסקרא[יג]. מפריש האימורין ומולחן וזורקן על האש על המזבח החיצון[יד], ושאר בשר נאכל לזכרי כהונה[טו], ליום ולילה עד חצות[טז]. העור מתחלקת לכהנים[יז]. חטאות הנשרפין נשרפים עם העור בחוץ[יח].

פסולים בחטאת. מחשבת שינוי השם או שינוי בעלים פוסל בחטאת[יט]. עשה העבודות בסתם עלו לבעלים[כ]. ניתז מדמו על הבגד טעון כיבוס בעזרה במים, ודין זה אינו נוהג בשום קרבן רק בחטאת בהמה ולא בחטאת העוף[כא]. נטמא הבגד מכניסו פחות פחות משלש[כב] (ועיין לעיל מצוה ק"א לענין שאר בגדים). ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה. והרמב"ן ז"ל לא יחשב חטאות והאשם והעולה והשלמים מחשבון המצות, כי עיקר המצוה הקרבת הקרבן וסדר עשייתן הוא חלק מהמצוה.

קלט) חטאות הפנימיות. חטאות הפנימיות הם, פר ושעיר של יום הכפורים, ופר כהן משיח, ופר העלם דבר של צבור, ושעירי ע"ז, ונקראין פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים[א].

י) שם הט"ו. יא) שם הי"ב. יב) ר"מ הל' ביאת מקדש פ"ט ה"ו הל' מעשה"ק פ"ה ה"א. יג) שם ה"ז. יד) שם הי"ח פ"ז ה"א פ"י ה"ב. טו) שם פ"ז ה"א. טז) שם פ"י ה"ז ח'. יז) שם פ"ה הי"ט. יח) שם פ"ז ה"ב. יט) שם הל' פסולי המוקדשין פט"ו ה"ד ח"ז. כ) כ"מ הל' מעשה הקרבנות פ"ד ה"י. כא) ר"מ הל' מעשה הקרבנות פ"ח ה"א ב'. כב) שם הי"ט.

קלט. א) ר"מ הל' מעה"ק פ"א הט"ו ט"ז.

משרשי המצוה כי כל מה שנכנס בפנים הוא קודש קדשים, אם נכנס בהיכל דרך ביאה, שנאמר אשר יובא אל הקודש פנימה וגו', וכיון שעלה לא ירד, כי הדברים שנתקדשו בפנים אין להוציאן חוץ ממחיצתן, כי מי יוכל להנות מן ההקדש או להוציאה מקדושה חמורה לקדושה קלה אחרי אשר הובא אל הקודש פנימה. ועד"ה חטאת הפנימית, שרומז לפני ולפנים, סודה למעלה, ולכן באש תשרף לפי הפנימיות (ועיין מצ"ד מצוה שנ"ג).

זבחים פ"ב פסחים פ"ג, ר"מ פי"א ממעשה"ק ופ"ב מפהמ"ק, סה"מ ל"ת קל"ט, סמ"ג לאוין שכ"ד.

משנה הלכות

הכנסת דם חטאות לפנים. חטאת החצון שנכנס דמה לפנים נפסל ונשרף[ב]. ובכלל לאו זה שלא יאכלוהו[ג]. חטאת הפנימי שהעלה דמו לפני ולפנים נפסל הקרבן[ד]. ודוקא שהכניס דרך ביאה, הכניס הדם בפשפוש, או דרך חלון, או דרך גג, לא נפסל דלאו דרך ביאה הוא[ה].

מעשה חטאות פנימיות. שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון[ו], ודמן טעון ז' הזאות על הפרוכת, וד' מתנות על ד' קרנות המזבח הזהב[ז], חוץ מפר ושעיר של יום הכפורים שטעונין שמונה הזיות על בין הבדים ושמונה על הפרוכת וארבע על ארבע קרנות מזבח הזהב ושבע על אמצעו של מזבח הזהב[ח] ומתנה אחת מהן מעכבת[ט]. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי[י], אם לא נתן לא עכב[יא].

שאר דיני הכנסה לפנים. קבל דמן בשתי כוסות והכניס כוס אחד לפנים נפסל הקרבן, וכוס שני שנשתמר בחוץ נפסל ולא יזרקנו ונשרף בעזרה כדין קדשים שנפסלו בעזרה[יב]. הכניס חטאת כלו בצוואר מלא דם לפנים לא נפסלה דבעינן קבל דמו בכלי[יג]. הכניס חטאת העוף בצווארו לפנים איבעיא דלא איפשטא בגמ'[יד] אי נפסל הקרבן כיון דלא בעי כלי, ושורפין אותו מספק[טו]. פר ושעיר של יוה"כ שהזה בקדשי קדשים כדינו, והוציא להיכל להזות, ואח"כ חזר והכניסו לקדשי קדשים נפסל הקרבן, אע"ג דמקודם שם היה מקומו עכשיו דנפיק לאו מקומו הוא[טז]. ונחלקו הפוסקים[יז] אי בהכנס לחוד נפסל הקרבן או בעי דקא זרק בפנים או בחוץ. ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות. והאוכל ממנו כזית לוקה.

ב) ר"מ פסוהמ"ק פ"ב ה"י פי"ט ה"ב. ג) מנ"ח. ד) ר"מ שם הי"ד. ה. שם הי"ג. ו) שם הל' מעשה"ק פ"ה ה"ב ג'. ז) שם הי"ג ט"ו ט"ז. ח) שם הי"ב. ט) עי' ר"מ הל' פסהמ"ק פ"ב ה"ג. י) שם הל' מעשה"ק הי"א. יא) עי' הל' פסהמ"ק שם. יב) שם הל' מעשה"ק הפ"ו מנ"ח. יג) שם הי"ז. יד) זבחים דף צ"ב ע"ב. טו) ר"מ שם הי"ז י"מ. טו) שם הי"ד. יז) שם הט"ז ועי' בכ"מ ולח"מ, ועי' מנ"ח.

מצוה קמ

דין אשם (מ"ע ס"ד)

צוה הקב"ה שיעשו הכהנים מעשה קרבן האשם כמשפטו, שנאמר (ויקרא ז' א') וזאת תורת האשם.

משרשי המצוה מה שמבואר במצוה הקודמת, וחטאת ואשם הבאים על חטא הם קדשי קדשים, שרמז בהם מעלת בעלי תשובה, שלא ידמה בעצמו שהוא מרוחק מהשם וממעלת הצדיקים, מפני עונותיו וחטאיו שעבר קודם ששב, אין הדבר כן, כי הוא אהוב ונחמד לפני הקב"ה, וע"ד שאמרו במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד והוי כאלו לא חטא מעולם, וזדונות נעשו לו זכיות אם שב באמת ובלב שלם ולפום צערא אגרא, שהדי טעם טעם חטא ופירש ממנה. ולכן השלמים שאינם באים על החטא הם רק קדשים קלים נגד החטאת והאשם. גם כי החטאת והאשם הם מהציווי וחיוב, והשלמים באים נדבה וגדול המצווה ועושה.

זבחים פרק ה'. ר"מ פ"ט ממעשה"ק, מה"מ מ"ע ס"ה, סמ"ג עשין קפ"ב.

משנה הלכות

קמ) **מעשה אשם.** כל האשמות אינם באים אלא מזכרי כבשים בלבד, ויש אשם בא מן הגדולים, ויש בא מן הקטנים[א], פירוש גדולים בן שתי שנים, קטנים בן שנה[ב]. טעונין סמיכה ווידוי כחטאת[ג]. שחיטתן וקיבול דמן בכלי שרת בצפון[ד], ונשחטין לשם אותו החטא שבא עליו[ה], ואינן טעונין נסכים חוץ מאשם מצורע[ו]. וכל דיניהם שוין, חוץ מאשם מצורע שיש שינוי בקבלת דמו[ז]. צריך ב' כהנים אחד מקבל דמו בכלי וזרקו על המזבח, והשני מקבל דם בידו הימנית ומערה לידו השמאלית ומזה באצבעו הימנית על תנוך אזן המצורע ועל בהן ידו ורגלו הימנית[ח]. זריקת הדם בכלי למטה מחצי המזבח, שתי מתנות שהן ארבע על קרן מזרחית צפונית ומערבית דרומית, ומתכוין שיהא הדם מקיף הזוית כמין גאם[ט]. האימורין נקטרין על המזבח[י], והבשר נאכל לכהנים בעזרה ליום ולילה עד חצות[יא]. עורן נחלק לכהנים הראוים לעבודה[יב], פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאינן מחלקין בעורות[יג].

שאר פרטים. ודע דרש"י פ' צו הנ"ל פ"ז פסוק ב' ד"ה ישחטו, פי' וז"ל לפי שמצינו אשם בצבור נאמר ישחטו רבים, והוא פלא דאין אשם בצבור, וכבר העירו בזה האחרונים ז"ל, דוק ותשכח. ואין אשם בשותפין[יד]. ואין

קמ. א) ר"מ פ"א מה' מעשה"ק ה"י. ב) כ"מ שם ור"מ שם ה"ד. ג) ר"מ שם פ"ג ה"ו. ד) שם פ"ה ה"ג ו' ה) מנ"ח. ו) שם פ"ב ה"ב ג'. ז) שם פ"ט ה"א ב'. ח) שם פ"ד מה' מחוסרי כפרה ה"ב. ט) שם פ"ה הל' מעשה"ק ה"ו. י) שם הי"ח. יא) שם פ"י ה"ז ח'. יב) שם פ"ח הי"ט. יג) שם פ"י הי"ד כ"א. יד) שם הל' שגגות פ"ט הי"ב ממשנה כריתות כ"ב ע"ב כ"ג ע"א.

מצוה קמא

דין שלמים (מ"ע ס"ה)

צוה הקב"ה להכהנים שיקריבו קרבן השלמים כמשפט הכתוב בתורה, שנאמר (ויקרא ג' א') ואם זבח שלמים קרבנו וגו', וכתיב (ויקרא ז' י"א, י"ב) וזאת תורת זבח השלמים אם על תודה יקריבנו.

משרשי המצוה כי השלמים עושים שלום למעלה ולמטה. הא כיצד, למטה יש בהם חלק למזבח וחלק לכהנים וחלק לבעלים, דמן נזרק החלב נקטר, חזה ושוק לכהנים, והבשר נאכל לבעלים. ואמרו רז"ל גדולה שלמים שהן עושין שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. והענין כי כל זמן שהד' יסודות שבאדם שרוי שלום ביניהם, על ידי זה יעמוד האדם חי כל הזמן המוגבל מאת השי"ת. והעון גורם מצה ומריבה בין היצר טוב והיצה"ר, וממילא גם

משנה הלכות

מקבלין מיד רשע או מחלל שבת בפרהסיא, ולא מן העכו"ם[ט]. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה.

קמא) מיני שלמים. קרבן שלמים בא מן הבקר ומן הצאן כבשים ועזים, זכרים ונקבות, אין עוף בא שלמים[א]. ד' מיני שלמים הם, א) כבשי עצרת הבאים עם שתי הלחם, והם קדשי קדשים, ב) שלמי היחיד, שלמי שמחה וחגיגה, הבאים בלא לחם, ג) שלמים הבאים בנדר ונדבה, היינו תודה ובא עם הלחם, ד) איל נזיר במלאת ימי נזרו, ובא עם הלחם[ב]. לחמי תודה מ' חלות, עשר חלות מעשרה עשרונים חמץ, ושלשים חלות מעשרה עשרונים מצות, עשרה מהם מרובכת, ועשר רקיקין, ועשר מאפה תנור[ג]. שלמי חגיגה מביא בכל יו"ט שוה ב' כסף[ד], וטעונין סמיכה ונסכין, ואינו מתוודה עליהן, רק אומר שיר ושבח עליהן[ה].

מעשה שלמים. שחיטתן בכל מקום בעזרה. שחטן בהיכל כשר, על הגגות פסולין[ו]. וצריך שיהיו דלתות ההיכל פתוחין, היו נעולות פסולין[ז]. מקבל הדם וזרקו ממזרק על המזבח החצון שתי מתנות שהן ארבע למטה מחוט הסקרא בקרן מזרחית צפונית ומערבית דרומית[ח]. נותן האימורין וחזה ושוק על ידי הבעלים, כהן מניח ידו תחת ידם ומברך ומניף בצד מזרח, מוליך ומביא מעלה ומוריד[ט]. קרבן תודה לוקח אחד מעשר מן הלחם ומניף עמו[י]. איל נזיר לוקח הכהן זרוע בשלה ואחד מעשר מהלחם, וחזה ושוק,

---

טו) שם הל' מעשה"ק פ"ג ה"ב ד'.

קמא. א) ד"מ פ"א מה' מעשה"ק הי"א. ב) שם פ"ט ה"ג ד' ה' והינוך. ג) ד"מ שם פ"ט הי"ז י"ח.

ד) שם הל' חגיגה פ"א ה"א ב'. ה) שם הל' מעשה"ק פ"ג הט"ו. ו) שם פ"ה ה"ד. ז) שם ה"ח.

ח) שם ה"ו. ט) שם פ"ט ה"ו ז'. י) שם ח"ז.

היסודות עורכים מלחמה. וכששב נעשים ריעים האהובים שלא יתפרדו. ונאמר אשר יקריב לה', מה שאין כן בשאר קרבנות, שהשלמים שהם דורון ידיו תביאנה.

זבחים נ"ה, ר"מ פ"ט מעשה"ק, סה"מ עשין פ"ו, סמ"ג עשין קפ"ב.

מצוה קמב

דין נותר (ל"ת ע"ז)

הזהיר הקב"ה שלא להותיר מקרבן תודה עד למחרת יום זביחתו, שנאמר (ויקרא ז' ט"ו) ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בוקר, ונאמר (פ' אמור, ויקרא כ"ב ל') לא תותירו ממנו. והוא הדין לשאר קדשים שלא להותיר חוץ לזמן אכילתן.

משרשי המצוה כי לפי מעלת הקדשים צוה השם שלא להותיר מהם. וצוה שאם הותיר מהם אפילו באונס שלא לאכול ממנו, עד שנענש עליו כרת באכילתו, והכל למעלת הקודש. וצוה לשרפו באש שלא יבואו לידי תקלה. ויש בזה רמז לבטחון בשם

משנה הלכות

ומניף במזרח[יא]. מולחין האימורין ומקטירן[יב].

אכילתן. והחזה והשוק נאכלין לכהנים[יג], והבשר נאכל לבעלים[יד], התודה ולחמה ליום ולילה[טו], והשאר לשני ימים ולילה אחד[טו]. שלמי תודה ומותר הפסח נאכלין ליום ולילה עד חצות[טז], עיין משנה הלכות ח"ג (סי' ר"ח) שכן מבואר בראשונים ודלא כקצת אחרונים שטעו בזה. אין רשאין לאכול מקרבן קודם הקטרה[יז]. נטמאו או נאבדו האימורין ניתר הקרבן אחר הזריקה[יט].

ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה.

קמב) גדר האיסור. אסור להותיר מבשר הקדשים לאחר זמן אכילתן שנאמר בקרבן תודה לא תותירו ממנו וגו', והוא הדין לשאר קדשים כולם.

הטעם שאין לוקין. והמותיר אינו לוקה משום דהוה לאו שאין בו מעשה, ועוד שהכתוב נתקו לעשה[א]. והכ"מ ומל"מ הקשו להר"מ למה כתב הטעם דנתקו לעשה ולא כתב משום דהוה לאו שאין בו מעשה, וי"ל קצת כגון שעשה מעשה וסגר הבשר במקום שלא יוכלו לאכול, או שעשה מעשה אחרת בבשר שלא יוכלו לאכול, מ"מ הכתוב נתקו לעשה (ועיין חולין במצות שלוח הקן בטלו ולא בטלו כגון שקצץ הכנפים וברש"י שם קמ"א ע"א

יא) שם ח"ט. יב) שם פ"ה ח"ת. יג) שם פ"ו ה"ד. יד) שם פ"ט הי"א. טו) שם פ"י ה"ז.
טז) שם ה"ו. יז) שם ה"ח ועי' מנ"ת. יח) ר"מ שם פ"ט הי"א. יט) פסחים נ"ט ע"ב.
קמב. א) ר"מ פי"ח מה' פסוהמ"ק ה"ט וכ"מ שם.

הקב"ה, שלא יהא אדם חולק עצמו במאכל יותר מדאי ולהצניע ליום מחר, בראותו שצוה הא־ל לכלות בשר קודש כליון גמור משעברה שעתו, ולא רצה שיהנה בו בריה אחרת, לא אדם ולא בהמה. ועד"ה לפי שכל יום ויום יש לו כח מיוחד הפועל בו, ולא יותירו אלו על אלו, ומכאן תבין אין יו"ט מכין לשבת. ובס' הבהיר כל יום יש לו כח, ובזוהר תא חזי לית לך יומא ויומא דלא שלטאה ביה יומא אחרא (רמ"ה).

פסחים ל"ד פ"א חולין פ"ג שלהי זבחים ושלהי תמורה, ר"מ פי"ח מפסח"ם, סה"מ ל"ת ק"כ, סמ"ג לאוין שמ"ג, יראים תמ"ז.

מצוה קמג

דין שריפת נותר (מ"ע ס"ו)

צוה הקב"ה לשרוף הנותר מבשר הקדשים אחר עבור זמן אכילתם המוגבל להם, שנאמר (ויקרא ז' י"ז) והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף.

משנה הלכות

ד"ה אלא למאן דתני, כגון ששחטה וי"ל[ב]. ודעת הצל"ח[ג] דבקרבן פסול נמי שייך איסור נותר, ודבריו לכאורה תמוהין מגמ' כריתות דף י"ד דנותר ופגול בחדא בהמה לא משכחת לה, וכבר הקשו לו בנוב"י ת' סי' נ"ג ונדחק לישב, ועיין מנ"ח, ועיין שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' ר"ב).

שאר פרטים. עצמות קרנים וטלפיים שאינן ראוין לאכילה אינו עובר, עצמות שיש בהם מח חל עליהם נותר וצריך לשורפם[ד]. האוכל כזית נותר במזיד חייב כרת ובשוגג חטאת קבוע[ה]. אכל חצי זית נותר וחצי זית פגול מצטרפין[ו]. ומאימתי יתחייב בנותר בקדשי קדשים מאחר שיעלה עליהם עמוד השחר, ובקדשים קלים משקיעת החמה מיום שני שהוא תחלת ליל יום שלישי[ז]. ובגמרא זבחים[ח] נחלקו אי יש לינה בראשו של מזבח לעשות נותר, ואם משלה בהן האור בין במקצתו ובין ברובו לכולי עלמא אינו נפסל בראשו של מזבח, משלה בהן אור ברובו אפילו ניטלו מעל המזבח לעולם לא יעשה עוד נותר[ט]. קדשי עכו"ם אין בהם משום נותר[י]. ונוהג בזמן הבית בכל אישי ישראל.

קמג) גדר המצוה. בשר קדשים שנשאר לאחר זמן אכילתו, היינו יום ולילה לקדשי קדשים ושני ימים ולילה אחד לקדשים

ב) עי' מנ"ח מצוה ח'. ג) פסחים ל"ד ע"א ד"ה לול קטן. ד) ר"מ שם פי"ט ה"ט ועי' מנ"ח מצוה ח'.
ה) ר"מ שם פי"ח ה"י. ו) שם הי"א. ז) שם ה"י. ח) דף פ"ז ע"ב. ט) שם פ"ה ע"ב, ולעי'
שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' ר"ג. י) ר"מ שם הכ"ד.

משרשי המצוה מה שמבואר במצות נותר (סי' קמ"ב), ועוד לפי שהטבע של כל בשר להפסל בשהיה ולבא לידי חסרון, ועל כן להגדלת הקרבן נצטוינו לשרפו מיד ולבערו מן העולם לבל יקוץ אדם בו ובריחו, ונמצא קדשים מתבזין. ותכלית הכליון הגמור הוא על ידי האש יותר מן הפרור וזרייה לרוח או לכל דבר אחר. גם כי אינו מן הכבוד שיהא קרבן ה' חציו נקרב על המזבח לאשי ריח ניחוח וחציו מוטל באשפה בבזיון, כלבים יאכלו ממנו. ועוד שלא יבואו בו לידי תקלה. לכן באש תשרופו.

מראה מקומות עיין מצוה קודמת, ועוד ר"מ פי"ט מפסה"מ, סה"מ מ"ע צ"א, סמ"ג עשין ר"ז, יראים שפ"מ.

מצוה קמד

דיני פיגול (ל"ת ע"ח)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול פיגול, שנאמר (ויקרא ז י"ח) לא יחשב לו פיגול יהיה.

משנה הלכות

קלים, הרי זה נותר ומצותו בשרפה[א]. ובכלל הלאו דנותר גם כן פגול וכל פסולי המוקדשין, הן קדשי קדשים הן קדשים קלים הן בשר הן מנחות, שמצוה לשורפן[ב].

זמן השרפה. נותר ופגול שרפתו ביום, ואינו דוחה שבת ויו"ט, שורפין נותר ופיגול וטמא כאחד[ג]. טומאת קדשים הוא מצות עשה בפני עצמה לקמן מצוה קמ"ו. קרבן שנפסל בספק תעובר צורתו ואחר כך תשרף[ד].

פסולים הנשרפים. נשחט בלילה, נשפך דמו, יצא דמו, הלן, והיוצא, נשחט חוץ לזמנו, חוץ למקומו, קבלו פסולין את דמו חזרקו, הניתנין למעלה שנתן למטה, הניתנים בפנים בנתנן בחוץ, וכן להיפוך, הפסח והחטאת ששחטן שלא לשמן, אשם תלוי שנודע לו שלא חטא אחר שנזרק דמו, חטאת העוף הבא על הספק, כל אלו פסולי המוקדשין בשרפה, ושרפתן במקדש[ה]. פרים הנשרפים, ושעירים הנשרפים[ו], ספק אם לינה ויציאה קודם שיגיע זמנם לצאת פוסלת בשרם, ונפסלים מספק ונשרפים בעזרה[ז].

שאר פרטים. בשר הנמצא בעזרה או בירושלים תעובר צורתו ויוצא לבית השרפה[ח]. מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קודש, אם עבר צופים (שם המקום הידוע) שורפו במקומו, ואם לאו עד כזית חוזר ושורפו בירושלים, פחות מכן אינו צריך, אורח שורף הנותר לפני הבית המקדש מעצי המערכה[ט]. כל הנשרפין חוץ לעזרה כל העצים כשרים לשריפתן אפילו בקש וגבבא, שנאמר על עצים אשר באש אש מכל מקום, ולא הוציא אלא הסיד והרמץ[י]. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות.

קמד) גדר האיסור. כהן העובד והמקריב קרבן שחשב עליו מחשבת פסול בשעת עבודה

קמג. א) ר"מ פי"ה מח' פסוהמ"ק ה"י. ב) שם פי"ט ה"א. ג) שם ח"ח. ד) שם ה"ב.
ה) שם ה"א ב' י. ו) שם ה"נ. ז) שם ה"ד. ח) שם ח"ח. ט) שם פ"ז מח' מעשה"ק ה"ה.

משרשי המצוה כי עניני הקרבן הם להכשיר מחשבות בני איש, ולצייר בנפשם מתוך הפעולה שבין ידם רוע החטא וטוב דרכי היושר, וכיון שעיקר סבתו של הקרבן טהרת המחשבות, ראוי להפסל בו מחשבות הנטויות מן היושר בכל מעשיו, והיא אמת ויסוד הכל, כי השכל עיקר. וטומאת קרי יוכיח שהמחשבה והרהור מביאו לכך, וטוהר המחשבה הוכרח לתפלה, כיון שהוא במקום קרבן שלא יאמרו פגול הוא. ועד"ה שהחושב חוץ לזמנו או מקומו מוציא הקרבן ממקום הקדושה ומזמין להם למקום הטומאה וברשות אחרים שלא היו מזומנים לזה. והמחשב בע"ז כאלו עשאה, וכן בקרבנות הקדושות מחשבה פוסלת בהן כאלו הקריבו לע"ז (ועיין מצוה קמ"ב).

זבחים פרק א' ב' ריש כריתות, ר"מ מפי"ג עד פי"ח מספה"מ, סה"מ ל"ת קל"ב, סמ"ג לאוין של"ז, יראים שצ"מ.

משנה הלכות

לאכול או להקטיר חוץ לזמנו המוגבל נעשתה הקרבן פגול, והאוכל כזית ממנו במזיד חייב כרת, ובשוגג מביא חטאת קבוע[א]. ובאלו עבודות נפסל הקרבן בשחיטה, בקבלת הדם, בהולכה, בזריקת הדם, בכל אחד מאלו עבודות נפסל הקרבן ובעוף במליקה, ובמצוי הדם. במנחות אם חישב בשעת קמיצה או בנתינת הקומץ בכלי שרת או בהולכתו אל המזבח, או בנתינתו על האש להקטיר קומצה או לאכול כזית משיריה למחר, בכל אלו נפסלות[ב]. אכל המתיר עצמו כגון הקומץ או הדם, וכן בשר חטאות הנשרפות, ומנחות הנשרפות אינו חייב כרת אלא בלאו, ואינן מתפגלין לעולם שאין להם מתירין, שהם הם המתירין, וכן הלבונה והקטורת והיין ולוג שמן של מצורע[ג]. ולא פסלה רק מחשבת כהן כשר[ד].

שאר מחשבות פסול. חישב לאכול הקרבן חוץ למקומו, כגון חוץ לעזרה בק"ק וחוץ לחומה בקדשים קלים, נפסל הקרבן ואינו נעשה פגול, וכן מחשבת שינוי בעלים שנתכוין לבעלים אחרים, או שינוי קרבן, שלא נתכוין לשם קרבן זה, (ושני אלו האחרונים הם רק בחטאת ופסח, ובמנחות חוטא וסוטה)[ה]. חישב חוץ לזמנו ומחשבה אחרת הפוסלת, כגון חוץ למקומו וכיוצא בו הפוסלת קרבן, נפסל הקרבן ואינו חייב כרת אלא מלקות[ו].

שאר פרטי דינים. חישב אפחות מכזית לא נפסל הקרבן[ז].

חישב בקומץ ולא חישב בלבונה אינו פגול דאין מפגלין בחצי מתיר ונפסל הקרבן[ח]. פגול הראוי למזבח, כגון אימורין ואברי עולה, שהעלן על ראש המזבח משמשלה בהן האור ברובו פקע פיגולו ממנו[ט]. קדשי עכו"ם אין בהם משום פיגול והקרבן נפסל[י]. הפגול והנותר מצטרפין זה עם זה לכזית וכל הפיגולים והנותרין מצטרפין[יא]. ונסתפק

קמד. א) ר"מ פי"ג מה' פסוהמ"ק ה"ב ושם פי"ח ח"ו. ב) שם פי"ג ח"ד ה' ו'. ג) שם פי"ח ח"ז ח'.
ד) שם פי"ד ח"ב. ה) שם פט"ו ח"ג. ו) שם פט"ז ח"ב. ז) שם פי"ד ח"י. ח) שם פט"ז
ח"ז. ט) שם פי"ח הכ"א. י) שם הכ"ד. יא) שם חי"א.

מצוה קמה

דין קדשים שנטמאו (ל"ת ע"ט)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול בשר הקדשים שנטמאו, שנאמר (ויקרא ז' י"ט) והבשר אשר יגע בכל טמא באש ישרף.

משרשי המצוה שכל דבר שנתקדש לגבוה מתחלה, ונפסל משלחן המלך, אינו ראוי לשום הדיוט לאכול אותו כיון דשם המלך נקרא עליו. גם כי כשנטמא אולא טהרה, שאי אפשר היותם יחד טומאה וטהרה, ואין לאכול פת המלך אלא בטהרה וגוף נקי. ואין לו תקנה אלא שרפה, שלא יכשלו בו בני אדם ושלא יתבזה בחוצות ויהיה שלחן המלך מגואל ח"ו. ועד"ה כי הפסול והמום באים מצד הטומאה, ולעולם הכוחות החיצוניות כל כוונתם להטיל פגם בקדשים כדי לקחת אותם לחלקם, וכל האוכל אותן בטומאתן מושכין אותו אליהם, ולכן בא הציווי לשרפן שלא ליתן להם חלק בקדושה.

פסחים כ"ד, ר"מ פי"ח מפסה"מ, סה"מ ל"ת ק"ל, סס"ג לאוין של"ח, יראים שצ"ג.

משנה הלכות

מרן כק"ז בשו"ת בית שערים יו"ד סי' ט"ו בחושב שהקרבן חולין וחושב לאכול ממנו לאחר ג' ימים אי הוה פגול, דאפשר דלא הוה פגול אלא כשחושב לאכול ממנו כשהוא נותר ויודע שהוא קדשים. ונסתפקתי בכהן שחשב מחשבת פגול לאכול חוץ לזמן דרבנן, כגון בקדשים אחר חצות קודם עלות עמוד השחר, אי נימא כיון דאסור מדרבנן נפסל הקרבן עכ"פ מדרבנן או דילמא לענין זה לא גזרו חז"ל רק להתרחק לפסול הקרבן וצ"ע. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות.

קמה) החיוב בטומאת עצמן. האוכל כזית קדשים שנטמאו באב או וולד הטומאה לוקה[א]. ונסתפקו האחרונים כשנטמאו בשלישי ורביעי בקדש אי הוה בכלל הלאו[ב]. נטמאו בטומאה דדבריהם אינו לוקה, ואחד קדשים שנטמאו לפני כפרה או לאחר כפרה, אכל קודם שנזרק הדם אינו חייב עליו משום טומאת בשר, דכיון דלא קרינן ביה ונכרתה לא קרינן ביה והבשר, ובמס' מעילה (דף י') אמרו זה הכלל כל שיש לו מתירין אין חייבין עליו משום פגול ונותר וטמא עד שיקריבו מתיריו, וכל שאין לו מתירין כגון שקדשו בכלי חייבין עליו משום נותר וטמא, ופגול אין בו, ומכין אותו מכות מרדות מדרבנן[ג]. נטמא בטבול יום ומחוסר כפורים אינו חייב על טומאת בשר להרמב"ם, והראב"ד חולק[ד].

טומאת הגוף. טמא שאכל בין קודש טהור בין קודש טמא חייב (ר"מ[ה] וסמ"ג). כל הקרבנות הבאים בטומאה אינן נאכלין, אלא מקטירין ממנו

קמה. א) ר"מ פי"ח מה' פסולהמ"ק הי"ב. ב) ע' מנ"ח. ג) ר"מ שם והט"ו מ"ז. ד) שם הי"ד.
ה) שם הי"ג י"ד.

מצוה קמו

שריפת קדשים טמאים (מ"ע ס"ז)

צוה הקב"ה לשרוף קדשים שנטמאו, שנאמר (ויקרא ז' י"ט) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף.

משרשי המצוה מש"כ במצוה (קמ"ג קמ"ה). ועוד שמאחר שנטמא הבשר פקעה קדושתה ממנה, שאי אפשר היותם יחד טומאה וטהרה כמו שכתבנו, ולכן שורפין אותה במקום שנטמאה כדי שתכלה שם הטומאה, אם בפנים בפנים, ואם בחוץ בחוץ, כדי שלא להרבות הטומאה ולמעט הקדושה. וסגולת האש לטהר כל טומאה ולבערו מן העולם, ולכן הרשעים החוטאים שגופן

משנה הלכות

הראוי להקטרה, והשאר הראוי לאכילה נשרף כשאר קדשים, חוץ מן הפסח בלבד שנאכל בטומאה[ו]. האוכל כזית לבונה ממנחה שנטמאת אחר שנתקדשה בכלי לוקה[ז]. עצמות וגידים אין בהם משום טומאה[ח]. אכל פסח שלא נצלה ולחמי תודה שלא הורמה חלתן חייב כרת משום טומאת הגוף, אף על פי שאינן ראוין למה שהן[ט]. אכל אימורין חייב כרת[י].

שאר פרטי דינים. הפגול והנותר והטמא שבללן זה בזה ואכלן חייב אע"פ שריבה מין אחד על חברו אינו מבטלו שאין האיסורין מבטלין זה את זה[יא]. עלו לראש המזבח ומשלה בהן אור ברובן פקע איסורן מהן[יב]. נגע בהן אחר כך טומאה חדשה, מקבל טומאה אם עדיין ניכר האוכל[יג]. וחייב על עצי הקדש דחבת הקודש משוי להו אוכל[יד]. קדשי עכו"ם אינו חייב משום טומאה[טו]. ואסור לטמא קדשים או לסבב להם ולגרום להם טומאה, והמטמאן אינו לוקה[טו]. ונוהג לאו זה בזמן הבית בזכרים ונקבות.

קמו) מקום שריפתן. קצת דינים עיין לעיל מצוה (קמ"ג) גבי שריפת נותר. וקדשים שנטמאו בפנים שורפין אותן בפנים, נטמאו בחוץ שורפין אותן בחוץ בין שנטמאו באב הטומאה או בולד הטומאה[א], דלא כמו נותר של קדשים קלים ששורפין אותן הבעלים בבתיהם[ב]. ודוקא קדשי קדשים ואימורין אפילו מקדשים קלים, אבל בשר קדשים קלים אפילו נטמאו בפנים שורפין אותן בחוץ[ג].

שאר פרטים. כל קרבנות הצבור הבאין בטומאה מקטירין מהן הראוי להקטרה, והראוי לאכול נשרף

ו) שם הל' ביאת מקדש פ"ד הי"א. ז) שם הל' פסחים"ק הי"ב, ועי' גם שם חכ"ד וראב"ד וכ"מ שם ועי' מנ"ת. ח) מנ"ת, ועי' ר"מ שם חכ"ב לענין טומאת הגוף. ט) ר"מ שם הי"ט.
י) שם הי"ח. יא) שם ה"כ. יב) שם הכ"א. יג) מנ"ח. יד) ר"מ פ"ו מה' איסורי מזבח ה"ת, וכ"מ הל' פסחים"ק שם חכ"ד ומנ"ח. טו) ר"מ ה' פסחים"ק שם חכ"ד. טז) שם הי"ב.
קמו. א) ר"מ פי"ט מה' פסחים"ק ה"ו ז'. ב) שם ה"ז ג) מנ"ח רש"י פסחים כ"ד ע"א ד"ה פסולי.

טמא נדון באש של גיהנם לצרפם ולטהרם, וקברי צדיקים אינם מטמאים ואין אור של גיהנם שולט בהם. ועד"ה כי טמא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו, וכיון שנטמא מיד היא כאלו יוצא לחוץ ונעלם מן העין, ובשר הנעלם מן העין אסור ואין לו תקנה אלא שרפה, וסימן מאש יצאו והאש תאכלם.

שבת כ"ה פסחים פ"ב, ר"מ פי"ט מפסה"מ ופ"ד מהק"פ ופי"ב מתרומות, סה"מ מ"ע צ', סמ"ג עשין ר"ח.

מצוה קמז

דיני חלב (ל"ת פ')

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא לאכול חלב בהמה טהורה, שנאמר (ויקרא ז' כ"ג) כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו.

משנה הלכות

כשאר קדשים שנטמאו, חוץ מקרבן פסח הבא בטומאה שנאכל בטומאה[ד]. עצמות שאין בהם מח אין טעונין שרפה, עצמות שיש בהם מח חלץ המח קודם שנעשה נותר אין צריכין שרפה, ואם-לאחר שנעשה נותר צריכין שרפה, דקיי"ל עצמות ששמשו נותר בשרפה[ה]. שריפת שאר קדשים, חוץ מנותר ופיגול שהוא בכלל נותר, אפשר בלילה[ו].

שאר הנשרפים. ואלו הן הנשרפין נוסף על אלו שהבאתי לעיל בשריפת נותר (קמ"ג) שער נזיר טהור, ערלה, וכלאי הכרם, הרי אלו ישרפו, משקין של ערלה וכלאי הכרם יקברו[ז]. ודע דבח"ס או"ח סי' ק"פ ויו"ד סי' רפ"ו נסתפק אי ערלה וכלאי הכרם חיובן בשרפה, וכתב שלא מצא דין זה מפורש ברמב"ם כי אם בדרך אגב בדיני קדשים, והאחרונים מלאו אחריו. ופלא שהרמב"ם בפט"ז מהל' מאכלות אסורות הל' כ"ז כתב מפורש דערלה וכלאי הכרם בשרפה והמשקים נקברים. גם הגאון מהר"י פיק ומסורת הש"ס לא ציינו בדברי הרמב"ם הללו במשנה סוף תמורה וצע"ג. כל הנשרפין אפרן מותר[ח]. עוד יש אשרה[ט], ועיר הנדחת[י], חמץ בפסח[יא], תרומה טמאה[יב], פירות שביעית לאחר הביעור לר"מ ולראב"ד[יג] צריכין שרפה, ועוד יש כמה דברים שהם בשרפה[יד]. ונוהגת שריפת קדשים בזמן הבית בכל אישי ישראל, וקדשים הנשרפים במקדש מצותם על הכהנים, והנשרפין בעיר על כל אישי ישראל.

קמז) באיזה בהמות נוהג. איסור חלב נוהג בשור וכבש ועז[א], בין כשרות בין טרפות ונבלות[ב]. האוכל כזית חלב מג' בהמות הללו במזיד חייב כרת, ובשוגג חטאת

ד) ר"מ הל' ביאת מקדש פ"ד הי"א. ה) שם הל' פסחים"ק ה"ט ועי' בכ"מ ומנ"ח. ו) מנ"ח מצות קמ"ג. עי' שו"ת נוב"י מה"ת האו"ח סי' צ"ו. ז) ר"מ שם ה"י. ח) ר"מ שם הי"ב. ט) עי' ר"מ הל' ע"ז פ"ז ה"י. י) עי' ר"מ שם פ"ד ה"ו והל' שחיטה פי"ד הי"ג וכ"מ ולח"מ שם. יא) לפי חסתם משנה בתמורה ל"ג ע"ב, ודלא כר"מ הל' חו"מ פ"ג הי"א. יב) ר"מ הל' תרומות פ"ב הט"ז. יג) ר"מ פ"ז מה' שמיטה ויובל ה"ג. יד) עי' חינוך ומנ"ח.

קמז. א) ר"מ פ"ז מה' מ"א ה"א יו"ד סי' ס"ד ס"א. ב) ר"מ שם ה"ב

משרשי המצוה מה שידוע ומפורסם, כי לפי המאכלים יתפעל הגוף בבריאותו או בחולי, כי בשר הגוף הווה ונפסד בכל יום ויום, ולפי אכילת מאכלים הטובים יתהווה בהיפוך ויתחזק הגוף, ובמאכלים הרעים יתקלקל. ודבר זה מפורסם לחכמי הטבע כי החלב הוא קר ביותר מן הדאוי ומפסיד האוכלו, ומשבש תכונת הטבע אף כי הוא מטמטם את הלב, וכ"ש רופאי זמנינו כמה מזהירין על אכילת שומן מחלב בהמות שקשה לכל מיני חולאים, לבד מה שנתבאר לחכמי ישראל האמתים רז"ל כי הוא מטמטם את הלב, ולכן הזהירנו הכתוב מלאכלו. ועד"ה לפי שהחלב נקרב על המזבח, והאוכל ממנו משתמש בפתגם המלך, ומטעם זה חלב חיה מותר לפי שאינה קריבה, והכן.

מפ' חולין וכריתות בכמה מקומות, ר"מ פ"ז מס"א, סה"מ ל"ת קפ"ח, סמ"ג לאוין קל"ח, סמ"ק סי' ר"ד, יראים קס"ד, יו"ד סי' פ"ד.

משנה הלכות

קבוע[ג]. עובר הנמצא במעי אמו השחוטה אין בו איסור חלב ויש חולקין[ד].

איזה חלב אסור. ג' חלבים הם האסורין, שעל הקרב, ושעל הכליות ושעל הכסלים[ה]. עוד יש בבהמה חוטין וקרומיות שאסורין משום חלב[ו].

חלב נפל ושאר ספיקות. בהמה שהפילה נפל נחלקו רז"ל[ז] אי חלבו כבשרו. הושיט ידו למעי אמו אם כלו חדשיו חייב עליו משום חלב[ח]. חי וכלו חדשיו במעי אמו שחוטה חייב עליו משום חלב[ט]. הכוי חלבו אסור מספק ואין לוקין עליו[י]. וכל שיסתפק אם הוא חיה או בהמה חלבו אסור ואין לוקין עליו[יא].

שאר פרטים. חלב האליה[יב] וחלב חיה מותר[יג]. גדי שצלאו בחלבו אסור לאכול אפילו מראש אזנו, שהחלב מפעפע אפילו ממטה למעלה[יד]. עוד יש חלב על גבי הקיבה הנקרא דאקשתא שמונחת כעין קשת, ודאייתרא, ופליגי עלייהו בגמ'[טו] ואנן נוהגין לאיסורא בתרווייהו[טז]. איסור נבלה וטרפה חלים אאיסור חלב[יז]. שומן הלב והמעיים מותר חוץ מראש מעיים[יח].

נאמנות הטבח. ואמרו רז"ל[יט] שהטבח נאמן על חטיטת הגיד וניקור החלב[כ]. טבח שנמצא אחריו חלב אם היה כזית אפילו במקומות הרבה מלקין אותו מרדות ומעבירין אותו, ואם היה כשעורה מעבירין אותו (סמ"ג)[כא].

ג) שם ה"א. ד) ר"מ שם ה"ג וראב"ד וה"ה שם יו"ד שם ס"ב. ה) ר"מ שם ה"ה יו"ד שם ס"ו' ט' י"ב.
ו) ר"מ שם ה"י יו"ד שם ס"י י"א י"ג י"ד. ז) הולין ע"ה ע"א ר"מ שם ה"א. ח) ר"מ שם ה"ד יו"ד שם
ס"ג. ט) ר"מ שם ה"ג יו"ד שם ס"ב כשם י"א. י) ר"מ שם פ"א הי"ג יו"ד שם ס"א. יא) ר"מ
שם הי"ב יו"ד סי' פ' ס"ה. יב) ר"מ שם פ"ז ה"ה יו"ד סי' ס"ד ס"ה. יג) ר"מ שם פ"א ה"ט פ"ז ה"א
יו"ד שם ס"א וסי' פ' ס"א. יד) ר"מ שם פט"ו הל"ב יו"ד סי' ק"ה ס"ה. טו) הולין דף מ"ט ע"ב ג' ע"א.
טז) ר"מ שם פ"ז ה"ו והג"מ שם אות ד' יו"ד סי' ס"ד סי"ד. יז) ר"מ שם פ"ז ה"ב ט"ז יו"ד שם ס"ק א'.
יח) ר"מ שם ה"ט יו"ד שם סט"ו (ועי' גם ברמ"א סי"ב ודוק). יט) חולין פ"ט ע"ב. כ) ר"מ שם הכ"א
פ"ה ה"ז יו"ד סי' ס"ה סי"ג י"ד. כא) ר"מ שם פ"ט הכ"א יו"ד שם סעי' כ"א.

מצוה קמח

כל דם לא תאכלו (ל"ת פ"א)

הזהיר הקב"ה שלא נאכל דם בהמה חיה ועוף, שנאמר (ויקרא ז' כ"ו) כל דם לא תאכלו, ונאמר לעוף ולבהמה, וחיה בכלל בהמה. ונכפלה אזהרה בדם בהרבה מקומות בתורה לחומר האיסור שבה.

משרשי המצוה מה שמבואר בכתוב כי הדם הוא הנפש, ואע"פ שהבשר הותר הנפש ראויה שתהיה אסורה, שהרי סוף סוף רוחניות הוא ואין ראוי שתאכל נפש את הנפש. ועוד כי בהתערב נפש הבהמית עם דם האדם לא תוכל הנפש להשיג בוראה מפני נפש הבהמית אשר בה, וידוע שהאוכל ישוב בגוף הנאכל, ואם יאכל האדם הדם תהיה עובי וגסות בנפש האדם כמו נפש הבהמה. ועיין עוד לעיל בטעם החלב.

חולין פרק ח' כריתות פרק א', ר"מ פ"ו מהמ"א, סה"מ ל"ת קפ"ד, סמ"ג לאוין קל"ז, סמ"ק סי' ר"ה, יראים קס"ו, מויו"ד סי' ס"ד.

משנה הלכות

ועיין ש"ע פרטי דינים. ובסמ"ג הנ"ל האריך הרבה, ע"ש. ונוהג איסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ומאד צריך להזהיר במדינה זו ולענין הניקור כי רוב הטבחים אינם יראי ה' בעונ"ה.

קמח) גדד החיוב. האוכל כזית (ביבמות קי"ד ע"ב דדם צריך רביעית, ובכריתות כ"ב ע"א דדם בכזית, ובאחרונים האריכו) מדם בהמה חיה או עוף, בין טהורים בין טמאים במזיד חייב כרת, ובשוגג חטאת[א].

דם המותר. דם אדם מותר מה"ת, ואסור מדרבנן כשהוא בעין[ב]. דם דגים נאכל כשיש בו קשקשין, וכן דם חגבים טהורין, חגבים טמאין ושקצים ורמשים הדם כבשר שלהם[ג]. דם בצים מותר[ד], ואם בא על ידי זכר אסור משום דסופו לעשות אפרח, ועיין יו"ד סי' ס"ו[ה] פרטי דינים.

מיני דם. ואינו חייב כרת אלא על דם הנפש[ו]. דם התמצית, ודם האברים, והכבד, והטחול, ודם הקזה שאין הנשמה יוצא בו, אינו אלא בלאו[ז]. וכל היוצא מן הטמא טמא[ח]. דם הבלוע בבשר כל זמן שלא פירוש מותר לאכול הבשר עם הדם הבלוע לתוכו, ולפיכך מותר לאכול בשר חי בלא מליחה כל זמן שהודחה מדם בעין[ט].

מליחת בשר. הרוצה לבשל בשר בקדרה חייבו חכמים למלחו מקודם להוציא ממנו הדם שלא יהיה

קמח. א) ר"מ פ"ו מה' מ"א ה"א יו"ד סי' ס"ו ס"א (ועי' סי' ס"ז ס"א ודוק). ב) ר"מ שם ה"ב יו"ד סי' ס"ו ס"ו. ג) ר"מ שם ה"א יו"ד שם ס"א וס"ט. ד) ר"מ שם פ"נ ה"ט יו"ד שם ס"ז. ה) ס"ב עד ס"ט.
ו) ר"מ שם פ"ו ה"ג יו"ד סי' ס"ז ס"א. ז) ר"מ שם ה"ד יו"ד שם. ח) ר"מ שם פ"ג ה"א יו"ד סי' פ"א.
ט) ראב"ד שם פ"ו הי"ב ו"ד סי' ס"ז ס"ב.

פרשת שמיני יש בה ו׳ מ״ע י״א מל״ת

מצוה קמט

ראשיכם אל תפרעו (ל״ת פ״ב)

הזהיר הקב״ה שלא יכנסו הכהנים לבית המקדש מגודלי שער הראש כאבלים, שנאמר (ויקרא י׳ ו׳) ראשיכם אל תפרעו, וביחזקאל (מ״ד כ׳) כתיב ופרע לא ישלחו.

משרשי המצוה מה דכתיב עבדו ה׳ בשמחה, ועוז וחדוה במקומו. כי השמחה האמתית של מצוה, בלי הוללות ח״ו, נותנת גמר ושלימות להגיע אל המכוון, ועצבון בעבודה מורה שאין עבודתו

משנה הלכות

פורש ממנו בשעת הבישול׳. יצא ממנו דם לאחר שנמלח כראוי אינו אלא מוהל בעלמא[א]. הכבד אמרו ז״ל[ב] שכולו דם והתורה התירה, וצולין אותו קודם הבישול[ג].

דם שבשלו או כבשו. דם שבשלו דעת הרבה ראשונים דאינו אסור אלא מדרבנן. ועיין ש״ך וטו״ז יו״ד סי׳ פ״ז ובב״י ומהר״ם שי״ק יו״ד סי׳ ק״ג ושו״ת בית שערים יו״ד סי׳ קנ״ז, ופלא אכל הני פוסקים שלא הביאו דברי הרמב״ם פ״ו מהמ״א ה״ו, ח״ל בד״א בלב העוף שאין בו כזית דם, אבל אם היה לב בהמה חייב כרת שהרי יש בו כזית מדם שבתוך הלב שחייבין עליו כרת, הרי מפורש דדם שבשלו חייב כרת לר״מ[ד] וצע״ג ובחידושי הארכתי. דם הכבוש מעל״ע נחלקו האחרונים[טו] אי הוי כבשלו ואינו אסור אלא מדרבנן.

שאר פרטים. דם שליל במעי בהמה אסור כדם הילוד[טז]. דם כוי אף למ״ד דהוי בריה בפני עצמו אסור[יז]. ויש קרומים וחוטים שאסורין משום דם[יח]. ושנינו במס׳ מכות (דף כ״ג) אם הדם שנפשו של אדם קצה בו כן, גזל ועריות לא כל שכן שהנשמר מהם זוכה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות. דם מותר בסחורה (פרי תואר סי׳ קי״ז ונוב״י ת׳ חיו״ד). ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קמט) האיסור בכהן הדיוט. כהן הדיוט הראוי לעבודה[א] שגדל שערו ל׳ יום[ב] ונכנס למקדש במזיד, ועבד עבודה עובר בלאו, וחייב מיתה בידי שמים[ג], ואם התרו בו מלקין אותו[ד], ועבודתו כשרה[ה]. נכנס לבהמ״ק ולא עבד עבודה להרמב״ם לוקה הואיל וראוי לעבוד[ו], והראב״ד

ז) ר״מ שם ה״י י״א י״ב יו״ד סי׳ ס״ז ס״א וסימן ס״מ. יא) ש״ך י״וד ס״ק ע״ח ט״ז שם ס״ק מ״ז.
יב) חולין דף ק״ט ע״ב וכפרש״י שם ד״ה הכבד. יג) ר״מ שם ה״ז יו״ד סי׳ ע״ג ס״א. יד) כן פירש
הלח״מ שם, ולא כה״ה שם. טו) עי׳ פרמ״ג בפתיחה לה׳ מליחה בעיקר הא׳ וחו״ד יו״ד סי׳ ע׳ ביאורים אות
ד׳ ומנ״ח. טז) ר״מ שם ה״ה יו״ד סי׳ ס״ו ס״א. יז) מנ״ח מהסתיא דכריתות כ״א ע״א. יח) ר״מ
שם פ״ז ה״י יו״ד סי׳ ס״ה ס״א.
קמט. א) ר״מ פ״א מה׳ ביאת מקדש המ״ו. ב) שם הי״א ג) שם ה״ח. ד) שם המ״ו הל׳
סנהדרין פי״ט ה״ב. ה) שם הל׳ ביאת מקדש ה״מ. ו) שם המ״ו.

מלב ונפש, וכאלו היה עליו לטורח מצות המלך, ולב שמח יטיב בדרכי ה'. וגודל שער מורה על אבלות, ואין לבא אל שער המלך בלבוש שק, רק דרך ששון ושמחה ותענוג. ומתוך קביעות מחשבותינו בגודל וחשיבות המקום תתפעל הנפש, אם ללבוש הגוף כך כל שכן שצריך ללבוש הנפש והנשמה שיהיו שלמים על משמרתם לעבוד ה' בשמחה בכל עת.

תענית פ"ז סנהדרין כ"ב פ"ג, ר"מ פ"א מביאת מקדש, סה"מ ל"ת קפ"ג, סמ"ג לאוין ש"א, יראים שד"מ.

מצוה קנ

דין קרוע בגדים (ל"ת פ"ג)

הזהיר הקב"ה שלא יכנסו הכהנים למקדש קרועי בגדים, שנאמר (ויקרא י' ו') ובגדיכם אל תפרומו.

משנה הלכות

והרמב"ן חולקין, דאכניסה לחוד בלי עבודה אינו אלא מעלה דרבנן[ז]. כהן המגדל פרע ולא נכנס למקדש לדעת הרמב"ם[ח] מותר, ולהראב"ד אסור מדרבנן.

כה"ג. כהן גדול מסתפר מע"ש לערב שבת, וכן כהן משיח שעבר כגון שמינו אחר תחתיו ביום הכפורים, דהשני כל מצות כהן גדול עליו, ותמיד הם באיסור גדל פרע, ואין לוקין עליו דאין בו מעשה[ט]. וביראים[י] כתב דאפרע דכהן גדול שהוא בכל יום אינו חייב מיתה ביד"ש על פרועו אלא לאחר שלשים יום. ולדעת הרמב"ן, שכל איסור ביאה ריקנית אינו אלא מדרבנן, לא אסרו אלא בין האולם ולמזבח, וכנגד המזבח לא אסרו[יא]. כהן גדול שנצטרע אסור לגלח, דעשה דמצורע דוחה הל"ת דגדל פרע[יב]. כהן גדול שקבל עליו נזירות גדולה אסור לו לגלח ועובר על גידול פרע בשב ואל תעשה[יג]. ובמס' נזיר[יד] נחלקו ר' מתנא ובר פדא אי אמרינן מקצת היום ככולו[טו], ולמ"ד דאמרינן נמצא ביום שלשים לאחר צאת הכוכבים הוה שלשים יום וחייב אביאה כיון דאמרינן מקצת היום ככולו. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה הראוים לעבודה.

קנ) גדר האיסור. דין קרוע בגדים ופרוע ראש אחד הוא, ואם עבד עבודה קרוע בגדים חייב מיתה בידי שמים[א], ומלקות בהתרו בו[ב], ולהרמב"ם[ג] עבודתו כשרה, והרמב"ן[ד] כתב דהוה ליה כמחוסר בגדים ומחלל עבודה. שיעור הקריעה לחייב בה טפח

ז) ראב"ד שם ורמב"ן בסה"מ לאוין ע"ג קס"ג וקס"ד ובפירושו עה"ת ויקרא י' ט', והובא בכ"מ. ח) שם ה"י.
ט) שם ומנ"ח. י) סי' שד"מ. יא) סה"מ ופירוש התורה הנ"ל. יב) ר"מ הל' טומאת מצורע פ"י ה"ו. יג) עי' מנ"ח. יד) דף ה' ע"ב. טו) מנ"ח.
קנ. א) ר"מ פ"א מהל' ביאת מקדש הי"ד. ב) ר"מ הל' סנהדרין פי"ט ה"ב. ג) ר"מ הל' ביאת מקדש שם. ד) בספר המצות ל"ת קס"ד.

משרשי המצוה מה שכתבתי בפרועי ראש (מצוה קמ"ט). ונכפלה אזהרה זו בכהן גדול מפני תוספות דבר בו, שאינו רשאי לקרוע על מת שימות לו אפילו שלא בשעת עבודה כדרך שבני אדם פורעין על מתיהן. ואמרו בספרא כהן גדול פורם מלמטה וההדיוט מלמעלה. והטעם באלו כי דרך כבוד ואזהרה שלא לקרוע בגדי מלכות שעליהם וליכנס בהיכל המלך, ואם ללבוש הגוף כן כ"ש לבוש הנפש הנעשה ע"י מצות שצריך שיהא שלם בלי קרעים. כי עלבון לנפש כאשר הגוף בלתי שלם, והוא צריך לעמוד על משמרתו ער ולא ישן, וקרעים תלבוש נומה (משלי כ"ג), ולבוש הנפש בקרוע מעיד על חסרון הנשמה. ונאמר בטמא בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע, הא למדת גודל השער יותר מדאי לישראל וקריעת הבגדים דומזים בטומאה, ולכן בגדיכם אל תפרומו.

סנהדרין פ"ג, ר"מ פ"א מביאת מקדש, סה"מ ל"ת קס"ד, סמ"ג לאוין ש"א, יראים שמ"ח.

משנה הלכות

כשיעור הקריעה על המת[ה]. נקרע הבגד לגמרי נוסף עליו לאו משום מחוסר בגדים, ועבודתו פסולה לדברי הכל[ו]. ואינו חייב אלא כשעבד עבודה תמה שאין אחריה עבודה, עבד עבודה שיש אחריה עבודה אינו חייב מיתה אלא מלקות[ז]. לבש בגדים מקורעים ועבד או נכנס בבהמ"ק (להרמב"ם דגם על הכניסה עובר) עובר בלאו זה, ועיין מנ"ח וצע"ק[ח].

כה"ג אבל. כהן גדול כשמת קרובו פורם מלמטה טפח[ט], ונראה דאם נכנס בו לעבודה חייב ג"כ. והנה הלאו הזה כשקרע על מתו, אבל לענין דינא דעבודה לא צריך כל דיני קריעה על מת, וכגון שקרע מיושב או שנודע לו שמת לו מת וקרע, ואח"כ נודע שהיה חי באותה שעה ואח"כ מת שחזר וקורע, וכיוצא בזה, מ"מ לענין עבודה אין נ"מ בכל דינים אלו, כיון שקרוע בגדים הוא[י]. ואינו חייב אלא כהן הראוי לעבודה ובשעת עבודה[יא].

איסור על שאר אדם. כהן פסול וכל אדם מישראל אסורים ליכנס מעזרת ישראל ולפנים שיכור, או קרוע בגדים, או מגודל שער דרך נוול, שאין זה דרך כבוד ומורא[יב]. ועיין מנ"ח בכהן שלבש יתור בגד על בגדי כהונה וקרעו אי חייב עליו. ונוהג בבית המקדש בזכרי כהונה, ולהרמב"ן לאו זה דקרוע בגדים נכלל עם הלאו שלא לעבוד מחוסר בגדים.

ה) חינוך. ו) מנ"ח. ז) מנ"ח. ח) עי' מנ"ח. ט) ר"מ פ"ח מה' כה"מ ה"ו. י) עי' מנ"ח. יא) ר"מ פ"א מה' כה"מ הי"ד ט"ו. יב) שם הט"ז.

מצוה קנא

ומן המקדש לא יצא (ל"ת פ"ד)

הזהיר הקב"ה שלא יצאו הכהנים מן המקדש בשעת עבודה, שנאמר (ויקרא י' ז') ומפתח אהל מועד לא תצאו, ובכה"ג כתיב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל, הוי אומר בשעת עבודה.

משרשי המצוה להראות גודל וחשיבות העבודה שלא יניחנה ולא יחליפנה בשום דבר שבעולם. גם כי ודאי נראה זלזול למי שצוה בעבודה שיניח כהן המשרת עבודת הקדש ויצא לעסק אחר, כי מראה בעצמו שיש בעולם דבר גדול מעבודת ה', אחד שהיא נדחת בשביל דבר אחד אפילו לפי שעה. ולכן הזהיר עליה במיתה. לבד כי הכהן הופרש לעבודת הקדש, והוא צריך להיות מחשבתו פנויה בכל הזמן שם לקשר עולמות, וכאשר יצא יפריד ממנו המחשבה ויפסוק הקשר ויצא לחוץ ידבר.

סנהדרין י"ה הוריות י"ב זבחים י"מ, ר"מ פ"ב מביאת מקדש, סה"מ ל"ת קפ"ד.

משנה הלכות

קנא) **יציאתו בשעת עבודה.** אחד כהן גדול, ואחד כהן הדיוט שעוסק בעבודה והניחה באמצע ויצא לחוץ, אפילו חזר מיד עובר אלאו זה, ובמזיד חייב מיתה בידי שמים[א], ובהתראה מלקות[ב]. ואין חלוק אם יצא מן המקדש מחמת שום סיבה בעולם, יצא משום פקוח נפש מותר דדוחה כל התורה, וביומא[ג] ר"ע דורש מעם מזבחי תקחנו למות ולא מעל מזבחי, אבל להחיות אפילו מעל מזבחי[ד].

כהן אונן. כהן הדיוט שמת לו מת שצריך להתאבל עליו, באמצע העבודה אסור לו לצאת, ואינו משלים את העבודה משום דנעשה אונן ואינו עובד אלא נותנה לכהן אחר לגמרה ואחר כך יצא[ה], ולדעת רש"י יומא[ו] משלים העבודה שהתחיל בה בהיתר ויוצא. כהן הדיוט אינו מקריב אונן[ז]. משוח מלחמה דינו ככהן הדיוט לדינים אלו[ח]. כהן הדיוט שעבד אונן מחלל העבודה[ט], ואינו לוקה מפני שאינו לאו מפורש[י]. המפסיק באמצע עבודה ולא יצא מבית המקדש אינו עובר[יא]. מוסיף עליו כהן גדול שלא יצא מן המקדש כלל, ועובד אונן[יב], ועיין מל"מ[יג] אי גם מתחיל בעבודה אונן או אסור להתחיל מדרבנן. ולא ילך אחר המטה[יד], ונחלקו אי מדאורייתא או מדרבנן[טו]. ואין חילוק בין חול לשבת ויו"ט בדין אונן לקדשים[טז].

נוהג בזמן הבית בזכרי כהונה.

קנא. א) ר"מ פ"ב מה' ביאת מקדש ה"ח. ב) שם פי"ט מה' סנהדרין ה"ב. ג) דף פ"ה סע"א.
ד) מל"מ הל' ביאת מקדש שם. ה) ר"מ שם ה"ו ומל"מ. ו) דף י"ג סע"ב, ולעי' מל"מ שזה אליבא דר' יוסי. ז) ר"מ הל' ביאת מקדש שם ה"ו. ח) מנ"ח ע"פ הוריות י"ב ע"ב. ט) ר"מ פ"ב מה' ביאת מקדש ה"ו. י) שם ה"ז וכ"מ. יא) מנ"ח. יב) ר"מ שם ה"ו. יג) שם. יד) ר"מ פ"ה מה' כה"מ ה"ח.
טו) עי' כ"מ שם ורמב"ן על התורה ויקרא כ"א י"ב ובפה"מ לאוין קס"ח ומנ"ח. טז) עי' מנ"ח.

מצוה קנב

יין ושכר אל תשת (ל"ת פ"ה)

הזהיר הקב"ה שלא להכנס למקדש כשהוא שתוי יין ושלא להורות שכור, שנאמר (ויקרא י' ט') יין ושכר אל תשת אתה ובנך בבואכם אל אוהל מועד.

משרשי המצוה כי השכרות מוליד ג' דברים, שינה, וגסות הרוח, ובלבול השכל, ולפיכך אין ראוי שיתעסק שתוי בדברים היקרים כמו עניני המקדש ודברי התורה, שצריך דעת מיושב בטוהר המחשבה לכוין עבודתו והוראתו, שלא לטעות בענינים ויגרום לחורבן העולם. והחכם צווח אל תראה יין כי יתאדם, מבחוץ הוא נראה טוב ומכפנים הוא רע ואחריתו כנחש ישך. הנחש הזה מושך לאדם ואינו מרגיש כיון שהלך מעט מתחלחלת המכה. כן הדבר היין הזה, כשהוא שותה הוא מתוק ולבסוף הוא ממיתו.

זבחים י"ז פנהדרין כ"ב פ"ג כריתות י"ג כתובות י' עירובין ס"ד, ר"מ פ"א מביאת מקדש, סה"מ ל"ת ע"ג, סמ"ג לאוין ש', יראים שמ"ג סימן קל"ג, יו"ד סי' רמ"ב חו"מ סי' ז'.

משנה הלכות

קנב) שתיית יין המחייבת. כהן הכשר לעבודה ששתה רביעית יין בבת אחת ונכנס למקדש ועבד, עבודתו פסולה וחייב מיתה בידי שמים, וצריך שיהיה יין חי ועברו עליו מ' יום משנעשה ושתה בבת אחת, חסר אחד מכל התנאים פטור אבל אסור ואינו מחלל עבודה, שתה יותר מרביעית אף על פי שהיה מזוג ושתה מעט מעט ולא בפעם אחת חייב ופוסל העבודה[א].

פרטי האיסור לכהנים. כהן שפסול לעבודה אינו בכלל האזהרה[ב]. ולדעת הרמב"ם חייב על הכניסה אפילו בלי עבודה[ג], וחולקין עליו הרבה ראשונים ז"ל[ד] עיין מצוה הקודמת. וכל אחד מישראל אסור ליכנס למקדש מתחלת עזרת ישראל שתוי מחמת מורא מקדש[ה]. אנשי בית אב אסורין לשתות יין, שמא יצטרכו לסייע בני משמרתן[ו]. ובגמרא' נחלקו כהנים בזמן הזה האיך שותין משקין שמא מהרה יבנה בית המקדש ויצטרכו לעבוד, ואמר רבי קלקלתן זו היא תקנתן, כיון שזה זמן רב לא בא לא חיישינן. עוד תניא בת"כ[ז] חוקת עולם לרבות יציקות ובלילות תנופות והגשות קמיצות וההקטרות והמליקות והקבלות והזאות. הוראה. ובכלל האזהרה שלא להורות שכור ואין לוקין עליו, ואם הורה בדבר שהצדוקים מודים בו מותר[ח]. שכור מותר ללמד תורה, ואם היה חכם קבוע להוראה אסור, שלימודו

קנב. א) ר"מ פ"א מה' ביאת מקדש ה"א. ב) שם ה"ב ג'. ג) זבחים י"ד ע"ב ד"ה שיכור. ד) עה"ת ויקרא י' ט' וסה"מ לאוין ע"ג. ה) כ"מ שם ה"א ומנ"ח. ו) שם הט"ו. ז) הראב"ד שם ורמב"ן בסה"מ שם והובא בכ"מ. ח) ר"מ שם הי"ז. ט) שם ה"ו. י) תענית דף י"ז סע"א. יא) שמיני פרשתא א'. יב) ר"מ שם ה"ג סה"מ לאוין ע"ג ומנ"ח יו"ד סי' רמ"ב סי"ג בהגה וש"ך ס"ק כ"א וט"ז ס"ק ג'.

מצוה קנג

סימני בהמה וחיה (מ"ע ס"ח)

צוה הקב"ה לבדוק סימני בהמה וחיה להבדיל בין טמאה לטהורה, שיהיו מעלה גרה ושוסעת שסע, שנאמר (ויקרא י"א א' ב') זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ, כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו, וכתיב (שם מ"ז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל.

משרשי המצוה כי טנוף הגוף יזיק לנשמה, וכמו שהאומן הנכבד לא יוכל לעשות ולגמור מלאכתו בלי כלים, כן הנשמה לא תשא כחה לפועל בלתי הכנת הגוף. וראיה משני אומנים שעושים מלאכה אחת, יש שינוי ביניהם מצד הכלים, כן תמצא ששני אשישות ששמנם שוה ואורן אינו שוה, כי יהיה החסרון וההפרש מצד דקות הפתילה או נקיות המנורה, וכן שני אילנות

משנה הלכות

הוראה הוא[יג]. שתה כדי רביעית בלבד, ואף לא היה בו מים כל שהוא, וישן מעט או הלך כדי מיל מפיג את היין, אבל שתה יותר מרביעית כל שכן שדרך הרגל טורדתו ושינה משכרתו[יד], אבל רוכב לא[טו]. יין שבתוך הסעודה אינו משכר[טז]. מיהו אם סעד סעודת שמחת יו"ט, או נשואין, או סעודת פורים, אף על פי שלא שתה אלא בסעודה, אין לו להורות[יז], כדאמרינן[יח] רב לא מוקים אמורא עליה מיומא טבא לחבריה, פי' אחר אכילה של יום ראשון לצורך מחר משום שכרות (סמ"ק ר"פ). ונוהג בכהנים במקדש, בראוים לעבודה, ולהוראה, בכל מקום ובכל זמן במי שראוי להורות.

קנג) הסימנים. כל בהמה וחיה מעלת גרה ומפרסת פרסה טהורה, וכל שאין לה השני סמנים הללו טמאה הוא. וכל בהמה וחיה מן הטהורים שמעלות גרה אין להם שיניים בלחי העליון, וכל בהמה שמעלה גרה ואין לה שיניים מלמעלה, יש לה פרסה חוץ מבן גמל[א]. נמצא המוציא בהמה שנחתכו פרסותיה ואינו מכירה בודק אם אין לה שיניים בודאי שהיא כשרה, ובלבד שיכיר שאינה בן גמל, מצא בהמה שפיה חתוך ואינו מכירה, בודק פרסותיה אם מפרסת פרסה כשרה ובלבד שיכיר את החזיר, ואם יש לה קרניים מותרת אפילו אינו מכיר חזיר כי החזיר אין לו קרניים, עוד יש סימן טהרה אם

יג) שם ה"ד ש"ך שם סס"ק י"ט. יד) שם ה"ה. טו) תוס' תענית דף י"ז ע"א ד"ה ויודע, מג"א סי' צ"ט ס"ק א'. טז) עי' ש"ך יו"ד סי' רמ"ב ס"ק י"ט. יז) רשב"א בתשו' סי' רט"ז. יח) ביצה דף ד'. קנג. א) ר"מ פ"א מה' מאכלות אסורות ה"ב יו"ד סי' ע"ט ס"א.

במקום אחד ופירותיהם משונים, הכל לפי הכנת היניקה. לפיכך הזהירה התורה בסימני טהרה לזכך הגוף בהמנע ממנו מינים טמאים. עוד אמרו ענין סימני טהרה מעלה גרה, שמסתפק מיניה וביה ואינו חוטף מאחרים, שוסעת כדי שלא יהא דורס. ועד"ה סימני טהרה רמז לישראל, שתי פרסות עוה"ז ועוה"ב, ומעלת גרה רומזת שלאחר גמר אכילתן בעוה"ז קרן קיימת לו לעוה"ב. אבל החזיר שנמשלו בו עכו"ם גרה לא יגר, כלומר אוכלים בעוה"ז ואין להם חלק לעוה"ב.

הולך נ"מ ק"ב ע"ז ה' כתובות פ' בכורות ו', ר"מ פ"א ב' נ' מס"א, סה"מ מ"ע קמ"מ, ל"ת קע"ב, סס"ג עשין נ"מ, לאוין קכ"ז, סס"ק סי' ר"ו, יו"ד סי' פ' פ"א קט"ו, יראים ק"ל.

מצוה קנד

שלא לאכול טמאים (ל"ת פ"ו)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול מבהמה וחיה טמאה, שנאמר (ויקרא י"א ד') את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה את הגמל וגו', ונלמדו שאר בהמה טמאה מק"ו מגמל וחזיר (ואין שייך לומר אין עונשין מן הדין, עיין בראשונים).

משנה הלכות

מצא בהמה פיה חתוך, וגם פרסותיה חתוכות, בודק תחת כנפי העוקץ אם בשרו מהלך שתי וערב טהור הוא, ובלבד שיכיר ערוד שיש לו גם כן סימן זה וטמא[ב].

מינים הטהורים. ג' מיני בהמה, וז' מיני חיה, טהורים ודאי הן ואין צריכין לבדוק אחריהם למכיר בהן ואלו הן מן הבהמה: שור, כשב, תיש; מן החיה: איל, וצבי, ויחמור, ואקו, ודישן, ותאו, וזמר; וכולן מפורשין בתורה[ג]. כוי ספק חיה וספק בהמה[ד].

סימני חיה. ומצוה להפריש בין החיה ובין הבהמה שזה חלבו אסור (בהמה) וזה חלבו מותר (חיה)[ה]. דם החיה טעון כיסוי ולא דם הבהמה[ו]. סימני חיה, קרניה מפוצלות, ומפריס פרסה ומעלה גרה[ז]. הצבי צריך שיהיו בקרניו שלשה סמנים הללו, עגולות וחדודות כקרני השור והעז שהם חדודות בראשם, וחריקות כקרני העז, וכל שיש בה ג' סמנים הללו כרוכות וחדודות וחרוקות, אוכל מחלבה ודמה טעון כיסוי[ח].

שאר כללים ופרטים. והרמב"ן[ט] וחבל פוסקים דעימיה כתבו שאין ראוי למנות בדיקת סימני טהרה למצוה, כי מאחר שאסרה התורה קצת בהמות מן ההכרח להודיענו סימני הטהורות להפרישנו מן האיסור. שור הבר מין בהמה הוא וצריך לכסות דמו מספק (ש"ך)[י]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בכל אישי ישראל. מיהו אין לנו עתה אלא מה שקבלנו במסורת מאבותינו (ש"ך)[יא].

קנד) האיסור. האוכל כזית בשר בהמה חיה או עוף הטמאים, במזיד והתראה לוקה. ויש בו עוד איסור עשה דאת זה תאכלו. ובאו שאר בהמה

ב) ר"מ שם ח"ג ועי' מ"מ יו"ד שם. ג) ר"מ שם ח"ת. ד) ר"מ שם תי"ג יו"ד סי' פ' ס"ו. ה) ר"מ שם ח"מ. ו) ר"מ שם. ז) ר"מ שם ח"י יו"ד שם ס"א ח) שם שם. ט) סה"מ שורש ו', חובא בחינוך. י) יו"ד סי' פ' ס"ק ג' ע"פ רמ"א סי' כ"ח ס"ד. יא) סי' פ' ס"ק א', ועי' פמ"ג.

משרשי המצוה מש"כ באזהרת טרפה, כי יודע אלקים כי כל המאכלים שהרחיק מהם עמו יש בהם נזקים מצוים לגופם, עיין לעיל מצוה ע"ה. ואפילו יבא רופא הבקי ויאמר לסמוך עליו שאין אלו מזיקים שקר דובר, כי לא יכלו הטבעיים להשיג בעלי חיים, אלא מי שבראן והמציאן יש מאין הוא יודע מזנם וטבעם על מה שהוא, והוא רופא נאמן בורא כל, האומר לא תאכל דבר פלוני שהוא מזיק, אכול דבר פלוני שהוא מועיל, ואליו יש לשמוע. ועד"ה זאת החיה, שמביא חיים לנפש, אשר תאכלו, שיוכל לעבוד את בוראו, מכלל שהבהמה ממיתה והכל להשלמת הנפש.

מראה מקומות עיין מצוה קנ"ב.

משנה הלכות

וחיה הטמאין מק"ו דחזיר וגמל המפורשים בתורה[א]. ואין להקשות דאין לוקין מן הדין, דאינו אלא גילוי מלתא בעלמא ולכן לוקין עליו, וה"ה כתב משום דאיכא עוד איסור עשה לוקין אפילו מק"ו[ב], ובספרי שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' קי"ט) הארכתי בזה.

כמה פרטים. סימני טומאה הם כל שאינה מעלת גרה או אינה מפרסת פרסה[ג]. ואין חילוק בין חלבה לבשרה על הכל עובר בלאו ועשה[ד]. בשר אדם אסור בעשה ויש חולקין שאפילו איסור עשה אין בו[ה]. בשר ישראל מת אסור בהנאה[ו], מת עכו"ם עיין יו"ד סי' שמ"ט ושו"ת משנ"ה[ז] בשם רדב"ז. כל מיני טמאים מצטרפים לכזית[ח].

היוצא מן הטמא. כל היוצא מן הטמא טמא, לפיכך טמאה שילדה מין טהורה אסור באכילה ולוקין עליו[ט]. בהמה שנמצאת בה בריה שיש לה שני גבים, ושני שדראות, אסורה באכילה וזו השסועה שנאמרה בתורה (ר"מ פ"א ממ"א)[י]. נבלת בהמה טהורה ובהמה טמאה אין מצטרפין דהוי שני שמות[יא]. חלב בהמה וחיה טמאים וביצת עוף ודג טמאים אסורין מן התורה[יב]. ולענין מלקות יש בזה פלוגתא[יג]. חלב אשה מותר ובלבד שלא יינק מן האשה, וגדול שינק מכין אותו מכת מרדות[יד]. דבש דבורים וצרעין מותר שאינן ממצות אותן מגופן[טו]. חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו, אפילו אומר מבהמה טהורה הוא, אסור שמא עירב בו עכו"ם חלב טמא, ואם שתה מכין אותו מכות מרדות[טז]. וכן אסרו רז"ל[יז] גבינות עכו"ם אף שאין חלב בהמה טמאה מתגבן[יח]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות.

קנד. א) ר"מ פ"ב מה' מאכלות אסורות ה"א ב'. ב) ועי' מל"מ. ג) ר"מ שם ה"א. ד) שם ה"ב יו"ד סי' ס"ד ס"א בש"ך ס"ק ב' וט"ז ס"ק א'. ה) ר"מ שם ה"ג יו"ד סי' ע"ט ס"א בהג"ה ועי' ט"ז בשם הרא"ש ראב"ד שם פ"ג ה"ד. ו) הינוך ש"ך יו"ד שם ס"ק ג'. ז) ח"ג סי' קי"א. ח) ר"מ שם פ"ד הי"ז. ט) ר"מ שם פ"א ה"ה יו"ד שם ס"ב פמ"ג סי' פ"א משו"ז ס"ק א' מנ"ח. י) ה"ז. יא) ר"מ שם פ"ד הי"ז. יב) ר"מ שם פ"ג ה"א יו"ד סי' פ"א ס"א סי' סי' פ"ו ס"א פ"ג ס"ח. יג) עי' ר"מ שם ה"ו ובמ"מ חינוך. יד) שם ה"ד יו"ד סי' פ"א ס"ז. טו) ר"מ שם ה"ג יו"ד שם ס"ח ט'. טז) ר"מ שם פ"ג הי"ג ט"ו יו"ד סי' קט"ו ס"א. יז) ע"ז דף ל"ה ע"ב. יח) ר"מ שם יו"ד שם ס"ב.

מצוה קנה

סימני דגים (מ"ע ס"ט)

צוה הקב"ה לברוק בסימני דגים להבדיל בין הטמא והטהור כשנרצה לאוכלם, שיהיה להם סנפיר וקשקשת, שנאמר (ויקרא י"א ט') את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים ובנחלים אותם תאכלו.

משרשי המצוה כי הסנפיר והקשקשת נולדים בדגים ממותרות הטבע שבהם, ולכן ישאר גופם נקי וטוב לאכול, מה שאין כן דגים שאין להם סנפיר וקשקשת הם לחים מאד, וכל גופם ומותריהם נעצרים בגופם, ולכן הם טמאים (אברבנאל). עוד כי הסנפיר וקשקשת הם כתרים (מגן וצנה), שהם מהנרדפין ולא מן הרודפים, ולכן הם כשרים דאלקים יבקש הנרדף. ועד"ה כי נמשלו ישראל לדגים, כדכתיב וידגו לרוב בקרב הארץ, ובא לרמז ולזרז אותנו שלא נהיה ערומים ממצות ומעשים טובים כדרך שהדגים הטמאים ערומים מקשקשים, אלא שנלבש ונכסה עצמינו תמיד במצות המגינות עלינו כמו שהקשקשים והסנפירים מגינים על הדגים הכשרים.

חולין פ"ת, ר"מ פ"א ממ"א, סה"מ פ"ע קנ"ב ל"ת קע"ג, סמ"ג עשין פ"ב לאוין קכ"ט, סמ"ק סי' רי"א, יראים קל"ת, טור"ד סי' פ"ג.

משנה הלכות

קנה) הסימנים. סימני דגים מפורשים בתורה, כל שיש לו סנפיר וקשקשת, אין לו עכשיו ועתיד לגדל אחר זמן, או יש לו עכשיו ועתיד להשירן בשעה שעולה מן הים, הרי זה מותר, אפילו לא היה להם אלא קשקשת אחת דיו אלא שתהא ברור שהוא מן הדג ולא בא לו ממקום אחר[א]. ויש אומרים שאין להתיר בקשקשת אחת רק כשהיא עומדת תחת לחייו או זנבו או סנפיריו וטוב להחמיר (רמ"א)[ב].

עוברי דגים ובריות משונות. אין לוקחין עוברי דגים (ר"ל רויג בלע"ז) אלא מן המומחין[ג]. וכל שיש לו סנפיר וקשקשת, אפילו אין לו צורת דג, כגון חמרא דים או שאר חיות הים מותרין, פר"ח וש"ס ע"ז[ד], (ועיין באחרונים)[ה]. היה לו קשקשים קבועים ואינם נקלפים ביד או בכלי לא הוי קשקשים[ו]. ונחלקו הפוסקים אי סימני עובר דגים הוי דאורייתא (עיין סמ"ק ור"פ ובש"ע יו"ד סי' פ"ג[ז]).

שאר דיני דגים. דג טהור שנמצא במעי דג טמא טהור[ח], ודג טמא שנמצא במעי דג טהור אסור[ט].

קנה. א) ר"מ פ"א מה' מאכלות אסורות הכ"ד וה"ה שם יו"ד סי' פ"ג ס"א וש"ך ס"ק א'. ב) שם. ג) מגיד משנה שם פ"ג ה"כ יו"ד שם ס"ז. ד) ל"ט ע"א. ה) פרמ"ג משז"ז ס"ק ב' מנ"ת. ו) מ"מ שם פ"א הכ"ד רמ"א שם ס"א. ז) ש"ך ס"ק כ"ד וט"ז ס"ק ט' ופר"ת, ועי' בה"ה ולח"מ שם פ"ג ה"כ. ח) ר"מ שם פ"א ה"ה יו"ד שם ס"ט. ט) ר"מ שם יו"ד שם ס"י.

מצוה קנו

שלא לאכול דג טמא (ל"ת פ"ז)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא לאכול דג טמא, שנאמר (ויקרא י"א י"א) מבשרם לא תאכלו ואת נבלתם תשקצו.

משרשי המצוה מה שכתבתי אצל בהמות טמאות, כי הא־ל ב"ה הרחיק כל מה שנמצא בו מזיק, הן בהמה או עוף או דגים. וכיון שאין להם סנפיר וקשקשת שהם כתרים להגן להם מרעתם טמאים הם, והטומאה יזיק לעם קודש יען שהנשמה תתטנף ותתפעל מהר מהטומאה ומהעבירות, והיזקו ניכר. מה שאין כן לגוים האוכלים, לפי שמורגלים בטומאה וטמאים הם, להכי אין היזקם ניכר, ואדרבה מצא מין את מינו וניעור, ומי שרגיל לאכול סם המות לא יזיקנו. וכבר ידעת מה שכתב הר"מ ז"ל בהל' דעות, הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי ה' היא, שהרי אי אפשר שיבין או שידע דבר בידיעת הבורא והוא חולה. לכן צוה ה' ית' להתרחק ממאכלים המולידים חולי בגוף, כי הגוף הוא כלי הנשמה, ואם יתקלקלו הכלים לא תוכל לעשות בהם פעולתם.

מראה מקומות עיין מצוה קודמת.

משנה הלכות

מצא חתיכות דגים ויש באחת מהן קשקשת, אם החתיכות מתאימות כולן מותרות, ואם לאו, זו שנמצאים הקשקשות עלי' מותרות והשאר אסורות[1]. כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר ויש שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת, מצא חתיכת דג שיש לו קשקשת אין צריך לחזור אחר סנפיר, מצא לו סנפיר לא יאכלנו עד שימצא לו קשקשת[2]. ומהאי טעמא רע המעשה שאוכלים דגים בקופסאות הנקרא טאנא פיש ולא ניכר שום קשקשת עליהם, ולא מאיזה דג הוא, רק מה שנכתב עליו מהבית חרושת, ואין לסמוך על זה לאכלם. אבל אותם שניכרים או שיש עמהם קשקשים אין לאוסרם. ודגים אינן צריכין שחיטה, דכתיב הצאן ובקר ישחט להם ואם את כל דג הים יאסף להם[3]. אין לבשל ולאכול בשר עם דגים, ואם בישל דינו בס', עיין פ"ת[4]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קנו) גדר האיסור. האוכל כזית מדג טמא הגדלים במים ובנחלים, והוא שאין לו סנפיר וקשקשת, ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה, ואם עבר במזיד ובהתראה לוקה[5].

[1] ר"מ שם פ"ג הכ"ד יו"ד שם ס"ד. [2] ר"מ שם פ"א הכ"ד יו"ד שם ס"ג. [3] ר"מ הל' שחיטה פ"א ה"ג יו"ד סי' י"ג ס"א. [4] יו"ד סי' קט"ז ס"ב ופ"ת ס"ק ב'.

קנו. א) ר"מ פ"ב מה' מאכלות אסורות ה"ד.

מצוה קנז

דין עוף טמא (ל"ת פ"ח)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול עוף טמא, שנאמר (ויקרא י"א י"ג) ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו.

משרשי המצוה מ"ש במצוה הקודמת. ולפי שהעופות הטמאות דורסים ואוכלים קודם שימות, האוכל מהם מולידים לו אותה התכונה הרעה בנפש, מלבד שמטמאים אותה ומחליאים אותה חולי נפש. ושלא תאמר כיון שהם עופות קלי התנועה אין בהם פגם, כי אין טומאתם מצד הקלות או כבדות, אלא שיניקתם מצד הטומאה ומשם ניזונים. ואם יאכל אדם אותם יטו אותו למדתם, כי הנפש הבהמיות אשר באדם תמצא את מינה וניעור. וגם

משנה הלכות

מינים שונים, והיוצא מהם. תולעים הגדלים בכלים ובבורות שיחין ומערות, אפילו אין לו סנפיר וקשקשת מותרים, והוא כל זמן שלא פירשו על הארץ[ב]. דם דגים טמאים הרי הוא כגופן[ג]. ציר שלהם אסור מדרבנן[ד], ועי' בש"ך שם ס"ק ח' שהד"מ פסק שהוא דאורייתא.

כבוש ומלוח. דגים טמאים שנמלחו עם הטהורים אסורים, וכן אם נכבשו עמם מעת לעת במים[ה]. ומהאי טעמא יש להזהר בדגים מעושנים (סמאקט פיש בלע"ז) שמניחים אותם במי מלח בגיגית אחת, או בזה אחר זה מאותו מי מלח כדי שיקבלו בהם טעם מלח טמאים וגם טהורים, וב"ה תקנתי במקום אחד שלא לעשות כן לזכות הרבים, אבל יש מקומות שעושים כן ודגים אלו אסורים לאכול. ועיין רמ"א סימן פ"ג דאפילו בהערינ"ג יש להחמיר, ואם הדגים שמנים ויש בהם שמנונית אסור דאורייתא וספיקא לחומרא ע"ש ודו"ק, והכא יותר מחשש הוא דדרכן הכי הוא להני שעושין כן לעולם.

שאר פרטי דינים. דג טמא שנמצא בדג טהור אסור[ו]. דגים טמאים מונחים עם טהורים בחבית אחת או בערבוב על השלחן שמוכרין אותן שם אין לקנותם[ז]. ביצי דגים טמאים אסור כגופן[ח]. מצא חתיכות דגים, ובתוכם דג שיש לו ראש רחב ושדרה, מותר לאכלו דודאי היה לו קשקשים, אבל אם היה הדג שלם ואין אנו רואים בו קשקשים אין לסמוך אראש ושדרה, והחתיכות לעולם אסורות[ט]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קנז) האיסור. האוכל כזית מבשר עוף טמא ביטל מ"ע ועבר על לא תעשה, ובמזיד והתראה חייב מלקות[א].

ב) ר"מ שם הי"ח י"ט יו"ד סי' פ"ד ה"א. ג) ר"מ שם פ"ו ה"א, ועי' שם פ"ג ה"א. ד) יו"ד סי' פ"ג ס"ח. ה) ר"מ שם פמ"ו הל"ד יו"ד שם בהגה. ו) ר"מ שם פ"א ה"ה יו"ד שם ס"י. ז) רמ"א שם ס"ת. ח) ר"מ שם פ"ג ה"א. ט) יו"ד שם ס"ד.

קנז. א) ר"מ פ"ב מה' מאכלות אסורות ה"ד.

רוחות הבעלי חיים מרוחות הטומאה השטין באויר. ובעופות הטהורין יש להן זפק וקורקבן נקלף, שהמזון שמור שם ליהנות ממנו, משא"כ הטמאים מעופפים ומשחיתים ודורסים ואוכלים.

חולין פרק ג', ר"מ פ"ב מהט"א, סה"מ ל"ת קע"ד, סמ"ג לאוין קכ"ח, סמ"ק סי' ר"ז, יראים קל"א, יו"ד סי' פ"ב.

משנה הלכות

סימנים. סימני עופות טמאים לא נתפרשו בתורה, שהתורה פירשה כל העופות הטמאים שבעולם, והשאר כולם טהורים. כ"ד מיני עופות טמאים מפורשים בתורה, ומי שבקי בהם ובשמותיהם הרי זה אוכל כל עוף חוץ מאלו[ב]. ומי שאינו בקי בהם שנינו כל עוף הדורס ואוכל העוף מחיים ואינו ממתין שימות טמא, ויש עוד שלשה סימני טומאה אין לו אצבע יתירה, ואין לו זפק, ואין קרקבנו נקלף[ג].

מסורת. ומתוך שאין אנו בקאין בכל אלו, אין לנו לאכול שום עוף אלא במסורה מאבותינו שקבלנו בו שהוא טהור[ד]. נאמן צייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד, והוא שיוחזק אותו צייד שהוא בקי במינים הטמאים האמורים בתורה ובשמותיהם[ה]. מי שהוא ממקום שנוהגין איסור בעוף אחד מפני שאין להם מסורת והלך למקום שיש להם מסורת, יכול לאכלו במקום שהלך לשם ואפילו דעתו לחזור, ואם יצא ממקום שיש להם מסורת למקום שאין להם מסורת מותר לאכלו[ו]. שאר מקומות שאין להם מסורת אם יכולים לסמוך על סמך מקום שיש להם מסורת יש מתירין ויש אוסרין[ז] (עיין ש"ך יו"ד סי' פ"ב ס"ק י"א).

עוד פרטים. וסימן של קרקבנו נקלף הוא העור הפנימי מקום שהרפש מונח בו[ח]. ובח"ס יו"ד סי' ע"ד נסתפק בהא דאמר ריב"ל בבכורות[ט] לעולם אינה מתעברת לא טמאה מן הטהור וכו', אי נימא דגם בעופות איכא כלל זה או דילמא לא אמר ריב"ל הכלל זה אלא בבהמה, ונ"מ אי אפשר שיתערבו עופות טהורות בטמאות, ע"ש. ולפענ"ד נראה ראיה מדברי רמב"ן קדושים על הפסוק[י] את חקותי שכתב וזה לשונו, והמינים בבעלי חיים לא יולידו מין משאינו מינו לר"י, וכיון דכתב מינים בבעלי חיים משמע כל בעלי חיים בין בהמה ובין עוף, וזה לפענ"ד ברור.

ביצתן. ביצת עוף טמא אסור, ויש להם סימנים, ואפי"ה אין לוקחין בצים מן העכו"ם אלא א"כ יאמר של עוף פלוני טהור הם, דאין לסמוך על הסמנים[יא]. ועכשיו הולכין בתר רוב דאין מצויין בידינו ביצת עוף טמא ולוקחין מכל אדם[יב].

צפורי מצורע. בכלל הלאו האוכל מצפור מצורע השחוטה עובר בל"ת ועשה[יג], והוא מן הנקברין[יד]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות.

ב) ר"מ שם פ"א הי"ד מ"ו יו"ד סי' פ"ב ס"א ב'. ג) ר"מ שם הט"ז יו"ד שם ס"ב. ד) יו"ד שם ס"ג בחגה. ה) ר"מ שם הט"ו יו"ד שם ס"ב. ו) יו"ד שם ס"ד. ז) עי' שם ס"ח. ח) עי' פ"ת שם ס"ק ב' בשם ח"ס יו"ד סי' נ'. ט) ז' ע"א. י) ויקרא י"ט י"ט. יא) ר"מ שם פ"ג הי"ח יו"ד סי' פ"ו ס"א. יב) יו"ד שם ס"ב. יג) ר"מ הל' טומאת צרעת פי"א ה"ז מנ"ח. יד) ר"מ הל' פסולי המוקדשין פי"ט הי"א.

מצוה קנח

לבדוק סימני חגבים (מ"ע ע')

צוה הקב"ה לבדוק בסימני חגבים כשנרצה לאכלם, שיהיה להם כרעים ממעל לרגליו, שנאמר (ויקרא י"א כ"א) את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע אשר לו כרעים ממעל לרגליו.

משרשי המצוה שברא להם הקב"ה כרעים לנתר בהן על הארץ לאכול מהמצוי בארץ, ולא כן הטמאים מעופפים ומשחיתים האילנות. וזה הענין איתא בשאר סימני טהרה, מעלת גרה שמסתפק מיניה וביה ואינו חוטף מאחרים, ושוסעת כדי שלא ידרוס, וה"נ כן. ועד"ה שרץ רץ והולך ועופף ממקום למקום, הולך על ארבע שהולך לקיום בריאות גופו שהוא מורכב מארבע יסודות, בתנאי אשר לו כרעים, כלומר שהעיקר העבודה הוא לכרוע להקב"ה, כמ"ש כי לך תכרע כל ברך. וזה ממעל לרגליו, שההולך להנאתו הוא טפלה. לנתר בה כתרגומו לקפצא בהן, שאינו קובע רגליו בארץ, רק קופץ. ולכן לו קרי ולא כתיב, לומר שאי אפשר זה בלא זה, כי לא נתנה תורה למלאכי השרת. וארז"ל אשר תעשה, יכול ישב בטל ת"ל אשר תעשה. ומונה ד' מינים, ארבה סלעם חרגול חגב. ארבה, שירבה בתורה ובמעשים טובים. סלעם, שישים בטחונו בהקב"ה שנאמר ה' סלעי וגו'. חרגול, מלשון גול אל ה' דרכך, שלא יבטח בכחו ועוז ידו. חגב, בגי' סוד אחד, שייחד הקב"ה (ש"ך).

חולין פ"ה, ר"מ פ"א מהמ"א, סה"מ מ"ע קנ"א, סמ"ג עשין ס"א, סמ"ק סי' כ"ה, יראים קל"ג, יו"ד סי' פ"ה.

משנה הלכות

קנח) מיני חגבים הטהורים. שמונה מיני חגב הם ואלו הן, חגב, דבנית[א], חרגול, עוצרביא[ב], ארבה, צפורת כרמים, סלעם, טחנה[ג] ירושלמית[ד]. מי שבקי בודק בהן ובשמותיהן לפי בקיאותו ואוכל אותם, וצייד ישראל נאמן עליהם לומר שבקי בהם, והוא שיהא מוחזק שהוא בקי בשמותיהן[ה]. ויש להם סימני טהרה, ואלו הן ד' רגלים וקרסולים וד' כנפים, ואפילו אין לו עכשיו ויגדלו לאחר זמן, וכנפיו חופין את רוב הקיפו ורוב עביו, ויש לו שני כרעים לנתר בהם, ושיהא שמו חגב[ו].

קנח. א) כ"ה בחינוך, ובמנ"ח כתב שהוא סה"ד וצ"ל הרזבנית כדאיתא ברמב"ם ובחולין ס"ה ע"א. ב) כ"ה בחינוך, ובמנ"ח כתב שהוא סה"ד וצ"ל עדצוביא כדאיתא ברמב"ם ובחולין ס"ה ע"א. ג) כ"ה בחינוך, ובמנ"ח כתב שהוא סה"ד וצ"ל יוחנא כדאיתא ברמב"ם ובחולין ס"ה ע"א. ד) חינוך ר"מ פ"א מה' מאכלות אסורות הכ"א. ה) ר"מ שם הכ"ב. ו) ר"מ שם והכ"ג יו"ד סי' פ"ה ס"א.

מצות המלך

מצוה קנט

דין שמנה שרצים (מ"ע ע"א)

צוה הקב"ה להיות שמנה שרצים טמאים ומטמאין, שנאמר (ויקרא י"א כ"ט) וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ החלד, והעכבר, והצב, והאנקה, והכח, והלטאה, והחומט, והתנשמת. משרשי המצוה כי מעיינות השכל, שהוא הנפש הקיימת, מתקלקלין בענין הטומאה, ולפי שאלו השמונה שרצים

משנה הלכות

מסורת. ולפי שאין אנו מכירין את שמם לכן הכל אסור לנו, כי אין לנו מקובל גם במסורת, אם לא באותן שיש להם מסורת ששמם חגב[ז]. יש להם מסורת שאוכלין אותם מקדמת דנא, דעת הרצב"ש דאין למנעם, אף שאין להם מסורת שזה הוא שמו חגב, ובמחזיק ברכה דעתו נוטה להחמיר דבעי דוקא מסורת ששמו חגב. ושמעתי שאחינו יוצאי תימן בא רצינו הקדושה כהיום אוכלים חגבים במסורת. מי שהולך ממקום שאין להם מסורת למקום שיש להם מסרת יכול לאכול במקום שהלך לשם[ח].

שאר פרטים. ציר חגבים טמאים מותר, עיין יו"ד סי' פ"ה[ט], והראב"ד אוסר[י], ומהרש"ל[יא] פסק שאינו אוסר תערובתו, אבל הציר לעצמו אסור (ש"ך)[יב]. אסור לאכלן חיים, ואין צריכין שחיטה[יג], והטעם דאתרבי חגבים בפסוק דזאת תורת הבהמה כמשמעו, והעוף כמשמעו, עוף ולא שרץ העוף, דהיינו מינים קטנים, וכל נפש החיה הרומשת במים אלו דגים, ולכל נפש השורצת על הארץ אלו חגבים, והזכיר חגבים אחר דגים מה דגים אינם טעונים שחיטה, אף חגבים אינן טעונין שחיטה (רבינו בה"ג ט"ז[יד]). והעובר ואכל חגבים שאין להם סימני טהרה עבר בעשה ול"ת, ובמזיד והתראה לוקה[טו]. נוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קנט) גדר טומאתם. שמונה שרצים האמורים בתורה הם אב הטומאה, ואדם מישראל הנוגע בהם במותם נטמא[א]. ואסור ליכנס במקדש[ב], ולאכול בקדשים ותרומות[ג] עד שיטבול ויעריב שמש ויטהר לאכול בתרומה וקדשים, ולמעשר עד שיטבול. הותזו ראשיהם אף על פי שעדיין מעורה בגוף העור והשרץ מפרכסת טמא[ד]. והוא הדין שאר אברים שאם נטלו דהוי כמתה מחיים הכי נמי כאן טמאין[ה]. שאר כל השרצים אינן מטמאין כלל לא בחייהם ולא במותם[ו]. השרצים אינם מטמאין במשא בלי מגע, ואין מטמאין הבגדים בשעה שנוגע בהם, שיעור טומאתם בכעדשה כתחילת ברייתן, וכל השרצים מצטרפין לכעדשה[ז].

ז) יו"ד שם. ח) עי' לעיל מצוה הקודמת. ט) ס"נ. י) פ"ז דעדיות מ"ב. יא) ים של שלמה פרק אלו טריפות סי' קכ"א. יב) שם ס"ק ד'. יג) יו"ד שם ס"ב וש"ך שם סק"נ סי' י"ג ס"א. יד) סי' י"ג ס"ק א'. טו) חינוך להלן מצוה תע"א.

קנט. א) ר"מ פ"ד מה' אבות הטומאה ה"ב. ב) ר"מ הל' ביאת מקדש פ"ג הי"נ. ג) ר"מ הל' אבות הטומאה פי"א ה"ג. ד) ר"מ שם פ"ד הי"ד. ה) שם ה"ד. ו) שם הי"ד. ז) שם ה"ב.

קשורים ואחוזים בכחות הטומאה שיניקתם משם, וכשם שמטמאין למעלה כך מטמאין למטה, שהתחתון קשור בעליון. ולהכי הנוגע בהם במותם משך עליו אותו הטומאה, ומחליאים הנשמה לגודל דקות טוהר הנשמה וחוזק הטומאה, וקרא קורא וזה לכם הטמא בשרץ, כלומר שהטומאה לכם הוא (רמ"ח). ועד"ה בשמות השרצים ח' שרצים כחות של סמא"ל, שהוא סוד אמרם מלאך המות בשמונה. והם החולד שמחליד גופו של אדם, והעכבר והצב שאדם מפחד כעכבר כשרואהו נצב כנגדו, והאנקה שמרבה נאקה וצעקה לאדם, והכח שנוטל כחו של אדם, והלטאה שסובב להביא לוטין (קללות) על האדם, והחומט בתרגום הכריע אחמיט, פירוש שמכריע לבני אדם ומפילן, וכן ועלטאה תרגום ירושלמי וחומטא הוה, פירוש שהביא חושך לעולם, והתנשמת שמביא מיתה ושמתא לעולם. אם אתם עושים רצונו של מקום, הוא ושמנה כחותיו יהיה לכם בעזרכם (שפתי כהן).

חולין ק"ב, ר"מ פ"ד משאר אבות הטומאות, סה"מ מ"ע צ"ז, סמ"ג עשין רמ"ח.

משנה הלכות

שאר חלקיהם לבד הבשר. דם השרץ מטמא כבשרו בכעדשה ומצטרף[ח]. החולדה והעכבר והצב והתנשמת עורותיהן טהורין, והענקה וכח והלטאה וחומט עורותיהן כבשרן[ט]. שרץ שחציו בשר וחציו אדמה הנוגע בבשר טמא ובאדמה טהור, ועיין (ר"מ)[י]. בשר משרץ שנתייבש עד שלא יוכל לחזור ללחותו בשריית מעת לעת במים פושרין טהור, וכן אם נפסל מאכילת כלב טהור, יבש כולו ושלדו קיים, וכן שרץ שנשרף ושלדו קיים טמא[יא].

המתטמאין מהם. כלים הנוגעין בשרצים נעשין ראשון לטומאה[יב]. וכלי חרס מתטמאין מאוירן ולא מגבן[יג]. נגע אדם בשרץ ובשעת חיבורו נגעו בו כלים ואוכלין, הכלים אין מתטמאין, דאדם וכלים אין מקבלין טומאה מראשון לטומאה, והאוכלין נעשין שני לטומאה[יד].

שאר אבות הטומאה. נבלה מבהמות וחיות בין טמאות בין טהורות מטמא במגע ובמשא[טו]. שכבת זרע מטמא במגע[טז]. טומאת מת חמור מכולם שמטמא במגע ובמשא ובאהל[יז]. ע"ז מטמא כשרץ מדברי סופרים[יח].

כללים. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות שכל הנוגע בשרץ נקרא טמא, ולא עלה מהטומאה עד שלא טבל במים כדינו. ומ"מ כיון דאין לנו בעונ"ה ביהמ"ק ולא טהרות אין לנו למנותה בחשבון הנוהג בזמן הזה. והרמב"ן ז"ל לא חשב כל דיני הטומאות בכלל המצות עיין (בסה"מ).

ח) שם ח"ז. ט) שם ח"ח. י) שם הי"א. יא) שם הי"ב. יב) ר"מ שם פ"י ה"א. יג) שם הל' כלים פי"ג ה"א. יד) ר"מ הל' אבות הטומאה פ"ו הי"א, הל' טומאת מת פ"א ה"ח. טו) ר"מ הל' אבות הטומאה פ"א ה"א. טז) שם פ"ח ה"א. יז) שם פ"א מה' טומאת מת ה"א. יח) שם הל' אבות הטומאה פ"ו ה"כ.

מצוה קס

טומאת אוכלין (מ"ע ע"ב)

צוה הקב"ה לדון בדיני טומאת אוכלין ומשקין ובהכשרן, שנאמר (ויקרא י"א ל"ד) מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים יטמא וכל משקה אשר ישתה.

משרשי המצוה כי טהרת הגוף מביא לידי טהרת הנפש, שהוא מביא לידי קדושה. וכ"ש המאכלים אשר ניזון מהם הנפש והאברים צריכים להיות טהורים ונקיים מכל טומאה ומכל מיאום. וכתב הרמב"ן ז"ל וטעם ההכשר בעבור כי לכלוך השרץ והמטמאים ידבק במאכלים בלחות, ולא כן ביבשים, ועשתה התורה הרחקה יתירה לטמא המוכשרים במים וניגבו שלא ניתן דברינו לשיעורין. ואל תתמה שהמים שהם מקור הטהרה הם הסיבה להיות מכשירין לקבל טומאה, שכך הוא הטבעיות שכל דבר אינו מתפעל אלא מהפיכו ולא ממה שהוא מינו, כדרך שהיצה"ד מתגבר בישראל יותר מבאומות ובת"ח יותר מכולם, לפי שכולם הפכים לו, וכן סמוך לעלות השחר החשך מתגבר היפוך השחר והאור, לפיכך כשיבא מים על אוכל וזרע, הטומאה שהוא היפך הטהרה רוצה לנצח הטהרה ומתגבר עליה ועושה דושם, מלבד הטעם הכמוס ליודעי חן.

חולין קכ"א עוקצין פ"ג, ר"מ פ"א מהט"א, סה"מ מ"ע צ"ח, סמ"ג עשין רמ"ז.

משנה הלכות

קס) **דיני הכשר.** כל אוכל שנפלו עליו אחד משבעה משקים לרצונו נכשר לקבל טומאה אם נגעה בו[א]. נפלו המים באונס אינן מכשירין, ואם נהנה לאחר נפילתן מכשירין[ב]. הז' משקים הם יין, דבש, שמן, חלב, טל, דם, מים[ג]. אוכל שאינו מיוחד למאכל אדם אינו מקבל טומאה, ויש אוכלין שאם חשב עליהם מקבלין טומאה אע"פ שאינן מיוחדים למאכל אדם[ד].

תנאי קבלת טומאת אוכלין. אוכל מחובר לקרקע אפילו בשורש קטן שיכול לחיות בו אינו מקבל טומאה[ה]. שיעור לקבל טומאה בכ"ש, ולטמא אחרים בכביצה[ו]. המשקין מטמאין ומתטמאין בכ"ש[ז]. אוכל או משקה שנפסדו עד שאינו ראוי לאכילת אדם אינו מקבל טומאה[ח], ובאוכל לאחר שקבל טומאה כשנפסד מאכילת כלב טהור[ט]. משקה אינה יוצא מידי טומאה לעולם[י]. אוכלין

קס. א) ר"מ פ"א מה' טומאת אוכלין ה"א. ב) שם פי"ב ה"ב. ג) שם פ"א ה"ב. ד) שם ה"א. ה) שם פ"ב ה"א. ו) שם פ"ד ה"א. ז) שם ח"ב. ח) שם פ"ב הי"ד. ט) שם הי"ח. י) שם הכ"א.

מצוה קסא

דין טומאת נבלה (מ"ע ע"ג)

צוה הקב"ה להיות הנבלה טמאה ומטמאה במגע ובמשא, שנאמר (ויקרא י"א ל"ט) וכי ימות הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו' הנוגע בנבלתה יטמא עד הערב.

משרשי המצוה כי כל בהמה שנולד בה חולי או עיפוש הממיתה לבסוף, תהיה מזקת לגוף. ואפילו בתחלה יש בה אריסות ומוליד חוליים ותכונה רעה בנפש. כי לכל דבר יש התחלה, ואם תודה כי באורך הזמן ימצא ההפסד מחמת הטרפות תתחייב להודות כי ברגע הראשון התחיל ההפסד, ובעבור זה אסרה התורה הטרפה וצותה לבדוק לדעת אם היה בה חולי מביא אל המות כדי שלא תאכל. ומטעם זה בהמה אינה מטמאה על ידי שחיטה, לפי שנשחטת בבריאותה וטוב מזגה, ולכן לא ימצא הפסד ולא עיפוש מתפשט באויר ומזיק לבני אדם הנוגעים בה. אבל כשמתה הבהמה מעצמה אין ספק שמתה מחמת חולי ועיפוש, ולכן תהיה מזקת

משנה הלכות

ומשקין אין להם טהרה במקוה חוץ ממים שאם השיקן או הטבילן במקוה נטהרו[יא], ועי' מש"כ בספרי שו"ת משנה הלכות (ח"ב סי' ו'). אוכלים האסורים בהנאה כגון ערלה וכלאי כרם וכיוצא בהן מקבלין טומאה ול"א בהו כתותי מכתת שיעורי'[יב], עיין ספרי שו"ת ח"ג (ק"נ-ק"ס). בעלי חיים אינם מקבלין טומאה עד שימותו, דגים שנולדו בהם סימני טרפה והם חיים עדיין ספק אי מקבלין טומאה[יג].

שאר פרטים. ידות האוכלין וקליפות הפרי מטמאין ומתטמאין ומצטרפין לכשיעור[יד]. ויש יד להכשר, שאם הוכשרו הידות הוכשרו הפירות[טו]. אוכל שנגע באב הטומאה נעשה ראשון, נגעה בראשון נעשה שני[טז], ובתרומה יש שלישי ובקדש רביעי[יז]. ואין האוכל נעשה אב הטומאה לעולם[יח]. ומה"ת אין אוכל מטמא אוכל ואין משקה מטמא משקה רק מדרבנן[יט]. וישנם עוד דיני טומאת כלים ואין כאן מקום להאריך. ונוהג בכ"מ ובכ"ז ובזו"נ. ובעונ"ה עכשיו כלנו טמאין ובטלה אצלנו דיני הטומאות. הרמב"ן אינו חושב מצוה זו ג"כ כמצוה קנ"ט ע"ש.

קסא) מינין המטמאין. בהמה או חיה בין טמאין ובין טהורין שמתו יש להם דין נבלה. אלא שהטהורין דוקא שמתו או שלא נשחטו כהלכתן דהוי כעין מתו, אבל נשחטו כהלכתן אפילו חולין בפנים או קדשים

יא) שם הי"ח כ"א. יב) שם פ"א הכ"ה. יג) שם פ"ב ה"ו. יד) שם פ"ה ה"א ב'. טו) שם ה"נ. טז) שם פי"א מה' אבות הטומאה ה"ב. יז) שם ה"ג ד'. יח) שם פ"י ה"ט. יט) שם פ"ז ה"א.

במגע ובמשא, וצונו להרחיק הנזק אפילו במיעוטו. וטעם שנבילת עוף טהור אינו מטמא אלא בבית הבליעה, ראשונה לפי שמזגו מרוחק מאד ממזג בני אדם הזיקו מיעוט מאד, שנית מפני מיעוט מציאותם בישוב נבלות עופות טמאים שלא ימצאו כמו נבלות בהמות טמאות וטהורות (אברבנאל).

חולין ע׳ קי״ז כלים פ״א, ר״מ פ״א משאר אבות הטומאה, סה״מ מ״ע צ״ח, סמ״ג עשין רמ״ז.

משנה. הלכות

חוץ לעזרה, טרפה הוי ולא נבלה[א]. וטמאים אפילו נשחטו הוי נבלה[ב].

דינם לטמא אחרים. כזית בשר מנבלה מטמא אדם וכלים במגע ובמשא כי הוי אב הטומאה, כלי חרס מטמא באויר, ונעשין ראשון לטומאה, ומטמא אוכלין ומשקין והם ראשון לטומאה, ואינו מטמא הבגדים שלבוש בהם בשעת הנגיעה, אבל הנושא הנבלה מטמא הבגדים שעליו אע״פ שלא נגע בה[ג]. המסיטה בכלל נושא וטמא[ד]. נגע בבית הסתרים אינו מטמא, ובמשא אפילו בבית הסתרים מטמא[ה].

חלקים שונים. אבר מן החי מטמא במגע ובמשא, ואין לו שיעור אלא כל שהוא אבר[ו]. מח הרי הוא כבשר, דם נבלה אינה כנבלה[ז]. עצמות והגידים והקרנים וטלפים שפירשו מנבלה אינם מטמאין ובעודם עליהם מטמאין[ח]. עור הרך הרי הוא כבשר[ט].

אינה ראויה. נבלה שנפסלה מאכילת כלב טהורה מלטמאות[י]. עגלה ערופה עריפתה מטהרתה מידי נבלה, ואם נשחטה שחיטתה מטהרתה[יא]. בהמת איסורי הנאה שנשחטה איבעיא דלא איפשיטא בגמ׳ (סנהדרין קי״ב ע״א) אי מטהרתה מידי נבלה, וטומאתו ספק[יב].

נבלת עוף. נבלת עוף טהור אינו מטמא במשא ובמגע אלא בבית הבליעה, ושיעורה בכזית, והבולעו נעשה ראשון לטומאה, ומטמא בגדים וכלים אם נגע בהם בשעה שהנבלה בבית הבליעה שלו. הכורך כזית בסיב ובלעו באופן שלא נגע בגרונו אינו טמא[יג] (עיין מל״מ פי״ד מהמ״א הי״ב). הבולע נבלת עוף טהור והקיאה קודם שתתעכל אינו מטמא בבית הבליעה, שאינו מטמא אלא בשעת בליעה ולא בשעת הקאה (ת״כ כ״מ)[יד]. אבר מן החי בעוף אינו מטמא[טו]. נבלת עוף טמא אין לו טומאה כלל אפילו בבית הבליעה, רק טומאת אוכלין[טז].

כללים. וכל הנבלות אינן מטמאות עד שימותו לגמרי, ולא בעוד שמפרכסות[יז]. ונוהג בכל אישי ישראל בזמן שיש טהרה. וראה מה שהביא ד״מ כ״ל ה״ה בשם ריהח״ס שהמעביר יד ע״ג בהמה ותשפיל ראשה בודאי כשרה. ובהגרש״ש בכורות נ״ח כל אשר יעבור תחת השבט פרט לטריפה שאינה עוברת.

קסא. א) ר״מ פ״א מה׳ אבותת הטומאות ה״ב. ב) שם ה״א. ג) שם פ״א מה׳ ד) שם פ״א מה׳ טומאת מת ה״ז. ה) שם ה״ח. ו) שם פ״ב מה׳ אבות הטומאה ה״ב. ז) שם פ״א ה״ד. ח) שם ה״ז. ט) שם ה״ט. י) שם הי״ב. יא) שם פ״ג הי״ב. יב) עי׳ שם הל׳ ע״ז פ״ד הי״ב וכ״מ מנ״ח. יג) ר״מ הל׳ אבות הטומאה שם ה״א. יד) שם ה״ח. טו) שם ה״ו. טז) שם המ״ו. יז) שם המ״ז. יח) שם פ״ב ה״א.

מצוה קסב

שלא לאכול שרץ (ל"ת פ"ט)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול שרץ הארץ, שנאמר (ויקרא י"א מ"א) וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל.

משרשי המצוה מ"ש באיסור המאכלות, ואמרו בפסיקתא ונטמתם בם חסר א', מלמד שהטומאה מטמטמת הדעת, ומרבה פשפשות באדם (פי' חקירות, שמפשפשין במעשיו), והקדושה והטהרה משרה באדם רוח הקדש, ומקרא מלא הוא אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן. טימא אדם עצמו מעט מטמאין אותו הרבה. שכל זמן שפוסק אדם עצמו מן הטהרה חלה עליו הטומאה מיד, וכשפוסק מעליו עול הטומאה מיד הטהרה מצאה מקום פנוי ושוכנת בקרבו. והטומאה הקלה הכנה להמשיך הטומאה החזקה. וקדוש ה' הרדב"ז ז"ל כתב כי כל אלו המינים מולידים טבע רע וחולאים משונים אשר לא יוכלו הטבעיים להשיגם ולעמוד על אמתתם. ובאמת נבער כל אדם מדעת האומר שאריסט"ו וחבריו השיגו טבעי הבעלי חיים ותועלתם, כי לא השיגו כטיפה מן הים, ורוב דבריהם השערות ובלתי צודקות על הרוב, ע"ש.

חולין פ"ז מעילה ט"ז, ר"מ פ"ב ממ"א, סה"מ ל"ת קע"ו, סמ"ג לאוין קל"א, סמ"ק סי' ר"י, יראים קל"ד, יו"ד סי' פ"ד.

משנה הלכות

קסב) **גדר האיסור.** האוכל כזית מן השרץ, הן שתלש מן החי והן לאחר מיתה והן אברים, במזיד ובהתראה לוקה[א]. אכל בריה שלמה אפילו אין בה כזית לוקה[ב]. דם שרצים מצטרף לבשרו[ג]. שיעורו. ובשמונה שרצים שיעורן בכעדשה במיתתן, ובחייהן בכזית. וכל השרצים מצטרפין לכזית, והשמונה שרצים לכעדשה[ד]. ושרץ הארץ הם כגון נחשים ועקרבים חפושית גדל תולעים וכיוצא בהם הנבראים מזכר ונקבה[ה]. ונחלקו הפוסקים באבר שלם משרץ שהוא פחות מכזית, דעת רש"י ותוס'[ו] דבשמונה שרצים חייב באבר שלם אפילו פחות מכעדשה, ובשאר שרצים אפילו באבר שלם אינו חייב אלא בכזית, ודעת הרמב"ם[ז] דבח' שרצים באבמה"ח בעינן כזית ומן המת בכעדשה (ועיין מנ"ח ודר"ת יו"ד סימן פ"ד). שאר מינים שבכלל האיסור. אפרוחים שלא נפתחו עיניהם אסורים מדרבנן[ח]. עופות הגדלים מן האילנות ודבוקין באילן בחרטום שלהם, ר"י ורבנו יחיאל היו אוסרים משום שרץ[ט].

קסב. א) ר"מ פ"ב מה' מאכלות אסורות ה"ו ח'. ב) שם הכ"א. ג) שם ה"ט. ד) שם ה"ז ח'.
ה) שם ה"ו. ו) מסכת מעילה דף ט"ז ע"ב ד"ה אמר רבא. ז) שם ה"ת. ח) יו"ד סי' ט"ו ועי'
ש"ך סק"ב ור"מ שם פ"ג ה"ט י'. ט) יו"ד סי' פ"ד סט"ו.

מצוה קסג

דין שרצים הנולדים בזרעים (ל"ת צ')

הזהיר הקב"ה שלא לאכול מיני תולעים ושרצים הנולדים בפירות ובזרעים, שנאמר (ויקרא י"א מ"ב) לכל השרץ הש[illegible]ץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם.

משרשי המצוה מש"כ במאכלות אסורות בכלל, ולפי שהתולעים והשרצים האלו נולדו בפירות וזרעים הראוין ומותרין לאכילה, ולא באו ממאכלות אסורות, לא נאמר שלא יהא היוצא מהם חמור מהאב עצמו שמותר באכילה, כי האמת אינו כן, כי אם נתהוו בפרי בעודנה מחובר על העץ ניכר באמת כי אין הפרי מוצלח ובריא. אשר נתהוה ממנו תולעים יאכלנה עש קודם שבישלה, ודאי שלא תצלח לאכילת אדם. ואף גם שנתהוו בה לאחר שנתלשו, שאז קודם שפירשו נאסרו מאחר ששרצו על הארץ, ולכן לא תאכלום כי עכ"פ שקץ הם.

חולין פ"ז, ר"מ פ"ב מהמ"א, סה"מ ל"ת קע"ח, סמ"ג לאוין קל"ב, ולא חשבו ללאו בפני עצמו, יו"ד סי' פ"ד.

משנה הלכות

דיני צירוף. אכל פחות מכעדשה והקיאה, וחזר ואכל מצטרף לכעדשה[1]. ומצטרף בכדי אכילת פרס ככל מאכל אדם, נגע בפחות מכעדשה וחזר ונגע בפחות מכעדשה אפילו מיניה וביה אינה מצטרפת[א]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קסג) הנמצאים בפירות. תולעים שנתהוו בפירות בעודן מחוברות לקרקע נקראו שרץ, אם אכל מהם כזית או אכל כולו, אפילו קטנה כל שהוא, לוקה[א]. נתהוו בפירות תלושים כל זמן שלא פירשו מן הפרי מותרים באכילה, ואם פירשו על הארץ אף על פי שחזר אל הפרי שורץ על הארץ נקראו ואסורים באכילה כשרץ[ב]. פירשו באויר או לגג הפרי וחזרו לתוך הפרי נחלקו בש"ס ופוסקים, יש אוסרים ויש מתירין ואין לאכלם דעל כל פנים יש לחוש דלמא פירשו לגמרי[ג]. ולכן אין להקל בתולעת הגבינה נמי אפילו במקום שלא פירשו, דלאו כל עלמא דינא גמירי לחלק בין יצא וחזר ונכנס, ללא יצא כלל, והמחמיר תבא עליו ברכה[ד].

בדגים ובחמות. תולעים הנמצאים בדגים שבאו מחוץ הוי שרץ ודאי, ואם גדלים מן הדגים מותרים, ואם פרשו וחזרו אסורים כפירות[ה]. תולעים

ו) מנ"ח ועי' ר"מ שם פי"ד ה"נ. יא) מנ"ח.

קסג. א) ר"מ פ"ב מה' מאכלות אסורות הט"ו יו"ד סי' פ"ד ס"ו. ב) ר"מ שם הי"ד יו"ד שם ס"ד.

ג) עי' ר"מ שם הט"ז ומגיד משנה, יו"ד שם ס"ד. ד) עי' פ"ת יו"ד שם ס"ק י"ב בשם פר"ח. ה) ר"מ שם הי"ז וט"מ יו"ד שם סע' ט"ז.

מצוה קסד

דין שרץ המים (ל"ת צ"א)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול משרץ המים, שנאמר (ויקרא י"א מ"ג) אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ, ולא תטמאו בם ונטמתם בם.

משרשי המצוה מ"ש בשאר השרצים, והזהיר באלו שלא נאמר מאחר שנולדו במקום טהרה ומים חיים ואין הטהור מוציא טמא, כי כל הנמצא ביבשה נמצא במים ודין אחד להם. ועד"ה כי הבהמות הטהורות ברייתן מצד החסד, וכן העופות הטהורות מן המים, שנאמר ישרצו המים וגו' ועוף יעופף על הארץ, וכן הדגים הטהורים וחגבים כולם עיקרם ממי החסד, ומשם המשכתם. אבל המינים הטמאים כולם אצילותם מרוח הטומאה, ואם יאכל אדם מהם יטו אותם למדתם. וישראל הטהורים הקדושים

משנה הלכות

הגדלים בבהמה קודם שחיטה כגון בטחול ובכבד וכיוצא בזה אסורים לדברי הכל, לאחר שחיטה הרמב"ם אוסר והראב"ד מתיר[1].

בדיקת פירות וירקות. ופעמים שנמצא בפרי כעין נקודה שחורה והוא מקום שמתחיל התולעת להרקם ואסור כמו התולעת עצמו (רשב"א ורמ"א), וצריך ליטלו משם בעומק[2]. וצריך להזהר על זה בפירות וכל שכן בירקות (סאלאט וקרויט בלע"ז) שאוכלים אותם הרבה, שצריך לבדוק יפה יפה, כי התולעים הם דקים וקטנים מאד וכמעט אי אפשר להכירם למי שאינו בקי בהם. ושקר הוא האומרים שבאמעריקא אין תולעים, כי בעצמי מצאתי כמה פעמים, ובפרט בקארשין ואפרסקין (פיטשעס בלע"ז) שאוכלין אותן בלי בדיקה, וכן פירות יבשים וצמוקים בקופסאות, שמתהווים בהם מילווין בקיץ, ואי אפשר לבדקם לאחר שנתהווה בהם המילווין, וכן בקמח וגרויפן. אבל הא אמת דאין כל המדינות שוות בזה, ובמדינות שידוע שאין דרכן של אותן פירות להתליע אין צריך בדיקה (פר"ח ושפ"ד דר"ת)[3]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קסד) האיסור מה"ת. האוכל כזית משרץ המים במזיד ובהתראה לוקה, ושרץ המים הם כגון התולעים והעלוקה הסרטן והצפרדע ושאר חיות הגדלים במים שאינם בצורת דג טהור או טמא בין קטנים ובין גדולים נקראים שרץ המים[1]. ואמרו רז"ל[2] אכל פוטיתא (מין שרץ) לוקה ד', אכל נמלה לוקה חמש, אכל צרעה לוקה שש, אכל יתוש קטן לוקה שלש[3], אכל שרץ העוף

1) ר"מ שם וראב"ד וס"מ ועי' יו"ד שם. 2) יו"ד שם ס"ו בהגה. 3) יו"ד שם ס"ח.

קסד א) ר"מ פ"ב מה' מאכלות אסורות הי"ב. ב) סס' מכות דף מ"ז ע"ב. ג) ר"מ ספר המצות לאוין קע"ט.

הם חלקו של הקב"ה והם שוכנים בהיכל פנימי, ואם יאכלו דברים הטמאים מטמאין היכל הפנימי, וגופן טמא באותן הדברים, וראוין לגלות ושילוח וגידושין כי אינם ראוין לשכון בשום מעלה ממה שהיה (רדב"ז).

מצוה קסה

דין שרצים המתהוים מן העיפוש (ל"ת צ"ב)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול מן השרצים המתהוים מן העיפוש, שנאמר (ויקרא י"א מ"ד) ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ.

משרשי המצוה כמו שנתבאר במצות הקודמות, וכדי שלא נאמר דוקא שרצים המתהוים ונולדים מזכר ונקבה הם העושים רושם רע בנפש, אבל המתהוים מעפושים ואבקים, שלא נבראו מפריה ורביה, והם רק גוף קטן, לא הזהרנו התורה שזה הבריה הקטנה תטמא הגוף והנפש כמו הבריה הגדולה, לכן הזהירנו התורה במיוחד על אלו. כי לפי שהרמשים נתהווים מן העפושים אשפות

חולין פ"ז, ר"מ פ"ב מהט"א, סה"מ ל"ת קע"ט, סמ"ק רי"ב, יראים קל"ה, יו"ד סי' פ"ג פ"ד.

משנה הלכות

לוקה שתים, ועיין ויכוח הרמב"ן בשורש התשיעי עם הרמב"ם ז"ל בדינים אלו, וכזה ראה וקדש.

איסורים דרבנן. ומד"ס מ"ש[ד] מאן דמשהה נקביו, ומאן דשתי מיא בקרנא דאומן, עובר משום אל תשקצו, ומכין אותו מכות מרדות[ה], ולדעת הירא[ו] והרמ"ה[ז] הוא איסור דאורייתא. בריה בים עם קשקשות ורגלים. ונחלקו רבותינו האחרונים ז"ל בדגי הים שיש להם קשקשת ולא סנפיר, ויש לו רגלים אם נידון הרגלים שהם סנפירין, לפי הכלל המסור בידינו דכל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר והוי דג טהור, או דנימא דחיות הים נינהו ולא שייך בהו הכלל דכל שיש לו קשקשת, דרק על הדגים נאמר ולא על החיות. ויש נפקא מינא בבריה אחת בים שיש לו קשקשת והוא סם המות לפי בירור הרופאים, ואי נימא דהוא דג טהור האיך התירה התורה לאכול דבר שהוא סם המות, ועיין מעדני יו"ט פ' אלו טרפות סי' ס"ז ויו"ד סי' פ"ג ובפר"ח יו"ד הנ"ל ובדר"ת ושאר אחרונים. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קסה) האיסור. כתב הרמב"ם[א] החילוק בין שרץ לרמש, שרץ הוא שנולד מזכר ונקבה, ורמש מה שמתהווה מאשפות ונבלות בלי הולדה,

ד) מכות שם. ה) ר"מ חל' מאכלות אסורות פי"ז הכ"ט ל"א או"ח סי' נ' סט"ז יו"ד סי' קט"ז ס"ו.
ו) סי' קנ"א. ז) עי' ריטב"א מכות שם. קסה. א) פ"ב מה' מאכלות אסורות הי"ב.

ונבלות, מקודם מושחת ומסואב, והאוכל אותם מעכב שלימות הנפש, כדמיון עששית הדקה תאיד יותר מהעכורה. והכל לפי המאכל, ולפעמים סם כל שהוא וחריף מזיק יותר מהרבה שלא חריף. ולכן השרצים אפילו קטנים ביותר אסרה התורה. גם כי השקצים והרמשים נפשו של אדם קצה בהם, וכל דבר שהנפש קצה בו אין ספק שהוא מזיק לגוף ונפש.

חולין ט״ז, ר״מ פ״ב מהט״א, סה״מ ל״ת קע״ז, יו״ד סי׳ פ״ד.

משנה הלכות

והרמב״ן ז״ל[ב] חולק עליו. האוכל כזית מהן לוקה, ואם אכל כולה לוקה אפילו בכ״ש[ג].

שרץ שרוף. שרץ שרוף מותר לאכלו לרפואה דעפרא בעלמא הוא[ד], וצריך לדקדק שיהא נשרף עד שיעשה גחלת מבפנים, וישרוף כולו עד שיעשה אפר גמור (פרי תואר), ובמנ״י[ה] כתב אפילו לא נעשה אפר לגמרי, ובנעשה אפר לגמרי אפילו לבריא מותר, ועיין דרכי תשובה.

הנדלים במים. שרצים שבבורות, וכלים מותרים כל זמן שלא פירשו[ו]. המסנן מים או משקין והיו בו תולעים או יבחושין או יתושים, אף על פי שחזרו לתוכו אסורים, שכבר פירשו, לפיכך משקה שדרך ליגדל בה תולעים וכיוצא בהן אין לסננו בקסמים וקשים בלילה, שמא יחזרו ויפלו לתוך הכלי ויבא לשתותן[ז]. אבל מותר לסננן במסננת או באופן אחר שלא יכלו ליפול עוד אל תוך המשקה, וכן לערות מכלי אל כלי מותר, הואיל והם תמיד עם המשקים היינו רביתייהו[ח].

הנדלים בקמח ופירות. קמח שהתליע וכן פירות מתולעים, הט״ז[ט] אוסר לעשות ממנו יי״ש, והצ״צ סי׳ נ״א והפמ״א ח״ג סי׳ ל״ה חולקין[י], וכן לעשות מצימוקים וגודגדניות המתולעים. תולעים הגדלים בכמהין ופטריות אסורין כבפירות, ולא אמרינן דלא חשיבי מחובר לקרקע[יא].

דיני בדיקה. תבשיל שנמצא בו תולעת אחת או ב׳, משליכם ואוכל השאר, ואם נמצא בו ג׳ או ד׳ הכל אסור דהוחזק בתולעים, ואם אפשר לסננו ולהסיר התולעים מעביר התולעים והשאר מותר[יב]. אשה שנמצא אחר בדיקתה שרץ הנראה לעיניים, כגון חומט, אסור לאכול מבדיקתה, אבל אם נמצאו רק תולעים המתליעים בתוך העלים שאינן נראים אלא לאחר שליקתן, מותר לאכול מבדיקתה[יג], ויש להזהירם על זה. והרש״ל לא אכל כלל מבדיקת נשים על פי הירושלמי דנשים עצילות הן וכ״ש דדעתן קלות, והש״ך[יד] מיישב מנהג העולם. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

ב) סה״מ שורש ט׳, חובא בחינוך ובמגיד משנה. ג) ר״מ שם והכ״א. ד) יו״ד סי׳ פ״ד סי״ז וסי׳ קנ״ה ס״ג בהגה (ושם כתב לחולה אפי׳ אין בו סכנה, משמע לא לבריא, וכאשר כתב האו״ה). ה) כלל מ״ו אות ט׳. ו) ר״מ שם הי״ח י״ט יו״ד סי׳ פ״ד ס״א. ז) ר״מ שם ה״כ יו״ד שם ס״ג. ח) רמ״א שם. ט) שם סק״ט. י) חובאו בפ״ת ס״ק ג׳. יא) רמ״א שם ס״ו. יב) יו״ד שם ס״ט והגה. יג) יו״ד שם סי״א. יד) שם ס״ק ל״ה.

פרשת תזריע יש בה ז׳ מ״ע, וב׳ מל״ת

מצוה קסו

דין טומאת היולדת (מ״ע ע״ד)

צוה הקב״ה לטמא היולדת, שנאמר (ויקרא י״ב ב׳, ה׳) אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים וגו׳ ואם נקבה תלד וטמאה שבועיים.

משרשי המצוה כי הדמים באשה נדה או זבה הם המותר שבגוף, וכל מותר משורש מחלה הוא, ועל כן אמרו חכז״ל שאין אשה רואה דם שלא יהיו ראשה ואבריה כבדים עליה. ואין ספק כי אותו המותר מחלה להן, וכל הקרב בהן שום קורבה, וכל שכן בשמוש, מעותד למחלה רעה. וגם הולד הנולד בעוד שאותו המותר מתגבר עליה מעותד לחלאים רעים. ובעבור כי טבע הנקבה היא קר ולח, והלחה ברחם האם רבה מאד וקרה, ועל כן ילדה נקבה, ולפיכך היא צריכה נקיון גדול מפני רבוי הליחות והדם המעופש שבה מפני קרירותה. ובידוע כי החלאים הקרים צריכים בנקיות אריכות זמן יותר מן החמים, ולכן בזכר וטמאה ז׳ ימים ובנקבה שבועיים. עוד אמר ר״מ מפני שרגיל בה וקוץ בה אמרה תורה תהא טמאה ז׳ ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה

משנה הלכות

קסו) גדר טומאתה. אשה שילדה ולד בין חי ובין מת, ואפילו ילדה נפל או הפילה שליא או שפיר מלא דם, ועברו עליה מ׳ יום משנתעברה טמאה לידה כנדה, ואפילו ילדה לידה יבשתא ולא ראתה דם, טומאתה ז׳ ימים לזכר, וי״ד יום לנקבה[א]. הפילה שליא ואינו ניכר אי זכר או נקבה הולכין להחמיר ונותן לה ימי טומאה לנקבה וטוהר לזכר[ב].

טהרתה. טבלה לאחר ז׳ יום לזכר, וי״ד לנקבה וראתה דם כל ל״ג יום לזכר וס״ו יום לנקבה מותרת לבעלה מדין תורה והוא הנקרא דם טוהר[ג], ואסורה בתרומה ובקדשים[ד], אם לא טבלה לאחר ז׳ וי״ד, לעולם היא

קסו. א) ר״מ הל׳ איסורי ביאה פ״י ה״א יו״ד סי׳ קצ״ד ס״א ב׳. ב) ר״מ שם ה״ב כ׳ יו״ד שם ס״ג ושו״ד ס״ק ג׳. ג) ר״מ שם פ״ד ה״ה. ד) ר״מ הל׳ משכב פ״ה ה״ד.

לחופה. ומטעם זה בנקבה, כיון שאינו שמח בה כבזכר, ימתין עוד ז׳ ימים לחבבה.

שבת פ״ד זבחים פרק ה׳ נדה ל״ה מ״ב ע״א, ר״מ פ״ז ופר״א מא״ב ופ״ה מטומאת משכב, סה״מ מ״ע ו׳, סמ״ג עשין רמ״ג, יו״ד סי׳ קצ״ד.

משנה הלכות

בטומאתה עד שתטבול, והבא עליה כל זמן שלא טבלה בכרת, ועכשיו נהגו כל בנות ישראל לנהוג טומאה בדמי טוהר כמו בדמי טומאה, ואין האשה עולה מטומאתה עד שתספור ז׳ ימים נקיים שלמים לאחר ז׳ לזכר, או לאחר י״ד לנקבה, ותתחיל למנותן מבערב בבדיקת הפסק טהרה, ואם ראתה בימי טוהר נוהגת כדין נדה גמורה[ה].

שאר פרטים. היולדת טומטום ואנדרוגינוס נותנין לה ימי טומאה של נקבה[ו]. ילדה תאומים אחת קודם שקיעת החמה והשני לאחר שקיעת החמה, מונין ימי טומאה משיצא האחרון[ז]. יוצא דופן אם לא יצא טיפת דם מאותו מקום אמו טהורה מלידה ונדה וזבה[ח].

טומאתה. הנוגע בזב וזבה ובנדה וביולדת ובמצורע ובמשכבן ובמושבן, מטמא שנים, ופוסל אחד, אחד הנוגע ואחד המסיט ואחד הנושא[ט].

חומר העבירה. והנה מחמת גודל פרסום ההלכה בין האומה היה הדבר לפלא ולתמהון אם היינו מעתיקים לפני הקורא גודל איסורה, וכמו שאין צריך להזהיר לכל אחד שלא יחתוך את ראשו. אכן בעונ״ה החלו קלי הדעת לפרוץ פרצה בענין הטבילה, וחושבות שזה ענין חסידות או מנהג, כי יש להם אמבטי. ע״כ צריך להעתיק גודל העון כדי להזהיר העם מהחטא הנורא הזה. ראשון לכל צריך לדעת שכל העונשים הנאמרים בתורה הקדושה וחכז״ל במי שעבר על איסור עריות הוא גם על איסור נדה, ושניהם בכרת עבור זה. והעובר בזדון לבו הוא רשע גמור, ופסול לעדות ולשבועה, ונקרא פושע ישראל בגופו עבור זה. ודינו נפסק (בר״ה דף י״ח) דמי שיש לו רוב עונות ובתוך העונות נמצא גם עון זה נידון בגיהנם י״ב חדש, ואח״כ גופו כלה ונשמתו נשרפת, והרוח מפזרתו לאפרו תחת כפות רגלי הצדיקים. ומי יוכל לשער גודל היסורים והצרות שיסבלו שניהם בגיהנם על פעם אחת, וכל שכן אם הופקר ח״ו בעיניהם עון זה החמור לעבור כמה פעמים. גם הרבה פעמים גורם העון הזה שתמות האשה בשעת לידתה כמ״ש רז״ל׳ על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר. גם עון זה גורם כמה פעמים שימותו הבנים ר״ל, וגם יהיו רשעים גמורים כי הם בני תשע מדות, וכמה יצטער על זה לעתיד לבא כי לא די שהוא קלקל כל ימי חייו, גם הביא עוד רשעים לעולם. ויהי פעולתם הרעה מזכרת לו עון לנצח. ועל כן כל איש יחוס לעצמו ועל דורותיו הבאים אחריו, ויתחזק על יצרו ויהיה לו טוב בזה ובבא. ונוהג בכ״מ ובכל זמן.

ה) יו״ד שם ס״א בהג״ה. ו) ר״מ הל׳ א״ב פ״י הי״ח יו״ד שם ס״ח. ז) יו״ד שם סי״ב. ח) יו״ד שם סי״ד. ט) ר״מ הל׳ טומאת משכב פ״א ה״א ופ״ה ה״א. י) מס׳ שבת דף ל״ב.

מצוה קסז

שלא יאכל טמא מן הקדשים (ל"ת צ"ג)

הזהיר הקב"ה שלא יאכל טמא מן הקדשים עד שיטבול ויעריב שמשו, ואם צריך כפרה עד שיביא קרבן, שנאמר (ויקרא י"ב ד') בכל קודש לא תגע ואל המקדש לא תבא.

משרשי המצוה כיון שהקרבנות רוחניים קדושים לריח ניחוח לה', אין ראוי לטמא לאכול מן הקדש. אלא הקדוש יאכלוהו בקדושה ובטהרה, אף על פי שאין קשר להן, ורחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב, שהשכל מחייב שאין היזק לרוחני מהגופניים, מכל מקום יש ישכיל ויבין שהמאכל יורד למטה והראש ניזון מההבל העולה למעלה, וכיון שהוא טמא לא יאכל הקדש. גם כי הטמא אסור ליכנס למקום קדושה, ומחוץ למחנה מושבו, וכ"ש שלא לאכול קדשים עצמם. אף כי באמת אין הקדושה והטומאה יכולין להיות יחד, והקדושה חלף הלך לו ממקום הטומאה.

מכות י"ד זבחים ל"ב ק' נדה נ' פרה פי"א, ר"מ פי"ח מפסולי המוקדשין, סה"מ ל"ת קכ"ט, סמ"ג לאוין של"ט, יראים שצ"ב.

משנה הלכות

קסז) האיסור. טמא שאכל כזית מבשר קדשים בין קודש טהור בין קודש טמא, קודם שטבל והעריב שמשו, במזיד חייב כרת ובהתראה מלקות, בשוגג קרבן עולה יורד[א]. אם צריך קרבן לכפרה אסור לאכול קודם שהביא כפרתו[ב]. והטומאה שחייבין עליה הוא שנטמא בטומאה שחייבין עליה כרת על ביאת מקדש[ג]. קודש שיש לו מתירין אינו חייב על אכילתו עד לאחר שיקריבו אותם, לכן אם אכל קודם זריקת דמים אינו לוקה, וכל שאין לו מתירין כיון שקדש בכלי חייבין עליו משום טומאה[ד]. אכל אימורין או פסח שלא נצלה, ולחמי תודה שלא הורמה חלתו, חייב משום טומאת הגוף[ה]. אכל קודש אחר שטבל ולא העריב שמשו או העריב שמשו ולא הביא כפרתו לוקה ואינו חייב כרת, ובשוגג פטור מקרבן[ו].

קדשים שאינם ראוים. אכל קודש טמא בטומאת הגוף חייב ב' מלקיות, א' על טומאת בשר, ואחת על טומאת הגוף[ז], אכל מן הגידים ועצמות והקרניים והטלפים אינו חייב כרת[ח]. אכל עצים ולבונה וקטורת להראב"ד[ט] חייב כרת. קדשים שבאו בטומאה, כגון קרבנות צבור שדוחים טומאה, שהיו רוב הקהל טמאים או

קסז. א) ר"מ פי"ח מה' פסולי המוקדשין הי"ג וראב"ד שם הי"ד. ב) ר"מ שם הט"ו. ג) ר"מ שם הי"ג. ד) שם הט"ז. ה) שם חי"ח י"מ. ו) שם חי"ד. ז) מנ"ח. ח) ר"מ שם הכ"ב. ט) שם הכ"ד.

מצוה קסח

דין קרבן יולדת (מ"ע ע"ה)

צוה הקב"ה שתקריב יולדת קרבן כשישלמו לה ימי טהרה, שנאמר (ויקרא י"ב ו') וכמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש בן שנתו לעולה, ובן יונה או תור לחטאת. משרשי המצוה אמר רבי שמעון בן יוחאי (נדה ל"א) שבשעה שאשה כורעת לילד מרוב הצער היא קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה יותר, וכאשר יעבור הצער היא מתחרטת על שבועתה, ולכן תביא קרבן. גם ליתן תודה ליוצרה ולדבקה בו אשר עשה עמה להפליא, שהצילה מצער וסכנת הלידה. והזכיר העולה קודם לחטאת לכפר על המחשבה שהיא קודמת למעשה. ועד"ה כבר כתיב בקרבן עולתה כבש בן שנתו זכר,

משנה הלכות

הכהנים טמאים, הבשר אינו נאכל, והאוכלו חייב חוץ מפסח הבא בטומאה שהבשר נאכל לטמאי מתים[א]. היה טמא בטומאה מדבריהם אינו לוקה, ואין צריך לומר שאינו חייב כרת, ומכין אותו מכת מרדות[ב]. אכל מבשר חטאות הנשרפות לאחר זריקה לוקה[ג]. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות.

קסח) סדר ההקרבה. היולדת לאחר שעברו עליה מ' יום לזכר ופ' לנקבה מביאה קרבן ביום מ"א וביום פ"א, הביאה קודם לזה לא יצאה[א]. מביאה בן יונה או תור לחטאת וכבש בן שנתו לעולה[ב]. הקדיש עולה לחטאת כשר[ג] ויש פוסלין[ד]. אם לא תמצא ידה די שה, מביאה שתי תורים או שני בני יונה אחד לעולה ואחד לחטאת, והוא הנקרא קרבן עולה ויורד[ה]. ושאר פרטים. ובעל מביא קרבנות חובה לאשתו, אבל נדרים ונדבות אין צריך להביא, דאם כן כשתכעוס תדור את כל נכסיו למקדש[ו]. היה עליה כמה לידות, וחייבת בכמה קרבנות, קרבן אחת מתרת אותה לאכול בקדשים, ושאר קרבנות עליה חובה[ז]. היתה עליה ספק לידה כגון שהפילה ספק ולד או לא, מביאה קרבנות בספק ומתנה על העולה שאם אינה חייבת תהיה עולת נדבה, והחטאת שאינה באה נדבה מביאה חטאת העוף שבאה על

א) שם הל' ביאת מקדש פ"ד הי"א מעה"ק פ"י הכ"ג. יא) שם הל' קרבן פסח פ"ז ה"ח. יב) שם הל' פסולהמ"ק פי"ח הי"ב. יג) שם הל' מעשה"ק פי"ק ה"ג. קסח. א) ר"מ פ"א מה' מחוסרי כפרה ה"ח. ב) שם ה"ג. ג) תוס' פ' תמיד נשחט דף נ"ט ע"א סד"ה זה בנה אב, והובא במל"מ הל' תמידין ומוספין פ"ט ה"ו. ד) ריטב"א קדושין דף י"ג ע"ב ד"ה ח"ג אלא סי כתיב ולפרצו, והובא במל"מ הנ"ל. ה) ר"מ שם. ו) ר"מ פ"י מה' שגגות ה"ו. ז) תוס' ב"מ ק"ד ע"א ד"ה ח"ג בתוספתא. ח) שם פ"א מה' מחוסרי כפרה ה"י.

בסוד זכרנו יברך, כי העולה רומז לעולם במדה הזאת, לקרב המדות זו לזו להיות יחוד אחד, כי לכן נקרא קרבן מלשון לקרבן יחד.

כריתות דף ז', ר"מ פ"א מכפרת, סה"מ מ"ע ע"ז, סמ"ג עשין ד"כ.

מצוה קסט

להביא מצורע אל הכהן (מ"ע ע"ו)

צוה הקב"ה שעל המצורע לבא אל הכהן לשאול את פיו לטהרו או לטמאו, שנאמר (ויקרא י"ג ב') אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת וגו' ובא אל הכהן או אל אחד מבניו הכהנים.

משרשי המצוה לקבוע בנפשנו כי השגחת הקב"ה פרטית על

משנה הלכות

הספק ואינה נאכלת[ט]. בעל שמביא קרבנותיה, אם הוא עשיר מביא קרבן עשיר, ואם הוא עני מביא קרבן עני'. פרטי עני ועשיר. עניה שהביאה קרבן עשיר יצאה, עשירה שהביאה קרבן עניה לא יצאה[יא]. אם ידה משגת לשה ולא משגת לנסכים מביאה קרבן עני[יב]. ומביא אדם קרבן עני עבור בתו ושפחתו אף שהוא עשיר, מכל מקום כיון דמביא קרבן בשביל אחר די בקרבן עני[יג]. ודוקא שהם עניים, אבל אם הם עשירים צריכים קרבן עשיר[יד]. ועל קרבן יולדת עוברת על לאו דבל תאחר[טו]. אשה שהביאה חטאתה ומתה יביאו היורשים עולתה[טז], ואם לא הקריבה כלל בחייה היורשים פטורים[יז]. ואוי לה אם תמות קודם שתקריבנו ותשא עונה[יח]. ונוהג בכל נשי ישראל ואפילו שפחה, אבל גויה אפילו נתגיירה לאחר הלידה פטורה מקרבן[יט].

קסט) מראות נגעים. ד' מראות צרעת הן בעור הבשר, ואלו הן, לובן נראה כשלג והוא הנקרא בהרת, ולובן דיהה מעט מזה נראה כצמר נקי של כבש בן יומן הנקרא שאת, דיהה מן השאת כסיד ההיכל הוא תולדות הבהרת ונקראת ספחת, לובן דיהה מסיד ההיכל ונראה כקרום הביצה והיא תולדת השאת ונקראת ג"כ ספחת, למדת שהמראה שהיא כסיד ההיכל נקראת ספחת הבהרת, וכקרום ביצה ספחת השאת[א]. ד' מראות הללו כולן מצטרפין זה עם זה בין להקל בין להחמיר[ב]. ולעולם הוא בטומאתו עד שידהה למטה מכקרום ביצה[ג]. היה במראה הלובן מקצת אדמומית מעורבת

ט) שם ה"ז. י) שם פ"י משנות ה"ו. יא) שם הי"ג. יב) שם ה"ב. יג) שם ה"ו. יד) רסב"ם בפירוש המשנה נגעים פי"ד מי"ב, והובא בלח"מ ובמנ"ח. טו) מנ"ח. טז) ר"מ פ"א מה' מחוסרי כפרה הי"ב. יז) מנ"ח. יח) חינוך. יט) מנ"ח ע"פ ר"מ שם הי"א.

קסט. א) ר"מ פ"א מה' טומאת צרעת ה"ב. ב) שם ה"ג ה'. ג) שם שם ה"א.

כל אחד מבני אדם, ועיניו פקוחות על כל דרכיהם וצעדיהם. ולא יקח הדבר כחולי הבא במקרה, אלא יתן לב כי החטא גרם אותו, וישיב אל לבו כי מחמת לשון הרע בא לו כן. וצוהו הבורא שיהיה מובדל ומופרש לבדו, עד שלא יתעסק בשיחת הרשעים, הליצנות ולשון הרע. התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדברה באחיה, אף שמסרה עצמה להצילו מן המים, ולא דברה בגנותו. קו"ח לבני אדם הרשעים הטפשים שמרבים לדבר גדולות ונפלאות, ולכן יביא אל הכהן שהוא עומד לכפרת החוטאים, ועם חברת המכפר אולי יהרהר בתשובה. ולכן לפעמים והסגירו שנית, שלא שם עדיין כל לבו לתשובה.

מס' נגעים שבועות ב', ר"מ ה' טומאת צרעת, פה"מ מ"ע ק"א, סמ"ג עשין רל"ד.

משנה הלכות

בו, גם זה נגע צרעת הוא, ונקרא פתוך[ד]. אין המראות הללו מטמאין עד שידמו בראית העין שהם עמוקים מן העור, ולא שיהיו עמוקים ממש, אלא כעין מראה החמה שנראית עמוקה מהצל, דכתיב ומראה עמוק מעור בשרו[ה]. שיעורו כגריס הקלקי, שהוא שש שעורות על שש שעורות, היה ארכו אפילו אמה ואינו רחב שש, אין זה נגע צרעת[ו].

שאר סימנים. ויש עוד ג' סימני טומאה.

א) שתי שערות לבנות שצמחו בנגע גדולות שיהו ניטלות בזוג,

ב) מחית בשר חי כעדשה באמצע הנגע,

ג) פשיון, כלומר שפשה הנגע לחוץ בכל שהוא. מחית ושער לבן הם סימני טומאה לעולם, ופשיון אינו סימן טומאה אלא לאחר ההסגר שבעת ימים[ז]. פרחה צרעת בכולו טהור הוא[ח].

ראית הנגע. כהן שאינו מכיר מראות ושמותיהן לא יראה את הנגעים, אבל ת"ח ישראל רואה ואומר לכהן ע"ה, ואפי' חרש שוטה וקטן, אמור טמא אמור טהור[ט]. כהן חלל פסול, סומא באחד מעיניו, ואפילו רק כהה מאור עיניו, אינו רואה את הנגעים[י]. ואין רואים נגעים אלא ביום[יא]. ואין אדם רואה נגעי עצמו[יב]. וצ"ע אי ת"ח מצורע אומר לכהן חרש שוטה וקטן או ע"ה שיטמאו או יטהרו אי זה בכלל רואה נגעי עצמו, או להיפוך בכהן מצורע ות"ח רואה ואומר שיאמר על עצמו, וצ"ע[יג].

שאר פרטים. עוד יש מין השחין והמכוה שהתחילו להרפאות ונעשה עליהם כקליפת השום, הו היא צרבת השחין ומחית המכוה האמורה בתורה, ומטמאות בשער לבן או בפשיון, ואין בהם הסגר אלא שבוע אחד, נולדו בו סימני טומאה יחליטו, ואם לאו יפטרנו[יד]. מצורע בין מוסגר

ד) שם ה"ד. ה) שם ה"ו. ו) שם ה"ז ח'. ז) שם ה"י. ח) שם פ"ז ה"ח. ט) שם פ"ט ה"ב. י) שם ה"ח.
יא) שם ה"ו. יב) שם ה"א. יג) מנ"ח. יד) ר"מ שם פ"ה ה"ד.

מצוה קע

את הנתק לא יגלח (ל"ת צ"ד)

הזהיר הקב"ה שלא לגלח שער הנתק, שנאמר (ויקרא י"ג ל"ג) ואת הנתק לא יגלח.

משרשי המצוה להראות להארם שלא יהא בועט ביסורין, אלא מקבלם באהבה ויסבול איזה צער ועונש שיענשהו הקב"ה, שהם שלוחי יוצר כל ית"ש לטובתו לעוררו ולהזכירו מחטאיו ולמרק עונותיו. ואל יחשוב להחכים להסתיר ענשו ולהעלימו מן הבריות למען לא יחשרוהו בחטא, אבל יבקש ויתחנן להא-ל שירפאהו מחץ מכתו ויתחרט על חטאתו. והוא סיפר לשון הרע בסתר ונפרעים ממנו בגלוי ויקבלו העולם ממנו תוכחה וימנע מעשות רע.

מסכת נגעים, ר"מ פרק ח' י' מהל' פ"צ, סה"מ ל"ת ש"ז, סס"ג לאוין שס"ב.

משנה הלכות

ובין מוחלט הוא אב הטומאה ומטמא אדם במגע ובמשא ובמשכב ומושב כזב, וכלים במגע, וכלי חרס באויר[ט], ובביאתו לבית כל אשר בבית נעשה ראשון לטומאה, ומשתלח חוץ לעיר[ט]. אין בין מצורע מוחלט למוסגר אלא פריעה ופרימה ותגלחת וצפרים[י]. נוהג בכל מקום ובכל זמן שיש בקיאים במראות נגעים בזכרים ונקבות.

קע) תגלחות איסור וחיוב של נתק.

מצורע שהיה לו שער הנתק וגלחם לוקה[א]. אלא כך הוא עושה מגלח סביב הנתק, ומניח שתי שערות סמוך לו, כדי שיהא מכיר הפשיון אם יהיה, התגלחת כשרה בכל אדם ובכל דבר[ב]. ואינו חייב אלא כשיגלח בתער לרמב"ם, ולהראב"ד אפילו בתולש חייב[ג]. הסגירו ולא גלחו הרי זה מוסגר[ד].

דיני נתק. נתק הוא נגע הראש או הזקן שנפלו השערות שבהן, ונשאר המקום פנוי הוא נקרא נתק, אשה או סריס שהעלו זקנם שעיר מיטמאו בנתק, שיעור הנתק כגריס המרובע, נתק לא בעי מראה עמוק מן העור כנגע צרעת[ה]. ומטמאה בב' סימנים בשיער צהוב דק, ובפשיון, ויש בהן הסגר שני שבועות, אם לא פשה בראשונה יסגיר שנית[ו]. צמח בו ב' שערות שחורות, הרי זה סימן טהרה בין שצמחו באמצע הנתק, או בסופו[ז], והיה ארכן כדי לכוף ראשון לעיקרן[ח]. נתק שפשה על כל הראש או על כל הזקן ולא נשאר שיער כלל הרי זה טהור[ט].

טו) שם פ"י הי"א. טז) שם הי"ב. יז) שם ה"י. קע. א) ר"מ פ"י מהל' טומאת צרעת ה"א. ב) שם פ"ח ה"ב. ג) שם פ"י ה"א. ד) שם פ"ה ה"ג. ה) שם ה"א. ו) שם ה"ב. ז) שם ה"ת. ח) שם ה"ו. ט) שם הי"ב.

מצוה קעא

הנהגת המצורע (מ"ע ע"ז)

צוה הקב"ה שיתנהג המצורע כמשפט הכתוב בתורה, שנאמר (י"ג מ"ה) והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא.

משרשי המצוה שצריך לעשות בגופו ענין שיכירוהו בני אדם שהוא טמא, ויסורו ממנו ולא יתטמאו. ומזה גם יקח הרמיון בנפשו בהרחקתו מבני אדם, וידע כי בסבת החטא

משנה הלכות

שאר פרטים. הראש והזקן אין מעכבין זה את זה ואין מצטרפין זה עם זה ואין פושין מזה לזה, ומהפרק של לחי העליון עד פיקה של גרגרת, מותח חוט מאוזן לאוזן, מן החוט ולמעלה הוא מכלל הראש, ומן החוט ולמטה מכלל הזקן[ג]. תגלחת נזיר אינו דוחה לתגלחת הנתק. והרמב"ן לא חשב לאו זה וכתב שזה בכלל הלא תעשה של השמר בנגע הצרעת, וכן נראים דעת היראים ועוד איזה מוני המצות. ונוהג בכל מקום ובכל זמן במקום שיש שם כהן מיוחס וחכם לראות הנגעים.

קעא) המצוה. קיום המצוה. מצורע מוחלט על ידי כהן פורע ופורם[א] (פי' מגדל שערו וקורע בגדיו כאבל)[ב]. ואם לבש בגד קרוע אין צריך לחזור ולקרעו, דאין עליו מצות קריעה כבאבל רק שבגדיו יהיו קרועים[ג]. ואפילו כהן גדול מצורע קורע[ד], אף שאינו קורע על המת[ה].

מצורע מוסגר. מצורע מוסגר אינו פורע ופורם, ואם נטהר מתוך ההסגר פטור מתגלחת, ואין צריך להביא צפרים, הנטהר מתוך החלט חייב בתגלחת ובקרבנות, ולענין שאר ענינים טומאתם שוה[ו].

טומאת מצורע. מצורע הוא אב הטומאה, ומטמא אדם במגע ובמשא[ז] ובחיבורין (פי' שהיה מחובר לו כלי בשעה שנגע במצורע)[ח]. ומטמא משכב ומושב אפילו תחת אבן מסמא, וכלים מטמא במגע, וכלי חרס באויר[ט]. מצורע מטמא בביאה לבית כל אשר בבית, עמד תחת האילן והטהור עובר נטמא הטהור, עבר המצורע והטהור עומד לא נטמא[י]. ואינו מטמא אלא דרך ביאה, נכנס לאהל מאחוריו חוץ מחוטמו הבית טהור[יא]. נכנס לבית הכנסת עושין לו מחיצה גבוה י' טפחים, נכנס ראשון ויוצא אחרון[יב]. ומשונה טומאת אהל במצורע, מטומאת אהל

ג) שם הי"ד. קעא. א) ר"מ פ"י מה' טומאת צרעת ה"ו. ב) עי' ר"מ הל' ביאת מקדש פ"א ה"ח י"ד ולעיל מצות קמ"ט ק"נ. ג) מנ"ח. ד) ר"מ הל' טומאת צרעת שם. ה) ר"מ הל' כלי המקדש פ"ה ה"ו. ו) ר"מ הל' טומאת צרעת שם ה"י. ז) שם הי"א. ח) שם הל' אבות הטומאה פ"ו הי"ב. ט) הל' טומאת צרעת שם. י) שם הי"ב. יא) שם פט"ז ה"ח. יב) שם פ"י הי"ב.

ירוחק האדם מכל טוב וישוב מדרכו הרעה, כאמרם ז"ל הוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו, בין אדם לחברו, לפיכך מחוץ למחנה אהלו ובמדה שמדד מודדין לו. והרי לך מופת כי בסבת החטא ירוחק האדם, מתינוק שנולד הכל אוהבין אותו קרובים ורחוקים, ומשהתחיל להתגדל מתרחקים ממנו לעט לעט לפי מעשיו. ואם נעשה צדיק נתוסף עליו אהבה, כי חן וחסד על פניו, ואם להיפוך נתרחק מכל העולם, והבן זה. ועד"ה ראשו יהיה פרוע, כי השערות הם כחו של אדם, ועל שפם יעטה כאלם לא יפתח פיו, שפיו גרם לו שהדיבור הקדוש נפסק ממנו, וטמא טמא יקרא, חד לדוכרא וחד לנוקבא דההוא סטרא אחרא.

פסחים פ"ז ערכין פ"ז מגילה ח' מ"ק ז' מ"ז סמה כ"ג חולין ע"ח נגעים פי"ד. ר"מ פ"י סמ"צ. סה"מ מ"ע קי"ב. סמ"ג עשין רל"ת.

מצוה קעב

נגעי בגדים (מ"ע ע"ח)

צוה הקב"ה לעשות בנגעי בגדים כמשפט הכתוב בתורה, שנאמר (ויקרא י"ג מ"ז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת וגו'.

משנה הלכות

במת, שבמת מטמא מיד, ובמצורע אם נכנס ברשות מטמא מיד ואם לא נכנס ברשות צריך שישהה כדי שיעור של הדלקת נר, ולקצת פוסקים ראשונים יש חלוק בין עומד ליושב, עיין פי"ג דנגעים מ"ז ובתוי"ט, וקרבן אהרן שם, ובראב"ש פ"א מכלים מ"ד, ובתוס' יבמות דף ק"ג ע"ב, ובספרי שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' רכ"ו).

שאר פרטים. מצורע אסור בשאילת שלום ולספר ולכבס, ומותר ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה[יד], ומותר לקרות ולשנות ולדרוש ובעשיית מלאכה[טו]. אסור ליכנס בעיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון, ואם נכנס עובר בעשה, הנכנס לירושלים עובר גם בלאו[טז]. אשה אינה פורעת ואינה פורמת ולא עוטה על שפה, ויושבת חוץ לעיר ומודיעה לאחרים שהיא טמאה[יז]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן שיש כהן מיוחס וחכם בדינים אלו.

קעב) בגדים המיטמאין. אין מטמאין בנגעים אלא בגדי צמר ופשתים וכלי עור המעובדים בלבד[א].

יג) ד"ה כיון שנכנס. יד) ר"מ שם ה"ו. טו) כ"מ שם מנ"ח. טז) שם פ"ג מה' ביאת מקדש ה"ח. יז) שם פ"י מה' טומאת צרעת ה"ח. קעב. א) ר"מ פי"ג מה' טומאת צרעת ה"א ד'.

משרשי המצוה כי האמת שהצרעת בבגדים ובבתים אינו ממנהגו של עולם אלא אות ופלא בישראל להזהירן מלשון הרע. והמספר לשון הרע משתנות קורות ביתו, והוא סימן לו לתשובה וחרטה. אם חזר בו יטהר ביתו, ואם עמד ברשעו יותץ. ומזהירין בו שנית, ומשתנין כלי העור שבביתו, אם חזר בו יטהרו ואם לאו ישרפו. ומזהירין בו פעם שלישית בגופו ומשתנה עורו ויצטרע, ומצטער עד שיבין ושב ודפא לו. ועד"ה כי כמו שמתהוה לאדם לבוש מהמצות הנקרא בדברי חז"ל חלוקא דרבנן, כן מתהוה לבוש הטומאה בעבירות. וכאשר יראה הצרעת בבגדו ידע כי סר מעליו ונתלבש בטומאה ומעשיו מפורסמים לכל, וישתדל לתקן את אשר עוות ויתרפא.

נגעים פי"א זבחים צ"ח. ר"מ פי"ב וי"ג מט"צ. סה"מ מ"ע ק"ב. סמ"ג עשין רל"ת.

משנה הלכות

סימני טומאה. ג' סימני טומאה הן, ירקרק אדמדם ופשיון.

פי' ירקרק הוא ירוק שבירוקים, אדמדם הוא אדום שבאדומים, ופשיון אם פשה הנגע, ושיעורו כגריס, ושתי המראות מצטרפין לכגריס[ב]. שיעור גודל הבגד לכל הפחות ג' אצבעות על ג' אצבעות, פחות מזה אינו מטמא, בגדים לבנים מטמאים ולא צבעים[ג]. סגר הכהן הבגד שבוע ופשה בו הנגע, מחליטו ושורפו, ואם לא פשה בסוף השבוע ועמד בעינו טעון כבוס במקום הנגע ומעט חוץ לנגע בז' סימנים המבוארים בדברי רז"ל ומסגירו שנית, אם נשתנה מירקרק לאדמדם או להיפוך קורע מקום הנגע ושורפו ופוטר שאר הבגד, ומכבסו ומטבילו והוא טהור[ד]. ועיין ראב"ד פי"ב מט"צ ה"א. וכן אם כיהה למראה שלישית טהור[ה].

דיני הבגד. עמד במראה שהוסגר בו בתחלה ולא נשתנה מחליטו ואסור בהנאה, וישרוף את כל הבגד ואפרו מותר[ו]. בגדים מנוגעים משתלחין מחוץ לעיר אפילו אינה מוקפת חומה, וזה חומר בבגדים מאדם, דאדם אינו משתלח אלא ממוקפת חומה[ז]. בגד שקרע ממנו מקום הנגע, ותפר מטלית, וחזר הנגע כגריס על הבגד, מתיר את המטלית ומצילה ושורף שאר הבגד, חזר הנגע על המטלית שורף את הכל[ח]. התופר מטליות שאין בכל אחת מהן שלש על שלש ועשה מהן בגד הרי זה מטמא בנגעים, שהתפור כארוג[ט]. ואם היה מטליות מהן צבועין ומהן לבנים, ונראה נגע בלבן שבו, מסגירין אותו, אם עמד שני שבועות נטמא כולו וישרף[י]. בגדי עכו"ם אין מטמאין בנגעים[יא]. ונוהג בשאר דברים כדיני נגעי

ב) שם פי"ב ה"א. ג) שם ה"י. ד) שם ה"א ה'. ה) ראב"ד חנ"ל וכ"מ שם. ו) ר"מ שם ה"א ומל"מ שם ומנ"ח.
ז) ר"מ שם פי"ג הט"ו. ח) שם פי"ב ה"ו. ט) שם הי"ב. י) שם הי"ב. יא) פי"ג ה"ב.

פרשת מצורע יש בה י"א מצות עשה

מצוה קעד

טהרת המצורע (מ"ע ע"ט)

צוה הקב"ה לטהר מצורע מוחלט ביום טהרתו, שנאמר (ויקרא י"ב ב') זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו.

משרשי המצוה מה שצותה תורה בדיני טהרה ליקח עץ ארז ואזוב ושני תולעת, לרמז שבא לו הצרעת מחמת גבה לב ודבר לשון הרע שהוא כארז, ועתה ישפיל עצמו כאזוב. ושני תולעת, לרמז על החטאים שאדומים כתולע כצמר יהיו, וישרפם להיות עפר ואפר. גם שישפיל עצמו כתולעת כנעים זמירות ישראל ואנכי תולעת ולא איש. ושני צפרים המצפצפים

משנה הלכות

אדם ובבגדי זכרים ונקבות.

קעג) **טהרתו.** קיום המצוה, מצורע לאחר שנתרפא מביא כלי של חרס חדש ונותן לתוכה רביעית מים חיים, מביא שתי צפורים דרור טהורות לשם טהרת המצורע, ושוחט את הברורה שבשתיהן על המים שבכלי חרס וממצה עד שיהיה הדם ניכר במים, וחופר וקובר הצפור השחוטה בפניו, נוטל עץ ארז ארכו אמה ועביו כרביע כרעי המטה, ואיזוב שאין לו שום שם לווי ולא יהא פחות מטפח, ושני תולעת משקלו שקל, וכל השיעורים הלכה הם, ולוקח עם שלשתן הצפור החיה, וד' מינין אלו מעכבין זה את זה, עץ ארז ואיזוב שנתקפלו פסולין, כורך האיזוב עם הארז בלשון של זהורית ומקיף להם ראשי אגפים וראש הזנב של הצפור החיה, וטובל ארבעתן במים שבכלי ובדם שעליהם, ומזה ז' פעמים על גב ידו של מצורע, ולוקח הצפור החיה וזורקה חוץ לחומה ומשלחה על פני השדה, עומד בעיר וזורקה חוץ לחומה, חזרה משלחה אפילו מאה פעמים, אחר כך הכהן מגלח המצורע בתער על כל בשרו הנראה, ואפילו בבית השחי ובית הערוה, ואח"כ המצורע מכבס את בגדיו וטובל ויטהר מלטמא בביאה אל האהל ומלטמא משכב ומושב, נכנס לפנים מן החומה ומונה ז' ימים, ובאותן הימים אסור בתשמיש המטה (והמצורעת מותרת בתה"מ)[א], ומטמא אדם וכלים ובגדים במגע אבל לא במשא, ביום הז' מגלחו הכהן שנית כבראשונה ומכבס בגדיו וטובל ויטהר כטבול יום, העריב שמשו אוכל בתרומה, הביא כפרתו אוכל בקדשים[ב]. כשהוא מגלח בשתי התגלחות אינו אלא בתער, ואם גילח שלא בתער לא עשה כלום, וכן אם שייר שתי שערות, ואינו מגלחו אלא כהן[ג]. ומצוה

קעג. א) ר"מ פי"א מה' טומאת צרעת ה"א. ב) שם ה"ב. ג) שם ה"ג.

שיכפרו על צפצוף הפה, ומים חיים כי נקוט כללא בידך כי כל טהרה מוכרח להיות במים כדי שיחשב בלבו כאלו הוא בריה חדשה, כמו שהיה העולם כולו מים קודם היות בו אדם, כמ"ש ורוח אלקים מרחפת על פני המים. ואם ישוב לכסלה אוי לו כי עוף השמים יוליך את הקול, ואם לא שב היה צפור המשתלח חוזר לביתו בערב, וידעו הכל שעדיין הוא במריו (תרגום יב"ע). ועד"ה שני צפרים רומז ליצ"ט ויצה"ר, ובסיבת היצה"ר חטא ולכן ושחט את הצפור האחת, הוא היצה"ר, לאחר ששב. והצפור החי שמקבל ממנו החיות, ישלחנו חפשי שהוא יהיה הבעל הבית שלו.

נגעים פי"ד מ"ה ק"י, סמ"ג עשין רל"ז, יראים ש"ז.

מצוה קעד

תגלחת המצורע (מ"ע פ')

צוה הקב"ה שיגלח המצורע את כל שערו ביום השביעי לטהרתו, שנאמר (ויקרא י"ד ט') והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו.

משנה הלכות

באותו כהן שטמאו לטהרו, והכל כשרין לטהרו אפילו זב, אפילו טמא מת, ואין מצורע מטהר מצורע, ואין מטהרין שני מצורעין כאחת[ד].

דיני הצפרים. הצפורים מצותם שיהיו שוים במראה ובקומה ובדמים ולקיחתם כאחד, ואע"פ שאינן שוות כשרות[ה]. וקודם שילוח אסורים בהנאה, ולאחר שלוח מותרת בהנאה[ו]. ומפליאות הבורא ב"ה שטבע בכל בריותיו אשר ברא, שכתב בתרגום יב"ע, שאם האיש הזה היה עתיד לחזור לצרעתו, היה הצפור המשולח על פני השדה בו ביום חוזר לביתו של מצורע, וכן בנגעי בתים, ומה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך, ונוהג בארץ ובחוץ לארץ בפני הבית ושלא בפני הבית בזכרים ונקבות.

קעד) סדר תגלחת. קיום המצוה. שתי תגלחות נאמרו במצורע, אחת ביום טהרתו (עיין מצוה קע"ג) ואחת לאחר שבעת הימים כשבא להביא כפרתו[א]. שניהם צריכים להיות בתער, וצריך לגלח כל שערות, לא גילח אפילו הניח רק שתי שערות לא עשה כלום, וצריך להיות כל גופו כדלעת, לא

ד) שם ה"ו. ה) שם ה"ח. ו) שם ה"ז ועי' קדושין נ"ז א'. קעד. א) ר"מ פי"א מה' טומאת צרעת ה"א

משרשי המצוה כי שער הטמא מצד הטומאה הוא גדל, וכח הטומאה הוא בשער, כדכתיב לא שערום אבותיכם, ולשעירים וגו'. וצריך הכהן איש החסד להעביר מעליו רוח הטומאה כדי לטהרו. גם שיראה עצמו כאלו היום נברא והיום מתחיל שערו לצמוח, ויחדש מעשיו לטובה. ובהיות האדם מנוקה מכל שער אז ינקה יפה מכל לכלוך, ויעשה מעשה הנקיות מכפנים ומבחוץ, וינקה רעיוניו ומעשיו ויהפכם מרעה לטובה. ופרטה התורה ג' אברים, ראשו לכפר על גסות הרוח, זקנו הם השערות סביב לפיו לכפר על פיו המדבר לשון הרע, ואת גבות עיניו לכפר על צרות העין. ועד"ה שכיון שבגבות עיניו כיסה עין מראות את חברו, ולכן צריך לגלחם ולגלות העינים שלא יהא טח עיניו מראות.

נגעים פי"ד נזיר רף מ' סוטה מ"ו, ר"מ פ"א ממ"צ סה"מ מ"ע ק"א, סמ"ג עשין רל"ז.

משנה הלכות

גילח בתער אינו כלום, הניח שתי שערות בראשונה וגילחן בשניה לא עלתה אלא לתגלחת אחת[ב]. וחשב הרמב"ם[ג] תגלחת מצורע מצות עשה בפני עצמה והבאת קרבנותיו מצוה בפני עצמה. והתגלחת צריך דוקא ע"י כהן אפילו טמא מת, ואין מצורע מגלח מצורע[ד]. ואח"כ מכבס בגדיו וטובל ונטהר כטבול יום האוכל במעשר, העריב שמשו אוכל בתרומה, הביא קרבנותיו מותר בקדשים[ה].

שאר פרטים. ונסתפקו הפוסקים מצורע שאין לו שער אי תגלחת מעכב, ובנזיר מפורש ברמב"ם פ"ח מה' נזיר דאינו מעכב, ועיין בתוי"ט פי"ד דנגעים ומנ"ח כאן. וכל היום כשר לתגלחת ובלילה פסול[ו]. תגלחת המצורע והזאתו וטבילתו אינן מעכבות זו את זו, שאר כל מעשיו מעכבים[ז]. ומצוה זו דתגלחת נוהגת גם בנזיר שנצטרע[ח]. ונוהגת בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן שיש כהנים חכמים גדולים ראויים להורות בצרעת[ט], ולא כתבו פוסקי הלכות בש"ע הלכות אלו, אף שנוהג בזמן הזה, כתבו האחרונים[י] משום שאין חכמי הדורות בקיאים במראות הנגעים, וכל זמן שאין כהן רואהו ואומר מוחלט או מוסגר הרי זה טהור בחזקתו, ואפילו שנראה בו סימני חולי זה, והשי"ת יטהרנו בטהרתו אמן.

ב) שם ה"ב. ג) שם ה"א סה"מ עשין ק"י קי"א ועי' חינוך. ד) שם ה"ו. ה) שם ה"ב. ו) שם ח"ה. ז) שם ה"ר. ח) שם הל' נזירות פ"ז הט"ו מנ"ח. ט) חינוך. י) עי' מנ"ח לעיל מצוה קס"ט ק"ע.

מצוה קעה

דיני מקוה (מ"ע פ"א)

צוה הקב"ה שיטבול הטמא במי מקוה של מ' סאה, ויטהר מאיזה מין ממיני הטומאה שנטמא בו, שנאמר (ויקרא י"ד ט') ורחץ את בשרו במים.

משרשי המצוה כתב הרמב"ם ז"ל שלהי מקואות, וז"ל דבר ברור וגלוי שהטומאות וטהרות גזירת הכתוב הן, ואינן מדברים שדעתו של אדם מכרעתו והרי הן מכלל החוקים. וכן הטבילה והטומאות מכלל החוקים הוא, שאין הטומאה טיט או צואה שתעכור במים, אלא גזירת הכתוב והדבר תלוי בכוונת הלב וכו'. ואף על פי כן רמז יש בדבר, כמו שהמכוין

משנה הלכות

קעה) גדר מי מקוה. אין הטמא עולה מטומאתו ברחיצה במרחץ, ואפילו עלו עליו כל מימות שבעולם, לעולם הוא בטומאתו עד שיטבול כל גופו בבת אחת במי מקוה, והם מים מכונסים במקום אחד בקרקע, שכל הגוף עולה בהם, ארבעים סאה, והוא אמה על אמה ברום שלש אמות[א].

דין שאובין. ומים אלו אם היו שאובין פסולין למקוה לרוב פוסקים מדרבנן[ב], ויש חולקין[ג] דמדאורייתא שאובין פסולין. ודע דאף להסוברים דשאובין מדרבנן הם דוקא בשאובין בכלי ונשפכו בקרקע וטובל, אבל לטבול בכלים לדברי הכל פסול מן התורה (עיין בב"י)[ד]. וכתבתי זה מחמת הטועים עם הארצים שאומרים דכשטובלים באמבטי (וואנע בלע"ז) נטהרה האשה מדאורייתא, וזה טעות גמור והרי היא באיסור כרת לעולם עד שתטבול במי מקוה כשרים, ואין להאריך. וח"ו לשנות בדיני מקוה שינוי כל שהוא, והמשנה עתיד ליתן את הדין.

מעיין ימים ונהרות. הטובל במעיין נחלקו הפוסקים[ה] אי בעי דוקא מ' סאה, ומטהר בזוחלין כלומר כשהמים נובעין ולא צריך דוקא מכונסים כמקוה[ו]. ומותר לטבול בימים[ז]. ובנהרות נחלקו הפוסקים[ח] באיזה נהרות מותר ואיזה אסור (ועין שו"ת משנה הלכות ח"ב סי' ד' ה'). והדר במקום שאין מקוה מצויה יעשה שאלת חכם הבקי בדינים. ובמקום שאין רב ואין מקוה אין למחות ביד הנוהגין להקל בנהרות

קעה. א) ר"מ הל' מקואות פ"א ה"א פ"ד ה"א הל' איסורי ביאה פי"א הט"ז יו"ד סי' ר"א ס"א. ב) ר"מ פ"ד מה' מקואות ה"ב וע' כ"מ, וב"י הביא שכן דעת מהרי"ק ור"י בתוס' ב"ב ס"ו ע"א ושכן משמע מרש"י בב"ק. ג) תוס' ב"ב ס"ו ע"א ד"ה מכלל, בשם רשב"ם ור"ת, וב"י הביא שכן דעת המרדכי. ד) יו"ד סי' ר"א, ור"מ הל' איסורי ביאה פי"א הט"ז. ה) ע' טור וב"י יו"ד סי' ר"א שהביא שדעת הראב"ד ורמב"ם שמעין אינו צריך מ' סאה, והר"י רא"ש ור"ן חולקים. ו) ר"מ הל' מקואות פ"ט ה"ח יו"ד סי' ר"א ס"ב. ז) ר"מ שם הי"ב יו"ד שם ס"ה. ח) רמ"א

לבו לטהר כיון שטבל טהור, ואף על פי שלא נתחדש בגופו דבר, כך המכוון לבו לטהר נפשו מטומאת הנפשות שהן מחשבות העון ורעות הרעות, כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן העונות והביא נפשו במי הרעת טהור הוא, הרי הוא אומר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם, השם ברחמיו הרבים מכל חטא ואשמה יטהרנו אמן, עכל"ק זי"ע ועכי"א.

מס' מקואות, ר"מ הל' מקואות, סה"מ פ"ע ק"מ, סמ"ג עשין רמ"ח, יו"ד קצ"ו-ז ר"א.

מצוה קעו

להביא מצורע קרבן (מ"ע פ"ב)

צוה הקב"ה שיקריב מצורע שנתרפא קרבנות ביום השמיני לטהרתו, שנאמר (ויקרא י"ד י') וביום השמיני יקח שני

משנה הלכות

הבאים ממעיין, אבל נהרות הבאין ממי גשמים אסור לטבול בהם אלא באשבורן, פי' מכונסים במקום אחד, דמי גשמים אינם מטהרים בזוחלין[ט].

שאר חומרים חוץ ממים. ובמשנה' יש עוד השלג והברד והכפור

והמלח והטיט שהוא עב קצת אבל אפשר להריקו מכלי אל כלי (טיט הנרוק) שעושין מהם מקוה, ובמלח נחלקו אי עושין מהם מקוה לכתחילה וגם לענין שאוב בהני אחריני אי פוסלין עיין ש"ע יו"ד סי' ר"א ס"ל ל"א[א], ובספרי הנ"ל (סימן א'). עוד יש כגון יבחושים אדומים מיני תולעים הגדלים מן המים טובלין בהם אם היו מ' סאה. וכן טובלין בעינו של דג גדול שנימוק שומן עינו בחורו[ב], ועיין ערוך השלחן בזה.

חציצה ושאר פרטים. וצריך שלא יהא דבר חוצץ בין בשרו או שערו

ובין המים[ג]. ולכן כל חייבי טבילות טבילתן ביום, חוץ מנדה ויולדת שטבילתן בלילה, בעל קרי טובל לעולם[ד]. דיני שאובין, וחקקו ולבסוף קבעו, וטהרת כלים, ושכלי חרס אין להן טהרה במקוה עולמית רבים הם וא"א לפורטם כאן, והשי"ת יטהרנו לעולם. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קעו) קרבנותיו. קיום המצוה, מצורע מביא ג' קרבנות, ב'

כבשים אחד לעולה ואחד לאשם[א]. ולכתחילה צריכין שיהיו שניהם שוין במראה ובקומה ובדמים ולקיחתן כאחד, ואינו מעכב[ב]. וכבשה אחת לחטאת ולוג

שם ס"ב. ט) ר"מ שם יו"ד שם ס"ב. י) פ"ז מ"א. יא) ור"מ שם פ"ז ה"ג. יב) ר"מ שם פ"ח הי"א יו"ד שם סע' ל"ג. יג) ר"מ שם פ"א הי"ב יו"ד סי' קצ"ח ס"א. יד) ר"מ שם פ"א ה"ו. קעו. א) ר"מ פ"י מה' שגגות ה"ג. ב) עי' מל"מ שם מנ"ח.

כבשים תמימים וכבשה אחת בת שנתה תמימה ושלשה עשרונים וגו'.

משרשי המצוה אחר שעל ידי הלשון הרע נעשו בגדי הקודש קרועים וראשו פרוע ועל שפם יעטה, צריך לקרבן שיתפור ויחבר הקרעים שהבדילה והורישה הטומאה כשכפר בעיקר. דידע שהטומאה הוא מקור הפירוד, ולכן אמר קרא טמא טמא יקרא ומחוץ למחנה מושבו, והקרבן הוא לקרב (לשון מקרבן), ולפי שג' סרסורי עבירה הן, אוזן המקבל לשון הרע ושומעת, וידיו גומרים, ורגליו הולכין, ולכן צריך מתן דם על תנוך אזנו הימנית ועל בהן ידו ורגלו לכפר על מקומות הללו. ומותר השמן יתן הכהן על ראש המטהר, לרמז שכיון שהשפיל עצמו על ידי ענוה ויראת חטא יהיה עטרה על ראשו.

כריתות דף ח' נעלם פ"ד נודר ס, ר"מ פ"ד מטחוסרי כפרה ופ"י משגגות, סה"מ מ"ע ע"ז, סס"ג עשין רפ"א.

משנה הלכות

שמן[ג]. לא השיגה ידו מביא כבש אחד לאשם, ועשרון סולת, ולוג שמן, ושתי תורים או בני יונה, אחד לחטאת ואחד לעולה[ד]. ולעולם הוא מחוסר כפורים עד שיקריב הקרבן[ה]. ובכל התורה כולה חטאת קודם לאשם, ובמצורע אשם קודם לחטאת ואם שינה פסול[ו]. וחטאת ואשם של מצורע צריכים נסכים, מה שאין כן בשאר חטאות ואשמות[ז].

הקרבתן. סדר הקרבתן, טבל המצורע ועמד באסקופת שער נקנור ופניו למערב, הכהן לוקח האשם כשהוא חי ומניפו עם לוג השמן במזרח, המצורע מכניס ידיו וסומך על ראש האשם (וביאה במקצת בכה"ג לא נאסרה) ושוחטין אותו מיד, שני כהנים מקבלים את דמו, אחד מקבל בכלי וזורקו על המזבח ככל האשמות (עיין מצוה ק"מ), והשני מקבל בידו הימנית מן הדם ומערה בתוך ידו השמאלית, המצורע מכניס ראשו לפנים, והכהן מזה על תנוך אזנו הימנית, מכניס ידו הימנית והכהן נותן על הבוהן, מכניס רגלו הימנית והכהן נותן על הבוהן, הכהן נוטל לוג השמן ויוצק לתוך כפו של חברו השמאלית, ואם יצק לתוך כף עצמו יצא, טובל אצבעו הימנית על כל הזיה מן השמן אשר בכף ומזה ז' פעמים כנגד בית קדשי הקדשים בעזרה, אחר כך בא אל המצורע ונותן על מקום שנתן הדם, והנותר מן השמן יתן על ראש המטהר[ח]. שירי הלוג נאכל ככל קדשי קדשים[ט]. מצורע שאין לו אזן או בהונות אין לו טהרה עולמית[י], ובנקטעו קודם

ג) ר"מ שם והל' מחוסרי כפרה פ"ד ה"ב. ד) ר"מ הל' שגגות שם. ה) ר"מ הל' טומאת צרעת פי"א ה"ב. ו) שם פ"ט מה' תמידין ומוספין ה"ח. ז) שם פ"ב מה' מעה"ק ה"ב מנ"ח. ח) שם פ"ד מה' מחוסרי כפרה ה"ב. ט) שם ה"ב. י) שם פ"ה ה"א.

מצוה קעז

דין נגעי בתים (מ"ע פ"ג)

צוה הקב"ה לטמא בית המנוגע, שנאמר (ויקרא י"ד ל"ה) ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית. משרשי המצוה כי נגעי אבנים אינה בדרך הטבע, אבל היא למופת. ולפעמים בא לטובת ישראל להודיע להם מטמונים שהטמינו הכנענים, ופעמים להזהירם על מעשיהם ולענוש אותם, כי אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה, ולפעמים לגלות כליהם שבלעו זוהמא והם מסואבים ראוים להשרף. ולכן לא נתגלו להם המטמונים על ידי נביא, כי לחסידים בא הנגע להודיע המטמונים לבינונים לגלות כלי זוהמא, ולרשעים עונשם, ומשום כבוד הרשעים שלא לביישם לראשונה, אולי יחזרו בתשובה ושב ורפא לו.

נגעים פי"ב, ר"מ פי"ד מט"צ, סה"מ מ"ע ק"ג, סמ"ג עשין רצ"ט.

משנה הלכות

שנטמא נחלקו הפוסקים[א]. וקרבנות אלו מביאין שלא מדעתו, שאין צריך להן דעת בעלים[ב]. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות.

קעז) המראות. מראות הנגעים ירקרק או אדמדם[ג], וצריך שיהא מראהו שפל מן הקיר[ד]. ב' המראות מצטרפין[ה], ושיעורו כשני גריסין[ו]. וצריך שיהיה פושה לחוץ אפילו כל שהוא, החוזר אחר הטיח צריך שני גריסין כבתחילה[ז].

ראיתן. הרואה הנגע אפילו יודע ודאי שהוא נגע ילך לכהן ויאמר כנגע נראה בבית, ובא הכהן ורואה הנגע, ומצוה לפנות הבית קודם שמטמאו[ח], דחסה התורה על ממונם של ישראל[ט].

ההסגר. ועמד הכהן בצד פתחו של הבית המנוגע ולא תחת המשקוף ויסגור שבעת ימים[י]. בשביעי רואהו, אם כהה הנגע, וכל שכן הלך לו, קולף מקום הנגע והבית טהור, עמד בעיניו מסגירו שבעת ימים שנית, , אם כהה הנגע, וכל שכן הלך לו, קולף מקום הנגע ומטהר הבית בצפרים, פשה בסוף ז' שנית, או שעמד בעיניו, חולץ האבנים שבהן הנגע ומוציא מחוץ לעיר, טח הבית ומסגיר ז' ימים שלישית, נראה בו כשני גריסין נותץ הבית כולו, לא חזר בו הנגע מטהרו בצפרים, חזר בו קודם

יא) ע' פי"ד מ"ט דנגעים ברע"ב ור"ש ותוי"ט מנ"ח. יב) ר"מ הל' מהו"כ פ"א ה"ח. קעז. א) ר"מ פי"ד מה' טומאת צרעת ה"ב. ב) שם ה"נ. ג) שם ה"ב. ד) שם ה"א. ה) שם ה"ב. ו) שם ה"ד. ז) נגעים פי"ב מ"ח. ח) ר"מ שם ה"ח.

מצוה קעח

דיני הזב (מ"ע פ"ד)

צוה הקב"ה שיהא הזב בשתי ראיות טמא ומטמא, שנאמר (ויקרא ט"ו ב', ג') איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא, וזאת תהיה טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו הוא.

משרשי המצוה לפי שהשי"ת ב"ה וב"ש הרחיקנו מאד מן המותרות, וצונו להיות קדושים וטהורים ישרים בעניני המאכל המשתה ובכל שאר עניני האדם, והזיבה יבא לאדם על הרוב בצאתו מדרך היושר בהתמדה במאכליו ושיקויו, ויגדל הרבה בגופו אותו המותר הסרוח והמאוס והטומאה, וכארז"ל דרכה דמיכלא יתירה לאתויי לידי זיבה. (וא"ת הלא רוב מאכל מז' דרכים שבודקין הזב שלא יטמא י"ל דזה דוקא כשפעם אחת

משנה הלכות

שטהרו בצפרים יותץ[ט], והמנ"ח מסופק בזה.

הבית. אין הבית מטמא בנגעים עד שיהא בו ד' על ד' במרובע, היה הבית עגול או בעלת ה' כתלים אינו מטמא בנגעים, בית שאין בנוי אבנים ועצים אינו מטמא בנגעים[ז]. ובית המנוגע אב הטומאה וכן האבנים, והחולץ מהן כזית מטמא במגע ובמשא ובביאה[יא].

שאר פרטים. אין רואין נגעים בשבת ויו"ט ובחוש"מ[יב]. חתן נותנין לו שבעת ימי המשתה[יג]. בית המדרש וביהכ"נ אינן מטמאין בנגעים, אלא אם יש להם בית דירה לחזן או לתלמידים[יד]. ירושלים אין בה טומאת נגעים דלא נחלקה לשבטים, בתי נכרים אינם מטמאין בנגעים[טו]. ונוהג בארץ ישראל ובבתי ישראל.

קעח) הגדרת זיבה. מי שיצא מפי האמה שלו ליחה כעין מי בצק של שעורים וכעין לובן ביצה שאינה מוזרת ואין לו ביציאתו תאוה ולא הנאה הרי זה זב[א]. ובאשה מתטמאת באודם שבה[ב].

בדיקת הזב. ובז' דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה, במאכל ובמשתה, במשא, בקפיצה, בחולי, במראה, בהרהור, ואם אירע לו הזיבה מפני אלו אינו זב[ג].

ג' הראיות. הרואה קרי אינו מטמא בזיבה מעת לעת[ד]. ראה ראיה אחת הרי הוא כבעל קרי, ראה

ט) שם פט"ו ה"ב. י) שם פי"ד ה"ו. יא) שם פט"ז ה"א. יב) שם פ"ט ה"ז. יג) שם ה"ח. יד) שם פי"ד הי"ד וכ"מ. טו) שם הי"א. קעח. א) ר"מ פ"ב מה' מחוסרי כפרה ה"א. ב) שם פ"א מה' טמאי משכב ומושב ה"ו. ג) הל' מחוס"כ שם ה"ב. ד) שם ה"ב.

אירע לו מרוב אכילה, אבל הבא מהתמדת הענין בא כבר מהגוף). והאדם שאירע לו כן יהיה טמא, ועל כן אינו מטמא בראיה אחת לפי שלא נתחזקה בגופו אותה הליחה, ובהרחיקנו מזה נקנה בנפשותינו מדת היושר וההשוייה בכל דעתנו וכחנו.

מגילה ח' זבחים קפ"ג ערכין ג' כריתות ח' נדה ס"ה, ר"מ פרק א' כ' ה' ו' ז' ח' ט' ממשכב ומושב, ופ"א כ' ג' ממחוסרי כפרה, סה"מ מ"ע ק"ד, סמ"ג עשין ר"מ.

מצוה קעט

קרבן הזב (מ"ע פ"ה)

צוה הקב"ה שיקריב הזב קרבן כשיתרפא, שנאמר (ויקרא ט"ו

משנה הלכות

שתים או אחת ארוכה כדי שיעור טבילה וסיפוג והוא מהלך נ' אמה, או שראה מקצת בסוף היום ומקצתה בתחלת הלילה אע"פ שאינה ארוכה כשתים, או שראה שתי ראיות בשני ימים רצופים, הרי זה זב בעל שתי ראיות[ה]. ראה שלש ראיות כאלו, צריך להביא קרבן אחר שספר שבעה נקיים, אין בין זב משתי ראיות לשלש אלא קרבן[ו]. הפסיק בין ראיה לראיה יום גמור אין מצטרפות[ז].

טומאתו. הזב מטמא אדם במגע ובמשא, ומטמא משכב ומושב ומרכב, ועושה אותו אב הטומאה, ומטמא בגדים וכלים במגע ובהיסט. ומטמא מדף על גבו (כלומר טומאה קלה לטמא אוכלין ומשקין)[ח]. רוקו וש"ז ומימי רגליו אב הטומאה[ט].

ספירתו. ספר שבעה נקיים וראה ראיה אפילו בסוף יום השביעי אחר שטבל סותר הכל וחוזר ומונה ז' נקיים[י], ראה בליל שמיני אחר הנקיים אין סותרין ומצטרף לשתי ראיות ראשונות, ומביא קרבן, ובזב בעל ג' ראיות אינו מביא קרבן שני על ג' ראיות אלו אלא קרבן אחד על ג' ראיות הראשונות, שהרי לא יצא לזמן ראוי לקרבן[יא]. ואם ראה אחת בליל שמיני ושתים ביום שמיני מביא קרבן על זיבה האחרונה[יב]. ראה קרי באחד מז' נקיים אינו סותר רק יומו, ומשלים לז' ימים[יג].

שאר פרטים. ראיה ראשונה מטמא באונס לענין טומאה, אבל אינה מצטרפת לג' לענין קרבן אם היתה באונס, שלישית לעולם מטמא באונס[יד]. זב צריך טבילה במים חיים דוקא[טו]. גוי אינו מטמא בזיבה[טז]. ונוהג בזכרים ונקבות, גרים ועבדים חרש שוטה וקטן, סריס אדם וסריס חמה[יז], טומטום ואנדרוגינוס[יח], בכל מקום ובכל זמן. ובעונ"ה שאין לנו מקדש וטהרות לא יחשב בין מצות הנוהגות בזמן הזה.

קעט) קרבנותיו. הזב והזבה קרבן כל אחד מהן שתי תורים או שני בני יונה, אחד לעולה ואחד

ה) שם ה"י י"א י"ב. ו) שם ה"ו. ז) שם ה"ת. ח) שם פ"א מה' משכב ומושב ה"א. ט) שם הי"ד. י) שם פ"ג מה' מחוסר"כ ה"א. יא) שם ה"ד. יב) שם ה"ה. יג) שם ה"ב. יד) שם פ"ב ה"ה. טו) ד"מ הל' מחוס"כ שם ה"ו הל' מקואות פ"א ה"ה. טז) מנ"ה ע"פ ר"ש זבים פ"ב מ"א. יז) ד"מ שם פ"ג ה"ו. יח) שם ה"ז.

י"ד) וביום השמיני יקח לו שתי תורים או שני בני יונה וגו' אחד לחטאת ואחד לעולה.

משרשי המצוה אחר שריבוי האכילה והתאוה הביאוהו לכך, כמ"ש במצוה הקודמת, יגדור עצמו מהם ויביא קרבן (ועכשיו שאין קרבן יתענה דעדיף מיניה שזה בגופו וזה בממונו) ויכניע יצרו, שברפואת הגוף תלוי רפואת הנפש. וענין הקרבן מרמז להשפלת יצר הגוף המתאוה, ולעלית נפש השכל. וראוי לו לכשנתרפא להיישר גופו בכל כחו, כי אפילו בהבל ימצא כח ההרגש, כאשר ידוע לצודי חיות כשארנבת נרדפת מהכלבים ונשמט על הארץ, ירגישו הכלבים וימצאו מקום מנוחתה, וכאשר היא נושאת פיה ונושמת למעלה באויר לא ידעו הכלבים מהם דבר, וזה דבר אמתי. ולכן צריך הזב לתקן כל דרכיו ועניניו.

מס' זבים מגילה ח', ר"מ פ"א מסחופרי כפרה, סה"מ מ"ע ע"ד, סמ"ג עשין רי"ת.

משנה הלכות

לחטאת[א]. סופר שבעה ימי טהרה, וטובל ביום השביעי במים חיים, ומביא קרבנותיו ביום השמיני[ב]. וחטאת קודם לעולה[ג], ומעכב אותו מאכילת קדשים, והעולה אינו מעכבתו מאכילת קדשים אם כבר הקריב חטאת[ד]. והחטאת נאכלת[ה].

ספק. היה ספק זב הרי זו מביא קרבן ואין החטאת נאכל שחטאת העוף הבא על הספק תשרף[ו]. אשה שיש עליה ספק חמש זיבות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים ואין השאר עליה חובה, היה עליה חמש זיבות ודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים והשאר עליה חובה, וכן הדין בזב בספק, היו עליה ה' לידות ודאות וחמש זיבות ספק מביאה שני קרבנות, אחד על הודאי ונאכל ושאר עליה חובה, ואחד על הספק ואינו נאכל ואין השאר עליה חובה[ז]. האשה שיש עליה זיבה מביאה מעות הקינים ונותנת בשופר ואוכלת בקדשים לערב, חזקה שאין בית דין של כהנים עומדים משם עד שיכלו כל המעות שבשופר ויקריבו כנגדן קינים[ח]. ואין הקרבנות אלו צריכין דעת בעלים[ט].

קעט. א) ר"מ פ"א מה' מחוסרי כפרה ה"ג. ב) שם ה"ד. ג) שם פ"ט מהתו"מ ה"ו. ד) שם פ"א מה' מחוס"כ ה"ח. ה) שם ה"ו פ"ז מהל' פסולהמ"ק ה"א. ו) הל' מחוס"כ שם הל' פסולהמ"ק פ"ז ה"י. ז) הל' מחוס"כ שם ה"י. ח) שם הי"ב. ט) שם ה"ח.

מצוה קפ

דין שכבת זרע (מ"ע פ"ו)

צוה הקב"ה להיות שכבת זרע טמא ומטמא, שנאמר (ויקרא ט"ו ט"ז) ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב.

משרשי המצוה משארז"ל דהמוציא ש"ז לבטלה כהורג נפש, שהרי יש בו חיות הגוף, וראוי היה להיות ממנו נוצר חיות הולד. ועל כן לא ניתן להוציא אלא לבת זוגו, ואז שורה על הטפה ההיא נשמה קדושה, אבל המוציא לבטלה כהורג נפש, ומתעטפים שם רוחות הטומאה ולכן מטמא. ואל תתמה שמטמא גם בביאה כשרה כי גזרת הכתוב ואולי משום לא

משנה הלכות

קפ) דיני טומאתו. אדם מישראל הרואה קרי בין באונס ובין ברצון כיון שהגיע לפי האמה נטמא, ושיעור הראיה כדי שיחתום פי האמה, ולטמא אחרים במגע שיעורו בכעדשה[א]. זרע שאין האדם מרגיש בו לא בתחלה ולא בסוף אינו טמא[ב].

קטן. שכבת זרע של קטן פחות מבן ט' י"א דאינו מטמא אחרים, אבל הוא עצמו טמא, וי"א דאינו מטמא כלום, עיין במג"א או"ח סי' תנ"ז[ג] וביראים סי' ד"ש דבע"ק איתקש לזב בראיה ראשונה, ותנן בפ' יוצא דופן[ד] תינוק בן יום אחד מטמא בזיבה[ה].

פרטי דינים. המהרהר בלילה וראה ששימש בחלום ועמד ומצא בשרו חם, אע"פ שלא ראה ש"ז טמא מדברי סופרים[ו]. ש"ז אב הטומאה הוא, ומטמא אדם וכלים במגע אבל לא במשא, הנוגע בש"ז אינו מטמא בגדים שעליו[ז]. הבא על אשתו טהורה הוא והיא טמאין מגזירת הכתוב[ח]. אם לא גמר ביאתו ולא הוציא ש"ז מסופק במ"לט[ט]. היה הבועל פחות מבן ט' אינו מטמא[י], וכן אם היתה הנבלעת פחותה מבת ג' אינה טמאה[יא]. ש"ז מטמאה כשהיא לחה, ולא כשהיא יבשה[יב]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן שנוהגין שאר דיני טומאה.

תקנת עזרא. ועזרא תיקן טבילה לכל בעל קרי לתפלה ולתורה כדי שיהיו נקיים וטהורים יותר במחשבתם ולא יהיו בני אדם מצויין עם נשותיהן כתרנגולים[יג]. ואמרו בגמ'[יד] דבטלוה לטבילת עזרא ואין אדם נמנע מלהתפלל וללמוד תורה ולהניח תפילין בשביל קרי אפילו לט' קבין בטלו[טו], ויש חולקין[טז] לתפלה ובט"ק. ובעל נפש

קפ. א) ר"מ פ"ד מה' אבות הטומאה ה"א. ב) שם ה"ד. ג) פ"ק ו'. ד) דף מ"ב ע"ב. ה) מנ"ת. ו) ר"מ שם ה"ה. ז) שם ה"א. ח) שם ה"ט. ט) פ"ג מה' ביאה"ק ה"ג. י) הל' אבות הטומאה שם ה"ב. יא) ר"מ שם ה"ט. יב) שם הי"ד. יג) ברכות כ"ב ע"א. יד) שם. טו) ר"מ הל' ק"ש פ"ד ה"ה הל' תפלה פ"ד ה"ד ה' ו'. טז) רי"ף ברכות י"ג ע"ב בשם ראב"ד, והובא בטור או"ח סי' פ"ח.

פלוג. גם כי ענין זה ע"פ רוב לא יקרה רק מתוך מחשבות התאוה, ולפיכך כשיקרה לו כן ראוי לעמוד יום אחד בטומאתו כדי שתתנקה מחשבתו יפה ואחר כך יטהר.

שבת פ"ו כלים פ"א נדה כ"ב ל"ה פ"ג, ר"מ פ"ה מאכלות אסורות, סה"מ מ"ע ק"ה, סמ"ג עשין רמ"ו, יראים ר"ש.

מצוה קפא

טומאת הנדה (מ"ע פ"ז)

צוה הקב"ה להיות הנדה טמאה ומטמא, שנאמר (ויקרא ט"ו י"ט) ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זובה בבשרה שבעת ימים תהיה בנדתה וכל הנוגע בה יטמא עד הערב.

משרשי המצוה מה שגלה בזה הכתוב דותה תטמא כי הוא חולי לה, וזה לך האות כי בזמן וסתה ראשה ואבריה כבדים. ויש בו ארם, והמופת על זה שאם תתנהו לדם נדה לחתול לאכול ממנו תתנונה ותמות, ואם תביט במראה חדש

משנה הלכות

יחוש לעצמו ולטהר עצמו לקריו, וקדוש יאמר לו בין לתפלה ובין לתורה. והעיד לן הרמב"ם ז"ל בתשובה שמעולם לא בטל טבילה זו.

קפא) דיני נדה דאורייתא. אשה בין בתולה ובין נשואה בין גדולה ובין קטנה שהרגישה וראתה דם יוצא ממקור אותו מקום נקראת נדה[א]. ואם ראתה בלא הרגשה הרי זה בחזקת שבא בהרגשה[ב]. ואם ראתה אחר טהרתה עוד הפעם דם, אם עברו כבר אחד עשר יום לאחר שבעה מראיה ראשונה (היינו ס"ה י"ח יום מראייתה ראשונה) הרי זה נדה שניה, וכן לעולם, ואם ראתה בתוך י"א יום אחר שיכלו שבעה ימים מראיה ראשונה הרי היא זבה[ג]. ומן התורה חמשת מראות דמים טמאין[ד]. סדר טהרתה מן התורה ממתנת ז' ימים מיום ראיתה, ואם פסקה מלראות אפילו בסוף ז' יורדת וטובלת והיא טהורה[ה]. חומרות דרבנן. ומר"ס מה שבנות ישראל החמירו על עצמן בכל העולם שכל הרואה כתם על בשרה, אפילו טיפת דם כחרדל, או בבגדה דוקא יותר מגריס, במקום שיוכל לבא ממקור, לעולם היא טמאה כאלו מצאה דם מבפנים[ו], וצריכה להמתין לעולם חמשה ימים מראיתה[ז], ופוסקת בטהרה ולובשת בגדים לבנים נקיים מכתמים קודם שיהיה לילה, וסופרת ז'

קפא.א) ר"מ פ"ד מה' איסורי ביאה ה"א פ"ה ה"ב פ"ט ה"א יו"ד סי' קפ"ג ס"א. ב) ר"מ שם פ"ט ה"א (ופ"ה ה"ה עי' פליתי סי' קפ"ג ס"ק א'). ג) ר"מ שם פ"ו ה"ב ג' ד' ה' ש"ך יו"ד סי' קפ"ג ס"ק ד'. ד) ר"מ שם פ"ה ה"ז ש"ך יו"ד סי' קפ"ח ס"ק א'. ה) ר"מ שם פ"ד ה"ו פ"ז יו"ד סי' קפ"ג ס"ק ב'. ו) ר"מ שם פ"ט ה"ב ו' ח' יו"ד סי' ק"צ ס"א ה' ו'. ז) הגר"מ שם פ"ו המ"ז אות ב' יו"ד סי' קצ"ו סי"א והגר"ח שם.

מעכירין אותו, והוה כעין חולי המתדבקת. ולכן נקרא נדה שבני אדם מנדין מאתה. ובקרא כתיב שלא נשקה רחל לאביה מפני שדרך נשים לה. ואם תשמש באותו זמן הבנים לוקים בצרעת ובכל מיני חולאים, והנשמה שתבוא אז הוא מן כחות הטומאה והם העזי פנים שבדור, השם יצילנו.

נדה פ"א ס"ג נ"א נ"ו כלים פ"א, ר"מ פ"א ממשכב ומושב ופ"ט מא"ב, סה"מ ס"ע צ"ם, סמ"ג עשין רס"א, סס"ק רצ"ג, יו"ד קפ"ג.

משנה הלכות

ימים נקיים דוקא[ח]. כל ז' ימים בודקת עצמה בבגד פשתן לבן ונקי או מוך לבן ונקי, ומכניסה באותה מקום בעומק לחורין וסדקין עד מקום שהשמש דש וידה מגעת[ט]. זמן הבדיקה בעת המנחה, מכנסת שם ומניחו כך כל בה"ש ובשחרית כשעומדת משנתה, ואחר כך מוציאה לראות אם אין בו שום אדמומית, וטובלת בליל שמיני במקוה כשרה וטהורה היא לבעלה[י]. שכחה ולא בדקה עצמה רק יום שפוסקת בו לערב ולמחרת שהוא יום ראשון לספירתה, וביום השביעי גם כן בדקה עצמה שחרית וערבית, מותרת לטבול בליל שמיני וטהורה[יא].

פנויה. ואין חילוק באיסור נדה בין בתולה ופנויה בין אשת איש ובעולה, אלא כל זמן שראתה דם הרי היא בנדתה עד שלא תטהר[יב]. וכן אסור לקרוב אל הנדה בשאר קרבות כגון חבוק ונשוק וגיפוף וכיוצא בזה[יג].

טומאתה. נדה אב הטומאה ומטמאה במגע ובמשא ובמשכב ומושב כזב[יד], ומוסיף עליו שמטמא את בועלה ז' ימים[טו]. דם הנדה מטמא לח ויבש[טז].

ביטול פו"ר. ודע דראיתי לכק"ז מרן ר' בן ציון בלום הי"ד גאבד"ק אויפאלא שהקשה אהא דבנות ישראל החמירו על עצמן והא מבטלים עי"ז מפריה ורביה. ותי' דאשה אינה מצווה ולכן אמר בנות ישראל החמירו על עצמן. (ועיין בשו"ת בית שערים יו"ד סי' רמ"א מה שתי' בזה) ולענ"ד נראה דכיון דמדינא מותר לישא כמה נשים ליכא בזה משום ביטול דהרי בידו לישא אחרת, ואחר החרם שנתקבל בינינו בני אשכנז נמי לא חיישינן כיון דכבר קבלו, איברא דהרי ראינו דלא חייש לזה רבינו גרשום מאוה"ג ואסר לישא שתי נשים.

כללים. נוהג בכל מקום ובכל זמן והעובר ובא עליה בשוגג חייב קרבן ובמזיד חייב כרת, (ועיין לעיל מצוה קס"ו). ומדברי סופרים שגזרו על כותית משום נשג"ז.

ח) ר"מ שם פי"א ה"ד י"א יו"ד סי' קפ"ג ס"א וט"ז ס"ק ב' וש"ך ס"ק ד'. ט) הנ"מ שם פ"ו הכ"א אות ד' יו"ד סי' קצ"ו ס"ד ו'. י) הנ"מ שם יו"ד שם ס"א ב' ד'. יא) ר"מ שם פ"ו הכ"א יו"ד שם ס"ד בשם י"א. יב) יו"ד סי' קפ"ב. יג) ש"ך יו"ד סי' קנ"ז ס"ק י' סי' קצ"ה ס"ק כ', ועיין שו"ת משנה הלכות ח"ה סי' קכ"ז. יד) ר"מ פ"א מה' משכב ומושב ה"א. טו) שם פ"ג ה"א. טז) שם פ"ב ה"א.

מצוה קפב

דין זבה (מ"ע פ"ח)

צוה הקב"ה להיות הזבה טמאה וממאה, שנאמר (ויקרא ט"ו כ"ה) ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה וגו'.

משרשי המצוה לפי שהרהרה בעסקי הבעילה בא לה, וזה שאמרו רז"ל דמה מחמת עצמה ולא מחמת אונס ולא מחמת ולד. ולפי שהרהורים רעים פועלים גם בנפש, לפיכך תטמא כל הנוגע בה. גם כי הזיבה בלי העת מורה על חולי הפנימי, ומחלה זו מזקת הרבה בני אדם, וכ"ש השוכב אותן לפי רוב קרבתו עמהם ההיזק יותר. ועד"ה כי האשה בעוד שהיא שופעת דם כח תניני עור אשתו של שמאל שולט עליה, ולכן היא אב הטומאה וכל הנוגע בה יטמא.

נדה ל"ח מ"ו ע"ב מגילה ח', ר"מ פ"ו ממשכב ומושב ופי"א מא"ב, סה"מ מ"ע ק"ו, סמ"ג עשין רמ"ב, סמ"ק סי' רצ"ג, יו"ד סי' קפ"ב.

משנה הלכות

קפב) **זבה גדולה וקטנה.** אשה שראתה דם במשך הי"א יום שבין נדה לנדה לאחר שבעה של נדתה (עיין מצוה קודמת) הרי זו זבה[א]. ואם תראה יום אחד הרי היא שומרת יום כנגד יום וזו נקרא זבה קטנה, ואם ראתה ג' ימים רצופים זה אחר זה היא זבה גדולה[ב], ואחר הי"א היא נדה וחוזרת חלילה נדתה (עיין מצוה קודמת), הרי זו צריכה ליזהר במנין זה, כדי שתדע בזמן ראיתה אם נדה או זבה ראתה[ג]. זבה קטנה טובלת ממחרת יום ראיתה אחר הנץ החמה, ומשמרת כל היום בטהרה ובערב טהורה היא לכל[ד]. זבה גדולה צריכה לשמור ז' ימים נקיים, ואם ראתה אפילו ביום השביעי סמוך לשקיעת החמה סותרת הכל, וסופרת ז' נקיים אחרים, וטובלת בליל ח"[ה]. ראתה ביום עשירי לנדתה, ובאחד עשר ובשנים עשר הרי זו יוצאה מזבה קטנה לנדה, שיום י"ב כבר הוא מימי הנדה, כפי הכלל שאין בין נדה לנדה אלא י"א יום[ו]. שאר דיני טומאה מזבה קטנה או גדולה שוין הם לענין טומאה עיין לעיל (מצוה קע"ח).

טומאתה. הזב והזבה משכבן ורוקן ומימי רגליהן וזובו של זב, כל אחד מאלו אב הטומאה[ז]. ואם מתו מטמאים משכב ומרכב לאחר מיתתן, כשהיו כשהן חיין עד שימוק הבשר, וטומאה זו מדבריהם גזירה שמא יתעלף

קפב. א) ר"מ פ"ו מה' איסורי ביאה ה"ב. ב) שם ה"ז. ג) שם ה"ז. ד) שם ה"ח מ'. ה) שם הט"ו. ו) שם הט"ז. ז) שם פ"א מה' משכב ומושב ה"א.

מצוה קפג

שתקריב הזבה קרבן (מ"ע פ"ט

צוה הקב"ה שתקריב הזבה קרבן ביום השמיני לטהרתה, שנאמר (ויקרא ט"ו כ"ט, ל') וביום השמיני תקח לה שתי תורים וגו', האחד חטאת ואת האחד עולה.

משרשי המצוה מש"כ לעיל בדין קרבן הזב, והחמיר הכתוב בזבה, שמביאה קרבן, יותר מהנדה שאינה צריכה קרבן, לפי שהנדות הוא חולי בטבעה של אשה ולא תתרפא לעולם מחליה זה, ולכן טימא אותה הכתוב ז' ימים בין שתראה יום אחד בין שתראה בכולן, כי הנשים בטבעם לא יהיה בהן יותר מז'. אבל הזיבה אינו חולי בטבע האשה, אלא שבא מחמת

משנה הלכות

אחד מאלו וידמו שמת והוא עדיין לא מת, והוה אב הטומאה מדברי סופרים, נכרי שמת אינו עושה משכב, שהרי כשהוא חי אינו מטמא אלא מדרבנן[ח]. שאר פרטים. פלטה ש"ז בשבעה נקיים, סותרת יום אחד[ט]. זבה גדולה צריכה קרבן וזבה קטנה לא צריכה קרבן[י]. ובנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבת עליו ז' נקיים[יא], עיין לעיל מצוה (קפ"א). ונוהג קצת ענינים בזמן הזה, כגון מה שנוגע לאישות, ולענין טהרה בזמן הבית שיבנה במהרה בימינו.

קפג) קרבן זב וזבה. הזב והזבה קרבנם שוה, ב' תורים או שני בני יונה, אחד לחטאת ואחד לעולה[א]. ונקראו מחוסרי כפרה, כלומר שלא נגמרה טהרתן כדי לאכול בקדשים עד שיביא קרבנם[ב]. ומביאין כפרתן ביום השמיני לטהרתן לאחר שטבלו ביום השביעי והעריב שמשן[ג]. ספק זבה מביאה קרבן ואין חטאתה נאכלת, שחטאת העוף בא על הספק ונשרף[ד].

למה נמנו זב וזבה לשתים. ועיין לעיל מצוה (קע"ט) שאר דיני קרבן הזב, ומשם תקחנו לכאן כי שוים הם. ובגמ' כריתות פ"ד[ה] פריך למה בזב וזבה חשבינן להו לתרי מצות, ובמצורע ומצורעת חשבינן להו בחד, ומשני דזב תלוי בראיות ולא בימים, ואינו מטמא באונס, וזבה מטמא באונס, ואינה מטמאה בראיות כבימים, מה שאין כן במצורע ששוין. והרמב"ם[ו] כתב לפי שטומאתן של אלו אינם שוים, שהאיש מטמא בלובן, והאשה באודם, וההיפוך לא יטמא לא זה ולא זה, וכיון שהם חלוקים כל כך ראוי למנותו בשתי מצות, ואינו דומה למצורע ומצורעת שהיא

ח) שם פ"ו ה"ד. ט) שם פ"ו מה' איסורי ביאה הט"ז. י) שם ה"ח. יא) ר"מ שם פי"א ה"ד יו"ד סי' קפ"ג ס"א וט"ז ס"ק ב' וש"ך ס"ק ד'. קפג. א) ר"מ פ"א מה' מחוסר"כ ה"ג. ב) שם ה"א. ג) שם ה"ד. ד) שם ה"ו. ה) דף ח' ע"ב. ו) סה"מ עשין ע"ח.

רבוי המאכלים או לאיזה אונס אחר, לפיכך הזהיר הכתוב ואשה כי תזוב זוב דמה ימים רבים אחר השבעה, הנה היא חולה כזב האיש והצריכה הכתוב קרבן כאשר תתרפא כמשפט הזב. ועד"ה דם הנדה והזבה באים משמאל שהם זוהמת הנפש שהטיל בחוה, ומה עמקו מחשבותיו.

כריתות פ"א כ', ר"מ פ"א מסחוטרי כפרה, סה"מ מ"ע ע"ת, סמ"ג עשין ר"מ.

אחרי מות

יש בה כ"ח מצות, ב' מצות עשין כ"ו לאוין

מצוה קפד

אל יבא בכל עת אל הקדש (ל"ת צ"ה)

הזהיר הקב"ה שלא יכנסו הכהנים בכל עת אל המקדש אלא בשעת העבודה, שנאמר (ויקרא ט"ז ב') ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת וגו'.

משרשי המצוה שרצה הא-ל ב"ה שיקבעו הכהנים בנפשותם גדולת המקום ומעלתו, ותהיה תמיד יראתו על פניהם. וידוע דהנכנס בכל עת בלי עיכוב, ההרגל נעשה לו טבע, ואינו מרגיש גדולת המקום, אבל הנמנע מליכנס רק בעת הצורך אז גם כשנכנס מתקן דרכיו ויראתו על פניו. ובא הציווי אל

משנה הלכות

נחשבת למצוה אחת שהצרעת דבר שוה בכולן הוא, והביאו החינוך, ועיין מנ"ח שתמה למה לא הביא טעם הגמ'. ונוהג בזמן הבית בנשי ישראל ולא בעכו"ם.

קפד) החיובים. דעת הרמב"ם[א] שבין כהן הדיוט ובין כהן גדול, שנכנס לקדשי קדשים בכל ימות השנה, וכן כהן גדול שנכנס ביום הכפורים ביאה חמישית או יותר חייבים מיתה בידי שמים והנכנס להיכל שלא לצורך עבודה לוקה. ולהרמב"ן ז"ל הנכנס להשתחוות אינו במלקות, רק הנכנס ביאה ריקנית לגמרי[ב]. הנכנס מאחוריו או דרך גגות או בלולין של קדשי קדשים או החותר החומה ונכנס וכיוצא בזה שאינו דרך ביאה פטור, דלא אסרה תורה אלא הבא דרך ביאה[ג], ועיין תוס' מנחות כ"ז ע"ב.

שאר מקומות בביהמ"ק. ונחלקו הפוסקים[ד] בדין

קפד א) ר"מ פ"ב מה' ביאת מקדש ה"ג ד'. ב) חינוך. ג) מנ"ח ועי' מל"מ שם פ"ג הי"מ. ד) מנ"ח תוי"ט כלים פ"א מ"מ.

הכהנים שאף שהם משרתי ה' ועבודת המקדש עליהם, נמנעו מלהשתמש במקדש לצרכם ואפילו ליכנס בו. ועד"ה שלא יבא הכה"ג בפנים מפני חבור הכרובים שמתיחדים זה עם זה, ובשעת החיבור צריך צניעות גדולה, ולפיכך חייב מיתה על הביאה, וצריך עת רצון למצוא חפ"ץ, ואם הוסיף אחת ביו"כ חייב מיתה, והבן.

מנחות כ"ז כלים פ"א, ר"מ פ"ב מביאת מקדש, סה"מ ל"ת פ"ח, סמ"ג לאוין ש"ג

מצוה קפה

עבודת יוה"כ בביהמ"ק (מ"ע צ')

צוה הקב"ה שיעשה הכהן גדול עבודת יום כפורים בבית המקדש, שנאמר (ויקרא ט"ז ג') בזאת יבא אהרן אל הקדש וגו'.

משנה הלכות

האולם אי קדושת היכל עליו או לא. עליות בית קדשי קדשים חמור מקדשי קדשים שאין נכנסין שם אלא פעם אחת בשבוע לראות אם צריכין לתקן ולחזק קדשי קדשים[ה].

מקרים המותרים. ומותר ליכנס לצורך תיקון ההיכל או בשביל להוציא טומאה, ומצותה בכהנים, אין שם כהנים מצותה בלוים, וקודמים לישראלים אפילו טמאים, ומשלשלין אותם בתיבות. אינו יכול ליכנס בתיבה נכנסין בדרך שאפשר, והקצר יותר[ו]. בשעת הדחק כגון שהקיפו עכו"ם את העזרה נכנסים הכהנים להיכל ואוכלים קדשי קדשים[ז].

שאר פרטים. עליות ההיכל נתקדשו גגות ההיכל לא נתקדשו[ח]. איתא בירושלמי יומא[ט], ומביאה בפטום הקטורת, חסר מכל סימן וסימן, או שלא נתן מעלה עשן כל שהוא או שחסרו חייב מיתה, ואמר ר' זעירא ועובר משום הכנסה יתירה, פי' חייב משום ואל יבא בכל עת אל הקודש שנכנס להיכל בחנם. ונוהג בזמן הבית בכהנים, ובזמן הזה מוזהרים אנחנו שלא ליכנס למקום המקדש דכתיב והשימותי את מקדשיכם, קדושתן עליהם אפילו כשהן שוממין, וי"ר שיבנה בהמ"ק בב"א.

קפה) דיני הכהן. עבודת יוה"כ מצותה בכה"ג[א]. ועבודת הלילה, היינו תרומת הדשן, מותר בכהן הדיוט[ב]. כה"ג עובד בבגדי זהב מבחוץ ובבגדי לבן כשנכנס לפנים[ג]. עבד איזה עבודה

ה) ר"מ פ"ז מה' בהב"ח הכ"ג. ו) שם. ז) זבחים ס"ג ע"א. ח) ר"מ פ"ה מה' מעה"ק ה"ד ועי' מנ"ח. ט) פ"ד ה"ה כפי שהובא בתו"י יומא נ"ב ע"א ד"ה תיפוק לי.

קפה. א) ר"מ פ"ב מה' עבודת יוה"כ ה"א.

ב) מנ"ח ע"פ ר"מ שם פ"ד ה"א מדקאמר מפיסין. ג) ר"מ שם פ"ב ה"א.

משרשי המצוה שהיה מחסדי הא-ל על בריותיו ורצה לזכות את ישראל קבע להם יום זה בשנה, כדי שיחזרו בתשובה שלימה, ולמען נחדל מעושק ידינו ונשוב לעשות רצונו יתברך. מתחלת בריאת העולם הועד והוקדש יום זה לכך. וזה שאמרו ז"ל עצומו של יום מכפר עם התשובה. ולכן היתה עבודת היום על ידי גדול העם, הוא הכהן גדול, והיה מתודה

משנה הלכות

בפנים בבגדי זהב, או בחוץ בבגדי לבן, חילל העבודה וחייב מיתה משום יתור או חסור בגדים[ד]. וצריך להיות נשוי אשה אחת[ה].

סדר העבודה. וזה הסדר, ז' ימים קודם יו"כ מפרישין כהן גדול ללשכה שבמקדש, ומפרישין אותו מאשתו[ו], ומזין עליו שלישי ושביעי[ז], ומלמדים אותו סדר העבודה[ח]. ליל יו"כ מפייסין לתרומת הדשן[ט] ולשאר העבודות[י], עד שמגיעין לשחיטת התמיד, פושט וטובל ולובש בגדי זהב[יא], ומקדש ידיו ורגליו מקיתון של זהב (וקידוש זה מותר במקום חול)[יב]. שוחט את התמיד רוב סימנים (ואחר מירק אחריו), ומקבל את הדם וזורק, אח"כ מקטיר קטורת של שחר, ומטיב את הנרות, ומקטיר אברים, ונסכים, מקריב פר ושבעה כבשים עולות של מוסף היום[יג]. (חל בשבת מוסף של שבת קודם שהוא תדיר)[יד]. מקדש ידיו ורגליו, פושט וטובל ועולה, ולובש בגדי לבן, ומקדש ידיו ורגליו, בא אצל פרו וסומך שתי ידיו עליו ומתו[ט]ה עליו ועל ביתו[טו], ומזכיר שם ה[illegible] ש ג' פעמים[טז], אח"כ בא למקום שני השעירים ומגריל עליהם[יז], ועליית הגורל מעכבת[יח]. ומניח על שני השעירים ואומר השם ככתבו, לה' חטאת[יט]. קושר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח[כ], ולשעיר הנשחט קושר על צוארו[כא]. חוזר אצל פרו וסומך שתי ידיו עליו ומתודה כראשונה, שחטו (ושחיטה כשירה בזר), ומקבל דמו, נתנו למיגס בו על הרובד הרביעי שלא יקרש הדם, נוטל המחתה וחותה בה אש על המזבח החיצון סמוך למערב ומניחו, מביאין לו כדי חפניו קטורת דקה מן הדקה, חופן ממנו מלא חפניו ונותן לתוך הכף. לוקח המחתה בימין, והכף בשמאלו, נכנס לקדשי הקדשים, ומניח בין שתי הבדים (ובבית שני על אבן השתיה), נוטל הכף ומערה הקטורת לתוך חפניו, צובר הקטורת על הגחלים וממתין עד שיתמלא הבית עשן ויוצא, ומתפלל בהיכל תפלה קצרה[כב]. נוטל דם הפר ומזה ח' הזאות אחת למעלה ושבע למטה, מניח הדם על כן הזהב שבהיכל, יוצא ושוחט השעיר ומקבל דמו, נכנס ומזה ח' הזאות בדרך שהזה מדם הפר,

ד) מנ"ח וע' ר"מ חל' כלי מקדש פ"י ה"ת. ה) ר"מ הל' עבוה"כ פ"א ה"ב וע' משנה ריש יומא. ו) ר"מ שם פ"א ה"ג. ז) שם ה"ד. ח) שם ה"ח. ט) שם פ"ד ה"א. י) מנ"ח ע"פ רמב"ן מלחמות ריש יומא. יא) ר"מ שם. יב) ר"מ שם פ"ב ה"ג. יג) ר"מ פ"ד שם. יד) ע' ר"מ חל' תמידין ומוספין פ"ט ה"ב. טו) ר"מ הל' עבוה"כ שם. טז) ר"מ שם פ"ב ה"ו. יז) ר"מ פ"ד שם. יח) שם פ"ג ה"ג. יט) שם פ"ב ה"ו. כ) שם פ"ג ה"ד. כא) יומא מ"א ע"ב במשנה. כב) ר"מ שם פ"ד ה"א.

על עצמו וביתו ואחיו הכהנים ועל הקהל. וצותה התורה להתענות בו ועוד ד' עינויים להכניע הלב בתשובה, ועל ידי המעשים למטה מתחברת המדה למעלה ומתכפרת.

סס' יומא, ר"מ עבודת יו"כ, סה"מ מ"ע מ"מ, סס"ג עשין ר"מ, יראים תי"ז.

מצוה קפו

קדשים שנשחטו חוץ (ל"ת צ"ו)

הזהיר הקב"ה שלא להקריב קדשים חוץ לעזרה, שנאמר (ויקרא י"ז ג' ד') אשר ישחוט שור או כשב או עז ואל פתח אוהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה'.

משרשי המצוה לפי שהש"י קבע מקום לישראל להביא שם

משנה הלכות

מוציא ומניח דם השעיר ולוקח דם הפר ומזה על הפרכת המפסיק בין ההיכל לקה"ק א' למעלה וז' למטה, נוטל דם השעיר ומזה כדם הפר, מערב דם הפר והשעיר ומזה על ד' קרנות של מזבח הזהב, ואח"כ מזה ז' הזאות על טהרו של מזבח בצד הדרום, שירי הדם שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון, בא אצל שעיר המשתלח, סומך ב' ידיו עליו ומתודה עונות כל ישראל בשם המפורש ג' פעמים ומוסרו ביד איש עתי, מוציא אימורי פר ושעיר הנשרפין ונותן בכלי, ומוסר בשרן ועורן להוציא מחוץ למחנה לשרפה, יוצא לעזרת נשים וקורא בתורה, מקדש ידיו ורגליו פושט וטובל ולובש בגדי זהב ומקדש ידיו ורגליו, מקריב שעיר הנעשה בחוץ ואילו ואיל העם, והוא בכלל מוספים, מקטיר אימורי פר ושעיר הנשרפין (בשבת לחה"פ ומקטיר הבזיכין), עושה מנחת המוספין ונסכיהם ומקריב תמיד של בין הערבים ומנחתו, מקדש ידיו ורגליו פושט וטובל ולובש בגדי לבן אחרים פחותים מהראשונים, ומקדש. נכנס לבית קה"ק ומוציא הכף והמחתה, מקדש ידיו ורגליו פושט וטובל ולובש בגדי זהב ומקדש ידיו ורגליו, ומקטיר קטורת של בין הערבים ומטיב הנרות, ומקדש ידיו ורגליו ולובש בגדי עצמו ויוצא[כג]. עשה עבודת הפנים שלא על הסדר פסול[כד]. ומה נהדר היה הכהן הגדול בצאתו מן המקדש, וכל ישראל מלוים אותו אל ביתו[כה] יהי רצון שנזכה לראותו בב"א.

קפו) דברים שחייבים עליהם בחוץ.

השוחט קדשים הראוים לקרבן חוץ ממקום שחיטתו בעזרה, אף על פי שהעלה בפנים במזיד חייב כרת ובשוגג חטאת[א]. שחט בחוץ אחד מאיסורי המזבח, ושאינן ראוים לפנים פטור[ב]. השוחט עופות קדשים בחוץ

כג) שם ה"ב. כד) שם פ"ה ה"א. כה) שם פ"ד ה"ב.

קפו. א) ר"מ פי"ח מהי מעה"ק ה"ב ה'. ב) שם

קרבנותיהם ולהכון שם לבבם אליו, ולא למקום אחר. והמקריב מחוץ לאותו מקום הנבחר דם יחשב לו ששפך דם בהמה, והקב"ה לא התיר בשר בעלי חיים רק לכפרה או לאכילה ורפואה שהם צרכי בני אדם, אבל להמיתם בלי תועלת יש בדבר השחתה ונקרא שופך דם. ואף שאינו כשפיכת דם האדם למעלתו ופחיתות הבהמה, מ"מ שפיכת דם איקרי. והשוחטה חוץ אין בדבר תועלת אלא נזק שעבר על מצות בוראו ואסור באכילה.

זבחים ק"ו כריתות ב', ר"מ פי"ח י"ט ממעשה קרבנות. סה"מ ל"ת צ', סמ"ג לאוין של"ו, יראים ש"צ.

משנה הלכות

חייב, ואם מלקן בחוץ פטור[ג]. בהמה כולה בפנים וצוארה בחוץ חייב, כולה בחוץ וצוארה בפנים חייב[ד]. שחט מחוסר זמן פטור[ה]. שחט בלילה חייב[ו]. שחט שעיר הנעשה מבחוץ קודם הגרלה חייב לדברי הכל, לאחר הגרלה מחלוקת הפוסקים[ז].

הפטורים. שנים אחזו בסכין ושחטו פטורין[ח]. שנים שאחזו בבשר והעלו חוץ חייבין[ט]. הקריב חטאת העוף הבא על הספק, דעת הרמב"ם דפטור והראב"ד משיג עליו[י], ולהראב"ד הקריב אשם תלוי חייב[יא]. וחייב על הזריקה גם כן, וה"ה בכל הקרבנות[יב]. שחט מיעוט סימנים בחוץ, וגמרם בפנים או להיפוך תלוי במחלוקת אי ישנה לשחיטה מתחלה ועד סוף גמ' חולין דף' ל'[יג]. כל הבא אל האהל מועד כגון אימורין קומץ ולבונה ונסכים וכו' חייבין עליו בחוץ[יד]. שחט כמה זבחים בחוץ בהעלם אחת אינו חייב אלא אחת[טו]. קדשי בדק הבית אינו חייב עליהם משום שחוטי חוץ אפילו בתמימים שלהם[טז].

שאר פרטים. השוחט קדשי עכו"ם בחוץ חייב. ועכו"ם עצמו מותר להקריב קרבנותיו בבמה בחוץ לשם ה'[יז]. שחוטי חוץ אסורה בהנאה[יח]. ונוהג איסור זה בכל מקום ובכל זמן, והשוחט קדשים הראוים להקריב לפנים גם בזמן הזה במזיד חייב כרת ר"ל, ובשוגג חטאת קבוע בזמן הבית[יט].

ה' ו' ז'. ג) שם הי"ח. ד) שם הט"ו. ה) שם ה"ז. ו) שם הי"ז. ז) שם הי"א. ח) שם הט"ז ופי"ט הי"ב. ט) שם פי"ט הי"ב. י) שם פי"ח ה"י. יא) שם. יב) מנ"ח ר"מ שם פי"ט ה"ב. יג) עי' מנ"ח. יד) ר"מ שם ה"א ב' ג'. טו) הל' שגגות פ"ו ה"ב. טז) מל"מ הל' מעשה"ק פי"ט ה"א מנ"ח. יז) ר"מ שם הט"ז. יח) שם פי"ט מה' פסולהמ"ק הי"א ועי' מנ"ח. יט) שם פי"ט מה' מעשה"ק הט"ז.

מצוה קפז

כיסוי הדם (מ"ע צ"א)

צוה הקב"ה לכסות הדם אחר שחיטת חיה ועוף הטהורים, שנאמר (ויקרא י"ז י"ג) כי יצוד ציד חיה או עוף וגו' ושפך את דמו וכסהו בעפר.

משרשי המצוה כי הדם הוא הנפש ונצטוינו לכסותו, כי אינו מן הראוי שיהא הנפש מבעל חי מושפך ומוטל לעין כל (ועיין מצוה קפ"ו). עוד טעם כדי שלא יבואו לאוכלו. והטעם שנצטוינו לכסות דם עופות ולא בהמה מפני שדם עופות קלים וזכים יש לחוש יותר שלא יאכלנו אדם, מה שאין כן דם בהמה שדמם עכור ונפשו של אדם קצה בו, ולא יבא לאכלו. ובב"ר יש כשהרג קין להבל הניחו על פני השדה, ובאו

משנה הלכות

קפז) המצוה. השוחט חיה או עוף צריך לכסות הדם, כלומר צריך ליתן עפר למעלה לאחר שחיטה ועפר למטה קודם שחיטה, שנאמר בעפר[א].

אינה ראויה. הנוחר או נתנבלה בידו פטור מלכסות[ב]. נמצאת ספק טריפה מכסה בלי ברכה[ג]. השוחט לחולה בשבת יכסה לאחר השבת, וי"א שאם יש לו עפר מוכן לכסות בו צואה, מכסה בו אפילו בשבת[ד].

איך מכסין. ואסור לכסות ברגליו שלא יהא מצות בזויות עליו[ה].

שחט ולא כסה הרואה חייב לכסות[ו]. ואם כסהו אחר לכתחילה, ר"ל שחטף המצוה מהשוחט, חייב לפייסו שחטף ממנו המצוה[ז]. שחט ונבלע הדם בארץ אם רישומו ניכר חייב לכסות[ח]. ואלו כשרין לכסות בהן, עפר, סיד, גפסית, זבל הדק, חול הדק שאין היוצר צריך לכתשה, מכסין בנסורת של חרשים, בנעורת של פשתן, בלבינה, באבנים, ומגופה שכתשם, באפר, ובאפרות זהב שכתשם[ט]. אין מכסין בקרקע לחה[י]. כסהו ונתגלה פטור[יא].

בכמה עופות וחיות. שחט חיה ועוף במקום אחד כיסוי אחד לכולן, וחייב לברך על כיסוי הדם[יב]. ואינו נוהג במוקדשים[יג]. דם הניתז ושעל הסכין חייב לכסות בזמן שאין דם אחר[יד]. סח בין עוף לעוף כתב רבינו בה"ג דמכסה אותו ששחט ומברך, וישחוט האחר, וכתב הסמ"ג ואין לנטות

קפז. א) ר"מ פי"ד מה' שחיטה ה"א י"ד יו"ד סי' כ"ח ס"א ה'. ב) ר"מ שם ה"י יו"ד שם סי"ז. ג) יו"ד שם ס"כ. ד) יו"ד שם סט"ז. ה) ר"מ שם הט"ז יו"ד שם ס"ו. ו) ר"מ שם הט"ו יו"ד שם ס"ח. ז) ע' הר"מ סי' שפ"ב. ח) ר"מ שם ה"ט יו"ד ס"י. ט) ר"מ שם הי"א יו"ד שם סכ"ג. י) יו"ד שם סכ"ד בהגה. יא) ר"מ שם ה"ז יו"ד שם סי"א. יב) ר"מ שם ה"ה יו"ד שם ס"ט. יג) ר"מ שם ה"ב. יד) שם ה"ח יו"ד סט"ו.

חיות וחפרו וקברוהו, ולפיכך זכו למצות כיסוי. ובתנחומא יש שב' עופות באו, ואחד הרג חברו וחפר וקברו, למד קין וקברו להבל. ועל זה זכו העופות לכיסוי.

חולין פרק ו', ר"מ פ"י משחיטה, סה"מ מ"ע קע"ז, סמ"ג עשין פ"ד, סמ"ק סי' קנ"ז, יו"ד סי' כ"ד.

מצוה קפח

דיני עריות האסורות (ל"ת צ"ז)

הזהיר הקב"ה שלא נתעדן ונתקרב לאחת מן העריות בשום מין קירוב כחיבוק ונישוק וכדומה לעידונים אלו, שנאמר (ויקרא י"ח ו') איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה'.

משרשי המצוה שצונו הקב"ה לרחק מאיסורי ערוה שלא לעבור עליהם, ועל דרך שאמרו רז"ל לא תקרבו כדי שלא תגלו. כלומר שעל ידי קריבה יבואו לגלות ערוה, ולכן

משנה הלכות

מקבלתם כל זמן שאין ראיה ברורה לסתור דבריהם, ועיין ש"ע[טו].

עפר ע"ז. המכסה בעפר ע"ז שנשרפה כתבו התוס' חולין דף פ"ט וסוכה דף ל"א ע"ב דלא דמי כיסוי לחליצה, דלענין כיסוי לא הוה מאוס ולענין חליצה חיישינן, ונדחקו האחרונים בפי' התוס' ז"ל, (ועיין בשו"ת בית שערים יו"ד סי' נ"ג לכ"ק מרן זקיני ז"ל ובהגהות שם בסוף מה שכתבתי בס"ד). ולפענ"ד בתרי אנפין א) דכיון דנשרפה ע"ז אין על העפר שם ע"ז, ולא דמי לחליצה דהמנעל, אף שנתבטל, אבל היה על מנעל זה שם ע"ז ולכן הוא מאוס. ב) י"ל דבכסוי המצוה שיהא הדם מכוסה באפר, ואפילו כסהו הרוח. וא"כ מאי נ"מ אם הוא מאוס, סוף סוף מכוסה הוא. אבל בחליצה שהמצוה בסנדל, והסנדל מאוס, נעשית המצוה בדבר מאוס, והבן. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קפח) התרחקות מעריות. הקרב לאחת מן העריות שבתורה בחבוק ונישוק וכיוצא בזה, שום קריבה דרך חיבה לאשה האסורה לו, בין פנויה בין אשת איש עובר בלאו זה, ויש חולקין דאפילו שלא דרך חיבה אסור, והעובר על זה לוקה והוא חשוד על עריות[א]. ואמרו ז"ל[ב] יד ליד לא ינקה רעה, אפילו המרצה מעות מידה לידו כדי שיהנה ממנה לא ינקה מדינה של גיהנם, ואפילו היה צדיק כמשה רבינו לא ינקה מחטא זה עד שישוב אל ה' וירחמהו. ואסור לקרות ולרמוז ולשחוק

טו) סי' י"ם. קפח. א) ר"מ פכ"א מה' איס"ב ה"א אבה"ע סי' כ' ס"א וע' בח"מ וב"ש שם. ב) ברכות

הרחיקה התורה הקריבה לערוה. עוד אמרו ז"ל אין לי אלא שלא יגלה, מנין שלא יקרב, ת"ל ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב, אין לי אלא נדה בבל תקרב מנין כל העריות, ת"ל לא תקרבו לגלות. ואמרו לא תעשו מכל התועבות, כלומר שהעושה אותם ירחק מן הטובה ומסיר מעליו השגחת השי"ת, וזהו פי' תיעוב. ועל ידי מצוה זו ירחיקו מעם הקדוש הזימה והניאוף הבא מן ההרהור, והוא גדר נפלא. ועיקר זה יהיה בידך, שיש כח ביד כל אדם לדחות מעליו הרהורים רעים בנקל כשיסיח דעתו מהם לדבר אחר.

שבת י"ג ס"ד קדושין ע' יבמות ס"ב סנהדרין ע"ו נדה י"ג, ר"מ פכ"א מא"ב. פה"מ ל"ת שנ"ג. סמ"ג לאוין קכ"ו, א"ע סי' כ"א-ב-ג-ד.

משנה הלכות

עמהן, ואסור להביט ביפיה של אשה ואפילו באצבע קטנה שלה ולהריח בבשמים שעליה, והעובר על אלו מכין אותו מכת מרדות[ג].

אשתו. ומותר להביט ביופי של אשתו אפילו כשהיא נדה, מפני שתהיה מותרת לו לאחר זמן[ד]. ובמקומות המכוסים גם באשתו אסור להסתכל בשעת נדתה[ה].

קול אשה ובגדיה. ואסור לשמוע קול אשה, ולהסתכל בבגדי צבעונין שלה, שמתוך ראיה בא לידי הרהור, והוא שמכיר האשה והבגדים שהיו עליה[ו]. ולשמוע קול אשה בראדיא אם מכירה אסור, ואם אינו מכירה אין איסור בדבר, ומכל מקום מכוער הדבר ביותר, ובעל נפש ירחיק מזה, לבד שיש בו בטול זמן ותורה הקדושה[ז]. אין שואלים בשלום אשת איש[ח]. כללו של דבר שלא יעשה שום דבר המביא לידי קירוב הדעת או הרהור בנשים, לא בדבור ולא במעשה, לא לקרב דעתו אל האשה או דעתה לו אלא באשתו לבד.

ייחוד. ואסור להתייחד עם העריות דבר תורה בין זקנה ובין ילדה, ומדרבנן אפילו עם פנויה טהורה (דבנדה פנויה הרי היא ערוה ואסור מדאורייתא), ואפילו עם עכו"ם, חוץ מן האם עם בנה, והאב עם בתו, ובעל עם אשתו נדה[ט]. ובאחותו נחלקו הפוסקים[י].

שאר פרטים. מותר לנשק בת בתו ובת בנו קטנה[יא]. ומותר להסתכל בפנויה שרוצה לישא, אם תהיה נאה בעיניו, וראוי לעשות כן[יב]. ויש להזהיר לאנשים המגדלים בנים בביתם כנהוג במדינה זו הנקרא (אדאפטירן בלע"ז), שאסורין בכל אלו כי לאו אמם

ס"א ע"א עירובין י"ח ע"ב. ג) ר"מ שם ה"ב אה"ע סי' כ"א ס"א. ד) ר"מ שם ה"ד אבה"ע שם ס"ד. ה) יו"ד סי' קצ"ה ס"ז. ו) ר"מ שם הכ"א אבה"ע שם ס"א. ז) שו"ת בית שערים או"ח סי' ל"ג שו"ת משנה הלכות ח"ד סי' פ"ו ח"ז סי' י"ג. ח) ר"מ שם ה"ה אבה"ע שם ס"ו. ט) ר"מ שם פכ"ב ה"א אבה"ע סי' כ"ב ס"א. י) עי' ב"ש סק"א. יא) ח"מ סי' כ"א סק"י. יב) ר"מ שם פכ"א ה"ג אבה"ע שם ס"ג.

מצוה קפט

ערות אביך לא תגלה (ל"ת צ"ח)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות האב, שנאמר (ויקרא י"ח ז') ערות אביך לא תגלה.

משרשי המצוה זו נגלה הוא, אין להאריך בגלוי שבה, כי הכיעור הגדול כזה ראוי להרחיקו מבני אדם, ולענוש עליו העובר עונש גדול, והחיוב בזה הוא סקילה. וזאת האזהרה נוספת הוא בשוכב את אביו על האזהרה הכוללת משכב זכור בכל אדם, שנאמר במקום אחר (ויקרא י"ח כ"ב) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה.

סנהדרין נ"ד, ר"מ פ"א מא"ב ופ"א משגגות, סה"מ ל"ת שנ"א, סמ"ג לאוין פ"ט, יראים רי"ט.

משנה הלכות

הוא, ובפרט בחבוק ונשוק וייחוד וצריך להודיעם מזה. ואחר שדינים רבים הם ואי אפשר לפורטם, וכל אחד ישמור עצמו כי השם יראה ללבב, ואתה בני הזהר הרבה על זה מאד ואל יבטיחך יצרך, ואם אלף ערבים יתן לך, כי הרבה חללים הפילה, ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קפט) החיובים. השוכב עם אביו משכבי אשה חייב שנים, משום ערות אביך ומשום ואת זכר לא תשכב וגו'[א]. ואביו חייב משום ואת זכר לא תשכב לבד[ב]. ובמזיד והתראה תייב סקילה, ובשוגג מביא ב' חטאות[ג], והאב מביא חטאת אחת ומשהערה בו נתחייב מיתה כבכל העריות[ד].

הפטורים. היה קטן פחות מבן ט' שניהם פטורין, דאין ביאת קטן פחות מבן ט' ביאה[ה]. המשמש באבר מת פטור, פירוש מת, שהאבר שלו מדולדל כמו אבר המתים, כגון החולים, או מי שנולד כך כגון סריס חמה, אע"פ שהכניס האבר בידו אינו חייב לא כרת ולא מלקות, ואין צריך לומר מיתה, שאין זו ביאה, אבל פוסל הוא מן התרומה, וב"ד מכין את שניהם מכת מרדות[ו]. הבא על המת פטור, אבל הבא על אביו טרפה חייב, דחי הוא אע"פ שסופו למות מחולי זה, ואפילו שחט בו שני סמנים ועדיין הוא מפרכס חייב עד שימות או עד שיתיז ראשו, וכן הדין בבא על הבהמה[ז]. ובמנ"ח נסתפק באנדרוגינוס למ"ד דמוליד מאשה וגם יכול לילד מזכר, אם הוליד בן מאשה ואותו בן בא על אביו האנדרוגינוס דרך זכרותו, אי עובר משום לאו דשוכב עם אביו, וכן אם בא על אביו דרך נקבות אי חייב משום בא על אמו, והניח בצ"ע.

קפט. א) ר"מ הל' שגגות פ"ד ה"א. ב) מנ"ח לפי מה שחזר בו. ג) ר"מ שם חינוך ומנ"ח. ד) ר"מ הל' איס"ב פ"א ה"א וי"ד מנ"ח. ה) ר"מ שם הי"ד. ו) שם הי"א. ז) שם הי"ב מנ"ח.

מצוה קצ

אמך היא לא תגלה ערותה (ל"ת צ"ט)

הזהיר הקב"ה שלא יגלה הבן ערות האם, שנאמר (ויקרא י"ח ז') אמך היא לא תגלה ערותה.

משרשי המצוה כתב המורה, כי הוא למעט המשגל ולמאום אותו ולהסתפק ממנו במעט, והנשים האלה אשר אסרם הכתוב בשאר האשה מצויות עמו תמיד, והוא נסתר עמהן ולכן נאסרו. והרמב"ן ז"ל טען עליו דמטעם זה הרי בידו לישא כמה נשים, אלא שהוא סוד מסודות היצירה. גם כי לא יצליחו כשינשאו קרובים כגון אח ואחות וכיוצא בהן, והולדות שיולידו יהיו בעלי מומים, חולי רוח ונפש כידוע לחכמי הרופאים. ועד"ה הבא על אמו פוגם בבינה הנקרא אם הבנין,

משנה הלכות

עבדים וב"נ. הבא על חציה שפחה וחציה בת חורין והוליד בן, אותו הבן הבא על אביו חייב, דצד בן חורין שבו מחויב במצות ככל ישראל[ח]. בן נח הבא על אביו נהרג, אבל אינו מוזהר על אביו אלא נהרג כאלו בא על זכר דעלמא, כמבואר בש"ס[ט] דמיירי בישראל דאי סלקא דעתך בעכו"ם אטו בתרי קטלי קטלינן ליה'. ומכאן יש קצת לדקדק דבעכו"ם אין איסור חל על איסור ודו"ק, וע' בספרי שו"ת ח"ג (סי' צ"ט).

שאר פרטים. ואין חילוק בעריות בין ער לישן, לפיכך אם אחד היה ער והשני ישן, הער חייב והישן פטור[א]. חרש שוטה וקטן פטורין, ומכין אותן שלא ירגילו בעברות (עיין חו"מ סי' שמ"ט לענין גנבה). ונוהג בכל מקום ובכל זמן.

קצ) החיובים. הבא על אמו בין שהיא אשת איש או אנוסת אביו, בין שהוא ולד כשר או ממזר, בעדים ובהתראה חייב סקילה ובלא התראה במזיד חייב כרת ובשוגג חטאת, ואם היא אשת אביו חייב שתים[א].

שניות. ומדברי סופרים אסרו גם אם אמו, ואם אם אמו, ואין לה הפסק עד עולם, ואסור אם אבי אמו בלבד, ואם אביו, ואם אם אביו, ואין לה הפסק עד עולם, ואם אבי אביו בלבד, זהו דעת הרמב"ם[ב]. אבל דעת רש"י[ג] דכל צד אם אסורה לעולם, ואפילו אם אבי אבי אביו אסורה, וכן אם אם אבי אבי אביו אסורה, וכן אם אבי אם אביו וכ"ש

ח) מנ"ח. ט) סנהדרין נ"ד ע"א. י) מנ"ח. יא) ר"מ שם הי"ח. קצ. א) ר"מ פ"ב מה' איס"ב ה"א ב' הל' סנהדרין פט"ו ה"י הל' שגגות פ"א ה"ד. ב) פ"א מה' אישות ה"ו אה"ע סי' ט"ו ס"ב נ' ד' ח'. ג) יבמות דף כ"א ע"א ד"ה ד' נשים שניות, מובא בב"י אבה"ע סי' ט"ו ובדרישה.

שכל בניה מתיחדין ומזדווגין עמה, גם פוגם באמא תתאה כ"י שכן אבותיה מתיחדין עמה, ולכן כתיב אמך אמך ב' פעמים. וע"כ מיתתו בסקילה כד"א משם רועה אבן ישראל, ואימא עילאה נקראת אבן הגדולה שעל פי הבאר.

יבמות כ"א סנהדרין כ"ד. ר"מ פ"ב מא"ב ופ"א מאישות, סה"מ ל"ת ש"מ, סמ"ג לאוין צ"ב, סמ"ק סי' שי"ג אה"ע סי' פ"ו.

מצוה קצא

ערות אשת אביך לא תגלה (ל"ת ק')

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות אשת האב לעולם, שנאמר (ויקרא י"ח ח') ערות אשת אביך לא תגלה.

משרשי המצוה כי יהיה בדבר קלון אצל אביו אם יבא על

משנה הלכות

אם אבי אבי אמו, דכל שיש כאן אמהות רבות נוטה האיסור יותר (ועיין ב"ח אה"ע סי' ט"ו).

ב"נ עבד וגר. גר שנתגייר אינו חייב על אמו ולא על שום קרובה, דכקטן שנולד דמי, ומדרבנן אסרוהו בהם שלא יאמרו בא מקדושה חמורה לקדושה קלה[ד]. ב"נ חייב גם כן על אמו ואפי' מאנוסתו[ה]. ונראה דבעכו"ם קטן אפילו פחות מבן ט' אם בא על אמו חייב מיתה דלא ניתנו שיעורין לבני נח, ואולי דאין זה בכלל שיעורין אלא דפחות מבן ט' אין ביאתו ביאה כלל במציאות, וצ"ע[ו]. ועכו"ם אין להם איסור שניות לעריות[ז]. העבדים הכנענים אין להם חייס, ואינו חייב לא משום אם ולא על שום קרובה דיצא מכלל בן נח ולכלל ישראל לא בא[ח]. וכל זה בשפחה ועבד דעלמא, אבל אם בא אביו על שפחתו והוליד ממנה בן, יש מרבותינו דס"ל דהוא בנה, והוא אביו גמור מן התורה, לא מבעיא אם נשאה דודאי שחררה, אלא אפילו בא עליה בזנות אמרינן דמסתמא שחררה, ואפילו אמר שכיון לשם זנות לא מהמנינן ליה, דלא שביק היתרא ואכיל איסורא (עיין רמב"ם פ"י מגירושין הי"ט וא"ע סי' ט"ו ובערוך השלחן ועי' לקמן מצוה קצ"ב קצ"ג קצ"ה קצ"ז קצ"ח ר' ר"א). ונוהג בכל מקום ובכל זמן.

קצא) החיובים. הבא על אשת אביו בין שהוא אמו או אינו אמו בין בחיי אביו ואפילו לאחר מותו או לאחר שגירשה[א], במזיד ובהתראה חייב סקילה[ב] ובלא התראה כרת, ובשוגג קרבן חטאת[ג]. ואין נ"מ בין אשתו מן האירוסין

ד) ר"מ פי"ד מה' איס"ב הי"א י"ב יו"ד סי' רס"ט ס"א. ה) ר"מ הל' מלכים פ"ט ה"ו. ו) מנ"ח. ז) שם ופי"ד מה' איס"ב ה"י. ח) הל' איס"ב שם הי"ז. קצא. א) ר"מ הל' איס"ב פ"ב ה"א אה"ע סי' ט"ו ס"ח. ב) ר"מ פט"ו מהל' סנהדרין ה"י. ג) שם פ"א מה' שגגות ה"ד אה"ע שם.

אשתו, כלי שהשתמש בו אביו. ואפילו לאחר מותו אינו מן הכבוד, וגדולי עולם בקשו מנשותיהם שלא לינשא לאחר מותם, וראיה לדבר אלמנת המלך אסורה להנשא לאיש, כי פחיתות הכבוד הוא למלך, וכל שכן בנו שחייב לחוש על כבוד אביו בחייו ובמותו. ועד"ה שמא היא בת זוגו של אביו, ובני הראשונה היו ראוים להיות מן השניה, והרי היא כאמו ממש, תדע שהרי נטלה הכבורה מראובן ונתנה ליוסף ולא לאחר, ולכך לא תגלה, והמשכיל יבין.

סנהדרין נ"ד, ר"מ פ"א מא"ב ופ"א מה"א, סה"מ ל"ת של"א, סמ"ג לאוין צ"א, יראים רכ"א, אה"ע סי' ט"ז.

משנה הלכות

ובין מן הנשואין, ואם היא גם כן אמו, חייב שתי חטאות בשוגג[ד].

שניות. ושניות מדברי סופרים הם אשת אבי אביו, אף על פי שאינו זקנתו, ואין לה הפסק עד יעקב אבינו, ואשת אבי אמו בלבד, ולוקין עליהם מכות מרדות[ה], ואע"ג דאשת אבי אבי אמו מותרת ולא גזרינן אטו אשת אבי אבי אביו, מ"מ קורבה זו דאבי אמו ואבי אביו שוין הן אצל העולם, משא"כ למעלה מזה דאיפלג דרי. וי"א[ו] דאשת אבי אם אביו אסורה לו, ואע"ג דאשת אבי אבי אמו מותרת, מכל מקום הקורבה שמצד האב גזרינן יותר[ז], ויש מגמגמין בזה (הגר"א). ויש מי שאומר דגם אשת אבי אמו אין לה הפסק, דכן נראה מסקנת הירושלמי (ש"ע, וערוך השלחן).

שאר פרטים. אנס אביו אשה מותרת לבנו מאשה אחרת[ח].

ובמנ"ח נסתפק במקדש חציה שפחה וחציה בת חרין, אם בא עליה בנו אי חייב, ועיין אב"מ סי' מ"ד[ט]. ולעיל הבאתי במצוה הקודמת שיטות באם בא על שפחתו אמרינן דודאי שחררה, וא"כ אם נשאה הכא נמי יהא הבן אסור לבא עליה שמא שחררה. ודע דכל האסורות משם קורבה מן התורה אין קדושין תופסים בהם ואינן צריכות גט[י], לבד ממי שהלך בעלה למדה"י ונשאת. ונוהג איסור ערוה זו בכל באי עולם ובכל מקום ובכל זמן. ובבן נח אינה נקראת אשת האב אלא על ידי בעילה ואסורה לו אפילו לאחר מיתת האב או לאחר שילוחיה[יא].

ד) ר"מ פ"ב מה' איס"ב ה"א ב'. ה) שם פ"א מה' אישות ה"ו אה"ע סי' פ"ו ס"ו ז'. ו) שם ס"ז בהג"ה. ז) אה"ע שם ס"ז בהגה. ח) ר"מ הל' איס"ב פ"ב הי"א אה"ע שם ס"ה. ט) ס"ק ג'. י) ר"מ הל' אישות פ"ד הי"ב אה"ע שם ס"א. יא) ר"מ ה' מלכים פ"ט ה"ה ו' ז'.

סדר מצות היום

מצוה קצב

ערות אחותך לא תגלה (ל"ת ק"א)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות אחותו מאביו או מאמו, ואפילו אחותו מזנות בכל ענין שתהיה, שנאמר (ויקרא י"ח ט') ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ לא תגלה ערותן.

משרשי המצוה כתבו הראשונים ז"ל דאיסור העריות אין לבעלי קבלה דבר מקובל בו, ומקצתם אמרו הטעם כי הקרובים הם ענפים המתפשטים מן השורש, ויש להם לקבל ליחות מן הענפים אחרים שלא מעצמם כי היה מתייבש, והמופת על זה מאילנות שמביאין יחוד של אילן אחד ונוטעין בענף האילן וניתוסף בו כח חדש ועושה פירות טובים, ואם נוטעין אותו מענפיו עצמם לא יצליח. כן הבא על הערוה גורם יבשות הנוף מהברכה העליונה. ועד"ה כי הבא על אחותו פוגם בכ"י, כד"א באתי לגני אחותי כלה, וכולם אחיה שהרי היא בת החסד היא, וכולם מתיחדין עמה. והבא עליה בברת לפי

משנה הלכות

קצב) החיובים. הבא על אחותו בין מהאב ובין מהאם, וכל שכן משניהם, ואפילו אנוסת או מפותת אביו, בכל אופן שאפשר נקראת אחותו, ואפילו בא על ערוה והוליד ממנה בת שהיא ממזרת, הבא עליה במזיד ואפילו בהתראה אין בה מיתת בית דין אלא כרת, ואם התרו בו למלקות לוקה ובשוגג מביא חטאת קבועה[א].

מן הנכרית או שפחה. יש לו אחות הבאה מן הנכרית או השפחה אינו חייב עליה, אבל לכתחלה אין לבא על אחותו משפחה דמדרבנן זרע שפחה הוי זרע (עיין רמ"א א"ע סי' ט"ו ס"י). ואם בא אביו על שפחה שלו והוליד ממנה בת, י"א דאחותו ודאי היא דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ואפילו אמר לשם זנות כוון אינו נאמן[ב]. שאר פרטים. אם אחותו גם בת אשת אביו חייב שתים[ג]. ואין שניות באחותו. ונוהג בכל באי עולם, בכל מקום ובכל זמן, אלא שבן נח אינו חייב אלא על אחותו מאם לבד. ולענין האיך רנים אותם עיין רמב"ם הל' מלכים, ובס' החינוך פ' יתרו, ומצוה קצ"ו.

קצב. א) ר"מ הל' איס"ב פ"א ה"ז הל' שגגות פ"א ה"ד הל' סנהדרין פי"ט ה"א אה"ע סי' ט"ו ס"י. ב) אבה"ע סי' ט"ו ס"י בהגה ועי' לעיל מצוה ק"צ ולקמן מצוה קצ"ג קצ"ה קצ"ז קצ"ח ר' ר"א. ג) ר"מ הל' איס"ב פ"ב ה"ג ד' הל' שגגות שם.

שהוא הפריד הענף ויכרת אותו ממקום חיותו. וד' מיני אחיות הן, הבא על אחת מהן פוגם בכ"י שנקרא אחותו, כד"א אחותי רעיתי, וכתיב ולאחותו הבתולה, וכולהו איתניהו בה שהרי היא בת החסד והפחד, הרי מן האב ומן האם, והתפארת גם היא אחיה מאב ואם, והנצח היא אחיה מן האב, והיסוד הוא אחיה מן האם, שהרי עקר קבלתה מן ההוד, וכן היסוד מקבל מן ההוד. ובזמן שהיחוד הוא דרך ימין הוא יחוד גמור ע"י קדושה, ובזמן שהיחוד הוא דרך שמאל אז אע"פ שהוא יחוד אין בו קדושה כ"כ כי העולם מתנהג בדין, ומ"מ יחוד הוא. ולרמז לאלו האחיות אמר הכתוב מולדת בית או מולדת חוץ, רמז לב' אחיות שהם בבתי גואי, בינה וגבורה, ולשני אחיות אחרות שהם בבתי בראי, שהם הוד ומלכות, עיין (מצ"ד) והשם הטוב יכפר.

יבמות כ"ב כריתות ב'. ר"מ פ"א מא"ב. פה"מ ל"ת של"ב. סמ"ג לאוין ק"ה. סמ"ק סי' רצ"ט. אה"ע סי' מ"ו.

מצוה קצג

שלא לגלות ערות בת הבן (ל"ת ק"ב)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות בת הבן, שנאמר (ויקרא י"ח י') ערות בת בנך לא תגלה.

משרשי המצוה שלא תאמר אחר שיוצא לשלישי הרחיק ממנו המקור ולא יגיע לו ממנו בושה, דע כי ערותך הנה, שירך אביו העיבוד. ולחומרת העריות התחיל בהן אני ה', כלומר

משנה הלכות

קצג) החיובים. הבא על בת בנו, בין שהוא בן כשר בין שהוא בן פסול (ממזר), ובין שבתו היא כשרה ובין שהיא ממזרת או מזנות[א], הבא עליה במזיד בעדים ובהתראה חייב שרפה, ובמזיד בלי התראה כרת, ובשוגג חטאת קבועה[ב]. ואם היא בת בנו מאשתו חייב שתים משום בת בנו ומשום אשה ובת בנה[ג].

מן השפחה. ואם בא על השפחה והוליד ממנה בן אינה נקראת בת בנו[ד], ואם היתה שפחתו תלוי בשיטות הפוסקים שהבאתי לעיל (מצוה ק"צ קצ"ב ולקמן קצ"ה קצ"ז קצ"ח ר' ר"א).

קצג. א) חינוך ומנ"ח. ב) ר"מ הל' איס"ב פ"א ה"ה הל' שגגות פ"א ה"ד הל' סנהדרין. פמ"ו הי"א. ג) מנ"ח. ד) עי' ר"מ הל' יבום פ' ה"ד הל' איס"ב פי"ב הי"נ פמ"ו ה"ד.

ענין חמור הוא ביותר ועתיד אני לפרוע ממנו. והרי הוא כבא על בנו, שירד אביו הוא, והוא חוזר להיות הענף שורש היפוך היצירה. ועד"ה כי הבא עליה פוגם באבא עילאה, שכן מתיחד ומשפיע לבנ"י שהיא בת החסד בן אבא עילאה, ולכן מיתתו בשריפה החמורה לפי שפגם בעולם הרוחני.

סנהדרין ע"ה ע"ו יבמות צ"ז, ר"מ פ"א מא"ב ופ"א מה"א, סה"מ ל"ת של"ד של"ת, סס"ג לאוין צ"ח צ"ט, סס"ק סי' ש"מ ש"י, יראים רכ"ג, אה"ע סי' ט"ו.

מצוה קצד

שלא לגלות ערות בת הבת (ל"ת ק"ג)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות בת הבת, שנאמר (ויקרא י"ח י') או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה.

משרשי המצוה עוד טעם שהיתה הסבה לאיסור עריות לשום שלום בין שני ישראל ולהסיר הקטטות והמחלוקות והמריבות אשר יתחדשו מפני קנאות האנשים לנשותיהם, עד

משנה הלכות

שניות. שניות מדברי סופרים בת בת בנו, ובת בן בנו עד מאה דורות אין להם הפסק וכן אמרינן בירושלמי שאברהם אבינו אסור בכל נשי ישראל, ושרה אמנו אסורה בכל אנשי ישראל משום בת בנם ובת בתם[ה] והרמב"ם ז"ל חלק בזה, ורוב הפוסקים הסכימו לדעה ראשונה משום דמירושלמי משמע כן, ולהרמב"ם נצטרך לדחוק עיין (ב"ש והגר"א). ולוקה עליהם מכת מרדות ונוהג בכל מקום ובכל זמן.

קצד) החיובים. הבא על בת בתו בין מאשתו כשרה או שנולדה לו בזנות במזיד בעדים ובהתראה חייב שריפה, ובלא עדים חייב כרת, ובשוגג חייב חטאת קבועה. ואם בא על בת בתו מאשתו הנשואה חייב שתים, משום בת בתו ומשום לאו דערות אשה ובתה[א].

שאר פרטים. שניות שלה מדברי סופרים, בת בת בתו ובת בן בתו, ואין להם הפסק לעולם. והרמב"ם חולק כמו שהבאתי במצוה הקודמת (קצ"ג)[ב]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן. ודע דפסקו הב"ח והב"ש והאחרונים[ג] דמותר לחבק ולנשק בת בתו כשהיא קטנה. וראיתי לידיד נפשי הגאון המובהק מוה"ר משה פיינשטיין (שליט"א) [וצ"ל] בשו"ת שלו על אה"ע (סי' ס') דדוקא בת בתו ולא בת בנו, דלא מפורש בת בנו בשום מקום, ובענייתי הראתי לדעת דמפורש בפרישה

ה) אבה"ע סי' ט"ו סעי' י"ב. ו) פ"א מה' אישות ה"ו ועי' שם בהגהות מיימוניות אות א'. קצד. א) עי' מצוה הקודמת אות א'. ב) עי' מצוה הקודמת אות ה' ו'. ג) אבה"ע סי' כ"א ס"ז.

שלזאת הסכה אמרה התורה לצדוד, ולכך אסרה הנקבה שתפול בעבודה קטטה, ואסרה אשה ובתה ושתי אחיות שלא יתקנאו זו בזו, כי הקנאה יותר עצומה בקרובים מבזולתם. ובהיות הקטטה ביניהם תמיד לא ינוח הזכר ולא יוכל להשלים עצמו. ואסר בת הבת וכן הבת בעבוד הבעלים, דצונו חתנו, כי כלל זאת הסכה לאסור לאיש הנקבה שיש לאדם אחד יותר דין עליה (אבן כספי, אברבנאל).

המראה מקומות תקח ממצוה הקודמת.

מצוה קצה

שלא לגלות ערות הבת (ל"ת ק"ד)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות הבת, ולאו זה לא כתיב בתורה מפורש בקרא אלא בגילוי מילתא ובק"ו מערות בת בנך, ומחמת שאין עונשין מן הדין למדוה עוד בגזירה שוה דהנה הנה זמה זמה.

משרשי המצוה כתב הרמב"ן ז"ל דאינו מפורש בה הטעם,

משנה הלכות

וש"ך יו"ד (סי' שס"ב) דגם בת בנו בכלל, וכן כתב הב"ח דכל יוצאי חלציו, וכן נראה ממאירי קדושין (פ"א ע"ב) ועוד ראשונים ואחרונים, ועיין ברכ"י, ובחדושי הארכתי בס"ד[1].

קצה) החיובים. הבא על בתו בין שנולדה לו מאשתו הכשרה לו, או מאנוסה ומפותה, ואפילו מאיסור כרת שהיא ממזרת, אם במזיד בא עליה ובהתראה חייב שרפה, ובלא התראה כרת, ובשוגג חטאת קבועה, ועל בתו מאשתו חייב שתים, אחת משום בתו ואחת משום ערות אשה ובתה[2]. ולמדו ז"ל דהבא על בתו בשרפה מק"ו מערות בת הבן, ובת הבת שהן רחוקות ממנו, אין צריך לומר בתו שהיא קרובה שהיא אסורה. ומחמת שקיי"ל דאין עונשין מן הדין, אמר רבא א"ל ר"י בר אבדימי ביבמות אתיא זימה זימה אתיא הנה הנה, ועוד מכח גזירה שוה זו למדו באיזו מיתה נדון הבא על בתו או על בת בתו, או על בת בנו, שאין מיתתן מפורש בקרא (עיין יבמות[3] וסנהדרין[4]).

משפחה. ובתו משפחה אינו חייב עליה[5], ואם היתה שפחתו תלוי בשיטות הבאתי לעיל במצוה (ק"צ קצ"ב קצ"ג ולקמן קצ"ז קצ"ח ר' ר"א) ונוהג בכל מקום ובכל זמן.

ד) עי' בשו"ת משנה הלכות ח"ד סי' קע"ג. קצה. א) ר"מ פ"ב מה' איס"ב ה"ו ופ"א מה' שגגות ח"ד הל' סנהדרין פט"ו הי"א. ב) דף נ' ע"א. ג) דף פ"ז ע"ב. ד) עי' במצוה קצ"ג אות ד'.

דמה יזיק אם ישא אדם את בתו כמותר לבני נח. והעקידה תמה מאד, שהרי ערוות שאר בשר כאם והבת והאחות, יותר ממה שאסרתם התורה, הטבע האנושי הבריא מרחיק אותם ומואסן בתכלית המיאוס והתיעוב עד שלא נמצא שום אומה ולשון שיהיו פרוצים בהם, וחרפת עמון ומואב ונדופם על היותם מזה המין (בראשית י"ט יוכיח על זה). ולענ"ד אין זה קושיא על רבינו הרמב"ן ז"ל, שהרי למ"ד דהשבטים תאומות נולדו אתם ונשאו אותם לנשים, ושמעון שנשא דינה להמדרש שלא רצתה לצאת עד שנשבע לה. ומה שלא נמצא אומה שיהיו פרוצים בזה היא שלפי שקבלו עליהם להיותם גדורים בערוות, גדרו גם בזה. גם ממה שטבע האנושי מרחיקה היא רק מפני שכן נתגדל באיסור תורה, או מפני שדקרו עיניו של יצה"ר בקרובים ולכן לא מפתה עליה, והוא כהא דבקשו ביצה ולא מצאו. ובתורה כתיב העם בוכה למשפחותיו, על עסקי משפחותיו שנאסרו להם.

יבמות ג' כריתות ה' סנהדרין נ"א ע"ה ע"ז, ר"מ פ"ב מא"ב, סה"מ ל"ת של"ז, סמ"ג לאוין ק', סמ"ק סי' ש"ח, אה"ע סי' ס"ז, יראים רכ"ג.

מצוה קצו

ערות בת אשת אביך לא תגלה (ל"ת ק"ה)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות בת אשת אביו כשתהיה לו אחותו מאביו ולא מן האם, שנאמר (ויקרא י"ח י"א) ערות בת אשת אביך לא תגלה.

משרשי המצוה הנה בא הלאו הזה לחייב על הבא על אחותו

משנה הלכות

קצו) החיובים. הבא על בת אשת אביו, כלומר שנולדה לאביו מאשה אחרת שאינה אמו אבל היא אחותו מאביו, חייב עליה שתים, אחת משום אחותו ואחת משום בת אשת אביו[א]. והכי אמרו בגמ' יבמות[ב] ת"ר הבא על אחותו והיא בת אשת אביו חייב משום אחותו ומשום בת אשת אביו. ואין בה מיתת ב"ד אפילו בהתראה, אלא כרת וכל חייבי כריתות בהתראה לוקין, ובשוגג חייב חטאת[ג]. ואם התרו עליהם משום מלקות לוקין

קצו. א) ר"מ פ"ב מה' איס"ב ה"ד. ב) דף כ"ב ע"ב. ג) ר"מ שם פ"א ה"ז הל' שגגות פ"א ה"ד הל' סנהדרין פי"ח ה"א.

שתים, משום הבא על בת אשת האב ומשום אחותו, לפי שאשתו כגופו, וקורבת המולידים היא בין מן האב ובין מן האם. אחותך היא, שהרואים מכירים האם או האב ואומרים אחותו היא. ועד"ה עיין לעיל מצוה (קצ"ב) מה שכתבתי דד' מיני אחיות הן (ועיין מצ"ד מצוה קנ"ד והמשכיל יבין).

יבמות כ"ב, ר"מ פ"ב מא"ב, סה"מ ל"ת של"ג, סמ"ג לאוין ק"ד, אה"ע סי' ט"ו.

מצוה קצז

ערות אחות אביך לא תגלה (ל"ת ק"ו)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות אחות האב, שנאמר (ויקרא י"ח י"ב) ערות אחות אביך לא תגלה.

משרשי המצוה גלה הכתוב ממה ששנה בה ואמר שאר אביך,

משנה הלכות

שמונים כיון דהם ב' לאוין משתי שמות[ד].

מראית עין וחזקה. ומותר אדם בבת אשת אביו שיש לה מאיש אחר[ה], אפילו גדלה בבית בין האחין מותרת להם ולא חיישינן למראית העין שנראית כאתותם, משום דאית ליה קלא (הרא"ש ותשו' מהרי"ל סי' פ"א). ועיין ח"ס (א"ע סי' ע"ו) באחד שהיה לו בנים והגדילן כולן מוחזקים בחזקת בניו, ועתה קם בנו הגדול ונשא אחות אביו בחופה וקדושין, ונתעוררו על זה אנשי היישוב שהוא דר עם ערוה שנשא דודתו, והשיב האב שזה אברהם אינו בנו אלא חורגו בן אשתו שילדה בהיותה פנויה, והיא משרתת בק"ק פרעשבורג ילדה אותו, והיא גם היא אמרה כן. והרב חקר ודרש מפי עדים יודעים כולם שהיתה משרתת בק"ק פרעשבורג וגם הילד בשמו אברהם, והח"ס ז"ל האריך הרבה ואסרה עליו משום דהוחזק כבנו, ע"ש, ובתדושי הארכתי בס"ד. ונוהג בכל מקום ובכל זמן.

קצז) החיובים. הבא על אחות אביו בין מן האב בין מן האם, ואפילו אתותו מזנות או פסולה כגון ממזרת, חייב כרת. ואם התרו בו למלקות לוקה ובשוגג חייב תטאת[א]. והבא מן השפחה או הכותית לאו אחותו היא, ואם בא על שפחתו תלוי בשיטות הבאתי לעיל מצוה (ק"צ קצ"ב קצ"ג קצ"ה ולקמן קצ"ח, ר' ר"א), ושיטת רב נטרונאי גאון דודאי שחררה, וא"כ אחותו הוא וחייב עליה, ולהחולקים לא לקי, ועכ"פ ספיקא הוא[ב].

"ועמם שלום". ובת"כ[ג] ערות אחות אביך ואחות אמך לא תגלה וגו' ועל כולן נאמר בסוף הענין[ד]

ד) מנ"ח. ה) ר"מ פ"ב מהל' איס"ב ה"ג אה"ע סי' ט"ו סי"א. קצז. א) ר"מ פ"ב מה' איס"ב ה"ה הל' שגגות פ"א ה"ד הל' סנהדרין פי"ט ה"א. ב) רמב"ם הל' גירושין פ"י הי"א אה"ע סי' ט"ו סי"י. ג) פ' אחרי פי"ב.

ד) ויקרא י"ח כ"ט.

משמע ששניהם הם גוף אחד ואחות האב היא שאר הגוף של אב, נמצא שאתה מגלה עדות אביך ממש, והגולדים משם יראו הדואים וישאלו בן מי זה העלם כשיראהו עז פנים כשאר בני העריות, הם יגלו חדפת המולידים רשע בן רשע. לבד שאינו מדרך הכבוד לאביו שבנו ישא אחותו, שהם מבטן אחד יצאו. ועד"ה הבא על אחות אביו פוגם בנצח שהוא מתיחד עם הפחד שהוא אחות אביו, וכן היסוד מתיחד עם ההוד שהיא אחות אביו.

יבמות נ"ד כריתות ב', ר"מ פ"ב מא"ב, סה"מ ל"ת ש"מ שם"א, סמ"ג לאוין ק"ז ק"ז, אה"ע סי' ט"ו, סמ"ק סי' ש', יראים סי' ר"כ.

מצוה קצח

ערות אחות אמך לא תגלה (ל"ת ק"ז)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות עדות אחות האם, שנאמר (ויקרא י"ח י"ג) ערות אחות אמך לא תגלה.

משנה הלכות

ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם, ועמם שלום. ופי' הרמב"ן ז"ל בפ' אחרי"ה כי הכריתות הנזכרין בנפש בטחון גדול על קיום הנפשות אחרי המיתה, ובמתן שכר בעולם הנשמות וכו', הוא מה שאמרו רבותינו מקרב עמם ועמם שלום, כי הכרת של הנפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות שלא חטאו, והם עמם שהם בשלום, עכ"ל. ועיין יראים כאן ובסביב ליריאיו.

קרובות המותרות. ומותר אדם בבת אחי אביו, ואחי אביו מותר באשתו כשנתגרשה ונתארמלה ובבתו. ונוהג בכל מקום ובכל זמן.

קצח) החיובים. הבא על אחות האם בין שהיא אחות לאמו מן האב בלבד, או מן האם בלבד, וכ"ש משניהם, ובין שהיא אחותה מן הנשואין, בין מן הזנות, ואפילו מנשים פסולות, חייב כרת, ובעדים והתראה לוקה, דכלל הוא כל חייבי כריתות לוקין, ובשוגג חטאת קבועה[א]. ואם בא אביו על השפחה או עכו"ם אינו נקרא אחותו. ואם בא על שפחתו תלוי בשיטות הפוסקים הבאתי לעיל מצוה (ק"צ קצ"ב קצ"ג קצ"ה קצ"ז ולקמן ר' ר"א) דודאי שחררה מצד האם. ותניא בגמ' יבמות (נ"ד) אין לי אלא אחות אביו מן האב ואחות האם מן האב דמשפחת אב קרוייה משפחה, אחות אביו מן האם, אחות אמו מן האם מניין, ת"ל (בפ'

ה) שם. ו) אה"ע סי' ט"ו סעי' י"ז. קצח א) ר"מ פ"ב מה' איס"ב ה"ה פ"א מה' שגגות ה"ד פי"ט מהל' סנהדרין ה"א.

משרשי המצוה מה שנאמר באחות אב כי אמך ואחותה גוף אחד הן, מקצת הגוף של אמך כאן ומקצתו נשאר עם אחותה והם גוף אחד מחולקים, והבא על אחותה כבא על אמה, ולכן ערות אחות אמך לא תגלה. גם כי יהיה אסור מפני כבוד האם, שחרפה היא לה שתזנה אחותה עם בנה. ועד"ה כי הבא עליה פוגם ביסוד, שכן היסוד מתיחד בב"י שהיא אחות אמה, שהרי ההוד היא אם היסוד, והיא אחות התפארת שהוא אביו של היסוד.

מראה המקומות תמצא במצוה קצ"ז.

מצוה קצט

ערות אחי אביך לא תגלה (ל"ת ק"ח)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות אחי האב, שנאמר (ויקרא י"ח י"ד) ערות אחי אביך לא תגלה.

משנה הלכות

קדושים) ערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה, שאין ת"ל להזהיר שכבר הזהיר (בפ' אחרי), אלא בא ללמוד דאפילו מן האם. ודע דשבע נשים מן העריות שהם בכרת בלבדן ולא במיתת ב"ד, ואלו הן, אחותו, ואחות אביו, ואחות אמו, ואחות אשתו, ואשת אחיו, ואשת אחי אביו, והנדה[ב]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

קרובות המותרות. ומותר אדם בבת אחי אביו, ובת אחי אמו, וכן מותר אחי אביו ואחי אמו באשתו בנתגרשה ונתארמלה, ובבתו[ג].

קצט) החיובים. הבא על אחי האב, בין שיהיה אחי אביו מן האב או מן האם, בין מן הנשואין ובין מן הזנות, ואפילו פסול חייב שתים, משום ואת זכר לא תשכב וגו' ומשום ערות אחי אביך לא תגלה[א], ובעדים והתראה מיתתו בסקילה[ב], ובלא עדים בכרת, ובשוגג חייב ב' חטאות[ג]. והנשכב לא חייב אלא חטאת אחד[ד].

התרו משום אחד. ודע דבכל מקום שמבואר אצלנו דחייב שנים אם התרו בו משום אחד וחייב מיתת ב"ד, ושגג על השני, חייב חטאת ולא אמרינן קים ליה בדרבה מיניה לענין קרבן, ועיין תוס' פסחים כ"ט[ה]. וכתב המנ"ח דאם התרו בו משום לאו דאחי אביו, וכן לעיל אם התרו בו משום לאו דאביו, ועל משכב זכר היה שוגג אינו חייב משום הלאו דאביו ואחי אביו סקילה דלא כתיב סקילה רק גבי משכב זכר, אבל אלו הלאוין נכללו בכרת בסוף הפרשה, אבל סקילה אין בהם.

ב) ר"מ הל' סנהדרין שם. ג) אה"ע סי' ט"ו סעי' י"ז. קצט. א) הנוך. ב) הינוך, והוא משום זכר כמבואר במנ"ח שיובא להלן. ג) ר"מ הל' שגגות פ"א ה"ד. ד) מנ"ח. ה) שם.

משרשי המצוה משום שהוא אחי האב ומפני כבודו, והוא לאו נוסף לבד שעובר על ואת זכר לא תשכב משכבי אשה יהיה עוד איסור לאו זה. וגם לישא פנים למדת הבושת כי הוא עזות גדול. ודע כי המשגל הוא דבר מרוחק נמאס בתודה זולתו לקיום המין, ואשר לא יולד ממנו הוא אסור. ובמדרש איתא דאברהם אבינו לא בא על שרה עד שלא מל שלא לבעול שלא לצורך (וצ"ל שמחלה העונה). ועד"ה כי הבא על אחי אביו פוגם פגם גדול בכל ה' ספירות התחתונות, שכל בני הבנין באים אל החסד ומתיחדים עמו למשוך חסדים להתקיים כד"א עולם חסד יבנה, והוא אחי אביהם והוא המשפיע על כולם ממה שמקבל מעולם הרוחני, וזה הפך הקערה על פיה ובלבל סדר השתלשלות שלשלת הקדושה.

סנהדרין נ"ד, ר"מ פ"א מא"ב ופ"א משגגות, סה"מ ל"ת שנ"ב, סמ"ג לאוין צ', יראים רכ"ב.

מצוה ר

ערות אשת אחי אביך לא תגלה (ל"ת ק"ט)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות אשת אחי אביו, שנאמר (ויקרא י"ח י"ד) ואל אשתו לא תקרב דודתך היא.

משנה הלכות

מצד האם. ובהגהות מל"מ כתב אדברי החינוך שאין הפרש בין אחי אביו מן האב או מן האם, כתב דלא מצא דין זה מבואר, אלא דנראה מדסיים הכתוב אל אשתו לא תקרב, והוא דוקא באשת אחי אב מן האב, א"כ גם התחלת הכתוב דוקא אחי אביו מן האב וצ"ע ע"כ, ועיין במעיי"ה דף ע"ב ע"א אות ס"ו שכתב תירוץ על דבריו והביא ראיה להחינוך ז"ל. ונוהג בכל מקום ובכל זמן. ר) החיובים. הבא על אשת אחי אביו מן האב לאחר שנתארסה לדודו, ואין צריך לומר לאחר שנשאת לו, עובר בלאו זה[א], ודינו בחיי דודו כל זמן שהיא אשתו במזיד ובהתראה בחנק[ב]. גירשה או לאחר מיתת דודו הרי הן בכרת, ואם התרו בהן למלקות לוקין[ג]. ובשוגג חייבים חטאת קבועה.

ובחיי דודו בשוגג חייב ב' חטאות[ד].

מצד האם. בת"כ, ובהבא על יבמתו[ה] פריך דודתו דפשיטא ליה לתנא דמן האב ולא מן האם מנא ליה, אתיא דודו דודו, כתיב הכא ערות דודו גלה, וכתיב התם או דודו או בן דודו

ר. א) ר"מ הל' איס"ב פ"ב ה"א. ב) משום אשת איש כמבואר במנ"ח. ג) ר"מ הל' שגגות פ"א ה"ד הל' סנהדרין פי"ט ה"א ומנ"ח. ד) חינוך. ה) נ"ד ע"ב.

משרשי המצוה לפי שאחי אביו הדי הוא כגופו כמ"ש, ושני קרא באשת דוד לומר דודתך היא, כלומר אינה רחוקה ממך, כיון שנשאת לדודך ואשתו כגופו. וזה שאמרו בגמ' (סנהדרין נ"ח) דודתך היא בתמיה, כלומר אשת דוד היא, אלא מלמד שהאשה כבעלה. גם כי מן הכבוד לאביו לכבד לאחיו ואשתו שהיא כגופו, ואם אחיו הגדול הוא גם אחיו חייב בכבודו, ואפילו אחיו הקטן מ"מ מן הכבוד לאביו שמכבד את קרוביו וכ"ש אחיו. ועד"ה כי הבא עליה פוגם בנצ"ח, שכן הוא מתיחד עם כ"י שהיא אשת התפארת שהיא אחי אביה, כי החסד והתפארת לפעמים הם אחים, וגם פוגם ביסוד שהוא מתיחד עם המלכות שהיא אשת הנצח, שהדי מקבלת ממנו, והנצח אח התפארת שהוא אביו של היסוד.

סנהדרין נ"ה. ר"מ פ"ב מא"ב. סה"מ ל"ת של"ב. סמ"ג לאוין ק"י. יראים רכ"ב. אה"ע סימן ט"ו.

מצוה רא

עדות כלתך לא תגלה (ל"ת ק"י)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא לגלות עדות אשת בנו, אפילו פסול, שנאמר (ויקרא י"ח ט"ו) עדות כלתך לא תגלה אשת בנך היא לא תגלה עדותה.

משנה הלכות

יגאלנו מה להלן מן האב ולא מן האם אף כאן מן האב ולא מן האם.

קרובות המותרות ושניות. אבל מד"ס אסרו אשת אחי האב מן האם, ואשת אחי האם בין מן האב ובין מן האם, מכאן ואילך כגון אשת אחי אבי אביו מן האם, ואשת אחי אם אמו בין מן האב ובין מן האם מותרות[ו], ואשת אחי אבי אביו מן האב מותרות, ויש מי שאוסר[ז]. ואשת אחי אבי אמו מן האב לכ"ע מותרת, שו"ת אלשיך סי' ל"ה. ועל השניות מכין מכות מרדות[ח]. ודין הבא על השפחה עיין לעיל מצוה (ק"צ קצ"ב קצ"ג קצ"ה קצ"ז קצ"ח ולקמן ר"א). ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

רא) החיובים. הבא על כלתו בין מן האירוסין בין מן הנשואין בין בחיי בנו ובין לאחר מותו או שגרשה עובר על לאו זה וחייב סקילה בהתראה או כרת בלא התראה ובשוגג חטאת קבועה[א].

ו) ר"מ פ"א מה' אישות ה"ו אה"ע סי' ט"ו סי"ח. ז) אה"ע שם. ח) ר"מ הל' איס"ב פ"א ה"ח.

רא. א) ר"מ פ"ב מה' איס"ב ה"א הל' סנהדרין פט"ו ה"י הל' שגגות פ"א ה"ד.

משרשי המצוה כי אם יהיה איש ואביו ילכו אל הנערה יהיה שטיפת זימה מתרבה וזרעם מתערב ומתבלבל, ולא ידעו איש את אחיו ואת בניו לא יכיר, ולא יהיה להם יחס אבות ידוע והיה הקלקול רב ומפורסם. גם יבא לידי קטטות רבות בין אב ובנו, ולפעמים אפילו לידי רציחות. ואיך יחדף ויגדף האב את אשת בנו החביב עליו. ועד"ה כי כל משפחה ומשפחה ענף אחד למעלה, וכלתו היא ענף שנאצל מבנו כי היא בת זוגו, ואם ישפיע אחר אצלה ח"ו גורם עקירת הענף מן האילן. והבא עליה פוגם בחסד שהיא מתיחד עם כ"י שהיא כלתו אשת בנו התפארת, ופוגם באבא עילאה שהרי התפארת הוא בנו וכ"י היא כלתו.

סנהדרין נ"ד כתובות ב', ר"מ פ"א מא"ב, פה"מ ל"ת שמ"ג, סמ"ג לאוין צ"ג, סמ"ק סי' שי"ה, יראים רכ"ה, אה"ע סי' ט"ז.

משנה הלכות

הפטורים. ואינו חייב על אנוסת ומפותת בנו[ב]. וכן אם נשא שפחה או נכרית דלאו בת קדושין נינהו ואין זה בנו בשום דבר, הבא על שפחתו לדעת רב נטרונאי גאון דאמרינן ודאי שחררה ובעל לשם קדושין, ואפילו אמר שלא לשם קדושין נתכון דלא שביק איניש התירא ואכל איסורא, א"כ הכ"נ אסור[ג] ועיין לעיל מצוה (ק"צ קצ"ב קצ"ג קצ"ה קצ"ז קצ"ח ר'). וכן כל בן משמע ואפילו ממזר[ד]. ובמנ"ח כתב דנראה דלאחר מיתת בנו אינו עובר בהתרו על כלתו, כי כלתו הפי' כל זמן שבנו קיים, ואין נראה כן דעת החינוך, וכן כתב להדיא ביראים דבכל ענין מקרי כלה, וחייב לאחר מותו, ובסביב ליראיו רמז לקרא דזנתה תמר כלתך הרי דאף לאחר מיתה קראו הכתוב כלה וקצת יש לדחות דאין מזה ראיה שהיתה מיועדת לשלה אבל דברי המנ"ח תמוהים. וכן ראיתי שכתב בפשיטות בערוך השלחן בין בחיי בנו ובין לאחר מותו. ואם בא עליה בחיי בנו חייב שתים, משום כלתו ומשום א"א[ה].

שניות וקרובות מותרות. שניות מדברי סופרים אשת בן בנו ואין לזה הפסק, וכל אשה ממנו אסורה עד יעקב אבינו, ואשת בן בתו בלבד[ו]. וי"א דגם אשת בן בת בנו אסורה מדרבנן (ב"ש סקי"ז ות"ה). אשת בן בן בתו מותרת עיין אה"ע הנ"ל. ואשת בן אשתו מותרת לו, ובן אשתו מותר באשתו[ז]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, ועובר עליה במזיד ובהתראה חייב סקילה. אין עדים בכרת ובשוגג מביא חטאת קבועה. ובחיי בנו ב' חטאות. ואשניות מכין מכות מרדות[ח].

ב) שם הי"ג. ג) אה"ע סי' ט"ו סעי' י'. ד) חינוך. ה) ר"מ שם ה"א. ו) שם פ"א מה' אישות ה"ו אה"ע שם סי"מ. ז) שם סכ"א. ח) ר"מ הל' איס"ב פ"א ה"ח.

מצוה רב

ערות אשת אחיך לא תגלה (ל"ת קי"א)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות אשת אח, שנאמר (ויקרא י"ח ט"ז) ערות אשת אחיך לא תגלה.

משרשי המצוה אחר שאשתו כגופו א"כ ערות אחיך היא, וחרפה וכזיון האחוה הוא להשתמש בכלי שנשתמש בו אחיו שלא במקום מצוה. ולא מבעיא באחיו הגדול שחייב בכבודו אלא אפילו אחיו הקטן ממנו. וכל שכן שיבא דבר זה לקטטות בין האחים, ומה טוב מה נעים שבת אחים גם יחד. ובמדרש איתא כי קין הרג את הבל בשביל תאומה נוספת שלקח. ועד"ה דהבא עליה פוגם בנצח שהיא מתיחד בכ"י שהיא אשת אחיו התפארת.

סנהדרין ג"ד, ר"מ פ"ב מא"ב, סה"מ ל"ת שמ"ד, סמ"ג לאוין ק"מ, סמ"ק סי' ש"ד, יראים רכ"ה, אה"ע סי' ט"ז.

משנה הלכות

רב) חיובים. הבא על אשת אחיו בין מן האב ובין מן האם, ואפילו אחיו פסול, בחיי אחיו במזיד ובהתראה מיתתו בחנק[א]. ואם גרשה או בא עליה לאחר מיתת אחיו חייב כרת ובהתראה מלקות ובשוגג חטאת[ב].

פטורים. ובאשת אחיו מן האב לאחר מיתת אחיו אינו חייב אלא ביש לו בנים, אבל לא היה לו בנים מצוה לכונסה וליבמה, והיא יבמה האמורה בתורה[ג]. ואם היתה יבמה שחלצה ובא עליה החולץ אינו אלא בלאו דלא יבנה וחייב מלקות ויש חולקים[ד]. שני חורגין הגדלים יחד בבית מותר כל אחד באשת חבירו, ולא חיישינן למראית העין לומר שנראה כאשת אחיו, דאית ליה קלא[ה].

כרת ועריה. ובאשת אחיו מאמו אף כשלא הניח זרע חייב כרת ועריה, ומיתת ב"ד לא מצינו באשת אחיו, וגם שניות אין באשת אחיו (ערוך השלחן). אבל ראיתי בסמ"ג מצוה ק"ט אשת אחיו מאמו אין עונש עריה אע"פ שהוא בכרת. כרת הוא שנענש מיתה בין חמישים לשישים שנה, כמו שאומר (במו"ק כ"ח) רב יוסף כי מטא לשיתין שנין עבד יומא טבא לרבנן, אמר פלטי לי מכרת, אמרו לי אם מכרת דשני פליט מר מכרת דיומי מי פלט מר וכו'. ועוד יש ללמוד משם כיון שלא אמרו לו מכרת דבני מי פלט מר, שהוא נכרת ואין זרעו נכרת. ועוד אומר שם מת קודם ששים זהו מיתת כרת, והא דלא חשיב ליה משום כבודו של שמואל הרמתי

רב. א) חינוך, ומשום אשת איש כנ"ל מצוה ר. ב) ר"מ פ"ב מה' איס"ב ה"א פ"א מהל' שגגות ה"ד הל' סנהדרין פי"ט ה"א. ג) ר"מ הל' יבום פ"א ה"א ז' אה"ע סי' קנ"ו ס"א. ד) שם הל' י"ב וכ"מ. ה) אה"ע סי' ט"ו סכ"ב.

מצוה רג

ערות אשה ובתה לא תגלה (ל"ת קי"ב)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות אשה ובתה, שנאמר (ויקרא י"ח י"ז) ערות אשה ובתה לא תגלה.

משרשי המצוה מה שאמר הכתוב שארה הנה זימה היא, והוא לגנות הענין לומר כשיהיה עם אחת, שהיא אשתו, יחשוב באחרת בעבור קרבתם ודמיונם, ותהיה לו שכיבת שתיהן זימה, והיא מבני תשע מדות. וזה שאמר כי שארה הנה לומר שאלו אסורות מפני שהן קרובות זו לזו (טעה"ת). גם כי יגרום לקטטות אמה ובתה. ואם בשתי אחיות אין לעשותן צרות זו לזו, כל שכן אשה ובתה שלא לפרד בין הדבקים. ועד"ה הבא

משנה הלכות

שמת בחמישים ושתים שנה שקצר הקב"ה את ימיו שלא יראה במיתת שאול, הרי מדמה זה לכרת. ושמואל הרמתי בנים היו לו שנאמר ויהי כי זקן שמואל ולא הלכו בניו בדרכיו, הרי למדת שבכרת הוא נכרת ואין זרעו נכרת,

ע"ש. ונוהג בכל מקום ובכל זמן.

רג) החיובים. מי שנשא אשה ואחר כך בא על בתה בעדים ובהתראה שניהם נשרפין הבועל והבת, אבל אין לראשונה (כלומר אמה) חטא שהרי בהיתר נשאה, ואם בא על השניה אחר מיתת הראשונה הרי אלו בכרת, ואין בהם מיתת ב"ד[א]. ודעת הרבה פוסקים דדוקא הדורות למעלה כגון חמותו וכו' אין בהם מיתת ב"ד לאחר מיתת אשתו, אבל למטה כגון בתה וכו' אף לאחר מיתת אשתו בשרפה[ב]. ובשוגג מביא חטאת קבועה[ג].

בלי קידושין. ודוקא כשנשאה בקדושין, אבל אם נאף אשה לא נאסרו עליו קרובותיה, אלא שרבנן גזרו שלא ליקח קרובת אשה שנאף עמה לכתחלה בחייה שמא תבא לבקר אצלה ויבואו לידי איסור כרת כיון שלבו גס בה, ואם כנס לא יוציא[ד].

תפיסת קידושין בעריות. ובכל עריות המבוארין כאן אין קדושין תופסין בהם, וכן שתי אחיות, חוץ מנדה, דמבואר בש"ס[ה] דחייבי כריתות אין קדושין תופסין בהם[ו]. קידש אשה ובתה בבת אחת אין קדושין תופסין בהם, דכל שאינו בזה אחר זה בבת אחת נמי אינו[ז].

רג. א) ר"מ פ"ב מה' איס"ב ה"ז ה' הל' סנהדרין פט"ז הי"א. ב) עי"ש במ"מ. ג) ר"מ הל' שגגות פ"א ה"ד. ד) ר"מ הל' איס"ב שם ה"י י"א אה"ע סי' ט"ו סי"ב. ה) יבמות דף מ"ט ובכ"ד. ו) ר"מ הל' אישות פ"ד הי"ב אה"ע סי' ט"ו ס"א. ז) קדושין דף נ"א ר"מ שם פ"ט ה"א אה"ע סי' מ"א ס"ב.

עליה פוגם באבא עילאה שכן מתיחד בבינה ובפחד, וכן החסד מתיחד בפחד והוד ופוגם בתפארת שהוא מתייחד ומזדווג באשה ואמה, מלכות ופחד היא חמותו.

סנהדרין ע"ו יבמות צ"ז, ר"מ פ"א ב' מא"ב ופ"א מה"א, סה"מ ל"ת של"ז של"ח של"ט, סמ"ג לאוין ק"א ק"ב ק"ג, אח"ע סי' מ"ו, סמ"ק סי' ש"ח ש"ו ש"ז, יראים רי"ז.

מצוה רד

ערות אשה ובת בנה (ל"ת קי"ג)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות אשה ובת בנה, שנאמר (ויקרא י"ח י"ז) את בת בנה לא תקח.

משרשי המצוה הנאמרים באשה ובתה. גם שלא יבאו לידי קטטות האם עם בנה ונכדה, וזלזול גדול הוא להאם הזקנה מולדת הבן, להיות נכדתה יוצאי ירכה צרתה לה,

משנה הלכות

שאר פרטים. הגיורת שנתגיירה בתה עמה אינו בכלל לאו זה ומדרבנן חייב לגרש אחת[ח]. ואם בא על אשה ובתו היינו שממנו נולדה חייב שתים, אחת משום בתו ואחת משום אשה ובתה[ט]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

רד) החיובים. המקדש אשה ובא על בת בנה בחיי אשתו, בין לשם אישות ובין לשם זנות בעדים ובהתראה חייב שרפה, ובלי עדים כרת, אם בא עליה לאחר מיתת אשתו הרי הוא בכרת, ובשוגג חייב חטאת לדעת הרמב"ם[א]. ויש חולקין דאפילו לאחר מיתה הוה בשרפה, עיין הה"מ פ"ב מא"ב.

בלא קידושין. ודוקא שקידש אשה, אבל בא על אשה בזנות אף שילדה ממנו מכל מקום בתה אחרת מאיש אחר מותרת לו, דבעריות אלו כתיב לשון קיחה, ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, קיחה היא לשון קדושין. ומיהו מדרבנן אסור ליקח אותה כל זמן שאמה בחייה, כדי שלא יזנה עמה כשתבא לבקר אצל בתה, ולבו גס בה, ויהיה חיוב כרת לאחר שנשא בתה, ולאחר מיתתה מותר לכתחלה, ואפילו בחיי אמה אם נשאה אין מוציאין מידו כיון שאין זה אלא משום גזירה, ויזהר שהאם לא תבא אל ביתו[ב].

שניות. שניות מדברי סופרים בת בן בן אשתו, אם אם אבי אשתו, אם אב אם אשתו אם אב אב אשתו[ג]. ועל השניות לוקין מכות מרדות[ד]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן.

ח) ר"מ הל' איס"ב פי"ד הי"א מ"ו יו"ד סי' רס"ט ס"א ה'. ט) שם פ"ב ה"ו. רד. א) ר"מ פ"ב מה' איס"ב ה"ז ה' הל' שגגות פ"א ה"ד הל' סנהדרין פט"ו הי"א. ב) הל' איס"ב שם הי"א אח"ע סי' מ"ו סי"ב. ג) ר"מ פ"א מה' אישות ה"ו אבה"ע סי' מ"ו סי"ד מ"ו. ד) ר"מ הל' איס"ב פ"א ה"ח.

ובקללה כתיב ומהרסיך ומחריביך ממעיך יצאו. עוד כלל גדול אמרו בעריות, דהותרו הרחוקים לבא זה בזה כדי להראות סימני היחוד, ונאסרו הקרובים יותר מדאי לבא זה לזה לפי שהיה ביניהם פירוד, כי מאלה נפרדו על ידי התולדה. כי הקרובים הם דמיון הענפים המתפשטים מן השורש כמ"ש לעיל (מצוה קצ"ב), והפירוד הוא נגד היחוד ואינו סובל הקורבה, ולכן נאסרו אלו. ועד"ה הבא עליה פוגם באבא עילאה, שהרי הוא מתיחד עם המלכות שהיא בת בן אשתו, שהרי הבינה היא זוגתו והחסד הוא בנה והמלכות היא בת בנה של זוגתו, וכן פוגם בתפארת.

מראה מקומות תמצא במצוה ר"ג.

מצוה רה

ערות אשה ובת בתה (ל"ת קי"ד)

הזהיר הקב"ה שלא לגלות ערות אשה ובת בתה, שנאמר (ויקרא י"ח י"ז) ואת בת בתה לא תקח.

משרשי המצוה הנאמרים למעלה. עוד להודיע שאין ראוי להשפיע לאשה ובת בתה, שהאשה היא האילן ובת בתה היא פרי האילן, ואין ראוי לתולדה רק האילן לבדו ולא

משנה הלכות

רה) החיובים. המקדש אשה ובא על בת בתה, בין כשרה ובין פסולה ואפילו ממזרת, בין לשם אישות בין לשם זנות, חייב שרפה ובלא התראה כרת, ואם בא עליה לאחר מיתת אשתו הרי הוא בכרת, ובשוגג חייב חטאת[א]. ודוקא כשקידש אמה, אבל נאף עם אמה לא נאסרה עליו בת בתו. ומדרבנן גזרו גם בה משום שמא יבאו לבקרה והוא גס בה ויבואו לידי איסור כרת, ואם הכניס לא יוציא[ב] (ועיין לעיל מצוה ר"ד). שניות וכלל השניות. ואלו אסורים מד"ס בת בת בת אשתו, אם אם אם אשתו[ג] ועל השניות אם עבר ונשא מכין עליהן מכות מרדות, וכופין אותו להוציא, ואין הולד הנולד מהן ממזר[ד]. וכתב הסמ"ג לאוין מצוה ק"י (ועיין רמב"ם פ"א מה"א ה"ו) וח"ל

רח. א) ר"מ פ"ב מה' איס"ב ה"ז ח' הל' שגגות פ"א ה"ד הל' סנהדרין פט"ו הי"א. ב) הל' איס"ב שם הי"א אח"ע סי' ט"ו סי"ב. ג) ר"מ פ"א מה' אישות ה"ו אה"ע שם סי"ד. ד) ר"מ הל' איס"ב פ"א ה"ת, הל' אישות פ"ד הי"ד אה"ע סי' ט"ו ס"א ועיין סי' ד' סי"ב.

הפרי המחובר עמו, וכאשר יפרד הפרי מהאילן אזי ראוי לעשות פרי כי אז היא אילן לבדו. וכשנשא האם תחלה שהיא האילן בת בתה מחוברת אליה בקורבה, ולכן לא תגלה ערותה. ועד"ה שהבא עליה פוגם למעלה שכן החסד מתיחד עם הפחד והוד ומלכות, שהם אשה ובת בתה, וכן אבא עילאה מתיחד עם הבינה והפחד וההוד, שהם אשה ובת בתה, וכן מלמטה למעלה התפארת מתיחד עם כ"י והפחד והבינה, שהם אשה ואמה ואם אמה.

מראה המקומות עיין מצוה ר"ג.

מצוה רו

ערות אשה ואחותה (ל"ת קט"ו)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא ליקח אחות אשתו בחייה,

משנה הלכות

ובירושלמי מסקינן שיש נשים אחרות אסורות מפי הקבלה והם נקראות שניות, ועשרים נשים הם ואלו הן. א) אם אמו ואין לה הפסק. ב) אם אבי אמו בלבד. ג) אם אביו ואין לה הפסק. ד) אם אבי אביו בלבד. ה) אשת אבי אביו ואין לה הפסק. ו) אשת אבי אמו בלבד. ז) אשת אחי האב מן האם בלבד. ח) אשת אחי האם בין מן האב בין מן האם (ואין לה הפסק), (ובפסקי מהרא"י סי' קע"ב תמה על מ"ש דאין לה הפסק, וכתב דלית נגר ובר נגר דיפרקיני'). ט) כלת בנו ואין לה הפסק. י) כלת בתו בלבד. יא) בת בת בנו בלבד, (ועיין בש"ע א"ע סי' ט"ו דקיי"ל כהרא"ש דאין לה הפסק). יב) בת בן בנו בלבד. יג) בת בת בתו בלבד, (ועיין ש"ע אה"ע דקיי"ל דאין להם הפסק). יד) בת בן בתו בלבד. טו) בת בת בן אשתו בלבד. טז) בת בת בת אשתו בלבד. יז) אם אם אבי אשתו בלבד. יח) אם אב אבי אשתו בלבד. יט) אם אם אם אשתו בלבד. כ) אם אב אם אשתו בלבד, ע"כ. ואף שהבאתי מהן במקומן כל אחד, הצגתי כאן יחד להרוצה ללמוד אותם בקצרה.

אשת חמיו. ומעשה היה בפרובינצא באחד שהיה טבחו טבוח ויינו מזוג לישא אשת חמיו ואפסדיה ר"ת לסעודתיה". וקיי"ל לחומרא, ואם נשא כבר אין מוציאין (עיין אה"ע סי' ט"ו וב"ש שם). ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות דהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה.

רו) החיובים. הנושא אשה, או אפילו

ח) תוס' יבמות כ"א ע"א ד"ה ומותר באשת חמיו, הובא בהגמ"י פ"א מהל' אישות ה"ו אות א'. ח) סכ"ד.

ואפילו גירש אשתו אחותה אסורה עליו, שנאמר (ויקרא י"ח י"ח) ואשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערותה עליה בחייה.

משרשי המצוה מפורש בקרא, לצרור פי' לשון צרה זו לזו.

כי אדון השלום יחפוץ בשלום בריותיו, כל שכן אותן שהטבע מחייבן להיות שלום ואהבה ביניהם ולא קטטה ותחרות תמיד כל היום. והדבר ידוע שמכאיב יותר כשהצרה באה מאחותה, לבד שהיא איסוא ערוה. ומה שהותרו בויווג יעקב אבינו הרבה טעמים נאמרו בזה, אי משום דאין אחוה לגוי, או משום דבחו"ל היתה, או משום דקודם מתן תורה הוה, ועוד טעמים אחרים דוק ותשכח. וכתב (רבינו מנחם הבבלי) אבל אשכילך שיש בידינו קבלה של אמת שנשא יעקב אבינו

משנה הלכות

רק קדשה, נאסר באחותה כל זמן שהראשונה קיימת, בין שהיא אשתו ובין שגרשה, מתה הראשונה מותר באחותה לעולם, ואחותה נקראת בין מן האב ובין מהאם ואפילו מזנות[א] חוץ משפחה (ועיין לעיל מצוה ק"צ קצ"ב קצ"ג קצ"ה קצ"ז קצ"ח ר' ר"א) ועכו"ם[ב]. ואם בא עליה במזיד ובהתראה למלקות לוקה, ובלא התראה חייב כרת, ובשוגג חטאת קבועה, וכן בכל חייבי כריתות[ג]. חלות קדושין. ולא תפסו בה קדושין.

והוקשו כל העריות כולן, חוץ מנדה, לאחות אשה דלא תפסי בהן קדושין[ד].

איסורים מדרבנן. ומדרבנן שלא ליקח אחות זקוקתו מן היבום, כגון מי שהיה לו אח ומת בלא בנים שזקוקה ליבום או חליצה, אסור לישא אחותה ואחות חלוצתו בחייה, היו שני אחים וחלץ אחד מותר השני באחותה[ה]. וכל היכא דצריכה גט מדרבנן אחותה אסורה, ואפילו לא גרש אלא מחמת קול בעלמא[ו]. וביראים כתב, וז"ל ובהלכות גדולות מצאתי רביעית שבאשתו שניה ולא הבנתי מהו, ועיין סביב ליראיו. קידש אשה והלכה למדינת הים, ובאו עדים שמתה ונשא אחותה, ואח"כ נודע לו שלא מתה, אסור בשתיהן, ואם הלכה אשתו הנשואה ובאו עדים שמתה אשתו ונשא אחותה ואח"כ באה אשתו, אשתו מותרת לו, ובקרובות שניה נחלקו הפוסקים אי מותר[ז]. וי"ל דלזה כיון רבינו הבה"ג שבאשתו שניה ודו"ק. ודע דהחינוך כתב דהעושה בה קדושין מתחייב, והמנ"ח כתב דלא מצא דין זה דיהיה אסור לקדש חייבי כריתות,

רו. א) ר"מ פ"כ מה' איס"ב ח"ט אח"ע סי' ט"ו סכ"ו. ב) אח"ע סי' ט"ו ס"י. ג) ר"מ חל' שגגות פ"א ה"ד חל' מנהדרין פי"ט ח"א. ד) ר"מ חל' אישות פ"ד הי"כ אח"ע שם ס"א. ה) ר"מ חל' יבום פ"א הי"ב י"ד אח"ע סי' קנ"ט ס"ח סי' קס"ב ס"ב. ו) אח"ע סי' ט"ו שם בהגה. ז) אח"ע שם סי' כ"ז.

בנות לבן, ומשה רבינו בת כומר, ויהושע רחב הזונה, ושלמה ע"ה בת פרעה, ושמשון דלילה, כל אלו החתונים עשאם סמאל ברשות יוצר כל, והחכים שיהיה בהן איסור ערוה וע"ז כי חשב לרעה, ונהפוך הוא שלא היה יכול לקטרג עליהם מפני שהם קרוביו. גם עשו נמנע מכל הנקמות ע"כ, והוא רחום יכפר. ועד"ה כי הבא עליה פוגם בתפארת שמתיחד עם ב' אחיות שהם כ"י וזוגתו וההוד שהיא אחותה, ששתיהן מדת הדין מקבלת מן הפחד, שגם כנ"י עיקר קבלתה מן הצפון, ולכן נקראת מדה"ד הרפיא (מצ"ד).

יבמות נ"א צ"ז, ר"מ פ"ב מא"ב, סה"מ ל"ת שמ"ה, סמ"ג לאוין ק"ח, סמ"ק סי' ש"א, יראים רמ"ז, אה"ע סי' ט"ו.

מצוה רז

דין אשה נדה (ל"ת קט"ז)

הזהיר הקב"ה שלא לבא על אשה נדה ולא יקרב עליה, שנאמר (ויקרא י"ח י"ט) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב, וזכה גם כן בכלל לאו זה.

משרשי המצוה מש"כ במצוה (קפ"א, קפ"ב). ועיקר גדול בידינו כי רצה הקב"ה שיהיו תולדות עם קדשו טהורים וזכאים בני א-ל חי, ולכן הרחיק השי"ת מהם כל טומאה ולכלוך, וכל נזק וכל דבר המביא לידי חולי. תדע שהרי

משנה הלכות

ובמחכ"ת אישתמיטתיה דברי הסמ"ג לאוין ק"ח, וז"ל מוכיח בפ' האומר דף ס"ז ששני מקראות נכתבו באחות אשה, אחד לכתחילה שאסור לקדשה דכתיב לא תקח לא תקדש, ואחד בדיעבד שאם קדש אותה אין קדושין תופסין לו בה ולוקה עליה, דכתיב ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר ולא לקרובים, ע"כ וצע"ג. ונוהג בכל מקום ובכל זמן.

רז) נדה מה"ת. אשה הרואה דם היוצא מן המקור עד בית החיצון, הרי זו טמאה נדה ז' ימים. ואין חילוק בין בתולה לפנויה לאשת איש ובעולה[א]. ונחלקו הפוסקים בלא הרגישה שנפתח המקור אי הוה דאורייתא או דרבנן[ב].

דרבנן. ומדברי סופרים שכל אשה הרואה כתם דם אפילו על

רז. א) ר"מ הל' איס"ב פ"ה ה"ב יו"ד סי' קפ"ב. ב) עי' שו"ת משנה הלכות ח"ב סי' ס"ו.

אפילו הגוים שלא קבלו התורה מרחיקים את הנדה, ורחל באמרה ללבן כי דרך נשים לה מיד עזב הבית ויצא החוצה ואף לא דבר עמה כלום. ועוד יש טעם בדבר כדי שלא יהא בעלה כרוך אחריה כל שעה כתרנגול הזה, ולכן הרחיקה ממנו התורה ימי טומאתה, והכל לטובת האדם וכדר"מ דאמר ר"מ מפני שרגיל בה יקוץ בה, אמרה תורה תהא טמאה ז' ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה. ועד"ה כי דמים

משנה הלכות

בשרה או על בגדיה, אף על פי שלא הרגישה אף על פי שבדקה עצמה ולא מצאה דם, ה"ז טמאה וכאלו מצאה דם לפנים בבשרה[ג]. ומה"ת אפילו ראתה דם עד בה"ש של יום שביעי טובלת בערב וטהורה היא[ד].

מראות דמים. ומה"ת אין מטמאין אלא חמשה דמים, ועכשיו שנתמעטו הלבבות כל שיש בו מראה אדמימות או שחרות טמא, אבל הירוק והלובן אף על פי שהוא עבה כדם טהור[ה]. ונאמנת אשה לומר כמראה זו ראיתי ואבדתיה, והחכם פוסק על פי דבריה[ו].

פרטי דינים. ואחר שפסקו דמיה צריכה הפסק טהרה, וכשתתחיל למנות ז' נקיים צריכה בדיקה בערב ובבקר (עיין לעיל במצוה קפ"ג)[ז]. אשה שיש לה וסת קבוע, כלומר שיש זמן קבוע אימתי רואה דם, כגון מכ"ח לכ"ח בחודש, והוקבע כן ג' פעמים, הרי זו בחזקת טהורה כל הזמן הזה, וצריך לפרוש ממנה סמוך לווסתה[ח]. ראתה דם אינה מטמאה למפרע[ט]. אשה שאמרה טמאה אני, וחזרה ואמרה טהורה היא, אינה נאמנת, ואם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת, ומי שאינו רוצה להאמין לה היא מדת חסידות[י]. בתולה בועל בעילת מצוה אפילו שופעת דם באמצע הביאה גומר ופורש מיד[יא]. דיני כתמים רבים הם וא"א לפורטם, ואשרי היודעם.

הרחקות. אסור הבעל ליגע באשתו, וכן היא בו, אפילו באצבע קטנה, ולא יתן או יקח מידה לידו, ואינה מצעת לו המטה בפניו, ואינה מוזגת לו הכוס רק על ידי שינוי, ואינה מרחצת לו פניו ידיו ורגליו אפילו בלי מגע כגון ששופכת עליו מים, ואין אוכלין בקערה אחת, ואין עושין כל דבר שהוא משום חיבה ומביא לידי קירוב[יב].

טהרתה וחיובים. ואינה יוצאה מידי טומאה לעולם עד שתטבול במ' סאה מים כשרים לטבילה[יג]. והבא עליה קודם שטהרה משהערה בה בעדים ובהתראה למלקות לוקה, ובלא התראה חייבים כרת,

ג) ר"מ פ"ט מה' איס"ב ה"א ב' יו"ד סי' ק"צ ס"א. ד) ר"מ שם פ"ד ה"ו פ"ו ה"ב. ה) ר"מ הל' איס"ב פ"ה ה"ז וראב"ד שם הי"ב הל' טומאת משכב פ"א ה"ח יו"ד סי' קפ"ח ס"א. ו) יו"ד סי' קפ"ח ס"ב. ז) יו"ד סי' קצ"ו ס"א. ח) ר"מ הל' איס"ב פ"ח ה"א ג' יו"ד סי' קפ"ד. ט) ר"מ שם פ"ט ה"ג. י) ר"מ שם פ"ד ה"י יו"ד סי' קפ"ה ס"ג. יא) ר"מ שם פ"ח הי"ט יו"ד סי' קצ"ג. יב) יו"ד ר"מ שם פי"א הי"ה י"ט שם סי' קצ"ה. יג) ר"מ שם הט"ו יו"ד סי' קצ"ז ס"א.

הטמאים באים מכח זוהמת הנחש שהטיל בחוה, ובמקוה שרומז בחסד שהוא מקוה ישראל מושיע מכל טומאה תטהר.

מס׳ נדה מכות י״ד שבועות י״ח כריתות דף ה׳, ר״מ פ״ד מא״ב, סה״מ ל״ת שמ״ז, סמ״ג לאוין קי״ד, סמ״ק רצ״ג, יראים קצ״ב, יו״ד סי׳ קפ״ג.

מצוה רח

מזרעך לא תתן למולך (ל״ת קי״ז)

הזהיר הקב״ה שלא למסור מקצת בניו להעבירם למולך, שנאמר (ויקרא י״ח כ״א) ומזרעך לא תתן להעביר למולך.

משרשי המצוה לפי שממליכו עליו, ולשון מולך לשון אדנות ושלטנות. ואמר למולך בפתח, כלומר לא מלך, שאינו מלך שטועים הם לקראותו מלך. גם כי למ״ד שהוא שריפת

משנה הלכות

ובשוגג חטאת[ד]. (ועיין לעיל מצוה קס״ו). ונוהג בכל מקום ובכל זמן.

רח) גדר האיסור. המוסר מקצת בניו למולך חייב סקילה, וזה עבודתו, היו מדליקין אש גדולה, והאב מוסר בנו או בתו או בן בנו או בן בתו כל יוצאי חלציו עד סוף כל הדורות לכומרים עובדי המולך ומשרתיו, ועושים אתו שיקוצים ומחזירין אותו לאביו ואביו מעבירו על גבי האש[א]. ודעת רש״י[ב] והרמב״ם[ג] דלא הוה שורפו, אלא העבירו באש וזה היה העבודה והבן נשאר חי. ודעת הרמב״ן ז״ל[ד] שהיה מעבירו בלהב אש עד שנשמתו יצאה. ואין חילוק בין זרע כשר לזרע פסולה[ה]. ואינו חייב אלא במעביר מקצת זרעו, ואם נשאר לו אפילו נכד כבר חייב. העביר כל זרעו פטור כיון שעשה עבירה כל כך גדולה לא יהא לו כפרה (רבינו פרץ).

פרטי דינים. מסר בנו לכומרים ולא העביר, העביר ולא מסר פטור[ו]. העביר אחיו ואחותו או שהעביר עצמו פטור[ז].

מעביר עצמו. והרדב״ז ז״ל הקשה בח״ה סי׳ כ״ג לשיטת הרמב״ן ז״ל היכי משכחת מעביר עצמו פטור כיון שנשרף, ותי׳ די״ל בדוחק שפטור מעונש עוה״ב משום ע״ז, וחייב משום מאבד עצמו לדעת או העביר עצמו עד שנשרף ונעשה טרפה, שכבר עתיד למות ונתקיימה עבודת המולך

ד) ר״מ שם פ״ד ה״א ג׳ הל׳ שגגות פ״א ה״ד הל׳ סנהדרין פי״ט ה״א. רח. א) ר״מ פ״ו הל׳ עכו״ם ה״ג ד׳ ה׳. ב) סנהדרין ס״ד ע״ב ד״ה שרגא דלבני. ג) שם ה״ג. ד) עה״ת ויקרא י״ח כ״א. ה) שם ה״ה. ו) שם ה״ד. ז) שם ה״ה.

הבן, ודאי כי ראוי להורגו בשביל זה דרוצח הוא, וגדול עונו מנשוא. ועל יוצא חלציו לא חס, לכן אין לחוס עליו. ונחלקו הראשונים ז"ל למה נתייחד המולך במצוה בפני עצמה ולא הוה בכלל שאר ע"ז, ואמרו לפי שהוא ענין מחודש בעבודתה שאינה מד' העבודות הידועות, ולכך נתייחדה האזהרה בו. ודעת הרמב"ם לפי שהיו אדוקים בה הרבה בזמן שניתנה התורה. גם כי הענין מכוער ביותר. ולפיכך החמירה התורה כל כך בה. וטעם שאינו חייב כשהעביר כל זרעו, רק במקצת זרעו, כיון שעשה עבירה כל כך גדולה לא יהא לו כפרה (רבינו פר"ן).

סנהדרין פ' כריתות דף כ', ר"מ פ"ו מה' ע"ז, סה"מ ל"ת ז', סמ"ג לאוין מ', סמ"ק סימן פ"ת יראים ע"פ.

מצוה רט

משכב זכר (ל"ת קי"ח)

הזהיר הקב"ה שלא לשכב את זכר משכבי אשה, שנאמר (ויקרא י"ח כ"ב) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה.

משנה הלכות

סד"א שידונו אותו ב"ד משום דעבד ע"ז, קמ"ל דפטור דכתיב מזרעו נתן למולך, ואפשר נמי דלמאן דאית ליה הכי ס"ל דבכל גוונא הוי דרך עבודתו או בהעברה או בשרפה, ע"כ. ולפענ"ד יש לומר כגון שהעביר עצמו ונכבה האש או כיוצא בו. ועיין חידושי הר"ן סנהדרין ס"ד שפי' בדברי הרמב"ן שיש שלא היו עוברים רק פעם אחת או שתים ונשארים בחיים, ויש שהיו מפליגים בהעברה פעמים רבות עד שהיו נשרפין, ע"כ.

שאר פרטים וכללים. ונחלקו עוד ז"ל אי מולך הוה ע"ז או רק מחוקות הכהנים, עיין יראים וסמ"ג. והעובד ע"ז בעדים ובהתראה מיתתו בסקילה ובלא התראה בכרת, ובשוגג חייב חטאת[ח]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ולמ"ד דע"ז הוא נוהג גם בעכו"ם.

רט) החיובים. הבא על הזכר לרצון שניהם משהערה (היינו הכנסת עטרה) נתחייבו, השוכב והנשכב, במזיד ובהתראה סקילה, ובלא התראה כרת, ושוגג חטאת קבועה, היה אחד גדול ואחד קטן פחות מבן ט' שנים ויום אחד שניהם פטורין מדאורייתא, ומכין הגדול מכת מרדות, ואם היה הקטן יותר מבן ט' שנים ויום אחד ולא הגיע לי"ג שנה הגדול חייב סקילה בין שבא עליו ובין שמביא הקטן על עצמו, והקטן פטור מדאורייתא[א], ומכין אותו מדרבנן.

ח) ר"מ שם ה"ב הל' שגגות פ"א ה"ד הל' סנהדרין פט"ו ה"י. שגגות פ"א ה"ד הל' סנהדרין פט"ו ה"י.

רט. א) ר"מ פ"א מה' אס"ב הי"ד הל'

משרשי המצוה כי הוא פועל מגונה נמאס ומכועד, ואפילו עכו"ם ממיתין עליה, מלבד מה שיש בו מהשחתת הזרע אשר בו מתקיים המין האנושי. ואין ראוי לאדם להתנוול בדברים כאלה, ואפילו לישא זקנה וקטנה אסרו מטעם זה, וכ"ש בזכר. ובמעשה מגונה הזה מהפך כוונת היצירה, שנאמר זכר ונקבה בראם וגו', וזה הפך הקערה על פיה וכפר בטובת ה' שעשה לו עזר כנגדו. ותדע שאפילו הבעלי חיים הבהמות והעופות אין מזדווגין אלא זכר ונקבה, כי בדרך הזה יתקיים המין.

סנהדרין נ"ד, ר"מ פ"א מא"ב ופ"ד משגגות, סה"מ ל"ת ש"צ, סמ"ג לאוין צ"ד, אה"ע סי' כ"ד, יראים רל"א.

מצוה רי

לא תשכב עם בהמה (ל"ת קי"ט)

הזהיר הקב"ה שלא לשכב עם הבהמה חיה ועוף, ושלא להביא

משנה הלכות

ספק זכר. הבא על אנדרוגינוס דרך זכרותו חייב, דרך נקבתו פטור מדאורייתא, ומכין אותו מכת מרדות מדרבנן, הטומטום אסור מדרבנן, ואנדרוגינוס מותר לישא אשה[ב].

אזהרות דרבנן. ומפני חשש משכב זכור אסרו חז"ל שלא למסור תינוק ישראל לעכו"ם ללמדו ספר או אומנות, מפני שכולם חשודים על משכב זכור, וישראל קדושים הם ואין חשודים על זה[ג].

אזהרה ועונש. ואזהרה לנשכב דרשו חז"ל מלא תשכב (פ' אחרי), ועונש סקילה בפ' קדושים ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם דמיהם בם. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים.

בני נח ועבדים. ובני נח בכלל הלאו הזה, וכן עבדים[ד]. ודע דכתב הרמב"ם ז"ל דלא ניתנו שיעורים לב"נ וחייבים כל זמן שיש להם דעת, ולפום ריהטא אפילו עד שלא נעשו בן ט' שנה ויום אחד אם הם בני דעת, ואולי דקודם בן ט' שנים אין הביאה ביאה כלל וצ"ע. ובעבד שיצא מכלל ב"נ ולכלל ישראל לא בא, הבאתי במקום אחר דזמן חיובו מבן י"ב שנה ויום אחד כאשה וצ"ע.

רי) החיובים. השוכב עם בהמה חיה ועוף, בין כדרכה ובין שלא כדרכה בין גדולה ובין קטנה אפילו ביום לידתה במזיד ובהתראה משהערה חייבין מיתה הבהמה והאדם, ובלא התראה האדם בכרת והבהמה בסקילה[א]. והיראים נסתפק בבא על העוף אי חייב

ב) הל' אים"ב שם הט"ו. ג) חינוך אה"ע סי' כ"ד יו"ד סי' קנ"ג ס"א בהגה ובביהגר"א אה"ע סי' כ"ד. ד) ר"מ שם פי"ד הי"ח הל' מלכים פ"ט ה"ה. רי. א) ר"מ פ"א מה' אים"ב הט"ז הל' סנהדרין פט"ו ה"י.

שום בהמה חיה ועוף עליו, שנאמר (ויקרא י"ח כ"ג) ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה בה.

משרשי המצוה שחפץ השי"ת שמו שיהיו כל המינים שברא בעולמו עושין פידות למיניהם, ולפיכך על הרוב אינם מולידים זה מזה, כי עם מעטים הדומים במבעם, וגם אלה לא יצליחו זרעם. וכל שכן האדם שנברא בצלם אלקים, וזה מעדב צורת קונו בצורת בהמה. והשוכב עם בהמה משרה עליו רוח טומאה, רומיא דבלעם שהיה בועל אתונו כדי שתשרה עליו רוח הטומאה. גם כי בהתערב שני המינים מכחיש סדר הבריאה, ולא תמצא בהם הצלחה, כמו שירוע בפרדות שבאות משני מינים ואינם פרות ורבות, וכן אילן המורכב משני מיני אילנות לא יצליח לעשות פירי כמוהו. וכל שכן במין האדם המובחר מן הבריאה שיתערב במין הבהמה הפחות והגרוע.

סנהדרין נ"ד ב"ק נ"ה, ר"מ פ"א מא"ב, סה"מ ל"ת שמ"ח שס"ם, סמ"ג לאוין צ"ה צ"ו, אה"ע סי' כ"ד רל"ב רל"ג

משנה הלכות

סקילה, וכתב וספק בידי עד יבא מורה צדק. ובשוגג האדם חייב חטאת והבהמה פטורה[ב].

טריפה. הבא על הטרפה, אפילו נשחטו רוב הסימנים חייב דדינה כחיה, התיז ראשה ובא עליה פטור, אפילו עדיין מפרכסת, דמתה היא לכל דבריה[ג]. הבא על בן פקועה חייב[ד]. טרפה שרבע הבהמה אם בפני ב"ד בעל חייב, שלא בפני ב"ד פטור משום דהוה עדות שאי אתה יכול להזימה[ה].

קטן. קטן בן ט' שנים ויום אחד ולמעלה שבא על הבהמה הוא פטור והבהמה נסקלת, ומ"מ ראוי ליסרו כפי ראות הב"ד. קטנה שנרבעה מבהמה הבהמה נסקלת, משום דבא תקלה על ידה, והיא פטורה ומיסרין אותה, ובאונס פטורה, ובקטן אם היה פחות מבן ט', וכן בקטנה בפחותה מג', אף הבהמה אינה נסקלת[ו].

טומטום ואנדרוגינוס. טומטום ואנדרוגינוס אם באו על בהמה פטורין מספק, דאפשר הם נקבה, אך אם הביאו בהמה עליהם חייבים ממ"נ, דאם הם נקבות חייב כבהמה שרבעה אשה[ז].

כללים. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, ונוהג בבן נח[ח], ואסור להעמיד בהמה אצל בן נח משום דחשודים על רביעה, וחביבין להם בהמתם של ישראל יותר מנשותיהן, ומ"מ בזמן הזה שהמלכות עונשין על זה מותר[ט].

ב) הל' איס"ב שם הי"ח הל' שגגות פ"א ה"ד. ג) הל' איס"ב שם הי"ב. ד) מסכת חולין דף ע"ד ע"ב מנ"ח. ה) מסכת סנהדרין דף ע"ח ע"א מנ"ח. ו) ר"מ שם הי"ז. ז) מנ"ח. ח) ר"מ ה' מלכים פ"ט ה"ה ו'. ט) ע"ז דף כ"ב ע"ב יו"ד סי' קנ"ג ס"א.

מצוה ריא

אשה לא תעמוד כפני בהמה לרבעה (ל"ת ק"כ)

הזהיר הקב"ה שלא תביא אשה בהמה על עצמה, שנאמר (ויקרא י"ח כ"ג) ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה תבל היא.

משרשי המצוה מה שנכלל עם המצוה שלפניה. גם כי בפעולתה זאת מורה על גודל תאות נפשה הבהמית, כי לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שמינו הוא. והרי כופרת בנשמת החיים אשר נתן בתוכה, ועושה מן קודש חול בתערובת זה. והוציא הכתוב איסור זה בלשון לרבעה, שחזרה מאשה להיות בהמה העומדת על ארבע רגליה, והעושה מעשה

משנה הלכות

ריא) החיובים. אשה בת י"ב שנה ויום א' ולמעלה בין בתולה ופנויה ובין אשת איש שהביאה עליה בהמה או חיה בין גדולה ובין קטנה כיון שהערה בה בין כדרכה ובין שלא כדרכה במזיד ובהתראה שתיהן בסקילה, ואם האשה קטנה היא הבהמה נסקלת והאשה פטורה, וראוי ליסרה אם עשאה ברצונה, ואם היא פחותה מבת ג' שנים ויום אחד גם הבהמה פטורה[א]. ובירא נסתפק כאן כמו במצוה הקודמת, עם הנרבעת מן העוף נסקלים. והוא פלא מגמ' זבחים פ"ה ע"ב דאין עוף רובע אשה, וצ"ע. שפחה בכלל איסור זה, וכן בת נח טומטום ואנדרוגינוס חייבין על זה[ב].

אונס. נרבעה באונס פטורה ובכל העריות אונס פטור, והישן כאונס דמי[ג], והרמב"ם כתב[ד] דבאיש ליכא אונס דאין קישוי אלא לדעת, ויש חולקין[ה]. אבל בהמה שרבעה איש באונס לד"ה פטור.

איסור הסתכלות בעריות. והזהירו לנו רבותינו ז"ל שלא להסתכל בעריות ושלא זיווג של בהמות חיות ועופות ושלא יהרהר בהם. ומצינו שהצריך הקב"ה כפרה על הרהור מלחמת מדין, דכתיב ונקרב את קרבן ה' וגו' לכפר על נפשותינו, אמר להם משה שמא חזרתם לקלקולכם אמרו לו לא נפקד ממנו איש לעבירה, א"כ כפרה למה, אמרו ליה אי מידי עבירה יצאנו מידי הרהור מי יצאנו[ו]. וכל השומר עצמו מעבירה ומהרהורה וכופה יצרו הקב"ה מנחילו אוצר טוב.

כללים. ובכל העריות ושאר העבירות שחייב עליהם מיתת ב"ד צריך שיהיו ב' עדים כשרים או יותר, וצריך

ריא. א) ר"מ פ"א מה' איס"ב הי"ז י"ח הל' סנהדרין פט"ו ה"י. ב) מנ"ח. ג) ר"מ הל' איס"ב שם ה"ט י"ח. ד) שם ה"ט פ"כ מה' סנהדרין ה"ב. ה) ע"ש ברדב"ז יו"ד סי' קנ"ו ס"א בהגה. ו) ע"ז דף כ' ע"א וע"ב. ז) שבת דף ס"ד ע"א.

רע הזה יצא מכלל צורה העליונה ונכנס בכלל צורת הבהמה, ונפשה מתדבקת בנפש הבהמית שלה, ועתידה להיות כמוה, כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו.

מראה המקומות עיין מצוה הקודמת.

פרשת קדושים י"ג מ"ע ל"ה לא תעשה

מצוה ריב

איש אמו ואביו תיראו (מ"ע צ"ב)

צוה הקב"ה לירא מאב ואם, שנאמר (ויקרא י"ט ג') איש אמו ואביו תיראו.

משרשי המצוה מש"כ בפ' יתרו מצוה (ל"ג). ולפי שהאב והאם סיבה הם שיגיע הבן למעלה גדולה, וכל מה שישיג על ידם בא, ואתה ושלך שלהם הוא, ע"כ ראוי מאד לכבדם וליראה מפניהם. ולפי שמטבע האדם לאהוב הוריו, ומרוב אהבה מהוריו יבא הזלזול לפעמים, ולכן הזהירה התורה איש

משנה הלכות

להיות מתרה בעובר, והעדים רואים אותו בעיניהם עובר על העבירה. ובמנ"ח הביא דישראל הבא על הנכרי חייב משום נשכב וחייב ג"כ כבהמה ר"ל העכו"ם, וכן הבא על הנכרית שנהרגת כבהמה, ע"ש ובר"ם פ"ט מה' מלכים, ונוהג כל מקום ובכל זמן בכל הנשים.

ריב) המצוה. קיום המצוה, חייב אדם לירא את אביו ואמו אפילו הכהו או ירקו בפניו לא יכלים אותם, ואיזה מורא לא יעמוד אדם במקומו המיוחד לו, ולא ישב במקומו המיוחד לו להסב בביתו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו בינו ובין אחרים[א]. ואין שיעור לכיבוד ומורא, וכל הזרי"ז ה"ז משובח. וכבר אמרו רז"ל[ב] יש מאכילו גוזלים מטוגנים ועובר על כבוד ויש מטחינו ברחיים ומקיים כבוד אב, והכל לפי הענין והכוונה[ג].

פרטי דינים. לא יקראנו בשמו לא בחייו ולא במותו אלא אומר אבא מורי[ד], ואם אחרים שואלים אותו בן מי אתה מותר לומר בן פלוני[ה]. היה הבן לבוש חמודות ויושב בראש הקהל, ובאו אביו ואמו וקרעו בגדיו והכהו על ראשו וירקו בפניו לא יכלים אותם, אלא ישתוק ויירא מן מלך מלכי המלכים שציוהו כך[ו]. אבל אסור לאביו לעשות כן, והמכה את בנו גדול עובר על לפ"ע ומנדין על כך[ז].

ריב. א) ר"מ פ"ו מה' ממרים ה"ג ז' יו"ד סי' ר"מ ס"ב ג'. ב) קדושין דף ל"א ע"א. ג) יו"ד שם ס"ד. ד) ר"מ שם ה"ב ויו"ד שם ס"ב. ה) פתחי תשובה שם סק"ב. ו) ר"מ שם ה"ז יו"ד שם סעי' ג'. ז) ר"מ שם ה"ח מ' יו"ד שם סי"ט כ'.

אמו ואביו תיראו, ומטעם זה הקדימה התורה היראה לאם כדי שלא יבא לזלזל בכבודה מרוב אהבתה אותו, כענין ודבקה אוהבת את יעקב. ולפי ששלשה שותפין באדם, והמבזה הוריו מבזה את שותפם שהוא הקב"ה, לכן איש אמו ואביו תיראו.

ירושלמי פאה, קדושין ל' כתובות ק"ג יבמות י' ב"מ ל"ב כריתות דף כ"ח, ספרא קדושים, ר"מ פ"ו מממרים, סה"מ מ"ע רי"א, סמ"ג עשין קי"ג, סמ"ק סימן ז', יראים נ"ו, יו"ד סימן ר"מ.

מצוה ריג

אל תפנו אל האלילים (ל"ת קכ"א)

הזהיר הקב"ה שלא לפנות אחר ע"ז במחשבה בדיבור ואפילו בראיה, שנאמר (ויקרא י"ט ד') אל תפנו אל האלילים. משרשי המצוה כדי להרחיק ע"ז ממנו בכל אופן שהוא, ואם אתה פונה להם לבסוף אתה עושה אותם אלוה. וכן

משנה הלכות

באביו תלמידו. וחייב לעמוד מפני אביו[ח], ואם היה האב תלמיד בנו כל אחד עומד מפני השני, ומהר"מ מרוטענבערג מיום שעלה לגדולה לא הקביל פני אביו, ולא רצה שאביו יבא אליו[ט] (עיין טו"ז).

פטורים. אחד האיש ואחד האשה שוין במורא ובכבוד, אלא שהאשה אין סיפוק בידה לקיים שהיא משועבדת לבעלה לפיכך היא פטורה בעודה נשואה כל זמן שהבעל מקפיד עליה שלא לעשות, אין הבעל מקפיד או נתארמלה או נתגרשה חייבת[י]. אביו רשע, מחלוקת אי חייב ליראו ולכבדו קודם שעשה תשובה[יא]. צוהו אביו לעבור על דברי תורה ואפילו על מצות דרבנן אין שומעין לו[יב]. נטרפה דעת האב והאם, ישתדל לנהוג עמהם דרך כבוד לפי דעתם, ואם נשתטו ביותר יכול להניחם לאחרים להנהיגם כראוי אם יש לו אחרים[יג].

שאר פרטים. וחייב אדם בכבוד חמיו ובכבוד אבי אביו, אלא שאביו קודם[יד]. והעובר על זה ביטל מצות עשה, והמקיימה מתן שכרה בצדה. אם מחלו על כבודם אינו חייב לכבדם, אפ"ה אין לנהוג בהם ח"ו בזיון, אלא יכבדם כראוי להם[טו]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

ריג) גדר האיסור. כל הפונה אחר אליל במחשבה או בראיה או בדבור או במעשה בכלל לאו זה, והפונה אחריה על דרך שעשה מעשה הרי זה לוקה[א]. ועשיית המעשה בפני

ח) ר"מ שם ה"ג יו"ד שם ס"ז. ט) יו"ד שם. י) ר"מ שם ה"ו יו"ד שם סעי"ז. יא) ר"מ שם הי"א ובהג"מ אות ז' יו"ד שם סעי"ח ובהגה. יב) ר"מ שם הי"ב יו"ד שם סט"ו. יג) ר"מ שם ה"י יו"ד שם ס"י. יד) יו"ד שם סעי' כ"ד והגה. טו) ר"מ שם ה"ח יו"ד שם סי"ט ועי' מנ"ח. ריג. א) ר"מ חל' עכו"ם פ"ב ה"ב.

כל דבר סוף מעשה במחשבה תחילה, וכל שכן בראיה ולפעמים חושק בצורה זו, וכאמרם ז"ל עין רואה ולב חומד וכלי מעשיו גומרים, ואלו לא ראה צורה זו מעולם לא היה חשק בה. ואפילו באדם רשע הזהירו מלהסתכל בפניו, וכמ"ש אסור להסתכל באדם רשע. והכל על הכלל כי עין רואה וכו'. ואדם רשע מצוה לבזותו, ולכן אין להסתכל בו כדבר המבוזה, וכ"ש ע"ז שהיא מאוסה לפני ה' בתכלית המיאום. ועד"ה כדי שלא יפנה לבו לשום דבר מעניני עוה"ז שכולו כלה ונפסד וכולו כלא חשוב, כי אם מפנה עצמו להכלי עוה"ז יבא מזה לעבוד ע"ז, שישכח האמת וירדוף אחר ההבל. ולזה אמרו רז"ל אל תפנו אל האלילים, אל תפנו א-ל מדעתכם (ש"ך).

ספרא קדושים, שבת קס"ט, ר"מ פ"ב מע"ז, סה"מ ל"ת י', סמ"ג לאוין י"ד, יראים ס"ה.

משנה הלכות

האלילים כגון שהיתה וילון פרוסה על ע"ז והסיר הוילון כדי להסתכל בצורת ע"ז, או שהיתה ע"ז רחוקה ממראה עיניו ואינו יכול לראותה והלך אליה או נטלה וקרבה לעיניו, או נטל שפופרת (עירובין מ"ג ע"ב) והוא קנה הבטה להביט בו צורת הע"ז העומדת ברחוק, או שלבש בתי עינים להסתכל בה, או שתפס בידו כלי שהיה חקוק בו צורה כדי לראותו, כל אלו וכיוצא בהם נקראים מעשה, ואם התרו בו לוקה, (ועיין ברית משה על הסמ"ג). ולירא המגפף והמכבד המרחיץ הסך המלביש והמנעיל גם כן בכלל לאו זה.

שאר פרטים. ויש אוסרים להסתכל בכל צורה אפילו נעשה רק לנוי בעלמא משום דכשמסתכל בה באותה שעה מפנה א-ל מדעתו[ב] ואסור לשמוע כלי שיר של ע"ז, וכן להסתכל בבתי תפלות של עכו"ם[ג]. ומאד צריך להזהיר אותם שיש להם ראדיא וכ"ש טעלעוויזיא (בלע"ז) שלא לשמוע אל השיר שלהם או לראות על הטעלעוויזיע כדרכם ביום חגם או בכל יום ראשון בשבת אשר הכומרים מטיפים ומנגנין שם התפלות שלהם, והשומע ומסתכל בהם עובר משום זה. ובתוספתא שנינו (פ"ק דע"ז) לא יטייל אדם עם תועים, ואפילו לצאת לדרך ואפילו מחשיך, ואפילו מתירא מפני גוים ולסטים ורוח רעה, שנאמר לא תלכו אחרי אלהים אחרים (סמ"ג). ואסור לקרות בספרים או לשאול אותם איך עובדים ע"ז זו[ד]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ובבן נח[ה].

ב) עי' בברכי יוסף יו"ד סי' קמ"ב סמ"ו. ג) יו"ד שם סמ"ו. ד) ר"מ שם ה"ב. ה) מנ"ח.

מצות המלך

מצוה ריד

שלא לעשות ע"ז (ל"ת קכ"ב)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות ע"ז אפילו לנכרי, שנאמר (ויקרא י"ט ד') ואלהי מסכה לא תעשו לכם.

שורש ריחוק ע"ז כבר כתבתי לעיל מצוה כ"ז ודי"ג. ומן הטעמים עוד כי אלהי מסכה כחות הכוכבים והמזלות שהן למטה מהשכלים, והפסילים ההם מקבלי כח הכוכב או המזל, ויאמר האדם כי ה' הוא אלקים אמת ואין זולתו, אבל לצד עוצם גדולתו ודוממותו אינו מן המוסר שתבא בריה שפלה אפלה כמוני ותשאל שאלות לפני המלך הגדול והנורא, ועל כן

משנה הלכות

ריד) גדר האיסור. העושה ע"ז לאחרים במזיד לוקה על העשיה, ואם עשאה לעצמו לוקה שתים, אחד משום לאו זה, ועוד משום לא תעשה לך פסל[א].

עשייה וביטול ע"י ישראל וע"י גוי. והפרש יש בין ע"ז של ישראל לע"ז של עכו"ם, ע"ז של עכו"ם אסורה בהנאה משפסלן אע"פ שלא עבדה, ושל ישראל אינה אסורה עד שתיעבד[ב]. ע"ז של עכו"ם שביטלה הוא או עכו"ם אחר, אפילו קטן בר דעת (עיין ע"ז מ"ג ע"א), מותרת, ומבטלה בע"כ, וע"ז של ישראל אינו יכול לבטל עולמית. ישראל אינו יכול לבטל ע"ז של עכו"ם, ואם זכה בה קודם שביטלה עכו"ם שוב אין לה בטלה עולמית[ג], ואם זכה בה בשוגג אי כה"ג אמרינן דלא ניחא ליקני מה שאסור לי' עיין בפוסקים[ד].

בעושה ומוכר לאחרים. העושה ע"ז אע"פ שלוקה שכרו מותר, ויש חולקין עיין ש"ע יו"ד קמ"ג ובש"ך סק"ד. ואסור לשלוח דורון לעכו"ם ביום חגם אלא אם כן נודע לו שאינו מודה באלילים ואינו עובדם, עו"כ ששלח דורון לישראל ביום חגם לא יקבלנו, ואם חושש משום איבה יקבלו ולא יהנו בו, ואם אפשר לזרקו בבור או מקום האבוד בפניו בלאחר יד שלא ירגיש העכו"ם שבכיון עשה יזרקנו[ה]. ואסור לבנות עם עכו"ם כיפה שמעמידים בה אלילים, אבל מותר לבנות הטרקלין או החצר שיש בה אותה כיפה[ו]. ואסור לעשות חלונות לבית ע"ז[ז], וכן לעשות גג או לצייר או לכייר בית ע"ז[ח]. ואסור למכור צלמים לעכו"ם ולעשות סחורה בזה. ויש להזהיר לבעלי חנויות שמוכרים כל מיני צלמים ופסלנות והאילנות וכדומה קודם חג

ריד. א) ר"מ פ"ג מה' עכו"ם ה"ט. ב) ר"מ שם פ"ז ה"ד יו"ד סי' קל"ט ס"א. ג) ר"מ שם פ"ח ה"ח ט' יו"ד סי' קמ"ו ס"א ב'. ד) שם ס"ג וכמ"ז. ה) ר"מ שם פ"ט ה"ב יו"ד סי' קמ"ח ס"ח. ו) ר"מ שם הי"א יו"ד סי' קמ"ג ס"ב. ז) ט"ז שם סק"ב. ח) ע' שו"ת מוטו"ד קמא סי' קנ"ד.

יתיעץ בדעת יצרו שיבחר לדבר שאלותיו לפני אחר ממשמשי עליון המשמשים במרום והוא יעזור לו, ויהיה אמצעי לדבר. לכן הזהירה התורה אלהי מסכה לא תעשה לך בכל אופן. וכבר טעה אנוש ברורו טעות זה וחשב שמכבוד המקום לכבד את משמשיו, ונטרד מן העולם (עיין רמב"ם הל' דעות). ועד"ה לא תעשה מעצמך אלהי מסכה, לך כמו ממך, דכל המתגאה כאלו עובר ע"ז. ועל הדוב עשיר מתגאה, ולכן הזהיר הכתוב אלהי מסכה לא תעשה לך ע"י כסף וזהב.

ספרא, ר"מ פ"ג סע"ז, סה"מ ל"ת ג', סמ"ג לאוין כ"א, יראים פ"ד, סמ"ק סי' קפ"א, יד"ד סי' קמ"ג

מצוה רטו

שלא לאכול נותר (ל"ת קכ"ג)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא לאכול מה שנשאר מבשר הקדשים אחר זמן הראוי לאכילתו, שנאמר (ויקרא י"ט ו', ח') והנותר עד יום השלישי באש ישרף וגו' ואוכליו עונו ישא וגו'. משרשי המצוה מש"כ במצות פגול. והעיקר אצלנו

משנה הלכות

שלהם, ועיין ביו"ד הנ"ל ובדרכ"ת. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ובבן נח.

רטו) גדר האיסור. האוכל בשר תודה וחטאת ואשמות שנותרו יום ולילה ובכור ומעשר לשני ימים ולילה אחד, ופסח שנותר לילה אחד, וכן כל הקדשים שיש להם זמן קבוע לאכילתן ועבר זמנן ואכל אותם בכלל אזהרה זו[א].

הלימוד. ועיקר קרא כי כתיב בשלמים כתיב וילפינן שאר קדשים משלמים בהקישא דזאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולמלואים ולזבח השלמים הוקשו כל הקדשים זה לזה[ב]. על איזו אכילה חייב. אכל מן העור או מן המרק או מן האלל או מן הזפק או מן הגידין ומן הטלפים ומן הצפרנים מן החרטום של עוף מביצי העוף מן הנוצה אינו חייב כרת[ג]. וכן אכל מן הדם אינו חייב משום נותר, וכן בכל דבר שיש לו מתירין, וכן בלבונה והקטורת והעצים[ד]. אכל מן השליל והשליא חייב כרת[ה].

שאר פרטים. קדשי עכו"ם אין בהם משום נותר[ו]. אכל חצי זית פגול וחצי זית נותר מצטרפין למלקות[ז]. וזמן איסורן, הנאכלין ליום

רטו. א) ר"מ פי"ח מה' פסולהמ"ק ה"י. ב) סמ"ג ויראים. ג) ר"מ שם הכ"ב. ד) שם הכ"ד וחינוך, ועי' מנחת חינוך. ה) ר"מ שם הכ"ג. ו) שם הכ"ד. ז) שם הי"א.

בזה כי הקדשים ישנם במעלה שאין למעלה ממנה, ובעבור הזמן אשר צוה ה' בו מסתלקת הקדושה ושורה עליו טומאה גדולה אשר כורת נפש האוכלת אותה. וראיה לזה מה שאמרו רז"ל קדשי גויים אין חייבים עליהם משום פגול ונותר וטמא, אלא קדשי ישראל לרוב קדושתם. ולכן כשיסתלק הקדושה ממנו כל הקליפות מתקבצין יחד ובאים. וראיה מנבלה מסרחת אשר כל הזבובים מתקבצים שם, ולא כן כשהבשר עדיין בריא. וכיון שעבר אמימרא דרחמנא להותיר ממה שאמרה התורה לא תותירו אי עבד לא מהני, וצותה התורה שלא לאכול אלא באש ישרף.

מעילה י"ז זבחים נ"ז מכות י"א כריתות ב', ר"מ פי"ח מפסהמ"ק, סה"מ ל"ת קל"א, סמ"ג לאוין של"ז, מצ"ד שצ"ז, יראים שצ"ת.

מצוה רטז

דיני פאה (ל"ת קכ"ד)

הזהיר הקב"ה שלא לקצור את כל תבואותינו בשעת קצירתה,

משנה הלכות

ולילה נפסלו משעלה עמוד השחר, והנאכלין לב' ימים ולילה אחד מתחלת ליל שלישי[ח].

זמן אכילת מותר הפסח. ודע דראיתי לאיזה אחרונים שרצו לחדש דבשלמי תודה ומותר הפסח דיש להם דין שלמים לגמרי, ואכילתן לשני ימים ולילה אחד, וזו טעות גמור. והאומר כן רוצה להכשיל הכהנים באיסור נותר לכשיבנה ביה"מ במהרה בימינו. וכבר הבאתי ראיה מת"כ פ' צו וגמ' פסחים דף ע"א, ובגמ' ר"ה דף ה', וזבחים דף ל"ו דמותר הפסח אינו נאכל אלא ליום ולילה עד חצות כשלמים, וכן כתב הרמב"ן פ' צו וז"ל ואין הדבר כן, אלא שלמים הבאים מפסח, היינו מותר הפסח וכו' דכיון שמתחלתו אינו נאכל אלא ליום ולילה אף סופו כן. וכן כתב מפורש הרע"ב זבחים פ"ח מ"ג לענין שלמי תודה דנאכלין ליום ולילה ולא יותר, ועיין נזיר דף כ"ד ע"א במשנה, ודף כ"ח ע"ב (ובשו"ת משנה הלכות ח"ג סי' ר"ח)[ט]. עכ"פ מכל המקומות מפורש דאינן נאכלין אלא ליום ולילה עד חצות. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות ועובר עליה במזיד חייב כרת ובשוגג חטאת קבועה.

רטז) מחות המצוה. קיום המצוה. הקוצר שדהו לא יכלה פאת השדה בקצרו אלא ישאיר כל שהוא בקצה השדה מן התבואה[א],

ח) ר"מ שם ה"י. ט) ועי' משנה הלכות, הידושי משנה למס' פסחים דף פ"ט ע"א.

רטז. א) ר"מ פ"א מה' מתנות עניים ה"א.

שנאמר (ויקרא י"ט ט') ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור.

משרשי המצוה, כי רצה הקב"ה להיות עמו אשר בחר בהם מעוטרים במצות טובות ויקרות, כי מתוך הפעולות תתפעל הנפש ותהיה טובה ותחל ברכת ה' בה, ובהותר חלק מפריו אשר עמל בה לעניים מראה בזה אמונתו כי מד' הכל לו, ולא כחו ועוצם ידו עשה לו החיל הזה, וע"ד שאמרו אמונה זו סדר זרעים. והעניים שיהנו ממנו יברכו אותו וטוב נפשו להיות לו כפל כפלים, והמאסף הכל אל הבית ולא ישאיר אחריו יקללוהו שלא יעשו לו פירות כלום לשנה הבאה.

מס' פאה ב"ק צ"ב מכות ט"ז, ר"מ פ"א ממתנות עניים, סה"מ ל"ת ר"י, מ"ע ק"ב, סס"ג לאוין רפ"ד עשין קנ"ז, יראים קנ"ז, יו"ד של"ב.

משנה הלכות

ונתנו חכמים שיעור אחד מן הששים פאה[ב]. ואחד הקוצר או התולש חייב בפאה[ג].

איזה פירות חייבים. ולאו כל הפירות חייבין בפאה. וכלל אמרו כל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן הארץ ולקיטתו כאחד ומכניסו לקיום חייב בפאה[ד]. התבואה והקטניות בכלל זה, ובאילנות החרובין והאגוזים ושקדים ענבים זיתים ותמרים חייבין בפאה, אסטים ופואה פטור וכל כיוצא בזה שאינו אוכל פטור, תאנים פטורין שאין לקיטתן כאחד, הירק פטור שאינו מכניסו לקיום, כמהין ופטריות פטורין שאינו נשמר[ה].

דיני השדה. ועושה אדם את כל שדהו פאה אם ירצה, ובלבד שיתחיל לקצור קצת[ו]. אין השדה מתחייב בפאה עד שיביאו הפירות שליש[ז]. ואין מניחין הפאה אלא בסוף שדהו[ח]. שדה השותפין חייבת בפאה[ט]. לקט משדה הפקר פטור מן הפאה, ואם היתה שדהו והפקירו וקצרו חזר וזכה בו וחייב בפאה[י]. עבר וקצר כל שדהו נותן פאה מן הפירות[יא].

שאר פרטים. קצרוהו נכרים לעצמן פטור מן הפאה, ואם בשביל ישראל חייב[יב]. ואין מפרישין פאה מן השדה על חברתה. ועיין רמב"ם פ"ג ובמשנה, מתי נקרא ב' שדות ודברים המפסיקין לענין פאה. ונוהג בכל אישי ישראל בארץ ישראל[יג]. ובזמן הזה מחלוקת הפוסקים מה דינו[יד]. והעובר על לאו זה אינו לוקה עליו דניתק לעשה, ואם נשרף או נאבד באופן שאינו יכול עוד לקיים העשה לוקה[טו].

ב) שם חפ"ו. ג) שם ח"א וע' מנ"ח. ד) שם פ"כ ה"א. ה) שם פ"כ ה"כ. ו) כ"מ שם פ"כ ח"א וע' מנ"ח. ז) שם ח"ז. ח) שם ח"ב. ט) שם ה"ג. י) שם פ"ח הכ"ז. יא) שם פ"ב ח"א וברדב"ז. יב) שם ח"ד י'. יג) שם פ"ג ה"א. יד) יו"ד סי' של"ב חינוך ומנ"ח. טו) ר"מ שם פ"א ה"ב.

מצוה ריז

להניח פאה לעניים (מ"ע צ"ג)

צוה הקב"ה לעזוב פאה בקצה השדה לעניים, שנאמר (ויקרא ט' י') לעני ולגר תעזוב אותם.

משרשי המצוה מש"כ (במצוה הקודמת). גם כי הקב"ה רצה לזכות את ישראל, לכן צוה לפרנס את העניים. כי המה קובלים על העשירים וקוראים תגר על הקב"ה בדמע וצעקה. לכן צוה להניח חלקם בשדה ובכרם ולהטיל שלום בין העני לבוראם. גם כי רחמי ה' על בריותיו, וכמו שהוא השביע כל טוב לו, כך ישביע לרעבים, ובמדה שמדד לו השי"ת ימדוד לבריותיו. ולא נתן לו הקב"ה לעני פרנסתו אלא ע"י העשיר, כי ודאי איזה עונש היה לו עליו, ומתקבל עונשו ע"ז, ונמצא העשיר וגם העני זכאין בו.

מראה מקומות כנ"ל.

משנה הלכות

ריז) מהות ההפרשה. קיום המצוה. מצוה להפריש פאה מן הקמה, לא הפריש מן הקמה מפריש מן העומרים, לא הפריש מן העומרים מפריש מן הכרי עד שלא מרחו, מרחו כבר, מעשר ונותן לו, משום רבי ישמעאל אמרו אף מפריש מן העיסה ונותן לו[א]. ואף על פי שאמרו אלו דברים שאין להם שיעור הפאה, אין פוחתין פחות משששים, ומוסיף כמה שלבו מתנדב, היה השדה קטנה שאם הניח אחד מששים אין מועיל לעני, וכן אם היו עניים מרובים מוסיף עד כדי שיהיה לעניים (והוא שישאר לו ג"כ), זרע מעט ואסף הרבה מוסיף לפי הברכה, וכל המוסיף על הפאה מוסיפין לו שכר (רמב"ם)[ב].

אופן לקיטתו. הפאה אין קוצרין אותה במגלות, ואין עוקרין אותה בקרדומות, אלא העניים בוזזין אותה בידם כדי שלו יכו איש את רעהו, רצו העניים לחלקה ביניהם הרי אלו מחלקים, אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז לזה האחד שומעין שאמר כהלכה[ג]. ושל דלית ושל דקל, שאין עניים מגיעין לבוז אלא בסכנה, בעה"ב מוריד אותה ומחלק ביניהם, ואם רצו לבוז אותה לעצמן בוזזין, ואם תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר שלא לבוז לזה האחד שומעין שאמר כהלכה[ד]. פאה מחלקין בשחר ובחצי היום ובמנחה, עני שבא שלא בזמן אין מניחין אותו ליטול[ה].

ריז. א) ב"ק צ"ד ע"א, הובא בכ"מ הל' מתנות עניים פ"א ה"ב. ב) ר"מ שם הט"ו. ג) שם פ"ב הט"ו. ד) שם הט"ז. ה) שם הי"ז.

מצוה ריח

דיני לקט (מ"ע צ"ד)

צוה הקב"ה לעזוב אותם השבולים הנופלים בשעת הקציר מתוך המגל או מתוך היד לעניים, שנאמר (ויקרא י"ט י') לעני ולגר תעזוב אותם.

משרשי המצוה מה שכתבתי במצוה הקודמת (רט"ז ודי"ז).

עוד טעם בדבר לפי שאמרו בת"כ כל הנותן לקט מעלה עליו הכתוב כאלו ביהמ"ק קיים והקריב קרבנות עליו. כי הקרבת הקרבן הוא שנותן ממונו לה', וכן הנותן לקט שכחה פאה לעניים נותן ממון שלו לעניים, שזה קרבן לה'. וכאלו בונה ביהמ"ק והקריב עליו קרבן. כי הנותן לעני דרך צדקה אין זה נתינה אלא הלואה לה', כדאת אמר מלוה ה' חונן דל. אבל הנותן דרך חיוב כמתנות לקט שכחה ופאה שחייב האדם בהם, הרי נתינתו לעני נתונה להשי"ת, מאחר שהשי"ת חייב אותו לתת המתנות אלו לעני. ולפיכך כאלו הקריב קרבן לו ית"ש (ק"ז בגוד ארי' פ' אמור). ועד"ה כי פגעה בהם מדת הדין וצוה

משנה הלכות

איזה עני מותר ללקט. מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני, הי' לו מאתים זוז חסר דינר אפילו אלף נותנים לו בבת אחת והרי זה יטול, היו ממושכנין לכתובת אשתו או לבעל חוב הרי זה יטול, ואין מחייבין אותו למכור את ביתו וכלי תשמישו, ואם יש לו חמשים זוז ונושא ונותן בהם ה"ז לא יטול[1]. עשיר שעבר ממקום למקום נוטל, שהרי הוא עני, ולא ישלם אף שהוא עשיר בביתו[2]. יתר פרטי דינים עיין רמב"ם הל' מתנות עניים. ונוהג בזכרים ונקבות.

ריח) גדר לקט. קיום המצוה. שבולים הנושרים בשעת קצירה מתוך המגל או היד[א], שבולת אחת או שתים הרי הם לעני, אם נפלו שלשה שבולים כאחד הרי זה לבעל הבית, הנופל מאחר היד או מאחר המגל אפילו שבולת אחת לבעל הבית[ב], הכהו קוץ בידו, עוקצו עקרב ונבעת ונפלו אין זה לקט[ג]. ספק לקט לקט, שנאמר עני ורש הצדיקו צדק משלך ותן לו[ד]. ואינו נוהג באילן[ה].

לקיטתו לכתחילה ובדיעבד. עבר ולקט הלקט, אפילו טחנן ואפה נותן

ן) שם פ"ט הי"ג י"ד. ז) שם הט"ו. ריח. א) עיין להלן מצוה רי"ט. ב) ר"מ פ"ד מה' מתנות עניים ה"א.
ג) שם ה"ב. ד) שם ה"ו. ה) שם פ"א ה"ז.

לתת להם דברים הנעזבים, והם ילקטו וימלאו כריסם מהם הואיל והוא עזב אותם עד יעדה רוח ממרום (ריקנטי).

מס׳ פאה פרקים ד׳ ה׳ ח׳ ב״ק צ״ד סכות פ״ז, ר״מ פ״א ממתנות עניים, סה״מ ל״ת רי״א מ״ע קכ״א, סמ״ג לאוין רפ״ה עשין קג״ז, יו״ד סימן של״ב.

מצוה ריט

לעזוב הלקט לעניים (ל״ת קכ״ה)

הזהיר הקב״ה שלא ללקוט השבולים הנופלים בשעת הקציר הנקרא לקט, שנאמר (ויקרא י״ט ט׳) ולקט קצירך לא תלקט.

משרשי המצוה מה שנתבאר במצוה הקודמת. גם יש עוד לפי שכשהאדם הולך לקצור שדהו ולבצור כרמו משתדר בנחלתו, שהנחלה הוא ממכסיסי המלוכה, צונו הבורא ב״ה באלו המצות להודות שעם הנחלה שלו יש לו ארון ושלטון

משנה הלכות

לעניים מפתו, אבדו או נשרפו אחר שלקטן קודם שנתנן לעניים לוקה[ו]. לקטו עניים ונכנסו שניים ולקטו אחריהם, מכאן ואילך מותרין כל אדם ללקט[ז]. זרעים הנמצאים בחורי הנמלים במקום שנקצר של עניים, ובמקום הקמה של בעל הבית[ח]. שבולת של לקט שנתערבה בגדיש מפריש שתי שבולות ומתנה עליהן ונותן אחת לעני (עיין רמב״ם פ״ד ממ״ע)[ט].

המונע העניים מללקוט. מי שאינו מניח העניים ללקוט או שמניח אחד ומונע אחד או מסייע את אחד על חבירו הרי זה גוזל את העניים[י]. ואסור להרביץ אריה או כלב וכיוצא בו בשדהו כדי שיראו העניים ויברחו, היו עניים שאינם ראוין ליטול לקט, אם יכול בעה״ב למחות בידן מוחה ואי לאו מניחן מפני דרכי שלום[יא].

הפקיר לקט. המפקיר לקט עם נפילת רובו אינו הפקר, מאחר שנשר רובו אין לו בו רשות, וקודם לכן הוי הפקר[יב]. ונוהג בכל דינים כפאה.

ריט) גדר האיסור. הלוקט שבלים אחת או שתים שנפלו מתוך המגל, או מתוך ידו כשמקבץ השבלים, בשעת קציר עובר בלאו זה[א]. היה קוצר ביד בלא המגל הנופל מידו אינו לקט, התולש ביד דברים התולשים אותם הנופל הוי לקט[ב]. במקום שאין עניי ישראל מצויין אין צריך להניח לקט שכחה ופאה[ג].

בזמה״ז. וכתב הר״מ דבזמן הזה אינו נוהג אפי׳ בא״י, ומלשון הש״ך

ו) ר״מ שם פ״א ה״ד. ז) שם הי״א. ח) שם פ״ד ה״ט. ט) ה״י. י) שם הי״ב. יא) שם הי״ג. יב) שם הי״ד.
ריט. א) ר״מ פ״ד מה׳ מתנות עניים ה״א. ב) שם פ״ד ה״ב. ג) יו״ד סי׳ של״ב.

עליו. ולקט כיון שנפל מידו פקע זכותו ויבא לרשות אחרים. ודורשי רשומות אמרו ולקט קציר״ך לא תבא לידי שתלקט, שתבא לידי עני ותצטרך אליו, והוא לא תלקט לעני, ר״ל אלא תעזוב אותם (ש״ך).

מראה מקומות כנ״ל.

מצוה רכ

דיני עוללות (מ״ע צ״ה)

צוה הקב״ה להניח פאה ועוללות בכרם לעניים, שנאמר (ויקרא י״ט י׳) לעני ולגר תעזוב אותם.
משרשי המצוה כבר כתבתי במצוה הקודמת. גם כי לא תסור

משנה הלכות

יו״ד סי׳ של״ב משמע דבא״י נוהג בזמן הזה, וכבר תמהו עליו האחרונים עיין (ח״ס סי׳ רמ״ד וצבי לצדיק).

נתפזר ונתערב. הרוח שפזרה את העומרים ונתערב קציר עם הלקט, אומדין כמה לקט היא ראוייה לעשות ונותן לעניים מפני שזה אונס, והשיעור הוא ד׳ קבין לכל בית כור[ה]. בעל הבית שהגדיש על הלקט, מפנה הגדיש שלו למקום אחר וכל השבלים הנוגעות בארץ כולם לעניים[ו]. ואין אומדין אותו מפני שהגדיש באיסור קנסוהו, ואפילו היה שוגג, ואפילו היה הלקט שעורים והגדיש עליו חטים, ואפילו קרא לעניים ולא באו, ואפילו הגדישו אחרים שלא מדעתו, כל הנוגע בארץ הרי הן לעניים[ו].

פרטי דינים. לא ישכור אדם פועל על מנת שילקט בנו אחריו[ח]. ותניא לא תלקט לעני להזהיר העני על שלו[ט]. נטל מקצת פאה וזרק לו על השאר אין לו בה כלום, נפל לו עליה פירש טליתו עליה מעבירים אותו הימנה, וכן בעומר השכחה[י]. ואסור לסייע העני[יא]. המוכר את שדהו מותר אם העני, ולוקח אסור בלקט[יב]. ונוהג כפאה, ואין לוקין עליו אא״כ נשרף או נאבד כל הקציר שמעתה אין יכול לקיים עוד העשה שבה שניתק לו[יג].

רכ) ההבדל בין מצוה זו לפאה. קיום המצוה. דעת הרמב״ם ז״ל[א] דעוללות הכרם הוא במקום פאה שבשאר אילנות, והרמב״ן ז״ל[ב] השיג עליו וכתב דלאו בכרם הוא לאו מיוחד שנניח כל הענבים הקטנים שאין להם כתף ונטף. וכן ארז״ל[ג] איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף. (ופי׳ כתף עולל עליון לו על כתפו, ונטף עולל

ד) ס״ק א׳. ה) ר״מ שם ה״ה. ו) שם ה״ו. ז) שם ה״ו. ח) שם הי״א. ט) ספרא קדושים פ״ב. י) שם פ״ב הי״ח. יא) ספרא שם. יב) ר״מ שם פ״ו הט״ו. יג) הינוך מ׳ רט״ו. רכ. א) כ״כ החינוך בשמו כאן ובמצוה רכ״א, ולפנינו בסה״מ ליתא. ועי׳ בס״ה שורש ט׳ שמשמע כדברי החינוך. ב) בהקדמתו לפרטי המצות. ג) פאה פ״ז מ״ד.

העוללות, והניחם לעולל ויונק, ולא תאמר שהוצאת רבוי הפירות תלוי בעבודת השדה והכרם, כמו ועלל למו, אלא בברכתו של מקום שקיימת מצותו. לכן לא תבקש לך סיבה ועילה אחרת, רק ונתת ממון גופך לנפשך, שהיא הצדקה, העוללות לעוללים והגרעונים לעניים. גם כדי לקבוע בנפשינו מדות הנדיבות והרחמנות על העניים בכל מקום אשר נפנה, אם בשעת הקציר או הבציר. אפילו בקערה אמרו רז"ל צריך שיניח פאה כדי שלא יהא רעבתן ורע עין, כד"א (איוב כ' כ"א) אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו.

פאה פרק ז', ר"מ פ"א ממתנות עניים, סה"מ ל"ת רי"ב מ"ע קנ"ג, סמ"ג לאוין רפ"ז עשין קנ"מ, יו"ד של"ב, יראים קנ"מ.

מצוה רכא

וכרמך לא תעולל (ל"ת קכ"ו)

הזהיר הקב"ה שלא לאסוף כל פירות הכרם, שנאמר (ויקרא י"ט י') וכרמך לא תעולל.

משנה הלכות

תחתון לו שהוא נוטף עליו). ומלבד חיוב זה יש לנו חיוב להניח פאה, וילמוד הרמב"ן ז"ל פאה בכל האילנות מזית[ד].

איזה כרם חייב. כרם שכולו עוללות הכל לעניים[ה], ואין העניים זוכין בו ליקח העוללות עד שיתחיל בעל הכרם לבצור כרמו, וכשבצר לכל הפחות שלשה אשכולות זוכין בו שנאמר כי תבצור כרמך לא תעוללו[ו]. ספק עוללות לעניים[ז]. העניים בוצרין לעצמן, וגרגר יחידי הרי הוא עוללות[ח]. המקדיש כרמו עד שלא נודעו העוללות אין העוללות לעניים, אם משנודע העוללות העוללות לעניים ויתנו שכר גידולם להקדש[ט]. כרם של שותפים חייב בעוללות[י], ושל נכרי פטור[יא]. שותף ישראל עם נכרי, של ישראל חייב ושל נכרי פטור[יב].

שאר פרטים. מאימתי כל אדם מותרין בלקט משיהלכו בו נמושות, פירוש לקוטי בתר לקוטי (ב"מ כ"א) מאותה שעה נתייאשו העניים, בפרט ועוללות משיהלכו העניים בכרם ויבואו[יג]. ונוהג בזכרים ונקבות הכל כדין פאה.

רכא) גדר עוללות. עוללות הם ענבים קטנים הנמצאים בכרמים לפעמים[א]. קצת דיני המצוה

ד) בהקדמה הנ"ל. ה) ר"מ הל' מתנות עניים פ"ד הכ"א. ו) שם הכ"ב. ז) שם הי"ז. ח) שם הי"ט. ט) שם הכ"ג. י) עי' ר"מ שם פ"ב ה"ג לענין פאה. יא) שם הכ"ח. יב) שם. יג) שם פ"א הי"א.

רכא. א) ר"מ פ"ד מהל' מתנות עניים הי"ז.

משרשי המצוה מה שנתבאר בקודמת. וכתב רבינו בחיי שלכן נקראו עוללות, שהן לשאר האשכולות כעולל לאיש. ולפי שנשתנו בגדלותן משאר אשכולות רמז בזה הקב"ה שהבדיל אותם משאר הכרם להיות לעניים, שהם גם כן מובדלים בענים, ולכן וכרמך לא תעולל. ועד"ה בא לומר שלא יאכל עולמו בחייו, ולא יכלה הקרן, ויניח לבניו שיאכלו בזכות אבות. וזהו וכרמך לא תעולל, שלא יניח לעולל שהם בניו שהם עדיין קטנים שאין להם זכות. וזהו לעני ולגר, שהם עניים, והם גרים שמחדש באו, ומהקציר שהם מצות, ומהכרם שהם לימוד התורה, שהיו יושבין שורות שורות ככרם ביבנה, ומהפירות שהם פירי המצות יניח לבניו, אולי לא יהיה להם זכות ויאכלו מזכות אבותם, אני ה' נאמן לשלם ולשמרם לבניהם ולבני בניהם עד עולם (שפתי כהן).

מראה מקומות עיין מצוה ר"כ.

משנה הלכות

עיין מצוה ר"כ.

אופנים שבעל הכרם יכול לבצור. והנה המפקיר כרמו וחזר וזכה בו חייב בעוללות, זכה מן ההפקר של אחר פטור מן העוללות[ב]. זמורה שהיה בו אשכול, ובארכובה של זמורה עוללות, אם נקצרה עם האשכול הרי היא של בעל הכרם ואם לאו הרי היא לעניים[ג]. הזומר את הגפן כולו אחר שנודעו העוללות זומר כדרכו, וכשם שכורת האשכולות כך כורת העוללות, ובאים העניים ולוקחים את העוללות[ד].

מיני כרמים החייבים והפטורים. בן לוי שנתנו לו מעשר טבל ומצא בו עוללות נותנן לעני[ה] והראב"ד חולק. ואם נקרצת עם האשכול יש לו לעשות תרומת מעשר על מקום אחר[ו]. כרם רבעי ב"ש אומרים יש לו פרט ויש לו עוללות ועניים פודין לעצמן, וב"ה אומרים כולו לגת[ז].

פרטי דינים. כל מתנות עניים אלו אין בהם טובת הנאה לבעלים (ר"ל שאין לבעלים רשות ליתנם למי שרוצה) אלא העניים באים ונוטלין אותם בע"כ של בעלים, ואפילו בעל הבית עני שבישראל מוציאין אותן מידו[ח]. אין העניים זוכים בעוללות עד שיתחיל בעל הכרם לבצור כרמו לכל הפחות ג' אשכולות שהם עושין רובע[ט]. ואם היה הכרם כולו עוללות הוא לעניים, שנאמר וכרמך לא תעולל, ודרשו אפילו כולו מ"מ צריך להתחיל לבצור גם בזה כדי שיזכו העניים[י], ואין בעה"ב חייב לבצור העוללות וליתנם לעניים, רק העניים

ב) ר"מ שם פ"ה הכ"ו. ג) שם פ"ד ה"כ. ד) שם הכ"ד. ה) שם הכ"ו. ו) ר"מ שם. ז) שם פ"ט מה' מע"ש ה"ד ע"פ המשנה פאה פ"ז מ"ו. ח) שם פ"א מה' מתנות עניים ה"ח. ט) שם פ"ד הכ"ב. י) שם הכ"א.

מצוה רכב

דין פרט לעניים (מ"ע צ"ו)

צוה הקב"ה לעזוב פרט הכרם לעניים, שנאמר (ויקרא י"ט י') לעני ולגר תעזוב אותם.

משרשי המצוה כבר נתבאר למעלה. עוד נראה כי סמכה התורה דינים אלו ללא תגנובו, כי צותה התורה לתת לעני דרך כבוד להניח לו בקצה שדך וכרמך, זה יהיה סיבה שהעני לא יגנוב למלא נפשו כי ידעב, כי הלא אפשר יאמר העני טוב לי בעניי אחתיר בחשך בתים בסתר שלא יראני האדם, מלהתבייש לחלות פני עשיר, ולפעמים יבוש חנם כי ילך עד בעל השדה וישיבנו ריקם, ויהיה זה סיבה לגנוב. נמצא העשיר מסייע בגנבה שגונב הרש. ועל כן סמך ואמר לא תגנובו

משנה הלכות

יבצרו לעצמן[א]. המקדיש כרמו עד שלא נודעו העוללות אין העוללות לעניים, ואם משנודעו העוללות הקדיש הם של עניים דאינו יכול להקדיש דבר שאינו שלו[ב]. שותפות ישראל ועכו"ם, של ישראל חייב בעוללות ולא של עכו"ם[ג]. הקוצר תבואה קודם שהביאה שליש צ"ע אי חייב בעוללות[ד]. ספק עוללות לעניים (ספרי, סמ"ג), ונוהג בזמן שדין פאה נוהג.

רכב) גדר המצוה. קיום המצוה, הבוצר כרמו ונפלו גרגיר אחד או שנים מן האשכול בשעת הבצירה מצות עשה להניחו לעני ולגר, נפלו ג' גרגרים בבת אחת אינו פרט והוא לבעל הבית[א]. היה בוצר וכרת את האשכול, והוסבך בעלין ונפל לארץ ונפרט אינו פרט, היה בוצר ומשליך לארץ כשמפנה האשכולות, הנמצא שם נפרט, אפילו אשכול כולו שם, הרי הם פרט, המניח הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר הרי זה גוזל את העניים[ב]. **הפטורים.** מאימתי כל אדם מותרין בפרט ובעוללות, משהלכו עניים בכרם ויבאו, הנשאר אחר כן מותר לכל אדם[ג]. כרם של הפקר פטור מן הפרט, הפקיר כרמו ובבקר קדם ובצרו חייב בפרט ובעוללות ובשכחה ופאה[ד]. ודע דד' מיני מתנות הם לעניים בכרם, הפרט והעוללות והפאה והשכחה, ושלש בתבואה, הלקט והשכחה והפאה. **שעת בצירה.** ואין העניים זוכים בפרט עד שיתחיל בעל הכרם לבצור[ה]. ובמנ"ח תמה אדין זה דהרי קודם שיתחיל לבצור אין שייך פרט, דפרט הוא הנושר בשעת בצירה. ואני

יא) שם הי"ט. יב) שם הכ"ג. יג) שם הכ"ה. יד) מנ"ח. רכב . א) ר"מ פ"ד מה' מתנות עניים הט"ו. ב) שם הט"ז. ג) שם פ"א הי"א. ד) שם פ"ה הכ"ז. ה) שם פ"ד הכ"ב.

לשון רבים, כי אם תשמור מה שאמרתי אתה והעני לא תגנובו, ואם לא כן עשיר ורש תגנובו (אלשיך). ועד"ה כי הקב"ה עינו אל יראיו על כל פרט ופרט, וזה לשון פרט (בסגול), לשון פרט.

פאה פ"ז, ר"מ פ"א מסתגות עניים, סה"מ ל"ת רי"ג מ"ע קכ"ד. סמ"ג לאוין רפ"ו עשין ק"פ, יו"ד של"ב, יראים ק"פ.

מצוה רכג

דין פרט (ל"ת קכ"ז)

הזהיר הקב"ה שלא נקט פרט הכרם הנושרין בשעת הבציר, שנאמר (ויקרא י"ט י') ופרט כרמך לא תלקט.

משרשי המצוה מה שנתבאר מסי' רט"ז ולהלן. ועוד יש כי העניות מעבירתו על דעת קונו, ואם לא תתן לו יהיו נגרדים אחריו עונות רבות א) כי יגנוב, ועל ידי הגנבה תובע הנגנב הנחשד וכחש בו, ועובר ב) על לא תכחשו, ואם הוא שקר עובר הגנב ג) על לא תשקרו, ויביאהו לבית דין שישבע

משנה הלכות

אומר דאין כאן קושיא, דאי לאו זה הוה אמינא דפרט כפשוטו, כל שנופל מהאשכולות אפילו קודם בצירה, קמ"ל דפרט הוא מה שנושר לאחר שהתחיל לבצור. או יאמר כגון שנכנס בעה"ב לכרמו ונטל אשכול ענבים לאכלו אבל לא התחיל עוד לבצור את כרמו, ונשר ממנו פרט, אפילו הכי לא הוי פרט עדיין כיון שלא התחיל לבצור הכרם. ונוהג במקום ובזמן ובאיזה אנשים כמו בפאה.

רכג) גדר האיסור. בעל הבית הלוקט פרט הכרם עובר בלאו זה, ואינו לוקה עליו משום דהוה לאו הניתק לעשה, ואם נשרף או נאבד לוקה עליו כיון דאין בידו עוד לקיים העשה[א].

זכיה בפרט. פרט בעת נשירתו הוא קודש, וקודם שנפל לארץ זכו בו העניים[ב]. ספק פרט לעניים[ג]. לא היו עניי ישראל אינו מניח לעניי עכו"ם[ד]. ודע דגר שאמרה תורה בכל אלו לעני ולגר, היינו גר צדק, והכי מפורש בת"כ[ה] לעני יכול לעני מאחרים ת"ל ולגר, אי לגר יכול אפילו לגר תושב, ת"ל ללוי וכו' הקיש גר ללוי מה לוי בן ברית אף גר בן ברית, אי ללוי ולגר יכול בין חסרין בין אין חסרין (פי' בין עניים ובין עשירים) ת"ל לעני מה עני מחוסר ובן ברית אף כל מחוסר ובן ברית. ושיעור עני כל שאין לו מאתים זוז שנוטל מן הצדקה, יש לו נ' זוז ונושא ונותן בהם הרי זה לא יטול, ואין מחייבין אותו

רכג. א) ר"מ פ"א מה' מתנות עניים ה"ח. ב) מנ"ח. ג) ר"מ שם פ"ד ה"ו. ד) יו"ד סי' של"ב. ה) קדושים פרק ג'.

וישבע לשקר, וזה ד) לא תשבע, ונמצא ה) מחלל שם ה' אלקיך. ועד"ה כי המדה האחרונה נקראת כרם ה', ואין לה מאור מעצמה אלא מה שמקבלת מבעה"ב, ולכן צוה הכתוב בזמן שאדם בא לבצור כרמו שיעשה לה רמז ויניח לעניים פרט ועוללות שכחה ופאה כנגד ד' מתנות טובות הנמשכות לה מאבא עילאה ומאימא עילאה, ומאל' אבי עולם ע"י בעלה, הם החסד והרחמים והדין ואור עליון המחיה והמקיים הכל, והכל כלול בה לנהוג העולמות, ובשעה שמניח נותן לעניים מתנות הכרם מיד הכרם העליון תתמלא כל טוב ושפע רצון.

מראה מקומות עיין מצוה קודמת.

מצוה רכד

לא תגנובו (ל"ת קכ"ח)

הזהיר הקב"ה שלא לגנוב שום ממון אחרים, שנאמר (ויקרא י"ט י"א) לא תגנובו.

משרשי המצוה (עיין מצוה נ"ד) כי בזה תלוי קיום העולם,

משנה הלכות

למכור כלי תשמישו וביתו'. ודין זה תלוי בכל מקום והזמן שיכול להתפרנס בו'. בעל הבית עשיר שעבר ממקום למקום נוטל לקט שכחה ופאה ופרט ועוללות, שהרי הוא עני באותה שעה, ואינו צריך להחזיר כשחוזר לביתו[ח]. וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו מת עד שיצטרך לבריות, וכל מי שצריך ליטול מצדקה ואינו נוטל שדוחק עצמו בצמצום גמור ואינו רוצה ליטול משל אחרים אינו מת מן הזקנה עד שיתן לאחרים[ט]. וכבר פירשתי דפרט הוא מה שנושר מן האשכול בשעת בצירה גרגיר אחד או שני גרגרים, נפלו ג' גרגרים בבת אחת אינו פרט והרי הוא לבעל הבית'. ונוהג במקום ובזמן כמו בפאה.

רכד) שיעורו. אסור לגנוב כל שהוא מחבירו[א], ואינו עובר בלאו אלא בשוה פרוטה ומעלה[ב], פחות משוה פרוטה הוי כחצי שיעור דאסור מה"ת[ג].

הלאוין. והגונב עובר בג' לאוין, משום לא תתאוה, ומשום לא תחמוד, ומשום לא תגנוב[ד].

ו) ר"מ שם פ"ט הי"ג יו"ד סי' רנ"ג ס"א. ז) יו"ד שם ס"ב. ח) ר"מ שם הט"ו. ט) שם פ"י הי"ט. י) שם פ"ד הט"ו. רכד. א) ר"מ פ"א גניבה ה"ב חו"מ סי' שמ"ח ס"א. ב) ר"מ שם ח"א חו"מ שם ס"ב. ג) מ"מ שם סמ"ע שם ס"ק א'. ד) עי' ר"מ ה' גזילה פ"א הי"ב חו"מ סי' שנ"ט סי"ב וע' מנ"ח דת"ח גניבה.

ובאם אחד יגנוב משל חבירו מה שאינו שלו נמצא זה קם והרגהו. וכמאמר אם במחתרת ימצא הגנב אין לו דמים, דלפעמים אין אדם מעמיד עצמו על ממונו ויקום עליו ויהרגנו. גם כי הגונב ממונו גוזל את נפשו כמ"ש רז"ל דכתיב את נפש בעליו יקח, וכאלו מבטל גזרת הבורא שגזר להיות הטוב ההוא לחבירו והוא לקחה ממנו. והוציא הכתוב בלשון רבים, לא תגנובו, דכן דרך הגנבים שאחד עומד בחוץ לשמור מהרואים והשני נכנס לגנוב (עיין מצוה רכ"ג). או משום שהלוקח הגנבה הוא שותף לו, דלאו עכברא גנב אלא חורא גנב. גם כי הגונב גונב דעת ב"ה ודעת עליון, ואומר שאינו רואהו. ומעשה מהאי בעל עגלה שהיה לוקח תבן שאינו שלו, וצעק הצדיק רואים רואים, והבעל עגלה עזב התבן וברח עם הסוסים מהר, ואח"כ שאל את הצדיק מי היה רואה, והשיב לו עין הקב"ה רואה.

ב"ק פ"ז סנהדרין פ"ז, ר"מ פ"א מגנבה, סה"מ ל"ת רמ"ד, סמ"ג לאוין קנ"ה, יראים רנ"ה, סמ"ק רס"ב, חו"מ סי' שס"ח.

משנה הלכות

מיני גנבים. עוד יש מיני גנבים אחרים, גונב דעת הבריות, המסרהב לחברו לארחו ואין בלבו לקרותו, והמרבה בתקרובות ויודע שאינו מקבל, הפותח חביותיו והן מכורות לחנונים, והמועל במדות, המשקר במשקולות, המערב את הדגן בתלתן, והחול בפול, והחומץ בשמן (תוספתא ב"ק פ"ו).

הפטורים. גנב איסורי הנאה פטור מלשלם[ה]. גנב עבדים, שטרות, שפחות, וקרקעות, והקדשות, אינו משלם אלא קרן[ו]. הגונב פטר חמור משלם כפל, דיש לו היתר לאחר זמן[ז] (ועיין שו"ת משנה הלכות ח"ג סימן קס"ה). הגונב בחשבון[ח] במציאה[ט], גונב נפש מאחיו[י].

שלא לשם גניבה. ואסור לגנוב דרך שחוק, או על מנת להחזיר, או לשלם דמים[יא].

לקנות מגנב. אסור לקנות דבר שחזקתו גנוב, כגון חלב, וגדיים, מן הרועים, ומבעל מלאכה מה שנותר ממלאכתו של בעל הבית, וכיוצא בזה[יב]. קנה גנבה בשוגג והכיר אותה בעל הגנבה, מתקנת השוק מחזיר בעל הגנבה מעותיו ללוקח ונוטל כליו, ואח"כ יעשה דין עם הגנב, ואם היה גנב מפורסם לא עשו בו תקנת השוק[יג]. ודרך כלל אמרו[יד]

ה) מכילתא משפטים פ' י"ג תוספתא ב"ק פ"ז. ו) ר"מ שם פ"ב ח"ב טור חו"מ סי' ש"נ. ז) ר"מ שם ח"ג טור שם. ח) כדרך שמותר בעכו"ם בחו"מ סי' שמ"ח ס"ב בהגה. ט) ר"מ שם פי"ד ח"ט חו"מ סי' רס"ב סי"ד.
י) ר"מ שם פ"ט ח"א. יא) שם פ"א ח"ב חו"מ סי' שמ"ח ס"א. יב) ר"מ שם פ"ו ח"א חו"מ סי' שנ"ו ס"א.
יג) חו"מ שם ס"ב. יד) ב"ק דף קי"ט ע"א.

מצוה רכה

לא תכחשו (ל"ת קכ"ט)

הזהיר הקב"ה שלא לכחש ממון אחרים שבידו באיזה אופן שהוא, שנאמר (ויקרא י"ט י"א) לא תכחשו.

משרשי המצוה לפי שהמכחיש והנשבע על שקר לא מבני א-ל חי הוא, כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, וכל שכן שעל ידי זה יגנוב ממון שאינו שלו. ואם כחש סופו לישבע על שקר, והוא כופר שאומר שיוצר כל יתברך אינו יודע בו. ודבר מנוסה הוא שהאומר אמת אף על פי שחייבוהו לפעמים, לעולם מרויח, ומי שאומר שקר לעולם הוא מפסיד, כי שקר אין לו רגלים, והעולם מתקיים על האמת. ומי שידוע וניכר לאיש אמת, העולם בוטחין בו ומצליח. היפוך

משנה הלכות

וכולם שאמרו הטמן, כלומר המוכר דבר ואומר הטמן אותה שלא יראוה, אסור ליקח מהם. ואסור לגנוב שלו מן הגנב, ויש חולקין[טו].

מעכו"ם. ואסור לגנוב מעכו"ם[טז] ואפילו דעת עכו"ם[יז]. וכתב הסמ"ג אע"ג דכתיב לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו, לא תגנובו לא קאי אבעמיתו במליצת הלשון דא"כ היה לו לומר מעמיתו, ועוד כי ניגון טעם מפסיקו. ע"ש. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

רכה) גדר האיסור. הכופר בממון שיש לאחרים בידו משוה פרוטה ומעלה עובר בלאו זה. כיחש בפחות משו"פ אינו בלאו זה אף שאסור ככל חצי שיעור. וכולל לאו זה כל מיני כפירת ממון, כגון מלוה, ופקדון, או שגזלו, או עשקו, או מצא אבידה ולא החזירה, ונתודע לו ותבעה ולא החזירה וכפר, או שהיה שכירו ותבעו וכפר, ומיד שכפר אף על פי שלא נשבע אם יש עדים בדבר נפסל הכופר לעדות[א].

שוגג. שגג ושכח שיש אצלו ממון חבירו וכפר ונשבע, ואחר כך ידע הרי זה אונס ופטור מכלום, וכן אם לא ידע שאסור לישבע על כפירת ממון הרי זה פטור[ב]. והאיך הוא שגגת שבועות, שידע איסור השבועה ונעלם ממנו אם חייבין עליה קרבן אם לאו[ג].

שאר פרטים. וכתב הסמ"ג דגם נביא שקר אזהרתיה מלאו זה דלא תכחשו, וגם מלאו דלא תשקרו, אף דכתיב בעמיתו, מ"מ כ"ש הוא והוא

טו) עי' מנ"ה. טז) ר"מ שם פ"א ה"א פ"ב ה"א הו"מ סי' שמ"ח ס"ב ועי' ש"ך סי' שנ"ט סק"ב. יז) ר"מ הל' דעות פ"ב ה"ו. רכה א) ר"מ פ"א מה' שבועות ה"ח הו"מ סי' רצ"ד ס"א. ב) ר"מ שם ה"י. ג) שם הי"א.

השקרן שכל דבריו שוא ושקר, והוא נמאס ונאלח בעיני הבריות.

ספרא ויקרא, ר"מ פ"א משבועות, סה"מ ל"ת רמ"ח, סמ"ג לאוין ר"מ, חו"מ סי' רצ"ד, יראים רס"א.

מצוה רכו

לא תשקרו (ל"ת ק"ל)

הזהיר הקב"ה שלא לישבע על כפירת ממון חבירו שכפר בו, שנאמר (ויקרא י"ט י"א) ולא תשקרו איש בעמיתו. משרשי המצוה עיין מ"ש מצוה ל'. והנשבע לשקר מכחיש בהשם ב"ה כי נשבע לשקר בה', נמצא כמו שאין דבריו אמת, כן הנשבע בו ח"ו. וכל העולם כלו נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה לא תשא, ואפילו באמת אמרו שלא ישבע, וכ"ש על שקר, שפוגם בה'. שבכל האלות והשבועות צריך שם או כנוי. וכתב בעיר מקלט שאם הוא מוכרח לישבע לבעל חובו,

משנה הלכות

גילוי מלתא בעלמא. ונוהג בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן ואין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה. ולדעת קצת פוסקים יש עוד איסור עשה מדבר שקר תרחק[ד]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן והעובר עליה וכחש בעמיתו בדבר שבממון עבר על לאו זה, ואין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה.

רכו) גדר האיסור. התובע מחברו ממון משוה פרוטה ומעלה שאם הודה היה חייב לשלם וכפר ונשבע או השביעו התובע חייב הנתבע, ואף על פי שלא אמר אמן, וזוהי שבועת הפקדון וחייב לשלם קרן וחומש אם הודה אחר כך, וקרבן אשם גזילות לכפרה, בין שהוא שוגג ובין שהוא מזיד[א].

על איזה תביעה חייב. תבעו עבדים ושטרות וקרקעות, או שתבעו קנס, וכפר פטור משבועת הפקדון, אבל חייב משום שבועת ביטוי, שהרי נשבע על שקר על כל פנים[ב].

שוגג. שכח שיש אצלו ממון וכפר ונשבע ואחר כך ידע הרי זה אונס ופטור מכלום, וכן אם לא ידע שאסור לישבע על כפירת ממון הרי זה פטור[ג]. והאיך הוא שגגת שבועת הפקדון, כגון שנעלם ממנו אם חייבין עליה קרבן אם לאו וידע שאסורה ויש אצלו ממון זו הוא שגגתה וזדונה שידע שחייבין עליה קרבן[ד].

נשבע ע"י כינוי. וכל האלות ושבועות צריך שם או כינוי[ה]. אמר

ד) ע' פר"ד בדרך מצותיך מנ"ה והוא מסמ"ג ויראים.
ב) שם פ"ז ה"ב ג'. ג) שם פ"א ה"י. ד) שם הי"א. ה) שם פ"ב ה"כ.

רכו. א) ר"מ פ"א מה' שבועות ה"ח ט' פ"ז ה"א.

אפילו על אמת, שיתענה אותו יום בכל שנה כל ימי חייו, כי אין המזכיר שמו יתברך כמזכיר שם מלך בשר ודם, כי בזה רוצה ח"ו לשתף שם שמים על שקרו, ואינו דומה העושה דבר רע לעצמו למניע את המלך עצמו לעשות באמצעותו דבר רע, שאומר לא די שעברת רצוני, אלא שהרגזתני לעלות אותי ולעשותו על ידי. והנשבע צריך לעמוד בשבועתו. ומצינו ברבי יהושע בן לוי (כתובות ע"ז) שזכה ליכנס חי בגן עדן על שלא התיר שבועתו מעולם.

ספרא, שבועות ל"ו, ר"מ פ"א מה"ש, סה"מ ל"ת רמ"ט, סמ"ג לאוין רמ"א, חו"מ סי' ש"ם שס"ז, יראים רס"א.

מצוה רכז

שלא נשבע לשקר (ל"ת קל"א)

הזהיר הקב"ה שלא לישבע לשקר, שנאמר (ויקרא י"ט י"ב) ולא תשבעו בשמי לשקר.

משרשי המצוה מה שנתבאר במצות ל' ורכ"ו. ואמרו רז"ל מה

משנה הלכות

ימין הרי זה שבועה וכן שמאלי. כינוי שבועה כגון שבותה, שקוקה, כשבועה, והוא שיהיו אנשי המקום קורין לשבועה כן'. האומר לאו לאו או הן הן שתי פעמים דרך שבועה והזכיר שם או כינוי הרי זה שבועה[ח]. מי שנשבע בשמים ובארץ, או בנביאים ובכתובים, אין זו שבועה, ומכל מקום מאיימין ומלמדין את העם ומראין בעיניהם שזו שבועה, שלא ינהגו קלות ראש בכך ומתירין להם[ט].

תשובה. ואף על פי שעל שבועת הפקדון מביא קרבן, אין מתכפר לו עון שבועה כולה שנאמר לא ינקה ה', אין לזה נקיות מדין שמים עד שיפרע ממנו על השם הגדול שחלל, לפיכך צריך האדם ליזהר בעון זה יותר מכל העבירות', ועיין טוש"ע חו"מ סי' שס"ז אם בא הגנב לחזור בתשובה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות והעובר על לאו זה עובר גם על לאו דלא תשבעו בשמי לשקר.

רכז) גדר שבועת ביטוי. שבועת שקר זו הנקרא בדברי חז"ל שבועת ביטוי, ואינה נוהגת אלא בדברים שאפשר לעשותן בין להבא בין לשעבר, הנשבע שאכלתי או שזרקתי אבן לים, או שלא אכלתי ושלא זרקתי אבן לים הרי זה לשעבר, להבא שאוכל או שלא אוכל שאזרוק או שלא אזרוק

ח) שם ה"ו יו"ד סי' רל"ז ס"ח. ז) שם ה"ה יו"ד שם ס"י. ח) שם ה"ו יו"ד שם ס"ו. ט) שם פי"ב ה"ג.
י) שם ה"א.

בין נדר לשבועה, שבועה כנשבע במלך עצמו, נדר כנודר בחיי המלך. ואם המזכיר שם שמים בכל מקום נעקר מן העולם, כל שכן מי שנשבע לשקר, כי על ידי זה יקל בעיניו שם שמים ומחללו. ואל תרמה בנפשך שאין האיסור כל כך חמור, שהרי לא עשה מעשה בידים רק במחשבה ודיבור, כי גדול עון המחשבה וכמשרז"ל הרהורי עבירה קשים מעבירה, וכל שכן בדיבור שעקימת שפתיו הוי מעשה. ולעולם תמצא עם השבועה שם כן ד', ולא תשא את שם ה', כי לא ינקה ה', לא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם ה' אלקיך אני ה', כי הנשבע בשמו המיוחד לשקר הוא מחללו ח"ו, כי הכל מיוחד זה בזה.

שבועות פ"א ג', ר"מ פ"א פ"י מה"ש, סה"מ ל"ת ס"א, סמ"ג לאוין רל"ט, יו"ד רל"ו.

משנה הלכות

אבן לים, הרי אלו שתים לשעבר ושתים להבא[א]. נשבע באחת מארבע מחלוקות אלו והחליף, כגון שנשבע שלא יאכל ואכל, או שיאכל ולא אכל, הרי זו שבועת שקר, ובמזיד ובהתראה לוקה ובשוגג מביא קרבן עולה ויורד[ב].

הפטורים. הנשבע וחזר בו תוך כדי דיבור, והוא כדי שיאמר תלמיד לרב שלום עליך רבי, הרי זה מותר ונעקרה השבועה, וצריך שיפרש בפיו החזרה כמו שפירש השבועה[ג]. הנשבע באונס, וכן הנשבע ואנסוהו מלקיים שבועתו, פטור מכלום[ד]. נשבע שזרק פלוני צרור לים או שלא זרק ואינו כן חייב, הנשבע על אחרים שיעשו כך או לא יעשו, אינו חייב משום ביטוי כיון שאין בידו לקיים ומכין אותו מרדות משום דגרם לשבועת שוא[ה]. נשבע לקיים המצוה ולא קיים פטור משום ביטוי, שאינו חלה אלא על דבר הרשות ולא על דבר מצוה[ו].

התרה וחומר האיסור. שבועת ביטוי יש לה התרה[ז], ואעפ"כ ראוי להזהר בדבר ולא להתיר רק לדבר מצוה או צורך גדול[ח], וטוב לו לאדם שלא לישבע כלל, ואם עבר ונשבע שיצטער עצמו ויעמוד בשבועתו[ט]. ותקיעת כף, כתב ר"ת שהוא ככריתת ברית והיה נראה להחמיר בו יותר מבנדר ובשבועה, ואין לה התרה עולמית וי"ח[י]. וצריך להזהיר קטנים הרבה וללמד לשונם דבר אמת בלא שבועה כדי שלא יהיו רגילים להשבע תמיד כעכו"ם, וזה הדבר חובה הוא על אבותם ועל מלמדי תינוקות (סמ"ג) וכ"ש הגדולים. והירא את דבר ה' מעולם לא ישמע שבועה על פיו.

רכז. א) ר"מ פ"א מה' שבועות ה"ב יו"ד סי' רל"ו ס"א. ב) ר"מ שם ה"ג. ג) שם פ"ב הי"ז י"ט ועי' יו"ד סי' ר"י ס"ג. ד) ר"מ שם פ"ג ה"א ועי' יו"ד סי' רל"ב ס"ג. ה) שם פ"ה ה"א יו"ד סי' רל"ו ס"א. ו) ר"מ שם הט"ז יו"ד שם ס"ב. ז) ר"מ שם פ"ו ה"א יו"ד סי' ר"ל. ח) רמ"א שם וש"ך סק"ב. ט) ר"מ שם פי"ב הי"ב. י) יו"ד סי' רל"ט ס"ב.

מצוה רכח

לא תעשוק (ל"ת קל"ב)

הזהיר הקב"ה שלא להחזיק בממון חבירו דרך אלמות או דחייה ורמאות, שנאמר (ויקרא י"ט י"ג) לא תעשוק את רעך. משרשי המצוה לפי שהעושק הוא שעשה בתחבולה ומרמה להחזיק ממון שאינו שלו דרך אונס או דרך דחייה, כמו אנשי עון שדוחין בני אדם לאמר להם לך ושוב למחר כדי לסבב בזה שישאר להם מה שבידם משל אחרים. וזו היא מדה רעה ביותר וגדול מגזלן שלקחו מידו בפעם אחת, וזה מצער אותו מיום ליום עד שלקחו ממנו בגזלה. והזהירה התורה על זה אף שהוא דבר שהשכל מרחיקו שהרי הוא בכלל גזלן, וכמו שאמרו רז"ל רבא אמר זהו עושק זהו גזל ולמה חלקו הכתוב לעבור עליו בשני לאוין.

ב"ק ע"ט ב"מ י"א בכורות י"ג, ר"מ פ"א מה' גזילה, סה"מ ל"ת רמ"ז, סמ"ג לאוין קנ"ז, יראים רס"ב, חו"מ סי' שנ"מ.

משנה הלכות

ואסור להזכיר שם אחד מן השמות המיוחדין לבטלה אפילו בלא דרך שבועה, ובכלל זה העושה ברכה לבטלה, ואם טעה הלשון והוציא שם שמים לבטלה, ימהר ויאמר ברוך הוא לעולם ועד או שבח אחר[א]. ובירושלמי דברכות (פ"ו ה"א) ההוא דנסיב פוגלא ומברך עליה ולא אתי לידיה, צריך לברוכי עליה תניינות וצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

רכח) גדר האיסור. מי שבא לידו ממון חברו ברצון חברו, או שכר שכיר, וכיוצא בזה, וכשתבעו מחזיקו ואינו מחזירו לו בתחבולות ובמרמה, ואינו יכול להוציאו ממנו מפני שהוא אלם, עובר בלאו זה[א]. וחייב משו"פ ומעלה, ועל כל שהוא אינו חייב ואסור כמו גזלה והוי כחצי שיעור[ב]. מלקות. ואין לוקין מפני שהוא לאו הניתק לעשה שחייב להשיב לחברו את שלו ולפייסו[ג]. ודעת התוס'[ד] דחייב מלקות, ועיין ח"צ[ה] מה שהקשה. ובספרי שו"ת (ח"ג סי' קט"ז) הארכתי בס"ד אי לא תעשוק הוי לאו הניתק לעשה, ועיין שם באריכות. עובר משום גזל. ועובר עוד משום לאו

יא) ר"מ שם פי"ב הי"א. רכח. א) ר"מ פ"א מה' גזילה ה"ד חו"מ סי' שנ"ט ס"ח. ב) ר"מ הל' גזילה פ"א ה"ב וג' ולח"מ שם ומנ"ח כאן ולעיל מצוה רכ"ד. ג) סמ"ג ל"ת קנ"ז ועי' ר"מ שם ה"א. ד) מס' ב"מ דף ס"א ע"א ד"ה לעבור. ה) סי' כ"ו.

מצוה רכט

לא תגזול (ל"ת קל"ג)

הזהיר הקב"ה שלא ליטול דבר מאת חבירו בכח ובזדוע בפירסום, שנאמר (ויקרא י"ט י"ג) ולא תגזול. משרשי המצוה לפי שהקב"ה חפץ בקיום ובטוב האדם אשר ברא, והוא הנותן לכל אחד ואחד אכלו בעתו. ואם יהיה התקיף גוזל החלש ממנו, יהיה גם הוא נגזל מהתקיף ממנו,

משנה הלכות

דלא תגזולי. הכובש שכר שכיר, שאמר לו לא שכרתיך מעולם, זהו עושק, אמר ליה שכרתיך ונתתיו לך זהו גזלי. ותניא בספרי[ח] לא תעשוק שכר שכיר וכו' מלמד שהכובש שכר שכיר עובר עליו בחמשה לאוין, משום בל תעשוק, בל תגזול, בל תלין, ביומו תתן שכרו, ולא תבא עליו השמש, ואחד העושק עני או עשיר, אלא שממהרים לפרוע ע"י עני ואביון מכל אדם. ודעת הסמ"ג לאוין קנ"ז דלא למנות לאו דעושק ללאו בפני עצמו במנין, ועיין חינוך כאן.

עכו"ם. העושק את העכו"ם אינו עובר, דמאחיך כתיב ולא עכו"ם[ט], והסמ"ג חולק. ובן נח מצווה על העושק גם כן ונהרג עליו כמו על גזלה (ר"מ פ"ט ממלכים ה"ט).

אי כופין ושאר פרטים. וראיתי במנ"ח כאן שמקשה לר"פ דאמר פריעת בע"ח מצוה אמר לא ניחא לי למיעבד מצוה מאי, ומשני מכין אותו עד שתצא נפשו כאומר לולב איני עושה, ע"ש, ותמה כיון דמבואר כאן דמי שאינו רוצה לשלם הלוואה איכא לאו דלא תעשוק א"כ בודאי כופין על לאו יותר מאעשה, א"כ אמאי אמרו רק משום עשה שבה, והניח בצע"ג. ולפענ"ד דאלאו אין מלקין רק ל"ט, ואעשה עד שתצא נפשו. ועוד דלא תעשוק הוי לאו שאין בו מלקות לדעת הרמב"ם והחינוך, וא"כ אין לוקין בכלל אלאו זה. ועוד שלישיה נראה לומר כגון שהלוהו לזמן ועדיין לא בא הזמן ואמר שאינו רוצה לפרעו דאינו רוצה במצוה, אולי כופין לשלם אף דלא עבר עדיין על לא תעשוק, וצ"ע. שוב ראיתי דהמנ"ח לשיטתו שכתב במצוה ח' דכי היכי דכופין על מצוה עשה כופין בל"ת, ועיין רש"י חולין דף ק"י ריש ע"ב, אבל לא משמע כן מפוסקים ולפענ"ד כמו שכתבתי. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ובב"נ.

רכט) גדר איסור גזל. הלוקח ממון אחרים בחזקה, כגון שחטף מידו או מרשותו וכיוצא בזה שבא לידו שלא ברצון בעלים לעיניהם הרי זה גזלן[א]. ובקרא[ב] ויגזל החנית מיד המצרי. והעיקר שנקרא גזלן הוא מי שאינו מטמר מאינשי[ג]. וחייב משוה פרוטה ומעלה, והגוזל פחות משו"פ

ח) סמ"ג, הגהות מיי' הל' גזילה פ"א ה"ד אות ב'. ז) ב"מ קי"א ע"א. ח) פר' כי תצא. ט) ע' כ"מ שם ה"ב וכש"ך שם סק"ב. רכט. א) ר"מ פ"א מה' גזילה ה"ג. ב) שמואל ב' כ"ג כ"א. ג) ע' ב"ק ג"ז ע"א.

והוא יהיה סיבה לחורבן הישוב. וכמ"ש רז"ל שבדור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל, דסאה מלאה עונות וגזל בתוכה מקטרגת. והגוזל ממון נפש הוא גוזל, כי לפעמים לא יהיה לו במה להחיות את נפשו וימות. גם כי אולי יעמוד על ממונו ויקום עליו ויהרגהו, נמצא גוזל נפש ממש. ונסמכו מצות אלו ללקט שכחה ופאה, להראות לאדם זה שהוא שלו אינו שלו כי אם לשעה קלה נתנה לו, ק"ו שלא ישים אדם עיניו בשל אחרים.

ב"מ נ"ז קי"ג, ר"מ פ"א מה"ג, סה"מ ל"ת רמ"ת, סמ"ג לאוין קנ"ז, סמ"ק רע"א, יראים רנ"ז, חו"מ שנ"פ.

משנה הלכות

פטור אבל אסור מה"ת[ד]. ויש אומרים כיון דאין דרך העולם להקפיד בפחות משוה פרוטה מותר (יראים רנ"ז). כל דבר דליכא מאן דקפיד עליו מותר ליטול, כגון ליטול מחבילה או מגדר לחצרך בו שיניו, ואף זה אוסר בירושלמי

ממדת חסידות[ה].

שלא בדרך גזל. ואסור לגזול אפילו על

מנת לשלם לו דבר יפה

ממנו, ויש אומרים שאם הוא בעין הדבר היפה יקנהו על ידי אחר לבעלים דזכות הוא לו[ו]. השואל שלא מדעת בעלים גזלן הוא[ז]. מי שהוא בסכנת נפשות וצריך לגזול ממון חברו להציל את נפשו, לא

יקחנו אלא על דעת לשלם[ח].

פרטי דינים. המינים אף שמותר לאבד

גופם אסור לגזול מהם[ט].

ונחלקו האחרונים בעבדים ושטרות וקרקעות אי איכא לאו זה[י]. ובסמ"ג כתב או שתקף בעבדיו ובהמתו ונשתמש בהן, או שירד לתוך שדהו ואכל פירותיו, וכל כיוצא בזה הוא הגזל. והעובר וגזל עובר משום ג' לאוין, משום לא תגזול, ולא תתאוה, ולא תחמוד[יא], ואין לוקין עליו שהרי הכתוב נתקו לעשה שחייב להחזיר הגזלה, ואפילו שרף הגזלה אשר גזל אינו לוקה שהרי חייב לשלם דמיה[יב].

ואסור לגזול מעכו"ם[יג].

מוכסין וליסטים. בני אדם שחזקתן

גזלנים, וחזקת כל

ממונם מן הגזל מפני שמלאכתן גזלנות, כגון המוכסין והליסטין, אסור ליהנות מהן שחזקת מאכל זה שהוא גזול, ואין פורטין סלעים בפרוטות שלהם מן התיבה שלהם שהכל בחזקת גזל[יד], והוא שהם עושים שלא מדעת המלך, אבל מכס שפסקו המלך בדבר הקצוב, ואינו מוסיף כלום על קצבת המלך לעצמו, אין זה גזלן דדינא דמלכותא דינא, ולא עוד אלא המבריח עצמו מן המכס הזה עובר מפני שהוא גזל מנת המלך, בין שהיה המלך עכו"ם או ישראל[טו] (סמ"ג מ"ע ע"ג) ע"ש עוד פרטי דינים. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ובבן נח.

ד) ר"מ שם ח"א ב' חו"מ סי' שנ"ט ס"א וסמ"ע ס"ק א. ה) חו"מ סי' שנ"ט ס"א. ו) שם ס"ב. ז) ר"מ שם פ"ג הט"ו חו"מ סי' רצ"ב ס"א. ח) שם ס"ד. ט) חינוך ע"פ ב"ק קי"ט ע"א, ועי' מנ"ח ש"ך סי' שפ"ח ס"ק ס"ב. י) מנ"ח בשם מחרש"א ופנ"י ב"מ דף ס"א ע"א. יא) ר"מ שם פ"א הי"ב. יב) שם ה"א ועיין מצות הקודמת והמובא שם משו"ת משנה הלכות ח"ג סי' קט"ז. יג) שם ח"ב חו"מ סי' שנ"ט ס"א. יד) שם פ"ח ה"ט חו"מ סי' שס"ט ס"ד. טו) ר"מ שם הי"א חו"מ שם ס"ו.

מצוה רל

לא תלין שכר שכיר (ל"ת קל"ד)

הזהיר הקב"ה שלא לאחר מלשלם שכר השכיר עד אחר זמן המוגבל בתורה, שנאמר (ויקרא י"ט י"ג) לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר.

משרשי המצוה מה שמפורש בכתוב ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו. והוא דבר מושכל לכל שלא יכנס עני זה לביתו ריקם, ועיני ילדיו ואנשי ביתו תלויות לו מנגד, להביא טרף לביתו. בנפשו יביא לחמו ולהחיות רוח שפלים, וכיון שהולך אצלם בידים ריקניות, ועוללים שואלים לחם, ואין לאל ידו ליתן להם, ויתן את קולו בבכי ושערי דמעות לא ננעלו, וה' ברחמיו שמוע

משנה הלכות

רל) **נדר המצוה וזמן החיוב. קיום המצוה, שכיר יום** גובה כל הלילה שכיר לילה גובה כל היום, שכיר שעות גובה כל היום, יצא בלילה גובה כל הלילה[א]. נתן לאומן טלית בקבלנות, כל זמן שהכלי ביד האומן אפילו הודיעו שגמרה אינו עובר, נתנה לו, והיתה ביום עובר עם שקיעת החמה, בלילה עובר בעמוד השחר[ב]. ולעולם אינו עובר עד שתבעו, תבעו ולא היה לו מה ליתן, לא כסף, ולא שוה כסף, או שהמחהו (פי' מסרו לאחר שישלם לו) וקבל עליו הרי זה פטור[ג]. **שכרו ע"י שליח.** האומר לשלוחו צא ושכור לי פועלים, ושכרם ואמר להם שכרכם על בעל הבית, אין שום אחד מהם עובר, ואם לא אמר שכרכם על הבעל הבית השליח עובר[ד]. ואם הפועלים יודעים שאין המלאכה שלו בשעת השכירות אינו עובר אפילו בסתם[ה]. ועיין שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' קע"א). **פטורים.** עבר זמנו ולא תבעו אין עובר עוד, ומכל מקום חייב ליתן לו מיד, ואם אינו נותן עובר בלאו דדבריהם, משום אל תאמר לרעך לך וגו'[ו]. שכיר שמכיר בבעל הבית שאין דרכו להיות בידו מעות אלא ביום השוק אינו עובר עד יום השוק אפילו יש לו מעות[ז]. ולפי זה בבתי חרושת שדרכם לשלם סוף שבוע לעולם, והשכיר יודע מזה סתמא על דעת זה השכיר עצמו ואינו עובר עד זמן הפרעון. **שכירות קרקע.** שכר קרקע נחלקו הראשונים אי עובר[ח]. בית שהיה תלוש ולבסוף חברו הוי

רל. א) ר"מ פי"א מה' שכירות ה"ב חו"מ סי' של"ט ס"ג ד' ה'. ב) ר"מ שם ה"ג חו"מ שם ס"ו. ג) ר"מ שם ה"ד חו"מ שם ס"י. ד) ר"מ שם חו"מ שם ס"ז. ה) רמ"א שם. ו) שם ס"ח. ז) שם ס"ט. ח) ע' סמ"ג לאוין קפ"א ובחו"מ שם ס"א סנ"ח.

ישמע אליו, כי שומע אל אביונים ה'. ועל ידי זה והיה בך חטא. גם לשון חטא פירושו חסרון, שיחסרו נכסיו ויענש על ידו. ואפילו ימצא פועל שאינו צריך השכירות ביומו, כגון שהוא עשיר, לא חלקה התורה בזה.

ב"מ ק"י ק"א, ר"מ פי"א משכירות, סה"מ ל"ת רל"ח, סמ"ג לאוין קפ"א, סמ"ק רנ"ג, יראים רפ"ג, חו"מ סי' פ"מ של"מ.

מצוה רלא

שלא לקלל אדם מישראל (ל"ת קל"ה)

הזהיר הקב"ה שלא לקלל אדם מישראל בשם שמים, שנאמר (ויקרא י"ט י"ד) לא תקלל חרש. ובא הפירוש עליו מי שאינו שומע קללתך.

משרשי המצוה, לפי שיש כח בדבור מצוייר במחשבה לפעול לטוב או להפכו, ובלעם יוכיח. ואפילו קללת הדיוט תעשה רושם, ומדבק בו המארה והצער. וזהו שאמרו רז"ל ברית כרותה לשפתים. וקללת חכם אפילו על תנאי היא באה,

משנה הלכות

כתלוש לענין זה (עקצה"ח[ט]). ונוהג בכל מקום ובכל זמן, והעובר בטל עשה, ועובר על לאו אבל אין לוקין עליו. ובדרך אזהרה אמרו שעובר בה' שמות משום לא תעשוק, ומשום לא תגזול, ומשום לא תלין, וביומו תתן שכרו, ולא תבא עליו השמש. ונוהג בכל מקום ובכל זמן.

רלא) גדרי החיוב. המקלל אדם מישראל[א], וכל שכן עדה מישראל או כל ישראל[ב], בשם או בכינוי אפילו בכל לשון שקורין בו הגוים להקב"ה חייב[ג]. ולדעת הראב"ד[ד] דוקא המקלל בשם המיוחד.

פטורים. המקלל את המת פטור[ה]. וכן המקלל בלי שם פטור אבל אסור לעשות כן[ו]. המקלל את עצמו לוקה שנאמר השמר לך ושמור נפשך מאד[ז].

שאר איסורים. המקלל עצמו והוא נשיא ודיין חייב ג' (ועיין לעיל מצוה ס"ט ומצוה ע"א)[ח]. חרף תלמיד חכם מנדין אותו, ואם רצו הדיינין להכותו מכת מרדות יותר על נידוי מכין ועונשין כפי שיראו[ט].

עוברי עבירה. המקלל למי שנגמר דינו להריגה, אפילו בערכאות של עכו"ם, פטור[י]. וכן אינו חייב אלא

ט) ס"ק א'. רלא. א) ר"מ פכ"ו מה' סנהדרין ה"א. ב) מנ"ח. ג) ר"מ שם ה"ב. ד) שם. ה) ר"מ שם ה"ב. ו) חינוך. ז) שם ה"ב. ח) עי' חינוך ומנ"ח. ט) ר"מ שם ה"ת. י) שם הל' ממרים פ"ה ה"ב.

מיהודה שאמר וחטאתי לפניך כל הימים ולא היה לו מנוחה לעצמותיו הקדושים עד שהתפלל עליו משה רבינו שמע ה' קול יהודה, כמבואר בחז"ל. ונמנענו מהשי"ת מהזיק בפינו לזולתינו כמו שנמנענו מלהזיק להם במעשה. ולפי חשיבות נפש האדם ודבקותו בעליונים, כנפש הצדיקים והחסידים, ימהר לפעול בכל מה שידברו. וזה דבר מפורסם וידוע בין יודעי דעת ומביני מדע. ועד"ה שלא יקלל עצמו בחיי צער ודוחק. חרש נוטריקון חיים רעים שלך.

שבועות ל"ת, ר"מ פכ"ו מסנהדרין, סה"מ ל"ת ש', סמ"ג לאוין ר"א, חו"מ סי' כ"ז, סמ"ק קכ"ג, יראים מ"ב.

מצוה רלב

לפני עור לא תתן מכשול (ל"ת קל"ו)

הזהיר הקב"ה שלא להכשיל אדם בעצה שאינה הגונה והוא כסומא בדבר זה, שנאמר (ויקרא י"ט י"ד) ולפני עור לא תתן מכשול.

משרשי המצוה לפי שתקון העולם וישובו הוא להדריך בני

משנה הלכות

על המקלל כשר מישראל, המקלל רשע פטור[א], ועיין תוס' ע"ז דף ד' ע"ב ש"מ לאו אורח ארעא כי לא היה לו לדחוק בידי שמים ולהעניש מי שאינם רוצים להעניש, אף על פי שבזמן הבית היה מותר להרגו בידים, ע"ש, ועיין שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' כ"ט).

שאר פרטים. בן נשיא שקלל אביו חייב משום אב ומשום דיין ומשום נשיא ומשום בעמך לא תאור[ב]. קלל עבד כנעני או שפחה כתב הריטב"א[ג] דאינו חייב. גר אינו חייב על קללת אביו ואמו[ד]. והסמ"ג חשב שלא לקלל עצמו לאו בפני עצמו, ע"ש מצוה רי"ב. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה במזיד ובהתראה בפני עדים כשרים לוקה. וזה אחד משלשה לאוין שבתורה שלוקין עליהם אף על פי שאין בו מעשה, ושנים אחרים הם נשבע ומימר.

רלב) גדר האיסור. קיום המצוה, אדם הבא לשאול והוא עור באותו דבר שאינו יודע, או אפילו יודע ואינו יכול לעשות איסור זה, ובא חבירו והמציא לו האיסור, או הגיד לו באופן שהכשילו עובר משום לפני עור

יא) ר"מ שם מנ"ח. יב) חינוך, ועיין ברמב"ם שם פכ"ו מה' סנהדרין ה"ב ששם הגירסא "כן נשיא". יג) מכות דף ח' ע"ב ועי' קומץ מנחה. יד) חינוך מצוה ר"ס וכמשמעות הר"מ הל' ממרים פ"ה הי"א דהוא מדרבנן.

אדם ולתת להם עצה טובה, ולא היפוך. ואי אפשר לבני אדם שלא יצטרכו זה לזה בשום פעם בחייו, פעם בדבר גדול ופעם בדבר קטן. ואם נייעץ שלא כהוגן נמצא העולם חרב, ואפילו שואל אותו באיזה דרך לעיר והראה לו להיפוך נמצא מכשילו, וכ"ש בדבר הנוגע למשא ומתן וצער הגוף, ואמר הכתוב ואהבת לרעך כמוך, מאי דסני לך לחברך לא תעבד, ולפי שלפעמים יתן עצה דמשתמע בתרי אנפי כדי שיוכל להשמט כשיתרעם ויאמר כי לטובה נתכוין, והם דברים המסורים ללב, לכן נאמר בו ויראת מאלקיך אני ה', המשגיח והרואה אף שהוא סומא בדבר.

עבודה זרה ע"ז, ר"מ פי"ב מרוצח, סה"מ ל"ת רצ"ט, סמ"ג לאוין קפ"ח, סמ"ק קע"ב.

משנה הלכות

לא תתן מכשול[א]. ובכלל הלאו שלא להכות לבנו הגדול פן יהיה לו למכשול לחטוא בלשונו ולהלקות אביו[ב]. ובכלל הלאו ג"כ שלא ליתן מכשול מכל עון בישראל ולא לנכרי להושיט לו מה שאסור לו[ג]. ואם הנכרי לוקח לבונה או שעוה מישראל להקריב לע"ז או שלוקח ספרי מינות, וכל הדברים שבן נח מוזהר עליהם בז' מצות שלו אסור למכור לו[ד]. ובעכו"ם רק אלפני עור קפדינן ולא אלפני דלפניה[ה].

באיסור דרבנן או אסור רק לו. ובאיסור דרבנן ג"כ שייך לפ"ע, ועיין באחרונים שפלפלו דאפשר באיסור דרבנן איכא לפני עור דאורייתא[ו]. ודעת קצת פוסקים דבדבר דשרי לדידיה אף דאסור לאחרינא לית בה משום לפני עור[ז], ונחלקו האחרונים בזה, ועיין שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' צ"ז).

שאר פרטים. אפילו מומר עושה מלאכה לעצמו בכלי ישראל בשבת, אם יכול למחות עובר בלפ"ע (פמ"ג או"ח סי' תמ"ג סק"ה). ואינו עובר אלא כעין תרי עיברי דנהרא, פי' שאינו יכול ליטול מעצמו בלי סיוע הנ"ל, אבל יכול ליטלו מעצמו אינו עובר אלא מדרבנן, ואם ספי ליה בידים אף שיכול לאכול מעצמו עובר, כיון שנותן אוכל לתוך פיו ומעבירו על דת (ב"א או"ח סי' ל"ו ובית שערים או"ח סי' קמ"ט ויו"ד סי' י"ז, ועיין עוד שם פרטי הדינים ואריכות בזה).

כללי הלאו. הכלל שנצטוינו שלא לסייע בשום דבר עבירה באופן שאם לא סייעו לא היה עושה אותה,

רלב. א) ר"מ פי"ב מה' רוצח הי"ד. ב) שם פ"ו מה' ממרים ה"ט יו"ד סי' ר"מ ס"כ. ג) עי' פסחים כ"ב ע"ב. ד) עי' סמ"ג לאוין מ"ה. ה) עי' מנ"ח אות ב'. ו) עי' קומץ מנחה. ז) פר"ח יו"ד סי' ס"ב ס"ק ג'.

מצוה רלג

לא תעשו עול במשפט (ל"ת קל"ז)

הזהיר הקב"ה שלא יעשה הדיין עול בדין, שנאמר (ויקרא י"ט ט"ו) לא תעשו עול במשפט.

משרשי המצוה כי השי"ת אוהב משפט, וכסא הכבוד נקרא כן, שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך, ועל המשפט העולם מתקיים, ובמשפט תלוי השלום ונעשו ישראל אגודה אחת ועם אחד. ובמקום שאין משפט שמה הרשע. ונאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, והדן אמת נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. ומטעם זה אמרו רז"ל חביבין הדיינין לפני הקב"ה ששקלן כעשרת הדברות. גם כי העושה עול במשפט חבר הוא לאיש משחית גוזל ממון שאינו שלו, ונותן לאחרים ועל הקב"ה למלא חסרון הראשון.

תו"כ, סנהדרין דף ו' ז', ר"מ פ"כ מסנהדרין, סה"מ ל"ת ער"ה, סמ"ג לאוין ר"ה, תו"מ סי' י"ז, סמ"ק רכ"ה, יראים רל"ה.

משנה הלכות

והעושה כן עבר בלאו זה. וכן בכל עניני העולם, וכן בעניני משא ומתן, ובכל דבר המכשיל בעצה שאינה הוגנת לו עובר בלאו זה. ונסתפקתי במי שנתן לו עצה שאינה הגונה לפי דעתו ולבסוף עלתה לו טובה מזה אי עובר בלאו, ונראה דעובר דבתר מחשבתו אזלינן, וקצת דמיון מיוסף שאמר אלקים חשבה לטובה, והבן. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ובב"נ ואין לוקין עליו.

רלג) גדרי וחומר האיסור. קיום המצוה, שנים שבאו לדין אסור לדיין לזכות את החייב ולחוב את הזכאי בכל אופן וטעם שהוא[א]. ותניא בתו"כ[ב] המעול במשפט נקרא ה' שמות, עול, משקץ, שנאוי, חרש, תועבה, וכנגדן גורם ה' דברים, מטמא את הארץ, ומחלל השם, מסלק את השכינה, מפיל את ישראל בחרב, ומגלה אותם מארצם. ובכלל הלאו שלא לענות את הדין אחר שנתברר לדיין איך הדין נוטה, והוא מעכב מלהגיד כדי לצער אחד מהבעלי דינים[ג].

כמה פרטים. וראוי לדיין להוועץ עם מי שגדול ממנו אם אפשר[ד].

ויהא חביב עליו דין של פרוטה כדין של מאה מנה לדון אותו לאמתו[ה]. כלל הדבר בכל עת שיעבור בדין על מה שצותה התורה הרי זה עול אם לא שעשה ברצון שניהם.

רלג. א) ר"מ פ"כ מה' סנהדרין ה"ו. ב) קדושים פ"ח דין א'. ג) ר"מ שם חו"מ סי' י"ז ס"א. ד) ר"מ שם ה"ח חו"מ סי' י' ס"ב. ה) ר"מ שם ה"י חו"מ שם ס"ד.

מצוה רלד

לא תהדר פני גדול (ל"ת קל"ח)

הזהיר הקב"ה שלא יכבד הדיין א' מבעלי הדינים יותר מחבירו, ואפילו יהא גדול ונכבד, שנאמר (ויקרא י"ט ט"ו) ולא תהדר פני גדול.

משרשי המצוה עיין מצוה ע"ט. ולפי שכשיראה הבעל דין השני אשר הדיין מקרב את בעל דינו ומכבדו יסתתמו טענותיו ויתעות הדין ולא יצא לאמתו. וכמעשה דרב ענן (כתובות ק"ה) שלח לר' נחמן ליידייניה מר להאי גברא, דאנא ענן פסילנא ליה לדינא, אמר ר' נחמן מדשלח לי הכי ש"מ קריביה הוא, הוה קאים דינא דיתמי קמיה אמר האי עשה והאי

משנה הלכות

טעות בדין. טעה הדיין בדינים המפורשים במשנה או בגמרא או בדברי הפוסקים, חוזר הדין ודנין אותו כהלכה, אם לא שקבל מרבותיו שאין דנין כאותן הפוסקים[1]. וכל שסתם לן הב"י ורבינו הרמ"א בש"ע ולא חלקו הבאים אחריהם וטעה הוה כטעה בדבר משנה, ובמקום שהביא הרמ"א דעת החולקין והסכים עמהן, בארצות הללו דנוהגין כהרמ"א חשוב ג"כ כטעה בדבר משנה, ובמקום שלא הכריעו ונחלקו הש"ך והסמ"ע והאחרונים נחלקו הפוסקים, ואין לנו הכרע[2]. טעה בשיקול הדעת בדבר שהוא מחלוקת התנאים וכיוצא בזה ולא נפסקה ההלכה, אם קבל רשות לדון, או שקבלוהו הבעלי דינין, הואיל והוא מומחה חוזר הדין, ואם א"א לחזור פטור, ואם לא נטל רשות ולא קבלוהו חייב לשלם מביתו כשא"א לחזור[3].

כללי הלאו. ולאו זה בכלל לא תטה משפט, והעובר עליו עובר משום לא תעשו עול ומשום לא תטה משפט, ואם היה אביון גם משום לא תטה משפט אביונך בריבו, ואם היה גר גם משום לא תטה משפט גר, ואם היה יתום עובר בה' שנאמר משפט גר יתום (סמ"ג). ונוהג לאו זה בכ"מ ובכל זמן בראוי לדון ואין לוקין עליו.

דלד) גדרי האיסור. שני בעלי דינים הבאים לדין אל יכבד הדיין לגדול, ולא יסביר לו פנים, ולא ישאל בשלומו יותר מחבירו, ולא יהא אחד יושב, ואחד עומד וכיוצא בזה, ואפילו הוא נשוא פנים, ולא יאמר האיך אני פוגם בכבודו של עשיר אזכנו עכשיו וכשיוצא לחוץ אומר לו תן לו ואם עשה כן עבר בלאו זה, ולא יאמר גדול הוא זה בן גדולים הוא והאיך אביישנו בשביל דינר אחד אזכנו ולכשיצא אומר

1) ר"מ שם פ"ו ה"א חו"מ סי' כ"ה ס"א. 2) פ"ת חו"מ שם ס"ק ב' בשם חו"י. 3) ר"מ פ"ו ה"ב ג' חו"מ סי'

עשה עשה דכבוד התורה עדיף, סלקי דינא דיתמי ואחתיה לדיניה, כיון דחזא בעל דיניה יקרא דקא עביד ליה, איסתתם טענתיה, ואיענש רב ענן על זה, ע"ש. ועד"ה והדרת פני גדול, מי שגדול על כל הגדולים יוצר כל, שלעולם נצב בעדת הדיינים.

כתובות ק"ה ע"ב, שבועות ל', ר"מ פ"כ מממרים, סה"מ ל"ת ער"ה, סמ"ג לאוין ר"ד, סמ"ק רכ"מ, יראים רל"ה, חו"מ סי' י"ז.

מצוה דלה

בצדק תשפוט עמיתך (מ"ע צ"ז)

צוה הקב"ה לשפוט בצדק להשוות בעלי הדינין ולעשות פשרה ביניהם אם אפשר, שנאמר (ויקרא י"ט ט"ו) בצדק תשפוט עמיתך.

משנה הלכות

לו תן לו[א]. ד"א שלא יאמר גדול הוא חזקתו שאינו משקר יש לי להאמינו יותר מן האחר ולהדר פניו, אף על פי שלא יפסוק הדבר כי אם על פי עדים, כי מפני זה מסתתמים טענותיו של עני[ב].

ת"ח וע"ה. ואם בא ת"ח ועם הארץ דין מושיבין הת"ח ולע"ה אומרין שב, ואם לא ישב אין מקפידין בכך[ג]. בא השמש והעמידו אחר שישב אין צריכין לחזור ולהושיבו[ד].

חניפה. ובכלל הלאו שלא להחניף, ועל החניפה אמר שלמה המלך ע"ה (משלי כ"ד) אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים. וכל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם ונופל לגהינם, ולבסוף נופל ביד מי שהחניף לו, או ביד בנו או בן בנו[ה], ועדה שיש בה חנופה לבסוף היא גולה[ו]. והא דאמר רבי שמעון בן פזי (סנהדרין מ"ב) מותר להחניף לרשעים בעוה"ז, זהו כשאינן עושין עבירה מפורסמת (סמ"ק). ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בראוין לדון ואין לוקין על לאו זה.

רלה) גדר המצוה. קיום המצוה, מצוה להשוות בעלי דינין, שלא יהא אחד יושב ואחד עומד, אחד מדבר כל צרכו ולאחד אומר קצר דבריך[א]. היה אחד לבוש בגדים יקרים והשני בגדים בזויים אומרים למכובד או הלבשהו כמותך או לבוש כמוהו[ב], ואם אינן מקפידין לית לן בה. ובכלל המצוה לדון את חבירו לכף זכות[ג].

פרשה. ומצוה לחזור אחר הפשרה בין בעלי דינים, וצריכין קנין

כ"ה ס"ב ג'. רלד. א) ר"מ פ"כ סה' סנהדרין ה"ד פכ"א ה"א ג' חו"מ סי' י"ז ס"א י'. ב) ר"מ שם פ"כ ה"ה חו"מ שם ס"י. ג) שם פכ"א ה"ד חו"מ שם ס"ב. ד) ש"ך שם ס"ק ז'. ה) סוטה מ"א ע"ב. ו) שם מ"ב ע"א.
רלה. א) ר"מ פכ"א סה' סנהדרין ה"א חו"מ סי' י"ז ס"א. ב) ר"מ שם ה"ב חו"מ שם. ג) שבועות ל' ע"א.

משרשי המצוה מה שנתבאר לעיל, ולפי שמאד צריך להזהר ולהיות חכם גדול וישוב הדעת הרבה שלא ימעה בדין. כי הרבה דרכים יש לדיינים, ולפעמים על פי דיבור קל יוציא מעות שלא כדין ויתחייב בנפשו, וכמאמר החכם (יומא פ"ו ע"ב) רבא כי הוה נפק לדינא אמר הכי בצבי נפשא לקטלא נפיק וכו' ולואי שתהא ביאה כיציאה (פי' מתקונן רבא שברצון עצמו היה הולך לישא עונש חטא שמא ישגה בדין, על עצמו היה אומר כן). ומפני חומר הדין אמרו מי כהחכם יודע פשר, ואם מטיל פשרה בין בעלי הריב זה הוא משפט וצדקה, כי אם זה נותן משלו לשני על ידי הפשר הרי עשה צדקה, וז"ש ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו.

שבועות דף ל', ר"מ פכ"א מסנהדרין, סה"מ מ"ע קע"ז, סמ"ג עשין ק"ו, סמ"ק רכ"ד.

משנה הלכות

לפשרה[ד]. שני תלמידי חכמים ששונאין זה את זה אין יושבין בדין אחד[ה].

נזקקין לתובע תחלה. ונזקקין לתובע תחילה, ופעמים נזקקין לנתבע תחילה והיכי דמי כגון דקא זילי נכסי כלומר שיש כאן סוחרים היום ולמחר ילכו להם[ו]. והתובע הולך אחר הנתבע, ואם הנתבע בא ממילא לעיר התובע דן עמו בעירו בע"כ, וכן בן העיר תובע לאכסנאי בכ"מ שימצאנו, ואם היו שני בעלי דינים בעיר אחרת ותרווייהו מעיר אחת יכול לומר לו נלך לפני ב"ד שבעירנו[ז].

שאר פרטים. דיין שדן הדין ולבו נקפו לומר שהוא טעה, לא יבוש אלא יחזור עוד הפעם על כל הצדדים להוציא הדין לאמתו[ח]. דין יתום ואלמנה מצוה להקדים, דין אשה קודם לאיש, דין ת"ח קודם לעם הארץ[ט].

י' מ"ע וי' לאוין בדינין. ואמרו רז"ל עשרה מ"ע ועשרה ל"ת נאמרו בדינין כנגד עשרת הדברות ואלו הן, אלה המשפטים, בצדק תשפוט עמיתך, שופטים ושוטרים, ושפטו את העם בכל עת, ושפטתם צדק, ונגשו אל המשפט ושפטום, והפילו השופט, שום תשים עליך מלך, אשר יבחר ה' אלקיך בו, וי' לאוין, לא תכירו פנים, לא תגורו, לא תעשו עול, לא תשא פני דל, לא תהדר פני גדול, לא תטה משפט אביונך, לא תטה משפט גר, לא תטה משפט, לא תכיר פנים, לא תקח שוחד. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים הראוים לדון ונקבות לענין הוי דן את חבירו לכף זכות.

ד) ר"מ שם פכ"ג ה"ד ה' ו' חו"מ סי' י"ב ס"ב ז'. ה) שם פכ"ג ה"ו ח"מ שם ס"ח. ו) חו"מ סי' כ"ד ס"א.
ז) סי' י"ד ס"א. ח) שם סי' י"ז ס"ח. ט) ר"מ שם פכ"א ה"ו חו"מ סי' פ"ו ס"ב. י) מדרש השכם פ' משפטים.

מצוה רלו

לא תלך רכיל (ל"ת קל"ט)

הזהיר הקב"ה שלא להגיד לחבירו דברים שכנגדו דיבר עליו, שנאמר (ויקרא י"ט ט"ז) לא תלך רכיל.

משרשי המצוה מ"ש רז"ל לשון הרע הורגת שלשה, המספר והשומע ומי שדברו עליו. ובירושלמי אמרו שלש עבירות אדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא, ע"ז גילוי עריות ושפיכת דמים, ולשון הרע כנגד כולם.

משנה הלכות

רלו) **גדר האיסור וחומרו.** קיום המצוה, האומר לחבירו דברים שכנגדו דיבר עליו, אפילו שהוא אומר אמת, הרי זה מחריב את העולם וגורם להרוג נפשות מישראל כדמצינו בדואג האדומי, ויש עון גדול מזה והוא בכלל הלאו הזה, והוא לשון הרע, המדבר בגנות חבירו אף על פי שאומר אמת, אבל האומר שקר הוא הנקרא מוציא שם רע[א]. ואמרו ז"ל[ב] לעולם אל יספר אדם בשבחו של חבירו שמתוך שבחו בא לידי גנותו, והוא שמספר בפני אויבו ואפילו בפני אוהבו יותר מדאי אסור[ג]. איזה הוא לשון הרע האומר כך וכך עשה פלוני, כך וכך היו אבותיו, כך שמעתי עליו וכולם דברים של גנאי[ד]. ואמרו[ה] המספר לשון הרע כאלו כפר בעיקר.

פרטי דינים. ויש דברים שהם אבק לשון הרע כגון איני רוצה לספר מה אירע בו[ו], והמספר לשון הרע דרך שחוק או דרך רמאות כאלו אינו יודע שזה להר"ר[ז]. ואחד המספר בפניו או שלא בפניו[ח], אלא שבפניו לפעמים עובר ג"כ אמלבין פני חבירו ברבים. המספר דברים שגורמים לו היזק[ט], ואין צריך לומר המלשין בחבירו לפני שר או למלכות שהוא מסור, וגיהנם כלה והם אינם כלים[י].

אופנים המותרים. ואמר רבה בר רב הונא[יא] כל מילתא דמתאמרי באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר[יב]. ואם האומר הזהיר שלא לאמרו, אפילו אמרו בפני רבים יש בו להר"ר, כדאמר בסנהדרין (ל"א) האי תלמידא דגלי מילתא דמתאמרא בבי מדרשא בתר עשרין ותרתין שנין, ואפקיה ר' אמי מבי מדרשא, ואמר דין גלי רזיא (סמ"ג). ועיין משנה הלכות שו"ת (ח"ג סי' קע"ג). אנסוהו להראות ממון חבירו פטור (ב"ק קי"ז ע"א)[יג].

רלו. א) ר"מ פ"ז מה' דעות ה"ב מג"א סי' קנ"ו ס"ק ב'. ב) ערכין דף מ"ז ע"א. ג) ר"מ שם ה"ד וככ"מ מג"א שם. ד) ר"מ שם ה"ב מג"א שם. ה) ערכין מ"ו ע"ב. ו) ר"מ שם מג"א שם. ז) ר"מ שם ה"ד. ח) ר"מ שם ח"ה. ט) ר"מ שם. י) ר"ה י"ז ע"א. יא) ב"ב ל"מ ע"א. יב) ר"מ שם. יג) עי' ר"מ הל' חובל ומזיק פ"ח ה"ד.

ובמקרא יכרת ה' כל שפתי חלקות, ואמרו רז"ל לעתיד לבא מתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרות לו ארי דורס ואוכל, זאב טורף ואוכל, אתה מה הנאה יש לך, אמר להם ומה יתרון לבעל הלשון שעומד כאן וממית באספמיא. ובזוהר תנא קטיל גוברין ופלח לע"ז וכולא בחד קרא לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעיך אני ה'. ומי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע ושפתיך מרבר מרמה, ושומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו.

ערכין פ"ז כתובות מ"ז סנהדרין ל"א, ר"מ פ"ז מדשות, סה"מ ל"ת ש"א, סמ"ג לאוין ט', סמ"ק קכ"ד, יראים מ"א.

מצוה רלז

לא תעמוד על דם רעך (ל"ת ק"מ)

הזהיר הקב"ה שלא להמנע מלהציל נפש מישראל כשנראה אותו בסכנה ויש בידינו יכולת להצילו, שנאמר (ויקרא י"ט ט"ז) לא תעמוד על דם רעך.

משרשי המצוה לפי שכל ישראל ערבים זה לזה, הן בגוף הן בנפש, ואם בגוף נתחייבנו להצילו כשראינו אותו

משנה הלכות

מותר לומר לה"ר על בעלי מחלוקות (ירושלמי פאה)[ד]. ועיין בחפץ חיים שמירת הלשון פרטי הדינים מה שאסף גורנה וזכה וזיכה את הרבים. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ואין לוקין עליו. ומותר לדבר לה"ר על עכו"ם.

רלז) המצוה. קיום המצוה, הרואה נפש מישראל טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטים באים עליו והוא יכול להצילו חייב להצילו[א], אינו יכול להצילו בנפשו ויכול להצילו בממונו מצילו, ואם יש לו לניצול ממון צריך לשלם[ב]. ובירושלמי, והביאה הגמי"[ג] כתבו, דמחוייב להכניס עצמו בספק סכנה להצילו, והאחרונים נחלקו בזה[ד]. היה חולה והוא רופא ויכול לרפאותו חייב לרפאותו[ה].

רודף. הרודף אחר חבירו להרגו או אחר נערה המאורסה וכיוצא בזה חייב הרואה להציל הנרדף בנפשו של רודף[ו]. היה יכול להציל הנרדף באחד מאבריו של רודף ולא הציל אלא הרגו לרודף חייב מיתה, אבל אין בית דין

יד) פ"א ה"א. רלז. א) ר"מ פ"א מה' רוצח הי"ד. ב) שם בכ"מ בשם הרא"ש. ג) דפוס קושטא, הובא בכ"מ שם. ד) עי' מנ"ח אות ב'. ה) עי' ר"מ הל' נדרים פ"ו ה"ח יו"ד סי' של"ז ס"א. ו) ר"מ הל' רוצח שם ה"י.

בסכנת מות וכדומה, כל שכן בהצלת הנפש, שאם יראנו עובר עבירה שמאבד עולמו הנצחי שיצילהו ולא יעמוד על דמו. גם כי כמו שאחד יציל את חבירו, כן חבירו יציל אותו בשעת דחקו, ונמצא העולם מתקיים ובני אדם אוהבים זה את זה, ואין לך בעולם מדה טובה הימנה. וכל הרואה חבירו בסכנה ובידו להצילו ולא הצילו כאילו שפך דמים, ואם הצילו כאלו קיים עולם מלא.

סנהדרין ע"ה, ר"מ פ"א מרוצח, סה"מ ל"ת רצ"ז, סמ"ג לאוין קס"ד, סמ"ק סי' ע"ח, יראים מצוה ס"ג, יו"ד סי' קנ"ז, חו"מ סי' תכ"ז.

מצוה רלח

לא תשנא את אחיך (ל"ת קמ"א)

הזהיר הקב"ה שלא לשנוא אחד מבני ישראל הכשרים שנאת לב, שנאמר (ויקרא י"ט ט"ז) לא תשנא את אחיך בלבבך.

משנה הלכות

ממיתין אותו'. ונסתפקתי אם היה יכול להציל הנרדף באחד מאבריו של נרדף והרג לרודף מה דינו. הרודף אחר בהמה לרבעה, או שרדף לעשות מלאכה בשבת, או לע"ז אין ממיתין אותו עד שיבואוהו לב"ד וידונוהו". עכו"ם שאמרו לישראל תנו לנו אחד מכם ונהרגנו או נהרוג כלכם, יהרגו כולם ואל ימסרו נפש מישראל, ואם יחדו להם אחד כשבע בן בכרי ימסרהו". ובירושלמי (תרומות) אמר ר"ל והוא שחייב מיתה כשבע בן בכרי, ור"י אמר אפילו אינו חייב מיתה, ונראה דמיירי כשהוא בסכנה עמהם, אבל אם הוא חוץ לסכנה אין מוסרים אותו. ואמרינן התם דאין אותה משנה משנת חסידים.

כללים. הרואה אשה טובעת ואינו רוצה להצילה מפני שאינו רוצה להסתכל בה הרי זה חסיד שוטה ועובר על לא תעמוד'. ובכלל הלאו להציל חבירו מהפסד ממון, ושלא לכבוש עדות חבירו". ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות והעובר עליו אין לוקין לפי שאין בו מעשה. ולדעת הר"מ" ברודף שיכול להציל ולא הציל עובר בשני לאוין משום לא תחוס ומשום לא תעמוד והסמ"ג חולק.

רלח) גדר האיסור. אינו עובר אלאו זה אלא בשנאה שבלב ואין חבירו יודע, אבל המראה לחבירו שנאתו אינו עובר בלאו זה, אלא אלאו דואהבת לרעך כמוך, ועל לא תקום ולא

ז) שם הי"ב. ח) שם הי"א. ט) ר"מ הל' יסודי התורה פ"ה ה"ה יו"ד סי' קנ"ז ס"א. י) סוטה כ"א ע"ב. יא) חינוך ע"פ ספרא. יב) שם.

מצות המלך

משרשי המצוה כדי שישים אהבה ואחוה ורעות בין עם ה' אשר נושאים חותם המלך מלכי המלכים הקב"ה, ואהבה מביאה לידי אחדות ואהבת ה' וכמ"ש הבוחר בעמו ישראל באהבה, ואז בא שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, ועל ידי זה ואהבת את ה' אלקיך. וההיפוך הוא שנאת הלב שגורמת רעות גדולות בין בני אדם להיות תמיד חרב איש באחיו, וכ"ש שנאת חנם, ולא חרבה ירושלים אלא בשביל שנאת חנם והוא סבה לכל המסירות ולה"ר ושקר ונקימה ונטירה ועוד מדות רעות, והיא המדה הפחותה והנמאסה בעיני כל בעלי שכל.

ערכין פ"ז, ר"מ פ"ז מדשות, סה"מ ל"ת ש"ב, סמ"ג לאוין ה', סמ"ק י"ז, יראים ל"מ.

משנה הלכות

תטור[א].

עוברי עבירה. וזהו לשון הסמ"ק סי' י"ז שלא לשנא וגו' ואינו בכלל ואהבת, שמזהיר אותנו על אותו שמותר לשנאותו כגון עם עבר עבירה[ב], אפילו הכי אסור לשנאותו בלבו להראות לו פנים יפות, אלא יראה לו שנאתו. וכשיחטא איש לאיש לא ישתמינו בלב, אלא מצוה להודיעו למה עשית כך וכך וימחה השנאה מלבו[ג]. וזה בישראל כשרים, אבל בשנאת הרשעים כתיב הלא משנאיך ה' אשנא ובמתקוממיך אתקוטט, ומצוה לשנאותם[ד]. ובתשובה הארכתי באיזה מהם לשנאותם ובאיזה מהם לא.

שאר מקורות וכללים. ותניא בת"כ[ה], ובערכין י"ז ע"ב, יכול לא יסטרנו ולא יקללנו, ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר. וגרסינן בגמ' יומא ל"ח ע"א על מעשה בית גרמו בלחם הפנים ובית אבטינס בקטרת שבקשו חכמים לדחותם ממקומם ולא יכלו, מכאן אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך, ואין אדם נוגע במוכן לחבירו, על כן לא ישנא אדם את חבירו כשמרויח אצלו ודואג פן יקפח פרנסתו (סמ"ג), ועיין ברית משה אריכות גדול. ומ"מ מאד צריך ליזהר שלא לשנא ח"ו נפש מישראל שלא כהלכה, ואפילו בכל אופן יש להתרחק משנאה לאדם שיש בו צלם אלקים, אלא ישנא החלק הרע שבו ולא החלק הטוב וכמ"ש התניא[ו], וק"ל. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ואין לוקין עליו.

רלח. א) ר"מ פ"ו מה' דעות ה"ה הינוך סנ"א סי' קנ"ו ס"ק ב'. ב) ר"מ פי"ג מה' רוצח הי"ד. ג) הל' דעות שם ה"ו. ד) הינוך. ה) קדושים פ"ה. ו) פל"ב.

מצוה רלט

הוכח תוכיח את עמיתך (מ"ע צ"ח)

צוה הקב"ה להוכיח למי שאינו מתנהג על פי התורה, בין בדברים שבין אדם לחבירו ובין בדברים שבין אדם למקום, שנאמר (ויקרא י"ט י"ז) הוכח תוכיח את עמיתך. משרשי המצוה כי ישראל ערבים זה לזה, ואיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף (בניחותא), ולכן צריך להוכיחו ולהגיד לו פשעו, ואפילו מאה פעמים. וכמשל במדרש ששטו בספינה בלב ים ואחד מבני הספינה נטל יתד והתחיל לנקוב הספינה ובאו האחרים וצעקו עליו הרי כולנו בסכנה, והוא משיב אני עושה בשלי ומה לכם אם אני רוצה לשטף בים. אבל האמת שהוא יזיק לכלל, שהספינה תתמלא במים וכולם בסכנה, מוכרחים להוכיחו ולא להניחו בכל אופן שהוא שלא יחרב

משנה הלכות

רלט) גדר המצוה. הרואה את חבירו עובר על דברי תורה דאורייתא, או דרבנן, שוגג, או במזיד, ספק אם מקבל ספק לא יקבל תוכחתו אפילו הכי חייב להוכיחו ואם לא הוכיחו נענש על חטאו. ואם ברור לו שלא יקבל תוכחתו, והחוטא שוגג, ע"ז אמרו חכמים מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין[א]. וי"א דוקא באיסור דרבנן, אבל באיסור דאורייתא על כל פנים צריך לומר, ועיין ברמ"א או"ח סי' תר"ח ס"ב שמחלק בין מפורש בתורה או לאו. ואם החוטא מזיד וברור לו שלא יקבל אינו נענש כמותו, אבל עובר על מצות הוכח תוכיח (סמ"ק). והסמ"ג כתב דאפילו במזיד צריך לשתוק משום ואל תוכח לץ פן ישנאך.

פרטי דינים. ומצות תוכחה אפילו מאה פעמים, כל זמן שישמע לו, או עד שינזוף בו, ואם נזף בו אסור להוכיחו מכאן ואילך (סמ"ק). תלמיד לרב צריך להוכיח[ב], ודוקא אם מקבלו (הר"א ממי"ץ). ובעבירות שבסתר צריך להוכיח בסתר ובנחת שיקבל ממנו, ובעבירה בגלוי צריך להוכיח מיד שלא יתחלל שם שמים[ג]. ועיין טוש"ע או"ח סי' תר"ח, וברמ"א יו"ד ססי' של"ד.

דרך תוכחה. ועל המוכיח להוכיח בנחת, ובלשון רכה, ויודיעו שאין אומר לו אלא לטובתו, ולהביאו לחיי עולם הבא, שבזה יתקבלו דבריו יותר, כדאמרו רבותינו ז"ל (שבת ל"ד ע"א) על שלשה דברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה,

רלט. א) הגהות מיימוניות פ"ו מה' דעות אות ג' מג"א סי' קנ"ו סק"ב. ב) ר"מ הל' ת"ת פ"ה ה"ט יו"ד סי' רס"ב סכ"ב. ג) מג"א שם.

הספינה. והכ"נ כן כיון שישראל ערבים, ואם לא יחזור בו אז לא יתחייב על חטאיו מכח ערבותו שהרי התרה בו, ומה היה לו לעשות. גם מצד אהבה לחבירו ראוי להוכיחו שלא יפול בשחת הגיהנם. ומטעם זה צריך להוכיח בשפה ובלשון רכה ודברי נחת שלא יתבייש, ואם נתברר לו שלא יקבל תוכחה לא יוכיח עוד, ולא תשא עליו חטא.

ברכות ל"א שבת נ"ו ערכין ט"ז ב"מ ל"א, ר"מ פ"ו מדעות, סה"מ פ"ע ר"ת, סמ"ג עשין י"א, יראים ל"ז, סמ"ק קי"ב, יו"ד סי' של"ד.

מצוה רמ

שלא להלבין פני חבירו (ל"ת קמ"ב)

הזהיר הקב"ה שלא לבייש פני נפש מישראל ברבים, שנאמר (ויקרא י"ט י"ז) ולא תשא עליו חטא.

משרשי המצוה כי המבייש את חבירו כאלו שופך דמים,

משנה הלכות

עישרתם עירבתם, הדליקו את הנר, ואמר רבב"ח וצריך למימרינהו בניחותא כי היכי דליקבלו מיניה. וצריך השגחה גדולה בזה והבנה יתירה, ועיקר כוונה לשם שמים בכל הענינים, וכבר אמרו ז"ל תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח, וכ"ש אנן יתמי דיתמי וכל ערום יעשה בדעת לקיים המצוה בשלמות. ומצוה לקבל תוכחה ולאהוב המוכיח, שנאמר הוכח לחכם ויאהבך. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

רמ) גדר האיסור וחומרו. המלבין פני נפש מישראל בין איש, ובין אשה, ואפילו קטן, ואפילו היה כוונתו להוכיחו על מעשיו הרעים, אלא שעשאו דרך ביוש, עובר בלאו זה, ואם היה ברבים אין לו חלק לעוה"ב. ואמרו ז"ל נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, וק"ו להמלבין שלא במקום תוכחה. ודוד מלך ישראל השיב לשונאיו כששאלוהו הבא על אשת איש מיתתו במה, והשיב הבא על א"א מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב, אבל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב. ולדעת רש"י המבייש בינו לבין עצמו אינו עובר על לאו זה אלא ברבים, ועיין ברית משה על הסמ"ג לאוין סי' ו'. מכנה שם. ולא יכנה שם לחבירו שהוא בוש ממנו, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו, ואפילו שם שאינו בוש ממנו אלא שהמספר מכוון לביישו אסור, בר"א בדברים שבין אדם לחבירו,

ד) ערכין ט"ז ע"ב. ה) משלי ח' ט'. רמ. א) ר"מ פ"ו מה' דעות ה"ח. ב) ברכות ס"ג ע"ב. ג) ב"מ נ"ט ע"א. ד) ויקרא י"ט י"ז ד"ה ולא תשא עליו חטא, ערכין ט"ז ע"ב ד"ה ופניו משתנין.

וכמשז"ל חזי דאזיל סומקא ואתי חיורא. ולכן נקרא מלבין, שפניו מלבינים בהסתלקות הדמים ממנו מחמת הבושה. ואמרו ז"ל שנפשו רוצה לצאת ממנו בהתבייש ואין לו להשיב, לכן מתלבן ונעשה כמת. ודרכיה דרכי נועם, ולכן צותה התורה להוכיחו באופן שלא יתבייש החוטא. ואם על מי שחטא הזהירה התורה כך, כל שכן על המלבין פני חבירו שלא חטא. גם רמז הכתוב שמי שלא יועיל התוכחה בודאי, לא יוכיחו שמא יוסיף על חטאתו פשע. ולזה אמרה ולא תשא עליו חטא, שלא תגדיל עליו החטא. ועד"ה לא תשנא את אחיך בלבבך, דכן בהקב"ה כתיב את אשר יאהב ה' יוכיח (רעיא מהימנא קדושים).

שבת נ"ד ערכין ט"ז ב"מ נ"ח, ר"מ פ"ג מחובל ופ"ז מדעות, סה"מ ל"ת ש"ה, סמ"ג לאוין ו', סמ"ק קכ"ו, חו"מ סי' ת"כ, יראים סי' ל"ז.

מצוה רמא

לא תקום (ל"ת קמ"ג)

הזהיר הקב"ה שלא לקחת נקמה מישראל חבירו שהרע לו או

משנה הלכות

אבל בדברי שמים אם לא חזר בו כשהוכיחו בסתר, מלבינים אותו ברבים, ומפרסמין חטאו, ומבזין, ומקללין אותו, עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים לישראל[ה] (סמ"ג).

כללים. ולפי שהבושת צער גדול הוא לבריות אין גדול ממנו, ע"כ מנענו הא-ל שלא לצער בריותיו במקום שאפשר להוכיחו ביחוד ובלא בושה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על לאו זה אין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה ומ"מ אין לו חלק לעוה"ב עד שיפייס את חבירו, בינה זאת.

רמא) גדר האיסור. נקימה הוא שהוא גומל למריע לו כמו שעשה, כגון אמר ליה ראובן לשמעון השאילנו מגלך ולא השאילו למחר אמר ליה שמעון לראובן השאילני קרדומך אמר ליה איני משאילך כדרך שלא השאלת לי מגלך[א], ועל זה נאמר לא תקום וכגון זה הקישו כל הדברים. ובמנ"ח הביא מחלוקת אי דוקא בממון עובר בלאו זה, אבל על צערא דגופיה אינו עובר וכמ"ש בגמ' יומא וכן כתב הסמ"ג ונראה דעת היראים, ומהחינוך משמע דעובר בכל אופן. ולדעת קצת מפרשים עובר בזה בב' לאוין, כי אם

ה) ר"מ שם. רמא. א) ר"מ פ"ז מה' דעות ה"ז.

שציערו, אלא ימחול לו, שנאמר (ויקרא י"ט י"ח) לא תקום. משרשי המצוה כי כל האדם צריך שישים אל לבו אשר כל שיקרוהו מטוב ועד רע לא יהיה דבר בלתי רצון ב"ה וב"ש. על כן כשיצעריהו או יכאיבהו אדם, ידע בנפשו כי עונותיו גרמו לו והשי"ת גזר בכך, ולא ישוב מחשבתו לנקום מהאדם כי הוא אינו סיבה לרעתו, רק העון הוא המסבב. וכמו שאמר דוד המלך ע"ה, הניחו לו ויקלל כי ה' אמר לו לקלל, הרי שתלה הענין בחטאו ולא בשמעי בן גירא, אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחוב על ידי חייב. ויש בזה תועלת רב להשבית ריב, ולעשות שלום בין בני אדם שהוא רצון הבורא.

יומא כ"ג, ר"מ פ"ז מדשות, סה"מ ל"ת ד"ש ש"ה, סמ"ג לאוין י"א י"ב, סמ"ק ק"ל קל"א, ירואים מ'.

מצוה רמב

לא תטור (ל"ת קמ"ד)

הזהיר הקב"ה שלא לשמור בלבנו מה שהרע לנו ישראל חברינו, אפילו שלא על מנת לנקום בו, שנאמר (ויקרא י"ט י"ח) ולא תטור.

משנה הלכות

הוא נוקם הרי כבר הוא נטר הדבר בלבו, והרי זה עובר על לא תקום ולא תטור, עיין יד הקטנה הל' דעות, וברית משה ל"ת י"א.

חומרו. והעובר ונוקם מישראל עבר על לאו זה, ואין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה. ואף על פי שאין לוקין עליו רעה רבה הוא מאד, ואין זה מדת זרע ישראל הרחמנים, והגבעונים שלא רצו למחול, אמרו עליהם אשר לא מבני ישראל המה[ב].

המעביר על מדותיו. וצריך להעביר על מדותיו, וכל המעביר על מדותיו מעבירין פשעיו[ג]. וצא וראה ביוסף הצדיק כשבאו אחיו לפניו בטענת כי רעה גמלוך, וחששו לו שמא ישטום אותם יוסף וינקום בהם, ויבך יוסף בדברם אליו, והראה להם שאין בלבו ח"ו שום טינא, וינחם אותם וידבר אל לבם ויכלכל אותם עד יום מותו. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

רמב) גדרי האיסור. איזהו נטירה ראובן א"ל לשמעון השאילני מגלך א"ל לאו, למחר א"ל שמעון לראובן השאילני קרדומך אמר ליה הילך, איני כמותך שלא

ב) יבמות ע"ח ע"ב ע"ט ע"א. ג) ר"ה י"ז ע"א וש"ד.

משרשי המצוה מה שאמרו רז"ל כל המעביד על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, כי הוא מדת הקב"ה מעביר על פשע ומרחם על בריותיו ומרבה לסלוח, וצונו להדבק במדותיו. אמרו רז"ל שרבי עקיבא נענה בתפלתו מפני שהיה מעביד על מדותיו, ובמדה שאדם מודד מודדין לו. ועוד שהנוקם והנוטר אם יהיה בידו יבא לידי רציחה, והוא מדת עשו היפוך זרע יעקב. וכתיב והגבעונים לא מבני ישראל המה לפי שלא מחלו לשאול, ועל ידי נטירתם נהרגו זרע שאול, ונאסרו להדבק בזרע אברהם הרחמנים.

מראה מקומות כבמצוה הקודמת.

משנה הלכות

השאלתני, זהו נטירה וכיוצא בו בכל ענינים[א]. ודרשו ז"ל[ב] לבני עמך אי אתה נוקם ונוטר, אבל אתה נוקם ונוטר לאחרים ר"ל לעכו"ם. ישראל שאינו נוהג כשורה גם כן אסור לנקום ולנטור (מהר"ם שי"ק מצ' רמ"ג).

ת"ח צריך לנקום ולטור כנחש. ובגמ' יומא (כ"ג ע"א) א"ר יוחנן כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר איבה כנחש אינו ת"ח, והכתיב לא תקום ולא תטור ההוא בממון הוא דכתיב. ונחלקו הפוסקים בפירושא דהא שמעתתא, הרמב"ם ספ"ו דת"ת כתב דהתם מיירי בת"ח שביזוהו בפרהסיא שאסור לו למחול על כבודו, ואם מחל נענש מפני שזה בזיון התורה, אבל אם לא ביזוהו בפרהסיא לא. ובספר הולך תמים חילק בין מילי דשמיא למילי דעלמא, דבמילי דשמיא צריך להיות נוקם ונוטר כנחש, ולא במילי דעלמא. והסמ"ק כתב ובדברים אחרים יש מדת חסידות שלא לנקום ולא לנטור, רק לת"ח שביזוהו ברבים, דאסור למחול עד שיפייסוהו כמו כן ברבים. ועיין סמ"ג ויו"ד סימן של"ד וסי' רמ"ג. וראיתי למהר"ם מרגליות שפי' כל ת"ח שאין בידו לנקום ולנטור, פי' שאין יכול להעניש למצערים לו כנחש שממית, אינו ת"ח, שזה סימן שלא עסק בתורה לשמה. וי"ל עוד דידוע דהנחש אינו מרגיש שום טעם בנשיכה אלא טעם עפר, כן צריך הת"ח שלא ירגיש שום טעם להנאתו, אלא למען כבוד השי"ת שמו, אז מחויב לנקום ולנטור. אבל אם כונתו לעצמו ולהנאתו אסור לו לנקום, דרק משום בזיון התורה מותר לו לנקום וכמ"ש הרמב"ם ז"ל, וז"ש שאינו נוקם ונוטר כנחש, והבן. ונוהג לאו זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ואין לוקין עליו.

רמב. א) ר"ם פ"ז מה' דעות ה"ח. ב) ספרא קדושים פ"ד.

מצוה רמג

ואהבת לרעך כמוך (מ"ע צ"ט)

צוה הקב"ה לאהוב כל אחד מישראל אהבת נפש כאהבת עצמו ונפשו, שנאמר (ויקרא י"ט י"ח) ואהבת לרעך כמוך. וזה כלל גדול בתורה.

משרשי המצוה כי כל ישראל כולם גוף אחד הם, ונשמתם ממקום היחוד נחצבה. ואמרו רז"ל אדם אתם, כי כל ישראל הם אדם אחד כולל מרמ"ח אברים, וצריך שיאהב אדם כל אבריו בשוה. וכמאמר החכם (ירושלמי נדרים) הרי שהכה ידו בסכין היוכל להכות את היד שהכהו, ועל זה אמרו כל ישראל ערבים זה לזה, ועל ידי האהבה השלום מתרבה והולך. ולפי שהתרי"ג מצות לא יתקיימו אלא על ידי כלל ישראל, והנכלל בהם על ידי אהבת ישראל יש לו חלק בהם. ועד"ה כי בצלם אלקים עשה את האדם, וקודשא ב"ה ואורייתא וישראל

משנה הלכות

רמג) גדר המצוה. קיום המצוה, אהבת ישראל הוא כלל גדול בתורה, שנחמול על ישראל כשר ועל ממונו כמו שנחמול על עצמנו, ולהתרחק ממנו כל מיני נזק, ואם סיפר ממנו ידבר דברי שבח כאלו ידבר מעצמו, ולא יתכבד בקלון חברו, ויחוס על כבודו[א]. כללו של דבר בכל דבר שהיה רוצה בה, כך יעשה לחברו, ואם היה מנגד לזה לא יעשה לחבירו. ומכל מקום מי שאינו מקפיד על כבוד עצמו יש לו להקפיד על כבוד אחרים, כי בצלם אלקים עשה את האדם (בן עזאי). ואהבת ישראל היא היפוך שנאת ישראל ודוקא לרעך שהוא רעך במצות, וישראל כשר, אבל אם הוא רשע ואינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו שנאמר יראת ה' שנאת רע, ואומר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו ליי. ועיין לעיל (מצוה רל"ח) לא תשנא את אחיך בלבבך.

הבאת שלום. ובכלל המצוה הבאת שלום בין אדם לחבירו, ובין איש לאשתו, ומכריעו לכף זכות, פי' ורגיל לומר לא חטא זה אלא בודאי לטובה נתכוין, והוא שלא יהא אדם רשע, עיין רע"ב[ג].

גדול השלום. ומאד גדול השלום, ואמר רבי יוחנן בית שני נחרב מפני שנאת חנם, אף שהיו גדולים בתורה, וגמילות חסדים, ולא נתגלה קצם[ד]. ועדיין אנחנו בגלותינו בעונ"ה, ויה"ר שיגאלינו במהרה. ואפילו ישראל

רמג. א) ר"מ פ"ו מה' דעות ה"ג. ב) הגהות מיימוניות שם אות א'. ג) אבות פ"א מ"ה. ד) יומא מ' ע"ב.

חד הוא, ורעך נקרא הקב"ה, לכן ואהבת לרעך כמוך.

שבת ל"א, ר"מ פ"ו מדעות, סה"מ מ"ע י', סמ"ג עשין ט', סמ"ק סי' ח', יראים ל"ח.

מצוה רמד

לא תרביע כלאים (ל"ת קמ"ה)

הזהיר הקב"ה שלא להרביע שום בהמה חיה ועוף מין בשאינו מינו, שנאמר (ויקרא י"ט י"ט) בהמתך לא תרביע כלאים.

משרשי המצוה כי השם ברא המינים בעולם בכל בעלי הנפשות ובצמחים ובבעלי התנועה, ונתן בהם כח התולדות שיתקיימו המינים בהם לעד, ויפרו וירבו כל זמן שירצה הוא יתברך בקיום העולם. וצוה שיוציאו פירות למיניהם ולא ישתנו לעד לעולם. והמרכיב שני מינים משנה ומכחיש

משנה הלכות

עע"ז ח"ו ושלום ביניהם אין אומה שולטת בהם, ואם חלק לבם אז יאשמו (הושע)[ה]. וברכת כהנים חותמת בשלום, ועיין רש"י[ו] בחוקותי ונתתי שלום בארץ, הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

רמד) גדרי החיוב. המרביע שני מיני בהמות חיות או עופות בעדים ובהתראה חייב מלקות, ואינו חייב עד שיכניס כמכחול בשפופרת, העלה זה על זה בלבד, או שעוררם בקול, אינו לוקה אלא מכות מרדות[א]. ומותר להכניס ב' מיני בהמות לסהד אחד, ואם נדדקו זה לזה אין זקוק להפרישם[ב]. ואין חילוק בין טמאה לטהורה[ג]. ובת"כ[ד] אין לי אלא בהמתך על בהמתך, בהמתך על בהמת אחרים, בהמת אחרים על בהמתך, בהמת אחרים על בהמת אחרים מניין, ת"ל את חקותי תשמרו, בהמתך לא תרביע כלאים.

באיזה מינים נוהג. כל מיני בהמה או חיה, אף על פי שדומין זה לזה וגדלים זה עם זה ומתעברין זה מזה, הואיל והם ב' מינים אסורים משום כלאים, כיצד הזאב עם הכלב, וכלב כופרי (כלב קטן דומה לשועל) עם השועל, הצבאים עם העזים, הסוס עם הפרד, הפרד עם החמור, החמור עם הערוד, היעלים עם הרחלים, וכיוצא בהם[ה]. הרביע ב' מיני חיות שבים חייב[ו]. דגים א"א להרביע, ועיין ירושלמי כלאים פ"א, וב"ר פ"ז, ותוס' ב"ק נ"ה ע"א ד"ה המרביע[ז]. הנולדים מן הכלאים

ה) ב"ר פל"ח. ו) ויקרא כ"ו ו'. רמד. א) ר"מ פ"ט מה' כלאים ה"א יו"ד סי' רצ"ח ס"א ב'. ב) ר"מ שם ה"ב יו"ד שם ס"ג. ג) ש"ך שם ס"ק א' כ"מ שם ה"ח מנ"ח. ד) קדושים פ"ד. ה) ר"מ שם ה"ד יו"ד שם ס"ו. ו) ר"מ שם ה"א יו"ד שם ס"א. ז) מנ"ח.

במעשה בראשית, כאילו יחשוב שלא השלים הקב"ה בעולמו כל הצורך, ויחפוץ הוא לעזור בבריאתו של עולם ולהוסיף בו ברואים מה שלא ברא הקב"ה. וידוע דעל פי רוב לא יולידו מין משאינו מינו, ואפילו הקרובים בטבע שיולידו, לא יצליחו ויכרת זרעם, כהפרדות וכיוצא בהם כי הם לא יולידו. גם הנסיון לחכמי הטבע הוברר שכל המרכיב שני מיני זרעים, ואפילו דומים בטבעם, ברבות ההזרעה יתפרדו, וכל המין חוזר לקדמותו, וזה בדוק ומנוסה. וכגון המרכיב שני מיני קטניות גדולים וקטנים יתפרדו הקטנים מן הגדולים ויצמחו הללו לעצמן והללו לעצמן וכיוצא בזה, והוא מנפלאות הבורא, בינה זאת.

כלאים פ"ח ב"ק נ"ח ב"מ צ"א, ר"מ פ"ט מכלאים, סה"מ ל"ת ר"ח, סמ"ג לאוין רפ"א, יראים מצוה פ', יו"ד סי' רצ"ז.

מצוה רמה

דין כלאי זרעים (ל"ת קמ"ו)

הזהיר הקב"ה שלא לזרוע בארץ ישראל שני מיני זרעים בשדה ביחד, שנאמר (ויקרא י"ט י"ט) שדך לא תזרע כלאים.

משנה הלכות

לענין הרכבה תלוי בפלוגתא אי חוששין לזרע האב עיין יו"ד רצ"ז[ח] פרטי דינים. ומותר להושיב עוף טהור על ביצי עוף אחר[ט]. ועיין תוס' מכות' שאם הרביע שור של הקדש עם בהמה של חולין עובר משום כלאים, ועיין מנ"ח. כוי כלאים עם בהמה ועם חיה מפני שהוא ספק[י].

פרטי דינים. עבר והרכיב הגולדים מותרין לגדל ולקיים ומותרין באכילה ובהנאה כל זמן שהרכיב מטהורות, ואינם אסורים אלא מלהרביע[יא]. ובאמת למ"ד אין חוששין לזרע האב אפילו הרכיב עם אב טמא למה יהא אסור, ואין לי כעת פנאי להאריך בזה. ואסור לישראל לומר לעכו"ם להרביע בהמתו[יב]. ונוהג לאו זה בין בארץ ובין בחו"ל בזכרים ונקבות.

רמה) גדרי האיסור. הזורע בארץ ישראל שני מיני תבואה או שני מיני ירקות הראויין למאכל, כגון חטה ושעורה ופולין ועדשים ביחד חייב מלקות, ולדעת התוס' (שבת פ"ח ע"א ד"ה לא תשיג) עובר נמי משום לא תסיג גבול רעך, ואחד הזורע, או המנכש (פי' תולש

ח) סעיף ט'. ט) פתחי תשובה שם ס"ק א' כנה"ג. י) דף כ"ב ע"א ד"ה שהרי. יא) ר"מ שם ה"ה יו"ד שם ס"ח. יב) ר"מ שם ה"ג יו"ד שם ס"ה. יג) ר"מ שם ה"ב יו"ד שם ס"ד.

משרשי המצוה מה שנתבאר במצוה הקודמת, וידוע דאף כלאי זרעים ישתנו בטבעם גם בצורתם בהיותם יונקים זה מזה, ויהיה כל גרעין ממנו כאלו הורכב משני מינים ונשתנה טעמו. וכתיב עץ פרי, ודרשו ז"ל שיהא טעם עצו ופריו שוה, אם כן גם אטעם קפדה התורה שלא ישתנה מבריאותו, וכל שכן שישתנו גם בצורה, ועל ידי זה יחסר שלימותן ולא יצוה עליהן ברכת השם. גם כי יטריח למלאך הממונה על הצמחים לגדל זרע אשר לא נברא בששת ימי בראשית. ולא נברא המלאך לתשמיש זה, ונמצא משתמש בשרביטו של מלך. והנה המערב כלאים מכחיש ומערבב במעשה בראשית, ועיין ב"ד א"ד סימון אין לך עשב, וברמב"ן עה"ת.

כלאים פ"ח קדושין ל"ח, ר"מ פ"א מכלאים, סה"מ ל"ת רמ"ו, סמ"ג לאוין רע"ח, יו"ד רצ"ה רצ"ו רצ"ז, יראים קנ"ב.

משנה הלכות

עשבים רעים בתוך הטובים) או המחפה אותם בעפר בין בידו ובין ברגלו לוקה, ואחד הזורע בארץ או בעציץ נקוב, הזורע בעציץ שאינו נקוב מכין אותו מכת מרדות[א].

פרטי דינים. ואסור לזרוע כלאים לעכו"ם, לקח שדה מעכו"ם עם כלאים אסור לקיימן, ואם קיימן אינו לוקה דאין בו מעשה, ובחוץ לארץ מותר לזרוע כלאים[ב]. זרע שנתערב בו זרע אחר ממעט ממין אחד עד שיהא פחות מאחד מכ"ד בו וזורע[ג], ובלבד שלא יהא ניחא ליה שיצמח אותו המין המועט, ואם ניחא ליה בשניהם אפילו חטה אחת אסורה[ד].

כלאי האילן. כלאי אילנות כגון שהרכיב יחור של תפוח עם אתרוג וכיוצא בהן, הם בכלל הלאו[ה]. ומותר לזרוע זרע אילן עם זרעים חוץ מן הכרם[ו], כמו שאפרש במצוה תק"נ בס"ד. כללים. וזרעים אלו, אע"פ שיש מלקות בכל אלו, מותרין באכילה שלא נאסר אלא זריעתן בלבד[ז]. שיעור הרחקה בין שני מיני זרעים הוא טפח ומחצה[ח]. ונוהג בזכרים ונקבות בארץ ישראל. וכלאי האילנות נוהג גם בחוץ לארץ[ט]. ואסור לומר לעכו"ם שירכיב לו אילן[י].

התראת ספק מחשש שמא הפקיר שדהו. ובציונים לתורה כלל ג' ובס' חמדת ישראל הקשו, לפי המבואר דאיסור זריעת כלאים ליכא אלא בשדה שלו, א"כ איך משכחת לה מלקות, הא הוי התראת ספק שמא

רמה. א) ר"מ פ"א מה' כלאים ה"א ב' יו"ד סי' רצ"ז ס"א. ב) ר"מ שם ה"ג יו"ד שם ס"ב. ג) ר"מ שם פ"ב ה"א יו"ד שם ס"ה. ד) ט"ז שם ס"ק ג'. ה) ר"מ שם פ"א ה"ה יו"ד סי' רצ"ה ס"א. ו) ר"מ שם ה"ו יו"ד שם ס"ב. ז) ר"מ שם ה"ז יו"ד שם ס"ז. ח) ר"מ שם פ"ד הי"ב יו"ד סי' רצ"ז סעי' ל"ז. ט) ר"מ שם פ"א ה"ה יו"ד סי' רצ"ה ס"א. י) ר"מ שם ה"ו יו"ד שם ס"ב.

מצוה רמו

דיני ערלה (ל"ת קמ"ז)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול פירות ערלה, כלומר כל שלש שנים הראשונים לנטיעת האילן, שנאמר (ויקרא י"ט כ"ג) שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל.

משרשי המצוה כי הפרי בתוך ג' שנים מזיק מאד לגוף מפני שיש בה ליחות מושפע מכח יניקת הארץ, שעדיין לא עבר עליה זמן שיתחמם בכח השמש, ועל כן הפרי כולן עפריי ומימי, תגבר עליו הליחה מאד ותזיק האוכלו. ובתנחומא ונטעת וערלתם, הכתוב מדבר בתינוק, שלש שנים יהיה לכם ערלים שאינו יכול לדבר, ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש, שאביו מקדישו לתורה וכו', ובשנה החמישית תאכלו את פריו משעה

משנה הלכות

הפקיר שדהו ולא הוה שלו, ובחידושי ישבתי דכיון דצריך לומר אעפ"כ בשעת התראה, ועובר בתוך כדי דבור, א"כ מוקמינן ליה אחזקתו דלא הפקיר, ועכ"פ העדים היו שם ולא שמעו שהפקיר, ועיין פנ"י גיטין י"ז, ומהרש"א גיטין ל"ג, ושו"ת בית שערים לזקני יו"ד סי' ק"ח. ועיין עוד תוס' יבמות פ"ג ע"ב ד"ה אין אדם, ובתוס' ב"ב דף ג' ע"ב ד"ה נתייאש, ושו"ת שאג"א סי' ע"ז, ובספרי שו"ת משנה הלכות ח"ג סס' קפ"ה הארכתי בס"ד.

רמו) גדרי האיסור. כל אילן העושה פרי מאכל אדם שלש שנים הראשונים לנטיעתו נקרא ערלה, ואסורים באכילה ובהנאה[א]. קליפות הפרי, והגרעינים, והנץ שלהם, והפגים והתמרים שאינם מתבשלים, חייבים בערלה[ב]. אחד הנוטע, ואחד המבריך, (כלומר שעושה גומא אצל האילן ומשפיל אחד מענפי האילן ומכסהו בעפר, ונעשה אילן בפני עצמו ואח"כ חותכו) ואחד המרכיב יחור באילן, כולם חייבים בערלה, ומבריך נתחייב משעה שחתכו מצד עיקר האילן[ג].

חוץ לארץ ושל עכו"ם. נטיעות חו"ל חייבין בערלה כנטיעות א"י[ד]. ספק ערלה בארץ ישראל אסור ובחו"ל מותר[ה] (הלכה למ"מ). מבריך ומרכיב אינו נוהג בו ערלה בחו"ל[ו]. נטיעות עכו"ם חייבים בערלה[ז].

רמו. א) ר"מ הל' מאכ"א פ"י ה"ט יו"ד סי' רצ"ד ס"א. ב) ר"מ פ"ט מה' מעשר שני הי"ג יו"ד שם. ג) ר"מ שם פ"י הי"א י"ד יו"ד שם סט"ז. ד) ר"מ הל' מאכ"א שם ה"י יו"ד שם ס"ח. ה) ר"מ שם הי"א שם ס"ט. ו) יו"ד שם סי"ז. ז) ר"מ הל' מע"ש שם ה"ט יו"ד שם ס"ח.

שהוא מחויב לקרות בתורה, מכאן ואילך להוסיף לכם תבואתו. מכאן שנו רבותינו בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה וכו'.

ערלה פ"א ר"ה ב' קדושין ל"ח ב"ב כ"ד, ר"מ פ"י ממאכלות אסורות ופ"י ממעשר שני, סה"מ ל"ת קצ"ב, סמ"ג לאוין קמ"ז, סמ"ק רפ"ז, יראים קפ"ד, יו"ד רצ"ד.

מצוה רמז

דין נטע רבעי (מ"ע ק')

צוה הקב"ה להיות כל פירות היוצאין באילן בשנה הרביעית לנטיעתו קדש, ויאכלום הבעלים כמו מעשר שני

משנה הלכות

הפטורים. אילן של הפקר פטור מן הערלה[ח]. הנוטע למצוה חייב בערלה[ט]. הקדיש ואחר כך נטע, פטור מן הערלה, נטע ואח"כ הקדיש חייב בערלה' (ירושלמי)[י]. הנוטע לעשות סייג, ולקורות, פטור מן הערלה, חזר וחישב עליו למאכל נתחייב[יב].

חישוב השנים. נטע אילן קודם ט"ז באב, כיון שהגיע ר"ח תשרי עלתה לו שנה אחת ומונה עוד שתי שנים ועלתה לו, נטע ביום ט"ז ואילך, מונה מר"ח תשרי הבא ג' שנים שלמות[יג].

היא מהנשרפין. וערלה הוא מהנשרפים, כמבואר במס' תמורה[יד], וברש"י[טו] ותוס'[טז] שם, וברמב"ם פט"ז ממ"א[יז], וכתותי מכתת שיעורי' היכי דבעי שיעור דרך גידול[יח]. ודע דהח"ס או"ח סי' ק"פ, ויו"ד סי' רפ"ו, מסתפק אי ערלה הוה מהנשרפין, וכתב שלא מצא דין זה מפורש ברמב"ם. וצע"ג שמפורש דבר זה ברמב"ם פט"ז ממאכלות אסורות הכ"ז, גם בגליון הש"ס שלהי תמורה לא ציינו המראי מקומות בדברי הרמב"ם הנ"ל, וכבר ציינתי כן בגליון הש"ס שלי על הגמרא דאשתמיטתיה מינייהו דהצדיקים האחרונים ז"ל דברי הרמב"ם הנ"ל. ועיין מנחת קנאות סוטה כ"ה, ובית מאיר אה"ע סי' א', ובהגהות ברוך טעם שם, ובחידושי הארכתי ועיין עוד ספרי שו"ת (ח"ג סי' ק"ס). ונוהג בזכרים ונקבות ולוקין אלאו זה.

רמז) גדרי המצוה. קיום המצוה. פירות היוצאין מהאילן בשנה הרביעית לנטיעתו, לאחר שנתבשלו, הבעלים נוטלים אותן לירושלים ואוכלין אותן שם בקדושת מעשר שני[א], וקורין עליו את ההלל ואסור לאונן[ב], וזהו נקרא נטע רבעי.

ח) ר"מ שם ה"ו יו"ד שם סכ"ז. ט) ר"מ שם ה"ז יו"ד שם סכ"ד. י) ר"מ שם. יא) ערלה פ"א ה"ג. יב) ר"מ פ"י ה"ב יו"ד שם סכ"ג. יג) ר"מ שם פ"ט הי"א י"ב יו"ד שם ס"ד. יד) דף ל"ג ע"ב. טו. ד"ה כלאי הכרם. טז) ד"ה אלו הן הנשרפין. יז) הכ"ז. יח) תוס' סוכה ל"ח ע"א ד"ה לפי שאין בה היתר אכילה. רמז. א) ר"מ פ"ט מה' מעשר שני ה"א יו"ד סי' רצ"ד ס"ו. ב) ירושלמי מע"ש פ"ה ה"ב, ועי' מנ"ח.

בירושלים, שנאמר (ויקרא י"ט כ"ד) ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים לה'.

משרשי המצוה שרצה הא-ל ב"ה להיותו האדם מתעודד להלל השי"ת בתחלת מבחר פירותיו, כדי שינוח עליו נועם השי"ת לברכתו ויתברכו פירותיו. ועוד יש תועלת לאדם להיותו מצווה לאכול במקום ההוא מקצת פירותיו, כגון אלו ומעשר שני ומעשר בהמה, כי מתוך כך יקבע מושבו, או מושב קצת מבניו עכ"פ, באותו המקום (ירושלים) ללמוד תורה כל ימיו, כי שם מורי התורה ועיקר החכמה. ועד"ה כי כל שלשה שנים הראשונים הוא כעין ערל, וטומאה קשורה בו, וברביעית סרה מעליו הטומאה וחלה הקדושה ולכן קודש הלולים. ועיין אוה"ח עה"ת.

מס' מעשר שני פ"ח קדושין נ"ד ברכות ל"ח ר"ה דף ב', ר"מ פ"ט ממעשר שני, סה"מ מ"ע קי"ם, סמ"ג עשין קל"ז, סמ"ק ר"נ, יו"ד רצ"ד.

משנה הלכות

פדיונו. והרוצה לפדותם פודה כמעשר שני, הפודהו לעצמו מוסיף חומש, והכסף מעלה לירושלים, ואין פודין אותן עד שיגיעו לעונת המעשר, ואין פודין אותו במחובר[ג]. ובזמן הזה פודין אותו אפילו על שוה פרוטה, ואומר פירות הללו יהיו מחוללין על כסף זה, ומברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון רבעי, ושוחק הפרוטה וזורקה לים או לשאר מקום האבד שלא יהנו בה[ד].

פירות החייבים. עכו"ם שמכר פירות ואמר של ערלה או של נטע רבעי הן אינו נאמן[ה], ואם ידענו בו שאין לו פירות אחרים אסורים[ו]. פירות רבעי פטורין מלקט שכחה ופרט ועוללות[ז]. י"א[ח] דבחוץ לארץ אינו נוהג דין נטע רבעי אלא כרם רבעי[ט], וי"א דאפילו כרם רבעי אינו נוהג, וי"א דאף נטע רבעי נוהג[י], הלכך בין כרם רבעי ובין נטע רבעי יש לפדות בלא ברכה[יא]. ובארץ ישראל ג"כ נחלקו הפוסקים בזמן הזה אי הוה מן התורה או דרבנן[יב]. הנוטע כרם להקדש פטור מן הערלה ומן הרבעי ומן העוללות, וחייב בשביעית, ויש לו ביעור, כלומר שמבערין מן הבית בשנה הרביעית והשביעית בשמיטה כשהמעשרות מתבערין כמעשר שני. (ירושלמי ר"מ)[יג]. ונוהג בזכרים ונקבות.

ג) ר"מ שם ה"ב. ד) ר"מ הל' מאכ"א פ"י הי"ז יו"ד שם. ה) יו"ד שם סכ"ה. ו) עי' ט"ז שם ס"ק כ"ט. ז) ר"מ הל' מע"ש פ"ט ה"ה. ח) ר"מ פ"י מה' מאכ"א הט"ו יו"ד שם ס"ז. ט) יו"ד שם בהגה. י) יו"ד שם. יא) ש"ך שם ס"ק י"ז. יב) עי' חינוך. יג. ר"מ הל' מע"ש פי"א ה"ח.

מצוה רמח

לא תאכלו על הדם (ל"ת קמ"ח)

הזהיר הקב"ה שלא להרבות באכילה ושתיה המביאה לשפוך דם כבן סורר ומורה, שנאמר (ויקרא י"ט כ"ו) לא תאכלו על הדם.

משרשי המצוה לפי שרוב חטאות האדם יעשה בסיבת ריבוי אכילה ושתיה, וכתיב וישמן ישורון ויבעט, שמנת עבית כשית ויטוש וגו'. וכתוב צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר. ואמרו ז"ל בן סורר ומורה על שם סופו נדון, כי יבקש את לימודו ולא ימצא, וישב בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות והורגם, ימות זכאי ואל ימות חייב. וריבוי האכילה שהתאותה חוה לאכילת העץ הדעת גרמה מיתה לעולם עד ביאת משיח צדקינו ובלע המות לנצח. ודרך כלל אמרו מילי כריסי זיני בושי, פי' מילוי הכרס יביא בני אדם לעשות חטאים רעים. ועל כן תמנענו תורתינו השלמה לטובתינו מהרבות

משנה הלכות

רמח) בן סורר ומורה. האוכל ושותה הרבה המביאה לידי שפיכת דמים, (והוא בן סורר ומורה), והתרו בו פעם ראשונה מלקין אותו, חזר ואכל והתרו בו סוקלין אותו[א]. אינו חייב עד שיגנוב משל אביו, ויקנה בשר בזול, משקל חמשים דינרין, ויקנה יין בזול חצי לוג או יותר ויאכל וישתה חוץ מרשות אביו בחבורת רקים ופוחזין, ושיאכל הבשר נא (כלומר לא מבושל ולא צלי כל צרכו) כדרך הגנבים, וישתה יין מזוג כדרך הגרגרנים, אכל אכילה של מצוה פטור[ב]. אכל כל מאכל ולא אכל בשר, שתה כל משקין ולא שתה יין, פטור[ג]. אכל אכילת איסור כגון בשר טרפה ויין נסך פטור[ד]. ואינו חייב אלא כשהוא שלש עשרה שנה ויום אחד, והביא שתי שערות עד שיקיף השיער כל הגיד[ה]. ואינו חייב עד שיביאוהו אביו ואמו לב"ד, ואם מחלו לו פטור[ו]. היה אחד מאבותיו גידם או אלם או סומא או חרש פטור, שנאמר ותפשו בו אביו ואמו וגו'[ז]. ועיין עוד פרטי דינים ברמב"ם פ"ז מהל' ממרים. הכלל שעל ריבוי אכילה נסקל. שאר איסורים. ובכלל זה הלאו אזהרה לאוכל מבהמה קודם שתצא נפשה[ח]. וכן בכלל הלאו שלא לאכול קדשים קודם זריקת הדם[ט]. ושאין מברין על הרוגי בית דין, ושהסנהדרין שהרגו הנפש אין טועמין כלום כל אותו

רמח. א) ר"מ פ"ז מה' ממרים ה"א וע"י חינוך. ב) ר"מ שם ה"ב. ג) ר"מ שם ה"ב. ד) שם ה"ב. ה) שם ה"ה. ו) שם ה"ז ח'. ז) שם ה"י. ח) ר"מ הל' שחיטה פ"א ה"ב. ט) חינוך וע"י ר"מ הל' מעשה"ק פי"א ה"ד וע"י מנ"ח.

באכילה ושתיה יותר מדאי, פן יתגבר החומר על הנפש ויאבד אותה לגמרי, ולהרחיק הענין הזהירנו בעונש מיתה.

סנהדרין ס"ג ברכות דף י', ר"מ ממרים, סה"מ ל"ת קצ"ה, סמ"ג לאוין ר"כ.

מצוה רמט

לא תנחשו (ל"ת קמ"ט)

הזהיר הקב"ה שלא נלך אחר נחשים (פי' האומר פתו נפלה מפיו, צבי הפסיקו בדרך וכיוצא בו), שנאמר (ויקרא י"ט כ"ו) לא תנחשו.

משרשי המצוה כי ראוי לנו להאמין כי כל מצעדי גבר מה' כוננו והוא ית"ש משגיח על כל מפעלנו, עד שאמרו אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה. והיוצא לקראת נחשים אומר שכל אשר יקרהו הוא דבר מקרה, לא בהשגחה מאתו יתברך, ונמצא כופר גמור, ויוצא בכך מכל עקרי הדת. וכבר יסד הרמב"ם ז"ל בי"ג עקרים אני מאמין באמונה שלמה שהבורא ית"ש הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה עושה ויעשה לכל המעשים, ואין

משנה הלכות

היום'. ושאסור לאכול קודם התפלה[א], ודרשו ז"ל[ב] לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. ואזהרה לבן סורר ומורה, ולא הוה לאו שבכללות לענין בן סורר ומורה, לפי שענשו מפורש בפ' כי תצא[ג]. ואינו נוהג אלא בזכרים[ד].

רמט) גדרי האיסור. איזהו נחש, האומר נפלה פתו מפיו כך וכך יארע, מקלו נפל מידו, בנו קורא לו מאחריו, צבי הפסיקו בדרך, עורב קורא לו, חתול שחור הפסיקו, המאמין בכל אלו הרי זה נחש[א].

שאר מעשים שבכלל האיסור. אין שואלין בחוזים וכוכבים ובגורלות[ב], והרמב"ן[ג] כתב שאצטגנינות אינו בכלל ניחוש. המכיר בצפצוף עופות אין זה בכלל ניחוש[ד]. האומר שחוט תרנגול זה שקרא כעורב חייב, ובס"ח כתב שתרנגולת שקרא כתרנגול צריך לשחטה ולא יאמר שבשביל זה שוחטה, דאל"כ אסור משום ניחוש[ה]. וכן המשים לעצמו סימנים וסומך עליהם מעשיו אם לעשות או לא, אסור[ו]. האומר לא תתחיל לגבות ממני, שחרית הוא, מוצ"ש הוא,

י) ר"מ הל' סנהדרין פי"ג ה"ד. יא) ר"מ הל' תפלה פ"י ה"ד או"ח סי' פ"ט ס"ג, ועי' מנ"ח. יב) ברכות דף ז'.
יג) סה"מ והובא בחינוך. יד) חינוך. רמט. א) ר"מ פי"א מה' ע"ז ה"ד יו"ד סי' קע"ט ס"ג חינוך. ב) ר"מ שם ה"ט יו"ד שם ס"א, ועיי"ש. ג) דברים י"ח ט'. ד) רמב"ן שם, ועיין ר"מ שם ה"ד. ה) יו"ד שם ס"ג בהגה.
ו) ר"מ שם ה"ד.

דבר נעשה במקרה. והרמ"ה כתב כי העובר על מצוה זו הנחש יהיה לבושו.

מנחדרין פ"ח שבת פ"ז חולין צ"ח, ר"מ פי"א מע"ז, סה"מ ל"ת ל"ג, סמ"ג לאוין נ"א, סמ"ק קל"ז, יראים פ"ם, יו"ד קע"ם.

מצוה רנ

לא תעוננו (ל"ת ק"נ)

הזהיר הקב"ה שלא לעונן (פי' לקבוע עתים ולומר שעה פלוני טובה לעשות בה פעולה פלונית וכיוצא בה), שנאמר (ויקרא י"ט כ"ו) לא תעוננו.

משרשי המצוה מה שמבואר בלאו דמנחש. ועוד יש בזה כי מסיר בטחונו מיוצר כל ברוך הוא, ואומר זה המסתכל בעוננים, ועושה אחיות עינים שיעשה מעשיו בשעות

משנה הלכות

ראש חדש הוא, ואיני רוצה שיתחיל עסקי בנתינת דבר מתחת ידי, כל אלו וכיוצא בהם אסורים משום נחש[ז].

דברים המותרים. ומיהו יש אומרים[ח] דבלי אמירה, אלא שאינו נותן לו ומתכוין בשביל זה אינו אסור. בית, תנוק, ואשה, אף על פי שאין ניחוש יש סימן, כלומר בנה בית חדש, נולד לו ילד, נשא אשה, יש סימן, אם מצליח בסחורה ראשונה אחר אלו סימן הוא שהולך ומצליח, ואם לאו אל ירגיל עצמו יותר מדאי שמא לא יצליח והוא דאיתחזק תלתא זימנא, שהצליח או לא הצליח, ודבר זה מותר[ט] (גמרא).

שאר פרטי דינים. ואיתא בספר חסידים סי' ר"ה שימנע משאלת חלום אפילו בפקוח נפש. ואסור לומר על דרך בדיחותא כך נאמר לי בנבואה, או כך בא עלי בחלום, כי הוא בכלל אך הנביא אשר יזיד לדבר בשמי, עיין ברכ"ת יו"ד סי' קע"ט סק"ב. אבל מותר לומר לתנוק פסוק לי פסוקך, ואפילו לעשות מעשה ולסמוך עליו לעתיד, כי אינו מצד הנחש אלא מין נבואה קטנה[י]. ועיין שו"ת בי"ש לזקיני יו"ד סי' רל"ח דהנותן סימן לעצמו בדבר מה לטובה אין זה ניחוש אלא סימן טוב שיבא לו ממנו ית"ש, אבל סימן לרע ח"ו הרי זה ניחוש, והוא מדברי מהרש"א ח"א הוריות י"ב, ע"ש מה שהאריך הרבה דלרע אפשר שישתנה ברחמי שמים, ולטובה מותר לעשות סימן. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליהם בעדים ובהתראה לוקה, ויש בו עוד חוץ מלאו זה משום ובחוקותיהם לא תלכו, ועשה דתמים תהיה.

רנ) גדרי האיסור. איזהו מעונן, האומר שעה פלונית יפה

ז) יו"ד שם ס"נ. ח) עי' פתחי תשובה סק"נ. ט) יו"ד שם ס"ד וכתנה ועי' ר"מ שם ה"ד. י) ר"מ שם ה"ד יו"ד שם בתנ"ת.

ובזמנים ידועים. וזה הכל בכלל לא תעוננו, כי יש ברצון יוצר יתברך להטיב או להרע לפי פעליו, והוא המפעיל כפי רצונו, ולא בחיוב השעות והזמנים, וכמו שכתוב בידך עתותי. עוד הפסד גדול נמצא במעונן שישיבו אצל ההמון והנשים והקטנים דברים הנמנעים ובלתי אפשרים על פי הטבע, יחזרו להיותם נמצאים ואפשרים, ועל ידי זה יצאו ח"ו לכפור בעיקר, והכן זה.

מנהדרין פ"ה, ר"מ פי"א מע"ז, סה"מ ל"ת ל"ב, סמ"ג לאוין נ"ג, סמ"ק סי' קל"ז, יו"ד סי' קע"ט, יראים פ"ט.

משנה הלכות

לצאת, ושעה פלונית רעה לצאת[א], שואלין ממנו פרעון חוב, אומר שחרית הוא, מוצ"ש הוא, ראש חודש הוא, ומי שמתחיל בזמן הזה כך יהיה כל השבוע, או כל החודש[ב].

דברים המותרים. ובס' מילי דחסידותא מלמד זכות על האומרים במוצש"ק שאין רוצין להקיף. ומה שנהגו להתחיל המסכתות בראש חודש זהו כדי להמתין על הבחורים הבאים מחוץ לעיר, וגם לסימן טוב[ג] (סמ"ק).

אחיזת עינים. ובכלל הלאו הזה האוחז העינים, ואסור לשאול לגוי העונן והמנחש, (ועיין בפ"ת ס"ק ב' שמביא בשם משכנ"י שזה תלוי במחלוקת תנאים אי ב"נ מצווה על הכישוף), והאוחז עינים הוא המראה לבני אדם שעשה מעשה, והוא לא עשה, כגון מראה אש גדולה והוא לא היה, וכיוצא בזה באחיזת עינים, העושה שום מעשה לאחיזת עינים לוקה[ד]. ואחיזת עינים שאינו על ידי כישוף אלא ע"י תחבולות וקלות התנועה ביד, גם כן אסור[ה], ומזה נראה דאסור לעשות (היפנאטיזירען בלעז) מה שעושין הרופאים הנקראים פסיכיאטארן. ועיין סוף ראשית חכמה שער ד' שחשב הרבה דברים אסורים משום דרכי אמורי.

שאר דברים המותרים. עיירות שאין קונין בהן מטאטאות שמכבדין בהן הבית כל חדש ניסן, מפני שניסן רומז לגאולה ולטובה, והמכבדות להיפוך ח"ו, וכן שאין קונים אליה לר"ה מפני שהוא זנב מותר, ועל דרך שאוכלין דברים מתוקין שהוא רק לסימנא טבא. ונהגו שאין מתחילין דברים בב"ד ודוקא לדבר הרשות, אבל לקדושה אדרבה ב"ד קודש ילבש, ואין נושאין נשים אלא כמלוי הלבנה[ו]. ונוהג בכל מקום, ובכל זמן, בזכרים ונקבות, והעובר עליו בעדים ובהתראה לוקה, ויש עוד משום ובחוקותיהם לא תלכו, ועשה דתמים תהיה.

רנ. א) ר"מ פי"א מה' ע"ז ה"ה. ב) יו"ד סי' קע"ט ס"ב. ג) יו"ד שם ס"ב בהגה. ד) ר"מ שם ה"ט יו"ד שב סט"ו. ה) ש"ך שם ס"ק י"ז טו"ז ס"ק י'. ו) יו"ד שם ס"ב.

מצוה רנא

לא תקיפו פאת ראשכם (ל"ת קנ"א)

הזהיר הקב"ה שלא לגלח שערות ראשו ולהשוות לאחורי אזניו ופדחתו, שנאמר (ויקרא י"ט כ"ז) לא תקיפו פאת ראשכם.

משרשי המצוה להרחיק מע"ז ומשמשיה ועובדיה, וכל הנעשה בשבילה, ולא ללכת בחקותיהם, וזה מנהג הכומרים להקיף פאת ראשם. ובאה האזהרה מפורשת בדבר שיעשה לה בני אדם בגופותם מפני שהוא למזכרת עון תמיד אחר שהוא דבר קבוע בגוף, ומפני שזה מעיקרי טעם המצוה. ביארו ז"ל כי הקפת כל הראש גם כן בכלל הלאו, שלא תאמר שתכלית מה שנאסר הוא כדי שלא נדמה להם והם לא יגלחו כל הראש,

משנה הלכות

רנא) גדרי החיוב. המגלח ראשו, או משני צדעיו אילך ואילך לאחורי אזנו ופדחתו, חייב שתים, אחת מכאן ואחת מכאן. ואחד המגלח, ואחד המתגלח, חייב מלקות, והוא כשמסייע להמגלח. ואם לא סייעו עובר ואינו לוקה, משום דאין בו מעשה[א].

ועיין משנה הלכות נזיר (סי' י"ג).

קטן ואשה. המקיף את הקטן חייב[ב]. ואשה שהקיפה פטורה[ג], ונחלקו הפוסקים אי פטורה ומותר או אסור מדרבנן, עיין מש"כ משנה הלכות נזיר סי' ט"ז. ודעת רבינו בה"ג, והרמב"ם[ד], ועוד פוסקים, דדוקא בתער חייב, והרא"ש ועוד ראשונים ס"ל דאפילו במספרים כעין תער אסור, ועיין יו"ד[ה] שהביא ב' הדעות, ובדאורייתא אזלינן לחומרא. ועיין ספרי הנ"ל (סי' יו"ד). אשה לעצמה אינה בבל תקיף[ו].

השיעור. ולא נתנו חכמים שיעור לפאה, והרמב"ם[ז] כתב שאין מניחין פחות ממ' שערות, ויש בדבריו חלופי גירסאות[ח], ועיין ש"ע כל רוחב מכנגד שיער פדחת עד למטה מאוזן[ט].

עבדים נכללו בכלל הלאו[י].

שאר פרטים. טומטום ואנדרוגינוס אסורים מספק[יא]. ואין לתלוש שערות מפאות[יב], ולשרוק במסרק אם אין כוונתו לתלוש השערות מותר, ועיין גליון הש"ס שבועות דף ב' ע"ב בתוס' שם, ובשו"ת ח"ס יו"ד סי' קל"ט, וסי' ק"מ[יג], ומהר"ם שי"ק יו"ד קע"ב. אבל בהלק"ט ח"ב סי' רנ"ח נראה לאסור ע"ש. ועיין נזיר דף מ"ב ע"א

רנא. א) ר"מ פי"ב מה' ע"ז ה"א יו"ד סי' קפ"א ס"ב ד'. ב) ר"מ שם יו"ד שם ס"ה. ג) ר"מ שם ה"ב יו"ד שם ס"ו. ד) שם ה"ו. ה) שם ס"ג. ו) ר"מ שם ה"ב ה' יו"ד שם ס"ו. ז) שם ה"ו. ח) כ"מ שם. ט) יו"ד שם ס"ט וע' שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' קכ"ב. י) ר"מ שם ה"ב יו"ד שם ס"ו וע' שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' קנ"א. יא) ר"מ שם ה"ד יו"ד שם ס"ו ה'. יב) מנ"ה. יג) פתחי תשובה ס"ק נ'.

למדינו שהמקיף כל הראש בכלל האיסור. ובגמ' מחלוקת אי הקפת כל הראש שמה הקפה, וקיי"ל שמה הקפה.

נזיר נ"ו קדושין ל"ה מכות כ', ר"מ פי"ב מע"ז, סה"מ ל"ת מ"ב מ"ג, סמ"ג לאוין נ"ז נ"ח, יו"ד קפ"א, סמ"ק סי' ע' ע"א, יראים צ"ג צ"ד.

מצוה רנב

לא תשחית פאת זקנך (ל"ת קנ"ב)

הזהיר הקב"ה שלא להשחית שער זקנו במקומות הידועים בתער, שנאמר (ויקרא י"ט כ"ז) לא תשחית פאת זקנך. משרשי המצוה כי הקב"ה סימן במין הזכר בזקנו להבדילו ממין הנקבה, והמגלחו מבטל הסימן ועושה היפוך כוונת השם ב"ה בזה, כמו שזורע כלאים ובכל מעשה בראשית כתיב בהם למינהו. גם כי שערות הזקן לנוי האדם נבראו (עיין אבן עזרא קדושים, וכלל הראש וצ"ע). ועוד כדי להרחיק ממנו ולהשכיח מבין עינינו כל ענין ע"ז וכל הנעשה בשבילה, וגם זה

משנה הלכות

במשנה כל הסורק להסיר נימין מדולדלות מתכוין, וצ"ע. הרופאים שאמרו לגלח בתער אם אין סכנה אסור לגלח, ואם יש סכנת אבר אחד עיין יו"ד סי' קנ"ה ובפת"ש ס"ק ז'. ואסור לחנוני ישראל למכור תערי גלוח לקונים ישראלים שחשודים להשחית פאת ראשם וזקנם. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ולא בנקבות.

רנב) גדרי החיובים ומקום הפאות. פאות הזקן חמש הן, והנוטלן בתער לוקה על כל פאה ופאה, ואם נטלן כאחת לוקה חמש[א]. וכתבו הפוסקים דאם הוא מנהג הגויים עובר ג"כ משום ובחוקותיהם לא תלכו, ועובר ג"כ משום לא ילבש גבר[ב]. ונחלקו הפוסקים איה מקום החמש פאות בדיוק, ולפיכך אין להעביר תער על כל זקנו, ואפילו תחת הגרון[ג].

איזה גילוח אסור. ואינו חייב אלא בתער[ד]. המגלח במספרים כעין תער נחלקו הפוסקים אם הוא בכלל האיסור[ה]. המגלח במספרים שלא כעין תער, או משיר שערו בסם אינו בכלל הלאו[ו]. המלקט ברהיטני ובמלקט פטור.

שאר פרטים. השפה אינו בכלל זקן, ומ"מ לא נהגו ישראל להשחיתו אלא לגלח קצתו במספרים שלא יעכב האכילה[ז] (ב"י ועיין טו"ז)[ח]. אשה מותרת להשחית זקנה אם יש לה, השחיתה זקן איש פטורה ואסורה[ט]. אסור להשחית הזקן ע"י גוי ואם סייע

רנב. א) ר"מ פי"ב מה' ע"ז ה"ז יו"ד סי' קפ"א סעי' י"א. ב) שו"ת צמח צדק יו"ד סי' צ"ג. ג) יו"ד שם ובהגה. ד) ר"מ שם ה"ז יו"ד שם ס"י. ה) הינוך כ"מ שם מנ"ח. ו) פ"ת ס"ק ה'. ז) ר"מ שם ה"ח. ח) סק"ג. ט) ר"מ שם ה"ז יו"ד שם סעי' י"ב וש"ך שם ס"ק ה'.

מנהג הכומרים העובדים לה. ועד"ה שערות האדם רומזין לכחות אלקיות שיונקות ממדת החסד, ויש ממדת הדין, ואסרו השי"ת שמו להשחית אותן ממדת החסד, והזהיר שלא לעבור על מצוה זו יהיה מושפע תמיד ממדת החסד כד"א חסדי מאתך לא ימוש.

מראה המקומות עיין מצוה רנ"א.

מצוה רנג

כתובת קעקע (ל"ת קנ"ג)

הזהיר הקב"ה שלא לכתוב בבשרינו כתובת קעקע, שנאמר (ויקרא י"ט כ"ח) וכתובת קעקע לא תתנו בבשרכם. משרשי המצוה שהיה מנהג כומרי ע"ז ועובדיה לרשום שם

משנה הלכות

בהשחתה לוקה, ואם לא סייע עובר בלאו ואינו לוקה שאין בו מעשה', ועיין משנה הלכות נזיר (סי' י"א י"ב י"ז)[א] בירור הלכות אלו בס"ד. עבדים בכלל הלאו[ב], טומטום ואנדרוגינוס אסורים מספק[ג].

שאר שערות הגוף. ואסור להעביר שער בית השחי ובית הערוה[ד].

ובשער של כל הגוף נחלקו הפוסקים אי מותר להעביר בתער, עיין יו"ד הנ"ל[ט].

ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזכרים.

רנג) גדרי האיסור. כתובת קעקע, הוא שישרוט על בשרו בכל מקום שהוא בגופו, וימלא מקום השריטה תחת העור בכחול או דיו או שאר צבעונים הרושמים[א], או שכותב תחלה על בשרו בצבע ואחר כך מקעקע הבשר במחט, או כיוצא בזה, עד שיכנס הצבע בין העור לבשר[ב], והעושה כן עובר בלאו זה, ובעדים ובהתראה לוקה. והכותב לאו דוקא כותב אותיות, אלא כשעושה רשימה בעלמא נמי חייב, כן הוא דעת הר"ש משאנ"ץ פ' קדושים על הספרא ועוד קצת פוסקים. ודעת הרמב"ם והחינוך ועוד דבעי עכ"פ כתיבת אות אחת, ודעת המנ"ח דלרמב"ם לא צריך אות, ועיין שו"ת מעיל צדקה סי' ל"א ובפת"ש יו"ד סי' ק"פ[ג], וברית משה על הסמ"ג.

ע"י אחרים. רשמו בו אחרים עובר בלאו ואינו לוקה כיון שלא עשה מעשה, אלא אם כן סייע[ד], ואסור לומר לגוי לכתוב על בשרו[ה].

כותב בלא קעקע. הכותב על בשרו ועל גופו ולא קעקע, אלא רשם בדיו או בכל דבר העושה רושם, נחלקו האחרונים[ו] אי יש בו איסור דרבנן, והעולם אינם נזהרים בזה. וקצת יש

ז) עי' מנ"ח מצוה רנ"א ורנ"ב. יא) ובשו"ת משנה הלכות ח"ו סי' ק"נ. יב) ר"מ שם ה"ב. יג) ר"מ שם ה"ד.
יד) ר"מ שם ה"ט יו"ד סי' קפ"ב ס"א. טו) ס"ב. רנג. א) ר"מ פ"ב מה' עכו"ם הי"א יו"ד סי' ק"פ ס"א.
ב) ש"ך שם סק"א. ג) ס"ק א'. ד) ר"מ שם. ה) מנ"ח. ו) עי' מנ"ח.

ע"ז על בשרם באופן שלא ימחה כלל, לפרסם שהם נמכרים ומורשים לעבודתם, לקיים ותהי עונותם על עצמותם קעקע. והעושה כן מושך עליו כח הטומאה וסותר הטהרה, והרי הוא בכלל עכו"ם, ומת בלא תשובה, וסופו להיות כומר לע"ז מדה כנגד מדה (רדב"ז). גם כי אין ראוי לאדם לחבול בגופו ולקלקל צורתו אשר צר בו יוצר כל, דוגמת שלשלת הקדושה כי בצלם אלקים עשה וגו', החובל בעצמו כאלו הוא פוגם למעלה. וטעם חיוב השורט על המת כי מראה בעצמו כבועט בהקב"ה על שהמיתו, ומצותיו של הקב"ה רחמים, ואין ראוי לבעל שכל להצטער על מעשה הא-ל ומשפטיו יותר מדאי.

מכות כ"א קדושין ל"ו, ר"מ פ"ב מע"ז, סה"מ ל"ת מ"א, סמ"ג לאוין פ"א, יו"ד סי' ק"פ, סמ"ק סי' ע"ב, יראים מצוה צ"ת.

מצוה רנד

מורא מקדש (מ"ע ק"א)

צוה הקב"ה ליראה מן המקדש, שנאמר (ויקרא י"ט ל') ומקדשי תיראו אני ה'.

משרשי המצוה מה שכתבה התורה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, נמצא שהירא מן המקדש ירא ממי שצוה על

משנה הלכות

להביא ראיה להיתר מהא דאמרו בגמרא' היה כתוב שם על בשרו יכסנו בגמי ויטבול, ולכאורה האיך כתבו שם על בשרו וי"ל דהא עכ"פ באיסור כתב השם.

שאר פרטי דינים. עוד יש להסתפק במי שמקעקע תחת הצפורן, וכשיגדל צפרנו יגדול עמו הקעקע ויקוץ או יפול, א"כ לכאורה לא הוה מתקיים אי חייב, ומסתברא כיון דבשעת מעשה כתובת קעקע הוא חייב וצ"ע. מותר ליתן אפר מקלה על מכתו". הרושם על עבדו שלא יברח פטור, ולכתחילה אסור לעשות כן בעבד שכבר מל וטבל". השורט לקטן חייב, וקטן ששרט פטור. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

רנד) גדרי המצוה. קיום המצוה, איזהו מורא המקדש לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעליו ובתרמילו ובאפנדתו, ולא באבק שעל רגליו, ולא יעשנו קפנדריא, ורקיקה מק"ו, ונכנס בפחד ורעדה", וכשהוא יוצא פוסע לאחוריו, כאדם הנפטר מלפני

ז) שבת ק"כ ע"ב. ח) יו"ד שם ס"ג. ט) שם ס"ד ובפ"ת סק"ב. רנד. א) ר"מ פ"ז מה' בית הבחירה ה"ב ה' חינוך.

מוראו ושוכן בתוכו. ובמס' יבמות אמרו לא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שהזהיר עליו. ועתה בעונותינו הרבים שנוטל ממנו ביהמ"ק, בית הכנסת ובית המדרש נקרא מקדש מעט, וצריך למיבני לה בהידור גדול ורוב פאר ולתקנה בכל תיקונין, דבית הכנסת של מטה עומדת כנגד בית הכנסת דלעילא. וצריך דלהוי לה חלונות, כדכתיב (דניאל ו') וכוין פתיחן לה, ליחד כל התפלות העולות קמי קב"ה. וביהכ"נ הגדול דלעילא בה י"ב חלונות, והכי נמי צריך לבית הכנסת דלתתא. וצריך להתנהג כה באימא וביראה ובהכנעה כראוי למקדש מעט.

ברכות ס"כ יבמות ז' מגילה כ"ח, ר"מ פ"ז מבית הבחירה ופי"א מתפלה, מה"מ מ"ע כ"א, סמ"ג עשין קס"ד, סמ"ק סי' ו', יראים שכ"ד, או"ח סי' קנ"א יו"ד סי' רמ"ז.

משנה הלכות

רבו[ב]. לא יקל אדם ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון נגד קדשי הקדשים[ג]. לא יקבע בית הכסא בין מזרח למערב[ד]. ואסור לבנות בית תבנית היכל, ואכסדרה תבנית אולם, וחצר תבנית עזרה, וכן תבנית כל כלי המקדש[ה].

בחורבנו. ובזמן הזה שבעונ"ה הבהמ"ק חרב, שיבנה בב"א, נחלקו הפוסקים[ו] מה דין מקום מקדש ובאיזה מקום אסור ובאיזה מותר ליכנס[ז]. ואפילו בזמן הבית היו תנאים וכדאמרו[ח] ואמר רב לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה ובמקום שאין גדר ובזמן שהשכינה שורה, ר"י אומר בזמן שבית המקדש קיים אסור, אין בית המקדש קיים מותר, ועיין ר"מ וחינוך ויראים.

ביהכ"נ. ובתי כנסיות ובתי מדרשות שלנו בכלל המצוה הם, ועיין יראים, והר"ן כתב דהוי דרבנן. ועיין פמ"ג או"ח סי' קנ"ג[ט], ובשד"ח האריך בזה. ואסור לנהוג בהם קלות ראש, ולא לעשותם קפנדריא, ולא לאכול בהם לבד מסעודת מצוה, ואין נכנסין בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ואין מטיילין בהם[י]. ואם היתה שם דרך קודם שנבנה מותר, ועיין מש"כ בספרי (ח"ג סי' קע"ח ס"ק ב'). ומכבדין אותן ומרביצין אותן[יא]. ואין נוהגין בהם שחוק והתול, ושיחה בטלה, ואין מחשבין בהן חשבונות, ואין ישנים בהם[יב]. ומותר לרוק בהם[יג]. וקדושתם חמור מאד. ובכולן תלמיד חכם מותר כדאיתא בירושלמי (מגילה)[יד] עפרא דבי כנישתא לספריא ותלמידוהו (סמ"ק). ופרטי דינים עיין ש"ע או"ח סי' קנ"א, ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, בבתי כנסיות. ובזמן המקדש שיבנה במהרה בימינו בבית המקדש.

ב) ר"מ שם ח"ד. ג) שם ה"ח. ד) שם ח"ט. ה) שם ה"י. ו) ר"מ וראב"ד שם פ"ו ח"ד. ז) ר"מ שם ה"ז ומנ"ח. ח) ברכות דף ס"א ע"ב. ט) במש"ז בתחלת הסימן. י) ר"מ פי"א מה' תפלה ה"ו או"ח סי' קנ"א ס"א. יא) מגילה כ"ח ע"ב פור או"ח סי' קנ"א. יב) ר"מ שם ה"ה ד' או"ח שם ס"א ג'. יג) ר"מ שם ה"י או"ח שם ס"ז. יד) פ"ג ח"ב.

מצוה רנה

שלא לעשות מעשה אוב (ל"ת קנ"ד)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות מעשה אוב ולא נשאל בו, שנאמר (ויקרא י"ט ל"א) אל תפנו אל האובות.

משרשי המצוה כי השואלים באלו מסירים בטחונם מהשם ובוטחים בכחות הטומאה, שעושים השבעות בכח הטומאה, ומתעוררים המתים בהקטרתן קטרת ידוע, ועושין מעשים ידועים. וידמה לו לאדם שישמע דבור מתחת השחי, ומגידים העתידות, מקצתם מתקיימים לפעמים. וגורמים להניח הדת האמת העקרית ואמונת השי"ת. וכתב האבן עזרא עה"ת וז"ל וריקי מה אמרו, כי לולי שהאובות אמת, וגם כן דרך הכישוף, לא אסרם הכתוב, ואני אומר היפך דבריהם, כי הכתוב לא אסר האמת אלא השקר, והעד והאלילים והפסילים. ולולי

משנה הלכות

רנה) בעל אוב, זה פיתום המדבר משחי, והוא שמקטיר מין קטורת ידוע ועושה מעשים ידועים להם בתנועתם, ועולה המת ויושב בין פיסקי המכשף או בין שיחיו, ומדבר בקול נמוך כאלו יוצא מתחת לארץ, ועוד יש מעשה אחר של אוב הנשאל בגלגולת של מת כדאיתא התם, ומדברת בלט ע"י לחשים שלו והעושה מעשים אלו חייב סקילה במזיד ובהתראה, ובמזיד בלא התראה כרת, ובשוגג חטאת[א], והנשאל בהם עובר בלאו[ב]. וראיתי מי שכתב דמה שאמרו שעולה המת לאו דוקא, דהאיך יש כח למכשף להוציא המת ממקומו במקום קדוש מושבו, אלא שרוח מן השדים וכדומה גדמה לו שהם משוטטים בכל העולם ומגיד לו, והא דשמואל עלה לשאול היה לכבודו של שאול שהיה בצער גדול ולא רצה השי"ת למלך ראשון, כן שנה במלכו בלי חטא, שיתגלה איזה רוח, ולכן עלה שמואל. המקטר לשדים שיסייעוהו בכשפיו הרי הוא בסקילה כבעל אוב[ג]. וכתב הרמב"ן דכיון דהשדים הם רוחות בלי גופים וקלי התנועה, הם משוטטים בכל העולם, ושומעין מאחורי הפרגוד, וכדומה, חוזרים ויודעים קצת עניני עתידות אשר עדיין לא הגיע לבני אדם, ולזה מקטירין להן ואסרה התורה זה. ולדעת הסמ"ג עובר גם בזה בלאו של ודורש אל המתים, עיין לאוין סי' נ"ו. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועיין מהר"ם שי"ק מצוה ס"ב דאסור לכל אדם לתמוך, ולסעוד, וליתן צדקה,

רנה. א) ר"מ פ"ו מה' ע"ז ה"א. ב) חינוך. ג) יו"ד סי' קע"ט סי' י"ט ובש"ך ס"ק כ"ב. ד) עיין דרשת תורת ה' תמימה.

שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות ברורות, עכ"ל. דברי פי חכם חן.

סנהדרין פ"ת, ר"מ פ"ו מע"ז, סה"מ ל"ת ח', סמ"ג לאוין ל"ח, סמ"ק קל"ט, יראים פ'.

מצוה רנו

מעשה ידעוני (ל"ת קנ"ה)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות מעשה ידעוני וישאל בו, שנאמר (ויקרא י"ט ל"א) אל תפנו אל האובות ואל הידעונים. משרשי המצוה מה שנתבאר במצוה רנ"ה, דאמת הוא כי שניהם גורמים לו לאדם להניח הדת האמתית ולפנות אחר ההבל ויהבלו. ואמר אל תפנו, כלומר לא יפנה מחשבתו אליה, שלא יתן להם פנים, כי פני ה' חלקם, ויש נזק בהייה שמטמא האויר. וידעוני הוא שמביא עצם חיה ששמה ידוע, ובירושלמי קורא לה בר נש דטור, ומשימו לתוך פיו ומודיע הדברים לאחרים, ומתלבשים כמתים איידי דשכיח שם טומאה טפי. הכלל שאסור לעשות לנו תחבולות, אלא לבטוח בה'.

משנה הלכות

ולעשות גמילות חסד, ולהחיות, למכשף ובעל אוב ידעוני, מק"ו דאם נאמר בהם לא תחיה, כל שכן שאסור לתומכם.

רנו) גדר האיסור. ידעוני, זה המניח עצם של חיה ששמה ידוע בפיו, ויקטיר לו מיני קטורת, וישביע השבעות, עד שיתחבר לו ענין מחולי הנופל, וידבר אליו כעין עתידות[א]. ובסדר זרעים כלאים פ"ח מ"ה כתב ר"ש איש ירושלים בשם ר' מאיר ב"ר קלונימוס מאשפירא, שהוא חיה ששמה ידוע, וכמין חבל גדול יוצא משורש שבארץ ששם גדלה אותה חיה, כעין אותן קישואין ודלועין, אלא שהידוע צורתו כצורת אדם בכל דבר, בצורת הפנים וגוף וידים ורגלים, ומטבורו מחובר לחבל היוצא מן השורש, ואין כל בריה רשאי ליקרב כמלא החבל שטורפת והורגת את הכל, וכמלא החבל רואה את כל סביבותיה, וכשבאים לצוד אותה מורים בחיצים מרחוק על החבל עד שהוא נפסק והיא מתה מיד, ע"כ. וכן הוא בירושלמי כלאים[ב] גבי אדני השדה, בר נש דטור והוא חיי מן טיבוריה, איפסיק טיבוריה לא חיי.

רנו. א) ר"מ פ"ו מה' ע"ז ה"ב. ב) פ"ח ה"ד.

וכבר רמז דהע"ה טוב לחסות בה' מבטוח באדם, כי הכל מאתו ית"ש.

סנהדרין פ"ה, ר"מ פ"ז מע"ז, סה"מ ל"ת ס', סמ"ג לאוין ל"ז ל"מ, סמ"ק ק"מ.

מצוה רנז

כבוד חכמים וזקנים (מ"ע ק"ב)

צוה הקב"ה לכבד את החכמים ולקום מפניהם ולקום מפני השיבה דרך הידור, שנאמר (ויקרא י"ט ל"ב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן.

משרשי המצוה כי מכבוד אדון עולם לכבד משרתיו התלמידי חכמים, שהם זקני התורה היודעים בדרכי ה' מצד

משנה הלכות

כללים. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר ועשה מעשה ידעוני בעדים ובהתראה חייב סקילה[ג], ובלא התראה כרת, ובשוגג חטאת קבועה[ד], והנשאל בו בלאו[ה].

רנז) קיום המצוה, קימה לפני ת"ח. הרואה תלמיד חכם, אפילו הוא זקן ות"ח יניק וחכם, עומד לפניו מלא קומתו משקרב בד' אמותיו ועומד עד שיעבור מכנגד פניו[ו]. ולא יעצום עיניו או יהפוך ראשו לצד אחר כדי שלא יראהו, כי הקב"ה רואה, ועל זה נאמר ויראת מאלקיך אני ה'[ז]. ואפילו חכם חייב בכבוד חכם אחר.

כבוד רבו. תלמיד עומד מפני רבו משיראנו רחוק מלא עיניו, ועומד עד שיתכסה ממנו או ישב במקומו[ח]. כבוד רבו קודם לכבוד אביו[ט]. וכן אבדת רבו קודמת לאבדת אביו, ואם היה אביו חכם אף על פי שאינו שקול בחכמתו כרבו אביו קודם[י]. ואמרו ז"ל[יא] ומורא רבך כמורא שמים. החולק על רבו כחולק על השכינה, וכן העושה מריבה עם רבו, והמהרהר אחר רבו[יב]. המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה, ואם היה בינו לבין רבו י"ב מיל מותר[יג], ואם קבל רשות מרבו להורות מותר להורות[יד], מ"מ אמרו גדולי חכמים דבמקום רבו לא עלתה להם לפסוק אפילו ביעא בכותחא. ולהפריש מן האיסור מותר לעולם ומצוה איכא[טו]. מת רבו קורע עליו כל בגדיו ואינו מאחה לעולם[טז]. וכל זה ברבו מובהק שלמד רוב חכמתו ממנו[יז]. וגדול הדור דינו כרבו מובהק[יח]. הרב שמחל על

ג) ר"מ הל' סנהדרין פט"ו ה"י. ד) שם הל' שגגות פ"ד ה"א. ה) נלמד מהינוך מצוה רנח. רנז. א) ר"מ פ"ו מה' ת"ת ה"א ו' יו"ד סי' רמ"ד ס"א ב' ט'. ב) יו"ד שם ס"ג. ג) ר"מ שם פ"ה ה"ז יו"ד סי' רמ"ב סמ"ז. ד) ר"מ שם ה"א יו"ד שם ס"א. ה) ר"מ שם יו"ד שם סל"ד. ו) אבות פ"ד מי"ב. ז) ר"מ שם יו"ד שם ס"ב. ח) ר"מ שם ה"ב ג' שם ס"ד. ט) ר"מ שם ה"ג יו"ד שם וש"ך שם ס"ק ד'. י) ר"מ שם יו"ד שם סי"א. יא) ר"מ שם ה"מ הל' אבל פ"ט ה"ב יו"ד שם סכ"ה סי' ש"מ ס"ח. יב) יו"ד סי' רמ"ב ס"ל. יג) יו"ד סי' רמ"ד ס"י.

חכמתם, אפילו הילד ויניק, מה שהזקן אשמאי לא היה יכול להשיג ברוב שניו. ולפי שעיקר חיות האדם נברא מפני החכמה כדי שיכיר בוראו, על כן ראוי לבני אדם לכבד מי שהשיג אותה החכמה. ועל דרך זה אמרו בגמרא (מכות) כמה טפשאי הנך אינשי דקמי מקמא ספר תורה ולא קמי מקמא גברא רבה, כלומר שהחכם שלמד התורה הרי הוא ספר תורה חי. גם כי הוא המלמדו להועיל תורה ומצות, להנחילו עוה"ב ולהזהירו מלירד לשאול תחתיה. וצותה התורה גם על זקן ממש הירא ה' מנעוריו, אף שאינו תלמיד חכם, מצוה להדרו כי כמה הרפתקאות עברו עליו.

קדושין ה' ל"ב עיחובין פ"ב ב"ט ל"ג מנהדרין ה' ק"ם, ר"מ פ"ו מת"ת, פה"מ מ"ע ר"מ, סמ"ג עשין י"ג, סמ"ק נ"א נ"ב, יו"ד סי' רמ"ד.

מצוה רנח

מדות ומשקולות (ל"ת קנ"ו)

הזהיר הקב"ה שלא להונות במדות הלח והיבש, ולא במאזנים ולא בכל דבר הנמדד כקרקעות ובגדים, שנאמר (ויקרא

משנה הלכות

כבודו כבודו מחול[יד], אבל על בזיונו אינו יכול למחול[טו]. אשת חבר הרי היא כחבר וצריך לעמוד מפניה[טז], ולאחר מיתת בעלה החבר, נחלקו הפוסקים אי חייבים לכבדה מדאורייתא או דרבנן[יז].

זקן בשנים. זקן שהוא בן שבעים וירא לדבר ה', אף על פי שאינו חכם עומדין לפניו[יח]. ובסידורו של התנא אלקי מרן האר"י ז"ל איתא מבן ששים[יט]. והיכא שיש זקן וחכם לפניך, בישיבה הלך אחר החכמה, בסעודה הלך אחר הזקנה, היה החכם מופלג והזקן אינו מופלג חולקין כבוד לחכם אפילו בישיבה, שניהם אינם מופלגין חולקין כבוד לזקן[כ].

בזיון. ועון גדול לבזות את התלמידי חכמים או לשנא אותם, והמבזה תלמידי חכמים אין לו חלק לעולם הבא[כא] (גמרא ופוסקים), ובית דין מנדין אותו ברבים, וקונסין אותן עד שירצה את החכם[כב]. והוא יסוד גדול וחזק בדת תוה"ק[כג], ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

רנח) גדרי האיסור. קיום המצוה, המשנה מדה ממדות שהסכימו עליה בני מדינה

יד) ר"מ הל' ת"ת שם הי"א יו"ד סי' רמ"ב סעי' ל"ב. טו) מנ"ח בשם טורי אבן. טז) עי' מנ"ח פתחי תשובה סימן רמ"ד ס"ק א' בשם שאילת יעבץ ח"ב סי' קצ"ח. יז) עי' מנ"ח אות נ'. יח) ר"מ שם פ"ו ה"ט יו"ד סי' רמ"ד ס"א. יט) מנ"ח. כ) יו"ד סי' רמ"ד סי"ח. כא) ר"מ שם הי"א יו"ד סי' רמ"ג ס"ו. כב) ר"מ שם הי"ב. כג) חינוך.

י"ט ל"ה) לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה. משרשי המצוה שהעושה עול במדות לח או יבש ובאיזה מדה שהוא מחריב את העולם ומלסטם את הבריות, וכמעט אין לו תקנה בתשובה כיון דגוזל את הרבים ואינו יודע למי להחזיר הגזילה אשר גזל. והמודד נקרא דיין, שהוא הדן כך וכך מגיע לך במדה, ולכן הוציא הכתוב בלשון לא תעשו עול במשפט. וצוה הקב"ה להרחיק מעם קדשו הגזל והחמס, ומדהוציא הכתוב בלשון לא תעשו, ולא אמר לא תשפטו עול, משמע דבר עשיה דהיינו מדידה לא תעשו בו עול.

ב"מ פ"א ק"ז ב"ב פ"ח פ"ט צ', ר"מ פ"ז-ח מגנבה, סה"מ ל"ת רע"א מ"ע ר"ח, סס"ג לאוין קנ"א, עשין ע"ב, סמ"ק סי' רס"ד, יראים מצ' ר"פ, חו"מ סי' רל"א.

משנה הלכות

והנהיגו בה, בין במדת הלח, בין ביבש, עובר בלאו זה[א], לבד שהוא גוזל את חברו, ועובר על לא תחמוד ולא תתאוה. ודעת החינוך ויראים דאפילו לא היתה שוה פרוטה מה שחסר במדה עובר בלאו זה, דהקפידה התורה במדות בכל שהוא. חומר האיסור. וגורם ה' דברים, מטמא את הארץ, ומחלל את השם, ומסלק השכינה, ומפיל את ישראל בחרב, ומגלה אותם מארצם.

בדיקת המדות. וצריך להמחות את משקלותיו פעם אחת בשבת, ובלח מקנח מאזניו על כל משקל כדי שלא יחלידו[ב]. מקום שנהגו לימוד בדקה אל ימוד בגסה בגסה אל ימוד בדקה הכל כמנהג המדינה[ג]. וצריך ליתן תוספות קצת (הכרע) במדה ובמשקל ובמשורה[ד].

מדידת קרקע. המודד קרקע לא ימדוד בחבל לאחד בימות החמה, ולאחד בימות הגשמים, מפני שהחבל מתקצר בימות החמה[ה], וצריך לדקדק הרבה במשיחת הקרקע בין ההר והגיא, והעיגולין, ובין זווית נצבה לזווית רחבה, וזווית חדה, והרבועים, והאלכסונים, בין זוויות, ובין משולש שוה הצלעות ובין משולש אשר שתי הצלעות בלבד שוות, והוא נקרא מתחלף הצלעות, ובין מרובע רבוע שוה למרובע ארוך, וכיוצא באלו שעשו בעלי חכמת התשבורת[ו]. ובמשקל שלא יטמין משקלותיו במלח, במשורה שלא ירתיח[ז]. כללים. כלל הדבר בכל אופן שגורם לחיסור המדה עובר בלאו זה, והנושא ונותן באמונה ניצל מן הבצע, ומן הקנאה, ומן הגנבה, ומן החמוד, ושנאת חנם, ומגנבת דעת חבירו, ובוטח בהקב"ה[ח]. ואמרו ז"ל[ט] תחילת דינו של אדם נשאת ונתת באמונה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

רנה. א) ר"מ פ"ז מה' גניבה ה"א חו"מ סי' רל"א ס"א. ב) ר"מ שם פ"ח הי"ח חו"מ שם סי"ב. ג) ר"מ שם הט"ז חו"מ שם ס"ח. ד) ר"מ שם הי"ב חו"מ שם סי"ד. ה) ר"מ שם ה"ג חו"מ שם סי"ח. ו) חינוך. ז) ר"מ שם ח"ז חו"מ שם ס"ו י"א. ח) מצ"ד. ט) שבת ל"א ע"א.

מצוה רנט

מאזני צדק (מ"ע ק"ג)

צוה הקב"ה לצדק המאזנים והמשקלות והמדות וליישד אותם שלא יהיה בהן שום צד רמאות, שנאמר (ויקרא י"ט ל"ו) מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם. משרשי המצוה מה שכתבתי במצוה הקודמת להרחיק מן הגזל והחמס, והוציא הכתוב בלשון צדק אחד כל המדה, שעשאו הכתוב להשוקל שופט ודיין, כמו שכתוב בצדק תשפוט עמיתך. והקב"ה צוה שבמאזני צדק יתן לכל אחד חקו (פרנסתו), נשמה רוח ונפש. גם כי מאזני הוא לשון מ'-אזני מלשון אזן, כי אזן ה' שומעת משקל המאזנים. ועד"ה כי האדם

משנה הלכות

רנט) גדרי המצוה. העושה מאזנים ומשקולות ומדות, צריך לכוונם יפה יפה, ושלא יהיה באפשר לעשות בהם שקרים[א]. ואסור לאדם לשהות מדה חסירה או יתירה בביתו, ואפילו אין דעתו לשקול בזה ולמדוד בו כי אם לגויים, או אפילו כלל דכתיב לא יהיה בביתך בכל אופן[ב].

פרטי דינים במשקלות. וחייב המוכר להכריע המאזנים, וליתן התוספת ללוקח בעת ששוקל לו[ג]. ואסור להטעות גוי בחשבון[ד]. וחייבים בית דין להעמיד ממונים בכל מקום להחזיר על החנויות, ולהשגיח על המאזנים והמדות ומשקולות, ולפסוק שערים[ה]. אין עושין משקולות מברזל, ועופרת, ושאר מיני מתכות, מפני שמעלין חלודה ומתחסרין. אבל עושין אותן של אבן ושל זכוכית וכיוצא בהן[ו]. לא יעשה משקולות מעצים לחים שלאחר שיתייבשו יחסרו המדה[ז]. אין גודשין המדות במקום שמוחקים, ואין מוחקים במקום שגודשין אפילו שמוסיף או פוחת הדמים, וכן אין מכריעין במקום שמעיינין, (פי' ששוקלין בלא הכרע רק עין בעין) ואין מעיינין במקום שמכריעין, כללא דמלתא הכל כמנהג המדינה[ח]. הן צדק הוא שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב[ט].

שאר פרטים וכללים. הסיטון מקנח מדותיו אחד לי"ב חודש, בעל הבית אחד לל' יום[י]. ועיין מצוה קודמת. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר בטל עשה מלבד שעבר על לאו דאונאה וגזילה וגנבה אם יש בו שוה פרוטה. וקשה תשובתו כי אינו יודע למי גזל שיחזיר אליו.

רנט. א) ר"מ פ"ח מה' גניבה ה"א. ב) ר"מ שם פ"ז ה"ג חו"מ סי' רל"א ס"ג. ג) ר"מ שם פ"ח הי"ב ע"י חו"מ שם סי"ד. ד) ר"מ שם פ"ז ה"ח חו"מ שם ס"א. ה) ר"מ שם פ"ח ה"כ חו"מ שם ס"ב. ו) ר"מ שם ח"ד חו"מ שם ס"י. ז) אחרונים. ח) ר"מ שם פ"ח הי"ד י"ז חו"מ שם סי"ד. ט) מנ"ח ע"פ גמרא ב"מ מ"ט ע"א. י) ר"מ שם פ"ח הי"ח חו"מ שם ס"ז.

כמו מאזנים מורכב מטוב ורע, ונתן לו הבחירה, זכה מכריע לו ולכל העולם לכף זכות, לא זכה ח"ו להיפוך, לכן בא המצוה שחייב המוכר להכריע וליתן תוספת ללוקח להורות לאדם שיטה עצמו לצד הטוב, לעסוק במצות ויראת ה', וזה שאמרו תחילת דינו של אדם נשאת ונתת באמונה.

הציונים עיין מצוה הקודמת.

מצוה רס

מקלל אביו ואמו (ל"ת קנ"ז)

הזהיר הקב"ה שלא לקלל אב ואם, שנאמר (ויקרא כ' ט') כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו יומת אביו ואמו קלל דמיו בו.

משרשי המצוה עיין מה שכתבתי מצוה (מ"ח). והחמיר הכתוב במקלל מבמכה אביו ואמו, כי הכאה לאביו ואמו מעשה בהמה הוא, כי כן יעשה העגל מכה לפרה שילדתו ואינו מדגיש היות זו אמו או לאו, וכן יש לאדם נפש בהמית ויש לו בזה התנצלות קצת שנפש הבהמה שלו גברה עליו וגרם להכאתו. ועל כיוצא בזה אמרו רז"ל אדם ובהמה בני אדם הדומים לבהמה. אבל המקלל בשם, זה אינו מעשה בהמה אלא מעשה רשע הבא מן נפש השכלי שנתקלקל מאד, ולכך עונשו

משנה הלכות

רס) גדרי החיובים. המקלל אביו או אמו וכל שכן שניהם, בין בחייהם ובין לאחר מותם בשם מן השמות הקדושים, במזיד ובהתראה חייב סקילה, ואם קלל באחד מן הכנויים לוקה[א].

פרטי דינים. המקלל אבי אביו או אבי אמו, דינו כמקלל אחד משאר ישראל[ב], עיין מצוה (רל"א). אב שנתחייב שבועה, אין בנו משביעו שבועת האלה אלא שבועה שאין בה אלה, המבזה אביו בלי קללה הרי הוא בארור שנאמר ארור מקלה אביו[ג].

שתוקי. שתוקי חייב על אמו ואינו חייב על אביו, ואף על פי שבדקו את אמו ואמרה בן פלוני הוא[ד], קלל כל החיים בעולם פטור, דילמא אביו כבר מת, קלל כל המתים פטור דילמא אביו עדיין בין החיים, קלל כל החיים והמתים, דבודאי אביו נכלל חייב

רס. א) ר"מ פ"ה מה' ממרים ה"א ב'. ב) שם ה"ג. ג) שם המ"ו. ד) שם ה"מ.

חמור. ועד"ה שהמקלל צינור השפע המגיע אליו דרך הלבוש לאביו ולאמו כי הם המקור והוא הפרי, והבן.

סנהדרין ל"ז ס"ז פ"ה שבועות ל"ז, ר"מ פ"ה סמפרים, סה"מ ל"ת ש"ח, סמ"ג לאוין רי"ם.

מצוה רסא

מצות הנשרפין (מ"ע ק"ד)

צוה הקב"ה להיות בית דין דנין בשרפה למחוייב בה, שנאמר (ויקרא כ' י"ד) ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא באש ישרופו אותו ואתהן.

משרשי המצוה כתבתי לעיל מצוה (מ"ז). ולמדו רז"ל מנדב ואביהוא דהאי שרפה לאו שרפת הגוף בחבילי עצים, אלא שריפת הנשמה והגוף קיים, ואי היה אומר ישרפו באש הוה משמע בתוקף עצים במדורת אש, השתא משמע שהאש נכנס בו מדקאמר באש ישרופו אותו אתהן (רמ"ה). ולפי

משנה הלכות

(מנ"ח). ולפענ"ד לפי הני פוסקים דס"ל דאביו רשע פטור על הכאתו וקללתו", הכא נמי הוי התראת ספק דילמא אביו רשע הוא, וכ"ש דאתרע ליה חזקת כשרות ג"כ, שבעל בלא קדושין, ודלמא רשע גמור הוה שהיה קרוב או פסול, על כן לפענ"ד דאין ממיתין אותו.

פסולים. ממזר כתב החינוך לפי הדומה, חייב על קללת אביו ואמו, ובמצוה רי"ב כתב דממזר חייב בכבוד האבות ומוראם אף על פי שפטור מן המשפט על מכתם וקללתם, וצ"ע. וי"ל דכאן מיירי שעשו תשובה, ועיין בס' וידבר משה פ' קדושים. בן שפחה ונכרית אינו חייב על קללת אביו, ואם היתה שפחתו שבא עליה תלוי במחלוקת ר' נטרונאי גאון דס"ל ודאי שחררה, והפוסקים חולקין עיין אה"ע (סי' ט"ז) ולעיל מצוה (קצ"ג). גר אסור לקלל אביו הגוי מדרבנן'. וכל שהוא חייב על אביו חייב על אמו, אינו חייב על אביו כגון שהוא עכו"ם או עבד או כיוצא בזה, שאינו בשום צד חיוב מפני שאינו נקרא אביו, אינו חייב על קללת אמו". ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, ולענין מיתה בזמן הסנהדרין שדנין דיני נפשות.

רסא) גדרי המצוה. המחויב שרפה בבית דין, בעדים ובהתראה, היו משקעין את המחויב לשרוף, בין איש ובין אשה, עד ארכבותיו בזבל, ונותנים סודר קשה לתוך הרך וכורך על צוארו, ושני עדיו אוחזין בסודר, זה מושך אצלו וזה מושך

ה) שם חי"ב. ו) שם. ז) שם חי"א. ח) שם ח"י.

שהזנות פוגם בנשמה ומקלקלה, גם כי הוא רצה במעשיו לקלקל נשמה, להוציאה לעולם על ידי זנות, שתהיה אסורה לבא בקהל ותשא דומה לה או גיורת ויתקלקל הנשמה, ולכן מדה כנגד מדה באש ישרופו.

סנהדרין נ"ח, ר"מ פי"ד מ"ו מסנהדרין, סה"מ מ"ע רכ"א, סמ"ג עשין ק"ב.

מצוה רסב

ובחוקותיהם לא תלכו (ל"ת קנ"ח)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא ללכת בחוקות ונימוסי הגוים, שנאמר (ויקרא כ' כ"ג) ולא תלכו בחוקות הגוי אשר אני משלח מפניכם, וכתיב ובחוקותיהם לא תלכו.

משנה הלכות

אצלו עד שהוא פותח פיו, ומתיכין בדיל או עופרת רותח וזורקין לתוך פיו, והיא יורדת ושורפת את בני מעיו[א].

בלא היה פתילה של אבר. לא היה לבית דין פתילה של אבר, ממיתין אותו בכל תולדה של אור, ואם לא היה להם תולדות אור היו ממתינין בשרפתו כדי לקיים מצות שרפה (מנ"ח) ולפענ"ד צ"ע אי מענין את דינו.

הנשרפין. ואלו הן הנשרפין, הבא על אשה ובתה, ובת בתה, ובת בנה, בתו, בת בתו, בת בנו, חמותו, ואם חמותו, ואם חמיו, ובת כהן שזנתה, הרי אלו עשרה בשרפה[ב].

שאר פרטים. ולא היו קוברין אותם בקברי אבותיהם, אלא שתי קברות היו מתוקנים להם לבית דין, אחד לנסקלין ולנשרפין, ואחד לנהרגין ולנחנקין, נתעכל הבשר מלקטין העצמות וקוברין אותם בקברי אבותיהם[ג]. ואין דנין שנים ביום אחד, אמר רב חסדא (סנהדרין מ"ז) לא שנו אלא בשתי עבירות ומיתה אחת, אבל במיתה אחת ועבירה אחת דנין, כגון נואף ונואפת, והא דתניא אין דנין שנים ביום אחד אפילו בנואף ונואפת, זהו בבת כהן ובועלה שהיא בשרפה ובועלה בחנק[ד]. ונוהג מצוה זו בזמן שדנין סנהדרין דיני נפשות. עברו הב"ד ולא שרפו המחויב שרפה בטלו עשה זו.

רסב) גדרי האיסור. קיום המצוה, אדם מישראל לא ילבש מלבוש המיוחד לעכו"ם, ולא יגדל ציצית הראש כמו שהם מגדלים, ולא יגלח מן הצדדין ויניח השער באמצע כמו שהן עושין, וזה הנקרא בלוריות, ולא יספר קומי כלומר לגלח מכנגד פניו מאזן לאזן ויניח הפרע מלאחוריו, לא יבנה מקומות כבנין ע"ז שלהם[א], (ובעונ"ה דוקא בונים הסענטערס

רסא. א) ר"מ פט"ו מה' סנהדרין ה"ב. ב) שם הי"א. ג) שם פי"ד ה"ט. ד) ר"מ שם ה"י. רסב. א) ר"מ

משרשי המצוה כי רצה הקב"ה, אשר בחר בנו מכל העמים ורוממנו מכל הלשונות וקדשנו במצותיו וקרבנו לעבודתו, ושמו הגדול והקדוש עלינו קרא, שנהיה מובדלים מכל העמים בכל הענינים, הן בצורת הנפש וצורת הגוף, שחתם לנו ברית קודש, ובצורת החיצונות במלבושים, ובפאות הראש והזקן, מובדלים מן עמים בכל ההבדל, ולגנות כל הנהגותיהם, ולהתרחק מהם אפילו בלבוש, וכל שכן בדעות ומעשים. ושלא תאמר לא אסרה תורה אלא חוקת האמודי וחבריו, לכך נאמר ואבדיל אתכם להיות לי, אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי. ומשלהם אמר, הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. ולשון ספרי השמר בלא תעשה, פן בלא תעשה, תנקש אחריהם שמא תדמה להם ותעשה כמעשיהם ויהיה לך למוקש.

ב"ק כ"ג מסמה מ"מ, ר"מ פי"א מע"ז, סה"מ ל"ת ל', סס"ג לאוין ג', יו"ד סי' קע"ח.

משנה הלכות

להתדמות להם).

שם גוים. ואסור לכנות עצמו או בניו בשם הגוים, ויש בזה איסור דאורייתא (מהר"ם שי"ק סימן קס"ט), ועיין גיטין י"א ע"ב רוב ישראל שבחו"ל, וצע"ג, ומאד צריך להזהר על זה בפרט במדינה זו שהדבר פרוץ ואפילו בין שומרי התורה בעונ"ה.

מלבושי פריצות. ואסור לנשים ללבוש בגדי פרוצות, ואותן הלובשין במלבוש נכרים מפני שרוצים להתדמות לנכרים דינם כמומרים ונחשבים כעכו"ם (שו"ת טוטו"ד קמא סי' קפ"ח). ואסור ללמוד חכמת חיצוניות, תשו' הרשב"א סימן שמ"ז ושאר ראשונים. ומסורת בידינו להקפיד שלא ללבוש מלבוש אדום לבני עמנו (ש"ך[ב] בשם מהרי"ק). ואסור לאשה לצאת בגילוי הראש, לבד האיסור תורה שבו שאמרו בגמ' כתובות (ע"ב) פרוע ראש דאורייתא הוא, יש בזה עוד משום ובחוקותיהם לא תלכו, והרבה יש לדבר מזה בעונ"ה בכמה שומרי תורה ומצות שמקילים בזה, וחושבים שאינו אלא מדת חסידות כי הוא איסור דאורייתא. ובס' אלה המצות (למהר"ם חאגיז) מביא מספר חצוני שנדפס בפאריז שנת 1661 למספרם) נקרא נואיב"ו טיאטר"ו די"ל מונד"ו, בחלק ראשון דף שפ"ט בהנהגות הקדומות מהרומיים, שהראש שלהם שהיה שמו קאמ"א זולפיציו"א גרש את אשתו מפני שיצאה מגולה שער מבלי מכסה על ראשה, והוא היה הרבה זמן קודם אמונת הנוצרים, ע"ש.

כללים. הכלל שיש לישראל להבדל מהם מה לי כך מה לי כך, כי

פי"א מה' ע"ז ח"א יו"ד סי' קע"ח ס"א. ב) ס"ק ג'.

פרשת אמור יש בה ל"ט לאוין וכ"ד עשין

מצוה רסג

טומאת הכהנים (ל"ת קנ"ט)

הזהיר הקב"ה שלא יטמא כהן הדיוט למתים זולתי אל המפורשים במקרא, שנאמר (ויקרא כ"א א') אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו. משרשי המצוה כי האדם נברא בצלם אלקים, וכל אבריו ותבניתו וצורתו הם דוגמא העליונה, ויפח באפיו נשמת רוח חיים. ובהפרד מעליו צורת השכל ונשאר הגוף לבדו, מתדבקין אליו רוחות הטומאה. משל לכלי מלא דבש, ופנה בעל הבית את הדבש והוציא הכלי מחוץ לחדר, מתקבצים לה כל הזבובים והדבשים. כן אדם מישראל מלא קדושה מתוקה וערבה, ובצאת הנפש יתקבצו הקליפות לאין סוף, שהם כחות

משנה הלכות

המדינות חלוקות במנהג בזה, ובכל דור ודור משתנים מנהגיהם (ט"ז ע"ש). ועל דרך הרמז מנהג אותיות גהנם, שכל מי שמשנה מנהג ישראל נופל בגהנם. דבר שנוהג בו להראות אומנתו, כגון רופא שיש לו מלבוש מיוחד ככל הרופאים, או שאר בעלי אומנות שיש להם מלבושים מיוחדים להראות אומנתם, מותר לאומן ישראל ג"כ ללבשו[ד]. מי שהוא קרוב למלכות וצריך ללבוש במלבושיהן לטובת הכלל מותר[ה]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

רסג) גדר החיוב. כל כהן כשר, בין תם ובין בעל מום, הנוגע

או מאהיל או נושא או נוגע בקבר המת והתרו בו לוקה[א]. ולדעת הסמ"ג[ב] עובר נמי משום ועל כל נפשות מת לא יבא.

דברים המטמאים משום מת. ואלו מטמאין באהל,

כזית מן המת, כזית נצל, ומלא תרווד רקב (פי' בשר שנמוח ונקרש) ואם לא נקרש לא מטמא דבידוע שלא בא מן הבשר (נזיר כ' ר"ם), והשדרה והגלגולת, ורוב מנינו, ורוב בנינו של מת, (רוב מנין קכ"ה אברים זולתי השיניים, רוב בנין שתי שוקיו וירך אחד), ורובע עצמות, ורביעית דם, ואבר מן החי, ואבר מן המת שיש עליו בשר כראוי, והנפלים. דם תבוסה (פי' צלוב שדמו שותת לארץ ונמצא תחתיו רביעית דם) מטמא מדרבנן. כל אלו מטמאין גם במגע, חוץ מתרווד רקב שאינו מטמא במגע, וזה אינו מצוי בינינו שאין יכול להיות אלא בנקבר ערום בארון של שייש[ג]. ואלו

ג) שם ס"ק א'. ד) שם ברמ"א. ה) שם ס"ב.

רסג. א) ר"מ פ"ג מה' אבל ה"א ב'. ב) לאוין רל"ד.

ג) ר"מ הל' טומאת מת פ"ג ה"א ג' ד'.

הטומאה התאבים תמיד להדבק בקדושה. ולכן ראוי לכהנים משרתי ה' להתרחק ממנו שלא ידבקו בהם לרוב קדושתם.

יבמות פ' מכות כ"א נזיר מ"ב, ר"מ פ"ג מאבל, סה"מ ל"ת קפ"ז, סמ"ג לאוין רל"ד רל"ה, סמ"ק סי' פ"מ, יראים שי"א, יו"ד סי' שפ"ט עד שע"ד.

מצוה רסד

טומאת כהנים לקרובים (מ"ע ק"ה)

צוה הקב"ה שיטמאו הכהנים לקרוביהם המפורשים בכתוב, שנאמר (ויקרא כ"א ג') לה יטמא, ודרשו ז"ל מצוה. משרשי המצוה כי צותה התורה שיתאבל אדם על מתו, שאבלות הוא ענין נכבד במקומו. ובתורה כתיב ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה', ועוד כתיב ויתמו ימי בכי אבל משה. והוא מטעם שנפרד הקשר

משנה הלכות

מטמאין במגע ובמשא, ולא באהל. עצם כשעורה, ארץ העמים, בית הפרס, אבר מן החי ואבר מן המת שאין עליו בשר כראוי, והשדרה והגלגולת שחסרו[ד]. הגולל והדופק מטמא במגע, ואינו מטמא במשא[ה]. וכל טומאה שאין הנזיר מגלח עליה אין כהן מוזהר עליה[ו].

פרטי דינים. כהן חלל מותר לטמא[ז]. כל שבמת טמא, חוץ מן השיניים והצפרניים והשיער שלא בשעת חיבורן, ובשעת חיבורן הכל טמא[ח]. כהן מטמא למת מצוה[ט], ואסור לעמוד אצל גוסס, ורבינו בה"ג מתיר[י]. אסור לטמא לכהן קטן בידים[יא]. ואסור לכהן ליכנס לבית הקברות, ולא בשידה תיבה ומגדול, וכן ליכנס במכונה, עיין בספרי שו"ת (ח"ג סימן קכ"ג קכ"ד.) ועיין עוד מדיני טומאה ברמב"ם וש"ע כי רבים הם. ונחלקו הפוסקים אי קברי צדיקים מטמאין במיתתן (עיין רמב"ן ריש פ' חקת, וחינוך מצוה רס"ג, ובספרי שו"ת ח"ג סי' קכ"ז, ובשו"ת בית שערים לזקני ביו"ד סי' תמ"ח ומה שהערותי עליו שם. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרי כהונה הכשרים, תמימין, ובעלי מומין, (ועיין עוד בספרי שו"ת ח"ג הנ"ל סי' כ"א) מה שהקשתי לחכם אחד שטעה ורצה להתיר כהן בע"מ לטמא למתים חיל קרי בי רב הוא.

רסד) על איזה קרובים מיטמא. על אלו קרובים הכהן מצווה לטמא במותם, אשתו (הנשואה לו ולא לארוסה, הכשרה ולא גרושה וחללה), לאביו, ולאמו, לבנו, ולבתו,

ד) שם ה"ב. ה) שם ה"ג. ו) מס' שמחות פ"ד הל' כ"א, הובא בתוס' ברכות י"ט ע"ב ד"ה מדלגים היינו, ועי' מנ"ח אות י"ב. ז) ר"מ הל' אבל פ"ג הי"א יו"ד סי' שע"ג ס"ב. ח) ר"מ הל' טומאת מת פ"ג הי"ב. ט) שם פ"ג מה' אבל ה"ח יו"ד סי' שע"ד ס"א. י) יו"ד סי' ש"ע. יא) ר"מ שם הי"ב יו"ד סי' שע"ג ס"א.

הנופני שהוא אהבה טבעית, ומתעורר האהבה לקשר הרוחני להתקשר בקשר אמיץ. וכזה מראים הבטחון והאמונה בה'. ומשל למי שנוסע למרחק ונפרדים זה מזה ובוכים על שגרם להתרחק הרוחניות ביניהם. ולזה התירה התורה לכהנים לטמאות ולהתאבל, ודרכיה דרכי נועם. וכל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים הרי זה אכזרי, וכאלו אינו מרגיש והולך כאחד מבעלי החיים שאינם מדברים. גם כי אבלות יש בו יתרון שיתן דעתו ויחשוב ביום המיתה וישוב בתשובה, ואם היה טרוד במלאכתו היה שוכח את מתו ויום המות.

זבחים ק' ס"ק י"ד ובפרק ג' שם, ר"מ פ"א-ב מאבל ומטומאת מת, סה"מ מ"ע ל"ז, סמ"ג עשין נ"ח (ומצ' אבל מנה הסמ"ג למצ' דרבנן), יו"ד שע"ג שע"ד, סמ"ק סי' פ"מ וצ"ז.

משנה הלכות

ולאחיו, ולאחותו הבתולה אשר לא היתה לאיש[א]. בנו או בתו נפל אינו מטמא להם[ב]. אחותו הבתולה, ולא אנוסה או מפותה ולא ארוסה, נתגרשה מן האירוסין מטמא לה[ג]. ואינו מטמא על הספק כגון ספק אחיו ספק בנו[ד]. ואינו מטמא על מת אחר עמהם[ה].

מת חסר. ואינו מטמא אלא כשהם שלמים, ולא כשהם חסרים[ו], ויש להזהר בזה כשעושין נתוח על המת (אוטפסי בלע"ז) שאסורים בניהם וקרובים לטמא להם, ואין מטמאין להרוג מפני שנקרא חסר[ז] (ועי' משנה הלכות ח"ג סי' קכ"א).

קירבות חלושות. אחיו ואחותו מן האם אינו מטמא להם, רק מן האב[ח]. אשתו קטנה, אפילו השיאה אמה כגון שאביו מת, בעלה מטמא להם[ט]. פקח שנשא חרשת אינו מטמא לה'. ספק נתגרשה ספק לא נתגרשה אינו מטמא לאשתו[א].

בית הקברות. והטומאה לקרובים דחויה הוא ולא הותרה, ולפיכך אסור לכהן ליכנס לבית הקברות לקבור אביו או אמו, כי בחזרתו יטמא לשאר מתים, וצריך ליזהר ולקבור כהן סמוך לפתח בית הקברות כדי שלא יכנס לבית הקברות ולא יתטמא בקברות אחרים כשיקבור מתו[ב], וצריך להזהיר על זה.

שאר פרטים. פירשו אבותיו מדרכי הצבור כגון המסור או הרוגי ב"ד ומאבד עצמו לדעת, אינו מטמא להם[ג]. היה כהן ספק כלומר ספק בן ז' כהן או בן ט' לישראל ממה נפשך אם אביו הוא שפיר מטמא לו, ואם לאו אביו הוא א"כ הוא אינו כהן ומותר

רסד. א) ר"מ פ"ב מה' אבל ה"א י' יו"ד סי' שע"ג ס"ד. ב) ר"מ שם ה"ח יו"ד שם. ג) ר"מ שם ה"י י"א יו"ד שם. ד) ר"מ שם הי"ג יו"ד שם ס"ח. ה) ר"מ שם הט"ו יו"ד שם ס"ז. ו) ר"מ שם יו"ד שם ס"ט. ז) יו"ד שם ברמ"א. ח) ר"מ שם הי"ב יו"ד שם ס"ד. ט) פתחי תשובה יו"ד שם ס"ק כ'. י) מנ"ח אות א'. יא) ר"מ שם הי"ג ועי' מנ"ח שאינו תלוי בדין ירושה. יב) ר"מ שם הט"ו יו"ד סי' שע"ג ס"ז. יג) ר"מ שם ה"ח יו"ד שם ס"ח.

מצוה רסה

הערב שמש לטבול יום (ל"ת ק"ס)

הזהיר הקב"ה שלא ישמש כהן ביום שטבל מטומאתו עד שיעריב השמש, שנאמר (ויקרא י"א ל"ב) קדושים יהיו לאלקיהם ולא יחללו שם אלקיהם.

משרשי המצוה לפי שהכהן הוא השליח בין ישראל לאביהם שבשמים, וע"כ ראוי וחובה עליו להיות נקוי הגוף בתכלית, ולהתקדש בעת העבודה. ומאחר שהיה טמא באותו יום קודם שטבל, אסרה עליו התורה שלא לעבוד עוד אף לאחר שטבל כל אותו היום, שלא נגמרה עדיין טהרתו לגמרי כיון שהתחיל היום בטומאה, וכעין מה שאמרו מקצת היום ככולו,

משנה הלכות

לטמאות, אבל אם שניהם כהנים אסור לטמא[ד]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרי כהונה, ואין הנשים בכלל המצוה לטמאות (עיין ספרי משנה הלכות סי' ל"ג).

רסה) טומאת טבול יום. כהן או אדם מישראל שהיה טבול יום (כלומר שטבל בו ביום מטומאתו), בין מטומאה חמורה כגון שטבל מטומאת מת וחיבות וצרעת לאחר ז', או מטומאה קלה כגון טומאת שרץ, טעון הערב שמש, ודין זה הוא בין באדם, ובין בכלים שטבלו[א]. טבול יום שנגע באוכלים או משקין של תרומה פוסלן מלאכול[ב]. ואם נגעו בהן אוכלים אחרים אין נפסלין, מפני שהטבול יום כשני לטומאה ועושה שלישי לפסול, ולא רביעי לתרומה, ואם נגעו בהן אוכלי קודש, עשאן רביעי לפסול ולא לטמא אחרים[ג]. נגעו בחולין באוכלין או משקין טהורין מכלום, שאין שני עושה שלישי בחולין[ד].

איסור עבודה לטבול יום. כהן טבול יום ששימש חילל עבודתו וחייב מיתה בידי שמים[ה], ואם התרו בו למלקות לוקין אותו[ו]. ואינו חייב מיתה אלא בד' העבודות שהזר חייב עליהם, אבל שאר עבודות אע"פ שנפסלו אינו חייב אלא מלקות[ז]. טבול יום מדברי סופרים, לאחר טבילה מיד מותר בכולם, ועיין צל"ח[ח] ומנ"ח בזה. ואע"פ שאם עבד כהן טבול יום אינו חייב אלא מלקות בבית דין, שנינו בסנהדרין (דף פ"א ע"ב) שאחיו הכהנים לא היו מביאין אותו לב"ד, אלא מוציאין אותו לחוץ ופוצעין את מוחו בגזירין

יד) חי' רע"ק על יו"ד שם. רסח. א) ר"מ פ"י מהל' אבה"ט ה"א ב' ועי' שם פ"ד מה' ביאת מקדש ה"ד.
ב) הל' אבה"ט שם ה"ב. ג) שם ה"ה. ד) שם פ"א ה"ב. ה) שם פ"ד מה' ביאת מקדש ה"ד. ו) שם ה"א.
ז) שם פ"ט ה"י. ח) ביצה י"ז ע"ב.

והכן. ועד"ה הטהרה תלוי בסוד ובא השמש וטהר, כי אף על פי שבא במים ונמשכו עליו מימי החסד, עדיין לא נגמרה טהרתו עד שיבא השמש ויכנס במערב. והחיבור הזה גומר טהרתו ונרפא לו, כד"א שמש צרקה ומרפא, ואם טומאתו חמורה צריך ז', היקף שלם, ואם טומאה קלה היקף יום אחד, והכל תלוי בביאת השמש במערב, והמשכיל יבין.

סנהדרין פ"ג זבחים י"ז, ר"מ פ"ד מביאת מקדש, סה"מ ל"ת ע"ז, סס"ג לאוין ש"ג.

מצוה רסו

איסור זונה לכהן (ל"ת קס"א)

הזהיר הקב"ה שלא ישא כהן בין גדול בין הדיוט אשה זונה ויבעול אותה, שנאמר (ויקרא כ"א ז') אשה זונה וגו' לא יקחו.

משנה הלכות

ואין מוחין עליהן בכך. ונוהגת מצוה זו בזכרי כהונה בזמן הבית שהם הוזהרו על עבודה ולהזהר מן הטומאה, ולא כהנת.

רסו) גדרי האיסור. כל כהן שנשא אשה זונה ובא עליה חייב מלקות[א]. קידש אשה ולא נשאה, ולא בא עליה אינו חייב[ב]. בעל ולא קידש אלא בדרך זנות נחלקו הפוסקים, לדעת הרמב"ם אינו לוקה[ג], ולהראב"ד[ד] ורמב"ן[ה] לוקה, ועיין בספרי שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' קמ" ט ק"נ).

גדר זונה. זונה האמורה בתורה היא גיורת או משוחררת או בת ישראל שנבעלה לאדם שהיא אסורה להנשא לו איסור השוה בין לישראל ובין לעכו"ם, או שנבעלה לחלל אף שמותר להנשא לו[ו], ואפילו נבעלה באונס (וי"ח[ז]) או שלא כדרכה משהערה בה נעשית זונה[ח]. הבא על הנדה, ועל הפנויה אף שהיא מופקרת לכל אלא שהיא לכשרים, וכן הנרבעת לבהמה, לא נעשית זונה[ט]. אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, לא נעשית זונה[י]. עכו"ם עבד נתין גר עמוני מואבי, מצרי אדומי ראשון ושני, פצועה דכה כרות שפכה, שבא אחד מאלו על בת ישראל הכשרה עשאוה זונה ונפסלה לכהונה[יא]. חינוך. ועיין רמב"ן עה"ת פ' קדושים עה"פ[יב] אל תחלל את בתך וגו', וצ"ע. היתה פחותה מבת ג' שנים ויום אחד, או

רסו. א) ר"מ פי"ז סה' איס"ב ה"ב. ב) שם ה"ד. ג) שם ה"ב. ד) שם. ה) בחידושיו לקדושין ע"ח ע"א והובא במ"מ שם. ו) ר"מ שם פי"ח ה"א ג' אה"ע סי' ו' ס"ת. ז) ראב"ד שם פ"א הכ"ב, ועי' מנ"ח. ח) ר"מ שם פי"ח ה"ו אה"ע שם ס"מ ועי"ש סי"ב. ט) ר"מ שם ה"א ב' ה'. י) ר"מ שם ה"ב. יא) שם ה"ג. יב) ויקרא י"ט כ"מ.

משרשי המצוה לפי שהכהנים נבחרו מתוך בני ישראל להיותם משרתי ה' תמיד, ולכן ראויים הם ומחוייבים להיותם קדושים ונקיים יותר משאר העם בכל עניניהם, כל שכן בענין הזווג שהוא עקרי באדם, וקצת מחשבותיו של אדם על בת זוגו תמיד. ולכן נתחייב שלא ישא זונה שמזנה רע, ושמא תמשכנו לדעתה ורצונה, ונמצא מחלל קדושתו. גם כי שמא תלך בתר לימודה ותזנה תחתיו ותחללוהו. והיא בושת ופגם לכל הקרב אליה, וכל העם מרננים אחריה ובטומאתה אשר בשוליה, וכל שכן למשרתי ה'.

יבמות נ"ג נ"ז פ"א פ"ח פ"ט ע"ט כתובות י"ז קדושין ע"ז, ר"מ פי"ז י"ח י"ט מא"ב, סה"מ ל"ת קנ"ח קנ"ט ק"פ, סמ"ג לאוין קכ"א קכ"ב קכ"ג, סמ"ק ק"צ קצ"א קצ"ב, יראים ר"ח ר"ט ר"י.

מצוה רסז

דין חללה לכהן (ל"ת קס"ב)

הזהיר הקב"ה שלא ישא כהן בין גדול ובין הדיוט אשה חללה ויבעול אותה, שנאמר (ויקרא כ"א ז') וחללה לא יקחו.

משנה הלכות

שהיה הבועל קטן מבן ט' שנים ויום אחד אף שהיא גדולה, לא נעשית זונה[יג]. ועיין משנה הלכות (ח"ב סי' כ"ג-כ"ה) אי גיורת פחותה מבת ג' הוי זונה דאורייתא.

פרטי דינים. אשת כהן שאמרה נאנסתי אינה נאמנת ואפילו עד אחד אומר כדבריה, וכשמת בעלה אסורה לינשא לכהן אחר דשויא נפשה חתיכה דאיסורא[יד]. ממזר כהן אי קדושתו עליו נחלקו הפוסקים[טו] ועיין משנה הלכות (ח"ב סי' כ"ה).

שבויה. הנסתרת עם הגוי (ועיין רמ"א סי' ז' סי"א), והנשבית בין העכו"ם, ונחבשה ע"י ממון בזמן שיד האומות תקיפה על עצמן אסורה לינשא לכהונה, וע"י נפשות אסורה אפילו לישראל בעלה, והוא בנחבשת על ידי גנבה וכיוצא בזה, אבל בנחבשת לקדוש השם מותרת לבעלה ישראל[טז]. יש לה עד אחד שלא נבעלה מותרת אפילו לכהן[יז]. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בכהנים הכשרים והעובר עליה חייב מלקות.

רסז) גדרי האיסור. כל כהן שנשא אשה חללה ובא עליה לוקה[א]. קידש ולא בעל אינו לוקה[ב].

יג) ר"מ שם ה"ו אה"ע שם ס"פ. יד) שם ה"ח פ' אה"ע שם סי"ב. טו) עי' ב"ש וח"מ אבה"ע סי' ז'. טז) ר"מ שם ה"ז ל' אה"ע שם ס"א י"א. יז) ר"מ שם הי"ז אה"ע שם ס"א. רסז. א) ר"מ פי"ז מהל' איס"ב ה"ב. ב) שם ה"ד.

משרשי המצוה מה שנתבאר במצוה הקודמת באיסור זונה, וכל שכן החללה שחמורה שזנתה בפסולי ביאה לה, ודאי מזנה רע והאיך תהנה היא מן הקדושה, והיא לא שמרה חוק וברית הקדושה. ולא תימא דירושת אביה היא לה, קמ"ל דובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת. ואם היתה חללה מלידה, אף שלא עשתה איסור מדעתה, עון אבותיה עליה ועונותיהם תסבול, וזה מן הראוי כממזר הנולד מפסול ביאה, וכגוי שנולד אצל עכו"ם שלא זכו להם אבותיהם, אדרבה קלקלו להם.

הציונים ומראה מקומות עיין מצוה רפ"ז.

משנה הלכות

בעל ולא קידש מחלוקת הפוסקים היא, עיין מצוה הקודמת.

גדרי חללה. וחללה היא אשה מפסולי כהונה הנבעלת לכהן[ג], הבנים שנולדו ממנה הם חללים עד אלף דור ולעולם, אם ילדה זכר הרי הוא נתחלל מן הכהונה ודינו כזר, ואם ילדה בת הרי היא חללה וכהן הנושא אותה לוקה, ישראל שנשא חללה בתו כשרה לכהונה[ד]. כהנת מותרת לינשא לישראל, ואפילו לחלל ולגר ולמשוחרר[ה]. כהן שבא על הערוה מן העריות חרץ מנדה, או על אחת מכל חייבי לאוין השוין בכל, בביאה ראשונה עשאה זונה ולא חללה, בא עליה שנית בין הוא בין אחר שהוא פסול נעשית חללה, וזרעה מביאה ראשונה אם נתעברה ממנו לא הוי חללים, ומביאה שניה ואילך נעשים חללים[ו]. ולשיטת הגר"א באה"ע סי' ז' מחייבי כריתות לעולם לא הוי חללה, וחללה לא הוי לשיטתו אלא מפסולי כהונה. ועיין שו"ת משנה הלכות ח"ב סי' כ"ה בירור גדול בזה בס"ד. ממזרת אי נעשית חללה תלוי בשיטות הנ"ל, ונ"מ דאם בא על ממזרת אינו לוקה אלא משום ממזרת ולא משום חללה, ועיין אה"ע ובספרי הנ"ל.

שאר פרטים. אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט הן עצמן מתחללות[ז]. ואין הכהן הבא על החללה נעשה חלל לעולם אף שזרעו מחולל[ח]. כהן שבא על החלוצה הולד חלל מדברי סופרים, ואינו מטמא למתים, ואינו אוכל בתרומה, ולא ישא גרושה, ואם נשאת לא יוציא[ט]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרי כהונה. ולא הוזהרו נשים כשדות להנשא לפסולין הראוין בקהל' ולהן.

ג) ר"מ שם פי"ט ה"א. ד) ר"מ שם הי"ד אה"ע סי' ד' סט"ז. ה) אה"ע שם סכ"ב. ו) ר"מ שם ח"ה אה"ע שם סי"ד. ז) ר"מ שם ה"א ה' ו'. ח) שם ה"א אה"ע שם סי"ב. ט) שם ה"ח י' אה"ע שם סי"ט כ'. י) שם הי"א.

מצוה רסח

איסור גרושה לכהן (ל"ת קס"ג)

הזהיר הקב"ה שלא ישא כהן, בין גדול ובין הדיוט, אשה גרושה ויבעול אותה, שנאמר (ויקרא כ"א ז') ואשה גרושה מאישה לא יקחו.

משרשי המצוה לפי שהכהן הוא ממדת החסד צריך שיהיה תמים במעלות ולעשות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, ולהיות אוהב שלום ורודף שלום כמדתו של אהרן, והגרושה היא היפוך זה בעלת מריבה, שעשתה פירוד בין הדבקים, ואין לחבר שני הפכים. גם כי שמא עיניה על בעלה

משנה הלכות

רסח) גדרי האיסור. כל כהן שנשא אשה גרושה, בין מן האירוסין, ובין מן הנשואין, ובעלה לוקה[א]. והבא עליה בלא קדושין נחלקו הפוסקים כדלעיל במצוה רס"ו. וכתבו הסמ"ג והסמ"ק דלוקה שתים, משום לא יקח, ומשום לא יחלל.

ממאנת וחלוצה. הממאנת, אפילו גירשה בגט והחזירה ומיאנה בו הרי זה מותרת לכהן[ב]. חלוצה אסורה לכהן מדרבנן[ג]. כנס ספק גרושה או זונה וחללה, מוציאה בגט ואינו לוקה[ד]. כנס ספק חלוצה אינו מוציאה[ה].

ריח הגט. ואמרו חז"ל[ו] ריח הגט פוסל בכהונה. ואיזהו ריח הגט, כגון שאמר לה הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם פוסל לכהונה[ז]. גט יבמין פוסל לכהונה[ח]. נתן לה גט על תנאי ולא נתקיים התנאי אינו פוסל[ט]. יצא קול על אשה שנתקדשה ונתגרשה חוששין לאוסרה לכהונה[י], ואם יצא אמתלא אין חוששין[יא], ועיין שו"ת חוט השני (סי' י"ז בדיני אמתלא).

שאר פרטים. כל הגרושות שצריכות גט מדרבנן כגון חרש שנשא חרשת וכיוצא בהן נפסלו לכהונה[יב]. כהן שאמר הריני מוחל קדושתי ואשא גרושה מלקין אותו ומוציאין ממנו, דוקדשתו בע"כ (ועיין ר"ן גיטין ושו"ת ח"ס בטענת הבעל שאשה שגרשה את בעלה מותרת לכהן. ועיין א"ע סי' ו'). גרושה חציה שפחה וחציה בת חורין מסופק במנ"ח אי לוקה משום גרושה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרי כהונה. ופעמים שיתחייב כהן גדול ד' מלקיות

רסח. א) ר"מ פי"ז מה' אס"ב ה"ב י"ח. ב) שם הי"ח אה"ע סי' ו' ס"ב. ג) ר"מ שם ה"ז פי"ט ה"ח אה"ע שם. ד) ר"מ שם ה"ז אה"ע שם ס"א. ה) שם ה"ז. ו) יבמות דף צ"ד ע"א. ז) ר"מ פ"י מה' גירושין ה"א אבה"ע סי' ו' ס"א. ח) מנ"ח. ט) אה"ע שם. י) עי' ר"מ גירושין פ"י ה"כ אס"ב פי"ז ה"כ, אה"ע שם ה"ח. יא) אה"ע שם. יב) מ"ל פ' י"ט ה"ח.

הראשון שעשאה כלי, ועל דרך שאמרו רז"ל (פסחים קי"ב) גרוש שנשא גרושה ארבע דיעות במטה, זה לבו לאשתו ראשונה וזאת לבעלה הראשון ונמצא שאין לו אשה, שהוא חצי הגוף. וכבר ידעת מה שקרה לנדב ואביהו שלא היו נשואים נשים. ואולי דעתה לבעלה הראשון ובניו קרובין לממזרין ג"כ, דתניא לא ישמש אדם עם אשתו ויתן עיניו באשה אחרת. ועד"ה כי יש למעלה כיתות מכוונות לגרושה חללה, וזונה, וכשיהיה הכהן אחיו במשמרתם נעשה ממינם, ואינו יכול להלחם עמהם.

הציונים עיין מצוה רפ"ו.

מצוה רסט

לקדש כהנים (מ"ע ק"ו)

צוה הקב"ה לקדש זרעו של אהרן לדורות ולהקדימם לכל דבר שבקדושה, שנאמר (ויקרא כ"א ח') וקדשתו כי את לחם אלקיך הוא מקריב.

משנה הלכות

בביאה אחת, וכגון שהיתה אלמנה, ונעשית גרושה, ונעשית חללה, ונעשית זונה, ועל כיוצא בזה אמרו חז"ל איסור מוסיף, ולדעת הסמ"ג חייב ה'. אבל אם נשתנה הסדר וכגון שנעשית מתחלה זונה וכו' אינה חייב על ביאתה אלא מלקות אחד, לפי שאין איסור חל על איסור אלא אם כן באים כאחד או במוסיף או בכוללי[ג].

רסט) גדרי המצוה. קיום המצוה. מצות עשה לקדש כהנים בין תמימים ובין בעלי מומין, וכהנים תמימים להכניסם לקרבן וזהו עיקר העשה[א], וכן להקדימם לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון[ב].

בעל כרחו. לא רצה הכהן, מקדשין אותו בעל כרחו שזה המצוה אנחנו נצטווינו בה ואין זה בבחירת הכהן[ג]. ובדבר שהוא רק משום כבודו יכול למחול באופנים ידועים, עיין משנה הלכות ח"ג סי' י"ג י"ד ט"ו.

פרטי דינים. כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל, לא היה שם לוי כהן קורא ב' פעמים, ולא יקראו כהן אחר לשני משום פגם שניהם[ד]. אסור להשתמש עם כהן ואם מחל מותר[ה]. כהן חלל אין מצוה לכבדו,

יג) ר"מ פי"ז מה' איס"ב ה"מ י'. רסט. א) ר"מ פ"ד מה' כלי המקדש ה"א. ב) שם ה"ב או"ח סי' קס"ז סי"ד בהגה סי' ר"א ס"ב. ג) יבמות דף פ"ח ע"ב חינוך. ד) הל' תפלה פי"ב הי"ח י"מ או"ח סי' קל"ח ס"ז ח'. ה) או"ח סי' קכ"ח סמ"ח בהג"ה. ו) מג"ח.

משרשי המצוה מה שגלה הכתוב כי את לחם אלקיך הוא מקריב, ומכבוד האדון לכבד את משרתיו אשר בחר בהם. ובזה אנו עושים רצון המקום ב"ה, ובכל עת אשר נכבד הכהנים נזכור ונקבע במחשבותינו כבודו ב"ה וגדלו, ובזכות המחשבה הזכה והרצון הטהור תחול ברכתו ב"ה וטובו הגדול עלינו. ועד"ה להוציא ממחשבות המון עם וע"ה המבזים כהני ה' נושאי דגל התורה במחשבותם מפני שמקבלים מהם, ועליהם מחייתם, הזהיר הכתוב וקדשתו כי את לחם אלקיך הוא מקריב, ואין זה לחם שלך ומן שמיא דקא זכי ליה, ולכן וקדשתו.

ניטין נ"ט, ר"ם פ"ד מכלי המקדש, סה"מ מ"ע ל"ב, סמ"ג עשין קע"א, או"ח סי' קל"ה קס"ז ר"א.

מצוה ער

על כל נפשות מת לא יבא (ל"ת קס"ד)

הזהיר הקב"ה שלא יכנס כהן גדול באוהל המת, ואפילו לקרובים שכהן הדיוט מטמא להם, שנאמר (ויקרא כ"א י"א) ועל כל נפשות מת לא יבא.

משנה הלכות

וכן כהנים בעלי עבירה נמנעים מכבוד[ז]. כהן הנמכר בבית דין מותר להשתמש בו[ח]. כהן מותר להשתמש בכהן אחר[ט]. יש לו בת שזנתה אין מחויב לקדשו (ועיין מג"א או"ח סי' קכ"ח)[י]. כהן בעל מום פצוע דכה וכרות שפכה מצוה לקדשם[יא], כהן ממזר מכהן נחלקו האחרונים אי קדושת כהן עליו, עיין מש"כ בספרי משנה הלכות (ח"ב סי' כ"ה), ועיין פמ"ג או"ח סי' קכ"ח וט"ז אה"ע סי' ז' ס"ט, ואי נושא את כפיו ואם מותר לטמא למתים. וכהן עני כשמחלקין מתנות עניים נוטל חלק יפה בראש[יב]. כהן שהרג את הנפש או המיר דתו ר"ל ושב בכל כחו מצוה לקדשו[יג]. כהן מחלל שבת בפרהסיא אסור לקדשו, וכן כל מחללי שבת בפרהסיא אסור להחניף להם ולהראות קרבות אם לא שמתכוין שעי"ז יכול להחזירו למוטב וכגון שהוא תנוק שנשבה, ודבר זה מסור ללב. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

עד) מעשה האיסור. כהן גדול הנכנס באוהל המת אפילו לקרובים שכהן הדיוט מצוה לטמא להם עובר בלאו, נכנס לאהל

ז) או"ח שם ס"ט מנ"ת. ח) מנ"ח בשם הגמ"ר ניטין רמז תס"א והגה"מ פ"ג מהל' עבדים ה"ח. ט) עי' באה"ט שם ס"ק פ"ג. י) שם סמ"א. יא) ס"ק ס"ב ועי' מנ"ח. יב) מנ"ח ע"פ ספר אמור פ"א ה"ו. יג) מנ"ח ע"פ גמרא ותוס' ניטין נ"ט ע"ב. יד) מנ"ח ע"פ שו"ת הכ"צ סי' י"ג.

משרשי המצוה לפי שהכהן הגדול הוא המקשר בין ישראל לאביהם שבשמים, והוא המוציא ומביא צרכי ישראל ובקשותיהם, ותמיד מחשבותיו ומעשיו קשורים בו ית"ש. ועם היותו בעל גוף, נפשו תשכון תמיד בתוך משרתי א-ל העליונים בתפלתו על עמו שלא יארע ח"ו להם שום תקלה, עד שהאשימה אותו התורה כי יהרוג איש בשוגג יחכה עד מות הכהן הגדול ויצא מעיר מקלטו, שהוא גרם שלא התפלל כראוי. ולכן מן הראוי שלא יתבטל אף רגע בטומאה כלל, ולא יפסיק בכל אופן שהוא. ובכהנים הדיוטים חס רחמנא עליהו שישפכו נפשם בבית המת כי יחם לבבם על קרוביהם, מה שאין כן הכהן הגדול מרוב דבקות נפשו למעלה יתפשט לגמרי מטבע בני איש וישכיח מלבו כל עסק עולם הזה הנפסד, ועל חברת הקרוב אל תבהל כי כבר הוא נפרד ממנה בעודנו בחיים.

נזיר פ"ב מ"ז מכות כ"א, ר"מ פ"ז מאבל, סה"מ ל"ת קפ"ז קפ"ת, סמ"ג לאוין רל"ו רל"ז, יראים שמ"ז.

משנה הלכות

וישב שם עד שמת המת עליו או שנכנס בשידה תיבה ומגדול ובא חבירו ופרע אליו גג השידה חייב שתים שהטומאה וביאה באים כאחד[א]. והאחרונים ז"ל נדחקו בפירוש הא שמעתתא, דהא ישיבה הוה לאו שאין בו מעשה, וכן כשפרע האחר, וכיון שנכנס קודם שמת או בשידה תיבה ומגדל דלא הוה טמא, ומה שאחר פרע אינו מעשה שלו, ועיין כ"מ שדייק שהוא סמוך למיתה והתרו בו על זה, וכן בפרע, והמהר"ם שי"ק הקשה עליו מפ"י דכלאים הל' ל' שכתב שם כיון שבא ע"י מעשה בתחלה ויש בידו לסלק מקרי עדיין מעשה, וצריך לחלק היכא דתחלת מעשה באיסור גם השהיה אקרי מעשה, משא"כ כאן, וכן מוכח מרמב"ם פ"ה ממלכים הל' ח', וכן רצה לומר המל"מ סוף פ"ג מפהמ"ק הל' כ"א אלא דהקשה מהא דפרע, ועיין שאג"א סי' ל"ב ובהגהות מהרמ"ש בספר מצות השם מצוה רע"א.

מת מצוה. ודעת החינוך[ב] דכהן הדיוט גם כן חייב בלאו דלא יבא. כהן גדול שפגע במת מצוה בדרך, אפילו הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו חייב לטמא לו ולקברו, ואיזה הוא מת מצוה כל שקורא ואין עונה אבל אם קורא ואחרים שומעין קורא לאחרים ויתעסקו בו[ג]. היה עמו נזיר יטמא הנזיר ולא יטמא אפילו כהן הדיוט, כהן גדול וכהן הדיוט יטמא הדיוט ואל יטמא הגדולי[ד]. עכו"ם אי מטמא באהל מחלוקת הראשונים, ונכון להחמיר[ה], מסקנת האחרונים. והנה לדעת הפוסקים דכהן

ער. א) ר"מ פ"ג מה' אבל ה"ו. ב) מצוה רע"א. ג) ר"מ שם ה"ת. ד) שם ה"מ. ה) עי' יו"ד סי' שע"ב ס"ב.

מצוה רעא

לאביו ולאמו לא יטמא (ל"ת קס"ה)

הזהיר הקב"ה שלא יטמא כהן גדול אפילו לקרובים שהכהן הדיוט מטמא להם, שנאמר (ויקרא כ"א י"א) לאביו ולאמו לא יטמא.

משרשי המצוה מה שכתוב במצוה הקודמת. גם כי הכהן הגדול לגודל מעלתו, שהוא מכפר על כל ישראל, לא יטמא אפילו לאביו ולאמו. כי הטומאה של הגוף מולידה מוג רע בנפש, ולכן אמרו טהרה מביאה לידי קדושה וקדושה מביאה לידי רוח הקודש, ומפני קדושתו הוסיף עליו הכתוב שלא יטמא אפילו לקרובים שכהן הדיוט מטמא להם. וטעם שלמת מצוה שאין לו קוברין מטמא אפילו כהן גדול אם לא היה אחד עמו לקוברו, משום דבצלם אלקים עשה את האדם ודיוקנו של מלך מוטל באשפה, וגדול כבוד הבריות שהתורה חסה עליהם, ואם

משנה הלכות

מטמא לאשתו קטנה משום דכמת מצוה עשאוה[1], אם כן כהן גדול אפשר דמטמא לאשתו קטנה, וכן נזיר, ועיין מנ"ח דתלוי בשיטת הפוסקים. ונוהג ד"ז בזמן הבית שיש שם כ"ג. ואין חלוק בין משיח בשמן המשחה למרובה בגדים, וד"ז נוהג גם למשיח מלחמה[2].

רעא) האיסור ועל מי חל. כהן גדול שמת לו אחד מן הקרובים שכהן הדיוט מטמא להם אסור לטמא להם[3], ובגמ'[4] הכהן הגדול מאחיו זה כה"ג, אשר יוצק על ראשו שמן המשחה זה משוח מלחמה, ומלא את ידו. ללבוש את הבגדים זה מרובה בגדים, ועל כולן הוא אומר וכו' לאביו ולאמו לא יטמא.

מת מצוה. וכבר נתבאר במצוה ע"ר דמטמא למת מצוה.

ומעלות יש לענין הטומאה נזיר קודם לכהן הדיוט, כהן הדיוט קודם למשוח מלחמה, ומשוח מלחמה לסגן, וסגן לכהן גדול[5], וכולם מטמאים למלך או נשיא שמת[6]. ובירושלמי ברכות פ"ג ה"א ונזיר פ"ג ה"א שהוא שיטמא כהן לכבוד הנשיא, כד דמך ר' יודן נשיאה אכריז ר' ינאי אין כהונה היום, כד דמך ר"י נשיאה בר בריה דר"י נשיאה וכו' עד אמר רבי נסא במיתתן עשו אותן כמת מצוה, ועיין רמב"ם פ"ג מאבל ורבינו נסים גאון כתובות פ' הנושא ובס' ארחות חיים יו"ד סי' ע"א, ובספרי משנה הלכות ח"ג (סי' קכ"ז).

1) עי' לעיל מצוה רס"ד וכמנ"ח שם. 2) מנ"ח ע"פ מל"מ חל' כלי מקדש פ"ח ה"ו. רעא. א) ר"מ פ"ג מה' אבל ה"ו. ב) הוריות י"ב ע"ב. ג) ר"מ שם ה"מ. ד) שם ה"י.

לאחר מותן כן כל שכן בחייהם שאסור לבזות נפש מישראל.

הציונים תמצא במצוה ע"ר.

מצוה ערב

כהן גדול יקח בתולה (מ"ע ק"ז)

צוה הקב"ה שישא הכהן גדול נערה בתולה לאשה, שנאמר (ויקרא כ"א י"ג) והוא אשה בבתוליה יקח. הסגן ומשיח מלחמה בכלל.

משרשי המצוה משארז"ל שאין האשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי, ולהכי משתבעל לאחר אסורה לו שמא עיניה נתנה באחר. ולפי שהעיקר הטוב שבאדם הוא שיהיה לו מחשבה טהורה ונקיה, כי אחרי המחשבה ימשך מעשה הגוף, על כן ראוי לו למשרת הגדול להדבק באשה שלא קבעה

משנה הלכות

כללים. ונוהג בזמן הבית שהיה כהן גדול ובכל מקום שהכה"ג שם, ועבר וטמא אפילו לקרוביו בכל מיני טומאה לוקה. וכתב הר"מ בסה"מ דבכהאי גוונא דבאו לאוין כפולים מכל מקום אין לוקין לכהן ב' מלקיות משום כהן גדול וכהן הדיוט, כי הלאוים הנוספים בכהן גדול באו לתשלום דין זה, אבל התוס' נזיר מ"ט ע"ב כתבו בכה"ג לעבור עליו בשני לאוין וסיימו בצ"ע, ע"ש. ודע עוד דכהנים המטמאין עצמן עוברים חוץ מהלאו בעשה דקדושים יהיו.

ערב) גדרי המצוה ועל מי חלה. מצות עשה על הכהן גדול וסגנו ומשוח מלחמה, הבא לישא אשה שתהיה נערה בתולה[א], ולא ישא את הקטנה ואת הבוגרת ומוכת עץ[ב]. ויש חולקין[ג] דמותר בקטנה. עבר ונשא בוגרת או מוכת עץ אין מוציאין מידו[ד]. וקטנה נסתפק המל"מ אי מוציאין מידו לשיטת הרמב"ם, ע"ש[ה], ולדעת הפוסקים דאסור בקטנה אסור באיילונית, דמקטנותה יצתה לבגר[ו].

גדר בתולה. ובתולה לגמרי משמע, כדרכה ושלא כדרכה[ז].

נבעלה לבהמה כשרה והוא שלא השירה הבתולים, ואם השירה הבתולים הוה כמוכת עץ[ח]. קטן פחות מבן ט' הבא על הגדולה ולא השיר הבתולין מותרת לכהן גדול, ואם השיר הבתולין הוי כמוכת עץ[ט], וי"א[י] דאפילו השיר הבתולים

ה) ד"ה על כל. ו) מנ"ח. ז) שם. ערב. א) ר"מ פי"ז מה' א"ב ה"א. ב) שם הי"ג י"ד. ג) רש"י יבמות נ"ח ע"ב ד"ה ובגרה תחתיו יש"ש פ"י דיבמות סי' כ"א הובאו במנ"ח. ד) ר"מ שם הט"ו. ה) סוף הי"ז. ו) מ"ל שם הי"ז. ז) ר"מ שם הי"ד ומל"מ שם הי"ב. ח) ר"מ שם הי"ד ומנ"ח אות ב'. ט) מנ"ח ע"פ ר"מ פי"א מה' אישות ה"ב. י) עי' שיטה מקובצת כתובות דף י"א.

מחשבתה באחר זולתי בו שהוא קודש קדשים, ומתוך כך יהיה הזרע שיתן לו השי"ת ממנה טהור ונקי וראוי לעבוד בקדושה. והטעם שמשתבגר אסורה, דכיון שהיא גדולה כבר כל כך דעותיה כבר נפסדות ואולי חשבה כבר באחר וקבעה מחשבתה בו, ועל דרך שאמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה.

יבמות נ"ם, ר"מ פי"ז מא"ב, סה"מ מ"ע ל"ת, סמ"ג עשין נ"ז, יראים רי"ב.

מצוה רעג

אלמנה לכהן גדול (ל"ת קס"ו)

הזהיר הקב"ה שלא ישא כהן גדול אלמנה, שנאמר (ויקרא כ"א י"ד) אלמנה גרושה וחללה זונה את אלה לא יקח.

משנה הלכות

כשרה נבעלה פחות משלשה כשרה לכה"ג. כהן שנשא אלמנה בעודו הדיוט ונתמנה לכהן גדול אשתו עמו ואינו מוציאה, ואפילו אירסה קודם שנתמנה כונסה לאחר שנתמנה[א].

שאר פרטים. אירס את הקטנה ובגרה תחתיו קודם נשואין לא יכנוס, ואם כנס אינו מוציא[ב]. ואינו נושא שתי נשים לעולם[ג], ולדעת הראב"ד דוקא ביוה"כ אסור בשתי נשים אבל בכל השנה מותר. ונסתפקו האחרונים אם כהן גדול מקדש בביאה כיון דנעשית בעולה בשעת הקידושין וקדושין וביאה באים כאחד[ד]. ונוהג מצוה זו בזמן הבית כי אז יתמנה הכהן גדול, והעובר על זה עובר בעשה בכל ביאה ומוציאה בגט, ולכל הדינים הסגן ומשיח מלחמה בכלל.

רעג) גדר החיוב. כהן גדול ומשוח מלחמה וסגן, שעבר ונשא אלמנה בין מן האירוסין ובין מן הנשואין הרי זה לוקה[א].

כיצד איסור חל על איסור. ואיסור זה נוסף הוא על כהן הדיוט שמותר באלמנה, ולא חזר הכתוב בכה"ג גרושה זונה וחללה אלא שאם יקרה כל האיסורין אלו באשה אחת על הסדר הזה, שתתאלמן ואחר כך תתגרש ואחר כך תתחלל ואחר כך תיעשה זונה, ובא עליה כהן גדול חייב ד' מלקיות, ואם בא עליה כהן הדיוט חייב שלש, ואם לא היה כסדר הזה אינו חייב אלא אחד דקיי"ל אין איסור חל על איסור, ובסדר הזה מוסיף וחל[ב].

שאר דינים. כהן גדול שמת אחיו מהאירוסין הרי זה לא ייבם את אשתו אלא חולץ[ג]. ספק אלמנה אסורה ופי' שנתקדשה קדושי ספק ומת המקדש[ד]. וכל אשה שנתקדשה וצריכה

יא) ר"מ פי"ז מה' א"ב הי"ב ט"ו. יב) שם הי"ז. יג) שם הי"ג. יד) מל"מ שם הט"ז מנ"ח. רעג. א) ר"מ פי"ז מה' א"ב ה"א ג'. ב) שם ה"ח ט' י'. ג) שם הי"ב. ד) שם ה"ז.

משרשי המצוה לפי שיש בנשואי אלמנה מחשבות זרות כעין מה שאמרו רז"ל בחור שנשא אלמנה שלש דעות במטה, כי באבדה בעל נעוריה במסתרים תבכה נפשה עליו באהבתה אותו, ומחשבתה עליו. וכל שכן לפי דעת הזוה"ק דאיכא סכנה בנשואי אלמנה מחמת בעלה הראשון כידוע. ואפילו אלמנה מן האירוסין שלא נבעלה לאחר, מכיון שנעשה בה מעשה הקדושין כבר קבעה מחשבתה באחר מתוך מעשה האירוסין ונפסלה מן הכהונה גדולה. וכל זה יזיק לכפרת כל ישראל, וקרא כתיב וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל, ואם ביתו לא ישלים אתו בתכלית השלמות יפסיד הכוונה בזה.

יבמות נ"ט, ר"מ פי"ז מא"ב, סה"מ ל"ת קפ"א קפ"ב, סמ"ג לאוין קכ"ד קכ"ה, יראים רי"ג.

מצוה רעד

שלא יבעול כהן גדול אלמנה (ל"ת קסז)

הזהיר הקב"ה שלא יבעול כהן גדול את האלמנה ואפילו בלא קידושין, שנאמר (ויקרא כ"א ט"ו) ולא יחלל זרעו בעמיו.

משנה הלכות

גט מדרבנן ונתארמלה מהן אסורה לכהן גדול מדרבנן[ה]. וצ"ע בכהן גדול שנשאר אחר חורבן הבית אי הותר באלמנה כיון שאין כאן בית או דילמא קדושתו עליו והוי ככהן שעבר בפני הבית ואפילו הכי הוה בכלל הלאו מאחר שכבר נאסר, וכן נסתפקתי בזה לענין טומאת קרובים וקיחת בתולה, ולחוסר הפנאי לא חפשתי בספרים שכבר דברו מזה. ונוהג בזמן שיש כהן גדול ואם קדש ובעל לוקה שתים, לא בעל אף על הקידושין אינו לוקה.

רעד) גדר החיוב. כהן גדול שבעל אלמנה בין מן הנשואין ובין מן האירוסין, בלא קדושין לוקה אחת, ובקדושין לוקה שתים[א]. מסקנת הגמרא. ובגמ'[ב] מודה רבא באלמנה שאם בעל ולא קידש לוקה, מאי טעמא ולא יחלל אמר רחמנא והרי חלל. ומזה הטעם כשקדשה ולא בעל אינו לוקה משום לא יקח משום דמה טעם אמרינן, מה טעם לא יקח משום לא יחלל, וכל זמן שלא חילל אינו לוקה. וזה הטעם גופו נאמר

ה) מל"מ שם הט"ו.

רעד. א) ר"מ פי"ז מה' א"ב ה"ג ד'. ב) קדושין ע"ח ע"א.

משרשי המצוה מה שכתבה התורה ולא יחלל זרעו בעמיו, שעל ידי ביאה זו יתחללו זרעיו הנולדים ממנה. ועד"ה כי בני תשע מדות אחד מהן הנותן מחשבתו באחרת בשעת הזווג, ואלמנה לחיבת בעלה הראשון אולי תהיה מחשבתה עליו ויהיו הבנים זרים ורשעים, חשובים כמת דכתיב חלל רשע נשיא ישראל. ועל דרך שכתב (הש"ך) דברים נפלאים במכה אביו ואמו. וכי יש כזה אחר שגדלו על זרועותיו והלבישו וזן אותו והאכילהו והשקהו, וכן אמו כמה צער סבלה, ויהא כפוי טובה, ולא די אלא שיכם. אלא סמך וגונב איש, ר"ל מחשבת אביו ואמו בשעת הזווג היו דרך גנבה, שנתנו מחשבתם באחרים, ממילא אין לאיש זה הקב"ה חלק בבן זה. גם כי אינו מדרך כבוד לכהן הגדול מאחיו שישתמש בכלי שבור, והיא כבר נשתברו בתוליה מבעלה הראשון, ועיין עוד מצוה הקודמת.

הציונים עיין מצוה הקודמת.

משנה הלכות

בכהן הדיוט שאינו לוקה עד שיקח ויבעול. דודאי לא חמור כהן הדיוט מכהן גדול. ובגרושה וחללה גם הכהן גדול אינו עובר אלא אחת, ואם בעל ולא קרש אינו לוקה ודינו כהדיוט, שלענין האלמנה דוקא נתייחד הלאו לחייבו בביאה בלא קידושין, והאלמנה שבא עליה כהן גדול אפילו בלא קדושין נתחללה ונאסרה לכהן הדיוט, ואם ילדה זרעו ממנה חללים[ג].

שאר פרטים. משעה שהערה בה נתחייב ככל העריות[ד]. וכתב החנוך (וכן הוא ברמב"ם בהל' ג') טעם למה באלמנה לכהן גדול לוקה אפילו בביאה בלא קידושין ולא בגרושה וחללה דאיסוריהו גדול מאלמנה שלא נאסרה רק לכה"ג והם אפילו לכהן הדיוט, שבאלמנה יש בה חלול בבעילתו שהיתה כשרה להדיוט ונפסלה וחייב משום לא יחלל אבל בשלש אחרות אין לחייבו מלקות בבעילה בלא קדושין שהרי מחוללות ועומדות הן, אף לכהן הדיוט בלא בעילה. וכל מקום שהוא לוקה היא לוקה, שאין הפרש בין איש לאשה לענין עונשין אלא בשפחה חרופה בלבד[ה]. ונוהג בזמן שיש כהן גדול.

ג) ר"מ שם ה"ג. ד) ר"מ שם פ"א ה"י. ה) שם פי"ז ה"ה.

מצוה ערה

שלא יעבוד כהן בעל מום (ל"ת קס"ח)

הזהיר הקב"ה שלא יעבוד כהן בעל מום בעבודת המקדש, שנאמר (ויקרא כ"א י"ז) איש איש מזרע אהרן אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלקיו.

משרשי המצוה כי התכונה הישרה והפרצוף המתוקן כפי שציירו הצייר הגדול ית"ש יורה על תכונת הנפש ועל המדות טובות והפעולות אשר יעשה האיש השלם רצויות וחשובות בעיני כל רואיהם, וההיפוך מורה ההיפוך. ואתה רואה מלך בשר ודם לא יעמדו לפניו לשבת בהיכלו אלא אנשים בעלי יופי וצורה והידור, וכל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, וכל שכן שלוחי הכפרה. כי אין ראוי בשום צד שיהיה בהם

משנה הלכות

ערה) מנין וסוגי המומין. שלשה מיני מומים הם א) יש מומים הפוסלים באדם ובבהמות ובמספרם הם חמשים, ואם היה לכהן אחד ממומין הללו ועבד לוקה וחלל העבודה, ב) יש מומין הנוהגים באדם ולא בבהמה, וכהן שעבד עבודה במומין הללו לוקה ועבודתו כשרה, ובמספרם הם תשעים, ג) ויש שאינן מומין ואסרום חכמים מפני מראית העין שנראים כמומין והם שנים במספרם, סך הכל קמ"ב מומין עיין ר"מא ואין פוסלים באדם אלא מומין שבגלוי, אבל מומין שבחלל הגוף כגון ניטל הטחול או נקבו בני מעיו וכיוצא בזה, אף על פי שיעשה בהם טרפה עבודתו כשרה[ב]. ומומין הללו אין חלוק אי נולדו עמו או הוו בו אחר כך[ג]. טומטום ואנדרוגינוס הוה בכלל בעל מום ומחלל עבודה[ד].

ביחד עם שאר פסולים. זר בעל מום שעבד לוקה משום זר ואינו לוקה משום בעל מום[ה]. בעל מום ששימש בטומאה חייב משום טומאה ג"כ[ו].

שאר פרטים. ואינו חייב אלא בד' עבודות, שחיטה קבלה הולכה וזריקה, ובשאר עבודות אף ע"פ שעבודתו פסולה אינו לוקה[ז]. כהן ערל[ח] או שעבד ע"ז ועבד עבודה לוקה ומחלל העבודה, ועבד ע"ז אפילו עשה תשובה עבודתו מחוללת[ט]. ובמנ"ח כתב דבע"מ כשר לשריפת פרה ושאר עבודותיה, ופלא דמפורש להיפוך בתוס' זבחים ט"ז ע"ב ד"ה שם, ובתוספתא דפרה פ"ג הל'

ערה. א) ר"מ פ"ו מה' ביאת מקדש ה"ה ו' ופ"ז ה"א ופ"ח ה"א י"ז. ב) שם פ"ו ה"ז. ג) שם ה"ב. ד) שם פ"ז ה"ח. ה) מנ"ח ע"פ ד"מ שם פ"ט הי"א. ו) ר"מ שם פ"ט הי"ב. ז) ר"מ שם ה"י מנ"ח, ועי' מל"מ הל' תמידין ומוספין פ"ב ה"י ד"ה עוד י"ל, בביאור דעת הרמב"ם. ח) שם פ"ו ה"ח. ט) שם פ"ט הי"ג.

שינוי צורה מכל צורותיו, כי הצורה החיצונה מורה על הצורה הפנימית. גם יתפוש לברואיו בירא׳ת הכבוד מהם, ועל דרך זה אמרו בסנהדרין שאין מעמידין בסנהדרין אלא בעלי קומה וכל הני מעלות שנאמרו במשה, דוק ותשכח. ועיין לקמן מצוה רע״ו.

קדושין פ״ו בכורות פ״ג, ר״מ פ״ו מביאת מקדש, סה״מ ל״ת ע׳ ע״א, סמ״ג לאוין ש״ח, יראים של״ת.

מצוה רעו

שלא יעבוד כהן בעל מום עובר (ל״ת קס״ט)

הזהיר הקב״ה שלא יעבוד כהן בעל מום עובר במקדש כל זמן שהמום בו, שנאמר (ויקרא כ״א כ״א) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב.

משרשי המצוה מש״כ במצוה הקודמת. ושלא תאמר שהמום זה עובר הוא ואינו מאום כל כך כבעל מום קבוע, גם אין ענשו גדול, ולכן מותר להקריב, כי מכל מקום מום הוא והקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך, וכל זמן שהמום בו בעל מום הוא. וער״ה כי ודאי המום בא לו על שחטא ונענש, וסימן הוא שנפשו פגומה, ועד שלא שב וחזר לאיתנו אינו ראוי

משנה הלכות

ה׳ ועוד בכמה מקומות. ובחידושי הארכתי בס״ד. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה, והעובר ועובד והוא בע״מ מן המומין הפוסלין באדם ובבהמה לוקה ועבודתו מחוללת ובמומין המיוחדות באדם לוקה ועבודתו כשרה. ובמומין שהם מפני מראית העין אינו לוקה ועבודתו כשרה.

רעו) כללי האיסור. הרמב״ן ז״ל[א] לא חשב זו למצוה בפני עצמה וס״ל דהוא בכלל לאו דמום קבוע, אלא שהוא חלק מחלקי המצוה. ואחד מום קבוע ואחד מום עובר פוסל העבודה, והכהן לוקה עליו[ב]. ובית דין הגדול היו יושבין בלשכת הגזית והיו בודקים הכהנים ביוחסין ובמומין וכל כהן שנמצא פסול ביוחסין לובש שחורים ומתעטף שחורים ויצא מן העזרה, ואם נמצא כשר נכנס ומשמש, וכך היו אומרים ברוך המקום ב״ה שלא נמצא פסול וברוך הוא שבחר באהרן (מס׳ מדות)[ג], וכל מי שנמצא כשר ביחוסו ונמצא בו מום יושב בלשכת הגזית ומתליע עצים למערכה (פי׳ בורר העצים שלא יהיו מתולעים), וחולק בקדשים עם אנשי בית אב שלו[ד], ואם היה מום עובר כשנתרפא חוזר לעבודתו עם אחיו הכהנים[ה].

רעו. א) סה״מ לאוין ע״א. ב) ר״מ פ״ו מה׳ ביאת מקדש ה״א. ג) פ״ה מ״ד. ד) שם הי״א י״ב. ה) ספרא אמור פרק ג׳ ה״ו.

לחייב שיכפר על החייב. ועד"ז י"ל גם במום קבוע שהוא לתקן מה שפגם בגלגול ראשון, וכל זמן שלא תקן לא יקרב להקריב. גם כי המום רומז למדת הדין והכהן הוא ממדת החסד, מצא דבר והפוכו, ולכן לא יעבוד.

מראה מקומות תמצא במצוה הקודמת.

מצוה רעז

שלא יכנס בעל מום בהיכל (ל"ת ק"ע)

הזהיר הקב"ה שלא יכנס כהן בעל מום להיכל בית המקדש, שנאמר (ויקרא כ"א כ"ג) אך אל הפרוכת לא יבא. משרשי המצוה להגדיל כבוד הבית והדדו, ולהראות שהוא מקום השלמות, והבעל מום יש בו חסרון ונפשו פגומה ובעלת מום. ובראותינו שבעל מום אינו נכנס בבית המקדש מתגדל בזה הדרת הבית, שמראין שחסרון השלמות גרם

משנה הלכות

קדושת כהן בע"מ. כהן בע"מ כל קדושת כהן עליו. ועיין אבני חפץ (רישא) סי' ע"א שמסתפק אי כהן בע"מ מותר בנשים פסולות לכהונה גרושה וחללה וכו' ולטמא למתים ולישא כפיו, ודברי שגגה הם ושרי ליה מרי', ומקרא מלא הוא בפ' אמור בני אהרן אף בעלי מומים במשמע. ולא אמנע עוד מה שראיתי דבר פלא לאדוננו הט"ז ז"ל או"ח סי' קכ"ח ס"ק כ"ז שהקשה אמאי לא יהא כהן בע"מ פסול לנשיאת כפים, וסיים ודבר חדוש הוא אשר לא מצאנו קושיא ופירוק זו בשום קדמון ולא בתראי, וכ"כ עוד בסי' קל"ה, ופלא דבגמ' תענית כ"ז ע"א פריך בגמ' אי מה משרת בעל מום לא, אף כהן מברך בעל מום לא, ומשני הא איתקש לנזיר, וה' יאיר עיני, ועיין שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' כ"א).

קטן. קטן אפילו תמים פסול עד שיביא ב' שערות, ולמדוהו בת"כ' אר"א ב"ר יוסי הא תינוק פסול אעפ"י שהוא תמים אימתי עבודתו כשרה משיבוא שתי שערות, אבל אין אחיו הכהנים מקריבים אותו לעבודה עד שיהיה בן כ' שנה. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה הכשרים.

רעז) גדרי האיסור. קיום המצוה. כל כהן שיש לו מום בין קבוע ובין עובר לא יכנס למקדש מן המזבח ולפנים, ואם עבר ונכנס לוקה אף על פי שלא עבד, ואם עבד במקדש פסל וחילל עבודה, ולוקה אף על העבודה[א]. ולדעת הרמב"ן הנכנס להיכל בלי עבודה

ו) ספרא אמור פרשתא א' ה"א. ז) אמור פרשתא ג' ה"א. רעז. א) ר"מ פ"ו מה' ביאת מקדש ה"א.

לו, וכאשר ירגיש הבדל המקום בסבת המום ישתדל להשלים חסרון הנפש, כי בהא תליא, ויזהר לתקן עצמו. (ועיין מצוה הקודמת). ואם נולד במומו אולי חטא בגלגול הקודם ונדחה מעבודתו עד שיתקן אשר שחת בגלגול הראשון. ואם בעל מום עובר הוא יפשפש במעשיו ושב ורפא לו.

זבחים צ"ח בכורות מ"ג כלים פ"א, ר"מ פ"ו מביאת מקדש, סה"מ ל"ת פ"ט, סמ"ג לאוין ש"ז, יראים של"ו.

מצוה רעח

שלא יעבוד כהן טמא (ל"ת קע"א)

הזהיר הקב"ה שלא יעבוד כהן בעודו טמא בבית המקדש, שנאמר (ויקרא כ"ב ב') וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי.

משנה הלכות

אינו אלא מעלה דרבנן, ואינו חייב אלא כשעובד עבודה, וכתב עוד דלא אסרו אלא בין האולם ולמזבח שהוא כ"ב אמות, אבל כנגד המזבח עצמו שהוא ל"ב אמות לא אסרו[ב].

המומין. ומום קבוע הוא כגון שבר יד או שבר רגל וכיוצא בו,

ומום עובר כגון גרב או ילפת והיא חזזית וכיוצא בהן, ולא המומין הכתובין בתורה בלבד הוא שפסולין אלא כל המומין הנראין בגוף פסולין בכהנים, ואלו הכתובים בתורה דוגמא הן[ג]. ועיין לעיל מצוה ער"ה כמה מומין הן. והנה במומין המיוחדים באדם שכתבתי לעיל שכהן העובד בהן עבודתו פסולה ואינו לוקה, כתב המנ"ח דאולי באלו גם הרמב"ם מודה דאינו לוקה על הכניסה, דדוקא אותו המחלל העבודה מחזר על הכניסה אבל בעל מום המיוחד לאדם דאינו מחלל העבודה אינו מחזר על הכניסה ואינו עובר בעשה, ואפשר מדרבנן אסור והניח בצ"ע. מומין שבחלל הגוף, כגון נקבו מעיו וכיוצא בזה, אף שנעשה טרפה אינו מום ועובד לכתחילה[ד].

תקון המקדש. היו צריכין לתקן הבית כהנים נכנסין לתקן, אין כהנים נכנסין לרים, אין לוים נכנסין נכנסין ישראלים, אין טהורים נכנסין טמאים, אין תמימים נכנסין בעלי מומין, (גמ' סמ"ג)[ה]. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה הכשרים לעבודה.

רעח). רדי החיוב. כהן טמא שעבד במקדש חילל עבודתו וחייב מיתה בידי שמים על עבודתו, ואף על פי שלא שהה שם כגון

ב) סה"מ לאוין ס"ט. ג) ר"מ שם ה"ד. ד) שם ח"ז. ה) ר"מ הל' בית הבחירה פ"ז הכ"ב.

משרשי המצוה כי אין השכינה שורה אלא במקום טהרה ולא במקום טומאה, ואם תמצא טומאה במקדש יש לכחות הטומאה בית אחיזה שם ויגבר כחם לגרש הטהרה, וכל שכן שאם יהיה הכהן העובד הטמא שעל ידי זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל ח"ו. ולפיכך עונשו במיתה כאמור ומתו בו כי יחללוהו מדה כנגד מדה, הם המיתו ההקדש שעשו מן הקדש חול לפיכך ימותו הם. ואף על פי כן בצבור נדחית הטומאה ומותר להקריב, כי אני ה' השוכן אתם בתוך טמאותם. וקי"ל טומאה דחויה לדמו שהטומאה נדחית מפני הקדושה בצבור, שקדושתם גדולה מאד.

סנהדרין פ"א זבחים י"ז, ר"מ פ"ד מביאת מקדש, פה"מ ל"ת ע"ת, סמ"ג לאוין ש"ת.

משנה הלכות

שנטמא בעזרה ויצא מיד בדרך קצרה כדינו, ובדרך הלוכו הפך בצנורא חייב על העבודה[א]. וכל לאו שחייבין עליו מיתה בידי שמים אם התרו בו לוקין עליו[ב]. ואף על פי שאם עבד בטומאה אינו חייב בבית דין אלא מלקות, אחיו הכהנים לא היו מביאין אותו לבית דין אלא מוציאין אותו לחוץ מעזרת נשים וחיל (תוס' ומל"מ) ופוצעין את מוחו ומת, ואין ממחין עליהן בכך[ג]. וכן טבול יום קודם הערב שמשו שעבד, כגון שעשה בית יד ארוכא לצינורא והפך באיברים מבחוץ חייב מיתה בידי שמים[ד].

אי פסולה עבודתו כשנודע אח"כ. עבד בשוגג ואחר כך נודע לו שהיה טמא עבודתו פסולה, ואם טמא בטומאת התהום הציץ מרצה אפילו נודע לו שהיה טמא קודם שיזרוק הדם וזרק הורצה שהציץ מרצה על טומאת התהום אף על פי שהוא מזיד[ה]. (ועיין שו"ת בית שערים למו"ז או"ח סי' שי"ז דברים נפלאים בסוגיא דציץ מרצה).

טומאה נדחה בציבור. כל קרבן הקבוע לו זמן בין דצבור ובין קרבן יחיד, כגון פסח וחביתי כהן גדול, דוחה את השבת ודוחה את הטומאה, ולא כל טומאות דוחה אלא טומאת מת בלבד[ו]. כיצד דוחה, הגיע זמנו ליקרב והיו רוב הקהל שמקריבים טמאים, או אפילו הקהל טהורים והיו הכהנים טמאים למת, ואפילו אלו ואלו טהורים והיו הכלי שרת טמאין למת הרי זה יעשו בטומאה[ז]. ומחזירין אחר כהנים טהורים, אפילו מבית אב אחר, מפני שהטומאה דחויה הוא ולא הותרה בצבור[ח]. ונוהג דין זה בזמן הבית בזכרי כהונה הכשרים לעבודה.

רעח. א) ר"מ פ"ד מה' ביאת מקדש ה"א ג'. ב) שם הל' סנהדרין פי"ח ה"א. ג) הל' ביאת מקדש שם ה"ב.
ד) שם ה"ד. ה) שם ה"ו. ו) שם ה"מ. ז) שם הי"ב. ח) שם הי"ד ט"ו.

מצוה רעט

שלא יאכל טמא תרומה (ל"ת קע"ב)

הזהיר הקב"ה שלא יאכל כהן טמא תרומה, שנאמר (ויקרא כ"ב ד') איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר.

משרשי המצוה דתרומה נקראת קודש, והטומאה היא ההיפוך, ועלינו ליקר ולהגדיל כל אשר בקודש. וזה שלא נזהר מן הטומאה אינו ראוי ליגע בלחם ה', וכל שכן לאכלו, כי האיך יהנה משלחנו של מלך והוא מגועל. (ועיין מצוה רע"ח). ועד"ה שהכלי שנשתמש בו טומאה, שהוא הפה שדיבר לשון הרע, שהזבים ובעלי קרי ומצורעים נמשכים לכולם הטומאה מטומאות נגעים נגעי בני אדם מחמת רוע הפה שבו, ראוי שלא ישתמש בו קודש ושלא יאכל בתרומה עד שיתקן ויטהר

משנה הלכות

רעט) גדרי החיוב. כהן טמא שאכל תרומה טהורה בכזית חייב מיתה בידי שמים ולוקה, אכל תרומה טמאה אף על פי שהוא בלאו אינו לוקה לפי שאינה קודש[א]. וטבול יום קודם שיעריב שמשו ויראו ג' כוכבים בינונים נמי בכלל טמא הוא וחייב[ב], (עיין תוס' סנהדרין פ"ג וסמ"ג סי' ש"ה). ובכלל הלאו תרומת מעשר וחלה ובכורים, דכלהו אקרי תרומה[ג]. ובמל"מ[ד] נסתפק בתרומה טמאה מדרבנן אי האוכל טמא חייב עליה כיון דמאורייתא תרומה טהורה היא, או דילמא כיון דטמאה מדרבנן מחוללת היא, ועיין מלא הרועים אות איסור דרבנן.

תרומה טמאה. כהן טהור שאכל תרומה טמאה אינו אלא בעשה[ה]. כהן טהור אסור לסוך בשמן של תרומה, ונחלקו אי אורייתא או דרבנן[ו]. תינוק קודם ח' מותר לסוכו בשמן של תרומה[ז]. אכל תרומה והקיאה ובא הטמא ואכלה אינו חייב שכבר נתחללה, ואין חלוק בין נתחללה באיסור או בהיתר[ח].

תרומת חו"ל. תרומת חו"ל מותרת לטמא מת, ואינה אסורה אלא לכהן שטומאה יוצאה עליו מגופו, והן בעלי קרין וזבין ונדות ויולדות, והני מילי באכילה, אבל בנגיעה לית לן בה, אמר רבינא הילכך נדה קוצה לה חלה ואכיל לה כהן קטן שלא ראה

רעט. א) ר"ט פ"ז מה' תרומות ה"א. ב) שם ה"ב. ג) מנ"ח. ד) הל' תרומות שם ה"א. ה) ר"ט שם ה"ב. ו) עי' מנ"ח. ז) ר"ט שם פי"א ה"ז. ח) עי' תו"י יומא דף פ"א ע"א ד"ה זר ותוס' מנחות דף פ"ט ע"א ד"ה דבלע, ועי'

ממומאתו, לכן אינה ניתנת אלא לכהנים הנזהרים לאכלה בטהרה (רבי מנחם הבבלי).

יבמות ע"ז סנהדרין פ"ג, ר"מ פ"י מתרומה, סה"מ ל"ת קל"ז, סמ"ג לאוין רנ"ז, יו"ד סי' של"א.

מצוה רפ

שלא יאכל זר תרומה (ל"ת קע"ג)

הזהיר הקב"ה שלא יאכל כל זר תרומה ובכורים, שנאמר (ויקרא כ"ב י') וכל זר לא יאכל קדש.

משרשי המצוה כי הקב"ה הבדיל ועשה מעלות בקדושה זה למעלה מזה בין בקדושת הענינים בקרבנות ותרומה ומעשרות, ובין בקדושת ישראל אשר קדשנו במצותיו להיות לו ממלכת כהנים וגוי קדוש, הבדיל בין קדושה לקדושה בכהן לוי וישראל, ומאהבתו בחר בזרע אהרן והורמו מישראל לעלות

משנה הלכות

קרי מימיו, (בכורות כ"ז ע"א ועיין תוס' שם וסמ"ג לאוין סי' רנ"ז) וכולן שטבלו אף על פי שלא העריב שמשן מותרין באכילה, והראב"ד חולק[ט]. רוכבי גמלים אסורים לאכול בתרומה עד שיטבלו ויעריב שמשן[ו] (ועי' תוס' נדה י"ד ע"א). ונוהג בכהני' בזכרים ונקבות בארץ ובזמן שהיא בישובה שיש חיוב תרומה דאורייתא.

רפ) נדרי האיסור. זר שאכל תרומה בזדון, בין שהיה טמא ובין שהיה טהור בין שאכל תרומה טהורה ובין שאכל תרומה טמאה, חייב מיתה בידי שמים ובעדים והתראה לוקה על אכילתה ואינו משלם דמים מה שאכל, שאין אדם לוקה ומשלם[א]. ואם אכל בשוגג חייב לשלם קרן וחומש[ב]. ובכלל הלאו גם כן תרומת מעשר, וחלה וביכורים, אלא שעל הבכורים אינו חייב עד שיכנסו לפנים מן החומה בירושלים[ג]. בת כהן. בת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל, מת בעלה או שגרשה ואין לה בנים ממנו חוזרת לבית אביה ואוכלת בתרומה, זינתה או שנבעלה לפסול לה אסורה בתרומה לעולם[ד], ואם אכלה אינה חייבת חומש[ה]. בת כהן שומרת יבם ישראל אינה אוכלת[ו]. חרשת ושוטה אפילו השיאה אביה אינה אוכלת בתרומה לרמב"ם[ז], ולרש"י ולתוס'[ח] אוכלת.

כהנים פסולים ונשיהם. אשת כהן אפילו ערל היא ועבדיו אוכלין בתרומה[ט], וכן כהן פצוע דכא שנשא גיורת אוכלת[י]. כהן חלל דינו

מנ"ח. ט) שם פ"ז ה"ח. י) שם ה"ו. רפ. א) ר"מ פ"ו מה' תרומות ה"ו. ב) שם פ"י ה"א. ג) מנ"ח. ד) ר"מ שם פ"ו ה"ז. ה) שם פ"ו הי"ב. ו) שם פ"ח ה"ח. ז) שם פ"ו ה"ד. ח) יבמות דף קי"ג ע"א. ט) ר"מ שם פ"ז הי"ב. י) שם הי"ב.

בקדושתם מעלה גדולה, ונצטוינו להרים תרומות של ישראל לזרע אהרן שהם המשרתים בחצר בית הפנימית, ואף על פי שישראל קדושים הם דכתיב קדש ישראל לה', כזד נחשבו למתנות כהונה. ודמז גדול יש להבדיל בין קדושה לקדושה, ולא יהיה כעם ככהן, דמעלות יש בקדושה והבן.

תרומות פ"ז חלה פ"א בכורים פ"ב יבמות פ"ח פ"ה סנהדרין פ"ג מכות י"ג, ר"מ פ"ז ה' י' מתרומות, פת"מ ל"ת קל"ג קל"ד, סמ"ג לאוין רנ"ד רנ"ת, יראים קע"ד קע"ת.

מצוה רפא

תושב כהן ושכיר לא יאכלו בתרומה (ל"ת קע"ד)

הזהיר הקב"ה שלא יאכל תושב כהן ושכידו תרומה, שנאמר (ויקרא כ"ב י') תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש.

משנה הלכות

כזר[א]. אשת כהן אפילו בת ג' שנים אוכלת בתרומה, וארוסה אסורה מדרבנן[ב].

קנין כספו. וכל קנין כספו יאכלו בלחמו, עבד כהן שברח אוכל בתרומה[ג]. עבד שקנה עבדים כולם יאכלו[ד], עבד שני שקנה עבד שלישי השלישי אינו אוכל[ה]. יש לזר חלק בו, אפילו אחד ממאה, אינו אוכל העבד[ז]. בהמה של ישראל אסורה בתרומה, ואפילו שכרה כהן מישראל ומזונותיה עליו לא יאכילנה בתרומה דאינו קנין כספו[ח]. מכר ישראל לכהן לא תאכל עד שימשוך בה הכהן[ט].

אכילה הפטורה מתשלומים. אכל תרומה שלא כדרך אכילתו אינו חייב מיתה ולא חומש, ומשלם מה שהזיק[י]. אכל תרומה טמאה במזיד בלא התראה משלם דמי עצים בלבד[יא], אכל תרומה חמץ בפסח אינו משלם שהרי אסורה בהנאה[יב]. ונוהג בזכרים ונקבות בזמן שהתרומה נוהג.

רפא) גדרי האיסור. תושב כהן ושכירו אסורין לאכול בתרומה, ונכלל בזה תרומת מעשר וחלה וביכורים דכולהו אקרי תרומה[יג] (יבמות פ') ותושב זה ישראל הנמכר לכהן ונרצע או אפילו עכו"ם שהשכיר עצמו לכהן לעולם. ושכיר זה שכיר לשנים, ותרווייהו אינם קנין כספו, עבד עברי הרי הוא כתושב ושכיר ואינו אוכל שהרי יוצא ביובל, זה הכלל כל שאינו קנין כספו של כהן ואין גופו קנוי לו הרי הוא כזר לתרומה, ואפילו שקבל עליו הכהן לזונו[יד]. שומרת ליבם כהן אינה אוכלת בתרומה[טו].

יא) שם הל' איס"ב פי"ט ה"י. יב) שם הל' תרומות פ"ו ה"ב. יג) שם ה"א. יד) שם פ"ז הי"ח. טו) חינוך. טו) ר"מ שם פ"ז הי"ז. יז) שם פ"ט ה"ז. יח) שם ה"י. יט) שם פ"י ה"ח וברדב"ז, ועי' מנ"ח מ' רפ"א. כ) ר"מ שם ה"ח. כא) שם ה"ו. רפא. א) מנ"ח מ' ר"פ. ב) ר"מ פ"ו מה' תרומות ה"ה. ג) שם פ"ח ה"ה.

משרשי המצוה מה שנאמר במצוה הקודמת, ולפי שאמרה התורה כהן כי יקנה נפש קנין כספו הם יאכלו בלחמו, והשוה הכתוב קנין כספו ליליד ביתו ומכאן שממונו של אדם כגופו, והעבד כנעני נקרא דמיו כיון שגופו קנוי לו. ולכן הזהיר הכתוב שתושב כהן ושכירו לא יאכלו בלחמו לפי שאינם קנין כספו, שהשכיר הוא שכיר לשנים והתושב עד היובל, וכולם לזר נחשבו. אף שיש לו בהם קנין לזמן, לא חשוב קנין גמור לאכול בתרומה. ומזה הטעם עבד כנעני אוכל בתרומה אף שישראל גמור אינו אוכל דהוי זר כבמצוה הקודמת, וגם בהמת כהן אוכלת בתרומה, ואשת כהן שאוכלת משום דאשתו כגופו. ועוד כי גם כן קנין כספו היא, ובפירוש אמרו האשה נקנית ויליף קיחה קיחה משדה עפרון, והכן זה.

הציונים עיין במצוה הקודמת.

מצוה רפב

שלא יאכל ערל תרומה (ל"ת קע"ה)

הזהיר הקב"ה שלא יאכל כהן ערל תרומה, ונלמד מצוה זו

משנה הלכות

שיעוד התרומה והתשלומין. ושיעורו בכזית[ד], ותרומה ותרומת מעשר וחלה ובכורים כולם מצטרפים לכזית לחייב מיתה ולשלם קרן וחומש[ה]. והקרן והחומש בשוגג אינו משתלם אלא ממין שאכל, ואם שילם ממין אחר אינו תשלומין[ו]. ובמל"מ מסתפק באכל חצי זית תרומה וחצי זית בכורים וצריך לשלם שוי[ז], ותרומה בזול, אם צריך לשלם דמי תרומה או בכורים, ולמשל כזית תרומה שוה פרוטה ופחות מזית חולין שרוצה לשלם גם כן שוה פרוטה, ובמנ"ח מסופק בקרן וחומש שמשלם אם נתפס בקדושת תרומה או בכורים, וג"מ לאכלו חוץ לחומה. תרומת חוץ לארץ אין משלמין עליו החומש[ח]. תרומת מעשר של דמאי משלמין חומש כדי שלא יזלזלו בה[ט].

כללים. ושוגג של תרומה נקרא אף על פי שידע שהיא תרומה ושהוא מוזהר עליה אלא שלא ידע שחייבין עליה מיתה הרי זו שוגג[י]. ונוהג בכהנים בזמן שהתרומה נוהג. בזכרים ונקבות.

רפב) נדר האיסור. כהן ערל שלא מל מיום השמיני ואילך

ד) שם פ"י ה"ב. ה) שם ה"ד. ו) שם הי"ח. ז) שם הי"א. ח) שם ה"ד. ט) שם ה"א.

בגזירה שוה, שנאמר תושב שכיר בפסח (שמות י"ב מ"ה), ונאמר תושב שכיר בתרומה (ויקרא כ"ב י'), מה תושב שכיר האמור בפסח ערל אסור בו הכי נמי בתרומה, והוא הדין לשאר קדשים שערל אסור בהם.

משרשי המצוה מה שנתבאר במצוה י"ז. ועוד כי הערלה הוא זרות, והערל שלא מל כמו זר נחשב אחר שלא נכנס בברית מילה עם אחיו, שהוא ענין גדול שנכרתו עליה י"ג בריתות. והרחקת זר מן התרומה וטמאים מן הקודש שורש אחד להם, ומאוסה ערלה שנתגנו בה הרשעים, וכזיון הוא למלך שיהנה משלחנו וחטאו בגופו דבוק בו. ועד"ה לפי שהמדות העליונות ביחד אחד ולא נתערב זר בשמחתם, ולכן ערלים זרים וטמאים אין אוכלים בתרומה לפי שהוא קודש פנימה והאוכלו

משנה הלכות

אסור לאכול בתרומה ותרומת מעשר וחלה[א].

מתו אחיו מחמת מילה. ודעת רש"י[ב] ותוס'[ג] וחנוך, וכן נראה דעת הרמב"ם ז"ל, דבין שלא מל בשוגג ובין במזיד ואפילו באונס כגון שמתו אחיו מחמת מילה ויראת המות מנעתו מלימול, מכיון שהוא ערל מ"מ אסור בתרומה, אבל דעת ר"ת בתוס' חגיגה[ד] וזבחים[ה] דמתו אחיו מחמת מילה לאו ערל הוא כיון דאינו רשאי למול, ובמקום אחר[ו] הבאתי דהיראים הכריח מירושלמי שבת פ' ר"א דמילה[ז] שמואל אמר אחזתו חמה נותנין לו ל' יום אותן ל' יום מהו לסוכו שמן של תרומה מן הדא הערל וכל טמאין לא יאכלו בתרומה והאי ערל הוא, ר' אחי בשם ר' תנחום בר' חיא אמר אין ערלה אלא מיום שמיני ולהלן כל ז' ימים מותר לסוכו בשמן של תרומה מזה למדנו שאין ללמד ערילות לאחר שמיני מקום שמיני ע"ש, ועיין רשב"א פ' הערל.

שאר פרטים. נולד מהול אוכל בתרומה, הטמטום אינו אוכל, ואנדרוגינוס מל ואוכל[ח], הערל נשיו ועבדיו וכל קנין כספו אוכלין בתרומה[ט] משוך ערלתו ונראה כערל, וכן בעל בשר אוכל בתרומה ויש אוסרין מדרבנן עד שיחזור וימול[י]. מי שצריך הטפת דם ברית באופן המבואר בש"ע יו"ד הל' מילה בין מחמת ספק ערלה כבושה, ובין מחמת גזה"כ או מדרבנן, בזה תלוי דין האכילה[יא]. ונוהג בזמן שהתרומה נוהגת ואוכל תרומה בין טהורה ובין טמאה והוא ערל לוקה.

רפב. א) ר"מ פ"ז מה' תרומות ה"י ועי' מנ"ח מ' ר"פ. ב) יבמות ע' ע"א ד"ה כהן. ג) יבמות שם ד"ה הערל. ד) ד' ע"ב ד"ה דמרבה ערל. ה) כ"ב ע"ב ד"ה ערל. ו) עיין משנה הלכות חידושי פסחים דף ס' ע"א. ז) ה"ת. ח) ר"מ שם הי"א. ט) שם הי"ב. י) שם ה"י. יא) עי' מנ"ח.

במיתה, הוא נכנס בין הדבקים לפיכך תפרד נפשו מדה כנגד מידה (מצ"ד).

יבמות ע, ר"מ פ"ז מתרומות, סה"מ ל"ת קל"ת, סמ"ג לאוין רנ"ה, ירואים קע"ו.

מצוה רפג

שלא תאכל חללה תרומה (ל"ת קע"ו)

הזהיר הקב"ה שלא תאכל החללה קודש, דהיינו תרומה וחזה ושוק, שנאמר (ויקרא כ"ב י"ב) ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל.

משרשי המצוה לפי שלא שמרה ברית הקדושה, וחללה קדושתה, אינה ראויה ליהנות ממתנות כהונה שנתנו לכהנים זרע קודש, וכיון שנבעלה לפסול לה יצאתה מקדושתה

משנה הלכות

רפג) **גדרי חללה לענין זה. בת כהן שנבעלה לפסול לה,** או לחלל אף על פי שאינו אסור לה, נעשית חללה או זונה, ונעשית זרה לגמרי ואסורה לכל קדשים שהיתה מותרת כל זמן שהיא בבית אביה, ואפילו היא עדיין בבית אביה, שהחללה כזרה נחשבת לכל דבר שבכהונה[א]. ומאלו ביאות נעשית חללה, חייבי כריתות, חייבי לאוין, חייבי עשה, או נבעלה לחלל אף על פי שאין אסור בה מכל מקום נעשית חללה ואסורה בתרומה, ויש חולקין[ב] דרק מחייבי לאוין דכהונה נעשית חללה, ובשאר איסורין אף שהיא נפסלת מן התרומה וקדשים אינה נעשית חללה[ג], ונמצא לפי שיטה זו כהן ממזר ואינו חלל, ועיין רמב"ן עה"ת פ' קדשים עה"פ אל תחלל את בתך[ד], ובספרי שו"ת משנה הלכות (ח"ב מס' כ"ג עד כ"ו), וי"א דבביאה ראשונה לא נתחללה מחייבי כריתות אלא מביאה שניה[ה]. **בחזה ושוק.** ונכלל בלאו הזה בת כהן שנשאת לישראל שהיא אסורה לאכול בתרומה וחזה ושוק כל זמן שהיא תחת בעלה[ו], גירשה או מת בעלה ואין לה בנים ממנו, חוזרת לבית אביה ואוכלת בתרומה ולא בחזה ושוק[ז], ולא בשאר קדשים קלים כגון זרוע בשלה מאיל נזיר ולחמי תודה ונזיר ובכור דשייך לכהנים[ח]. **שאר פרטים.** בת לוי או ישראל שנבעלו לאסור להם, כגון נתין או ממזר, נעשית זונה ואסורים לאכול בתרומה לעולם, ואפילו יש לה זרע מכהן, וכגון שהיתה אשת כהן שמת[ט]. שבויה אינה אוכלת בתרומה שמא נבעלה לעכו"ם, ואף על פי שאומרת טהורה אני לא מפיה אנו חיים, ואם יש

רפג. א) ר"מ פ"ו מה' תרומות ה"ז. ב) רש"י יבמות ס"ח ע"ב ד"ה אי הכי. ג) עי' מנ"ח. ד) ויקרא י"ט כ"ט. ה) עי' אה"ע סי' ז'. ו) ר"מ שם ה"ז. ז) שם ה"ח ט'. ח) מנ"ח ע"פ בכורות כ"ז ע"ב ומנחות ע"ז ע"ב. ט) ר"מ

ויצאה מכללם ונפסלה מן הכהונה, דאשתו כגופו. ולמדו ממקרא זה אפילו כשנשאה לזר כשר ומת בעלה או גרשה בלא בנים שחוזרת לתרומה לבית אביה, אבל אינה חוזרת לחזה ושוק כיון שיצתה פעם מקדושת כהונה. ועד"ה רמז גדול יש בזה שהנשמה שהיא בת כהן, כד"א אלקיכם כהן הוא, כשתהיה בגוף איש זר שמטמאה בפעולות ומעשים זרים לפני יוצר כל ית"ש, היא ר"ל אותה הנשמה, מהמן הנטחן למלאכים, שהוא תרומת הקדשים, לא תאכל.

יבמות פ"ה פ"ז, ר"מ פ"ו מתרומות. סה"מ ל"ת קל"ז, סמ"ג לאוין רנ"ז.

מצוה רפד

שלא לאכול טבל (ל"ת קע"ז)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא לאכול טבל, והוא דבר שלא הורמו ממנו תרומה ומעשרות, שנאמר (ויקרא כ"ב ט"ו) ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה'. ובעתידים להרים הכתוב מדבר.

משנה הלכות

עד או במקום שנאמנת לומר טהורה אני אוכלת בתרומה'. הנרבעת לבהמה לא נפסלה מן הכהונה ואוכלת[א]. נבעלה לפצוע דכא וכרות שפכה לא יאכלו[ב]. נבעלה באבר מת נפסלה מה"ת, אף שלענין עונשין פטורים באבר מת[ג]. גיורת פחותה מבת ג' שנים מחלוקת הפוסקים אי אסורה לכהן מן התורה או דרבנן[ד], ועיין ריטב"א יבמות דף ס' ודף ע"ו ודבריו לכאורה סותרים ובספרי הנ"ל הארכתי בזה בס"ד. שתוקי אי הוה בכלל חללה ג"כ בספרי הנ"ל בס"ד בירור גדול. ונוהג בזמן שהתרומה נוהג, ואם עברה ואכלה במזיד מלקין אותה. רפד) .גדד טבל ואיסורו. טבל נוהג בדגן ותירוש ויצהר מדאורייתא, ובשאר כל הפירות מדרבנן[א], ונקרא טבל לזה כל שלא הורמו תרומה גדולה ותרומות מעשר או מעשר ראשון או מעשר שני ואפילו מעשר עני[ב], והאוכל כזית מכל אלו עובר בלאו זה אלא שיש חלוק לענין עונשין, דבטבל שלא ניטלה ממנו תרומה גדולה, וכן האוכל מעשר קודם שנטלה ממנו תרומת מעשר, וכן האוכל עיסה קודם שלא הורמה חלתה חייב מיתה בידי שמים,

שם ה"י. י) ר"מ שם הי"א. יא) עי' מנ"ח. יב) ר"מ שם פ"ז הי"ב. יג) ר"מ הל' אס"ב פ"א הי"א. יד) מנ"ח.
רפד. א) ר"מ הל' תרומות פ"ב ה"א, ועי' שם הל' מאכ"א פ"ז הכ"א. ב) שם פ"י מה' מאכלות אסורות הי"ט.

משרשי המצוה לפי שהקב"ה לא נתן להכהנים והלוים משרתי ה' חלק בארץ, ותרומות ומעשרות הם חלקם, והאוכל טבל גוזל מתנות שלהם ומפקיע שעד עובדי השם הכהנים העומדים לשרת, והלוים העומדים לשורר, ומעשר עני מהעניים אשר עיניהם תלויות עליו. והכהן עצמו שמותר בתרומה גדולה ובתרומות מעשר אסור בטבל מטעם שלא הבדיל בין קודש לחול אלא השוה ביניהם בדכתיב, הוי אומרים לרע טוב ולטוב רע, שמים חושך לאור ואור לחושך. והמפריש מתנות מבדיל בין קודש לחול, והאוכל טבל מערב חול בקודש ואינו מפריש בין טמא לטהור, ולכן ענשו במיתה בידי שמים כי הגיע עד שמים עונו (מצ"ד מ"ד). ורמז גדול יש שמחויב אדם מישראל להבדיל בין הקודש ובין החול ולא לערב הגבולים, דע זה.

סנהדרין פ"ג מכות י"ג, ר"מ פ"י מהמ"א, סה"מ ל"ת קנ"ג, סמ"ג לאוין קס"ז, יו"ד סי' של"א.

משנה הלכות

ועל השאר אינו אלא בלאו, ולוקה[ג]. ואזהרתם דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך[ד].

פרטי דינים. משקין היוצאין מפירות הרי הן כמותן, ואין לוקין אלא איין ושמן[ה]. טבל שנתערב בהיתר אוסר בכל שהוא משום דהוה ליה דבר שיש לו מתירין. (ירושלמי נדרים פ"ו ה"ד, ובבלי ע"ז דף ע"ג ע"ב ובתוס' שם ונדרים נ"ח ע"א ועיין ר"ן שם)[ו].

קביעות למעשר. ומשעה שנגמרה מלאכתן בפירות שגמר למכור בשוק, נעשה טבל, אבל בפירות שכוונתו להביא לבית מותר לאכול עראי עד שיכנס לבית וקבעו[ז]. ואחד מו' דברים קובע פירות שנגמרו למעשר, החצר, והמקח, והאש, והמלח, והתרומה, והשבת, אם הגיע אחד מאלו נקבע למעשר[ח]. ואיזהו אכילת עראי שמותר, מקלף שעורים אחת אחת ואוכל, קלף יותר וכנס לידו חייב לעשר, היה מולל מלילות חטים מנפה מיד ליד ואוכל, נפה לתוך חיקו קבע למעשר[ט]. היה אוכל באשכול בגינה ונכנס לחצר אע"פ שחזר ויצא לא יגמור עד שיעשר, תאנה בחצר אוכל ממנה אחת אחת ואם צירף חייב במעשר, עלה לראש האילן ממלא חיקו ואוכל שם שאין אויר חצר קובע למעשר, אכל פירות ונשאל על התרומה אי אכל טבל למפרע (עיין שו"ת משנה הלכות ח"א סי' ד').

פירות עכו"ם וחו"ל. פירות עכו"ם שנגמרו בידו אפילו בארץ ישראל פטורין מכולם, ואם לקחן

ג) שם הי"ט כ'. ד) שם הכ"א. ה) שם הכ"ב, ועי' כ"מ ורדב"ז. ו) ע' מנ"ח. ז) שם פ"ג מה' מעשר ח"א ב'.
ח) שם ח"ג. ט) שם הי"ט. י) תרומות פ"ח ס"ג ירושלמי שם ח"ב מעשרות פ"ב ח"ג.

מצוה רפה

שלא להקריש בעל מום (ל"ת קע"ח)

הזהיר הקב"ה שלא להקדיש בעלי מומים להקריבם למזבח, ואפילו לא הקריבם, שנאמר (כ"ב כ') כל אשר מום בו לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם, מפי השמועה למדו שהוא אזהרה למקדיש בעל מום.

משרשי המצוה על דרך הפשט מה שאמר הנביא וכי תגישון עור או פסח וגו' הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך. ואמרה תורה תמים יהיה לרצון לכם ויעלה על רצון מזבחי, כי כל אבר ואבר של הקרבן מתעלה לעיקר מוצאו, ואם יהיה חסר הקרבן אבר אחד נדחה מבפנים לחוץ וכאילו הקריבן לע"ז. ולחומר הענין חייב מלקות על הקדשו. ועד"ה כי לפי דעת רוב המקובלים שיש גלגול בבעלי חיים, ורמזו מה

משנה הלכות

ישראל לאחר שנתלשו וגמרן חייבין, ומעשר ראשון של אלו משייר לעצמו שאומר ללוי באתי מכח איש שאין אתה יכול ליטול ממנו[א]. שותפות עכו"ם חייבת בתרו"מ[ב]. פירות הפקר פטורין, והזורע שדה הפקר חייבין[ג]. פירות חו"ל פטורין, הכניסן לארץ או הוציא פירות ארץ ישראל לחו"ל מחלוקת[ד] (ועיין לעיל מצוה ע"ב). ונוהג בזכרים ונקבות בזמן שהיובל נוהג ובזמן הזה מדרבנן.

רפה) גדר האיסור. המקדיש בעל מום למזבח, אחד הקריב למזבח או לא הקריב, אחד בעל מום קבוע ואחד בעל מום עובר, עובר בלאו ולוקה על הקדשו, ואפילו לא הקריש אלא לדמי נסכים לוקה שבזיון קדשים הוא[א]. ויש חולקים[ב] שאינו לוקה משום דהוה לאו שאין בו מעשה.

הקדיש בטעות. המתכוין לומר על בעל מום עולה ואמר שלמים, או שלמים ואמר עולה אינו קדוש דבעינן פיו ולבו שוין, חשב שמותר להקדיש בע"מ למזבח והקדיש הרי זה קדוש ואינו לוקה[ג], והראב"ד פליג וסבירא ליה דהוה הקדש בטעות.

הקדיש בעל מום תפדה בערך הכהן ותצא לחולין ויביא בדמיה קרבן[ד].

החילוקים בין מום קבוע לעובר. ילדה קודם שהפדה יפדה הולד אע"פ שהיא תמים, ילדה לאחר שהפדה הולד כאמה, מתה קודם שתפדה נפדית אחר מיתה, במה דברים אמורים בבע"מ

יא) שם פ"א מה' תרומות הי"א ר"ב ר"ג ור"ד סי' של"א ס"ה ר' ד'. יב) שם ה"כ. יג) שם פ"ב הי"א. יד) שם פ"א ה"א כ"א כ"ב ור"ד סי' של"א ס"ב. רפה. א) ר"מ פ"א מה' איסורי מזבח ה"ב ה' ועי' מנ"ח. ב) חינוך. ג) ר"מ שם ה"ג. ד) שם ה"י.

דכתיב אדם כי יקריב מכם, כלומר מכם ממש ע"י גלגול. וכאשר נשלם עונו מזמינו הקב"ה ליד ישראל לשוחטו כדי להעלותו, ואם הוא בע"מ נדחה כי עדיין לא תקן הכל, (ועיין מצ"ד מצ' שמ"ב).

תמורה י' י"ז, ר"מ פ"א מא"מ, פח"מ ל"ת צ"א, סמ"ג לאוין ש"י, ירא"ם שמ"ב.

מצוה רפו

שיהיה כל קרבן תמים (מ"ע ק"ח)

צוה הקב"ה שיהיו כל הקרבנות הקרבים על גבי המזבח שלמים במינם ותמימים מן המומין הנאמרו בקרא, ומפי הקבלה, שנאמר (ויקרא כ"ב כ"א) תמים יהיה לרצון.

משנה הלכות

קבוע אבל בע"מ עובר או הקדיש תמימה ואח"כ נולד בה מום קבוע אם מתה קודם שתפדה תקבר, נשחטה קודם שתפדה נפדית כל זמן שמפרכסת, ומותרת לאכול ואם ילדה יקרב הולד, נתעברה קודם שתפדה וילדה אחר שנפדית הולד אסור ואינו נפדה ומתפיס אותו לשם אותו זבח וכשר[ה].

הקדש שאר דברים. ודרשינן לה"ו לרבות שעיר המשתלח.

ואסור להקדיש פרה בע"מ[ו]. המקדיש שמן או יין פסול או עצים פסולים למזבח הדבר ספק אם דומים למקדש בע"מ בבהמה, ומכין אותו מכת מרדות[ח].

אי מהני שאלה. ובמנ"ח כאן פשיטא ליה דמקדיש בע"מ ושאל על ההקדש מ"מ לוקה, דהלאו עבר ולא מצינו בשום מקום אשר אם בשעת הדיבור הוה עבירה שתהני שאלה. ולפענ"ד אינו לוקה, דהא הקדש בטעות הוא וליכא עבירה למפרע דומיא דנזיר, ועיין לעיל מצוה ע"ב הפריש שלא כסדרן שכתב המנ"ח בעצמו דמצוה לשאול על הפרשתו והדרא לטבלא ולא עבר אלמפרע, ועיין שו"ת בית שערים יו"ד סי' שכ"ד וסי' תי"א ותי"ט, וברשב"א בת"ה ב"ד דהקדש יכול לשאול ובשו"ת מוצל מאש סי' י"ט ובגמ' שבועות כ"ח ורמב"ם פ"ו מה' שבועות אפילו כפתוהו ללקות ורא"ש נדרים נ"ט ע"א בשם הרא"מ ובשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' ד' דף קנ"ג) ונוהג בכל מקום ובכל זמן לענין הקדש ולענין מלקות מחלוקת.

רפו) נדרי המצוה. מצות עשה להיות כל הקרבנות שיקריבם למזבח תמימין ומובחרין מכל המומים שבאו בתורה ומאותן המומים שבאו בקבלה לרז"ל שהם מומין[א], ועיין מצוה (ער"ה) כמה מיני מומין הם.

ה) שם הי"א. ו) סס' תמורה דף ו' ע"ב. ז) עי' מנ"ח. ח) ר"מ שם פ"ו ה"ג. רפו. א) ר"מ פ"א מה' איסורי

משרשי המצוה מה שנתבאר למעלה. גם כי ראוי על כל פנים להיות הקרבן בלי מום, כי מחשבות האדם יתפשטו במין החשוב ושלם. ועד"ה דכאשר יקריב תמים יזכור שהוא בעל מום ויבא התמים לכפר על הבעל מום, וכשיראה שהבעל מום פסול להקרבה לה' ישא ק"ו בעצמו וישתדל להסיר המומים מעליו, שהכהן העליון ית"ש לא יקרבוהו למעלה לדבקו ביוצרו בסוד וכו תדבק וכו תדבקון, ולדבקה בו, ואתם הדבקים. ובמעשיו הטובים יוכל האדם להכשיר עצמו להיות ראוי להקרבה ולטהר האבר שהוא בעל מום להשיב על כנו על ידי וידויו וחרטה בדמעה, ושיגלה עונו וחטאו, שנאמר כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים, וע"י העינוי והתשובה יבער הטומאה מן הבית וישאר קדוש (רמ"ה).

מנחות פרק פ', ר"מ פ"א מא"מ, פה"מ פ"ע פ"א, סמ"ג עשין קע"ז.

משנה הלכות

ובכלל המצוה שיהיו כל המנחות סולתם מן המובחר, וכן שמנים ויינות לנסכים, שנאמר תמימים יהיו לכם ונסכיהם[ב]. וכן עצי המערכה צריכין להיות מובחרין, ולא יהיו מתולעין וכיוצא בזה[ג].

מום ומחוסר אבר עוף. ואין המומין פוסלים בעוף ואין דין זכר ונקבה בקרבן העוף, במה דברים אמורים במומין קטנים אבל מחוסר אבר כגון שהיה גפו יבש או נסמית עינו (ר"ל נחטטה) וכיוצא בהן פסול אפילו בעוף שאין מקריבין חסר למזבח, וכן אם נולד אחת מהטרפות האוסרות אותה באכילה נפסל מקרבן[ד], וכן שחסר ממנה אבר פנימי אף שאינו טרפה כגון ניטל הטחול או שנמצא שני טחולים וכיוצא בהם פסול[ה].

שאר פרטים. הטומטום ואנדרוגינוס פסולים לפי שהם כמין אחר[ו]. ובכלל המצוה להביא כל מה שהוא לשם שמים מן היפה והמשובח ביותר, בנה בית תפילה יהיה נאה מדירתו, האכיל רעב יאכילנו מן הטוב שבשלחנו, כסה ערום יכסנו מן היפה שבכסותו וכו'[ז]. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות ובבן נח, כשמקריב קרבנות בבית המקדש, אבל בן נח המקריב בבמה יש לו דינים אחרים לענין מומין.

מזבח ה"א חינוך. ב) שם פ"ו ה"א. ג) שם ה"ב. ד) שם פ"ג ה"א. ה) שם פ"ב הי"א ולע"ר מנ"ח אם זה גם בעוף. ו) ר"מ שם פ"ג ה"ג. ז) שם פ"ו הי"א.

מצוה רפז

שלא להטיל מום בקדשים (ל"ת קע"ט)

הזהיר הקב"ה שלא ינתן מום בקדשים, שנאמר (ויקרא כ"ב כ"א) כל מום לא יהי' בו.

משרשי המצוה לפי שיהיה בזה בזיון הקדשים, ואם שאסרה תורה להקריש בעל מום מעיקרא ואפילו מלידה כל שכן שאין להטיל מום בקדשים תמימים, שמראה בזה שהקדשים בזוים עליו. ועד"ה אזהרה גדולה שלא להוציא דבה על קדושי ישראל ולהטיל מום בלומדי התורה נושאי דגלה יראי ה', וכל הקדוש מחבירו יותר חרוב מחבירו, כלומר כשחבירו מטיל בו מום, וכ"ש עם הארץ. ומעולם אין בודקין אחר החזיר אם יש לו סימני טהרה, אבל בודקים אחר השה שיהיה תמים במעלות לה', אבל המטיל בו מום עובר. ולפי חכמי האמת הוזהרו שלא להטיל מום בקדשים, שזה הגיע זמן תקנתו, עיין מצוה רפ"ה, והנותן בו מום דוחה אותו מדחי אל דחי ומתמורה אל תמורה. ומטעם זה צוה לפדות בע"מ, שאם לא זכה להתעלות ע"י

משנה הלכות

רפז) **גדרי האיסור. המטיל מום בקדשים כגון**

סימא עינו או קטע ידו בזמן שבית המקדש קיים לוקה שהרי היה ראוי לקרבן ופסלו, ובזמן הזה עבר בלאו ואינו לוקה[א] ויש חולקין[ב] דבזמן הזה אינו אלא מדרבנן (ועין שו"ת ח"ס יו"ד סי' שי"ח, ושו"ת בית שערים לזקני או"ח סי' מק"ד).

הפטורים ואיסורים דרבנן. הטיל מום בקדשים ובא אחר

והטיל מום אחר, השני אינו לוקה[ג]. ואחד המטיל מום בקדשים עצמן או בתמורתן, חוץ מן הבכור והמעשר שהמטיל מום בתמורתן אינו לוקה לפי שאינן ראויים לקרבן, וכן המטיל מום בתשיעי של טעות עשירי אינו לוקה[ד] ומדרבנן אסור להטיל מום בקדשי ברק הבית (עיין תוס' ע"ז דף י"ג)[ה]. ואסור לגרום מום בבכור כגון לתת דבלה וכיוצא בו על אזנו שיבא הכלב וינשכנו, או לומר לגוי שיטיל בו מום, ואם גרם בו מום לא ישחטנו עד שיהא לו מום אחר[ו]. בכור שאחזו דם מקיזין לו דם ובלבד שלא יתכוין לעשות בו מום[ז].

שחיטה פסולה. השוחט קדשים בחוץ, מלבד הלאו שחייב

משום שחיטת חוץ, חייב גם משום מטיל

רפז. א) ר"מ פ"א מה' איסורי מזבח ה"ז. ב) ראב"ד הל' בית הבחירה פ"ו הי"ד ע' מנ"ח. ג) ר"מ הל' איס"מ שם ה"ח. ד) שם ה"ט. ה) מנ"ח. ו) ר"מ הל' בכורות פ"ב ה"ח יו"ד סי' שי"ג ס"א. ז) ר"מ הל' בכורות פ"ב

המזבח, מכל מקום יתעלה על ידי אכילת ישראל דכל מאי דאפשר לתקנו מתקנין. ועכשיו שלחנו של אדם דומה למזבח.

בכורות ל"ג תמורה כ"א, ר"מ פ"א מא"מ, סה"מ ל"ת צ"ז, סס"ג לאוין שפ"ז, סס"ק רנ"ד, יראים שפ"ג, יו"ד שי"ג

מצוה רפח

שלא לזרוק דם בעל מום (ל"ת ק"פ)

הזהיר הקב"ה שלא נזרוק דם בעלי מומין לגבי מזבח, שנאמר (ויקרא כ"ב כ"ב) עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אלה לה'.

משרשי המצוה מה שנתבאר למעלה. וכדי שלא יטעו לומר שדם בעל מום יבא ויכפר על נפש בעל מום, נפש תחת נפש, דאם שניהם בעלי מומין כפרה מנין, ושלא נאמר

משנה הלכות

מום דאין לך מום גדול מזה, עיין רש"י חולין דף ל' ד"ה מדמי פסח, דתיכף בתחלת שחיטה אין לך מום גדול מזה" וצ"ע. וכן כל הפסולים העושה בשחיטה במזיד חייב משום מטיל מום ג"כ. המטיל מום בבעל מום עובר, ונחלקו הפוסקים אי אסור מדרבנן או מדאורייתא[ט].

כללים. הטיל מום ושאל על ההקדש תקן האיסור למפרע, ומצוה לשאול כהאי גוונא'. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ובקרבן עכו"ם עיין לקמן מצוה (רצ"ב).

רפח) גדר האיסור. הזורק דם קרבן בעל מום על המזבח, אחד בעל מום קבוע ואחד בעל מום עובר, לוקה ועובר גם בעשה דתמים יהיו[א].

בפרה אדומה ובנפל מום אחר שחיטה. ובמנ"ח נסתפק הזורק דם פרה אדומה בע"מ כיון שלא היה על המזבח, וכן הצורם אוזן בקדשים לאחר שחיטה קודם קבלת הדם שפסול משום בע"מ (עיין ש"ס ור"מ פ"א מפסהמ"ק[2]) אם זרק הדם אחר כן אי עובר, עוד הקשה שם לשון הר"מ ז"ל שכתב בהמה שחסר מאיבריה כל שהיא אחר שחיטה קודם קבלת הדם נפסלה אפילו צרים באזנה קודם קבלה ה"ז לא יקבל, והקשה שהרי הצורם אוזן הוא מום גמור וא"כ מאי רבותא בצורם אוזן, ע"ש. ולפענ"ד דהרמב"ם משמיענו רבותא, שלא תימא דוקא חסר מאיבריה הוא דנפסלה משום חסרון בין שחיטה לקבלה משום דמצינו דחסרון פסול גדול הוא דאפילו בעוף שאין המום פוסל חסרון

הי"ג יו"ד שם ס"ו. ח) מנ"ת, ועיי"ש שזהו בזה"ז, ובזמן הבית היה מדאורייתא. ט) יו"ד שם ס"ה מנ"ח. י) עי' לעיל מצוה רפ"ו. רפח. א) ר"מ פ"א מה' איסורי מזבח ה"א ד'. ב) הכ"מ.

כיון שכבר נשחט על כל פנים ונפסד הבהמה, ואם לא נזרוק הדם יפסיד לגמרי, ולכן אף שלכתחלה אין לשחטו אבל כיון שכבר נשחט נתקן על כל פנים ונכשיר הקרבן מאי דאפשר, הזהירה התורה שלא לזרוק את דמו ולא תקריבו אלה לה', ואתה מוסיף פשע על חטאת, ודאי אינו ראוי זה לכפר על אחרים. ובמצ"ד כתב ומלת אלה תבין מאלה אלהיך ישראל, והבן ע"כ.

תמורה ו' בכורות ל"ג, ר"מ פ"א מא"מ, סה"מ ל"ת צ"ב צ"ג צ"ד, סמ"ג לאוין שי"א שי"ב שי"ג, יראים מצוה ש"פ שפ"א שפ"ב

מצוה רפט

שלא לשחוט בעל מום (ל"ת קפ"א)

הזהיר הקב"ה שלא לשחוט בעלי מומין לשם קרבן, שנאמר (ויקרא כ"ב כ"ב) לא תקריבו אלה לה'. ולשון ספרא לא תקריבו משום לא תשחט.

משנה הלכות

אבר פוסל, ולכן הוסיף אפילו צרם באזנה דליכא חסרון מ"מ לא הוי שלם כולו, ואנן מולקח דם הפר גמרינן דבעינן שיהא שלם. ולשון הרמב"ם מוכיח כן שהתחיל בהמה שחסר מאבריה, ודו"ק כי קצרתי.

כללים. זר שזרק דם בע"מ אינו חייב אלא משום זרות, וכן בכל מקום שהפסול בא באופן שגם בלא שהיה בעל מום היה זריקה פסולה אינו חייב משום בעל מום[ג]. והמקריב בעל מום עובר משום ה' שמות, משום בל תקרישו, ובל תשחטנו, ובל תזרקו, ובל תקטירו כולו, ובל תקטירו מקצתו, משום ר"י ב"ר יהודה אמרו על קבלת הדם, כי לא לרצון יהיה לכם מכאן שאין מרצין[ד]. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה הראויים להקריב.

רפט) גדרי האיסור. השוחט בעל מום לשם קרבן, אחד בע"מ קבוע ואחד בע"מ עובר לוקה[א], ושחיטתו נבלה (צל"ח פסחים ע"ג ע"א). **שחט לשם דבר אחר.** שחטו שלא לשם קרבן אלא לשם תכלית אחר אינו עובר משום בעל מום[ב], שחטו לשם קרבן אחר שאם היה תמים היה כשר הקרבן לוקה, שחטו לשם מין קרבן שאם היה תמים ושחטו לשם אותו קרבן אחר היה נפסל הקרבן, כגון חטאת או פסח גם עכשיו שהוא בעל מום אינו לוקה עליו כיון דבלאו הכי פסול הקרבן[ג].

ג) מנ"ח. ד) תמורה דף ו' ע"ב ועי' ר"מ שם ה"ד ובכ"מ שם. רפט. א) ר"מ פ"א מהל' איסורי מזבח ה"ד.
ב) מל"מ שם. ג) מנ"ח.

משרשי המצוה מה שנתבאר למעלה שיתן על לבו שבעל מום פסול לקרבן, וישא ק"ו בעצמו האיך יקריב הקרבן אפילו תמים, ומום בו. והלא הקרבן הוא תמורתו, ועל ידי זה ישתדל להסיר המומין מעליו ויפדם במעות צדקה ובפישור מעשים. ועוד כי הוא בזיון למלך, כי המביא דורון למלך בשר ודם מסדרו בסדר נאה ונכון בעיני המלך ושרים שלא ימצא בו שמץ פסול ושום עולה, ויבחר ממבחר שבעדרו, שאם ימצא בו שום מום מקטריגים רבים יעמדו לקטרג עליו ועל מנחתו, ונמצא מפסיד ממונו ובקשתו אינה נעשית וספק שימלט בנפשו מפני המלך ושרים. כי לא המלך לבדו בזה, כי גם כל השרים והעמים אשר יושבים בהיכל המלך. ואם מלך בשר ודם כך כ"ש המקריב קרבנו למלך עולם הגדול והנורא שצריך שיהא בלי מום (עץ חיים וד"ע).

מראה מקומות עיין מצוה רפ"ח.

משנה הלכות

פרטי דינים. שחט חיה בע"מ אינו חייב משום בע"מ דלאו קרבן היא[ד]. שחט מקצת סמנים ובא השני וגמר תלוי בפלוגתא דר"י ור"ל אי ישנו לשחיטה מתחלה ועד סוף, שנים אוחזין בסכין ושחטו שניהם חייבין[ה].

בשבת. השוחט בעל מום בשבת חייב, ולא אמרינן אי עביד לא מהני דתקון להוציא מידי אבר מן החי לבן נח. ולמנ"ח דקדשים אסורים לב"נ צ"ע מאי תקון ובחידושי הארכתי בס"ד[ו].

אי קומץ כשחיטה. הקומץ סולת שפסול למנחה, אף דקומץ הוה במקום שחיטה אינו חייב משום לא תשחט בע"מ[ז].

כללים. ונוהג בזמן הבית בזכרים ונקבות שכולם כשרים לשחוט, והמנחת חינוך הקשה דילמא התורה הקפידה אף בזמן הזה אם שוחט בעל מום לשם קרבן, דמשום שוחט בחוץ אינו חייב דאינו ראוי לבא בפנים ומשום שוחט בעל ממום חייב, ולפענ"ד י"ל לפי הכלל דכל שאינו ראוי לפנים הוי פסול, וממילא אינו חייב משום שחיטת בעל מום, והבן.

ד) מנ"ח כאן ובמצוה הקודמת. ה) מנ"ח. ו) עי' בשו"ת משנה הלכות ח"ב סי' מ"א ובחידושי פסחים ג' ע"ב.
ז) מל"מ שם פ"ו ה"ג מנ"ח.

מצוה רצ

שלא להקטיר בעל מום (ל"ת קפ"ב)

הזהיר הקב"ה שלא להקטיר אימורי בעלי מומים, שנאמר (כ"ב כ"ב) ואשה לא תתנו מהם על המזבח לה'.

משרשי המצוה מה שנתבאר בקודמת, ולא בא אלא להוסיף לאו גם על הקטרת האימורים, הם באים לכפר על אברי האדם הפנימים כמו האימורין שהם מכפנים, שהוא לרמז שמאד צריך להזהר על האיברים הפנימים ולא להכנים לבני מעיו שום דבר איסור ומאכלות אסורות ולהעלותם על השולחן לפני ה', כי הם מטמטמין הלב והמח. וכתב רבינו מנחם הבבלי (מצוה קע"ה) ודע ששה מומין הם באדם ובבהמה שהיא תמורת, עורת, שבור, חרום, גרב, יבלת, ילפת. וכל י' שנים

משנה הלכות

רצ) מום קבוע ומום עובר. המקטיר אימורי בעלי מומין

על המזבח, בין בעלי מום קבוע ובין בעלי מום עובר לוקה, ובע"מ קבוע יליף לה מקרא ואשה לא תתנו, ובע"מ עובר יליף לה שנאמר לא תזבח לה' אלקיך שור ושה אשר יהיה בו מום, ומפי השמועה למדו שזה אזהרה לבע"מ עובר, כגון שיהיה בבהמה גרב לח או חזזית וכיוצא בזה, זה הוא שיטת הרמב"ם ז"ל[א]. אבל הרמב"ן[ב] בהשגותיו כתב שמום קבוע ועובר לאו אחד הוא, והכתוב מרבה כל מום בין קבוע ובין עובר מלאו ראשון מקרא ואשה וגו'. ובשניהם עובר בחמשה שמות ונאמרו הכתובים להשלים האיסור (ועיין כ"מ פ"א מא"מ ה"ה). והמקטיר חלבים לאו דוקא אלא הוא הדין איברי עולה בעל מום[ג].

השיעור. ואפילו על מקצתו שנתן על המזבח עובר, ושיעורו

בכזית[ד], והכי אמרו בגמ' תמורה ובת"כ ואשה לא תתנו מהם אלו אשים אין לי אלא כולם, מקצתן מנין ת"ל מהם. ועובר אפילו הקטיר לשם עצים חוץ משאור ודבש[ה]. ובמנ"ח מסופק אי בעי כזית בבת אחת או מצטרף חצי חצי כזית בזה אחר זה כמו מעילה שמצטרף אפילו לזמן מרובה (עיין זבחים ל"א ע"ב).

כללים. ונוהג בזמן הבית ואינו חייב אלא הראוי להקטיר.

ישראל שהקטיר אינו חייב משום בעל מום, ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה הראוין להקריב והעובר לוקה ועובר גם בעשה דתמים תהיה.

רצ. א) פ"א מה' איסורי מזבח ה"ד ה'. ב) סה"מ לאוין צ"ה. ג) מנ"ח ע"פ רש"י תמורה דף ז' ע"ב ד"ה אבידי.
ד) עי' מנ"ח. ה) מנ"ח כאן ובמצוה הקודמת.

מחייו אחר י"ב שנה מתהווה באדם מום לפי תענוגיו, ואם אחר עבור כל אלו הגבולין ישוב ויתודה עליהם בדמע מידי זוכרו פועליו, וילבש שק ואפר יצע, ולא ישוב עוד לכסלה, כל מעשיו הרעים הגונים להקטרה שזדונות נעשו לו כזכיות וכולם מור ואהלות להקטירם על גבי המזבח. אדם אשר פנה שם יקריב עולותיו ושלמיו יעלו לרצון, ואם הם בעלי מומין לא תקריבו משום לא תקבלו, ואשה לא תתנו מהם על המזבח.

מראה מקומות עיין מצוה רפ"ת.

מצוה רצא

שלא לסרס (ל"ת קפ"ג)

הזהיר הקב"ה שלא לסרס שום בעל חי ומכל שכן אדם, שנאמר (כ"ב כ"ד) ובארצכם לא תעשו.

משנה הלכות

רצא) גדר האיסור. המסרס אחד מכל מיני בעלי חיים, בין אדם ובין בהמה חיה ועוף, ובין טהורים ובין טמאים, לוקה[א].

ע"י עכו"ם. ואסור לומר לעכו"ם לסרס בהמה של ישראל, ואם לקחה מעצמה וסרסה מותר ללוקחו מידו, אם הערים הישראל קונסין אותו שיוציאנה וימכרנה לישראל אחר, ומוכר אפילו לבנו גדול ויצא[ב].

מסרס אחר מסרס. המסרס אחר מסרס חייב, אף על פי שהאחרון אינו מסרס שכבר מסורס הוא[ג]. אבל מותר לשתות כוס עקרין אחר כוס של עקרין[ד]. ובמנ"ח תמה מאי שנא דסירוס אחר סירוס פטור ולשתות אחר שתיה מותר, ובספרי[ה] ישבתי לפי דעת החז"א ז"ל שבת ס"ב דהכוס של עקרין הראשון כבר עשה פעולה שלמה בכל הגוף מה שיכול בכל כלי הזריעה ואין השני מוסיף כלום, אבל המסרס אחר מסרס או כוס אחר מסרס אסור דעושה עוד פעולה חדשה באבר אחר. המסרס את הנקבות פטור אבל אסור לעשות כן[ו].

כוס של עיקרין. איש אינו רשאי לשתות כוס של עקרין, ולדעת רבינו בה"ג והרמב"ם ועוד ס"ל דאינו אלא איסור תורה ואין בו לאו, ויש חולקין דהוי לאו גמור[ז]. ואשה שותה כוס של עקרין, ולדעת הב"ח דוקא כשיש לה צער לידה ודומה לזה שהוא עכ"פ לצורך[ח], ועיין מש"כ במשנה הלכות כתובות (סי' ע"ב

רצא. א) ר"מ פט"ז מה' איסורי ביאה ה"י אה"ע סי' ה' סי"א. ב) ר"מ שם הי"ג אה"ע שם סי"ד. ג) ר"מ שם ה"ו אה"ע שם סי"א. ד) מנ"ח ע"פ ר"מ שם הי"ב. ה) משנה הלכות על בה"ג כתובות סי' ע"ב. ו) ר"מ שם הי"א אה"ע שם סי"א ועי' מנ"ח. ז) ר"מ שם הי"ב אה"ע שם סעי' י"ב ועי' מנ"ח ומשנה הלכות כתובות הנ"ל. ח) עי' מנ"ח ופתחי תשובה ס"ק י"א.

משרשי המצוה שהשם ב"ה ברא עולמו בתכלית השלימות, לא פחת ולא יתר בו דבר מכל הראוי להיות בו לשלימותו והיה ברצונו. וברא בעלי חיים להיותם פרים ורבים, וגם צוה את הזכרים ממין האדם על זה למען יעמדו ימים רבים, שאם לא כן המין כלה אחר שהמות מכלה בהן, ועל כן המפסיד כלי זרע מראה נפשו כמו שהוא קץ במעשה הבורא ורוצה בהשחתת עולמו הטוב (החינוך). ועד"ה כי המסרם מחליש כחו למעלה, כי בעולם העליון כל המדות משפיעות למה שלמטה מהם (מצ"ד).

שבת קי"א ב"מ צ', ר"מ פס"ז מא"ב, סה"מ ל"ת שס"א, סמ"ג לאוין ק"כ, אה"ע סי' ה', סמ"ק סי' קכ"ו.

מצוה רצב

שלא להקריב בעל מום של עכו"ם (ל"ת קפ"ד)

הזהיר הקב"ה שלא להקריב קרבן בעל מום מיד הגוים, שנאמר (ויקרא כ"ב כ"ה) ומיד בן נכר לא תקריבו.

משרשי המצוה מאחר שהתירה לנו התורה לקבל קרבנות מעכו"ם כמו שנאמר איש איש מבית ישראל ומן הגר

משנה הלכות

וע"ג). ובשאר מינים נסתפקו האחרונים אי אסור להשקותן כוס של עקרין. פרטי דינים. ואסור לסרס דגים, שו"ת יעב"ץ סי' קי"א[ט], ובמנ"ח נסתפק בזה ופלא שלא הרגיש בשו"ת יעב"ץ. ומותר ליטול כרבלתו של תרנגול דאין זה סירוס'. מי שאינו ראוי להוליד בלאו זה אינו עובר על הסירוס'[א]. המסרס חבירו עובר משום סירוס ועוד משום לאו דלא יוסיף להכותו'[ב]. המושיב חבירו במים קרים או בשלג עד שיבטל ממנו כח אברי זרע אינו לוקה עד שיסרס'[ג], המסרס טומטום או אנדרוגינוס תלוי בשיטות אי אנדרוגינוס מוליד ואי במקום זכרות או נקבות, ועיין רי"ט אלגאזי בכורות'[ד]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות, ונוהג בכל בעלי חי, ובמקום אחר נסתפקתי המביא סוס על חמור והוליד פרדה אולי יחייב גם משום מסרס שהרי הפרדה אינה מולידה אח"כ והוי כסרסה וצ"ע.

רצב) גדר האיסור. כל כהן המקריב קרבן עכו"ם והוא בעל מום לוקה, שנאמר ומיד בן

ט) פ"ת ס"ק ח' משנת הלכות כתובות שם סי' ע"ב. א) אח"ע שם סי"ג בהגה. יא) מנ"ח. יב) מנ"ח. יג) ר"מ שם חי"ב, אבה"ע שם סי"ג. יד) סוף פרק ד'.

הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם, ובא הפי' בקבלה על איש לדבות העכו"ם שנודרים נדרים ונדבות, השמיענו שלא יהיו בעלי מום. וכדי שידעו כי לא כצורנו צורם ויבחנו ההבדל בין עבודת הקדש לעבודת ההבל, כי הבעלי מומין שלנו כשרים לעבודתם, לפי שכולם בעלי מומים, הקרבן והעובר והנעבר, אבל הא-ל תמים דרכו לקבל קרבן תמים מיד תמים לכפר על תמימים (רמ"ה). ועד"ה דסלקא דעתך אמינא דיהוי הוא זה לגבי האי בהמה שהיא ביד גוי ויקריבו ע"ג המזבח להצלה כל דהו, קמ"ל לא תקריבו שאינו לרצון כלל (מצ"ד שמ"ב).

תמורה דף ז', ר"מ פ"א מא"פ, סה"מ ל"ת צ"ג, סמ"ג לאוין שי"ד, ידאים שע"פ.

משנה הלכות

נכר לא תקריבו את לחם אלקיכם מכל אלה[א].

דרשות חז"ל. ובת"כ[ב] דרש ומיד בן נכר, מכאן שאין מקבלין שקלים מן הגוים לקנות מהן תמידין, אין לי אלא תמידין שנקראו לחם את קרבני לחמי לאשי, מניין לרבות שאר קרבנות צבור, ת"ל מכל אלה, כלומר תמימין ובעלי מומין שנזכרו למעלה. והא דתניא חולין (י"ג ע"ב) איש איש לרבות העכו"ם שנודרין נדרים ונדבות כישראל, זהו בקרבנות יחיד ומרבה עכו"ם שיהא כישראל שלא יבא אלא תמים, אבל קרבן צבור אפילו תמים אין מקריבין אע"פ שמסרו העכו"ם לצבור, ועל קרבן יחיד עולה פשוטו של מקרא שלא יקבלו ממנו בעל מום[ג].

כללים. ומה שאסור להקריב משום מום הם מומין הפסולים בקרבנותינו, אף שלדידהו לא הוה מום, שהם אין מחשבים מום אלא כעין מחוסר אבר[ד]. ונוהג בכהנים הזכרים הראויים להקריב ובזמן הבית.

מטיל מום בקדשי עכו"ם. ודע דבמנ"ח מצוה רפ"ז נסתפק במטיל מום בקדשי עכו"ם אי עובר בלאו כמו בישראל, ודעתו נוטה שאינו עובר. ופלא על הגאון ז"ל דאשתמיטתיה עת כתבו גמרא מפורשת גיטין נ"ו ע"א דשדר להו מלכא קורבנא להקריב על גבי המזבח ובהדי דקא אתי שדא ביה מומא בגיב שפתים ואמרי לה בדוקין שבעין, דוכתא דלדידן הוה מומא ולדידהו לאו מומא הוא, סבור רבנן לקרוביה משום שלום מלכות, אמר להו רבי זכריה בן אבקולס יאמרו בעלי מומין קריבין למזבח, סבור למקטליה דלא ליזיל ולימא, אמר להו ר"ז יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג וכו', ופרש"י שיהו סבורין שבשביל שהטיל מום בקדשים ועבר על מום לא יהיה בו נהרג, ע"כ. והרי מפורש דגם בקדשי עכו"ם עובר המטיל בהם מום, ועיין

רצב. א) ר"מ פ"א מה' איסורי מזבח ה"ו. ב) פ"ז הי"ב. ג) תוס' מנחות ע"ב ד"ה איש איש. ד) חינוך ע"פ ש"ס תמורה ז' ע"א.

מצוה רצג

מיום השמיני והלאה ירצה (מ"ע ק"ט)

צוה הקב"ה שיהיה כל קרבן שנקריב מן הבהמה מבן שמונת ימים והלאה, וקודם זמן זה נקרא מחוסר זמן בגופו, שנאמר (ויקרא כ"ב כ"ז) ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה'.

משרשי המצוה לפי שקודם שמונת ימים עדיין חשוב כנפל ולא נשלמו אבריו, ואין לך מום גדול מזה. גם עדיין לא נפרד הדם מן הבשר לגמרי ושאר הדברים ממה שהם בשעת הריון, ובעינן זריקת דם והקטרת אימורין וליכא (מצ"ד וד"ע). עוד טעם ברבר כי הוא יתברך אב הרחמן ורחמיו על כל מעשיו, אף על בעלי חי, ולכן יהיה שבעת ימים תחת אמו לתת נחת רוח לאמו (א"א). ועד"ה הוא תלוי בסוד המילה, כדי שתעבור

משנה הלכות

מג"א או"ח סי' תרנ"ו ס"ק ח', וצריך עיון גדול.

רצג) גדרי המצוה. קיום המצוה. מצות עשה להקריב כל הקרבנות מיום השמיני והלאה[א]. ומצוה מן המובחר להקריבו לאחר שלשים[ב]. הקריב פחות מבן שמנה הרי זה מחוסר זמן ופסול, ואם עלה למזבח ירד. והמל"מ[ג] מספקא ליה אי מחוסר זמן בקרבן הוא גזירת הכתוב או משום שלא יצא מתורת נפל כל ז', אבל בגמ' יומא ס"ג ע"ב וחולין דף פ' סע"ב מפורש דגזה"כ הוא, ואינו מטעם נפל. וכן מפורש בחינוך דהוא איסור בגופו.

מקריש מחוסר זמן. המקדיש מחוסר זמן לקרבן נחלקו המפרשים אי הוה קדוש, דעת הרמב"ם[ד] דהוי כמקדיש בעל מום עובר ומקודשת, ודעת רש"י בכורות כ"א ע"ב[ה] והראב"ד פ"א דפרה[ו] דהוי כמקדש בעל מום קבוע ואינה מקודשת. ולד"ה אסור להקדיש מחוסר זמן. ובמל"מ פ"ג מא"מ תמה למה השמיט הרמב"ם דין זה דאסור להקדיש בעל מום, ובמחכ"ת מפורש ברמב"ם פ"ג הנ"ל הלכה י' וז"ל אבל המקדיש רובע ונרבע וכן המקדיש מחוסר זמן הרי זה כמקדיש בעל מום עובר ואינו לוקה, הרי מפורש דאסור להקדיש אלא דאינו לוקה.

פרטי דינים. ליל שמיני מותר להקדיש מדר' אפטוריקי[ז], ועיין בספרי שו"ת משנה הלכת (ח"ג סי' רי"א עד סי' רי"ז) אריכות ובירור בענינים אלו ובישוב שיטת הפוסקים בס"ד, ודעת

רצג. א) ר"מ פ"ג מה' איסורי מזבח ה"ח. ב) שם פ"א מהל' מעשה"ק הי"ב. ג) שם. ד) שם ה"י ועי' מנ"ח.
ה) ד"ה לילף מקדשים. ו) ה"א. ז) זבחים י"ב ע"א חולין פ"א ע"א.

עליו השבת הכלה הכלולה מהכל, וכדי שיעברו עליו ז' ימים רמז לז' ימי בראשית, והוא סוד כל השביעיות.

זבחים י"ב חולין פ"א, ר"מ פ"ג מא"מ, סה"מ מ"ע ס', סס"ג עשין קע"ת.

מצוה רצד

דיני אותו ואת בנו (ל"ת קפ"ה)

הזהיר הקב"ה שלא נשחוט בהמה ובנה ביום אחד, שנאמר (ויקרא כ"ב כ"ח) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, ובא הפי' בקבלה דעל אמה הקפיד הכתוב. משרשי המצוה שלא לכלות האילן וענפו יחד כדי שלא יעקר המין מן העולם. גם יש בו לפי הפשוט לקבוע

משנה הלכות

הפמ"ג[ח] דבעינן שבעה ימים מעת לעת ונחלקו עליו הפוסקים[ט]. ובכלל המצוה ששעיר המשתלח פסול משום מח"ז, ואפילו נעשה מח"ז לאחר הגרלה כגון ששחטו אמו ביו"כ[י]. וכן אותו ואת בנו בכלל העשה ואם שחטו שניהם נפסל הקרבן[א]. תורים שלא הגיע זמנן ובני יונה גדולים הרבה הם כבעלי מום[ב]. ועוד יש פסולים היוצא דופן, והנולד אחר שנשחטה אמו. והמקדיש מח"ז עובר בעשה ונוהג בזכרים ונקבות לענין הקדש, ובזכרי כהונה לענין הקרבה ובזמן הבית.

רצד) גדרי האיסור. אסור לשחוט בהמה וולדה ביום אחד, לא שנא האם תחלה ואחר כך הבן או הבת, לא שנא הבן או הבת תחלה ואחר כך האם[א]. עבר ושחט, השוחט השני חייב מלקות והבשר מותר לאכלו בו ביום[ב] ויש אוסרים לאכול בשר האחרון בו ביום[ג]. ואינו נוהג אלא בבהמה טהורה, ואינו נוהג בחיה, ונוהג בכוי מדרבנן, ונוהג בכלאים מכבש ועז, צבי שבא על העז וילדה לוקה, ועז שבא על הצביה אסור לשחוט ואינו לוקה[ד], (ועיין ש"ך[ה]). שחט האם ואח"כ ב' בניה לוקה שמנים, שחט אותה ואת בתה ובן בתה לוקה שמנים, שחט אותה ואת בן בתה ואח"כ בנה לוקה ארבעים[ו].

שחיטה פסולה. שחט הראשון ונתנבלה בידו, וכן הנוחר והמעקר, מותר לשחוט השני אחריו[ז]. ספק נתנבלה הראשונה אינו שוחט השני ואם שחט אינו לוקה[ח]. השוחט לגוים ולרפואה ולכלבים כיון דשחט בהכשר חייב[ט].

ח) סי' ט"ו מש"ז ס"ק ג'. ט) תגאון רבי שמחה מבוברקא, כנדפס בפרס"ג שם, ושאר אחרונים הובאו בפ"ת ס"ק ב'. י) ר"מ הל' עביה"כ פ"ה הי"ז מנ"ח. יא) מנ"ח. יב) ר"מ הל' איס"מ שם ה"ט. רצד. א) יו"ד סי' ט"ז ס"א. ב) ר"מ פי"ב מה' שחיטה ה"א יו"ד שם ס"ג. ג) יו"ד שם ובהגה. ד) ר"מ שם ה"ח יו"ד שם סעי' ז' ח'. ה) ס"ק ט"ז שכתב שהרש"ל מתיר. ו) ר"מ שם הי"ב. ז) שם ה"ג יו"ד שם ס"ט. ח) ר"מ שם ה"ח. ט) עי' פתחי תשובה שם סק"ב.

בנפשותינו מדת החמלה והרחמנות ולהרחיק ממנו מדת האכזריות שהוא מדה גרועה מאד. ולכן אף על פי שהתיר בעלי חי למחייתינו, צוה לבל נהרוג אותו ואת בנו ביחד, כי אין לך אכזריות גדולה מזו. ועד"ה כי לפעמים תתגלגל נפש האדם בבהמה טהורה, וכשנשלם עונה יזמין הקב"ה לקרבן ועל ידי כן תתעלה. ויש שמזמין אותה לאכילת ישראל ותתעלה, אבל לא כעילוי ראשון. ואם נתנבלה בשחיטה או נטרפה בידוע שלא נשלם עונה ותתגלגל עוד בבהמה טמאה, ואם גדול עונה תנתן לעבוד ולמשא כחמור וגמל. ואם חטאו איש ואשתו או אב או בנו יתגלגלו שמה, ולכן חס הקב"ה עליהם שלא לעקרם ביום אחד, שאף אם הם בגוף הבהמה עדיין יש ניצוצות שכל כהן, והבן זה. ומכאן תבין טעם צער בעלי חיים שהוא מן התורה. ולכן תמצא מקצת בעלי חיים קרובים ומוכנים לקבל תרבות ומוסר יותר מזולתם. ובזה יש להבין מה שהביא הד"מ יו"ד סי' ל"ח בשם ר' יהודה החסיד שהמעביר יד ע"ג בהמה ותשפיל ראשה בודאי כשרה. ובהגהות רש"ש כתב לזה רמז מבכורות נ"ח כל אשר יעבור תחת השבט פרט לטריפה שאינה עוברת.

חולין פ"ח, ר"מ פי"ב משחיטה, סה"מ ל"ת ק"א, סמ"ג לאוין קס"ט, סמ"ק קס"ז, יראים סי' קל"ח, יו"ד סי' פ"ז.

משנה הלכות

אב ובנו. ומספקא לן אי חוששין לזרע האב, ולכן אם מכירין האב אין שוחטין שניהם ביום אחד כיון דהוה ספיקא דאורייתא, ואם שחט אינו לוקה', ואוכל משניהם בו ביום לד"ה"א. שאר פרטים. והיום הולך אחר הלילה, כלומר שאם שחט האחד סוף יום ד' שוחט השני תחילת ליל ה', ואם שחט בליל ד' אינו שוחט עד ליל ה"ב. ובמוקדשין נסתפקתי במקום אחר אי היום הולך אחר הלילה לענין זה, ולכאורה תלוי במחלוקת הראשונים, עיין בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' רי"ג). ובד' פרקים בשנה המוכר בהמה וולדה לחבירו צריך להודיעו אמו מכרתי או ולדה מכרתי, ואלו הן ערב יו"ט הראשון של פסח, עיו"ט האחרון של חג, וערב יו"ט של עצרת, וערב ר"ה, וכן המוכר האם לחתן וולדה לכלה'ג. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

ר) יו"ד שם הי"א יו"ד שם ס"ב. יא) פ"ת ס"ק ב' בשם תשובת זכרון יצחק, אך הפ"ת עצמו חולק על זה. יב) ר"מ שם הי"ז יו"ד שם ס"ד. יג) ר"מ שם הי"ד ט"ז יו"ד שם ס"ו.

סדר מצות היום

מצוה רצה

שנמנענו מחילול השי"ת (ל"ת קפ"ו)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות דבר שימשך ממנו חילול השם הנכבד והנורא אשר בחר בנו, שנאמר (ויקרא כ"ב ל"ב) ולא תחללו את שם קדשי.

משרשי המצוה כי האדם לא נברא אלא לעבוד את בוראו ית"ש, ומי שאינו מוסר גופו על עבודת אדוניו אינו עבד טוב ומסור, ואם בבני אדם ימסרו נפשותם על אדוניהם ועל מצות המלך בשר ודם ק"ו אלף פעמים על מצות מלך מלכי המלכים הקב"ה. ובקרא כתיב ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך, אפילו הוא נוטל את נפשך, וכל שכן שלא נחלל את שם קדשו. ואמרו ז"ל ויתר הקב"ה על ע"ז ולא ויתר על חילול השם. ואם ח"ו חילל השם תקנתו שיקדש השם במקום

משנה הלכות

רצה) גדרי חלאו. חלול השם ישנו בכמה דברים ואין להם שיעור וא"א לפרטם, שכל המבזה אפילו מצוה אחת ומיקל כלל בכבוד שמים נקרא מחלל השם, ועל לאו זה ידוו כל הדווים. ואם הוא אדם חשוב צריך להרחיק עצמו מן הכיעור ומן החשד. ואמר רבא[א] היכי דמי חלול השם כגון אנא דשקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר, ומיירי במקום שאין הטבח דרכו לשאול הקפותיו שיחשדוהו שמא לא ישלם, והכל לפי מה שהוא אדם.

מתי חייב למסור נפשו. ובכל מצות התורה אם אמר לו גוי שיעבור או יהרגהו יעבור ועל יהרג כשהגוי עושה לכבוד עצמו ולהנאתו (אבל אם רוצה כדי להעבירו על דת יהרג ואל יעבור אפילו אערקתא דמסנא), ובע"ז וגילוי עריות ושפיכת דמים לעולם יהרג ואל יעבור, ואם עבר בכל אלו ולא נהרג הרי זה חילל השם ואם היה בעשרה מישראל חילל השם בפרהסיא[ב].

שאר פרטים. העושה עבירה שאין בה תאוה כגון שבועת שוא הרי זה חילל השם[ג]. גם דרש הר"מ מקוצי כי המכחיש לגוי מחלל השם. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, ואין לוקין על לאו זה שאין עונשין אלא אמזיד ורצון, ואף על פי שאין לוקין עליו עונשו גדול משאר עבירות שאינו מתכפר עד יום המיתה, ואמרו ז"ל במס' אבות[ד] המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם. וצוה הקב"ה שיהרג אדם ואל יחלל ש"ש ח"ו.

ועיין בסמוך מצוה (רצ"ו).

רצה. א) יומא דף פ"ו ע"א. ב) ר"מ פ"ה מה' יסוה"ת ה"א ב' ור"ד סי' קנ"ז ס"א. ג) סה"מ ל"ת ס"ב. ד) פ"ד מ"ד.

שחילל, שנאמר ולא תחללו ונקדשתי, אם חללת קדש.

יומא פ"ו פסחים כ"ה סנהדרין כ"ז ע"ד ע"ז, ר"מ פ"ה מיסה"ת, סה"מ ל"ת פ"ג, סמ"ג לאוין ב', סמ"ק פ"ת יראים ו', יו"ד קנ"ז.

מצוה רצו

שנצטוינו לקדש השם (מ"ע ק"י)

צוה הקב"ה לקדש השם ולמסור אפילו נפשינו למות על קיום מצות הדת על פי תנאים המבוארים בחז"ל, שנאמר (ויקרא כ"ב ל"ב) ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם. משרשי המצוה מה שהקדמנו במצוה (רצ"ה) שחייב אדם למסור נפשו לקדושת שמו כעבד נאמן להקב"ה. ובספר הקנה, אמר הקב"ה דע לך אף על פי שהורגים אותך נשמתך באה אלי ואין בידו לעשות לה מאומה, ועל כן מסור

משנה הלכות

רצו) גדרי המצוה. קיום המצוה. מצות עשה למסור עצמו

למות למען קדושת שמו יתברך, וכתב הסמ"ק זו המצוה אינה מן השלשה שיהרג ואל יעבור עליהם כמו ע"ז וג"ע וש"ד, דבאותן שלש אפילו בצנעה דלא שייך בה קדושת השם יהרג ואל יעבור, אבל הכא מיירי בשאר מצות שקיי"ל יעבור ואל יהרג, הני מילי בצנעא דליכא קדוש השם, אבל בפרהסיא כגון בפני עשרה מישראל יהרג ואל יעבור[א].

פרטי דינים. וצריך שיהיה בפני עשרה כולם ישראלים דוקא[ב].

ואל ימסור עצמו על מנת שיעשו לו נס, כי המוסר עצמו על מנת שיעשו לו נס אין עושין לו נס[ג]. וכתב מהר"מ[ד] קבלה בידינו שכל מי שמוסר עצמו לקידוש השם מיד שגמר בנפשו לקדש שמו יתברך אין מרגיש שום יסורים או כאבים. מסר עצמו בפחות מעשרה מישראל נחלקו הפוסקים אי מקיים מצוה או דילמא אסור ג"כ כיון דאינו מצוה[ה]. וצריכין אנחנו למסור נפשינו וכל מאדנו לשמו יתברך. יש סוברין דעל מ"ע אין צריך למסור עצמו דיכולין לבטלו מלקיימה ממילא וי"ח[ו], וכן יש חלוק בין אדם מפורסם או לא[ז]. וכן התוקף יצרו כיוסף הצדיק הרי זה קידש השם[ח].

שאר אופני קיום המצוה. ויש עוד מין קדוש השם שמוסר עצמו

למיתה עבור התורה והמצות בראותו אחרים עוברים רצונו וכעין פנחס שלקח הרומח בידו והרג לזמרי וכזבי והפקיר עצמו למיתה בשביל התורה, ואלמלא הכ"ד נסים שנעשו לו היו הורגים אותו,

רצו. א) עי' חינוך. ב) ר"מ הל' יסה"ת פ"ה ה"ב יו"ד סי' קנ"ז ס"א. ג) ספרא אמור פ"ט ה"ה. ד) שו"ת החדשות סי' תקי"ז. ה) ר"מ שם ה"ד וכ"מ ומל"מ. ו) יו"ד שם ס"א בהגה. ז) חינוך כ"מ שם ח"ד. ח) עי' זהר ח"א קפ"ט ב'.

עצמך כדי שתבא להתחבר עם צלך ולהיות בקדושתך, וגם אני אעמוד בקדושתי בלי חסרון. אבל אם תמרה בי ראה מה אתה עושה, כי הבאת חסרון בקדושתי ח"ו, ואתה תלך בחוץ. ועל כן יהרג ואל יעבור ויחזור בקדושתו, ומכנסת ישראל לא יתמעט כלל מקדושתה ולא יאמר בה באו גוים בנחלתך. ומצוה זו עונשה קשה מאד, שאינו מתכפר אלא במיתה לעוברה, והמקיימה שכרה אין למעלה הימנה ועשרה הרוגי מלכות יוכיחו. ואם היות כתוב אחד אומר וחי בהם ולא שימות בהם, יש לנו להאמין גם המפורש מפי עצמה באיזה ענין ובאיזה זמן, וברוך המקדש שמו ברבים.

מנחדרין ע"ד, ר"מ פ"ה מיסודי התורה, פה"מ מ"ע ס', סמ"ג עשין ח', סמ"ק סי' מ"ד, יראים סי' ה', יו"ד קנ"ז.

מצוה רצז

לשבות ביו"ט ראשון של פסח (מ"ע קי"א)

צוה הקב"ה לשבות ממלאכת עבודה ביום ראשון של פסח שהוא יום ט"ו בניסן, שנאמר (ויקרא כ"ג ז') ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם.

משנה הלכות

וכן מה שאמרו קנאים פוגעים בו[ט]. ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ועובר עליה ולא קידש השם ביטל העשה ועבר אלאו דחילול השם וברוך המקדש שמו ברבים.

רצז) מהות מצות שביתה. מצות עשה לשבות ביום ראשון של פסח מכל מלאכה[א], ולדעת הרמב"ן ז"ל[ב] אפילו דבר דלא הוי מלאכה, רק טורח ועמל גדול כגון שיטרח כל היום למדוד תבואות או לעמוס החמורים, והחנווני מקיף, וכיוצא בזה טורח ועמל העושה כן (בשבת) ויו"ט הרי זה בכלל העשה דשבתון (ועיין יראים וסביב ליראיו).

אוכל נפש. ומותר לעשות צורך אוכל נפש בלבד, ודוקא דברים שאי אפשר לעשותם מערב יו"ט וכגון לדוך פלפלין שלא ידע איזה קדרה יבשל ביו"ט, או תבלין שמפיגין טעמן אפילו ידע, אבל דברים שאפשר לעשותן מעיו"ט אסור[ג], ואם לא עשאו מעיו"ט ויש צורך יו"ט מותר לעשותו ע"י שינוי[ד]. ולטחון ברחיים נחלקו האחרונים אי הוי איסור דאורייתא או דרבנן אף שהוא לצורך אוכל נפש[ה].

ט) חל' איסורי ביאה פי"ב ה"ד חר"מ סי' תכ"ח ס"ד בהגה. רצז. א) ר"מ פ"א מה' יו"ט ה"א. ב) פ' אמור ויקרא כ"ג כ"ד מנ"ח. ג) ר"מ שם ה"א ד' או"ח סי' תצ"ח ס"א והגה. ד) או"ח שם ברמ"א. ה) רמ"א שם ס"ב ט"ז סק"ב מג"א ועי' שם בביאור הגר"א ומחה"ש.

משרשי המצוה כדי שנחשוב בענין המועד והנס שנעשה לנו בו, ונהלל ונפאר במחשבותינו מה שצוה ב"ה עליו ועשה לנו נסים בזמן ההוא. גם כי אכלנו אלהיהם במצרים קלוי באש (עיין רמב"ן פ' בא שהשה היה ע"ז של מצרים), ונעשו אלמים ועורים וגדמים ולא יכלו לנו, ואם יהיה האדם טרוד במלאכתו לא יהיה לו פנאי לחשוב באלו. עוד יש תועלת רב בשביתה זו שמתקבצים כל העם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לשמוע דברי ספר, וראשי העם ידריכום וילמדום דעת ודרך ה'. ועל זה אמרו רז"ל משה תקן להם לישראל שיהיו דורשים בהל' פסח בפסח, והל' עצרת בעצרת וכו', ונחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל ה'.

ביצה ח' מכות כ"א, ר"מ פ"א משביתת יו"ט, סה"מ מ"ע קנ"ט ל"ת שכ"ג, סמ"ג עשין ל"ג לאוין ע', סמ"ק סי' קצ"ד, יראים מצ' קי"ב, או"ח סי' תצ"ה.

משנה הלכות

שאר פרטים. וכל מה שאסור לעשות לעשותן[ו]. אין שוחקים את הפלפלים ברחיים שלהם[ז]. מכשירי אוכל נפש שאי אפשר לעשותן מעיו"ט מותר לעשותן ביו"ט ואין מורין כן (סמ"ק). ביצה שנולדה ביו"ט אסור לאכלה ולטלטלה[ח], וביו"ט שני נולדה בזו אוכלה בזו[ט]. מוקצה אסור ביו"ט[י] (ועיין סמ"ק). ואסור לעשות אוכל נפש לצורך עכו"ם, ואין מזמנין עכו"ם ביו"ט שמא ירבה בשבילו[יא].

אסור לומר לגוי

יו"ט שני של גלויות. ומד"ס עושין בחוץ לארץ כל יו"ט שני ימים, ואין שום חילוק בין יו"ט ראשון לשני אלא לענין מת בר מינן הקילו ז"ל שביו"ט ראשון יתעסקו עמו גוים אם רוצים לקברו וביו"ט שני יתעסקו בו ישראל, והמחלל יו"ט שני מכין אותו מכת מרדות או מנדים אותו[יב] ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועיין שו"ת בית שערים לזקני או"ח סי' רנ"ז למה אצל האש גופא מותר להדליק, ולהוסיף על האש ולהוציא אש מחדש אסר הא להוסיף על אש נמי מוליד אש חדש ונראה דהתם האש מוציא האש אבל הכא האדם מוציא האש.

ו) מג"א ריש סימן תצ"ה. ז) ר"מ שם פ"ג הי"ב או"ח סי' תק"ד ס"א. ח) ר"מ שם פ"א הי"ט כ' או"ח סי' תקי"ג ס"א. ט) ר"מ שם הכ"ד או"ח שם ס"ה. י) ר"מ שם הי"ז י"ח או"ח סי' תצ"ח ס"ד. יא) ר"מ שם הי"ג או"ח סי' תקי"ב ס"א. יב) ר"מ שם הכ"א כ"ב כ"ג או"ח סי' תצ"ו ס"א ב' תקכ"ו ס"א ד'.

מצוה רחצ

שלא לעשות מלאכה ביו"ט א' של פסח (ל"ת קפ"ז)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות מלאכת עבודה ביום ראשון של פסח, שנאמר (כ"ג ז') ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו.

משרשי המצוה כדי שיזכרו בני ישראל הנסים הגדולים שעשה השם יתברך להם ולאבותיהם, וידברו בם ויודיעום לבניהם ולבני בניהם ולכל הדורות הבאים אחריהם, והכתוב אומר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, ומתוך השביתה מעסקי העולם יהיו פנויים לעסוק בזה. גם להראות ענין של חרות, היפוך השעבוד שהיינו במצרים, והעושה מלאכה הרי הוא

משנה הלכות

רחצ) גדר הלאו. כל מלאכות האסורות בשבת אסורות ביו"ט חוץ ממלאכת אוכל נפש[א]. והעובר ועושה מלאכה ביום טוב עובר בלאו לבד העשה שנתבאר לעיל[ב].

אוכל נפש. שוחטים בהמה ועופות ביו"ט לצורך היום, בהמה מסוכנת מותר לשחוט ובלבד שיאכל כזית צלי מבשרה ביו"ט[ג]. ועיין בשו"ת בית שערים או"ח סי' נד"ר אם שוחטין למי שאינו יכול לאכול רק חצי זית בשר. אופין פת ביו"ט, וממלאה אשה תנור פת אף שאינה צריכה אלא ככר אחת[ד]. אין מניחין נר על גבי אילן בערב יו"ט שמא יטלנו ביו"ט[ה] ובע"ש מותר[ו]. ואין צדין ביו"ט, אפילו לצורך יו"ט[ז].

שאר פרטי דינים. גוי שהביא מתנה ביו"ט אם יש כיוצא בה במחובר אסור עד לערב בכדי שיעשו[ח]. עצים שנשרו מן הדקל ביו"ט מרבה עליהם עצים מוכנים ומסיקן[ט]. ועיין שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' קי"ד). אין מוציאין אש ביו"ט, לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן המתכות, שלא הותר להבעיר ביו"ט אלא באש מצוי (סמ"ק)[י], ועיין מצוה הקודמת בשם שו"ת בי"ש[יא]. ואין מכבין את הדליקה[יב], ולצורך המאכל כגון שהאש גדולה ורוצה שלא ישרף המאכל עושה כיון שאינו יכול לבשל באופן אחר[יג]. אין גודלין את הפתילה ולא מהבהבין אותה[יד], ולא מחתכין אותה לשנים בכלי, ומדליק באמצע ונמצא הפתילה נחלקת לשנים[טו],

רצח. א) ר"מ פ"א מה' יו"ט ה"א ד' או"ח סי' תצ"ה ס"א ובהגה. ב) ר"מ שם ה"ב. ג) ר"מ שם ה"ח י"ב או"ח סי' תצ"ה ס"ו. ד) ר"מ שם ה"י או"ח סי' תק"ז ס"ו. ה) ר"מ שם פ"ד ה"ח או"ח סי' תקי"ד ס"ו. ו) ר"מ פ"ה מה' שבת הי"ז או"ח סי' רע"ז ס"ד. ז) ר"מ הל' יו"ט פ"ב ה"ז או"ח סי' תצ"ז ס"א ו'. ח) ר"מ שם ה"י או"ח סי' תקט"ו ס"א. ט) ר"מ שם הי"א או"ח סי' תק"ז ס"ב. י) ר"מ שם פ"ד ה"א או"ח סי' תק"ב ס"א. יא) או"ח סי' רנ"ז. יב) ר"מ שם ה"ב או"ח סי' תקי"ד ס"א. יג) או"ח שם ברמ"א. יד) או"ח שם ס"ט. טו) שם ס"ת.

משועבד לאדוניו או למי שהמלאכה שלו, ולכן נצטוינו שלא לעשות מלאכה. והמחלל את המועדות כאלו מחלל שבת שגם הם נקראים שבת. והם ז' ימים, ב' ימים פסח, א' עצרת, א' ר"ה א' צום העשירי, ב' ימים של סוכות, והם נגד יום השבת שהוא שביעי (מו"ז בג"א וד"ע).

מראה מקומות עיין במצוה הקודמת.

מצוה רצט

להקריב קרבן מוסף כל ז' ימי הפסח (מ"ע קי"ב)

צוה הקב"ה להקריב קרבן מוסף בכל שבעת ימי הפסח, שנאמר (ויקרא כ"ג ח') והקרבתם אשה לה' שבעת ימים.

משרשי המצוה שרצה הקב"ה להרבות בקדושת הימים כל השבוע ולהוסיף בקרבנות ולימוד התורה, כי האדם נפעל לפי מעשהו. ובקרא כתיב אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי, ופירושו שהם מועדי ה'

משנה הלכות

רצט) מהות קרבן מוסף לחג זה. מצות עשה להקריב קרבן מוסף בכל יום, מיום הראשון של פסח עד יום השביעי, כמוסף ראשי חדשים והם פרים שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה, הכל עולות, ושעיר חטאת הנאכלת[א], ומנחתם ונסכיהם שלשה עשרונים לפר, וחצי ההין שמן ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש, ויין כנסכו[ב].

אין הקרבנות היום מעכבים זה את ה. ואין המוספין מעכבין התמידין, וכן אין התמידין מעכבין המוספין, ולא המוספין מעכבין זה את זה, וכן הפרים, והאלים והכבשים, אין מעכבין זה את זה, אין לו אלא מין אחד, וכן נר. מותר לפתוח איגרת ביו"ט ולא בשבת (מג"א תקי"ט סק"ד), מותר לשלוח מתנה ביו"ט[ג].

עירוב תבשילין. ואין מבשלין מיו"ט לחברתה ואם חל יו"ט ערב שבת אין מבשלין מיו"ט לשבת אלא א"כ עורך עירוב תבשילין[ד], עיין לקמן מצוה ש'.

כללים. ודע דמלאכה שנאסרה בתורה לענין שבת ויו"ט נקרא כל מלאכה שמתחדש על ידה דבר חדש חוץ ממעביר ד"א ברה"ר והוצאה מרשות לרשות שחייב אפילו לא נתחדש בו דבר, והבן זה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ועיין עוד מצוה רצ"ז ש"א ש"ב.

מז) ר"מ שם פ"ה ה"ו ז' או"ח סי' תקפ"ז ס"א. ח) ר"מ שם פ"ו ח"א או"ח סי' תקכ"ז ס"א. רצט. א) ר"מ פ"ז מה' תמידין ה"ב. ב) שם פ"ב מה' מעשה הקרבנות ה"ד.

כשקראו בהם מקראי קודש שהוא למוד התורה, אז הם מועדי. אבל אם אתם מתאוים למועדים כדי לאכול ולשתות ולשמח גופכם, הם נקראים מועדיכם לא מועדי ה', ועל זה נאמר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי. ואמר מקראי, בלשון רבים, והוא לשון קריאה וזימון, תרווייהו צריכי, זימון לאכילה וזימון ללימוד. שעם האכילה יהיה גם הלימוד, ובלבד שתהיה אותה האכילה קודש, כלומר שלא תהיה כונתו לשמח גופו אלא לכבוד המועד, ולכן בא קרבן מוסף, ושמו מוכיח להוסיף בקדושה.

ר"מ פ"ז מתמידין, סה"מ מ"ב מ"ג, סמ"ג עשין קצ"ח.

מצוה ש

לשבות ביום ה' של פסח (מ"ע קי"ג)

צוה הקב"ה לשבות ממלאכת עבודה ביום שביעי של פסח, שנאמר (ויקרא כ"ג ח') וביום השביעי מקרא קדש.

משנה הלכות

וגם מאותו מין אין לו כראוי כגון פר אחד וכיוצא בו, מקריב מה שיש לו, יש לו כולם מעכבין זה את זה, ואינו יכול להקריב זה בלא זה[ג].

גדרי פר כבש ואיל. ופר סתם הוא בן שתי שנים, ומיד שיצא משנה נקרא פר, ועד בן ג' שנים כשר להקריב, כבש או שעיר הם בני שנה[ד]. ונמנים משעה לשעה בדיוק[ה]. איל נקרא משנכנס שלשים יום בשנה שניה, עד בן שתי שנים, יותר משתי שנים הוי זקן, ואין מקריבין אותו, ואם הקריבו כשר[ו].

תערובת נסכים. ולעולם אין מערבין הנסכין, אלא נסכי הפרים לבדם, ונסכי האילים לבדם[ז]. נתערבו נסכי פר בפר או בנסכי איל, כיון שבלילתן שוה שני לוג לעשרון בדיעבד כשר. נתערבו נסכי פר בנסכי כבש כיון דנסכי פר ואיל שני לוגין ונסכי כבש שלשה לוגין לעשרון, אם נתערבו קודם הבלילה פסול, ולאחר שנתבללו כל אחד בפני עצמו כשרים[ח], ודין זה הוא בסולת ושמן, וביין מותר לערב אפילו לכתחלה אם נתערבו הסולת והשמן, ואם לאו אסור[ט]. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה הראוין לעבודה.

ש) פרטי דיני יו"ט. מצות עשה לשבות ביום השביעי של פסח

ג) שם פ"ח מה' תמידין ה"כ ועי' מנ"ח. ד) ר"מ פ"א מה' מעשה הקרבנות הי"ד. ה) שם הי"ג. ו) שם הי"א י"ד. ז) מל"מ הל' איס"מ פ"ב ה"ו מנ"ח. ח) ר"מ שם פ"י מה' תמידין הט"ו. ט) שם הי"ז כ"מ שם הט"ו מנ"ח. י) שם הי"ח.

משרשי המצוה מה שנתבאר במצוה (רצ"ז-צ"ח). ועוד שביום השביעי נעשה בו נס גדול לישראל שנקרע הים, ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, ומצרים טבעו בים סוף ונפל פחד על הגוים מפניהם, ונתחייבנו לספר ולהגיד לנו ולבנינו עד עולם שקיים יוצר כל יתברך לבנים מה שנדר לאבות, ביזת מצרים וביזת הים. ולפי שהשליכו הילדים במי נילוס טובעו במי ים סוף מדה כנגד מדה. ובזכות יוסף הצדיק דכתיב ביה וינס ויצא החוצה, כאשר דחקתו אשת אדוניו יום יום ולא יכול להמלט ממנה הסכים להשליך עצמו בים כדי שלא לשכב עמה בעולם הזה ולהיות עמה בעולם הבא, לפיכך ראהו הים וינס, ואמרו מה ראה ארונו של יוסף ראה (רמ"ה וד"ע).

ביצה ח' מכות כ"א, ר"מ פ"א מיו"ט, סה"מ מ"ע ק"פ ל"ת שנ"ד, סמ"ג עשין ל"ד לאוין ע"א, או"ח תצ"ת.

משנה הלכות

ודינו שוה ליום ראשון של פסח עיין לעיל מצוה (רצ"ז-צ"ח)[א]. ואכתוב עוד קצת דינים, הולך אדם אצל חנווני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי י' ביצים או כ' אגוזים, ובלבד שלא יזכיר לו סכום מדה, וכן במנין, כלומר שלא יאמר כבר לקחתי ממך פעם אחרת עשרים ועתה עשרים הרי סך הכל ארבעים[ב], אומר מלא לי צלוחית זה יין אפילו בדבר שמדתו ידוע, רק שלא יאמר לו הסכום והמדה[ג]. ואסור לשקול במאזנים ביו"ט, ואפילו להניח בכף המאזנים לשמור מן העכברים אסור[ד]. ולענין הוצאה יש ליזהר שלא להוציא בדבר שאינו צורך אוכל נפש או עכ"פ צורך יו"ט[ה], והעולם אינם נזהרים בזה.

עירובי תבשילין. שני יו"ט של גליות שחלו ביום ה' ו' ולא עירבו עירובי תבשולין מעיו"ט, אם נזכר ביום ראשון מערב לחבירו בלא ברכה, ומתנה ואומר אם היום קודש ולמחר חול אם כן לא צריך לערוב, ואם היום חול ומחר קודש יהיה זה עירוב, ובר"ה אי אפשר לעשות כן[ו]. והרוצה שיסמכו אחרים על עירובו צריך לזכות להם ע"י אחר ואומר הנוסח המפורסם בסידורים[ז]. ת"ח ששכח לערב פעם ראשונה סומך על חכם העיר, ושניה הוי בכלל פושע ואינו מועיל לסמוך על חכם העיר, עיין ט"ז[ח] ויש חולקין[ט].

כללים. וכל דבר שחייבין עליו משום שבות ומשום רשות ומשום מצוה בשבת חייבין עליו ביו"ט[י]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

ש. א) ר"מ פ"א מה' יו"ט ה"א ב'. ב) ר"מ שם פ"ד הכ"ג או"ח סי' תקי"ז ס"א. ג) או"ח שם תקי"ז ס"ג וכס"ר שכ"ג ס"ו. ד) ר"מ שם פ"ד ה"כ או"ח סי' ת"ק ס"ב. ה) שם סי' תקי"ח ס"א וע"ש ט"ז שם סק"א. ו) ר"מ שם פ"ו הי"א י"ג או"ח סי' תקכ"ז סכ"ב. ז) ר"מ שם ה"ו או"ח שם ס"י י"ב. ח) שם סק"ח וע"ש ס"ב ס"ק כ"ב. ט) שע"ת שם ס"ק ו'. י) ר"מ שם פ"א הי"ז או"ח סי' תקכ"ד ס"א.

מצוה שא

שלא נעשה מלאכה ביום ז' של פסח (ל"ת קפ"ח)

הזהיר הקב"ה שלא נעשה מלאכת עבודה ביום שביעי של פסח, שנאמר (ויקרא כ"ג ח') וביום השביעי מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו.

משרשי המצוה כבר נתבאר במצוה רצ"ז-צ"ח-ש', והכל עולה על מקום אחד. עוד יש טעם לפי הפשט הפשוט מבואר מן הכתובים כדי שנזכור יום צאתנו ממצרים מבית עבדים, וכן אנו אומרים בברכות זכר ליציאת מצרים, לפי שהנס הוא אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלו-ה קדמון חפץ ויכול ופועל כל הנמצאות, ובידו לשנותם בכל עת שיחפוץ כאשר עשה במצרים לעינינו. ובקיום מצוה זו אנו מודים בכל עקרי האמונה, ולכן נאסרה המלאכה בראשון ובשביעי כדי שנתפנה מכל הענינים ונוכל להתבונן ולהרבות בספור נפלאות השי"ת. וזה שאמרו וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה

משנה הלכות

ועכו"ם אסור לשבות לשם יו"ט כישראל, אפילו נתכוין לשם ה' כמו שאסור בשבת, ואם שובת חייב מיתה.

ובחידושי הארכתי בס"ד.

שא) דיני מתוך. מדיני הלאו כמו שנתבאר ביום ראשון, ועוד יש להוסיף איזה הלכות. העושה מלאכה ביו"ט שלא לצורך אוכל נפש כגון בונה או אורג וכיוצא בהם עבר על לאו זה[א]. הוצאה והעברה והבערה מותר אפילו שלא לצורך אוכל נפש, ובלבד שיהיה צורך יו"ט עכ"פ[ב]. ואסור להוציא אש חדש, שלא הותרה הבערה אלא באש מצוי ולהוסיף עליו[ג]. מכבה. אין מסלקין את פי הנר למעלה כדי שתכבה ואין מסירין את השמן ממנו, וכן אין מסירין את הפתילות הדולקות מן השמן, אגודה של עצים שהדליקה ויש עצים שלא אחז בהם האור עדיין שרי להסירם, ואותם שאחזה בהם האור אסור[ד]. ואסור להוריד הגאז ביו"ט מפני שהוא מכבה[ה], אבל מותר להעלותו שידליק יותר, ואם אי אפשר לו לבשל שהתבשיל ישרף מחמת גודל האש מותר להוריד קצת הגאז דכהאי גוונא צורך אוכל נפש הוא[ו]. ואסור להדליק או לכבות החשמל (עלעקטרי) ביו"ט, וצריך להזהיר בבתים

שא. א) ר"מ פ"א מה' יו"ט ה"ב. ב) עי' ר"מ שם ה"ד או"ח סי' תקי"ה ס"א ובט"ז סק"א ומג"א בראש הסימן. ג) ר"מ שם פ"ד ה"א או"ח סי' תק"ב ס"א. ד) ר"מ שם ה"ג או"ח שם ס"ב תקי"ד ס"ב. ה) עי' שו"ת משנה הלכות ח"י סי' קנ"ד ומח"ת ח"א סי' תי"ם. ו) או"ח סי' תקי"ד ס"א בהגה, ועי' שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' ע"ה.

משובח, כי הוא טעם המצוה, ואם יהיה עסוק במלאכתו ישכח הדבר.

מראה מקומות עיין מצוה הקודמת.

מצוה שב

מצות עומר (מ"ע קי"ד)

צוה הקב"ה להקריב ביום שני של פסח מנחת העומר יתר על קרבן מוסף, שנאמר (ויקרא כ"ג י', י"א) והבאתם את עומר ראשית קצירכם וגו' והניף את העומר לרצונכם ממחרת השבת.

משרשי המצוה מה שאמרו רז"ל אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות, ומביאין ראשית קצירה אל הכהן טרם נהנה ממנה והכהן יניפנה, למען נזכור חסדו וטובו הגדול ברוך הוא וברוך שמו

משנה הלכות

שיש להם תנורי חשמל לבשל ולאפות שצריך להדליקם קודם יו"ט או ע"י עכו"ם, ודע דהתנורים הללו אסור אף לשנותן גם למעלה כי עי"ז מדליק מחדש ואין זה רק כמוסיף בעצים או גאז (נ"ל)[ז]. אין גוזזין הירק תלוש במספרים שלו, אבל מתקנין אותם[ח].

הפרשת חלה ביו"ט. ואין מפרישין חלה ביו"ט מעיסה שנילושה מעיו"ט, ואם שכח ולא הפריש, בכל השנה עושה עיסה ביום טוב שיעור חלה ומצרפן בכלי עם אותה שנילושה בעיו"ט ומפריש מהעיסה שנלושה ביו"ט, ואם אין לו עיסה שנילושה ביו"ט אוכל והולך ומשייר קצת ממנה להפריש, ומשייר מפת אחד לכולם כיון שנילושו יחד[ט]. ובמצה בפסח שכל אחת לישתה לבדה, צריך שיור מכל אחת ואחת ומצרפן לאחר יו"ט בכלי ומפריש מאחת על כולן, וי"א[י] שטוב שיפריש מכל אחד ואחד, דלא מהני צירוף כלי למה שכבר נאכל, ולפ"ז צריך שיהיה שיעור חלה בכל מצה כשהיתה שלמה וזה אינו מצוי בזמנינו. ואם לא נתחייבו בחלה קודם יו"ט כגון שלא צרפם בכלי, אף שנאפו קודם יו"ט, מותר להפריש חלה ביו"ט כיון דביו"ט נתחייבו בחלה הוי כעיסה שנילושה ביו"ט שמפרישין ממנה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

שב) מצות העומר. קיום המצוה. ביום שני של פסח, שהוא יום ששה עשר בניסן, מקריבין יתר על מוסף היום כבש לעולה עם

ז) עי' שו"ת משנה הלכות מה"ת ח"א סי' תכ"א. ח) ר"מ שם פ"ג ה"ז או"ח סי' תק"י ס"ו ז'. ט) ר"מ שם ה"ח ט' או"ח סי' תק"ו ס"ג בהגה. י) פר"ח סי' תצ"ז. יא) מק"ח מובא ביד אפרים שם סי' תק"ו.

שעושה עם בריותיו לחדש להם תבואה למחיה שנה שנה. ועד"ה צוה הקב"ה להקריב קרבן זה יום שני של פסח שמא חטאו ישראל מרוב שמחה וזחה דעתם במצות פסח ומצה, והם מסובין לאכול ולשתות כבני חורין. ולכן צוה להקריב קרבן לרצות מדת הדין הרפה, כד"א והקריב את אשר לחטאת ראשונה כדי שתטיל חלקה בתחלה (מצ"ד), ובזה יש להבין שבא מן השעורים דוק תשכח.

מנחות פרק ו', ר"מ פ"ז מתמידין, פה"מ פ"ע ע"ד, פמ"ג עשין קצ"פ.

משנה הלכות

עומר התנופה[א]. העומר בא מן השעורים[ב], ואינו בא אלא מארץ ישראל[ג],

דוחה את השבת ואת הטומאה[ד].

קצירתו. וזה מעשהו, ערב יו"ט יוצאין שלוחי בית דין ועושים כריכות שעורים במחובר לקרקע, כל העיירות הסמוכות מתכנסות לשם שיהא נקצר בעסק גדול, כדי לבטל דעת המינים בזה, קוצרין שלש סאין שעורים בג' אנשים ובג' קופות ובג' מגלות, חשכה אומר הקוצר לכל העומדים שם בא השמש אומרים לו הין, בא השמש אומרין לו הין, בא השמש אומרין לו הין, על כל דבר היה שואל ג' פעמים והם משיבין ג' פעמים, מגל זה אומרין לן הין וכו', קופה זו אומרין לו הין וכו', אם היה שבת אומר להן שבת היום ואומרין לו הין וכו', ואחר כך אומר אקצור והן אומרין לו קצור וכו', וכל זה מפני הטועים שיצאו מכלל ישראל בבית שני ואמרו שזה שנאמר בתורה ממחרת השבת היא שבת בראשית, ומפי השמועה למדו שאינה אלא יו"ט[ה].

הקרבתו. קצרוהו ונתנוהו בקופות, הביאוהו לעזרה, חבטוהו, חורין ובוררין ומהבהבין השעורין באור באביב מנוקב, שוטחין אותן בעזרה שיהא רוח מנשבת בו, נותנין אותו לרחיים וטוחנין את השלש סאין, ומוציאין מהכל עשרון אחת קמח מנופה בי"ג נפות, בוללין אותו בלוג שמן ונותנין עליו קומץ לבונה כשאר המנחות, מניפו במזרח מוליך ומביא מעלה ומוריד, ומקריב ככל המנחות, ושיריים נאכלין לכהנים[ו], קצירתו כשרה בישראל ונקרב בכהנים[ז]. והוא קרבן ציבור, ונוהג בזמן הבית שיבנה במהרה בימינו.

שב. א) ר"מ פ"ז מה' תמידין ה"ב. ב) שם הי"א. ג) שם ה"ה. ד) שם ה"ד. ה) שם הי"א. ו) שם הי"ב. ז) הינוך.

מצוה שג

שלא לאכול חדש (ל"ת קפ"ט)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול לחם מתבואה חדשה קודם שיושלם יום ט"ז בניסן, שנאמר (ויקרא כ"ג י"ד) ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה.

משרשי המצוה כדי לחלוק כבוד להשי"ת שציונו שלא לאכול חדש קודם שנקריב העומר, כדי שלא יהא פתחון פה למדת הדין לחלוק אם יקדים האדם ליהנות מתבואה חדשה קודם שתטול הוא. ולפי שעיקר מחייתן של הבריות הוא בתבואות נאסר לנו ליהנות קודם שנקריב קרבן להתיר התבואה, דומה למה שארז"ל כל הנהנה מעולם הזה בלא ברכה מעל. גם כדי לקבוע בנפשינו שאין התבואה בכח השור, ולא

משנה הלכות

שג) **האיסור וזמנו.** איסור חדש נוהג בחמשת המינין, חטה ושעורה וכוסמת ושבולת שועל ושיפון. תבואה חדשה בזמן המקדש הקרבת העומר מתירה לאכול, ובירושלים מותרין מיד, ובמקומות הרחוקים מותרים לאכול מחצות היום ואילך, כי אין ב"ד משהין מליקרב עד לאחר חצות. ובזמן הזה שאין עומר, עצם היום מתיר במקום העומר וכל היום כלו אסור, ובחו"ל שעושים שני ימים טובים של גליות אסור בכל יום שבעה עשר עד לערב[א].

השרשה. וכל תבואה שנשרשה קודם לעומר העומר מתירה[ב], ואם נשרשה בין קצירת העומר והבאת העומר מחלוקת בגמ'[ג]. תבואה שלא השרישה קודם ט"ז בניסן אסורה לאכול עד שיבא עומר הבא[ד]. שיעור השרשה היא ג' ימים, כלומר שאם זרע ג' ימים קודם זמן העומר ודאי שנשרשה התבואה ומותרת בשנה זו (תה"ד ועיין ש"ך[ה]). והאחרונים[ו] הקשו הרבה לדברי התה"ד, אבל אחרים ישבו דבריו עיין בפת"ש[ז] ועוד אחרונים.

בחו"ל. ונחלקו הפוסקים אי איסור חדש נוהג בחוץ לארץ, וגדולי הראשונים כהרי"ף והרמב"ם והסמ"ג וסמ"ק והחינוך ועוד ס"ל דנוהג בחו"ל, ויש גדולי השיטות דאינו נוהג, ועיין ב"ח מה שהאריך בזה והט"ז[ח] והש"ך[ט] וחפשו אחר טעמים מה שנהגו רובא דעלמא לאכול חדש בחו"ל, ונכון לאסור.

שג. א) ר"מ פ"י מה' מאכלות אסורות ה"ב יו"ד סי' רצ"ג ס"א. ב) ר"מ שם ה"ד. ג) מנחות דף ע' ע"ב. ד) ר"מ שם ה"ד יו"ד שם ס"ג. ה) סק"ב. ו) ע' נקה"כ דגול מרבבה וחידושי רעק"א שם. ז) ס"ק ה' בשם חת"ס סי' ק' רפ"ד רפ"ו. ח) שם סק"ד. ט) ס"ק ו'.

תאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, אלא הכל מאתו ית"ש וכל העולם כולו שלו הוא, כד"א ואתה מחיה את כולם. ומתוך זה נקבע בנפשינו מדות טובות ושלא נהיה כפוי טובו ית"ש.

סוף ערלה קדושין ל"ט מנחות ע', ר"מ פ"י ממ"א, סה"מ ל"ת קפ"ט ק"צ קצ"א, סמ"ג לאוין קמ"ב- מ"ג-מ"ד, רי"ף פ' ערבי פסחים, סמ"ק רי"ז, יראים קס"ט, יו"ד סי' רצ"ג רצ"ו.

מצוה דש

שלא לאכול קלי (ל"ת ק"צ)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול קלי מתבואה חדשה קודם שיושלם יום ט"ז בניסן, שנאמר (ויקרא כ"ג י"ד) וקלי לא תאכל עד עצם היום הזה.

משרשי המצוה מה שנתבאר למעלה, ולפי שאין דבר מהולל ומרים לב בני האדם ומחטיאם כהשפעת רב טוב, כמאמר הכתוב וישמן ישורון ויבעט. לכן אבינו שבשמים כאב

משנה הלכות

ספק חדש. ומ"מ אפילו להאוסרים, מספק אין לנו לאסור כי רוב תבואות נזרעות ונשרשות קודם העומר ואזלינן בתר רובא, אם לא דידעינן שבודאי נזרעו אחר העומר. נתערב בהיתר דעת המרדכי פ"ק דביצה דבטל ככל איסורין ולא הוה דבר שיש לו מתירין, והפר"ח יו"ד סי' ק"ב הקשה עליו מגמ' מפורשת, ועיין שו"ת בית שערים יו"ד סי' קי"א דבר נפלא לישב דברי המרדכי דבזמן העומר חדש היה דבשיל"מ ובזמן הזה אינו, ואם תזכה תבין דבריו הקדושים ע"ש'. ונוהג בכל זמן בזכרים ונקבות בארץ ישראל, ובחו"ל מחלוקת הפוסקים עדי יבא מורה וגואל צדק ויעשה שלום.

דש) נדד איסור קלי. האוכל תבואה חדשה אף על פי שלא עשה ממנה פת, ולא טחנה ולא רקדה ברחיים, אלא שקלה החטים או השעורים באור בדרך ארעי ואכל מהן כזית לוקה, ופירוש קלי שלקח חטים או שעורים שלא נתבשלו כל צרכן ושורפן קצת על האש[א]. כללים. אכל פחות מכזית אינו לוקה ואסור מן התורה ככל חצי שיעור[ב]. ואמרו ז"ל[ג] קלי לא היה צריך לאומרו אבל הזכירו הכתוב לחלק, מתחייב על קלי בפני עצמו ועל לחם וכרמל בפני עצמו. ודעת הרמב"ן ז"ל שאין למנות הג' לאוין אלו של חדש וקלי וכרמל רק ללאו אחד כיון דאיסור

ר) ועי' גם שו"ת משנה הלכות ח"ה סי' ר"ו ח"ו סי' צ"ג מח"ת ח"ב שסי' רכ"ה. דש. א) ר"מ פ"י מה' מאכלות אסורות ה"ג חינוך. ב) עי' מנ"ח מצוה ש"ב. ג) כריתות דף ה' ע"א. ד) ספר המצות שורש מ'.

את בן ידצה שיעשו זאת הסדר לבלתי רום לבבם. כי טרם בא אל פיהם שום הנאה מתנוכת השדה, וטרם יטעמו מאומה מלחם וקלי, יביאו מראשית קציר, כל עם בני ישראל עומר ראשית קצירם אל הכהן. ולפי שאמרה תורה כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם נחלה, אל יעלה על רוחכם להרהר ולומר לנו נתנה הארץ למורשה מאבותינו ולנו היא ולבנינו לעולם, כי אשר אני נותן לכם כדכתיב לשון הוה, כלומר תמיד אני נותן אותה ולא נגמרה המתנה בפעם אחת, ואמרה תורה וקצרתם את קצירה, ולא אמר קצירכם אלא קצירה של הארץ, כי ברכה היא ומברכתה תבורכו, ולכן הכירו כי הכל ממנו. ושלא נאמר כיון דאין דרך לאכול כן אלא דבר מיעוט לא אסרה התורה, ולכן אמרה תורה וקלי לא תאכל.

מראה מקומות עיין מצוה קודמת.

מצוה שה

שלא לאכול כרמל (ל"ת קצ"א)

הזהיר הקב"ה שלא לאכול כרמל מן החדש קודם שיושלם יום ט"ז בניסן, שנאמר (ויקרא כ"ג י"ד) וכרמל לא תאכלו וגו'. משרשי המצוה מה שנתבאר בקודמת. והמקדים לאכול מתבואה חדשה קודם הקרבת העומר נקרא נרגן,

משנה הלכות

אחד הם, אף דיש מלקות לכל אחד ואחד אין להשגיח בחילוק מלקיות. ודעת הב"ח ז"ל[ה] דחדש אינו נוהג בשל עכו"ם ונחלקו עליו האחרונים ז"ל, עיין ט"ז[ו] וש"ך[ז].

פרטי דינים. שבולת שהביאה שליש קודם העומר ועקרה אחר העומר וחזר ושתלה והוסיפה, התוספת אוסר העיקר שהותר לראשונה[ח]. מקומות שעושים שכר משעורים חדשים אין לשתותו, והאחרונים דחקו ליישב המנהג שנהגו לשתות עיין ט"ז[ט] ובאר היטיב[י], ונכון להחמיר. עיסה שנילושה בשמרים של חדש יש להקל אפילו להמחמירים במשקה של חדש (משכנות יעקב סי' ס"ה). ונוהג בזכרים ונקבות בכל זמן בארץ ישראל ובחו"ל מחלוקת.

שה) גדר האיסור. האוכל תבואה קלויה בשבלים קודם שהקריב העומר בעדים ובהתראה

ה) יו"ד סי' רצ"ג. ו) ס"ק ד'. ז) שם סק"ו. ח) ר"מ שם ה"ה יו"ד שם ס"ת. ט) יו"ד שם סק"ד. י) ס"ק ח'.

שמראה בעצמו שאינו רוצה ליהנות משלחן גבוה, רק מכחות הטומאה, וסופו לבא לידי חסרון כבר לחם מדה כנגד מדה. ורמז נפלא יש שלא תחרוש ותחשוב שום הרהור על הקדמת העולם, אלא חדוש מחודש הוא מיוצר כל יתברך, ואין לך בו אלא חדושו. ולכן מנתה התורה אכילת חדש עד התחלת זמן ספירתן החמשים, להשרישך אמונה חזקה שלא חדש יוצר כל עולמו אלא בשביל התורה שעתידין ישראל לקבל לסוף החמשים, ולפיכך החדש קשור עמו. ועד"ה עוד שעד ביאת המשיח אסור לחדש דברים חדשים בתורה, וזה חדש אסור מן התורה עד עצם היום הזה (רמ"ם).

מראה מקומות תמצא במצוה ש"ג

משנה הלכות

לוקה, וזה הנקרא כרמל[א], ושיעורו בכזית[ב]. ובגמ'[ג] אולי יתחייב על קלי בפני עצמו אחר שהוא מיותר, ויהיה מתחייב על לחם וכרמל מלקות א', ומשני למאי הלכתא כתביה רחמנא לקלי באמצע לומר לחם כקלי וכרמל כקלי וחייב על כל אחת ואחת.

פרטי דינים. תבואה שהשרישה אחר העומר וקצרה וזרע מן החטים בקרקע, ואחר כך קרב העומר הבא ועדיין החטים בקרקע, הרי אלו ספק אם התירן העומר כאלו היו מונחין בכד, או לא יתיר אותן מפני שבטלו בקרקע, לפיכך אם קלט מהם ואכל אינו לוקה ומכין אותו מכות מרדות, רמב"ם[ד], והראב"ד חולק. גחין ואכל תבואה מן המחובר אינו חייב דבטלה דעתו אצל כל אדם, והו"ל אוכל שלא כדרך אכילתן[ה].

צירוף איסורים. ומנ"ח כאן[ו] מסתפק באכל לחם אפוי חצי זית וקלי חצי זית אם מצטרפין למלקות כיון שהם מב' שמות וכל שהוא משם אחר אינו מצטרף, כמבואר בר"מ פ"ד ממ"א[ז], ולפענ"ד לפשוט מלשון חז"ל[ח] אולי יתחייב על קלי בפני עצמו ועל לחם וכרמל מלקות א', למאי הלכתא כתביה רחמנא קלי באמצע לומר לחם כקלי וכרמל כקלי, והנראה אי לאו קלי באמצע הו"א דיתחייב אתרווייהו קלי וכרמל מלקות אחד, וקלי להוסיף בא לחייב על כל אחד ואחד אבל לא לגרוע ומצטרפין ודאי ודו"ק. ועיין עוד תוס' שבת מ"ט ע"ב ד"ה אסורין ומצטרפין למלקות, ושו"ת בית שערים למו"ז יו"ד סי' קנ"ז אות ד' ונוהג בכל שאר דיניה כדין חדש.

שה. א) ר"מ פ"י מה' מאכלות אסורות ה"ג הינוך. ב) הינוך מ' ד"ש. ג) כריתות דף ח' ע"א. ד) שם ה"ת. ה) מנ"ח מצוה ש"ג ע"פ ש"ס מנחות ע' ע"א. ו) מצוה ש"ג. ז) הפ"ז. ח) כריתות ח' ע"א.

מצוה שו

לספור ספירת העומר (מ"ע קט"ו)

צוה הקב"ה לספור מ"ט יום, ימים ושבועות, מיום הבאת העומר שהוא ט"ז בניסן, שנאמר (ויקרא כ"ג ט"ו) וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום.

משרשי המצוה לזכרון מנין הימים שמנו אבותינו בצאתם ממצרים, להראות בזה אשר מדי יעבור יום יום המה קרובים יותר אל מתן תורתנו הקדושה, שהוא עקרן של ישראל ובשבילה נגאלו ממצרים ועלו לכל הגדולה, ונתרחקו יותר מטומאת גלולי מצרים. וכמו שנצטוו הזב והזבה לספור ז' נקיים

משנה הלכות

שו) המצוה לכתחלה. בליל שני של פסח אחר תפלת ערבית מתחילין לספור אחר הסדר, ואין לנהוג כן רק הבא בסוד ה', ועל כל אדם לספור בצבור ושכרו מכופל. ומצוה על כל אחד לספור לעצמו וצריך לספור מעומד ולברך תחלה, ומצוה לממני יומי ושבועות[א].

בשכת. שכח לספור תחלת הלילה סופר והולך כל הלילה, ואם לא נזכר עד הבקר סופר אותו היום בלי ברכה ביום ושאר כל הלילות סופר עם הברכה, שכח לגמרי ולא בירך באחד מהימים לא בלילה ולא ביום סופר בשאר ימים בלי ברכה[ב], ונכון לשמוע הברכה מן חזן הכנסת ולכוין לצאת בה כיון דמחלוקת הפוסקים הוא אם צריך לברך.

כמה ספיקות. עוד נחלקו הפוסקים[ג] ספירה בזמן הזה דאורייתא הוא או דרבנן. ולכתחלה אין לספור קודם צאת הכוכבים, ובדיעבד שמתפלל עם הציבור יש לסמוך אדעת המקילין דהוה דרבנן ולברך בין השמשות[ד], ונכון לחזור ולומר הספירה בלי ברכה כשכבר ודאי לילה. אנשי מעשה נהגו לספור ולחזור ולספור עד עשרה פעמים בכל יום בלי ברכה[ה]. ונסתפקו האחרונים[ו] כשכתב יום הספירה אי יצא בזה בלי דבור.

פרטי דינים. ואסור לומר לחבירו בזמן הספירה היום כך בספירה קודם שספר, דלא יוכל עוד לספור ולברך[ז]. טעו ביום המעונן וברכו מבעוד יום חוזרים לספור משתחשך עם הברכה[ח]. נשים פטורות מספירת העומר[ט]

שו. א) ר"מ הל' תמידין ומוספין פ"ז הכ"ב כ"ג כ"ד או"ח סי' תפ"ט ס"א. ב) או"ח שם ס"ז ח' ועי"ש בבאה"ט סק"כ. ג) ר"ן סוף פסחים ר"מ שם הכ"ד. ד) או"ה שם ס"ב ובבאה"ט שם ס"ק י"ב. ה) עי' תשו' מראה יחזקאל סי' ק"ד ודרכי היים ושלום סי' תשכ"ו. ו) עי' שע"ת או"ח שם סק"ו. ז) או"ח שם ס"ד. ח) שם ס"ב. ט) ר"מ שם הכ"ד מג"א שם ס"ק א'.

לטהרת גופם, כן לטהרת הנפש נצטוו ז׳ פעמים ז׳. ועל זה באה המנהג קדמונינו לומר אחר הספירה המזמור אלקים יחננו וגו׳, כי יש בו ז׳ פסוקים כנגד השבועות, ומ״ט תיבות כנגד הימים (בעקדה שער ס״ז). ועד״ה דמז גדול יש כי ימי שנותינו בהם שבעים שנה, שבוע לעשר שנים, והימים ימי חיינו ספורים הם, ומצוה לממני יומי ומצוה לממני שבועות, שלא יעבור ממנו יום בלי תקון הראוי לו, וכל שכן שבוע ע״ד ואברהם זקן בא בימים, כדי לטהרנו ולקדשנו ולתקן כל הימים עד שנשיב הנשמה טהורה לקדושה העליונה.

מנחות פ״ז, ר״מ פ״ז מתמידין, סה״מ מ״ע קפ״א, סמ״ג עשין ר׳, סמ״ק סי׳ קמ״ח, יראים מצ׳ קי״ד, או״ח סי׳ תפ״מ.

מצוה שז

מצות שתי הלחם בעצרת (מ״ע קט״ז)

צוה הקב״ה להביא ביום חג השבועות שתי לחמים חמץ מחטה

משנה הלכות

שז) מעשה שתי הלחם. שתי הלחם אינם באים אלא מן הארץ ומן החדש[א] ומן החטים[ב]. וזה מעשהו, מביאין ג׳ סאין חטים ושפין אותן ובועטין בהם כדרך כל המנחות, וטוחנין אותם סולת, ומנפין מהן שני עשרונים סולת מנופה בשתים עשר נפה, נמצא עשרון לסאה ומחצה[ג]. ריבה בסאין או מיעט כשר[ד]. לא מצאו מן החדש יביאו מן העליה להרמב״ם[ה], ולהראב״ד לא יביאו כלל ואם הביאו פסול. אופין אותו חמץ, ואופין אותו מערב יו״ט, שאינו דוחה לא את השבת ולא את היו״ט[ו]. לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן קטן שנתגדל באמצע הספירה משלים בברכה אם ספר בקטנותו[ז]. ועיין בראשונים[א]

קושיות המפרשים. מה שתירצו למה שמברכין על ספירת העומר ולא מברכין על ספירת זבה ז׳ נקיים. ואין סופרים ספיקא דיומא בספירה, והאחרונים האריכו בטעמו[ב] ולענ״ד עוד משום דממילא עד שבועות יתודע הדבר אפילו בזמן שהשלוחין יוצאים מתי הי׳ פסח, ולא יוכלו לספור כל זמן הספירה בספיקא דיומא, לא תקנו כן והבן. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים.

י) עי׳ מנ״ח וע׳ שע״ת או״ח שם סק״כ ועי׳ שו״ת משנה הלכות ח״ג סי׳ ר״ל. יא) ע׳ תוס׳ כתובות דף ע״ב ע״א ד״ה וספרה ובתשו׳ רדב״ז סי׳ כ״ז. יב) עי׳ חפלאה כתובות שם. שז. א) ר״מ פ״ח מה׳ תמידין ה״ב. ב) שם הל׳ מעשה״ק פי״ב ה״ב. ג) שם הל׳ תמידין ה״ג ד׳. ד) שם ה״ח. ה) שם ה״ב. ו) שם ה״ח ט׳.

חדשה עם קרבנותיה, שנאמר (ויקרא כ"ג י"ז) ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרונים סולת תהיינה חמץ תאפינה.

משרשי המצוה מה שארז"ל (ר"ה פ"ק) מפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת, מפני שבעצרת זמן פירות האילן, אמר הקב"ה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן, ע"כ. והכלל כי כל שצוה הקב"ה לטובתנו הוא ולא לו. ועד"ה לפי מה שארז"ל אם אין תורה אין קמח ואם אין קמח אין תורה, ולכן צותה התורה ביום מתן תורתינו להקריב שתי לחם, ולרמז מה שאמרו ז"ל כך הוא דרכה של תורה פת במלח תאכל, ולא נתאוה למותרות. ובאה שתים נגד תורה שבכתב ושבעל פה. ובאה שני עשרונים נגד הלוחות שהיו עשרת הדברות מזה ומזה הם כתובים. ובאה חמץ לרמז על מה שארז"ל בראתי יצר הרע בראתי תבלין כנגדו, וחמץ הוא היצה"ר ולכן לא באה שום קרבן חמץ רק קרבן ראשית, שאין דבר מועיל נגד היצה"ר אלא התורה, ובאה על ז' כבשים, כי חצבה עמודיה שבעה, ופר אחד ושני אילים כנגד מקרא ומשנה ותלמוד.

מנחות פ"ח, ר"מ פ"ח מתמידין, סה"מ פ"ע מ"ו, סמ"ג עשין ר"ב.

משנה הלכות

בפנים ככל המנחות[ז]. עושין שתי חלות מרובעות, אורך כל חלה ז' טפחים ורחבה ד' טפחים וגובהה ד' אצבעות[ח]. הקרבתן. ומקריבין עם הלחם פר ושני אלים, ושבעה כבשים, הכל עולות, ושעיר חטאת ושני כבשים זבחי שלמים[ט]. מניף הלחם עם כבשי השלמים חיים ושוחטן ומפשיטן, לוקח חזה ושוק מכל אחד ומניחן בצד שתי הלחם, מניח יד מלמטן ומניף הכל כאחד, מוליך ומביא מעלה ומוריד, הניף זה אחר זה כשר, ונאכלות כל אותו יום וחצי הלילה[י].

עכוב הלחמים וקרבנותיהן. שתי החלות מעכבות זו את זו וכן שני הכבשים[יא]. ושתי הלחם מעכבים שני הכבשים ושני הכבשים אין מעכבין שתי הלחם, ועיין ראב"ד[יב]. שתי הלחם הבאות בלא כבשים יונפו ותעובר צורתן ויצאו לבית השריפה, גזירה שמא ימצאו כבשים לשנה הבאה ויביאו לחם בלא כבשים[יג]. ובגמ'[יד] נסתפקו בחטים שירדו

ז) שם ה"ז. ח) שם ה"י. ט) שם ה"א. י) שם ה"א. יא) שם הי"ד. יב) שם המ"ו. יג) שם חמ"ז. יד) מנחות דף ס"ט ע"ב.

מצוה שח

לשבות ממלאכה בחג השבועות (מ"ע קי"ז)

צוה הקב"ה לשבות ממלאכת עבודה בחג השבועות שהוא ו' בניסן, לבד מה שמיוחד לצורך אוכל נפש, שנאמר (ויקרא כ"ג כ"א) וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש.

משרשי המצוה כי זה היום שקוינו לו, ונגלה לנו הקב"ה וקדשנו קדושה עולמית כדכתיב וארשתיך לי לעולם, ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו. וצריך בכל שנה ושנה ביום הזה לזכור כל החרדות והקולות וברקים, ולהיות זריז בקיום התורה והמצות ולעסוק בה בכל יכלתינו, וכדרך המלכים והשרים שעושים סעודה בכל שנה ליום אפריונם ולחזק הברית הראשון, ואם מתעסק במלאכה ופונה לעסקיו אינו נותן לבו לכל זה. ואמרינן בירושלמי (ר"ה) בכל הקרבנות כתיב

משנה הלכות

מהעבים אי כשרים לשתי הלחם, וברמב"ם[ט] שיש בהם ספק אם אני קורא בהם ממושבותיכם, וקצת י"ל עוד דבשאר מנחות לא נסתפקו כן כיון דכל המנחות באות מצה והני כיון שירדו מעבים פסולים, אבל שתי הלחם כיון דבאים חמץ שפיר מספקא להו. ונוהג בזמן הבית בזכרי כהונה.

שח) המצוה. מצות עשה לשבות ממלאכה בחג השבועות[א], ושביתתו שוה בכל עניניו לראשון ושביעי של פסח עיין מצוה (רצ"ז- צ"ח ש' ש"א) וכל מלאכת אוכל נפש מותר[ב].

פרטי דינים. העושה אבות מלאכות הרבה ביו"ט בהתראה אחת, כגון שזרע ובנה וסתר, וארג, אינו לוקה אלא אחת, חילוק מלאכות לשבת ואין חילוק מלאכות ליו"ט[ג]. ומותר להוציא קטן או מפתח וכיוצא באלו שהם לצורך יו"ט[ד].

לבשל יותר מן הצורך. ממלאה אשה קדרה בשר אף על פי שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת, ומולח אדם כמה חתיכות בשר בבת אחת אע"פ שאינו צריך אלא לחתיכה אחת, וכיוצא בזה[ה]. בישל ביו"ט כדי לאכול בו ביום, או בשביל אורחים ולא באו, מותר לאכול אותו תבשיל למחר בין בחול ובין בשבת ובלבד שלא יערים, ואם הערים אסור ואפילו בשבת שאחר יו"ט מפני שהחמירו במערים יותר מבמזיד[ו]. ומ"מ מי ששכח לערב עירוב תבשילין ונזכר ע"ש בבוקר ממלא קדרה בשר ליו"ט,

מו) שם ה"ג. שח. א) ר"מ פ"א מה' יו"ט ה"א ב'. ב) שם ה"ד. ג) שם ה"ד. ד) שם ה"ד או"ח סי' תצ"ח ס"א מו) שם ה"ג. שח. א) ר"מ פ"א מה' יו"ט ה"א ב'. ב) שם ה"ד. ג) שם ה"ג. ד) שם ה"ד או"ח סי' תצ"ח ס"א תקי"ח ס"א. ה) ר"מ שם ה"י או"ח סי' תק"ק תק"ג ס"א ב' ס"ח וסי' תק"ז ס"ו. ו) ר"מ שם ה"א או"ח סי' תקכ"ז סכ"ג כ"ד.

חטאת ובעצרת לא כתיב חטאת, אמר להם הקב"ה לישראל מיום שקבלתם התורה עליכם כאילו לא חטאתם בימיכם, ועל כן יש לשמוח בחג השבועות. ולזה כיון רב יוסף באמרו אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא.

ביצה ה' מכות כ"א, ר"מ פ"א מה' יו"ט, סה"מ מ"ע קפ"ב, ל"ת שכ"ה סמ"ג עשין ל"ה לאוין ע"ב, יראים קי"ב או"ח תצ"ת.

מצוה שט

שלא לעשות מלאכה ביום עצרת (ל"ת קצ"ב)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות מלאכת עבודה בחג השבועות, שנאמר (ויקרא כ"ג כ"א) כל מלאכת עבודה לא תעשו. משרשי המצוה מה שנתבאר למעלה. ויש רמז גדול בזה לפי מה שאמרו רז"ל כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ, ומי שתורתו אומנתו אחרים

משנה הלכות

ומה שנשאר אוכל לשבת ואפילו לכתחלה כיון דמבשל קודם אכילה ואוכל מקדרה זו[1]. בני החיל שנתנו קמח לישראל לעשות להם פת ביו"ט אם כשנותנין פת ממנו לתינוק אין מקפידין מותר לאפות להם[2].

מוקצה ביו"ט. וכל שמותר בשבת מותר ביו"ט, ויש מוקצה אסור ביו"ט ומותר בשבת, ויש חולקין[3]. ובשני יו"ט של גליות מוקצה ביום ראשון או שנולד בראשון אם הכין אותו לשני מותר[4]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

שט) איסור מלאכות בשבועות. העושה מלאכה בעצרת עובר בלאו לבד העשה שהזכרנו לעיל[5]. ודיני מלאכת העבודה כמו במצות רצ"ז רצ"ח, ש', ש"א. כללים. עצרת הוא ו' בסיון, ועיין מג"א[6] שהביא קושיא הא מתן תורה בז' בסיון היה ואיך אומרים זמן מתן תורתנו בו' בסיון, וע"ש מה שתירץ ומה שתירצו האחרונים בזה. עוד אגיד לך דבר חדש, דיש מן הראשונים ס"ל דשני ימים טובים של גליות בזמן הזה דאנן בקיאין בקביע דירחא לא נאמר בו ביצה שנולדה בזה מותרת בזה כמו שבא בגמ' וכיוצא בזה, דבזמן שהיה ספק היו אומרים כן, אבל עכשיו כיון דמתקנת חכמים הוא ולא מתורת ספק כלל דינם כקדושה אחת כעין ר"ה[7], אבל אנן קיי"ל דשתי קדושות הם[8].

ז) שם סי' תקכ"ז סעי' כ"א. ח) ר"מ שם הי"ד או"ח סי' תקי"ב ס"ב. ט) ר"מ שם הי"ז או"ח סי' תצ"ח ס"א וס"ד בהגה. י) ר"מ שם הכ"ד רמ"א שם. שט. א) ר"מ פ"א מה' יו"ט ה"ב. ב) ריש סי' תצ"ד. ג) הגהות מיימוניות שם אות פ' בשם ראב"ן. ד) ר"מ שם הכ"ג או"ח סי' תקי"ג ס"ה.

עושים מלאכתו, והתורה הבטיחה לנו אם יהיו כל ישראל עוסקים בתורה יעמדו זרים וראו צאנכם. ורשב"י וכנו ר"א כשהיו במערה נבראו כשכילם חרוב ומעיין במערה לפרנסם, ודור המדבר שקבלו התורה ועסקו בה ארבעים שנה ירד להם מן מן השמים, וכשנכנסו לארץ וזה פונה לכרמו וזה פונה לזיתו פסק המן. ובגמרא קדושין ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני, אלא שהרעותי מעשי וקפחתי פרנסתי. ולכן בקבלת התורה לא תעשה מלאכה. ונקרא החג שבועות ע"ש שהוא סוף שבעה שבועות, וחג הקציר ע"ש שהוא בזמן הקציר, ועצרת ע"ש שהוא עצרת של פסח כשמיני עצרת לסוכות, ומתן תורה שבו נתנה התורה.

מראה מקומות עיין מצוה ש"ת.

משנה הלכות

הסקה ביו"ט. כלים שנשברו ביו"ט אין מסיקין בהם שהם נולד, ומסיקין בכלים שלמים או שנשברו מבעוד יום[ח]. ואם הסיק בכלים שלמים כשנשרפו כל כך שנעשו שבורים אסור לנגוע בהם עד שישרפו או יתערבו באחרים באופן שיתבטלו[ט]. שקדים ואגוזים וכיוצא בהם שאכלו מערב יו"ט מסיקין בקליפיהן ביו"ט, ואם אכלן ביו"ט אין מסיקין בקליפיהם[י].

פרטי דינים. ואסור לאפות או לבשל או לשחוט מיו"ט לחבירו, וכ"ש שאסור לבשל לחול, אבל שוחט אדם בהמה גדולה אף על פי שאינו צריך אלא לכזית בשר ומה שנשאר אוכל למחר[יא]. בהמה מסוכנת מותר לשוחטה אם יכול לאכול כזית בשר צלי מבעוד יום, וכל מה שנשאר אוכל למחר[יב].

פירושים חדשים מספר היראים. וכשם שמותר דבר שהוא אוכל הגוף כך מותר דבר שהוא אוכל לנשמה, כגון להוציא לולב ותינוק למול וכיוצא בזה, וביראים למד כן מדהוציא הכתוב בלשון אוכל נפש ולא כתבה התורה אוכל הגוף, ונפש משמע הנשמה, וגם פירש פירוש חדש בלשון מתוך שהותרה לצורך, ופירש מתוך כלומר מאותו הפסוק, ע"ש דבר נפלא, ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

ח) ר"מ שם פ"ב הי"ב ארח סי' תק"א ס"ו. ט) ס"מ שם ע"פ רשב"א בס' עבוה"ק ארח שם בהגה. י) ר"מ שם ארח שם ס"ו. יא) ארח סי' תק"ג ס"א. יב) ר"מ שם פ"א הי"ב ארח סי' תצ"ח ס"ו.

מצוה שי

לשבות ממלאכה בראש השנה (מ"ע ק"ח)

צוה הקב"ה לשבות מכל מלאכת עבודה חוץ ממלאכת אוכל נפש ביום ראשון של חודש תשרי שהוא ראש השנה, שנאמר (ויקרא כ"ג כ"ד) בחודש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון.

משרשי המצוה לפי שזה היום הוקבע מתחילת בריאת האדם להיות בו יעמיד במשפט כל יצורי עולמים, כדגרסינן בפסיקתא (פסקא כ"ג) בפסוק דרשו ה' בהמצאו דבראש השנה נברא אדם הראשון, שעה ראשונה עלה במחשבה, שניה נתייעץ עם מלאכי השרת, בשלשה כנס עפרו, בד' גבלו, בה' דקמו, בו'

משנה הלכות

שי) ארבע ראשי שנים. ארבע ראשי שנים הם באחד בניסן ר"ה למלכים וכו' באחד בתשרי ר"ה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות, ולמעשר בהמה לקצת שיטות[א], וי"ח[ב] דמעשר בהמה באחד באלול.

שני ימי ר"ה. והנה שביתת יו"ט זה שוה לשאר יו"ט, עיין מצות רצ"ח עד ש"ב ומצוה ש"ח ש"ט, אלא שלענין יו"ט שני חלוקין. דבר"ה שני ימים טובים כיום אחד דמי, ר"ל שניהם קדושה אחת להן, וגם בארץ ישראל נוהג שני ימים, וכל מה שהתירו ביו"ט שני של גליות משום ספיקא ריומא, כגון הנולד בזה מותר בזה או להעמיד עירוב בראשון בתנאי שאם היום קדש ומחר חול וכו' וכיוצא בזה, בר"ה אסור לעשות כן[ג]. ראש השנה לעולם אינו חל באחד בשבת ולא בד' ולא בע"ש, וסימנו לא אד"ו ראש[ד]. ואע"פ שב' הימים קדושה אחת להם וכיומא אריכתא דמי מכל מקום מקדשין בב' לילות וימים, ובליל ב' נותנין פרי חדש על השלחן בשעה שמקדש או לובשין בגד חדש ומברכין שהחיינו, ואם אין לו מברך בכל אופן[ה]. וכל המחלל יו"ט שני ואפילו של ר"ה, בין בדבר שהוא משום שבות ובין במלאכה ובין שיצא חוץ לתחום, מכין אותו מכת מרדות או מנדין אותו אם לא היה מן התלמידים. ואין ביניהם הפרש אלא לענין מת בלבד, מ"מ יו"ט שני אפילו של ראש השנה מדברי סופרים הוא[ו].

אכילה ושמחה בר"ה. ראש השנה אסור בתענית[ז] וי"ח[ח], וחייב בשמחה. ובירושלמי[ט] א"ר סימון כתיב

שי. א) ר"ה ב' ע"א ד' ע"א ר"מ פ"ז מה' בכורות חינוך מצוה שי"א. ב) סמ"ב. ג) ר"מ הל' יום טוב פ"א הכ"ד או"ח סי' תצ"ו ס"ב וסי' תקכ"ו סכ"ב סי' ת"ר ס"א. ד) או"ח סי' תכ"ה ס"א. ה) או"ח סי' ת"ר ס"ב. ו) ר"מ פ"א מה' יו"ט הכ"ב כ"ג או"ח סי' תצ"ו ס"א ב'. ז) רב נטרונאי, ועי' מ"ז או"ח סי' תקצ"ז ס"ק א'. ח) רא"ש. ט) ר"ה פ"א ה"ג.

עשאו גולם, כז' זרק בו נשמה, כח' הכניסו לגן עדן, כט' נצטווה, בעשירית סרח, באחת עשרה נידון, בשתים עשרה יצא בדימום, אמר לו הקב"ה זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין ביום זה ויצאת בדימום כך עתידין בניך להיות עומדין לפני בדין ביום זה ויוצאין בדימום. וכל זה בחדש השביעי באחד לחדש היה, ולכן האדם נדון בכל שנה ושנה בראש השנה (ר"ן ד"ה), ואינו ראוי לאדם ביום שעולה לדין יעסוק במלאכתו ולא יתפלל על דמו ונפשו.

ביצה ח' מכות כ"א מס' ר"ה, ר"מ פ"א מיז"מ, סת"מ מ"ע קס"ג ל"ת שכ"ו, סמ"ג עשין ל' לאוין ע"ג, או"ח סי' תצ"ת, יראים קי"ב קפ"ז.

מצוה שיא

שלא לעשות מלאכה בראש השנה (ל"ת קצ"ג)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות מלאכת עבודה ביום ראשון לחדש תשרי, והוא ראש השנה, שנאמר (ויקרא כ"ג כ"ד, כ"ה) בחודש השביעי באחד לחדש וגו' כל מלאכת עבודה לא תעשו. משרשי המצוה מה שנתבאר במצוה הקודמת. והמועד הזה שהוקבע לנו הוא מחסדי הא-ל ב"ה כדי שלא יתרבו העונות כל כך שנים הרבה מיום הולדו, אלא יהיה מקום לכפרה ויפרע מהם ראשון ראשון בכל שנה, כמו הבא להפרע מאוהבו

משנה הלכות

כי מי גוי גדול וכו', איזה אומה כאומה זו, בנוהג שבעולם אדם יש לו דין לובש שחורים וכו', אבל ישראל אינם כן לובשים לבנים וכו' ואוכלין ושותין ושמחים בר"ה לפי שיודעין שהקב"ה עושה להם ניסים וקורע להם גזר דינם ומוציא דינם לכף זכות. ומכל מקום אסור לנהוג בו קלות ראש וגילו ברעדה'. ואין לישן ביום ר"ה משום דדמיך מזליה, ירושלמי[א]. ונוהג בכל אישי ישראל בכל מקום ובכל זמן.

שיא) אחד בתשרי ראש השנה. קיום המצוה כבר קדמנו

במצוה הקודמת אחד בתשרי ראש השנה לשנים וכו', פי' לשנים שמונין השנים למנין מלכי אומות העולם, ובגמ'[א] אר"פ לשטרות, פי' שטרות וגיטין, אם מונין בהם למלכי אומות העולם לענין מוקדם ומאוחר. ולשמיטין דמר"ה אסור לזרוע מן התורה ומתחיל בו שנת השמיטה, וכן יובל, וכן לנטיעה לענין חשבון שני ערלה, ולירקות דאין מעשרין מן הנלקט

י) או"ח סי' תקצ"ז ס"א. יא) או"ח סי' תקפ"ג ס"ב בהגה. שיא. א) ר"ה דף ח.

שנפרע ממנו מעט מעט. ואם הוא ראוי מעביד ראשון ראשון ומטה כלפי חסד עד שינקה מחטאיו כתינוק בן יומו, ואם לא יפקדם עד זמן רב יתרבו כל כך עד שיתחייב העולם כלייה חלילה. נמצא שהיום הנכבד הזה הוא קיומו של עולם. ואם יהיה עסוק במלאכה לא יתפנה לשוב בלב שלם שיהא ראוי לכפרה. גם כי מדרך המלכים לעשות יו"ט ולשבות ממלאכה בכל המדינה ביום שנתמנו למלכות, ומוחלין להשבים אשמותיהם הראויים למחול, וכר"ה אנו ממליכין למלך מלכי המלכים הקב"ה על כל העולם כולו ומעביד אשמותינו בכל שנה ושנה, ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. ולכן כל מלאכת עבודה לא תעשו.

מראה מקומות עיין מצוה קודמת.

משנה הלכות

קודם ראש השנה על הנלקט מר"ה ואילך[ב].

שופר ע"י מלאכה או שבות. איסור מלאכות הם כמו בשאר יו"ט, עיין לעיל מצוה רצ"ח עד ש"ב וש"ח ש"ט. עוד יש שופר של ר"ה אין מחללין עליו את היו"ט ואפילו בדבר שיש בו משום שבות, כגון שופר בראש האילן או מעבר הנהר, אינו עולה באילן ואינו שט בנהר להביאו, וע"י עכו"ם מותר, דהוה שבות דשבות במקום מצוה[ג]. עכו"ם שהביא שופר מעצמו, אפילו חוץ לי"ב מיל, וכן אם עשה שופר ביו"ט מותר לתקוע בו[ד]. ומותר לצחצחו במים או יין[ה].

תקיעות רשות אחר שיצא. ונחלקו הפוסקים לאחר שתקע תקיעות של מצוה אי מותר לתקוע בשופר תקיעת רשות, עיין ט"ז או"ח סי' תקצ"ו, ובחדושי הארכתי הרבה בס"ד ונכון להחמיר[ו].

סימנא טבא. ונוהגין לאכול ראש כבש, ורוביא, ותלתן, ותפוח עם דבש, ורמונים כרתי, סילקא, תמרי, וקרא, ואומרים יהי רצון המובא במחזורים, והכל לסימנא טבא[ז]. אוכלין מיני מתוקה ובשר שמן, ולא דבר חמוץ, וצריך שלא למלאות תאותו, ורש"ל לא אכל דגים בר"ה מפני שחביבים עליו למעט תאותו[ח]. הכלל כי קדוש היום לאדוננו וכל ערום יעשה בדעת, ויבלה כל היום בקדושה בתורה ותפילה. ונוהג בכ"מ ובכל זמן בזכרים ונקבות.

ב) רש"י ר"ה ב' ע"א במשנה. ג) ר"מ הל' שופר פ"א ה"ד או"ח סי' תקפ"ו סכ"א. ד) או"ח שם סכ"ב. ה) ר"מ שם סעי' כ"ג. ו) ס"ק ב'. ז) עי' שו"ת משנה הלכות ח"ח סי' ר"ו. ח) או"ח שם סי' תקפ"ג ס"א ב'. ט) מג"א ריש סי' תקצ"ו.

מצוה שיב

להקריב קרבן מוסף בראש השנה (מ"ע קי"ט)

צוה הקב"ה להקריב קרבן מוסף ביום ראש השנה, שנאמר (ויקרא כ"ג כ"ד, כ"ה) בחודש השביעי באחד לחדש וגו' והקרבתם אשה לה' וכגו', ונאמר עוד בפ' פנחס (במדבר כ"ט) בארוכה.

משרשי המצוה שרצה הקב"ה לזכות את ברואיו, וכל שכן זרע אוהביו, וצוום שיהיו פנויים מעסקי מלאכתם ויושבים באימה ופחד בחשבונם עם קונם, ולשוב בתשובה שלמה ולהקיץ משינת תרדמה מהבלי עולם הזה ולהתפלל על נפשותם. ולכן ציוה לתקוע שופר ביום זה כד"א אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, וכבר ידעת כי תרועת שופר משבר הלב

משנה הלכות

שיב) **קרבנות מוסף ר"ה.** קרבן מוסף של ראש השנה בא פר אחד איל אחד ושבעה כבשים בני שנה, כולם עולות[א]. ומנחתם סולת בלולה בשמן שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון אחד לכבש האחד לשבעת הכבשים[ב]. ושעיר עזים אחד חטאת ונאכלת[ג].

מוסף ר"ח בר"ה. וקרבנות אלו הם לבד מחטאת ר"ח לדעת הרמב"ם[ד] ור"ת בתוס"[ה], אבל דעת רבינו משולם בתוס' ר"ה[ו] דחטאת ר"ח לא בא כלל בראש השנה, דבקרא לא כתיב אלא מלבד עולת החדש ולא הזכיר חטאת, ועיין פנ"י וט"א.

סדר הקרבתן. סדר הקרבנות התדיר או הקדוש קודם, ולכן אם חל בשבת של שבת מקריב ראשון ואח"כ של ראש חדש ואח"כ של ר"ה, חל בחול של ר"ח קודם[ז]. עבר או שכח ושחט את שאינו תדיר או הפחות בקדושה תחלה מקריבו ואח"כ שוחט התדיר[ח], ואם נשחטו שניהם כאחד ממרס בדם עד שיזרוק דם התדיר או המקודש[ט]. וחטאת קודמת לעולה, ולפיכך מקדים השעיר ומקריבו ואח"כ מקריב העולות[י]. דם חטאת קודם לדם עולה, איברי עולה קודמין לאימורי חטאת מפני שהעולה כולה לאישים, דם חטאת ואברי עולה איזה שירצה יקדים, וכן דם עולה ואימורי חטאת[יא].

כללים. ונוהג בזמן הבית. ועיקר המצוה מוטלת על הב"ד ונעשית ע"י זכרי כהונה הראוים לעבודה ובבית המקדש שיבנה במהרה בימינו. וקרבנות אלו דוחין שבת וטומאה לפי שהן

שיב. א) ר"מ פ"ט מה' תמידין ה"א. ב) שם פ"ב מה' מעשה הקרבנות ה"ד ה'. ג) הל' תמידין שם. ד) שם. ה) ר"ה דף ח' ע"ב ד"ה שהחודש. ו) שם. ז) ר"מ שם ה"ב. ח) שם ה"ב. ט) שם ה"ד. י) שם ה"ו. יא) שם

ומכניעו. ומטעם זה לא תקנו בו הלל כמ"ש אפשר ספרי מתים וספרי חיים פתוחים לפני ואתם אומרים שירה. וכדי שיעלה זכרונינו וזכרון כל בית ישראל לטובה לפניו ית"ש צוה להוסיף קרבנות אלו על קרבנות של כל יום לכפר על חטאתנו ושנשים לנפשנו קדושת היום על ידי תוספות הקרבנות ונתודה לה', ויכתיבנו ויחתמינו לחיים טובים בספרן של צדיקים.

ר"ם פ"ט מתו"ם, סה"ם ס"ע מ"ז, סמ"ג עשין ל"ג

מצוה שיג

להתענות ביו"כ (מ"ע ק"כ)

צוה הקב"ה להתענות ביום העשירי בתשרי שהוא יום הכפורים, שנאמר (ויקרא כ"ג כ"ז) אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשותיכם.

משנה הלכות

קרבנות חובה[ב]. ועתה בעונ"ה חרב ביהמ"ק ובטלו הקרבנות נשלמה פרים שפתינו. וי"ר מלפניך ה' אלקינו שתעלינו בשמחה לארצינו ותטענו בגבולינו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם ואת מוספי יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצוניך כמו שכתבת עלינו בתורתיך ע"י משה עבדך מפי כבודך. אמכי"ר.

שיג) אכילה ושתיה. האוכל ביו"כ ככותבת הגסה (והוא מעט פחות מכביצה) בכדי אכילת פרס, והם מאכלים הראוים למאכל אדם ואפילו הם של איסור כגון נבלה וטרפה, במזיד חייב כרת ובשוגג חטאת קבוע[א], והשותה משקין ראוין שיעורו כמלא לוגמי' (והוא כדי שיסלקם לצד א' בפיו ויראה מלא לוגמיו). ובמשקין השיעור בגדול לפי גדלו ובקטן לפי קטנו, ובאדם בינוני הוא פחות מרביעית קצת[ב]. כל האוכלים מצטרפים לכותבת וכל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו, אבל אכילה ושתיה אין מצטרפין לשיעור[ג]. וחצי שיעור אסור מן התורה[ד], ולדעת הירושלמי[ה] מודה גם ר"ל ביו"כ.

שאר עינויים. יו"כ אסור ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה[ו], ונחלקו הפוסקים אי כולם דאורייתא[ז]. ואסור לסוך אפילו מקצת

ה"ח. יב) שם הל' ביאת מקדש פ"ד ה"ט י". שיג. א) רמב"ם פרק א' מהל' שביתת עשור ה"ד ופ"ב ה"א ב' או"ח סימן תרי"ב ס"א ב' ג'. ב) ר"מ שם פ"ב ה"א ואו"ח שם ס"ט. ג) ר"מ שם ואו"ח שם ס"ב וט'. ד) ר"מ שם ה"ג או"ח שם ס"ה. ה) פ"ו דתרומות ה"א. ו) ר"מ שם פ"א ה"ח או"ח סי' תרי"א ס"א. ז) עיין מנ"ח.

משרשי המצוה כי היה מחסדי השי"ת על עמו לקבוע יום אחד בשנה לכפר להם על החטאים עם התשובה שלא תתמלא סאתם ויתחייבו כליה ח"ו. ונבחר יום זה מששת ימי בראשית (עיין מצוה ש"י), וז"ש עצומו של יום מכפר. ולפי שתולדות יצה"ד וכחו מחמת רבוי מאכל ומשתה, ונאמר שמנת עבית כשית וגו' ויטוש אלוק וגו', והתענית כמשפטו מבוא גדול להכניע היצר לפי שהנאות הגוף יעודדו החומר להמשך אחר התאוות ותתבטל הנפש החכמה מלבקש אחר האמת שהוא עבודת הא-ל ב"ה. גם כי בצלם אלקים, ר"ל המלאכים, ברא את האדם, דכתיב בצלמנו. וצריך האדם להיות דומה למלאכי השרת במקצת עכ"פ ביו"כ שאין בהם אכילה ושתיה, כמו

משנה הלכות

גופו, היה חולה או שיש לו חטטין על ראשו אפילו אין בו סכנה סך כדרכו[ח]. נעילת הסנדל. ומפני סכנת עקרב וכיוצא בו נועל הסנדל, החיה נועלת מפני הצנה כל שלשים יום, וכן החולה אעפ"י שאין בו סכנה[ט], אבל שאר אדם הנועל הרי זה עובר ונקרא רשע. וצריך להוסיף מחול על הקדש בכניסתו וביציאתו[י]. עיוה"כ. מצוה לאכול בעיו"כ, וכל המרבה בסעודה מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי[יא]. חולה. מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו עד שיאיר עיניו, ומאכילין אותו הקל שבאיסורין תחלה אם אפשר אבל אין משהין כלל[יב]. חולה מאכילין אותו על פי רופא מומחה אם אומר שהוא פק"נ, וצריך להיות רופא יר"ש או רופא מפורסם שאינו מרע אומנתו, וצריך ליזהר ברוב רופאי זמננו שהם רשעים ומטעים את העולם[יג], חולה אומר צריך ורופא אומר אינו צריך שומעין לחולה[יד]. עוברה שהריחה לוחשין לה באזנה יו"כ היום, ואם לא נתקררה דעתה מאכילין אותה מפני הסכנה[טו]. נטילת ידים. נוטל ידיו שחרית עד קשרי אצבעותיו, וכן ביום אם עשה צרכיו[טז]. קטנים. ומחנכין את הקטנים לשעות[יז]. קטן שנולד ביו"כ נעשה בר מצוה בתחלת ליל יו"כ ופטור מתוס' בעיו"כ[יח]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בכל אישי ישראל.

ח) ר"מ שם פרק ג' ה"ט או"ח סי' תרי"ד ס"א. ט) ר"מ שם ה"ח או"ח שם ס"ג ד'. י) ר"מ שם פרק א' ה"ו, או"ח סי' תר"ח ס"א. יא) מ"מ שם או"ח סי' תר"ד ס"א. יב) ר"מ שם ומ"מ פ"ב ה"ט או"ח סי' תרי"ח ס"ט. יג) עי' משנה הלכות מהד"ת ח"ד סי' ק"י בית הלל נתיב ח'. יד) ר"מ שם ה"ח או"ח שם ס"א. טו) ר"מ שם ה"ט או"ח סי' תרי"ז ס"ב. טז) או"ח סי' תרי"ג ס"ב ג'. יז) ר"מ שם ה"י או"ח סי' תרט"ז ס"ב. יח) מנ"ח אות ט' ד"ה ובלע"ד.

שהוא דומה לבעלי חיים כל השנה באכילה ושתיה לצורך גופן. על כן צריך האדם להתדמות ביום זה למלאכי השרת בכל ענין.

יומא פ"ח ר"ה פ', ר"מ פ"א משביעית עשור, סה"מ מ"ע קפ"ד ל"ת קצ"ו, סמ"ג עשין ל"ב לאוין פ"ם, סמ"ק סי' רכ"א, יראים קי"ח, מצ"ד צ"ד, א"ח סי' תרי"א עד תרט"ו, מ"ש י"ח.

מצוה שיד

קרבן מוסף של יום הכפורים (מ"ע קכ"א)

צוה הקב"ה להקריב קרבן מוסף ביום הכפורים, שנאמר (ויקרא כ"ג כ"ז) אך בעשור לחדש וגו' והקרבתם אשה לה', (במדבר כ"ט ח') פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה.

משרשי המצוה ע"ד הפשט הוא לתוספת הקדושה באותו יום

משנה הלכות

שיד) מיני קרבנות במוסף יוה"כ. קרבן מוסף של יום הכפורים מפורש בקרא[א], פר אחד איל אחד ושבעה כבשים בני שנה. והכבשים כולם עולות[ב]. והאיל נקרא איל העם, והוא האיל האמור באחרי מות[ג]. עוד בא שעיר חטאת הנעשה בחוץ, והוא נאכל בערב (ר"מ פ"י מתו"מ ה"א)[ד]. ואם חל יו"כ ערב שבת, כגון בזמן הבית, הבבלים היו אוכלים אותו כשהוא חי, שהרי אסור לבשלו בשבת[ה]. סדר הקרבתן. ובכל מקום סדר הקרבת שעיר קודם לכל קרבן כי הוא חטאת וחטאת קודם לעולה, ופרים קודמים לאילים ואילים קודמים לכבשים כבש"ס ור"מ פ"ט מתו"מ, וביו"כ אינו כן ר"מ פ"ב מה' עיו"כ, שבלבישה ראשונה בבגדי זהב מקריב הפר וז' כבשים, ואחר כך לובש בגדי לבן, ובלבישה שלישית של בגדי זהב מקריב שעיר החיצון ואילו ואיל העם שהוא איל המוסף, והכל נלמד מקראות. אכילת בשר חי אי הוי מצוה. ונחלקו האחרונים ז"ל בהא דהבבלים היו אוכלים אותו כשהוא חי אי מקיימין באכילת בשר קודש חי מצות אכילת קדשים, ועיין שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' רי"ח, ועיין תוס' פסחים כ"ד דאכילת בשר חי הוה שלא כדרך אכילתן, וזה ראי' לכרתי ופלתי יו"ד סי' צ"ב, ופלא על המנ"ח מצוה ז' שתמה על הפלתי מגמ' הנ"ל. ועיין או"ח סי' ש"ח[ו] בשר חי אפילו שאינו מלוח מותר לטלטלו משום דחזי לאומצא, ובחידושי[ז] אמרתי לחלק בין היכי דאפשר לבשל אז חי הוה שלא כדרך אכילתן, אבל היכא דא"א לבשל אז הוה כדרך אכילתן כיון דא"א באופן אחר. והבאתי ראי' לדברי.

שיד. א) במדבר כ"ט ח'. ב) ר"מ הל' עבודת יוה"כ פ"א ח"א. ג) יומא ע' ע"ב אליבא דרבי, ר"מ שם. ד) ר"מ שם. ה) מנחות צ"ט ע"ב. ו) סל"א. ז) ועי' גם משנה הלכות חידושי פסחים כ"ד ע"ב, מ"ו ע"ב.

מוסיפין לו קרבן. ודמזו בו פר אחד דומז ליו"כ שהוא יום הגדול ונורא, ואיל אחד דומז להשי"ת שהוא אחד בתכלית האחדות ובעל האילות ומוחל עונות עמו ישראל בתשובה, ושבעה כבשים דמז שכובש עונות עמו ישראל, מלשון יכבוש עונותינו, והם שבעה במספר כנגד שבע מעלות התשובה שהם זה למעלה מזה, גם כי שבע יפול צדיק וקם. ועתה שאין לנו מקדש בעונ"ה ונשלמה פרים שפתינו. ואיתא במדרש רות ר' נחוניא בן הקנה אמר לחכמים בני חייכם אין קרוב לפני המקום כלבו של אדם, וניחא קמיה מכל קורבנין, ועליון דכל עלמא מאן דיתיב בתעניתא וישוי לביה ורעותיה, איהו מקריב קרבן שלים לפני הקב"ה וכאלו הקריב חלבו ודמו וגופו ונפשו לפני השם.

ר"מ פ"י מתמידין, פה"מ מ"ע מ"ח, סמ"ג עשין ר"ג

מצוה שט"ו

שלא לעשות מלאכה ביום הכפורים (ל"ת קצ"ד)

הזהיר הקב"ה לעם קדשו שלא לעשות שום מלאכה בעשירי לתשרי שהוא יום הכפורים, שנאמר (ויקרא כ"ג כ"ח) וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה.

משנה הלכות

ועיין תוי"ט[ד] דאפי' להר"מ פ"ו ממ"א[ט] דאסור לאכול בשר חי קודם שימלחנו, מ"מ איסור מליחה אינו אלא דרבנן ומחמת מצות עשה דאכילת קדשים לא גזרו. אבל עיין ר"ן ע"ז ע"ד ע"ב בשם הרמב"ן דמשמע דמולח חייב משום מבשל בשבת, ועיין שו"ת בית שערים למרן זקיני יו"ד סי' קי"א ואו"ח סי' רע"א לענין אכילה גסה. ונוהג בבית המקדש וחיוב הקרבנות מוטל על הציבור וביותר על הכהנים הראוים לעבודה.

שטו) גדרי האיסור. העושה מלאכה ביום הכפורים

עובר בל"ת ובטל מצוה עשה[א], וכל מלאכה שאסור לעשותה בשבת בין מדאורייתא ובין מדרבנן אע"פ שאינו מלאכה גמורה אסור לעשותה

ביו"כ[ב] ובפירוש אמרו חז"ל[ג] אין בין שבת ליום כפורים אלא שזה (שבת) זדונו בידי אדם (מיתת ב"ד) וזה (יו"כ) זדונו בהיכרת. ואם התרו בו, על דאורייתא מלקין אותו[ד] ואדרבנן מכין אותו מכת מרדות[ה]. וחייב על הוצאה

ע"ד ע"א, ושו"ת משנה הלכות ה"ג סי' רי"ת, ה"ד סי' רי"כ, ה"ה סי' ע"ת, ה"ז סי' מ"ד. ה) סנהדרין פי"א מ"ז. ט) הי"ב. שטו. א) ר"מ פרק א' משביתת עשור ה"א. ב) שם הל' ב' או"ח סי' תרי"א ס"ב. ג) סנהדרין דף ד' ע"ב. ד) ר"מ הל' סנהדרין פי"ט ה"א. ה) ר"מ הל' שביתת עשור שב ה"ב.

משרשי המצוה לפי שיום זה הוא משקל כל חטא אשר חטא האדם קרוץ מחומר, וכל מעשה אנוש נקראים לפניו, וביום צום כפור יחתמון מי יחיה ומי ימות, וצריך להתודות בדמע עין ולהשיב ולהכנע נפשו לה' בשיפור מעשיו ולעמוד ולהתחנן מלפני ית"ש על נפשו ונפש ביתו, כדכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו. ויום זה מקודש מאז בריאת העולם מסוגל לקבלת הסליחה וכפרה עם התשובה. ואם יהיה עסוק כל היום במלאכתו, ויצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב, לא ישים אל לבו התשובה וחייו תלוים בה. והמלאכה והאכילה מעכבין מחשבתו מלהתודות על עונותיו. ולכן כל מלאכת עבודה לא תעשון. גם כי בצלם אלקים עשה את האדם, וצריך להתדמות למלאכים במקצת. כי האדם אמצעי, דומה קצת למלאכי מעלה

משנה הלכות

מרשות לרשות ביו"כ כמו בשבת דלית הלכתא כרפרם' דאין עירוב והוצאה ביו"כ'.

מומר לחלל יוה"כ. רשע לחלל יום הכפורים הוי כרשע לחלל שבתות דהוה כנכרי לכל התורה, תב"ש יו"ד סי' ב' ועיין פמ"ג או"ח בפתיחה להל' שבת, ובמנ"ח כאן.

חילוק מלאכות. ונסתפקו האחרונים ז"ל[ח] אם יש חלוק מלאכות ליו"כ כמו בשבת, ר"ל אם עשה מלאכות הרבה בהעלם אחד אם חייב חטאות הרבה כמו בשבת או דינו כמו ביו"ט דמבואר בגמ' מכות[ט] דאין חלוק מלאכות ליו"ט.

תוספת יוה"כ. ואסור לעשות מלאכה בתוספת יום כפורים שמוסיפין מחול על הקודש' ומיהו אין עונש כרת על התוספת דתניא'[א] כל הנפש אשר תעשה מלאכה בעצם היום הזה על עיצומו של יום ענוש כרת ואין ענוש כרת על התוספת.

פרטי דינים. עשה מלאכה בשוגג חייב קרבן חטאת קבועה'[ב].

קטנים מחנכין אותם כמו בשאר מצות'[ג].

בענין ספיקא דיומא. ובירושלמי[ד] פריך למה אין נוהגין בחו"ל ב' ימים יום כפור כשאר ימים טובים משום ספיקא דיומא ומשני משום סכנתא, ואם נמצאו מי שמחמיר על עצמו ועושה מ"מ אל ינהוג כן בפרהסיא, וגם אם היו עשרה אל יעשו מנין בצבור להתפלל תפלות יוה"כ (וה"ה אפילו ביחיד יתפלל תפילת חול)[ט].

ז) יומא ס"ו ע"ב כריתות י"ד ע"א. ח) ר"מ פ"ח מהל' עירובין ה"ד או"ח סי' תס"ז ס"ד. ח) עיין שעה"מ פ"א מהל' שמיטה ויובל, בטעם המלך שם, מנ"ח. ט) כ"א ע"ב. י) עיין רמב"ם פ"א מהל' שביתת עשור ה"ו ובמ"מ שם, וב"י או"ח סי' תר"ח, ועי' מנ"ח. יא) יומא פ"א. יב) ר"מ שם ה"א. יג) (או"ח סי' תרכ"ד). יד) פרק א' דחלה ה"א וכפי שהובא בב"י שסי' תרכ"ד, ועי' בשו"ת צ"צ (ליובאוויטש) או"ח סי' ס"ב, הובא בעמודי ירושלים תנינא, שכן פירש האו"ז בירושלמי. טו) עי' מג"א סי' תרכ"ד בסוף הסימן.

וקצת לחיות הארץ. ונבחר יום זה להתדמות למלאכים, ומלאכי השרת אין אכילה ושתיה ומלאכה ביניהם.

יומא פרק ח׳ שבת קי״ד מגילה ז׳ כריתות ב׳, ר״מ פ״א משביתת עשור, סה״מ ל״ת שכ״ט מ״ע קס״ת, סמ״ג לאוין מ״ח עשין ל״א, או״ח סי׳ תרי״א.

מצוה שטז

שלא לאכול ולשתות ביום הכפורים (ל״ת קצ״ה)

הזהיר הקב״ה לעם קדשו שלא לאכול ולשתות ביום הכפורים, שנאמר (ויקרא כ״ג כ״ט) כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה.

משרשי המצוה מה שכתבתי במצוה שי״ג. עוד יש בזה טעם, דכשהאדם חוטא החטא בא בשותפות גוף עם הנשמה, וכמו שמבואר במדרש משל דחיגר וסומא, וכשנתן דעתו לשוב

משנה הלכות

כללים. וראוי להזהיר בעונ״ה במדינה זו שבאים בבתי כנסיות ומביאים כרטיסיהם וטליתותיהם ביו״כ, שח״ו לעשות כן והעון תלוי על ראשי הכנסת שמבקשים הכרטיסים וגורמים חלול יו״ט ביום הגדול והנורא, ומוטב שיתפלל בלי טלית ובביתו לגמרי מח״ו לעבור על איסור הוצאה, והרבה יש לדבר מזה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

שטז) גדרי האיסור. אסור לאכול מערב יו״כ עד מוצאי יו״כ שום מאכל, או לשתות שום משקה הראוי לאכילה מן התורה[א], ואפילו פחות מכשיעור[ב], ואם אכל כשיעור כותבת או שתה מלא לוגמיו חייב כרת[ג], ואם התרו בו לוקין אותו[ד]. והשג״א[ה] כתב דביו״כ אפילו שלא כדרך אכילתן אסור.

תוספת יוה״כ וזמן סעודה מפסקת. וצריך להוסיף מחול על הקודש קצת, אבל לא כאותן שאוכלין ערב יו״כ סמוך לחצות מיד סעודת המפסקת ואחר כך אין יכולים להתענות עד מוצאי יו״כ וממהרים לאכול במוצי״כ, ושתי רעות עושים, ערב יו״כ מצוה לאכול כל היום והם מתענים בו מחצות היום או קצת מאוחר ואילך וממעטים באכילה, מצוה שצונו הבורא, וביו״כ לא משלימין התענית ועליהם

שטז. א) ר״מ פ״ב מה׳ שביתת עשור ה״א. ב) ר״מ שם ה״ג או״ח סימן תרי״ב ס״ה. ג) ר״מ שם ה״א או״ח שם ס״א. ד) ר״מ פי״ט מהלכות סנהדרין ה״א. ה) סימן ע״ו.

שתיהם צריכין כפרה. וידוע כי עינוי לגוף הוא מיעוט אכילה ושתיה ודחיצה ונעילת הסנדל, כל אלה הם עינוי לגוף, והנשמה היא להיפוך דיבוי האכילה ושתיה ושאר הנאות הגוף הם עינוי לה. ולכן צוה הש"ית עינוי לשתיהן, לאכול ולשתות בתשיעי לחדש, שהוא עינוי לנשמה, ולהתענות בעשירי שהא יו"כ ולסגף את גופו בחמשה עינוים, ונתכפר עון שניהם. וזה שאמרו רז"ל כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי עשירי, דתרווייהו תענית הם. וברעיא מהימנא (אמור) תענאה ביומא דכפורי לאכנעא גופא ונפשא ברזא דה' עינוין דה' דרגין דיומא דכפודי, דהא מקטרגא קא אתי לאדכרא חוביהון כמה דאתמר וכלה בתיובתא שלימתא קמי אבוהון, ע"ש.

יומא פ"ח ר"ה ט', ר"מ פ"א משביתת עשור, סה"מ ל"ת קצ"ז, סמ"ג לאוין ס"מ, יראים קי"מ, סמ"ק רכ"א, או"ח תרי"א תרי"ב.

משנה הלכות

נאמרה את אשר התרת אסרתי ואת אשר אסרת התרתי, ויש להזהיר על זה המון עם.

חולה. חולה שיש בו סכנה שצריך לאכול אם אפשר יש להאכילו קצת פחות מכשיעור, והוא כשני שלישי ביצה בינוני, ולהמתין בין אכילה לאכילה כשיעור אכילת פרס[ז] שהוא לערך בין ז' לט' מינוט[ח], (ולעת הצורך יש להקל לז' מינוט ואם לא דחוק כל כך לט' מינוט), כדי שלא יצטרפו האכילות. בין אכילה לשתיה אין צריך להמתין כדי אכילת פרס דאין אכילה ושתיה מצטרפין[ט]. ושיעור שתיה פחות קצת ממלא לוגמיו. ולכתחילה גם בשתיה ימתין כדי שיעור אכילת פרס, ואם חוששין לסכנה אז יש לסמוך אדעות דבשתיה כל ששהה כשיעור שתית רביעית אינו מצטרף[י]. ואין צריך לברך בכל פעם ופעם[יא]. וטוב לתקן מדה כשיעור קודם יו"ט כדי שיוכל לשער בו ביו"ט[יב], ולעת הצורך מוטב שלא ליחוש לאיסור משקל שהוא מדרבנן ולהרחיק שלא לאכול כשיעור. חולה שיש בו סכנה ורופא אומר צריך לאכול ואינו רוצה עבירה הוא עושה, ואם מת ח"ו דמו בראשו[יג]. אכל כדי חייו שוב אסור לאכול כל היום, ודלא כאחרון אחד שנסתפק בזה, ונעלמה מיניה במכת"ר דברי ראשונים ואחרונים, ועיין בספרי שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' קע"ו ורשב"א קדושין כ"א ע"ב.

אכילת עיוה"כ. נשים חייבות באכילת עיו"כ[יג]. ועיין ספרי

ז) ר"מ הל' שביתת עשור שם ה"ד או"ח שם ס"ג סי' תרי"ח ס"ז ד. ח) עיין תשו' הת"ס ח"ו סי' ט"ז. ח) או"ח סי' תרי"ב ס"ב. ט) או"ח סי' תרי"ה ס"ח. י) מהרש"ם בהגהותיו לס' ארחות חיים סימן קי"ב, ועי' במטה אפרים סי' תרי"ב ס"ב. ט) מטה אפרים שם סי"א. יב) שם סט"ו בה"מ שם ס"ק ג', בשם או"ח. יג) עי' מנ"ח מ' שי"ג אות ט' ד"ה והנה, ועי' תשו' רעק"א סימן מ"ז.

מצוה שי"ז

לשבות ממלאכה ביום כפורים (מ"ע קכ"ב)

צוה הקב"ה לבני ישראל לשבות ממלאכה ביום הכפורים, שנאמר (ויקרא כ"ג ל"ב) שבת שבתון הוא לכם.

משרשי המצוה מה שכתבתי לעיל, כדי שלא נהיו טרודים בשום דבר ונשים כל מחשבותינו וכל כוונתינו לבקש מחילה וסליחה מאת אדון הכל ביום שהוא נתקן לסליחת העונות מיום שנברא האדם, וידמה למלאכי השרת שאינם עושים מלאכה. ודמז יש עוד למה שאמר רשב"א (קדושין פ"ב ב') מימי לא ראיתי צבי קייץ (פי' מייבש תאנים בשדה) וארי סכל ושועל חנוני והם מתפרנסים שלא בצער והם לא נבראו

משנה הלכות

הנ"ל למה אין מברכין ברכת המצוה על אכילת עיו"כ.

קטנים. קטנים אין מונעין מהם מאכל ומחנכין אותן לשעות לפי כחן[ד]. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

שיז) שביתה ממלאכה. מ"ע לשבות ממלאכה בעשור לחדש השביעי שהוא יום הכפורים[א]. וכל מלאכה שחייבים עליה ביו"ט שובתין ממנה ביו"כ, וכל שבשבת פטור אבל אסור גם ביו"כ כן, כללו של דבר אין בין שבת ליו"כ אלא שזה זדונו בסקילה וזה (יו"כ) בכרת[ב], ואם התרו בו לוקה[ג]. ומ"מ התירו לקנוב הירק ביו"כ מן המנחה ולמעלה כדי שנמצא אותו מוכן לערב מיד מה שאינו מותר בשבת, והאידנא נהגו להחמיר גם בזה ולנהוג בו איסור כבשבת לכל דבר ואין לשנות[ד].

שאר שביתה. ונכלל בעשה דשבתון דברים שאין בהם מלאכה אבל יש בהם טורח ועמל, ועל דרך משל הנושא שק מלא חטים בכל יום במקום שאין בו איסור הוצאה וטלטול וכיוצא בזה, אף שלא עשה מלאכה מ"מ ביטל עשה דשבתון שהרי לא שבת (הרמב"ן)[ה].

במקום סכנה. נפלה דליקה ביו"כ דינו כבשבת (א"ח סי' של"ד) ומותר להציל סעודה אחת לצורך הלילה[ו]. ומותר לעשות מלאכה בשביל חולה שיש בו סכנה כשבת[ז].

שביתת בהמתו. ומצווה על שביתת בהמתו[ח].

יד) ר"מ פ"ב משביתת עשור ח"י, או"ח סימן תרפ"ז ס"א ב'. שיז. א) ר"מ פ"א מהל' שביתת עשור ח"א. ב) שם ח"ב או"ח סימן תרי"א ס"ב. ג) ר"מ פי"ט מהל' סנהדרין ה"א. ד) ר"מ הל' שביתת עשור שם ה"ג או"ח שם. ה) עה"ת אמור ויקרא כ"ג כ"ד ועי' ר"מ הל' יו"ט פ"ה ה"א. ו) או"ח שם בתג"ה. ז) מטה אפרים סוף סימן תרי"א. ח) עי' שאג"א סי' ע"ב ומנ"ח ובמטה אפרים שם ס"ב.

אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני, מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני מתפרנסים שלא בצער אני שנבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי שנאמר עונותיכם הטו, וחוזר הקללה עד אדם הראשון שנתקלקל בזעת אפיך תאכל לחם. ולכן ביו"כ שהוא יום תקון המעשים חזר הדבר לתכלית היצירה ושבת שבתון הוא לכם.

יומא פ"ח שבת קי"ד מגילה ז' כריתות כ', ר"מ פ"א משכיתת עשור, סה"מ מ"ע קס"ה, סמ"ג עשין ל"א ל"ת מ"ת.

מצוה שיח

לשבות ממלאכה ביום א' של סוכות (מ"ע קכ"ג)

צוה הקב"ה לשבות ממלאכה שאינה צורך אוכל נפש ביום א' של חג הסוכות, שנאמר (ויקרא כ"ג ל"ה) ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם.

משנה הלכות

תחומין ביוה"כ. אסור לילך ממקום ששבת יותר מאלפים אמה בלי ערוב[ט]. ומערבין ערובי תחומין בפת ביו"כ, וי"א דאין מערבין בפת ביו"כ ואם צריך לילך למקום צריך לילך ערב יו"כ בין השמשות לסוף התחום או למקום שרוצה ויהיה שם ביהש"מ ויכוון לקנות שביתה ומותר לחזור לביתו ולמחר ילך למקום שצריך והעיקר כסברא ראשונה[י].

מלאכה ע"י קטן. אסור ליתן לקטן מחזור או שאר ספר להביאו לבית הכנסת, ואם הקטן ג"כ מתפלל בו מותר עיין שו"ת משנה הלכות ח"ג (סי' מ"ט) ובע"נ יחמיר לעצמו[יא].

הוצאת תינוק. ואסור להוציא תינוק בידו, בין שהוא יודע להלך או לא, ולדעת המג"א חייב חטאת[יב]. ואם א"א טוב שתשב האם בבית ותתפלל לה', חכות המצוה תגן עליה, מלחלל יו"כ ח"ו, ואפילו אם צריכה לומר יזכור תאמר בביתה.

כללים. והעובר על מצוה זו ביטל עשה ועבר על לא תעשה שיש בה כרת, ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

שיח) כלל מלאכת יו"ט. קיום המצוה, עי' מש"כ במצות (רצ"ז רצ"ח ש' ש"א ש"ח-ט'-י'-י"א) וכל מלאכת שלש רגלים חד הוא[א].

ט) שאג"א שם מג"ח ממה אפרים שם ס"ג. י) ממה אפרים שם ובאלף המגן ואלף המפה. יא) עיין שם באלף המגן אות ז'. יב) אר"ח אר"ח הל' שבת סימן ש"ח סמ"א ובמג"א ס"ק ע"א. שיח א) ר"מ פ"א מהל' יו"ט ה"א.

משרשי המצוה שכיון שיש לו קרואים מזומנים שבאו להתאכסן אצלו, כלומר האבות הקדושים הבאים לחסות בסוכה ועל דרך שאנחנו מזמינים אותן בתפלות אלו אושפיזין עלאין קדישין, וראוי לכבדם בכל האפשר וכבוד הראוי להם, ומן הראוי שלא להתעסק במלאכה ועסק אחרת לכבודם כדי שתמיד מידי עברם יסורו שנה שנה להניח ברכה אל ביתו. וזה שאמר הכתוב מקרא קדש יהיה לכם. ולכן מצוה להזמין עניים על שלחנו דכשמוצאים שמאכיל לעניים כולן מברכין אותו, וח"ו להיפוך. גם כי מצות עשה לשמוח בחג הסוכות, שקראו התורה זמן שמחתינו, ואם יהיה טרוד במלאכתו ועסקיו לא יהיה פנוי לשמחה של מצוה. גם כי לפעמים ידאג על משא ומתן ויבטל משמחת החג לגמרי, וכל שכן בזמן הבית שצריכין להיות פנוים לעלות לרגל ולהקריב קרבנות לה', י"ר שיבנה בהמ"ק במהרה בימנו, אמן.

ר"מ פ"א מיו"ט, סה"מ פ"ע קס"ו ל"ת שכ"ו, סמ"ג עשין ל"ז לאוין ע"ד, או"ח תצ"ה, יראים קב"ב.

משנה הלכות

חלות החג. והנה יום ראשון של סוכות חל ביום שחל בו ראש השנה לעולם, וסימנו בגה"ז[ב]. דיני ערב יו"ט. ואסור לעשות מלאכה ערב סוכות מן המנחה ולמעלה, ר"ל מנחה קטנה, ובעל נפש יחמיר לעצמו ממנחה גדולה, והעושה בו מלאכה אינו רואה סימן ברכה לעולם, ואפילו הרויח בזו יפסיד ממקום אחר כנגדו[ג]. הפרשת חלה ביו"ט. המפריש חלה ביו"ט לא ישרפנה, אלא יניחנה בכלי ויכסנה ובמוצאי יו"ט ישרפנה[ד]. לבישת הלבנים וטבילה ביו"ט. אשה שהגיע זמן לבישת לבנים ביו"ט צריכה להכין לה חמין מעיו"ט לרחוץ באותו מקום ובין ירכותיה, ותרחץ בידים ולא בבגד שלא תבוא לידי סחיטה, ותלבש ותציע כדרכה, ויש מקומות שנהגו שלא ללבוש לבנים ביו"ט ובמקום שאין מנהג יש להתיר[ה], לא הכינה חמין מעיו"ט תרחץ בצונן ואפילו כל גופה. אשה שהגיע ליל טבילתה ביו"ט שא"א לחוף תחוף מעיו"ט, וכן אם חל הרגל יום ה'-ו' וליל טבילתה בליל שבת תחוף מעיו"ט[ו]. וצריכה ליזהר שלא ידבקו בידיה ובגופה מתבשילין המרבקין[ז], עיין יו"ד סי' קצ"ט פרטי דינים. איגוד הלולב. האוגד לולב ביו"ט אסור לעשות קשרים אלא עושה עניבה, ובחוה"מ עושה הקשרים,

ב) עי' או"ח סי' תכ"ח ס"ב. ג) ר"מ שם פ"ח הי"ז או"ח סי' רנ"א ס"א ובמ"ז ס"ק א'. ד) ר"מ שם פ"ג ח"ח ט' או"ח סימן תק"ו ס"ד. ה) ש"ך יו"ד סי' קצ"ט ס"ק י"ב בשם משאת בנימין סי' ח'. ו) יו"ד סי' קצ"ט ס"ו. ז) שם בהגה.

מצוה שיט

איסור מלאכה ביום א' דסוכות (ל"ת קצ"ה)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות מלאכה שלא לצורך אוכל נפש ביום ראשון של חג הסוכות שהוא ט"ו בתשרי, שנאמר (ויקרא כ"ג ל"ד, ל"ה) דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחודש השביעי וגו' ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו.

משרשי המצוה כתבנו כבר במצוה שי"ח. ועוד יש טעם בדבר מה שכתבה התורה בסוכות תשבו שבעת ימים למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים, והם לא עשו שם מלאכה בצאתם ממצרים כי ארץ לא זרועה הוא, וצריך לקיימה דוגמתה. ואם יהיה טרוד במלאכה לפעמים לא יהיה לו פנאי וזמן ליכנס ולישב בסוכה

משנה הלכות

ויש ליזהר לקשרו עיו"ט[ח].

תפירת עופות ממולאות ביו"ט. עופות שממלאין אותן בשר וביצים ותופרין בחוט, יש לתקן החוט ולהכניסו במחט קודם יו"ט, ובשעת הדחק ששכח יש להקל ביו"ט, נתעקמה המחט אסור לפשטה לאחר שתפר העוף, ונהגו לשרוף החוט כדי ליטול המחט ולא לחתוך ואם קשה לו לישרף חותך כדרכו[ט].

טבילת כלים ביו"ט. כלים שצריכים טבילה או הגעלה או ליבון יעשה הכל מערב יו"ט, ואם שכח או שנטרפה ביום טוב עיין אלף המגן סי' תרכ"ה סקל"ב, ויעשה שאלת חכם. **כללים.** וכל מי שאינו שובת מכל מלאכה בסוכות ביטל עשה זו לבד מהלאו שבו, ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

שיט) כלל מלאכת יו"ט. מדיני המצוה עיין מצוה הקודמת ובמה שציינתי שם. ודיני ששת ימי יו"ט הכל אחד הוא.

כלים חדשים ביו"ט. והנה יש אוסרים לבשל בקדרות חדשות ביו"ט ולכן נוהגין כשקונים קדרות חדשות ליו"ט, ובפרט בפסח, שמבשילין בהם קודם יו"ט, רמ"א א"ח סי' תק"ב[א]. ויש מחלקין[ב] דרק בכלים שאינם גלאזיר"ט, אבל כלים גלאזיר"ט מותר לבשל בהם בתחלה בפסח ושאר יו"ט, וכ"כ האחרונים ז"ל, ובעת הדחק ששכח לבשל קודם או שלא ידע מזה קודם יו"ט ואין לו קדרה אחרת מותר[ג].

ח) או"ח סימן תרנ"א ס"א. ט) או"ח סי' תק"ט ס"ג ומג"א ס"ק ט' (ועי' גם ס"א שם במג"א ס"ק א'). י) שם ס"ז ולעיל סי' שכ"ג ס"ז. שיט א) ס"ד. ב) מג"א שם ס"ק י"ד. ג) שם במ"ז ס"ק ח'.

כלל מרוב עסקו ולישא וליתן בעניינה ובעניינא דיומא, ויתקלקל המטרה ולא ידעו דורות הבאים כי בסוכות הושבתי את בני ישראל. ובא סוכות בזמן האסיף לרמז על זמן אסיפת האדם מן העולם, ויקח מוסר מעץ השדה ועשב השדה העומדים רשנים ורעננים מניסן, והכל נותנים יבולה ופריה, ועם כל זה בהגיע החורף כל עשב הארץ יהיה לעפר, ועלה אילן יבול. ודבר בעתו מה טוב לעשות תשובה בימים ההם לישב בדירת ארעי, ויתן אל לבו היותו בעולם הזה ארעי ויעשה חשבון עם נפשו ותשובתו מהרה תצמיח וטוב לו.

מראה מקומות עיין מצדה הקודמת.

משנה הלכות

מחינה ביו"ט. מותר לכתוש תמכא שקורין כריי"ן, ויש לשנות קצת מבחול[ד]. ומותר לגרור גבינה במורג חרוץ ריי"ב אייזן וכן מצות[ה], וכן קאקא"ו לעשות שיקולאדי[ו] ומותר לטחון קאפי ברחיים של יד ובכולם אם אפשר יעשה על ידי שינוי וברחיים של חנוני אסור אפילו ביו"ט ב'[ז].

חליבה. אסור לחלוב בהמה שעומדת לחליבה או לגדל ולדות, אבל בהמה העומדת לאכילה מותר לחלוב אותה לקדרה שיש בו אוכלין[ח]. ובמקום מניעת שמחת יו"ט כגון שאין לו מה לאכול יש להקל אפילו בבהמה העומדת לחליבה, ויותר טוב אם אפשר לו לעשות החליבה ע"י עכו"ם לאוכלין (מ"ב)[ט]. ומותר לומר לעכו"ם להחליב בהמתו בשבת[י].

לצאת במקל. אין הסומא והזקן יוצא במקלו ולא הרועה בתרמילו ביו"ט לר"ה או לכרמלית, ודיני חיגר ביו"ט כמו בשבת עיין א"ח סי' ש"א[יא]. מי שנתכווצו גידי שוקיו מותר לצאת במקלו[יב].

להזהר מהוללות. וחייבים ב"ד וכל מי שבידו להזהיר את העם ביו"ט שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם בשמחה לשתות יין וכל שכן בשחוק וקלות ראש ולא ימשכו ביין שמא יבואו לידי עבירה, ולא נצטווינו על הוללות וסכלות ביו"ט אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר כי קדוש היום לאדונינו ויהיו כולם קדושים[יג].

ד) מג"א סי' תק"ד ס"ק ז'. ה) רמ"א שם ועי' מג"א ס"ק ח'. ז) עי' שע"ת שם. ז) שם בשע"ת ס"ק ג'. ח) או"ח סימן תק"ה ס"א. ט) ס"ק ד'. י) או"ח סי' ש"ה ס"כ. יא) ר"מ הל' יו"ט פ"ה ה"ג או"ח סי' תקכ"ב ס"א וט"ז שם ס"ק א'. יב) או"ח שם ס"ב. יג) ר"מ הל' יו"ט פ"ו ה"כ כ"א או"ח סי' תקכ"ט ס"ד.

מצוה שכ

הקרבת קרבן מוסף בחג הסוכות (מ"ע קכ"ד)

צוה הקב"ה להקריב קרבנות מוסף בחג הסוכות, שנאמר (ויקרא כ"ג ל"ו) שבעת ימים תקריבו אשה, וזהו מוסף החג.

משרשי המצוה כי סך הפרים הקריבים בימי החג הם שבעים, ירמזו לשבעים אומות העולם ושרי מעלה הסובבים כסא הכבוד מבחוץ. וסדר הקרבתם בכל יום ויום פוחת והולך, רומז למלכי האדמה שמתמעטים והולכים, ולכן קורין בהפטרה בחג הסוכות כל העכו"ם מתקבצים ובאים עם גוג ומגוג למלחמה על ירושלים, ואז יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה. והאלים והכבשים שרומזים על סטרא דקדושה, הם עומדים ולא מתמעטין. ועוד יש רמז כי ג' רגלים

משנה הלכות

שכ) **מספר קרבנות מוסף. ביום הראשון של חג** הסוכות, לבד מקרבנות שמקריבין בכל יום, מקריבין מוסף היום שלשה עשר פרים ואלים שנים וארבעה עשר כבשים בני שנה כולן עולות, ושעיר חטאת אחד נאכל, וכן כל יום ויום משבעת ימי החג מקריבין שני אילים וי"ד כבשים ושעיר חטאת בכל יום שוה[א], אבל הפרים פוחתין אחד בכל יום, בשני מקריבין שנים עשר, בשלישי אחד עשר, וכן לעולם עד שימצא קרבן יום שביעי פרים שבעה אלים שנים כבשים ארבעה עשר כולן עולות, ושעיר חטאת אחד[ב]. נמצאו סך הכל פרים הקרבים בחג שבעים, וכבשים צ"ח ואלים ארבעה עשר, סך הכל קפ"ב כמנין יעקב.

ניסוך המים. ומנסכין מים כל שבעת הימים על גבי המזבח.

ודבר זה הלכה למשה מסיני[ג].

שירה למוסף. בכל יום היו אומרים שירה בפני עצמה על מוסף היום[ד].

סדר הקרבתן. וסדר הקרבתן לפי שהמשמרות כולן מקריבין ביו"ט וכ"ד משמורות הן, ביו"ט ראשון הי"ג פרים וב' אלים ושעיר כל משמר מקריב בהמה אחת, נשארו י"ד כבשים לשמונה משמרות, ששה משמרות מקריבין שנים שנים ושני משמרות מקריבין אחד אחד, בשני היו י"ב פרים ב' אלים ושעיר לט"ו משמרות, נשארו ט' משמרות לי"ד כבשים, חמשה מקריבין שנים שנים וד'

שכ. א) ר"מ פ"י מהלכות תמידין ה"ג. ב) שם ה"ד. ג) ר"מ שם ה"ו. ד) שם הי"א.

רומזים לימי חלדו של אדם שנחלקו לג׳ זמנים, ימי העליה וימי עמידה וימי הירידה, וחג הסוכות הוא בסוף הקיץ דמז לימי הירידה, ומטעם זה היו קרבנותיו הלוך וחסור שבעים פרים כנגד שבעים שנה, ובשמיני עצרת ואם בגבורות שמנים שנה, בינה זאת.

סוכה נ״ח, ר״מ פ״י מתמידין, פח״מ מ״ע נ״ז, סמ״ג עשין ר״ח.

מצוה שכא

שביתת מלאכה בשמיני עצרת (מ״ע קכ״ה)

צוה הקב״ה לעם קדשו לשבות ממלאכה שאינה צורך אוכל נפש ביום השמיני של חג הסוכות, שנאמר (ויקרא כ״ג ל״ו) וביום השמיני מקרא קודש יהיה לכם.

משרשי המצוה אמר ר׳ אלכסנדראי משל למלך שבאה לו שמחה כל ז׳ ימי המשתה, לאחר ז׳ ימים אמר המלך

משנה הלכות

אחד אחד, וכן עד יום השביעי[ה]. ומי שהקריב פר היום לא היה מקריב פר למחר אלא חוזרין חלילה[ו]. חל יו״ט הראשון בשבת, היה שם מנחת נסכים של מוספין ותמידין ששים ואחד עשרון ולא היו מערבין אותו[ז]. סדר הקרבתן פרים ואחר כך אלים ואחר כך כבשים ואחר כך שעיר, ואף שבכל מקום חטאת קודם לעולה, הכא וגם בכל המועדים כמו בסוכות השעיר אחרון כסדר האמורים בתורה[ח].

כללים. ונוהג בזמן הבית שיבנה במהרה בימינו, ועל הב״ד שיראו שהכהנים יקריבו הקרבנות.

שכא) כבר כתבנו לעיל במצוה (שי״ח) קצת הלכות, וכל דיני ג׳ רגלים שוים בדיניהם לענין זה.

פז״ר קש״ב. ובשמיני עצרת אמרו ז״ל א רגל בפני עצמו הוא לענין פז״ר קש״ב. פ׳ ר״ל פייס לעצמו, כי ברגלים כל משמרות כהונה עולים לרגל וקרבנות הבאות חובה מחמת הרגל כולם זוכין בהקרבתן בשוה, ואין המשמר של אותה השבוע מעכבת עליהם ולא היו מטילין גורל בז׳ ימי החג לפי שהקרבנת היו מרובים והיו מקריבין על הסדר וחוזר חלילה (עיין מצוה ש״כ), ובשמיני עצרת חוזרים לפייס כברגלים והיינו פייס לעצמו[ז]. ז׳ זמן לעצמו ר״ל שמברכין שהחיינו על הרגל ולא כמו בשבוע של פסח שאין מברכין שהחיינו. ר׳ רגל לעצמו, שאינו תשלומין לחג הסוכות אלא רגל בפני עצמו הוא (אף כי לעולת ראי׳ הוה תשלומין דראשון,

ה) שם הי״ב. ו) שם הי״ב. ז) שם הי״ד. ח) שם פ״מ ה״ז. שכא. א) סוכה דף מ״ח ע״א. ב) ר״מ פ״י מתמידין הי״ב.

לבנו יודע אני שכל ז׳ ימי המשתה היית טרוד עם האורחין ועכשיו אני ואתה נשמח יום אחד ואיני מטריח עליך הרבה אלא תרנגול אחד וליטרא בשר, כך אמר הקב״ה כל ז׳ ימי החג ישראל עוסקים בקרבנות של אומות העולם וכו׳ ועכשיו אני ואתם נשמח יום אחד ואיני מטריח עליכם הרבה אלא פר אחד ואיל אחד, וכיון ששמעו ישראל כך התחילו מקלסין להקב״ה ואמרו זה היום עשה ד׳ נגילה ונשמחה בו. ועל דרך הרמז ביום השמיני עצרת תהיה לכם זכרון לרמז לכם להשיב החוטא אל לבו כי ימי שנותינו שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה, ואחר כך יקרא לתת חשבון מעשיו לפני יוצר כל ואין שם עוד מלאכת עבודה להשם ית״ש, ולכן צריך לתקן את אשר עוות, וזה עצרת תהיה לכם, ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת.

ביצה ה׳ סכות כ״א, ר״מ פ״א מיו״ט, סה״מ פ״ע קס״ז ל״ת שכ״ח, סמ״ג עשין ל״ח לאוין ע״ה, או״ח סי׳ תצ״ת.

משנה הלכות

עיין לקמן מצוה תפ״ט), ואנן השתא דמיתב יתבינן בסוכה, ברוכי לא מברכינין, דאנן קיי״ל כהא דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם[ג]. ולכן אף שאנן בקיאין בקביעא דירחא יתבינן בשמיני בסוכה משום מנהג אבותינו בידינו שישבו משום ספיקא דיומא, ומיהו לא מברכינן אף דביו״ט שני מברכינן נמי מכח מנהג, הכא כי היכי דלא ליחזי תרתי דסתרי דמקדשין ואומרין שמיני עצרת הזה ותיכף לברך לישב בסוכה[ד]. והא דלא חיישינן כן בפסח ומברכין על הספירה משום דלא כהדדי נינהו, ומטעם זה יש נוהגין לברך לאחר הסדר, ובלישב בסוכה א״א לפי מנהגינו שמברכים בסעודה, ויש אומרים משום דספירה דאורייתא, ועוד אמרו דספירת כל הימים תלוי ג״כ בספירה זו עד שבועות, ועוד טעמים אחרים[ה]. ק׳ קרבן בפני עצמו[ו] (עיין מצוה שכ״ב). ש׳ שיר לעצמו לענין שיר של יום, ושיר שלו למנצח בנגינות על השמינית[ז]. ב׳ ברכה בפני עצמה, שאומרים יום שמיני עצרת החג הזה[ח]. כללים. ונוהג בכל מקום ובכל זמן

והעובר עליה ועשה מלאכה שלא לצורך אוכל נפש בטל עשה זו מלבד הלאו המבואר בסמוך.

ג) ביצה ד׳ ע״ב. ד) ר״מ הל׳ סוכה פ״ו הי״ג או״ח סימן תרס״ח ס״א. ה) עיין ט״ז או״ח סי׳ תרס״ט ס״ק א׳ ועי׳ מג״א סימן תפ״ט ס״ק א׳. ו) ר״מ הל׳ תמידין שם ה״ה. ז) תוס׳ סוכה דף מ״ז ע״א ד״ה שיר, תוס׳ ר״ה ד׳ ע״ב ד״ה פו״ד קש״ב. ח) עי׳ ר״מ בסדר התפילות, או״ח סימן תרס״ח סעיף א׳ וט״ז ס״א ומג״א ס״ק א׳.

מצוה שכב

קרבן מוסף בשמיני עצרת (מ"ע קכ"ו)

צוה הקב"ה להקריב קרבן מוסף ביום השמיני של חג, וזהו מוסף של שמיני עצרת, שנאמר (ויקרא כ"ג ל"ו) והקרבתם אשה לד' עצרת הוא.

משרשי המצוה מה שביארנו בשאר מוספי יו"ט. וגם מה שרמזנו לעיל כי קרבנות החג רומזים על אומות העולם, ולית לן מגרמיהו כלום, ולכן בשמיני עצרת נקריב קרבן שיכפר בעדינו ביחוד ונתפלל לה' לטובתינו ולטובת ביתנו, כמו שאמרו בזהר שאל מה דבעי ואתן לך. ולזה אמרו ז"ל שמיני דגל בפני עצמו הוא, כי אין לנו בתערובת האומות, ובשמחתינו אל יתערב זר. ולכן צריך קרבן בפני עצמו כי יום זה קדוש הוא לנו ולאלקינו. והוקבע יום זה לרגל בפני עצמו שאינו בכלל

משנה הלכות

שכב) קרבנות מוסף היום. קרבן מוסף של שמיני עצרת מפורש בפ' פנחס, פר אחד איל אחד ושבעה כבשים כולן עולות, ושעיר חטאת אחד נאכל לכהנים[א]. והכהנים היו מפייסין מי מקריב כדרכן לעולם כיון דבשמיני עצרת חזרו המשמרות כמ"ש לעיל (מצוה שכ"א), עיין ר"מ פ"י מתמידין[ב] ופ"ז מכלי המקדש[ג].

שאר פירושים בפז"ר קש"ב. ודע דהבאתי בסמוך (עיין מצוה שכ"א) ברכה לעצמה היינו שמברך שמיני עצרת החג הזה, אבל במס' סופרים פי"ט פירשו ברכה שהיו מברכין לתפלת חיי המלך על שם[ד] ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך, עיין תוס' סוכה דף מ"ח[ה]. ור"ת פי' רגל בפני עצמו שטעון לינה בפני עצמו, ומיירי אפילו מי שלא הביא קרבן, דמי שהביא קרבן ממילא חייב בלינה מפני הקרבן, שהכי דינא דכל מי שמביא קרבן לבהמ"ק טעון לינה[ו]. (ושליח שהביא קרבן אי טעון לינה כתבתי במקום אחר דטעון). ור"ח פירש רגל בפני עצמו לענין אבלות, כדאיתא במו"ק (דף כ"ד) דביום אחד לפני סוכות וסוכות ושמ"ע הרי אלו עשרים ואחד יום. ודע דגם כאן סדר הקרבתן הפר קודם לאיל ואיל לכבשים והשעיר לאחרונה, עיין לעיל מצוה (ש"כ)[ז].

כללים. ונוהג בזמן הבית והיא מצוה מוטלת על הצבור, ויותר על הב"ד שיראו שיקריבו זכרי כהונה,

שכב. א) ר"מ חל' תמידין פ"י ה"ת. ב) חי"ג. ג) ח"ח. ד) מלכים א' ח' ס"ו. ה) ע"א ד"ח רגל בפני עצמו.
ו) תוס' יומא דף ג' ע"א ד"ה פו"ר קש"ב. ועי' גם תוס' פסחים צ"ח ע"ב ד"ה טעון לינה. ז) עי' ר"מ חל' תמידין פ"ט ה"ז.

חג הסוכות, לרמז שהוא סוף המועדים כולם וצריך לשמח בו בשמחה בפני עצמו ולכלול בו כל התפילות של הרגלים, ואין ראוי לשמח קודם שנקריב קרבן מיוחד להקב"ה כדכתיב והקרבתם אשה לד' עצרת הוא פר אחד איל אחד, ר"ל קודם נקריב אשה לה' ואז נשמח בו כלנו כד"א עצרת תהיה לכם, ר"ל שהוא שלנו. ועד"ה משלו ז"ל שמיני עצרת למלך שהיתה לו בת נאה והשיאה וחוזר המלך לדור עמה בסוד בת היתה לו לאברהם ובכל שמה, ועיין ס' הבהיר חתיכת שדה סמוכה לגן גדול, ובמצ"ד מצוה קט"ז.

ר"מ פ"י מתמידין, סה"מ מ"ע נ"א, סמ"ג עשין ר"ז.

מצוה שכג

איסור מלאכה בשמיני עצרת (ל"ת קצ"ו)

הזהיר הקב"ה שלא לעשות מלאכה שלא לצורך אוכל נפש בשמיני עצרת שהוא יום כ"ב בתשרי, שנאמר (ויקרא

משנה הלכות

וכן בכל הקרבנות צבור הם מן המצות המוטלות על הצבור ועל הב"ד לראות שיקיימו הכהנים, ואם עכבו הכהנים ולא הקריבו אולי המשמר שלא הקריב עובר ביותר על העשה, שעליהם מוטל להקריב.

שכג) כללי מלאכת יו"ט. איסור מלאכה בשמיני עצרת

ככל שאר ימים טובים, וכל דיני שלש רגלים לענין איסור מלאכה אחת הם. וכל מלאכה שאסור לעשותה בשבת אסור לעשותה בשמיני עצרת, והכלל אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד[א]. ולענין עונשין יש חלוק, דביו"ט העובר במזיד לוקה ובשוגג אינו מביא קרבן[ב] ובשבת במזיד חייב מיתת ב"ד ובשוגג מביא קרבן[ג]. עשה מלאכות הרבה בהתראות הרבה אינו חייב אלא אחד דקיי"ל אין חלוק מלאכות ליו"ט, ובשבת חייב על כל אחת ואחת[ד].

שמיני עצרת ספק ז' דסוכות. וכתב רש"ל בתשובה[ה] דאין לקדש ולאכול בליל שמיני עצרת עד שתחשך ודאי, דקודם צאת הכוכבים אכתי סוכות הוא, ועיין או"ח סי' תרס"ח מחלוקת האחרונים בזה[ו], ולכתחילה ודאי יש לנהוג כמהרש"ל. ומצוה להרבות בסעודה בשמ"ע (מג"א סי' תקכ"ט)[ז]. ויש נוהגין שהתנוקות סותרין הסוכה ומבערין אותה בש"ת ויש למחות

שכג. א) ר"מ פרק א' מהל' יום טוב ה"א. ב) שם ה"ב. ג) ר"מ פ"א מהל' שבת ה"א. ד) ר"מ פ"א מהל' יום טוב ה"ג. ה) סימן ס"ח. ו) מ"ז שם ס"ק א' ומג"א שם ס"ק ג'. ז) ס"ק ג'.

כ"ג ל"ו) ביום השמיני מקרא קודש כל מלאכת עבודה לא תעשו.

משרשי המצוה מה שביארנו במצוה (שכ"א), ושמו מוכיח עליו עצרת שפירושו לשון עכבה שתעצרו ה"לכם", היינו העבודה. ורז"ל אמרו שנקרא עצרת לפי שהוא סוף המועדים, ועל דרך משל כאלו אמר הקב"ה לישראל עכבו עמי יום אחד קשה עלי פרודתכם. וודאי מן הראוי ביום שבקש המלך מבניו לעכב עמו ולשמוח עמו שנהיה בטלים מעבודה בו ביום כדי שנוכל לפנות עצמינו ומחשבותינו ולשמח לו ית"ש. ומטעם זה נהגו לשמוח בשמחת התורה ולהקיף בה השלחן כדרך הכלה שמקפת לחתן, ומחבקים ומנשקים התורה בזמירות וריקודין וקורין חתנים, הכל כמשוש חתן על כלה. כי בקש המלך עכבו עלי עוד יום אחד, ומשמחים בבת המלך עם המלך בחדדו שהוא מקדש מעט. ועד"ה עוד טעם על דרך שאמרו חייב אדם לפקוד את אשתו בצאתו לדרך, והכא בשמיני עצרת שכבר עברו כל

משנה הלכות

בידם". ואסור להכין ביו"ט לצורך ליל יו"ט שני, ולכן אסור להעמיד השלחנות והספסלים בבית בשמ"ע לצורך הלילה, וכן להעמיד הנרות לצורך הלילה אסור", ואם יש לו הנאה בסדור השלחנות והמנורה גם ביו"ט ראשון (שמ"ע), כגון שלא יראה הבית כחורבה מותר". נוי סוכה אסורים בשמ"ע בארץ ישראל, ובחו"ל שעושים שני ימים טובים אסור גם בתשיעי שהוא ספק שמיני, חל שבת במוצאי יו"ט האחרון של חג נוהגים שלא להסתפק מנוי סוכה עד מוצאי שבת", ולצורך גדול כגון שצריך הנוי סוכה בבית יש להקל".

מלאכת חול המועד. ועיין חינוך כאן ובשו"ע דיני מלאכת חוה"מ כי רבים הם, והעיקר כי דבר האבד שמפסיד מן הקרן מותר בחוה"מ, אבל מה שאינו מרויח אינו מקרי דבר האבד", ומ"מ ביום דשוקא וכדומה יעשה שאלת חכם". וכן מי שאין לו מה לאכול וכיוצא בה שמוכרח לעבוד יעשה שאלת חכם".

כללים. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות בארץ ישראל יום אחד ובחו"ל ב' ימים, ומצוה להרבות בשמחה בש"ת.

ח) מהרי"ל מובא בד"מ סוף סימן תרס"ט. ט) הגהמי"י הל' סוכה פ"ו ה"ד אות א' או"ח סי' תרס"ז בהגה. י) פמ"ג שם א"א ס"ק נ'. יא) ר"מ הל' סוכה פ"ו המ"ו ט"ז או"ח שם במחבר. יב) עי' מג"א סי' או"ח שם ס"ק ב'. יג) או"ח סי' תקל"ח ס"ד. יד) שם ס"ה. טו) שם ס"ד.

הימים טובים, וכל אחד ואחד יוצא לדרכו, חייב לפקוד ולחבק ולשמוח בתורה, תואר כלה, והוא רחום.

מראה מקומות עיין מצוה שכ"א.

מצוה שכד

מצות לולב (מ"ע קכ"ב)

צוה הקב"ה ליטול בידינו ביום ראשון של חג הסוכות לולב אחד ואתרוג אחד ושני בדי ערבה ושלשה בדי הדס,

משנה הלכות

שכד) נטילת לולב. קיום המצוה. לוקח אדם לולב וג' הדסים ושני ערבות אגודים יחד בימין, ואתרוג לבדו בשמאלו[א], ומברך על הלולב מפני שהוא הגבוה במינו[ב], ומקיפן ומנענע קצת ויצא ידי מצותו מן התורה, ומדרבנן צריך לעשות נענועים לכל הרוחות[ג], וארבעתן מצוה אחת הן ואם חסר לו מין אחד לא יצא כלל, יש לו כולן ולקחן בזה אחר זה יצא[ד]. ובמקום אחר נסתפקתי בלקח בזה אחר זה ונשרף המין שלקח קודם שלקח השני אם יצא, עיין שו"ת משנה הלכות (ת"ג סי' ס"ד). ואינו יוצא בנטילה אלא דרך גדילתן, הפך אחד מן המינים לא יצא[ה]. **מברך עובר לעשייתן.** וצריך לברך עובר לעשייתן, ומאחר שכיון שהגביהו יצא יש נוהגין שנוטלין האתרוג הפוך ומברכין ואח"כ הופכין כדרך גדולתן[ו], ולשיטתם היה צריך להפוך גם השאר מינים, עיין שו"ת משנה הלכות הנ"ל, ויותר טוב לכוין בשעת נטילה שלא לצאת עד לאחר הברכה דהיפוך כוונה מועיל שלא יצא[ז]. **לכם.** ביום ראשון אינו יוצא באתרוג שאינו שלו או של שותפין, דבעינן לכם, ואם קנו שותפין אחד נותנו לתבירו במתנה, ואם לאו אף אחד לא יצא[ח]. ומתנה על מנת להתזיר מועיל[ט]. ואסור לקנות אתרוג מקטן המוכר אתרוגים, וכן שאר ד' מינים, כי קטן אינו בר קנין נמצא דאין האתרוג שלו, ויש להזהיר על זה בפרט בערבות שקונים אותן מהתינוקות ע"פ רוב ואין יוצאין בהם בראשון (עיין שו"ת כת"ס סי' קכ"ח)[י]. **שאר פרטים.** וכל היום כשר לנטילה[יא]. שיעור הלולב ד' טפחים או יותר, והדס וערבה לא פחות מג' טפחים[יב], ואתרוג לא פחות מכביצה[יג]. ואין נוטלין בשבת, ואפילו חל יום ראשון בשבת, גזירה שמא יעבירנו ד"א

שכד. א) ר"מ הל' לולב פ"ז ה"ו ו' או"ח סי' תרנ"א ס"א ב'. ב) ר"מ שם ה"ו או"ח שם ס"ה. ג) ר"מ שם ה"מ או"ח שם ס"י י"א. ד) ר"מ הל' לולב שם ה"ה ו', או"ח שם ס"ב. ה) ר"מ שם הל' ו' ומ"מ שם או"ח שם ס"ב ומ"ז שם ס"ק ב'. ו) או"ח שם ס"ה. ז) מ"ז שם ס"ק ה' וביאור הגר"א שם. ח) ר"מ שם פ"ח ה"י י"א או"ח סי' תרנ"ח ס"ג ד'. ט) ר"מ שם ה"י או"ח שם ס"ד. י) עי' או"ח שם ס"ו. יא) ר"מ שם פ"ז ה"י שו"ע סי' תרנ"ב ס"א. יב) ר"מ שם ה"ח או"ח סי' תר"נ ס"א. יג) ר"מ שם או"ח סי' תרמ"ה סכ"ב.

שנאמר (ויקרא כ"ג מ') ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל וגו'.

משרשי המצוה בהיות החג הזה חג אסיף התבואות, והוא זמן שמחתינו, רצה הקב"ה לזכות אותנו שתהיה שמחתינו שלמה שמחה גופנית ורוחנית בזכרינו מצותיו ב"ה. ובחר בד' מינים אלו שהם דוגמת איברי האדם, אתרוג דומה ללב שבו תלוי כל המחשבה, עדבה דומה לעינים שהם תרי סרסורי דעבירה, דכתיב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, וההדס דומה לשפתים שהוא מקום הדבור, והלולב דומה לשדרה שהוא בנין כל גופו של אדם. ובהסתכל אדם באלו המינים יכוין מחשבתו לעבודתו, ולא יתגאה ויתנשא ברוב תבואתו לסור אחד מראה עיניו. עוד רמזו כי אתרוג מרמז לצדיק, וערבה לאין בו טעם וריח, והדס לריח בלא טעם, ולולב לטעם בלא ריח, ומצוה לאגדם יחד ולהכניסם כולם בכלל ישראל, אלא שהאתרוג לחוד והשלשה אגודים לחוד מוכנעים לאתרוג. גם כי בחג נדונים על המים, והד' מינים אלו רוב גדולם על המים, ולכן באת המצוה ליקח ממינים אלו ולרצות על נשמי ברכה, ואם אף כי אין בנו מעשים כבר נשבע שלא יוסיף לקלל האדמה ולהשחית פירותיה בעבור האדם, ובהם מרצים על המים.

סוכה פרק ג-ד. ר"מ הל' לולב, סה"מ מ"ע קס"מ, סמ"ג עשין מ"ד, סמ"ק קצ"ג, יראים קכ"ד, או"ח סי' תרנ"א.

משנה הלכות

ברשות הרבים". לולב הגזול והיבש ושל אשרה פסולים. ובחדושי הארכתי בלולב של איסורי הנאה אי יצא. והרבה דינים יש בד' מינים והקונה אותם ידע אותם או יעשה שאלה כי בקל יוכל לפסול הכל ויוציא כסף ויברך לבטלה ולא יקיים המצוה. וכן הלוקחים הדסים שאינם משולשים אינם מקיימין המצוה". ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזכרים ונשים פטורים שהוא מ"ע שהז"ג וקטנים צריך לחנכם.

יד) ר"מ שם חי"ג י"ז י"ח או"ח סי' תרנ"ח ס"ב ובמ"ז שם ס"ק ב'. טו) ר"מ שם פ"ח ה"א או"ח סימן תרמ"ח ס"ח תרמ"ו ס"ו תרמ"ז ס"ב תרמ"ח ס"א, וסימן תרמ"ט ס"א ג'. טז) עי' שו"ת משנה הלכות ח"ב סי' נ"ז - נ"מ, ח"ג סי' קל"ח קל"ט ק"ס חידושי פסחים דף ל"ג ע"א. יז) או"ח סי' תרמ"ו ס"ב.

מצוה שכה

מצות סוכה (מ"ע קכ"ח)

צוה הקב"ה לישב בסוכה כל זכר בישראל כל שבעת ימי החג, שנאמר (ויקרא כ"ג מ"ב) בסכת תשבו שבעת ימים, ויום ראשון הוא ט"ו בתשרי.

משרשי המצוה מה שביאר הכתוב למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים. וסבכם בעניני כבוד שלא יזיק להם השמש ביום והקרח בלילה. ולהאומרים כי סוכות ממש עשו להם במדבר יהיה הזכר ליציאת מצרים ושהלכו במדבר ארבעים שנה ולא הכם שרב ושמש (מצ' ה'). ובאה המצוה בזמן האסיף, שרצה הקב"ה להסתיר את ישראל בכנפיו אחרי שנטהרו מעונותיהם ביוה"כ,

משנה הלכות

שכ"ה) דיני ישיבת סוכה. קיום המצוה. כל ז' ימי החג עושה ביתו ארעי וסוכתו קבע, אוכל ושותה ומטייל וישן בסוכה[א], יש לו לדבר עניני עסק יכנס לסוכה ואל יכנס לביתו[ב], כללו של דבר כל מה שעושה בביתו כל השנה עושה בסוכה כל שבעה. ואל ידבר דברים בטלים בסוכה מפני קדושתה[ג]. ואסור לאכול סעודה חוץ לסוכה, אבל אוכל פירות ושותה מים וכל דבר ארעי חוץ לסוכה אם רצה, ומדת חסידות שאפילו לא לשתות מים מחוץ לסוכה[ד]. לילה ראשון מצות עשה לאכול כזית פת בסוכה, ואפילו ירדו גשמים יקדש ויאכל כזית, ובשאר ימים אם רצה להתענות פטור מן הסוכה אלא שצריך לאכול פת מפני החג[ה]. ואסור לישן ארעי חוץ לסוכה[ו].

הפטורים מסוכה. חתן ושושביניו פטורין מן הסוכה[ז]. חולה ומשמשיו פטורים מן הסוכה[ח]. וכן מצטער פטור מן הסוכה, והוא שבא לו הצער בסוכות[ט], אבל אם עשה לכתחילה סוכה באופן שיצטער חייב בסוכה[י].

שיעור סוכה. שיעור גודל הסוכה לא פחות מז' טפחים על ז' טפחים[יא], וגובה י' טפחים[יב]. עשאה למטה מי' פסולה עשאה גבוה למעלה מעשרים אמה פסולה[יג]. וצריך להיות לה ג' דפנות. אין לו אלא שתי דפנות זו כנגד זו עושה דופן רחב יותר מד' בתוך

שכה. א) ר"מ הל' סוכה פ"ו ה"ה או"ח סי' תרל"ט ס"א. ב) או"ח שם בהגה וט"ז שם ס"ק א'. ג) באה"ט שם ס"ק ב' בשם של"ה פמ"ג שם מש"ז ס"ק א'. ד) ר"מ שם ה"ו או"ח שם ס"ב. ה) ר"מ שם ה"ז או"ח שם ס"ג ועיין שם במ"ז. ו) ר"מ שם ה"ו או"ח שם ס"ב. ז) ר"מ שם ה"ג או"ח סי' תר"מ ס"ו. ח) ר"מ שם ה"ב או"ח שם ס"ג. ט) ר"מ שם או"ח שם ס"ד. י) עי' רמ"א שם. יא) ר"מ שם פ"ד ה"א או"ח סי' תרל"ד ס"א. יב) ר"מ שם או"ח סי' תרל"ג ס"ח. יג) ר"מ שם או"ח שם ס"א ח'.

שכן היו ישראל במדבר אחר שנטהרו מטומאת מצרים וגילוליהם. ולפי שענני כבוד לא קלטו רק ישראל לבד לפיכך כל האזרח בישראל ישבו בסוכות ולא עכו"ם. ועד"ה כי האסיף הוא זמן אסיפה, לרמז אסיפת האדם וצאתו מביתו החוצה מחוץ למחנה, ויעשה חשבון עם נפשו כי קרוב יום ה', ויחשוב שדירתו בעוה"ז ארעי הוא ועי"ז יתקן מעשיו לה'.

סוכה פרק ב', ר"מ חל' סוכה, סח"מ מ"ע קס"ח, סמ"ג עשין מ"ב, סמ"ק סי' צ"ג, יראים קכ"ג, או"ח סי' תרכ"ח.

מצוה שכו

שמיטת קרקעות (ל"ת קצ"ח)

הזהיר הקב"ה שלא נעבוד האדמה בשנה השביעית שהיא נקראת שנת השמיטה, שנאמר (ויקרא כ"ה ד') ובשנה השביעית וגו' שדך לא תזרע.

משרשי המצוה שרצה הקב"ה לקבוע בנפשינו מדת האמונה

משנה הלכות

ג' טפחים מדופן שלמה ועושה לה צורת הפתח, היו ב' דפנות זו אצל זו כמין ג"ם עושה דופן שיש בו טפח על טפח ומעמידו בפחות משלשה סמוך לאחד משתי הדפנות וכשרה וצריך לעשות לה צורת הפתח[ד], ולפי שאין הכל בקיאין אין להכשיר לכתחלה רק בג' דפנות שלמות[ט].

המכך. הסכך צריך שתהא גידולו מן הארץ (ופסולת גורן ויקב מצוה מן המובחר) ותלוש מן הקרקע ואינו מקבל טומאה. לא יסכך בירקות שיבולו ולא בדבר הנושר ממנו ולא בדבר שריחו רע[ט]. נסרים שיש בהם ד' טפחים אין מסככין בהם[ז].

שאר פרטים. סוכה שאולה ואפילו גזולה כשרה[יא] ועיין מג"א[יט]. ומצוה להדר ולנאותה ככל מה דאפשר לכבוד המצוה, ונויה אסור כל ימי החג[כ]. וכל ישראל יוצאין בסוכה אחת[כא]. ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים, וקטנים חייבים משום חנוך, ויש להזהיר על המקילין שלא לישן כי החיוב שינה כמו אכילה[כב]. נשים פטורות מסוכה דהוה מ"ע שהז"ג[כג].

שכו) איסור מלאכה בשנת השמיטה. כל העושה מלאכה מעבודת קרקע בשנת השביעית שהוא שנת השמיטה בטל מ"ע המפורשת לעיל (מצוה פ"ד) ועבר על

יד) ר"מ שם ה"ב ג' א"ח סי' תר"ל ס"ב ג' ד' ה'. טו) או"ח שם ס"ה בתנה. טז) ר"מ שם פ"ה ה"א או"ח סי' תרכ"ט ס"א י"ד. יז) ר"מ שם ה"ז או"ח שם סי"ח. יח) ר"מ שם הכ"ה או"ח סי' תרל"ז ס"ב ג'. יט) שם ס"ק ב'. כ) ר"מ שם פ"ו הט"ז או"ח סי' תרל"ח ס"ב. כא) סוכה דף כ"ז ע"ב. כב) ר"מ שם ה"ו או"ח סי' תרל"ט ס"ב. כג) ר"מ שם ה"א או"ח סי' תר"מ ס"א.

והבטחון בו ית"ש, ולא לבטוח בזרוע איש ובכח השור. ולחזק האמונה זו צוה שיעבדו את האדמה שש שנים רצופים, והזהיר שלא לעבדה בשנה השביעית, ולסמוך על הנס. כי ידוע מטבע הארץ להכחיש כחה וחילה, וכל שכן שלא תוסיף כח אחר שזרעה שש שנים רצופות. ובא ההבטחה לעשות להם נס שבשנה הששית יוסיף ה' לה כח בברכת ה' ועשת התבואה לשלש השנים, ויודע להם על ידי זה כי לא בכח אנושי והשור יעשיר איש, אלא ברכת ה' היא תעשיר ומוריש. גם לרמז כי אין לרדוף אחר רבוי עסקים ועבודה, רק מה שיצטרך לאכילה כדי הסיפוק לצרכו ולעבדיו, כי בשביעית תשמטנה ונטשתה, והכלל כי ברבות הטובה רבו אוכליה, ואין לבעליה בה זולתי ההכרחי אשר לא יחסר לכל אדם בשום זמן. וצוה להקדיש השנה השביעית לתורה ותפלה, על דרך שעשה בימי השבוע שיום השביעי שבת לקדושה ולמנוחה.

מס' שביעית מ"ק ג', ר"מ פ"א-ד דשמיטה, סה"מ ל"ת ר"כ-כא-ב-ג, סמ"ג לאוין רס"ו-ז-ח-ט, יראים קפ"ת.

משנה הלכות

ל"ת[א]. ומן התורה אינו לוקה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה כדדרשינן במ"ק (דף ג') זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר שעל שתי תולדות אלו בלבד ואבות שלהם חייב, אבל שאר עבודות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן מן התורה אבל מכין אותו מכת מרדות[ב]. כיצד החורש או החופר או המסקל או המזבל וכיוצא בהן מעבודת הארץ לצורך הקרקע מכין אותו מכת מרדות[ג]. החורש שדהו או נרה או זבלה בשביעית כדי שתהא יפה לזריעה במוצאי שביעית קונסין אותו ולא יזרענה במוצאי שביעית, ואם מת, בנו מותר לזרעה[ד].

מלאכות המותרות. ולא ילקט עצים ואבנים ועשבים

מתוך שדהו, ומתוך שדהו של חבירו מותר, והוא שלא ילקט בטובה כלומר שלא יאמר לו כמה טובה עשיתי לך שנקיתי לך שדך[ה]. היתה בהמתו עומדת בתוך שדהו מלקט ומביא לפניה לאכול, שבהמתו מוכחת עליו שלא לנקות שדהו מתכוין, וכן כל כיוצא בזה[ו]. והלכה למשה מסני של' יום סמוך לשביעית אסור לעבוד עבודת אדמה בזמן המקדש, ובזמן שאין בהמ"ק קיים מותר עד ראש השנה[ז]. משקין בית השלחין בשביעית, פי' שדה הזרעים שהיא צמאה ביותר, וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסידו[ח].

שכו. א) ר"מ הל' שמיטה פ"א ה"א. ב) שם ה"ב ג'. ג) שם ה"ג. ד) שם הי"ג. ה) שם הט"ו. ו) שם הי"ז. ז) שם פ"ג ה"א. ח) שם פ"א ה"ח.

מצוה שכז

כרמך לא תזמור (ל"ת קצ"ט)

הזהיר הקב"ה שלא נעשה עבודה גם באילנות בשנת השביעית, שנאמר (ויקרא כ"ה ד') וכרמך לא תזמור.

משרשי המצוה מה שכתבנו במצוה שכ"ו. ועוד יש בזה טעם לשבח לעקר ולשרש מרעיונינו קדמות העולם, ולאמת בנפשינו חידוש העולם לנפשינו ולזולתינו, ובשביתת השבת שנח ה' ביום השביעי הארץ תעיד על חידוש העולם שלא יזרעיהו בשביעית, ושביתת האילנות והכרמים מורה פירסום חדוש העולם, יען הם גבוהים מן הארץ נראים לעין כל מרחוק, ויתנו אל לבם הסבה והטעם למה אינם נעבדים בשנה זו, ויחקקו בלבם אמונת בריאת העולם מאתו ית"ש ושהוא קדמון ואין

משנה הלכות

לא יוציא זבלים מחצרו לשדהו, ואם העמיד ממנה אשפה, כלומר שצבר יחד זבל רב בשדה מותר, ולא יעשה אשפה פחות מק"נ סאה זבל שתהיה ניכרת שהיא אשפה[ט].

כללים. ונוהג בארץ ישראל בזמן שבית המקדש קיים בזכרים ונקבות, ובזמן הזה רבו בו המחלוקת אי דאורייתא או דרבנן עד שיבא מורה צדק[י].

שכז) האיסורים מה"ת ומדרבנן. קיום המצוה. הזומר כרמו בשנת השביעית כדרך שאר השנים בטל מצות עשה ועובר על לא תעשה, ובעדים והתראה לוקה[א]. המבריך או המרכיב או הנוטע מיני אילנות בשביעית מלקין אותו מכת מרדות[ב]. ואין נוטעין בשביעית אפילו אילן סרק, ולא יחתוך יבלת מן האילנות, ולא יפרק העלין והבדים היבשים, ולא יאבק את צמרתו באבק, ולא יעשן תחתיו כדי שתמות התולעת, לא יסוך את הנטיעות כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך, לא יסוך את הפגין ולא ינקוב אותם, ולא יכרוך את הנטיעות ולא יקטום אותם, לא יפסוג את האילנות וכן כל שאר עבודת האילן, ואם עשה אחת מכל אלו מלקין אותו מכת מרדות[ג].

דברים המותרים משום הפסד. מושכין את המים מאילן לאילן אם היו מרוחקין זה מזה יותר מעשר לסאה, ואם היו מקורבים עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן, עפר הלבן מרביצין בשביעית במים

ט) שם פ"ב ה"א. י) עיין סנ"ח להלן מצוה שכ"ח ומה שהביא מספר התרומות שער מ"ה ומפאת השלחן פרק כ"נ ס"ק כ"נ. שכז. א) ר"מ פ"א מהל' שמיטה ה"א. ב) שם ה"ד. ג) שם ה"ת.

ראשית לראשיתו (רמ"ה). ויש להאריך בזה כי הרבה הצליחו המסיתים בזמן הזה מה שלא הצליחו בדורות הקודמים, ואפי' בין שומרי התורה ובפרט הלומדים בתיכונים (קאלעדז"ש בלע"ז), שרובם נתפסו בדעה כוזבת זו וכיוצא בה שמאמינים ח"ו שהעולם עומד יותר מו' אלפים שנה. ובאמת כל מי שאינו מאמין בחדוש העולם לפני ה' אלפים, תשכ"ג בשנה זו כפי קבלת חז"ל הרי זה כופר בעיקר ח"ו, בינה זאת כי אין זה דבר קטן.

מראה מקומות עיין מצוה שכ"ו.

מצוה שכח

ספיח קצירך לא תקצור (ל"ת ר')

הזהיר הקב"ה שלא לקצור בכל שנה מה שהצמיחה האדמה מעצמה בשנה השביעית או שנזרע בה בשנה ששית,

משנה הלכות

בשביל האילנות שלא יפסידו[ד]. ועושין עוגיאות לגפנים, ועושין אמת המים לכתחילה, וממלאין את הנקעים מים[ה]. ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל העץ שבה, והואיל ואיסור דברים אלו וכיוצא בהן מדבריהם לא גזרו במקום הפסד כזה, ומן התורה אינו אסור אלא שני אבות ושתי תולדות שלהם, היינו זריעה וזמירה וקצירה ובצירה[ו].

שהנוטע יעקור. הנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור[ז]. אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית אלא מ"ד יום קודם ר"ה, פחות מכאן יעקור, ואם לא עקר הפירות מהם מותרין, הנוטע ומת קודם שעקר חייבין היורשין לעקור[ח].

שאר פרטים. עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה אף בזמן המקדש, ודבר זה הלכה למשה מסיני[ט]. ונוהג בזמן שישראל על אדמתן בארץ ישראל מדאורייתא בזכרים ונקבות ובזמן הזה מחלוקת הפוסקים עד שיבא מורה צדק[י].

שכח) דין ספיחים מה"ת. כל תבואה שתוציא הארץ בשנה השביעית, בין מתבואה שנזרע או נפלה שם קודם שביעית, ובין שנזרעה בשביעית באיסור, ובין מן העקרים שנקצרו מקודם וחזרו ועשו כולם נקראו ספיחים, ואפילו ירקות ועשבים שעלו מאליהן ואין מהם זרע, הכל מותר לאכול בשביעית מן התורה רק שיאכלם

ד) שם ה"ח. ה) שם ה"ט. ו) שם ח"י. ז) שם הי"ב. ח) שם פ"ג הי"א. ט) שם ה"ח. י) עיין לעיל מצוה שכ"ו

משרשי המצוה כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל ונתן להם יום אחד (השבת) בכל שבוע ושבוע מימי חייהם לקדש עצמן בעבודתו ולזכות לנפשם לחיי העולם, כן הוסיף בזכותם בשנת השמיטה שהוא שנת השביעית יהיה לה', כמו שנאמר שבתון לה', כדי שיבלו כל השנה כולה בלימוד התורה וקיום מצות, ולא יהיה מחשבתם כלל על האדמה ועבודתה, אלא תהא תפום בו ית"ש בדבקות מראשית השנה ועד אחרית השנה, וכאלו לא נתנה תורה אלא לאוכלי מן. ולכן הזהירה התורה אפילו על הספיחין שתוציא האדמה מעצמן שלא לקצרן ולטרוד בהם מחשבותם. עוד אמרו בזה שלא ילך ויזרע בשביעית ויאמר ספיחין הם, ולכן נאסרו עליו הכל. ועי"ז ישים בטחונו רק בו ית"ש, ולא כן אם יכול לקצוד ספיחים יבטח גם בהם ונמצא עובד ה' ע"י שיתוף ח"ו.

מראה מקומות עיין מצוה שכ"ו.

משנה הלכות

בקדושת שביעית, וכן שדה שנטייבה בשביעית וצמחה מותרין פירותיה לאכילה, ומה שאמרה תורה את ספיח קצירך לא תקצור היינו שלא לקצור כדרך הקוצרים שבכל שנה כגון שקצר כל השדה ולהעמיד כרי ולדוש בבקר ואם קצר לוקה[א], ואפילו הפקיר הכל אסור לקצור כדרך הקוצרים[ב]. עבר ולא הפקיר שדהו בשביעית דעת רש"י[ג] והחינוך דאין הפירות נאסרות ומותרות באכילה, ודעת ר"ת[ד] דנאסרו באכילה[ה]. **איסור ספיחים מדברי סופרים.** ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורים באכילה, וגזרו כן מפני עוברי עבירה שילך ויזרע שדהו תבואה וקטניות וזרעוני גינה וכשיצמח יאמר ספיחים הם ויאכל, לפיכך אסרו כל הספיחים בשביעית[ו]. ולא גזרו גזירה זו באילנות לפי שאין דרך בני אדם לזורען וליכא למגזר[ז], ומיהו אוכלין פירותיהן בקדושת שביעית[ח]. עשבים שגדלו במקום הפקר ושלא במקום הישוב ובשדה בור ובשדה כרם ובשדה זרע מותרים באכילה, ומפני מה לא גזרו עליהם לפי שאין דרך לזרוע במקומות אלו (ירושלמי שביעית ופוסקים), התבן של שביעית מותר בכל מקום[ט].

כללים. ונוהג בזמן שהשמיטה נוהג בזכרים ונקבות מדאורייתא ובזמן הזה נפלה מחלוקת בין הפוסקים עד שיבא מורה צדק[י].

אות י'. שכח. א) ר"מ פ"ד מהל' שמיטה ה"א (ולענין הנזרע באיסור עיי"ש הט"ו). ב) מנ"ח בשם תוס' יבמות קכ"ב ע"א ד"ה של, ומנחות פ"ד ע"א ד"ה שוטרי, וב"מ נ"ח ע"א ד"ה לשמור. ג) יבמות קכ"ב ע"א ד"ה של. ד) תוס' שם ובסוכה ל"ט ע"ב ד"ה בד"א. ה) מנחת חנוך. ו) ר"מ שם ה"ב. ז) שם ה"ג. ח) שם ה"י. ט) שם ה"ד. י) עיין מצוה שכ"ו אות י'.